స్వీయ చరిత్ర

అభ్యుదయ తెలంగాణా చరిత్రాంశములు

★

మాదిరాజు రామకోటీశ్వర్‌రావు

★

ప్రకాశకులు:
జూ పెంకట సుబ్బారావు,
ఎడ్వొకేట్.
రాజు లక్ష్మీకాంతరావు,
బి. ఏ., ఎల్ ఎల్. బి., ఎడ్వొకేట్.

923.25484
RAM

I:3

AOUA 10103/24

స్వీయ చరిత్ర

అభ్యుదయ తెలంగాణా చరిత్రాంశములు

మాదిరాజు రామకోటీశ్వరరావు

DR. B.R AMBEDKAR OPEN UNIVERSITY
UNIVERSITY - LIBRARY
N10204

V.R NARLA MEMORIAL LIBRARY
D. P. R. I.
Acc. No. 10204

మాదిరాజు వెంకటసుబ్బారావు
ఎడ్వకేటు.

మాదిరాజు లక్ష్మీకాంతరావు
బి ఎ., ఎల్ ఎల్. బి., ఎడ్వకేటు.

1

ప్రథమ ముద్రణము
400 ప్రతులు

923.25484
RAM

కార్యశ్రీ, కాళిపట్నం.

వెల: ఆరు రూపాయలు

ANDHRA PRADESH SAHITYA AKADEMI

ముద్రణ:
జయలక్ష్మీ ప్రింటింగ్ ప్రెస్,
చౌరస్తా-వరంగల్.

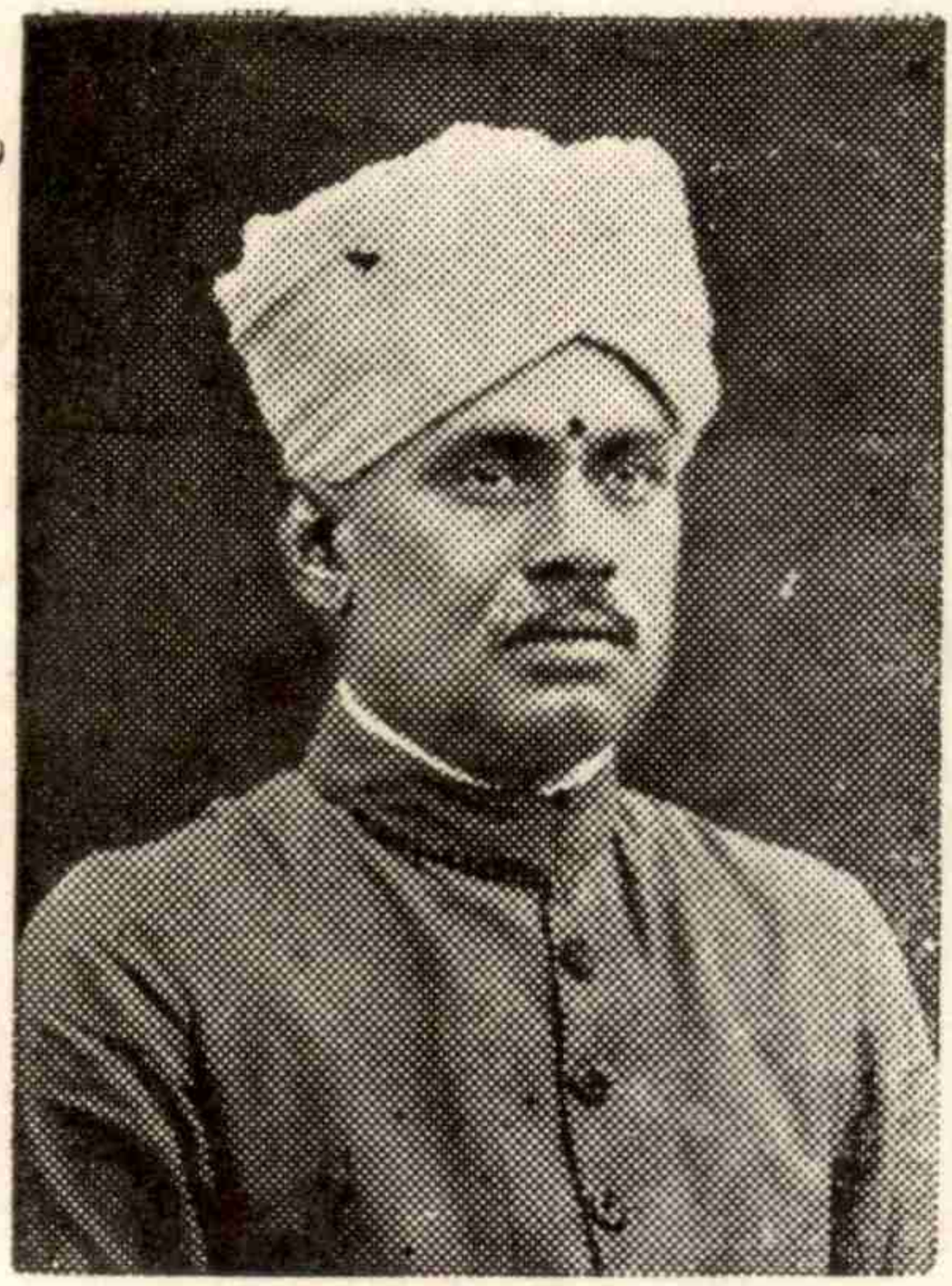

ಸರ್ ಕೆ. ಶೇಷಾದ್ರಿ ಅಯ್ಯರ್.

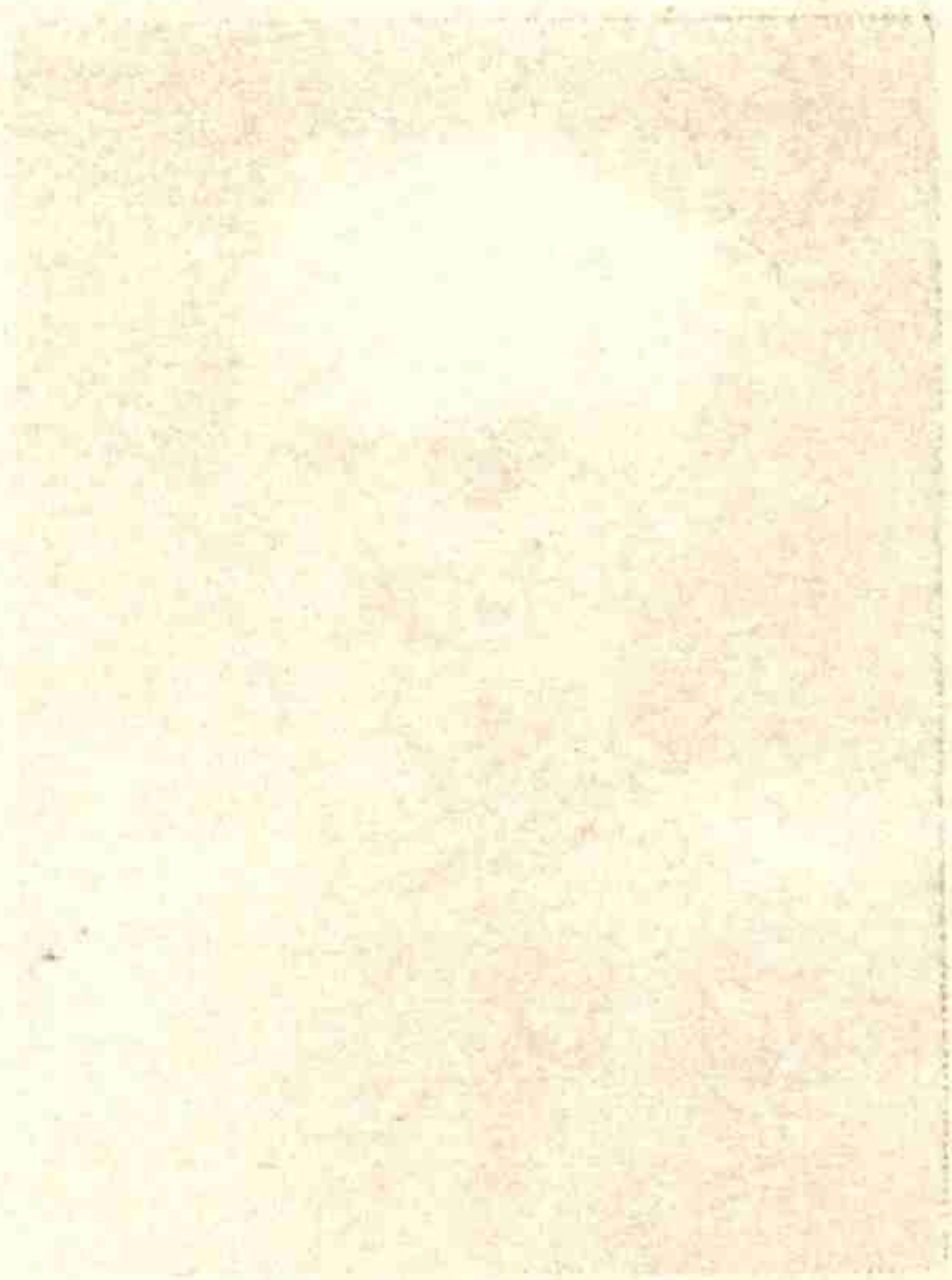

పరిచయవాక్కు.

కీ॥ శే॥ మాదిరాజు రామకోటీశ్వరరావు వ్రాసిన "స్వీయ చరిత్ర"ను సాకల్యముగా చదివితిని. ఆయన మరణించినాడని వ్రాయుట నాకెంతో దుఃఖమును కలుగచేయుచున్నది. నా కాతడు మేనమామ కుమారుడు. నాకంటె అయిదు సంవత్సరములు చిన్నవాడు. చాల సజ్జనుడు. దేశాభిమాని. పరిత మంచి యుద్యమములోను సేవచేసినవాడు. చిన్నప్పటినుంచి అతడు స్వర్గస్థు డయ్యేవరకు నా కత్యంత ప్రేమాస్పదుడైన చెలికాడుగ నుండెను. అట్టి బాల్యమిత్రుడు సమీప బంధువు నన్ను వీడిపోయినందుకు నాకు విశేషదుఃఖం కలుగుట అస్వాభావికముకాదు. అతడు స్వీయచరిత్ర వ్రాయుటకు నేనే ప్రోత్సహించితిని. మా మాతామహుల కుటుంబపు చరిత్ర దీనిలో వివరించబడి నందువలన నా స్వంతలాభ మిందులో నిమిడియున్నది. యిదిగాక ముఖ్యముగా తెలంగాణలోని యుద్యమము లన్నిటిలో నాతని అనుభవములను తెలుపుచూ అప్పటికాలమున పరిస్థితులను గురించియు, ఆ యుద్యమములలో పనిచేసిన ఇతర ప్రముఖుల గూర్చియు రామకోటీశ్వరరావుగారు వ్రాయుట వలన అతడి కాలపు తెలంగాణా చరిత్ర చదువరులకు బాగుగా విశదమగుచున్నది. ఈ గ్రంథము మిగుల సరళమైన శైలిలో వ్రాయబడినది. కథాసంగ్ర

హాము మనోహరముగా నున్నది. ఈ చరిత్ర యొక్క కాల మనేక ముఖ్యమయిన పరిణామములతో కూడిన కాల మయి నందున యీ గ్రంథము మిగుల విలువగలదిగ నున్నది. ఈ కాలములోనే తెలంగాణము, తెలంగాణా ఆంధ్రులు ప్రత్యేక వ్యక్తిత్వమును పొంది ప్రజాజీవితములో ప్రముఖ పాత్రను వహించి విశాలాంధ్ర స్థాపనకు ప్రజారాజ్య నిర్మాణమునకును యెక్కువగ తోడ్పడినారు. యీ మహత్తర కృషిలో రామ కోటీశ్వరరావు కూడా తన విధిని గౌరవముగా నిర్వర్తించి యున్నాడు. ఆంధ్ర మహాజనులు ఈ ఆత్మకథను చదివి యెక్కు ువైన లాభమును పొందెదరు గాక యని కోరుచూ శ్రీ రామ కోటీశ్వరరావు ఆత్మకు శాశ్వత శాంతి కలుగజేయ వలెనని భగవంతుని ప్రార్థించుచున్నాను.

నాగార్జున విహార్
హిమాయత్ నగర్
హైదరాబాదు.
ది. 6-8-1960

ఇట్లు,
అయ్యదేవర కాళేశ్వరరావు.
ప్రచురకులు.

తొలిపలుకు

హైదరాబాదు రాష్ట్రంలో ఆంధ్రోద్యమానికి మూలపురుషులలో నొకరును, సుప్రసిద్ధ న్యాయవాదులును, ప్రజాహితములగు ఉద్యమాలన్నింటిలో ప్రముఖ పాత్రవహించిన స్వార్థసేవాపరాయణులగు, స్వర్గీయ శ్రీమాడిరాజు రామకోటీశ్వరరావుగారి స్వీయచరిత్ర కేవలము ఒక వ్యక్తి చరిత్రయేకాక, అభ్యుదయ తెలంగాణాయొక్క సచిత్ర చరిత్రయని చెప్పవచ్చును.

యీ చరిత్రలో వారు తమ బాల్య, యౌవన, వార్ధక్య కలాపాలను, తాము సాధించిన విజయాలను, వానికొరకై తాము చేసిన ప్రయత్నాలను, వారు అనుభవించిన కష్టసుఖాలను వారి కాలములో రాష్ట్రములో నడుప బడిన ఉద్యమాలను, జరిగిన మార్పులను, వాటితో తమకు కలిగియుండిన సంబంధాలను చాలా విపులముగా వ్రాసియున్నారు.

శ్రీ రామకోటీశ్వరరావుగారు హైదరాబాదులో న్యాయశాస్త్ర పరీక్షకు కూర్చుండెడి విద్యార్థులకు శిక్షణ నిచ్చు లా కమిటీలో నా సహపాఠిగా నుండిరి. వారు, నేను 1908 సంవత్సరములో మూడవ తరగతి వకాలత్ పరీక్షలో ఒకేసారి ఉత్తీర్ణుల మయితిమి. అప్పటినుండి వారు వరంగల్లులోను, నేను హైదరాబాదులోను న్యాయవాదవృత్తి నవలంభించితిమి. ప్రజాహిత రంగములోను, తెలంగాణకు సంబంధించిన తదితర రంగములలోను, యితరులతోసహా మేముభయులము పనిచేసితిమి. స్వీయచరిత్రలో వారు వర్ణించినట్లుగా, తెలంగాణలో, ప్రత్యేకముగా వరంగల్లు నూబా (ప్రాంతము)లో, ప్రతి ప్రజాహిత కార్యములో వారు ముందంజ వేయుచుండిరి. స్వాభావికముగ వారు ఉత్సాహవంతులు, కార్యదక్షులు;

కోపమెరుగని శాంతిస్వరూపులు. ఏమాత్రము సమయము వృధా చేయక ఎల్లప్పుడు ఏదియో పనిచేయుచుండెడివారు. దీర్ఘాలోచన, దూరదృష్టికలిగి, సదా ప్రజాశ్రేయస్సు చింతకలిగినవారు. ఏ కార్యమును తలపెట్టినా పట్టుదలతో దానిని పూర్తిచేసెడివారు. అతి విపులముగా వ్రాయబడిన వారి స్వీయచరిత్రయే దానికి తార్కాణము.

అభ్యుదయ రంగాలన్నిటిలో ముందడగువేసి, శ్రేయోద్యమాలలో నిరంతర కృషిచేసిన యీ ప్రజా సేవాభిలాషికి హైదరాబాదులో స్వాతంత్ర్య పోరాటము ప్రారంభమగు సమయములో దురదృష్టవశాత్తు గుండె జబ్బు వచ్చినది. దానివలన ఆ పోరాటములో పరిముఖపాత్ర వహించ జాలక చింతిల్లు చుండెడివాడు. ఆదే జబ్బువలన వారు దినదినము క్షీణించి చివరకు దివంగతులైరి.

తెలంగాణా రాజకీయ చరిత్రలోని వివిధ ఘట్టాలను వర్ణించుచూ, సులభ శైలిలో వ్రాయబడిన యీ స్వీయచరిత్ర చదువరులకు మార్గదర్శకముగా నుండగలదని నా విశ్వాసము.

హైదరాబాద్
తే. 5-9-1960

ఇట్లు,
కొండా వెంకటి రంగారెడ్డి.
ఉపముఖ్యమంత్రి.

అభిప్రాయము

కీర్తిశేషులగు మాదిరాజు రామకోటీశ్వరరావుగారు నాకు అర్ధ శతాబ్ది కాలముకంటే మించిన పాతమిత్రులు. ప్రారంభమున 3వ తరగతి న్యాయవాదిగా హనుమకొండలో వారు వృత్తిని యారంభించి నప్పుడు మేమిద్దరము- రెండు కుటుంబముల వారము ఒక యింటిలోనే యుండి ఏండ్లు గడిపితిమి. వారు కర్మిమముగా అచ్చటనే ప్రముఖ న్యాయవాదిగా కీర్తి సంపాదించిరి.

ప్రజాహిత కార్యములందు వారికి ఉత్సాహము మెండుగా నుండెను. మా సహచర్యమువలన వారికి తెలంగాణా ఆంధ్రోద్యమమునందున యభిరుచి వృద్ధియైనది. సుప్రసిద్ధమైన ధర్మవరపు ఆంధ్ర మహాసభ సమావేశమునకు వారు అధ్యక్షత వహించి జయప్రదముగా దానిని నిర్వహించిరి. తుదివరకును పై యుద్యమమున వారు పాల్గొనుచు ధైర్యముతో పనిచేసిరి.

రాజకీయములందు నావలనే వారును మితవాదులుగా నుండిరి. నావలనే వారు జైలునకుపోక తొలగియుండిరి. నిర్మాణ కార్యకర్మములందు యెక్కువ శ్రద్ధగలవారై వరంగల్లులోని సంస్కృత పాఠశాల, అనంతలక్ష్మీ ఆయుర్వేద వైద్యశాలయొక్క అభివృద్ధికిని అవిశ్రాంతముగ పాటుపడినారని నేనెఱుగుదును.

ఇట్టి మహాశయుని స్వీయచరిత్ర విపుల వివరణలతో వెలువడుచున్న దానిని నేను చాల భాగము చదివితిని. వారి జీవిత కాలమున ఈ గ్రంథము ప్రకటింపబడుట జరుగలేదు. ఐనను వారి యనంతరమైనను ఇది ప్రకటింపబడుట సంతోషావహము. ఇది తెలంగాణా వాసులవలన చదువబడి కీర్తిశేషుని యాత్మకు శాంతిని కలిగించునని నమ్ముచున్నాను.

"ఆంధ్రకుటీరము"
హనుమాన్ కేడి
హైదరాబాదు.
ది. 1-9-1960

ఇట్లు,
వాడపాటి హనుమంతరావు
సభాపతి.

అభిప్రాయము

దివంగతులైన శ్రీ మాదిరాజు శ్యామకోటీశ్వర రావు పంతులు గారితో నాకు (40) సంవత్సరముల పరిచయము. నేను విద్యార్థిగా వుండే రోజులలోనే వారు వరంగల్ పట్టణములో వకాలతుచేస్తూ తమ వృత్తిలో మంచి కీర్తి ప్రతిష్ఠలను పొందినవారు. శ్రీ పంతులవారు గొప్ప జమీందారి కుటుంబమునకు చెందినవారు. సదాచారులును, సంప్రదాయ కులవారునైయుండిరి.

హైదరాబాదు రాష్ట్రపు ప్రజాజీవితముతో దివంగతులైన పంతులవారికి సన్నిహిత సంబంధముండేది. వారు పాల్గొనని ఉద్యమము లేదు. వారి సహచరునిగా నిజాం రాష్ట్రాంధ్రోద్యమములో పాల్గొను భాగ్యము నాకుకూడా లభించినది. అన్ని ఉద్యమాలలోకూడా వారు శ్రేయోదృష్టితో పనిచేసెడి వారు. స్టేట్ కాంగ్రెసు ఆదేశానుసారము శ్రీవారు తమ వకాలతు ప్రాక్టీసును మానుకొని న్యాయస్థానాల బహిష్కారమునకు వరంగల్ జిల్లాలో నాయకత్వము వహించి మార్గదర్శకులైరి.

శ్రీవారు, తాము పరమపదించుటకు కొద్దిరోజులకు పూర్వము రచించిన తమ స్వీయ చరిత్ర చాలా విలువగలదని నేను భావిస్తాను. ఇందులో పూర్వపు హైద్రాబాదు రాష్ట్ర ప్రజాజీవితమునకు సంబంధించిన వెన్నో విషయములు కలవు. హైద్రాబాదు రాజకీయ సంఘర్షణను గురించిన చరిత్ర వ్రాయదలచుకున్నవారికి గ్రంథము ఎంతో సహాయపడగలదని నేను విశ్వసించుతాను. శ్రీవారు తమ స్వీయ చరిత్రను వ్రాసి హైద్రాబాదు భవిష్యత్తునందలి చరిత్రకారుల కెంతో సహాయముచేసినవారైరి. శ్రీవారికి నా శ్రద్ధాంజలులు సమర్పించుచున్నాను.

హైదరాబాద్.

ది. 1-9-1960

ఇట్లు,

యం. నరసింగరావు

హోంశాఖామంత్రి.

మనవి మాటలు

గ్రంథకర్త అయిన స్వర్గీయ మా జనకులు శ్రీ మాదిరాజు రామ కోటీశ్వరరావు పంతులుగారే యీ మనవిమాటలు వ్రాయుటకు అర్హులు. కాని విధి వారి కట్టి అవకాశము ఇవ్వలేదు. ఆ బాధ్యత మాపైన బడినది. ఎంతవరకు దానిని సక్రమముగా నిర్వహింపగలమో అనుమానమే. ధైర్యం చేయుచున్నాము. అనౌచిత్యములను విజ్ఞులు మన్నింపగలరని ప్రార్థన.

గ్రంథప్రాశస్త్యమును గురించిగాని, లోపముల గురించిగాని మేము వ్యాఖ్యానము చేయబూనుకొనుటలేదు. ప్రాజ్ఞులైన పాఠకలోకమునకే ఆ పని వదలివేయుచున్నాము.

మానవు డేకాకిగా సంఘమున జీవించలేడు. అతని ప్రభావము సంఘమునపైనను సంఘ ప్రభావ మాతని మీదను అనుక్షణము పనిచేయు చుండును. ఈవిషయము వ్యక్తులందరి యెడ సత్యమే. అయినను కొందరి యెడ ప్రత్యేకత కలిగియుండును. అట్టి ప్రత్యేకత వున్నప్పుడే స్వీయ చరిత్ర యొక్క ప్రాధాన్యత, ప్రత్యేకతగల వ్యక్తులలో యీ గ్రంథ రచ యిత వకరని మేము మనవిచేయ నక్కరలేదు. అది సర్వ విదితము.

ఆంధ్రప్రదేశ పరిస్థితు లొకమాదిరివి. అందున్న తెలంగాణ పరిస్థితి మరియొక మాదిరిది. అది మహానాయకుల పిలుపు లందుకొని చైతన్యవంతమై పురోగమించు చుండ; నిది యానాడు యినుప సంకెలలో తగులొక్కని చలనశక్తియే లేనట్లు నిర్జీవమై యుండినది. అట్టి పరిసరములలో ప్రాణ

ప్రకరణము	విషయము	పు. సం.

మూడవ అధ్యాయము

1	న్యాయశాస్త్రవిద్య	105
2	పునఃపరియత్నము	118
3	మూసీనది వరదభీభత్సము	122
4	న్యాయశిక్షణ రెండవఘట్టము	134

నాలగవ అధ్యాయము

1	స్వతంత్ర జీవనారంభము	143
2	సనదులు తీసికొనుటలో కష్టము	145
3	గ్రంథాలయ సేవ	146
3	వకాలత్ వృత్తి దినదినాభివృద్ధి	154
4	మొ. త. వకాలత్ పరీక్షకొరకు పరియత్నము	154
5	సదర్ అదాలత్ వకీలుపట్టా పొందితిని	169
6	హైకోర్టువకీలు నైతిని	171
7	న్యాయశాఖ విభజన	172
8	అ. జ్ఞా. న సంపాదించిన పరిమోజనములు	189
9	వృత్తినిర్వహణలో తటస్థించిన విషయములు	192
10	రాష్ట్రేతర ఉద్యమంలో సహకారం	195
11	మద్యపాన నిషేధ పరియత్నము	203
12	ఆర్థిక సంపాద్యము	207
13	శుభకార్యములు–యాత్రలు	213

ప్రకరణము	విషయము	పు.సం.
	అయిదవ అధ్యాయము	
1	గ్రంథాలయ స్థల సంపాద్యము	220
2	గోకులాష్టమి సేవాసందర్భమున	228
3	హైదారాబాదు విద్యాసభలు	234
4	భారత కాంగ్రెస్ ఖిలాఫత్ ఉద్యమము	247
5	తిలింజ్ఞాయుర్వేద విద్యాపీఠము	250
6	స్థానిక పరిపాలనా వాంఛ	256
7	వరంగల్ కాకతీయ కాన్ఫరెన్స్	264
8	సహకారోద్యమము	268
9	న్యాయవాది సంఘము	271
10	వరంగల్ రెండవ దురంతము	277
11	వరంగల్ ఖాస్గీ పాఠశాలలు	286
12	ఆహార కమిటి	296
13	నిజాం ఆంధ్రోద్యమము	301
14	వరంగల్ మూడవ దురంతము	391
15	రజాకార్ ఉద్యమము	397
16	వరంగల్ నాల్గవమహాదురంతము-భీభత్సము	405
17	స్టే. కాం. సభానంతరం కోర్టుబహిష్కారము	420
18	గార్నరు పరిపాలన-స్టే. కాం.లో చీలికలు	431

ప్రకరణము	విషయము	పు.సం.
19	అనుమాన కమ్యూనిస్టుల రిలీజు కమిటి	441
20	సంస్కృతభాషా సేవ	448
21	దేవాదాయ ధర్మాదాయ సలహాసంఘము	470

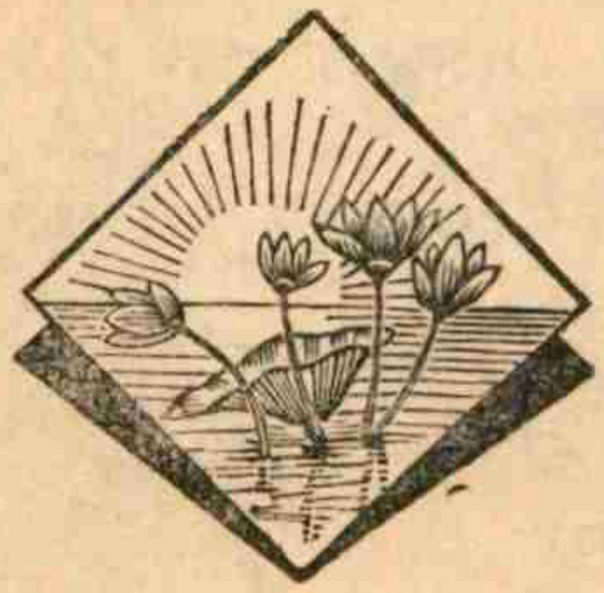

ఓమ్.

శ్రీ స్వీయ చరిత్ర

అభ్యుదయ తెలంగాణా చరిత్రాంశములు

ఒకటవ అధ్యాయము

ప్రకరణము ౧

నా వంశము

శ్రీస్వీయచరిత్ర వ్రాయుటకు నా హృదయములో మధ్యమధ్య పేరికేపణ కలుగుచున్నను, కొంతసిగ్గు, ఉదాసీనత, వెనుకకులాగుచువచ్చినవి. కాని వంశేములో రక్తస్పర్శగల ఉత్సాహకుగు ఒక యువకమిత్రుని ప్రోత్సాహము అధికము కాజొచ్చినది. బహుశః పూజ్యులగు మా పరిపితామహులతో కొంత రక్తసంబంధముకలవాడగుటచే ఆకథను వినుటకు ఆయన హృదయమున కొంత సంచలనము కలిగియుండవచ్చును. కష్టజీవినగు నా చరిత్ర వ్రాసికొనుటకుముందు పూజ్యపితరుల చరిత్ర వేరొక్కసుట సాంపరిదాయము, కర్తవ్యము అయియుండును. పరిఖ్యాత పురుషసింహముల వంశమున జన్మించిన అల్పుడనగు నేను వారి వంశసంభూతుడనని చెప్పుకొనుటకు నైజమగు సిగ్గు బాధించుచున్నను, మిత్రుని ప్రోత్సాహము, ఆత్మపరిబోధము నాపైన ఆజ్ఞారూపమున ప్రభావము చూపినది. కాన ఆత్మపరిబోధ నిర్బంధముచే మా పూజ్య పరిపితామహులగాథను గ్రంథస్థము చేయుటకు 1958 మే నెలనుండి సాహసించితిని. మహామహుల జీవిత విశే

షములు వినదగినవి, గ్రహించతగినవి, అనుకరించతగినవి అసంఖ్యాకములుగా నున్నవి. వాటిని గ్రంథస్థముచేయుట కెంవరో ప్రయత్నించి పూర్ణ విజయము గాంచలేకపోయిరి. ఆకాలమున, ఆత్మకథను వ్రాసియుంచు అభ్యాసములు లేకుండెను. కాబట్టి చరిత్ర పరిశోధకులు, శిలాశాసనములను, తామ్రశాసనములను, దానపత్రములను, కృతులను, గేయములను, తుదకు పరంపరగా వాడుకొను కట్టుకథలను ఆధారముచేసికొని పుణ్యపురుషుల జీవిత కథలను గ్రంథస్థము చేసియున్నారు. నేను ముందుచెప్పబోయెడి గాథలకు తాకీఖుహారి లిఖితాధారములు పూర్తిగా లభించియుండలేదు. కొన్ని మాజ్ఞాతుల యిండ్లలోనుండి భద్రపరచబడనందున క్షిప్తమయినవి. కొన్ని కాపురముల మార్పులవలనను కొన్ని క్రిమికీటకాదుల భక్షణవలనను అదృశ్యములయినవి. దొరికినన్ని లిఖితాధారములను సందర్భానుసారముగా వివరించగలను. కాని నారచనకు మూలాధారము, మా తండ్రిగారివలనవినిన గాథయే మేము బ్రాహ్మణులమైనను "ఇదంబ్రాహ్మ్యం ఇదంక్షాత్రం"అని దేశముకొఱకై బ్రాహ్మణ ధర్మమును రాజ్యాంగ చక్రమును నడిపించిన ఆయువేల నియోగి బ్రాహ్మణ కుటుంబమునకు చెందినవారమని చెప్పుటకు గర్వించుచున్నాను.

నా పూర్వుల చరిత్ర

మాది ఆత్రేయస గోత్రము. మొదట యింటి పేరు చల్లాసర్గడ. మూలపురుషుని శుభనామము అన్నమరాజుగారు. వారి కుమారులలో ఒకరు మాదయ్య లేక మాదిరాజుఅనే ఒక పుణ్యపురుషుడు యశోవంతుడైనందువలన, ఆయన తరువాత వంశీకులు తమ గృహనామము మాదిరాజు అని వాడుచువచ్చిరి. వంశవృక్షములను, తరములనుబట్టి బహుశః మాదిరాజుగారు వేయి సంవత్సరములకు పూర్వపువాడని నా అంచనా. ఆయనతరువాత నేను

1గవ తరమువాడను. మాదిరాజు వంశము శాఖోపశాఖలుగా వృద్ధిచెందినది. దానినంతయు గ్రంథవిస్తరణభీతిచే నిందుదహరించలేదు. చల్లాపల్లిగడ అన్నమరాజు నాటినుండియు మాదిరాజువంశీకులందరికిని జన్మస్థానము నేటి నందిగామ తాలూకా జుజ్జూరు గ్రామమేయనుట నిర్వివాదమైన చరిత్రాంశము. జుజ్జూరునకు పేరు చుర్జుజ్జూరు అనియును పర్వతము గుంటూరు అనే దానికి గొంటూరుఅనే పేరుండెననియును ఈ రెండు సీమలను అమ్మరాజ విష్ణువర్ధనుని కాలమున చాళుక్య భీముడనే సేనాపతికి జాగీరుగా క్రీ.శ. 980 సంగర పార్థివమున యిచ్చిరనియును ఆంధ్రచరిత్రలో శ్రీ చిలుకూరి వీరభద్రావుగారు వ్రాసియున్నారు. యావదాంధ్రదేశము గోలొ్కండ పరిభుత్వమునకు చెందియుండినసంగతి చరిత్రాత్మకమే. మొగలయి పరిభుత్వ కాలమునను తదుపరి కుతుబ్‌షాహీ పరిపాలన కాలమునను తదుపరి ఆసఫ్‌జాహీ వంశీకులలో మొదటిరాజుల పాలనమునను సంస్థానములు, జాగీర్లు, జమీందారీలు ఉండెడివి. సరిబస్తాకవుళ్లనికూడా ఉండేవి. కొన్ని గ్రామ పుగ్రామములకు పరగణాలనేవారు. జుజ్జూరుకూడా పరగణాగాఉండి దానికింద (15) గ్రామములుండేవి. వాటిపేర్లు (1) జుజ్జూరు, (2) పరిటాల (3) కంచికచెర్ల (4) గొట్టుముక్కల (5) పొన్నవరం (6) జమ్మవరం (7) అల్లూరు (8) పెద్దాపురం (9) చట్టన్నవరం (10)చాట పల్లి (11)దొడ్డదేవరపాడు (12) వైరదరి అన్నవరం (13) రుద్రవరం (14) మొలుగుమాడు (15) భైరవునిపాడు పరగణాలను స్థానిక పర్ముఖులకు సర్‌బస్తాకవుళ్లు యిచ్చేవారు. కవులు డబ్బు పరిభుత్వమునకు చెల్లించి భూమ్యాదాయము యావత్తు వసూలుచేసికునేవారు. పై చెప్పిన జుజ్జూరు పరగణా జమీందారీ మాదిరాజు కుటుంబమునకు చెందియుండెడిది. ఇంతే గాక దేశముఖి దేశపాండ్యాగిరి కొన్ని కర్ణికపుహోదాలు మాదిరాజు కుటుంబమునకే ఉండెడివి. దేశముఖీ దేశపాండ్యాగిరి పరిటాలకు మాత్రము మిగిలియుండెను. 1949 సంలో పరిటాలకూడా నైజాం పరిభుత్వంనుంచి తొలిగిపోవడమువలన అంతమైనది. అద్దానిని ముందు వివరించెదను.

స్న ౧౧౦౭ ఫసలీ (1698 సం॥) రములో అప్పటి పెద్దలైన మాదిరాజు కూర్మరాజు, కోదండుడు మఱి యిద్దరికిపేర సనదు ఈయబడెను. అందు జుజ్జూరు పరగణా దేశముఖి దేశపాండ్యగిరి హోదాలు పూర్వము వలెనే బహాలు చేయబడినట్లు వ్రాయబడెను. దీనిని బట్టి పూర్వము నుండియు పరంపరగా వచ్చుచున్నట్లు తెలియగలదు. మాదిరాజు వంశీకులు జుజ్జూరు పరగణాకు, ఎట్లు జమీందారులో అట్లే కలవకోలను (వెలమవారు) వారు మఱిరె పరగణాకు జమీందారులుగా నుండిరి. జుజ్జూరునకు 6 మైళ్ళ దూరమున నున్న యెఱ్ఱిపాలెం గ్రామము మఱిరె పరగణాకు చెందినదిన్ని దాని పక్కనున్న పెద్దాపురం గ్రామము జుజ్జూరు పరగణాకు చెందినదిన్ని అయి యుండెను. సరిహద్దు తగాదాలు ఉభయ పరగణాల జమీందారులలో ఉండడము సహజము. సరిహద్దు తగాదాల సందర్భములో ఉభయజమీందారులు పెద్దాపురం, యెఱ్ఱిపాలెం పొలిమేరల పైకి వెళ్లినారనిన్ని, అప్పటి జుజ్జూరు జమీందారులైన మాదిరాజు కూర్మరాజు, కోనేటిరాజుగార్లను సుధీర జమీందార్లు చంపి జుజ్జూరు పరగణాను ఆక్రమించుకొనినట్లును, మా పెద్దలు చెప్పుచుండెడివారు. కాలము మాత్రము తెలియదు.

తదుపరి జుజ్జూరు పరగణాకు కలవకోలనువారే జమీందారులుగా నుండిరి. మాదిరాజు కుటుంబము జమీందారి కుటుంబము. కొన్ని గ్రామాధికారములు వారికే సంక్రమించి యుండెను. కాని కర్ణీకముచేయుటన్యూనతగా నెంచుకొనుచుండిరి. ఆ కారణమున ఒక బీద కుటుంబీకునికి పిల్లనిచ్చి పరిటాల కర్ణీకమున్ను, ఒక బీదకుటుంబీకుని తెచ్చి, పిల్లనిచ్చి, జుజ్జూరు కర్ణీకమున్ను దత్తముచేసిరి. పరిటాలకు వచ్చిన ఆయన తనఇంటి పేరు పరిటాల అని వాడుకున్నాడు. కాని జుజ్జూరుకు వచ్చిన ఆయన బహుశః మేడుకొండూరు గ్రామము నుంచి వచ్చియుండవచ్చును. ఆ కారణమున ఆయన యింటిపేరు మేడుకొండూరు అనే వాడుచువచ్చెను. ఈ

రెండు కుటుంబములకు ఆర్థికసహాయము కూడా చేసి సంబంధ బాంధవ్యములు చేయుచు వచ్చిరి. ఇటీవల కొన్ని సంవత్సరముల క్రితంవరకు సభలు, సమావేశములలో అగ్రతాంబూలములు మాదిరాజు వంశీయులకే యిచ్చుచుండిరి.

జమీందారి పోయినది. ఆర్థికలోపము పెరగజొచ్చినది. కాన పరగణాలలోని కొన్ని గ్రామముల కరిణీకములు (జమ్మవరం, చాటపల్లి, దొడ్డదేవురపాడు, జుజ్జూరులో సగము వాటా) హస్తగతము చేసికొనగలిగిరి. కుటుంబము పెరిగినది కనుక జాతాశౌచములలో అప్పుడప్పుడు శుభకార్యములకు నిగోధములు కలుగుట తటస్థించుచు వచ్చినవి. అందువలన సాంప్రదాయానుసారం కొన్ని శాఖలు వేరుచేయబడినవి. వంశవృక్షము చాలా పెద్దది. అందులో మా శాఖ కొంచెము చిన్నది. బహుళ సంఖ్యాకులగు వంశీకు లందరి చరిత్ర నాకు లభించియుండలేదు. కాని నా పూర్వుల శాఖతో సంబంధించినంతవరకు కొంత గాఢ మా తండ్రిగారి వలన తెలిసికొనియుంటిని. కాబట్టి నాకు అయిదవ తరమ్ర మూలపురుషుడగు నర్సరాజుగారి శాఖను తెలుపగల వంశ వృక్షమును దీనిలో చేర్చుచున్నాను. నర్సరాజుగారి కుమారుడు వెంకటనర్సుగారు వసుదేవునివలె పుత్రిరత్నములనుగనిన మహానుభావుడు. పుణ్యపురుషుడు. మరియు ఆయన "అసల్ యాదిందామాఖు" (హోదాలను సంపాదించినవాడు). అని కూడా వ్రాయబడుచుండెను. కనుక ఆయన నాటినుంచి లభించినచరిత్రనే యిందు వ్రాయుచున్నాను.

శ్రీ మాదిరాజు వెంకటనర్సుగారి కాలము క్రీ. శ. 1750 నుండి 1800సంల మధ్యకాలమని నేనూహించుటకు కొన్ని సనదులు దుంబాలాలు దానపత్రిములు లభించినవి. శ్రీ వెంకటనర్సుగారికి చాలాకాలము పూర్వమే మాదిరాజు కుటుంబమునుంచి జమీందారిపోయి వెలమవారి కుటుంబమునకు చెందిపోయినది. జుజ్జూరు 4, 5 శివారు పల్లెలతోచేరిన పెద్దగ్రామమగు

టచే 6గురు కరణములుండేవారు. అందొకభాగము వెంకటనర్సుగారి కుటుం బమునకు చెందియుండెను.

వెంకటనర్సుగారు బహుకుటుంబీకుడు 4 గురు కుమారుల పేర్లు వంశ వృక్షమునబట్టి వ్రాయగలిగితిని. వారికి స్త్రీసంతాన మెందరో నాకు తెలి యదు. దేశముఖీ, దేశపాండ్యాహోదాలుకలిగి జమీందారి కుటుంబమునకు చెందిన వెంకటనర్సుగారికి కుటుంబపోషణభారమైనది. జీవనోపాధికి స్వస్థానమున తగినమార్గము లభించలేదు.

ఆ కాలమున పారశీభాష రాజభాషగానున్నను తెలుగుభాషలోనే రాజకీయ వ్యవహారములన్నియు నడుచుచుండెడివి. వెంకటనర్సుగారు తెలుగుభాషలో వ్యవహార కార్యనిర్వహణముచేయు సమర్థుడున్ను, లెఖ్ఖలో పరిణుడున్ను. కనుక ఉద్యోగముసంపాదించవలెనని నిశ్చయించు కొనెను.

ఉత్తర సర్కారులుకూడా నిజాం పరిభుత్వమునకు చెందినవనుట చరిత్రాత్మక విషయమే గనుక జుజ్జూరు మొదట ఖమ్మంసర్కారుకు చేరి యుండెను. తరువాత మచిలిపట్నం సర్కారులో చేరెను. నిజాం పరిపాల నలో మొదటినుండియు కరోడ్డిరిపన్ను వసూలు చేయుచుండెడివారు. ఈ నియమము 1953 వరకు ఉండియుండెను. మొదట కొంతకాలము ఈ కరోడ్డిరిని ఒకరికి కంట్రాక్టు యిచ్చేవారట అందువలన కోటివరహాలు ఆదాయము వచ్చేవట ఆ కారణమున ఆపన్నుకు కరోడ్డిరి (కోటివరహాల పన్ను) అని పేరువచ్చినదని చెప్పుకునేవారు. నిజాం రాష్ట్రము యావత్తు కంట్రాక్టు అబ్దుల్‌కరీంఖాన్ అనే ఆయనకు ఉండేదని ఆయన తరుచుగా ఖమ్మంలో ఉండేవాడని వాడుక. ఖమ్మం సర్కారుతో సంబంధించిన కార్యస్థానము ఖమ్మంలో ఉండెడిది కనుక శ్రీవెంకటనర్సుగారు ఖమ్మం వెళ్లి కంట్రాక్టరును దర్శించుటయు ఆయన వెంకటనర్సుగారిని ఖమ్మం కార్యస్థానంలో ఉద్యోగిగా నియమించుకొనడము జరిగినది. శ్రీవెంకటన

వున్నగారు ఒక్కడే వెళ్లి ఖమ్మం ఉద్యోగమున పరినేశించెను. నాలుగు నెల లయినతరువాత సెలవుతీసికొని యింటికివచ్చి కొలదిరోజులుండి ఉపనయన ముగాని 12 సంవత్సరముల ఈమగల వెంకటకృష్ణమ్మను వెంటతీసికొని ఖమ్మం బయలుదేరెను. అప్పటికి వెంకటకృష్ణమ్మ తెలుగులోబడి చదువు పూర్తిచేసుకొన్నాడు. బడిచదువు అనగా సుమతి శతకము కృష్ణశతకము మొదలగునవి అర్థసహితముగా చదువుటయు ఆంధ్రనామ సంగ్రహము, అమరకోశము వల్లించుటయు, భారత భాగవత, రామాయణము. ఉదాత్తా నుదాత్తములు తెలిసి చదువుటయు నేర్వవలెను. అన్నివిధములైన గణితములు తెలసియుండవలెను. దస్తూరి బాగాఉండవలెను. ఉత్తరములు, దస్తావేజులు అర్జీల మతలబులు తెలిసియుండవలెను. ఇప్పటి బడులలోని ఏ తరగతి విద్యకిది సమానమో అనుభజ్ఞులు గ్రహించగలరు. తండ్రివెంట ప్రయాణమ యిన కృష్ణమ్మలో ఈ సమర్థత వచ్చియుండెను. ఆరోజులలో రైళ్లులేవు, బండ్లమీదను లేక కాలినడకను ప్రయాణములు చేయువారు. అందువలన శ్రీవెంకటనర్సుగారి కుమారరత్నము కృష్ణమ్మసహా కాలినడకను ఖమ్మం ప్రయాణము సాగించెను. ఖమ్మంమెట్టు జుజ్జారులమధ్య అయిదామడదూ రము అనగా నలభైమైళ్లు. సామాన్య మనుష్యులు రెండవరోజు సాయింత్రి ము ఖమ్మం చేరగలుగుతారు. అట్లే శ్రీవెంకటనర్సుగారును మధ్యాహ్నము వేళకు పెనుగంచిప్రోలు లేక అడేపాలింతపు గ్రామమునకుచేరి యొక బ్రాహ్మణునియింట బసచేసెను. శ్రీవెంకటనర్సుగారు బ్రాహ్మణునియింట బసచేసిన తరువాత ఉపనయనముగాని కృష్ణమ్మను యింటివదలి తాను స్నాన సంధ్యాద్యనుష్ఠానములు తీర్చుకొనుటకు జలాశయమున కేగెను. ప్రయాణబడలిక ఆకలిచే డస్సియున్న కృష్ణమ్మ బ్రాహ్మణుయింటి వసారా లో చాపమీద ఉత్తరీయము కప్పుకొని పరుండి గాఢనిద్రనుచెందెను. ఆ సమయమున ఒక నాగుపాము పరున్న బాలకృష్ణమ్మ పాదములనుండి యెక్కి ఉత్తరీయముమీదుగా తలమీదికిపాకి దిగి పడిగెవిప్పి పోవుచున్న

దట. ఈవ్యాఖ్యమంతయు ఇంటి బ్రాహ్మణుడు దూరమునుండి చూచుచునే యుండెను. పామును చంపుటకు ప్రయత్నముచేయుటగాని కృష్ణమ్మను మేలుకొలుపుటగాని మంచిదికాదని గ్రహించి దూరాదూర విచారముగల బ్రాహ్మణుడు, దైవికముగా నీకార్యము దానంతటఅదే జరిగిపోగలదని గ్రహించెను. పామునకు ఎవరిని కరవవలెననెడి అపకార చింతనలేదు కనుక తనదారిన తాను యెటో వెళ్లిపోయెను. గాఢనిద్రలోపడియున్న కృష్ణమ్మ కేమియును తెలియదు. శ్రీవెంకటనర్సుగారు స్నానసంధ్యాద్యనుష్ఠానములను పూర్తిచేసుకొని భోజనమువేళకు బ్రాహ్మణుని యింటికి వచ్చెను. కుమారుడక్కడ నిద్రించుచుండుటఁజూచి, భోజనమునకు లెమ్మని లేపెను. కృష్ణమ్మ మేల్కొని భోజనమునకు సిద్ధపడినాడు. వడ్డన అయినది. భోజన సమయమున యింటి బ్రాహ్మణుఁడు జరిగిన నాగుబాము చిత్రమును పూర్వాపరముగా వెంకటనరసుగారితో చెప్పెను. తన కుమారుఁడికి సర్పమువలన ప్రమాదము కలుగకుండా గండము తప్పినందుకు, అపరిమితానందమును పొందెను.

ఇంటిబ్రాహ్మణుడు కొంత తెలిసినవాడేయగుటచే ఈవ్యాఖ్యమును గుఱించి యోచించి కృష్ణమ్మ అఖండలక్ష్మీ సంపన్నుఁడు రాజభోగి కాగలడని ఊహచేసికొని తన మనోభావమును అనగా కృష్ణమ్మ గొప్ప అదృష్టవంతుడుకాగలడని వెంకటనరసుగారికి జోస్యముచెప్పెను. కుమారుడు అదృష్టవంతుఁడు కాగలడంటె విని సంతోషించని తలిదండ్రిలుండరు గదా. అట్లే వెంకటనరసుగారును కొంత ఆనందమును చెందినను దారిద్ర్యముతోనున్న తనకుమారుడు అఖండ లక్ష్మీసంపన్నుడు కాగలఁడనుట గగనకుసుమమని నమ్మలేక ముందుపరిణామునకు, ఉపేక్షకుడయ్యెను. ఆరోజో లేక మరొకరోజో తండ్రి కుమారులు ఖమ్మం చేరుకొనిరి. నియమాను సారము సెలవు గడచిపోయినది. గనుక వెంకటనర్సుగారు కార్యస్థానములోనికివెళ్లి ఉద్యోగ విధ్యుక్తములను నెరవేర్చుచుండెను. కుమారుఁడు చదు

వను వాక్యను నేర్చినవాఁడే గనుక వెంకటనర్సుగారు కృష్ణమ్మనుకూడా కచహరీకి తీసికొనివెళ్లుచు ఆయనచేత వాక్యత, లెఖ్ఖపనులను చేయించుచుం డెడివాఁడు. సూక్ష్మబుద్ధిగల వెంకటకృష్ణమ్మ తండ్రికి సహకారిగా వాక్యత లెఖ్ఖపనులను జాగరూకతతోను సమర్థతతోను స్వతంత్రముగాను నెరవేర్చ గలవాఁడాయెను. ఒకనాడు యజమానియగు కరీంఖాఁగారి పేష్కీ(సన్నిధి) లోనికి వెంకటనరసుగారు వెళ్లవలసివచ్చెను. అప్పుడు ఆయన తన కుమారు డఁగు వెంకటకృష్ణమ్మను వెంటతీసికొని వెళ్లెను. ఖాఁగారు వ్యవహార సం పర్దింపుల అనంతరముకూడా ఉన్న కృష్ణమ్మనుగుఱించి అడుగుటయు వెంకటనరసు ఈయన తనకుమారుడని చెప్పుటయు జరిగినది. కరీంఖాన్‌గారికి సంతతిలేదు. బాలకృష్ణమ్మయొక్క భావిభాగ్య శుభసూచక లక్షణములుగల ముఖారవిందమునుచూచి, ప్రేమానందములుట్టిపడ "వెంకటనర్సు ఈ పిల్ల వానిని నాకిమ్ము"అని అడిగెనట. అప్పుడు వెంకటనర్సుగారు "అయ్యా నేను బ్రాహ్మణుడను మీరు మహమ్మదీయులు కులంచెడగొట్టి ఎట్లూ ఈయగలను" అని బదులుచెప్పెను. వెంకటనర్సుగారూ! మీమాత్రమునకు భంగములేకుండా ఈపిల్లవానినిపెంచి తరిబీయతుచేసి పెద్దవాడిని చేయగలనని ఖాన్‌సాహెబు నమ్మకముగా చెప్పెనట వెంకటనర్సుగారికి యజమానిమాటలయందు నమ్మ కమేగనుక అట్లేనని వాగ్దానముచేసెను. తదుపరి కృష్ణమ్మకు ఉపనయనము చేయదలచి యజమానిని కోరగా ఖాన్‌సాహెబు ఉపనయనార్థము, నలు బదివరహాలు వెంకటనర్సుగారికియిచ్చి కొన్నిరోజులు సెలవిచ్చి ఉపనయన ముకాగానే వెంకటకృష్ణమ్మను తప్పక తీసికొనిరమ్మని ఆజ్ఞాపించెనట. ఆ ప్రకారము వెంకటనర్సుగారు కుమారునితోకూడా జుజ్జూరువచ్చి ఆడబ్బుతో కృష్ణమ్మయొక్కయు, రెండవకుమారుడు నాగోరావుయొక్కయు ఉపన యన కార్యములు పూర్తిచేసికొనెను. అప్పుడు మాకుటుంబమునకు గోరింట్ల అన్నప్పశాస్త్రిగారు పౌరోహితులుగా నుండిరట, ఉపనయనాంతరము వెంకటనరసుగారు కృష్ణమ్మ నాగోరావులతో మరల ఖమ్మమునకువచ్చెను. తక్కిన కుటుంబము జుజ్జూరునందే యుండెనో ఖమ్మం చేర్చబడినదో

తెలియలేదు. గాని నాగోరావు రామారావులు పారసీ విద్య నభ్యసించి వ్యవహార పత్రములను లెఖ్ఖలను పారసిభాషలో నిర్వహించుచుండెడివారు. హైదారాబాదు ప్రభుత్వమున చాలాకాలము పారసీయే రాజభాషగానుండి తరువాత ఉరుదు రాజభాషగా చేయబడినది. తిరుమల రాయుని విద్యా జ్ఞానమునంగతి తెలియలేదు. సుబ్బయ్యగారి కుమారుడు వెంకటపాపయ్య కుకూడా తెలుగు పారసీ భాషలలో ప్రవేశమున్నదని చెప్పేవారు. వెంకటనన్న ఖమ్మం చేరినతరువాత కరీంఖాన్ కృష్ణమ్మను తనయింటికే ఉంచుకొని లెఖ్ఖ పనులలో బాగా తరిబీయ్యతు చేయించి ప్రావీణ్యుని జేసెను. భోజనముమాత్రము తండ్రివద్దనే చేయుచు అహోరాత్రములు వెంకట కృష్ణమ్మ కరీంసాహెబు వద్దనే ఉండేవాడట. బాల్యముండియు ఖాన్ సాహెబు యింటికివచ్చేవాడు గనుక జనానాలోనికి వెళ్లేవాడు. ఖాన్సాహేబుదంపతులు కన్నపుత్రునికన్న యెక్కువవాత్సల్యముతో చూచుటయే గాక తనువద్దనే పరుండబెట్టుకొనేవాడు. వెంకటకృష్ణమ్మ అసాధారణ ప్రజ్ఞావంతుడగుటచే కరోడ్గిరి లెఖ్ఖావ్రాత పనులలో నిపుణుడై ఉద్యోగస్తులందఱిచేతను పనితీసికొనశక్తిగలవాడాయెను. ఇక కన్నకుమారునివోలిన వెంకటకృష్ణమ్మ లెఖ్ఖ మొదలగు ఆఫీసుపనులను నిర్వహించుచున్నాడు. గనుక కరీంఖాన్ సాహేబుకు భారము తక్కువయినది. సుఖముగా కంట్రాక్టులాభము యథాపరికారము అనుభవించుచుండెను. ఈ మధ్యకాలమున వెంకటకృష్ణమ్మగారి వివాహము తటస్థించి సమీపగ్రామమగు పల్లెంపల్లిలోని ఆదిరాజువారింటి కన్య రాజ్యలక్ష్మినియిచ్చి వివాహము జరుపబడినది. వెంకటకృష్ణమ్మ సమర్థత భక్తివిశ్వాసములు కరీంఖాన్ సాహేబును బాగా ఆకర్షించినవి. ప్రతి వ్యవహారములోను ఖాన్సాహేబు వెంకటకృష్ణమ్మను వెంటనుంచుకొని అధికారవర్గమువద్దకు ముఖ్య మంత్రివద్దకును పోవుచుండెను. క్రమేణ వెంకటకృష్ణమ్మకు హైదరాబాదులోని అధికారులందరితోను జాగీర్దారులు సంస్థానాధిపతులతోను బాగా పరిచయముకలిగినది. కంట్రాక్టు సంపాదించుటకును ఆ సంబంధమైన ఉత్తర్వులుజారిచేయిం

చుటకును, డబ్బుచెల్లించుటకును, తీసికొనుటకును, కరీంఖాన్‌తో పనిలేకుం డా స్వయముగానే సమర్థించుచుండెడివాడు. ముఖ్యారునామా యిచ్చునో లెదో అప్పటి నియమములు తెలియవు. గాని వెంకటకృష్ణమ్మ రాజ్య మందంతటను మంచి ప్రతిష్ట, విశ్వాసము సంపాదించెను. కరీంఖాన్‌సాహెబుకు ఖమ్మంలోనేగాక హైదారాబాదుయూఖాల్ పూరాలోకూడా ఒకయిల్లు ఉండెడిది వీలునుబట్టి రెండుచోట్ల ఉద్యోగస్తులు కాగిదపత్రములే గాక కరీంఖాన్‌సాహెబు వెంకటకృష్ణమ్మలుకూడాఉంటూ ఉండెడివారు.

గీ॥ కసవుచే నీటిచే । మోపకలనచేత
బ్రతుకు మృగమైన సజ్జన ప్రకరమునకు
శబరకై వర్తసూచకజనులు జగతి
కారణములేని పగవారు కారెతలపు.....భర్తృహరి.

అను ఆర్యోక్తినుసరించి నిజాం ప్రభుత్వమునకంతటను వీకైక వ్యా పారసంస్థను నిరాఘాటముగా కంట్రాక్టరుకు, ప్రతినిధిగా వ్యవహారము చేయుచున్న వెంకటకృష్ణమ్మకు విరోధులుంటారనుటలో ఆశ్చర్యమేమి ఉండదు. ఆకారణమున కంట్రాక్టరునౌకర్లు మటికొందలు స్వలాభాపేక్షా పరులు కుట్రజేసి కరీంఖాన్ వెంకటకృష్ణమ్మలమధ్య భేదభావములుకల్పిం చుటకు ప్రయత్నింపసాగిరి. కరీంఖాన్‌కు వెంకటకృష్ణమ్మయందెంత పుత్ర వాత్సల్యమున్నను "మాతాపిత్ర విరోధాయ హిరణ్యాయనమోనమః" అనునట్లు వూరికె గాకపోకిలేగాక కోటివరహాలకంట్రాక్టువ్యవహారమునడు పుచున్న వెంకటకృష్ణమ్మయెడ అర్థార్థసంబంధము మున్నగు విషయములలో అపోహలు యెక్కువయి కార్పణ్యములుపెరిగి తనచే పెంచబడిన, వెంకట కృష్ణమ్మను తుదముట్టించవలెనని ఖాన్‌సాహెబు కృతనిశ్చయమునకు వచ్చె ను. గాని సహజమగు ఆత్మపరిబోధమో లేక తటస్థించిన పరిస్థితులో లేక వెంకటకృష్ణమ్మ భాగ్యపరిభావమోగాని ఒకేసారి చంపించుటకు ఖాన్ సాహెబు తయారుకాలేక పోయెను. 175 సంవత్సరములకుపూర్వము

ఈ కార్యము అంతగా పెద్దదిగాదు. ఆరోజులలో ఇప్పటివలె చట్టములు, శాసనములు ఉండెడివికావు. ముస్లింపరిభువులు కొంతవరకు ఖురాన్ హదీస్ షరా, (మహమ్మదీయ ధర్మశాస్త్రము)ను అనుకరించేవారు. అనగా దొంగ వాడికి చేయినరకడము, వ్యభిచార దోషమునకు నేరస్తునిని ఒకగుంటలో దింపి పరిజలందరు తలాఒక రాయి వాడిమీద వేయుచుండడము, ఆమూల ముగా వాడు బాధపడి చావడం, మున్నగు శిక్షలుండెడివి. వెంకటకృష్ణ మ్మపైన వీదో ఒకనేరముమోపబడి అందుకు ఒక విచిత్రమైన ఖయిదు యి చ్చినారట.

వెంకటకృష్ణమ్మ చెఱసాల.

ఇటుకతో యిరుకైన చిన్నదొడ్డికట్టుట ప్రారంభించడము, ఆదొడ్డి మధ్యన ఖయిదీని ఉంచడము ప్రతిరోజు ఒక యిటుకయో లేక కొన్ని యి టుకలతోనో ఒకవరస కట్టుచుండడము ఖయిది, గోడయెత్తు లేచినదాక బయటకు రాగలుగుతాడు గాని గోడ యెత్తులేచినతరువాత ఖయిది అందే ఆహారనిద్రాలు మలమూత్రాములు జరుపుకొనవలసిఉంటాడు. కొన్నిరోజులు బ్రతికినను తుదకు దుర్మరణమునకు పాలుకావలసి ఉంటాడు. వెంకటకృష్ణ మ్మ ఈశిక్షకు గురిఅయినాడు.

కంచర్ల గోపన్న (రామదాసు)గారు గోల్కొండ చెఱసాలలోపడిన బాధలు చదువుచుంటాము గనుక ఆకాలపు కఠినశిక్షలు గ్రహించగలుగు తాము. వెంకటకృష్ణమ్మ బీదకుటుంబీకుడు. స్వయంప్రకాశకుడగు ఏకైక పురుషసింహము బోనులోపడినది. విడుపించువారెవరు?

కంటాక్టరువద్ద మహసబ్ (లెక్కభాంచికిపెద్ద) పనిచేసి వృద్ధుడ యినతండ్రి వెంకటనరసుగారు యువక సోదరులగు నాగోరావు, రామా రావుగారలు ఉన్నారు. కృష్ణమ్మను విడిపించు సామర్థ్యము చాలదుగాని, వారలు వీదోప్రయత్నము చేయుచు హైదరాబాదునందే యుండిరి.

రాజ్యలక్ష్మి సాహసము.

వెంకటకృష్ణమ్మ ధర్మపత్ని శ్రీమతిరాజ్యలక్ష్మిఅని పేరొక్కంటిని. భర్త చెఱసాలకువెళ్లినప్పుడు జుజ్జారులోనో పల్లెంపల్లిలోనో ఉండెను. ఈ వార్తవిని అతిసాహసముతో బయలుదేరి పట్టంచేరి మామగారిని మరదులనుకలుసుకొనెను. సమయోచితబుద్ధిగల రాజ్యలక్ష్మి రాజాంతఃపురాణుల పరిచయము చేసుకొనుటకు ప్రయత్నముసాగించి కృతకృత్యురాలయ్యెను.

రాజ్యలక్ష్మి విద్యాజ్ఞానము మనకంతగా తెలియదు. దానితో మనకవసరములేదు. గాని కుట్టుపనిలో చాలా ప్రవీణత కలదనియు అందుచే రాణీ (బేగం)గారి మనస్సు నాకర్షించు ఒక చిత్రపు రెవికెకుట్టుకొని అంతఃపురములోకినివెళ్లి రాణిగారికె నజరు (కానుకగా) సమర్పించగా అందుకు రాణిగారు ఈమె నైపుణ్యమునకు వాఙ్మాధుర్యమునకుమెచ్చి మధ్యమధ్య తనవద్దకు వచ్చునట్లును యింకేమయిన యిలాంటి గృహపరిశ్రమలను చూపెట్టు మనియును కోరెను.

రాజ్యలక్ష్మి ప్రథమతః ఏరాణిని దర్శించినదో చెప్పలేముగాని క్రమక్రమముగా కొందరు రాణులపరిచయము అనుగ్రహము సంపాదించినది. ఉత్తమవంశ సంభూతలగు రాణులు రాజ్యలక్ష్మి కూలికునిషికాదనియును మర్యాదగల కుటుంబపు ఆడబిడ్డయె మర్యాదగల వారింటికోడలో మొత్తం మీద అగ్రజాతికి చెందినదనిమాత్రము వారు గ్రహించిరి. తదుపరి తమ నాశ్రయించుచున్న రాజ్యలక్ష్మికి ఉపకారముచేయ నెంచి ఆమె ఉదంతం విచారించిరి. రాజ్యలక్ష్మి తనభర్త అనుభవించుచున్న చెరసాల పరిస్థితులు తెలిపి త్వరలో జీవితముకూడా పూర్తికానున్నదనిచెప్పి దుఃఖించెను.

మహమ్మదీయులు ఎంతరజోగుణప్రధానులో అంత దయార్ద్రహృదయులు. పరోపకారపారీణులుకూడా అయియుంటారు. దుఃఖవారదిలో మునిగియున్న రాజ్యలక్ష్మి దుఃఖమునుచూచి భరించజాలక రాణులందరు వెం

కటకృష్ణమ్మను విముక్తునిచేయించుటకు నిశ్చయించుకొని అభయమొసంగిరి.

అధికారులకుగాని మూర్ధాభిషిక్తులయిన గాజులకుగాని, యితరులు నచ్చచెప్పజాలరు. గాని భార్యలుచెప్పి వినిపించగలరనుట నిస్సందేహము. కావునే కంచర్ల గోపన్నగారు రాముని వేడివేడి తిట్లుతిట్టి సీతమ్మనుపార్థించెను. తదుపరి త్వరలోనే విముక్తుడయ్యెను.

రాణులుయిచ్చిన అభయము ననుసరించి వెంకటకృష్ణమ్మ చెరసాల ఉదంతమును రాజునకెరంగించిరి. నవ్వాబుగారు నమ్మకస్తునిద్వారా విచారించి వెంకటకృష్ణమ్మ నిర్దోషియనిగ్రహించి వెంకటకృష్ణమ్మను విడిచిపెట్టుటకు ఆజ్ఞయొసంగెను. భర్తను విముక్తునిచేసినపతివ రాజ్యలక్ష్మిదేనని స్మరించుచున్నాము.

మానవజీవితము కష్టసుఖ భూయిష్టమనుట నిర్వివాదాంశము. అలాగే "స్త్రీణాంచచిత్తం । పురుషస్యభాగ్యం దేవో నజాతి కుతోమనుష్యాః" అనునట్లు మానవులు ఉచ్చనీచదశలు అనుభవించుచుంటారు. కడు బీదస్థితిలోనుండి రాజ్యాధికారమునకువచ్చిన తానీషావంటి మహారాజులపేర్లను చరిత్రలో చదివియున్నాము. మావెంకటకృష్ణమ్మ పులినోటనుండి బయటపడుటయే మహాదృష్టమనక తప్పదు.

పుత్రవాత్సల్యముతో పెంచినను కూరబుద్ధితో దుర్మరణమునకు పాల్పడజేసిన కరీంఖాన్‌ను పరిబలశత్రువుగానెంచుట సహజమేగనుక తనను చంపించదలచినను తానుమాత్రము ఖాన్‌దంపతులను చంపుటకుమాత్రము సంకల్పించలేదు.

"ఘాతాన్న ఘాతకోవిపత్తిః" అనునట్లు బ్రాహ్మణుడు ఉత్తమవంశసంభూతుడును అయిన వెంకటకృష్ణమ్మ మాతాపిత్రతుల్యులగు ఖాన్‌దంపతులను తుదముట్టించు పరియత్నము చేయడని మనము నేడును గ్రహించగలము. గాని ఖాన్‌సాహెబు యింటినిలేకుండాజేసి ఆచోట ఆముదాలు వేయించెదననిమాత్రము శబధము చేసినాడట.

వెంకటకృష్ణమ్మ ఖాన్‌సాహెబు పక్షమున పనిచేయుచున్నప్పుడు నగరములోని పెద్దలవద్దను అధికారవర్గమువద్దను పరిచయమును మంచినమ్మక మును సంపాదించెనని పైనవ్రాసియుంటిని. పైజాములో కరోడ్డిరి చాలాకా లమువరకు కంటాక్టుపద్ధతిమీదనే నడచెను. ఈకంటాక్టు ఏటాఏటా లేక రెండుమూడు సం॥రములకొరకు యిచ్చుచుండు అలవాటు ఉండెడిది. గనుక వెంకటకృష్ణమ్మ చెరసాలనుండి బయటపడినతరువాత తానే ముందు సంవత్సరము కంటాక్టు తీసుకొనవలెనని దృఢసంకల్పము చేసుకొనెను.

వెంకటకృష్ణమ్మ దశప్రభావము.

వెంకటకృష్ణమ్మ తెలివితేటలు చాలాగొప్పవి. ధనవంతులతోకూడా పరిచయము ఉండియుండవచ్చును. లేదేని కోటివరహాల కంటాక్టు నవీన బీదబ్రాహ్మణునకు లభించుట మామూలువిషయముకాదు. కావునసే సిద్ధ సంకల్పుడగు వెంకటకృష్ణమ్మ కరోడ్డిరి కంటాక్టును సంపాదించగలిగెను.

వెంకటకృష్ణమ్మగారి స్వంత తమ్ములలో నాగోరావు కార్యనిర్వహ ణమునందును రామారావు లెక్కపనియందును ఆరితేరినవారు పినతండ్రికుమా రుడు వెంకటపాపయ్య వీరికి సహాయముగా ఉండెడివాడు. ఈ ముగ్గురు తెలుగు, పారసి భాషలలో చదువను వ్రాయను సమర్థులుగానుండిరి.

సర్వశక్తివంతుడును, రాజ్యాంగమున పేరుపరితిష్టలు సంపాదించిన సాటిలేని ధీరుడును అగు వెంకటకృష్ణమ్మ అధ్వర్యమున నిజాంరాజ్యపు కరోడ్డిరిపన్నులు నిర్ణయించుటకు వసూలు చేయుటకును తగినంత సిబ్బంది అనగా వేలాదినౌకర్లను నియమించి వారిని అదబులోనుంచుకొని లెక్కలు కవెలెలు మొదలగు వ్యవహార పత్రములుంచి కార్యములను నిర్వహించు టకు వ్యవహారదక్షులైన (3) సోదరులుండుట కుటుంబముయొక్క అదృష్ట మని చెప్పవచ్చును. సాధారణముగా తండ్రియో లేక ఒక సోదరుడో సం పాదించడము తక్కినవారు సోమరులుగానుండి తినడము హిందూ కుటుంబ

ములలో చూచుచునేయున్నాము. అట్లుగాక అందరు సోదరులు పాటుపడి ఆర్థికాభివృద్ధికి ప్రయత్నము చేయగలిగిరేని ఆకుటుంబము పెంపొందుటకు అవకాశము తటస్థించగలదు. మొత్తముమీద వెంకటకృష్ణమ్మకు అట్టి అవ్యష్టము లభించినది. దీనినే దశపరిభావమంటారు. కోటివరహాలకరోడ్డిరి కంటాక్టును నిర్వహించుభాగ్యము చేబట్టిన వెంకటకృష్ణమ్మకు ధనరాసులతో యిల్లు నిండియున్నదనుట అతిశయోక్తికానేరదు. కాలనిర్ణయమునకు ప్రయత్నముచేసితినిగాని పూర్తిదాఖలాలు దొరికియుండలేదు. కొంతకాలముక్రితము చూచిన కొన్ని కాగితములు, సనదులు యిప్పుడు కనబడుటలేదు. అయినను దొరినంతవరకు ముందు ఉదహరించెదను. స్న 1190 హిజిరీలో ఫ్రెంచిగవర్నర్ ప్లాయర్ గోరుందోరు ఫతహైదర్ జంగ్ మచిలీపట్నం వగైరా సర్కారులకు అధికారిగాను తాను మొగల్ ప్రభుత్వమునకు విధేయుడననియును చెప్పుచు పూర్వపు నిజాం పర్వానాలను అనుసరించి జుజ్జూరుపరగణా దేశముఖి దేశపాండ్యాగిరీలనున్న, జమ్మవరం మకాసాయున్నా, ఘాట్ బందం సంతరావూరు సాయరుథరణికోట వసూలుచేసుకొనే మొదలగు కొన్ని హక్కులనుగురించిన్ని మాదిరాజు వెంకటనరసు (వెంకటకృష్ణమ్మగారి తండ్రి) మరియు తిమ్మన్న (సన్నిహితజ్ఞాతి) గార్లపేర సనదు జారిచేసెను. అప్పటికి వెంకటకృష్ణమ్మ ఒక మంచిదశకు వచ్చినాడ. నిన్ను కావుననే ఈసనదు తనతండ్రిపేర సంపాదించినాడనిన్ను గ్రహించుచున్నాను. పైచెప్పిన గోరుందోరుయిచ్చిన సనదును మదరాసు ఈనాముల విచారణ కమీషనరువద్ద 1850 సంవత్సరంలో దాఖల్ చేసి మాతాతగారు దానినకలును వ్రాసియించుకొనియుండిరి. దానిఫోటోను యిందులో చేర్చినైనది. దానివలన 1190వ హిజిరీలో (1775) సంవత్సరంలోని వ్యవహారగ్రామ్య తెలుగుభాషయు 1850 సంవత్సరంలో వ్రాసిన మాతాతగారి దస్తూరియు, అప్పటి కాగితమును, సిరాను తెలుసుకొనవచ్చును. మరియు ఒక సనదు రాయ్ మాదిరాజు వెంకటకిషన్ అనుపేరుతో జారికాబడియెను. అదిదొరకనందున తేది వ్రాయజాలకపోయినాను. ఆకాలమున పట్టాదారుల

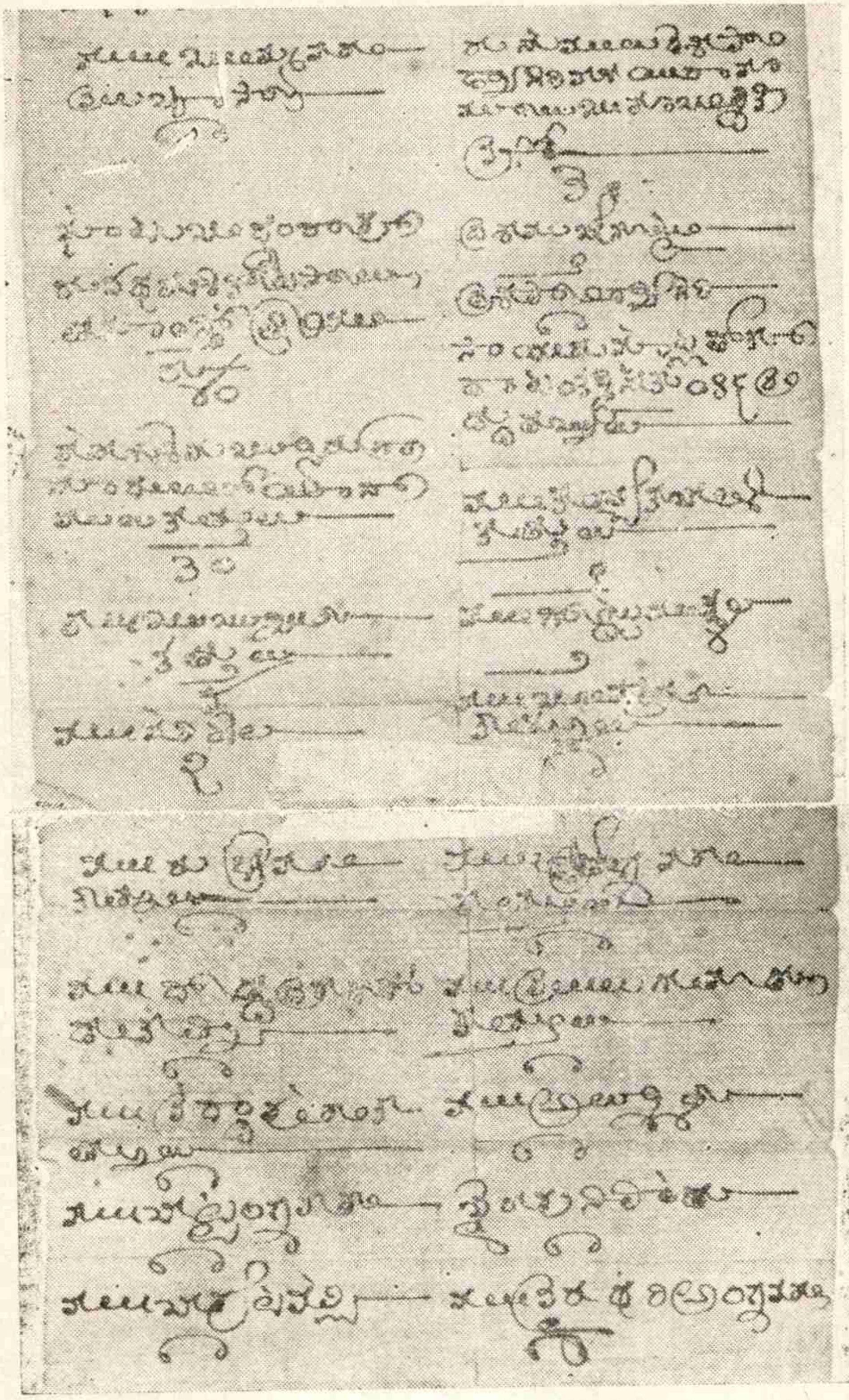

సంగతి తెలియదు. కాని యీనాం దారులు తమ యీనాం భూములలోని పంటనుకోసి నురిపిడిచేసి తెచ్చుకొనుటకు స్థానికాధికారులు ఉత్తర్వులను జారీచేయుచుండెడివారు. వాటిని దుంబాలాలు అంటారు. ఈనాముల విచారణకమేటివారు సనదులనేగాక చెకునామాలను; దుంబాలాలను, దాన పత్రములను ధ్రువపత్రములుగానెంచి యీభగోటపైన ఈనాములను, అగ్ర హారములను బహాలుచేయుచుండేవారు. మాతాతగారు మదాసుకమీషనర్ గారివద్ద దాఖలుచేసిన దుంబాలాలలో ఈచరితాంశములద్రష్ట్యా ఈక్రింది దుంబాలాలను యిందు ఉదహరించుచున్నాను.

(౧) స్న ౧౧౯౬ ఫసిలి పరాభవ వామసం॥ ఫాల్గుణ బ ౧౦ గురువారము మాదిరాజు వెంకటనరసుగారికి కలవకోలను రామారాయణంగారి దుంబాలా.

(౨) స్న ౧౧౯౭ ఫసిలి కీలక నామసం॥ ఫాల్గుణ బ ౧౦ ఆదివారము మాదిరాజు వెంకటకృష్ణమ్మగారికి కలవకోలను వెంకటకృష్ణారాయణం గారి దుంబాలా.

(౩) స్న ౧౧౯౯ ఫసిలి కీలక నామసం॥ ఆషాడ శు ౬లు రాయా మాది రాజువెంకటకృష్ణమ్మగారికి క॥ వెంకటకృష్ణారాయణంగారి దుంబాలా

(౪) స్న ౧౨౦౧ ఫసిలి విరోధికృతు సం॥ చైత్ర బ ౩లు రాజా మాది రాజు కృష్ణవంతు బహదుర్‌గారికి క॥ వెంకటకృష్ణారాయణంగారి దుంబాలా.

(౫) స్న ౧౨౦౧ ఫసిలి పరీధారి నామసం॥ చైత్ర శు ౫లు రాజా మాది రాజు కృష్ణవంతు బహదుర్‌గారికి క॥ వెంకటకృష్ణారాయణంగారి దుంబాలా.

జుజ్జారు పరగణాదేశముఖి దేశపాండ్యగిరీలు మా కుటుంబమునకు చెందియుండెనని పైన వ్రాసియుంటిని ఆహోదాతో పూజ్యులగు మా

పెద్దలు ఈకిందచెప్పిన ఈనాములను ఆయాసంవత్సరములలో యిచ్చియుండిరి. దీనివలన ఆకాలమున వారికిగల బిరుదములు వారి ఔదార్యము మతపక్షపాతములేని దానశీలత తేటపడగలదు. ఈ ఈనాములు జుజ్జారు పరగణాలోని పరిటాల గ్రామమునకు చెందినవైయుండెను. ఈ ఈ నాములు యిచ్చినతరువాత పరిటాల గ్రామమునున్న, మరికొన్ని పరిసరగ్రామములనున్న నిజాం ప్రభుత్వముచే నవ్వాబు హిసామ్‌ముల్క్. ఖాన్‌ఖానాన్ బహద్దుర్‌కు 1229 ఫసిలీ తరువాత జాగీర్‌గా యుచ్చియుండిరి. పరిటాల మొదలగు కొన్ని గ్రామములలో వజ్రిపుగనులు ఉండుటచే, ఆగ్రామములొరకు కానాత్ (గనుల సమూహము) అనే పేరుతో తాలూకా కార్యస్థానము యేర్పాటుచేసి జాగీర్దారు పాలించుచుండెను. కానాత్ తాలూకాకచేహరిలోదొరికిన దాఖలాలనుబట్టి యీవిషయములను వ్రాయుచున్నాను

(౧) క్రోధి సంవత్సర శ్రావణ శు ౫ గురువారంరోజున శ్రీమాదిరాజు వెంకటనరసుగారు బ్రా॥ శ్రీ. విందమూరి లక్ష్మయ్యగారికి యిచ్చిన ఈనాము.

(౨) క్రోధి సంవత్సర మార్గశిర బ ౭ల రోజున శ్రీమాన్ కోరొక్కండ భట్టర్ వెంకట నరసిహ్మాచార్యులవారికి రాయ్ వెంకటకృష్ణమ్మ యిచ్చిన ఈనాము.

(౩) సౌమ్య సంవత్సర మార్గశిర శు ౧౦ గురువారంరోజున బ్ర. శ్రీ చతుర్వేదుల అప్పయ్యగారికి శ్రీ రాయ వెంకటకృష్ణమ్మగారు యిచ్చిన ఈనాము.

(౪) సాధారణ సంవత్సర ఆషాడ బ ౨ సోమవారం రోజున ఉస్మాన్ గాలబ్, సయ్యద్ బందగీకి శ్రీరాయ్ మాదిరాజు వెంకటకృష్ణమ్మ యిచ్చిన ఈనాము.

(౫) స్న ౧౨౦౦ ఫసిలీలో బ్ర. శ్రీ పాలపర్తి సుందర రామావధానిగారికి రాజాకృష్ణవంతు బహద్దురుగారు యిచ్చిన ఈనాము.

(౬) పరిభవ సం॥ర జ్యేష్ఠ శు గేలు స్న ౧౭౧౬ ఫసిలీరోజున బర్గి॥ శ్రీ అమరవాది శ్రీరామశాస్త్రిగారికి, రాజా నాగోరావు జ్ఞానవంతు బహద్దుగారు యిచ్చిన ఈనాము.

వెంకటకృష్ణమ్మ మొదట ఏ ఉద్యోగమును స్వీకరించకున్నను ఉత్తర సర్కారులు దత్తమండలములుగల ఆంధ్రపరిదేశము, ఔరంగాబాద్, పర్బిని, నాందేడ్, బీడ్ ఉస్మాన్‌ఆబాద్ మండలములుగల మహారాష్ట్రప్రదేశమున్ను, బీదర్, గుల్బర్గా, రాయచూర్ మండలములుగల కర్నాటక పరిదేశమున్ను, ఆకాలమున నైజాం పరిభుత్వమునకు చెందియుండెననుట చరితాంశము. ఇంత వైశాల్యముగల నిజాం పరిభుత్వ భూభాగమంతటికిని వెంకటకృష్ణమ్మయే కిరోడ్డిరి కంటాక్టును సంపాదించెను. వెంకటకృష్ణమ్మ ఆ వ్యవహారమును, అమోఘముగను, అతిదీక్షతతోను నిర్వహించుచుండెను. ఆయన కార్యభారము. వ్యవహారచతురత ఒక మంత్రిపుంగవునికి వుండవలసిన దానికన్న తక్కువలేదని గట్టిగా చెప్పవచ్చును. మొదటినుండియు వెంకటకృష్ణమ్మ సూక్ష్మగ్రాహి, సమయోచితబుద్ధిగలమేధావి. రాజనీతివిశారదుడనుటలో సందేహములేదు.

ఈ సందర్భమున, అప్రస్తుతమైనను ఆకాలపు నీతివర్తనను తెలియజేయుటకై ఒక గాథను వ్రాయుటకు సాహసించుచున్నాను.

20 సంవరములకు పూర్వము మా పరిటాల జాగీర్‌దారు నవ్వాబు కమాల్‌యార్‌జంగ్ బహద్దర్ నాయందు పేరిమవిశ్వాసములు కలిగియుండెడివాడు. ఆయన నన్ను ఒకరోజున తనతండ్రి నవ్వాబ్ ఖాన్‌ఖానాన్ బహద్దర్‌వద్దకు తీసుకొనివెళ్లెను. మేము ముగ్గురము స్టేట్‌తో సంబంధించిన కొన్ని విషయములను కొంతసేపు ముచ్చటించితిమి. అంతట వృద్ధ నవ్వాబు తన తాతగారి కాలపు ఒకసంగతిని చెప్పెను. పైచెప్పిన పరిటాల మొదలగు గ్రామములు తనకు జాగీరుగా యిచ్చినతరువాత ఆ గ్రామములలో పరిశోధనచేయించి రెండుచేటల వజ్రిపురాళ్లను తీయించెను. ఆరెండు

చేటల వజ్రి పు రా ళ్లను నిజాంపరిభువువద్దకు తీసుకొనివెళ్లి సమర్పించెను. వాటినిగురించి నిజాంపరిభువు విచారించగా యివి తన జాగీరులో ఉత్పత్తి అయిన రాళ్లుఅనిన్ని, తన జాగీర్ యిలాకా గ్రామములలో తీయించి తెచ్చి తిననిన్ని, యివి మీరు తీసుకొనవలెననిన్ని, మనవిచేసెను. అంతట నిజాం పరిభువు నావద్దకు ఎందుకుతెచ్చితివి. నీవే తీసుకొని వెళ్లుఅనిచెప్పెను. అందుపైన జాగీర్దారు, అయ్యా! తమరు పరిభువులు, నా జీవనార్థము శిస్తు వసూలుచేసుకొని జీవించుటకు, జాగీరు యిచ్చితిరేకాని, యిలాంటి అమూల్యఖనిజ పదార్థములకు పరిభులగు తామే అధికారులని చెప్పెనట. నిజాం పరిభువు మొదట తీసుకొనుటకు అంగీకరించలేదు. గాని జాగీర్దార్ కోరిక పైన ఒక చేట వజ్రిములను నాకుయిచ్చి, రెండవచేట వజ్రిములను నీవే తీసుకొనివెళ్లుము, అని ఆజ్ఞాపించెనట. ఆకాలమునాటి రాజులు, సామంతులు ఎట్టి నీతివర్తనుల్లో యీగాథవల్ల తేటపడగలదు.

ఇది తెలంగాణాలోని అపూర్వ చిరిత్రాంశము.

రాజాకృష్ణవంతు బహద్దుర్ దివాన్ (ప్రధాని)

మాదిరాజు వెంకటకృష్ణమ్మ స్వప్రయోజకత్వముచే నిజాం రాజ్యకర్ణాటకవిభాగమును చేబట్టగలిగినాడని పైన వ్రాసియున్నాను. ఆయన తమ్ములలో పెద్దవాడు నాగోరావు పరిపాలన వ్యవహారము చూచేవాడు. రెండవసోదరుడు రామారావు లెక్క మొదలగు కార్యస్థాన వ్యవహారములను చూచేవాడు. పినతండ్రి కుమారుడు వెంకటపాపయ్య సహాయకారిగా నుండేవాడు. మొత్తంమీద వెంకటకృష్ణమ్మ హైదరాబాదులోని మంత్రులు సామంతులవద్ద సమానగౌరవముపొంది ప్రజ్ఞావంతుడు రాజనీతివిశారదుడనీ ప్రతిష్ఠను సంపాదించుకొనెను. ఆరోజులలో నిజాముకు మైసూరురాజు టిప్పుసుల్తానుతోను మహారాష్ట్రులతోను పోరాడవలసివచ్చినది. యుద్ధ కార్యక్రమము నడిపించేబాధ్యత పూర్తిగా దివాన్ వహించవలసివచ్చినది.

ఆకారణమున రాజ్యముయొక్క సివిల్ పరిపాలనాబాధ్యత వహించుటకు సమర్థుడైన ఒకవ్యక్తి అవసరమని తోచెను. కాబట్టి ఆప్పటిదివాణ్ణి నిజాముతో కరోడ్డిరి ముస్తాజరుగానున్న వెంకటకృష్ణమ్మయే తాత్కాలికముగా దివాణ్ణిగానుండుటకు సర్వవిధముల సమర్థుడని సిఫారసుచేసెను. అంతట నిజాంప్రభువు వెంకటకృష్ణమ్మనుపిలిపించి విచారించెను. దానికి వెంకటకృష్ణమ్మయు సమ్మతించెను. అందుపైన నిజాంప్రభువు పూర్వ సాంప్రదాయానుసారముగా ఒక తాంబూలము తెప్పించి వెంకటకృష్ణమ్మకు ఈయబోయెను. గాని వెంకటకృష్ణమ్మ తాంబూలము తీసుకొనుటకు వెనుకాడి రాజా! మీదివాణ్ణి నన్ను తాత్కాలికముగా పనిచూచుటకు కోరియున్నాడు. కాబట్టి నేనుతాంబూలము మీవలన తీసుకొనుట ఉచితముకాదు. తాంబూలము మీరు యిచ్చుటయు ఆయన నాకిచ్చుటయు ఆయనవలన నేను తీసుకొనుటయు న్యాయమని బదులుచెప్పెను. అందుకు రాజు సంతోషపడి నీవు చాలా న్యాయబుద్ధిగలవాడవని మెచ్చుకొనెను. ఈవిధముగా వెంకటకృష్ణమ్మ నిజాంరాజ్యమునకు తాత్కాలిక దివానుగా ఏర్పరచబడెను. కరోడ్డిరి ముస్తాజరుపని నాగోరావు నడుపుచుండేవాడు. పెద్దలవలన వినిన మాటలనుబట్టి ఈకాలము ౧౧౯౯ ఫసిలినుండి ౨, 3 సంవత్సరములలో నుండునని నానమ్మకము. ఏలనన పైచెప్పిన దుంబాలాలు దానపత్రములను బట్టి ౧౧౯౯ ఫసిలీలో రాయ్ వెంకటకిషన్ అనిన్ని, ౧౨౦౦ ఫసిలీలో రాజా కృష్ణవంతు బహుదురు అనిన్ని వ్రాయబడియున్నది. అధికారము లభించినతరువాతనే బిరుదములు లభించినవని దృఢముగా విశ్వసింపవలపి వచ్చును. ప్రయత్నము చేసితినిగాని వారి నియామక ఉత్తర్వులు దొరికి యుండలేదు గాని మామిత్రులు కీర్తిశేషులైన రాజగోపాలరెడ్డి బారిష్టరు గారు, రాజా కృష్ణవంతు బహుద్దురుగారు దివానుగానుండి మెదకుజిల్లాలో కొందరికియిచ్చిన దేశముఖాగిరి సనదులు చూచితిమని చెప్పియుండిరి. అందువలన నానమ్మకము కొంత బలపడినది. వెంకటకృష్ణమ్మకు పారసిభాషరా

దని పైన వ్రాసియే యున్నాను. ఒకరోజు యుద్ధరంగమునసున్న మంత్రి వద్దనుంచి నైజాంపేర ఒక వుత్తరము వచ్చెను. ఆసమయమున రాజువద్ద వెంకటకృష్ణమ్మ ఒక్కడే ఉండెను. ఆకవరును రాజు వెంకటకృష్ణమ్మకు యిచ్చెను. వెంకటకృష్ణమ్మ కవరుచించి లేఖను యిటుఅటుతిప్పి యుద్ధ ముకు యింతసైన్యము, యింతడబ్బు పంపమని ఉత్తరములో నున్నదని చెప్పెను. ఉత్తరంచదవకుండా వెంకటకృష్ణమ్మ చెప్పుచున్నాడనిగ్రహించి ఆఉత్తరము రాజు స్వయముగా తీసుకొని చదివి అవేమాటలు వ్రాసియుం డుట కాశ్చర్యపడి వెంకటకృష్ణమ్మతో నీకు పారసీకానట్లున్నది అయినను లోపలిమాటలను ఉన్నదున్నట్లు చెప్పగలిగిన నీపరేంగితజ్ఞానము (పరోక్షజ్ఞా నము) అద్భుతమని కొనియాడెను. అందుపైన వెంకటకృష్ణమ్మ జేబునుండి ఒక అసగఫి (తులం బంగారునాణెం) అయిదు రూపాయాలు జేబునుమాలు నందుంచిన జరుయిచ్చి సవినయముగా కృతజ్ఞతను తెలిపినాడట. అదే సంద ర్భమున రాజా కృష్ణవంతు బహద్దురుఅనే బిరుదము పరిసాదించ్రబడినదని తెలియబడినది. సందర్భము తెలియదుగాని వారి సోదరులలో నాగోరావు గారికి జ్ఞానవంతు బహద్దర్ అనిన్ని వెంకటపాపయ్యగారికి చందర్వంతు బహద్దురు అనిన్ని, రామారావుగారికి రాజా రామారావు అనిన్ని, కృష్ణ వంతుగారి కుమారుడు తిరుమలరావుకు రాజా తిరుమలరావు అనిన్ని బిరుద ములు పరిసాదించబడినవి. జ్ఞానవంతుగారి కుమారుడుకి రాయ సుబ్బా రావు అని బిరుదములు వచ్చినవి. ఈబిరుదములు వ్యవహార (మార్జిన్‌లో) పత్రములలో వాడుచువచ్చినారేగాని ఆసనదులు ఉత్తర్వులు దొరకనందున తారీఖువారిగా వ్రాయజాలకున్నాను.

మావంశమువారు అనాదినుండియు జుజ్జూరులోనే ఉండేవారు. అప్పటి నివేశనస్థలాలుచాలా పెద్దవి. ఇప్పటికి మాస్వాధీనములో సుమారు 1- పెరడు ఉన్నది. మొదట మామూలి యిండ్లే వుండెడివి గాని రాజా కృష్ణవంతుగారి కాలములో మిద్దెలు, మేడలు వరహాలుపోయు హావుజులు

కట్టబడినవి. ఒకభావి తీవ్వించబడి గచ్చుచేయబడినది. యిప్పుడా స్థలము లో పాతకట్టడముల గచ్చుపెల్లలు యిటుకలుమాత్రము మిగిలివున్నవి. వారు ఏనుగుపైనెక్కి లోపలికి వెళ్లేవారు. గేటుపాంతములో ఒకవేపచెట్టుమొలచి పెద్దదైనది. 170 సం॥రముల వేపచెట్టును జ్ఞాపకార్థముగా నిలిపియుంచి నాను. కొంత శ్రద్ధతో చెట్టును కాపాడగలిగినాను. కాని 3 మాసముల క్రిందట పడిపోయినది. అట్లాగే వారు తవ్వించిన గచ్చుభావినికూడా జ్ఞాపకార్థముగా కాపాడుచున్నాను.

రాజా కృష్ణవంతుగారు జుజ్జూరు పరగణా జమీందారీని మరవలేదు. జుజ్జూరు పరగణా జమీందారి దురాక్రమణనుగురించి వ్రాసియున్నాను. దాదాపు 100 సం॥రముల కాలములో జమిందారిని తిరిగి సంపాదించగలవ్యక్తి మాదిరాజు కుటుంబములోపుట్టినట్లు కనపడలేదు. మా మాదిరాజు కుటుంబములో రెండు సంపత్తులు అప్పటికే ఊండెడివి. రెండవ సంపత్తివారు జమీందారీలను ఆశ్రయించి ఈనాములను సంపాదించుకున్నారు. అందు జుజ్జూరులోనే వారి కుటుంబమునకు 300 యకరముల పెద్ద ఈనాముదొరికినది. గాని మాశాఖవారుమాత్రము జమీందారును ఆశ్రయించి సంపాదించుకోనలేదు. మొగలాయి పరిభుత్వపు నాటి దేశముఖీగిరి ఈనాములతోనే తృప్తిచెందిరి.

రాజా కృష్ణవంతు బహద్దురుకు జమీందారి విషయముమాత్రము హృదయములో ఆందోళన కలిగించుచునే యుండెను.

జమీందారు అత్యున్నత పదవి నదిష్ఠించి దివాను కృష్ణవంతు బహద్దురును కరణం వెంకటకృష్ణమ్మఅనె సంబోధించుచుండెను. యిదిఒక న్యూనతగా గ్రహించినాడనుట సహజమైనవిషయము. రాజా కృష్ణవంతుగారు జుజ్జూరులో ఉండగానే స్నానసంధ్యలు తీర్చుకొని పాకోర్లైపైన తిరుగుచుండగానే జమీందారు అసభ్యతగా మాట్లాడినాడని తెలియవచ్చినది. అంతట కోపము పట్టజాలక పాదుకలు విడువకుండనే ఆయన వాడుకొనే

పట్టాకత్తిని తీసుకొని దివాణంవైపు బయలుదేరెను. మాపూర్వుల నివేశన స్థలమునకు జమీందారయిల్లు (దానిని దివాణమనేవారు) ఫర్లాంగుదూరము మాత్రమే ఉండెడిది. రాజా కృష్ణవంతుగారు కత్తిపట్టుకొని వచ్చుచున్నాడని అందరికి తెలిసినది. నౌకర్లు ఎందరుఉండిరో తెలియలేదు. కాని మాదిరాజు కుటుంబీకులు మేడుకొండూరు వంశీకులు షుమారు ఒక వంద మంది ముసల ముద్గరములు కాండ్లు, మేళ్లుసుడ్డు కర్రిలతో వెంటనడచిరి. ఆగ్రహముతో బయలుదేరిన బ్రాహ్మణపటాలమునుచూచి జమీందారుని రాయుడుడుగను పాదచారిగను కృష్ణవర్మగారికి యెదురుగావెళ్లి ఆగ్రహ కారణ మడిగితెలుసుకొని క్షమింపకోరెను. "ఉత్తమస్య క్షణంకోపః" అను నట్లు మంత్రిపదవిలోనున్నను క్షాత్రిమున్నను, బ్రాహ్మణుడేగనుక రాజా కృష్ణవంతుగారు కోపమును ఉపసంహరించుకొని బంధుమిత్రులతో తన యింటికి తిరిగివచ్చెను.

అదేకాలమున అమరావతి పరగణాకును, నందిగామ పరగణాకును రాజా వాసిరెడ్డి వెంకటాద్రినాయుడుగారు జమీందారుగా నుండెను. అయన ఒక కోరికను మనసునందుంచుకొని రాజా కృష్ణవంతు బహద్దురును జుజ్జూరులో దర్శించుట మంచిదనుకొని కొన్నిరోజులు దర్శనార్థము జుజ్జూరు మకాములోనుండెను. ఆకాలములో కృష్ణవంతుగారు మేడలు, మిద్దెలు కలిగియుండిరని పైనవ్రాసితిని. అట్లే ఆభవనమునకు ప్రాకారము గలిగి వేపచెట్టువద్ద యేనుగ అంబారితో వెళ్లగల సింహద్వారము ఉండెడిది. ఒక దిడ్డి దర్వాజకూడా ఉండెడిది. ఒకరోజు వెంకటాద్రినాయుడు గారు ప్రాకారప్రాంతముల పోవుచుండగా కృష్ణవంతుగారిత్తల్లి అచ్చమ్మగారు గుమ్మంవద్ద నిలుచుని యుండెను. అప్పుడు నాయుడుగారు అచ్చమ్మగారికి నమస్కరించి అమ్మా! అన్నయ్యతో నేను వచ్చినానని చెప్పుమని కోరెను. ప్రేమపూరిత మధుర వాక్కులతో యెంత కార్యమైనను సాధించుట సులభముగదా.

అచ్చమ్మగారు వెంకటాద్రి నాయుడుగారి రాకను కృష్ణవంతుగారికి వెంటనే తెలిపినది. తదవాత కృష్ణవంతుగారు వెంకటాద్రి నాయుడుగారిని తమ భవనమునకు సగౌరవముగా పిలిపించుకొని మర్యాదచేసిరి.

జుజ్జూరు పరగణాలోనిది పరిటాల గ్రామము, నందిగామ పరగణాలోనిది గనిఆత్కూరు గ్రామము. జుజ్జూరు పరగణాకు దేశముఖు, దేశపాండ్యా రాజా కృష్ణవంతుగారు, నందిగామ పరగణా దేశముఖ్ రాజా వెంకటాద్రినాయుడుగారు ఈవిధముగా అనువంశిక సరిసమాన పత్రిపత్తి ఉభయులలో ఉండెడిది.

మధిర పరగణాకు కల్వకొలనువారు జమీందారులని సైనవాగ్రసియున్నాను. పరగణా సరిబస్తా సంపాదించినవాడే జమీందారు అనుపించుకుంటాడు. బహుశః అప్పుడు పరగణాల సరిబస్తాలకవుళ్లు యిచ్చేరోజులై యుండునుకాబోలు. వెంకటాద్రినాయుడుగారు మధిర పరగణా సరిబస్తా కవులు తమ కిప్పించమని దివానుగానున్న కృష్ణవంతుగారికి తన కోరికను తెలిపెను. దానికి కృష్ణవంతుగారు నాయుడుగారికి మాటయిచ్చియుంటారు కొలదిరోజులలోనే సరిబస్తా కవుళ్ల పత్రమేయము వచ్చినది. ఆసందర్భమున వెంకటాద్రి నాయుడిగారి పత్రయత్నము కృష్ణవంతుగారి సహాయమున సఫలీకృతమైనది.

దాని తరువాత వెంకటాద్రి నాయుడుగారి దివాను కృష్ణవంతుగారి వద్దకువెళ్లి కృతజ్ఞత తెలిపెను. దానికిబదులు కృష్ణవంతుగారు మీకు పరగణా యిప్పించితిమిగదా మీరాజాగారు మాకేమి బహుమతి చేయుదురుఅని చలోక్తిగా మాట్లాడిరి. ఆదివాను ఈమాటలను వెంకటాద్రి నాయుడుగారితో చెప్పెను.

రాజా వెంకటాద్రి నాయుడుగారు పరిపాలనాదక్షుడు రాజనీతి విశారదుడు దూరాదూరవిచారపరుడు. ఈచలోక్తిమాటలనువిని మహాఐశ్వర్యసంపత్తితోను అత్యున్నత పదవిలోనుఉన్న రాజా కృష్ణవంతుకు ద్రవ్య

శలేదనియును ఆవిధముగా తాను తృప్తిపరచజాలననియును యిదియొక చలోక్తియనియును గ్రహించి ఒక కృతజ్ఞతాపూర్వకమైన లేఖ వ్రాసి అందు మీరు బ్రాహ్మణులు నేను శూద్రుడను మీకు సేవచేయుట నావిధి కావున మీ దిడ్డిదర్వాజా వద్ద పహరాయిచ్చెదనని తెలిపెను; అటుపైన జుజ్జారు యింటిదొడ్డిదర్వాజవద్దఉండే జవానుల, జీతము ఆయన పరిశీలనెలాపంపుట మొదలుపెట్టెను కృష్ణవంతుగారు ఉత్తరంలో నాయుడుగారు సవినయముగాచూపిన కృతజ్ఞతకు సంతోషించినాడేగాని జవానులకిచ్చే జీతముసంగతి ఆయనకు తెలియలేదు. నాలుగైదు మాసములతరువాత గుమాస్తా తెచ్చిచూపిన యింటిఖర్చు లెక్కలను చూడగా ఆలేఖ్ఖలో దొడ్డి దర్వాజ వద్ద పహరా జవానులజీతము చేరియుండకపోవడము తెలుసుకొని గుమస్తాను కారణమడిగి తెలుసుకొనెను. గుమాస్తా వెంకటాద్రి నాయుడుగారి ఉత్తరమును జ్ఞప్తికితెచ్చి అప్పటినుండి పహరా జవానులజీతము నాయుడుగారు యిచ్చుచుండిరనియును ఈరూపకముగా సేవచేసినట్లు అర్థమగుచున్నదని యును గుమాస్తా చెప్పెను. అందుపైన స్నేహపూర్వకముగా ఈపని మానవలసినదని వెంకటాద్రి నాయుడుగారికివ్రాసి తమ జవానులజీతము తామే యిచ్చుచుండెడివారు.

ఈకథను మాగాణిమములోని మద్దూరి సుబ్రహ్మణ్యసోమయాజుల గారను వృద్ధబ్రాహ్మణుడు నాబాల్యమున తెలిపెను. ఆకాలమునసేగాదు యిటీవల జమీందారీలు రద్దు అయ్యేవరకును జమీందారులు తమ ఎస్టేట్లకు తామే ప్రభువులమనుకొనుచుండెడివారు. నిజాంప్రభుత్వములో పోలీసు చర్యవరకు జాగీర్దారకు సివిల్ క్రిమినల్ పోలీసు అధికారములు ఉండెడివి ఈజమీందారులు తమ భవనములను కోటమాదిరిగా నిర్మించుకుండెడివారు. నిజాంప్రభుత్వమున దేశముఖులుకూడా యిదే స్వరూప భవనములను నిర్మించుకున్నారు. వాటిని గడీలు అంటారు. గడి అనగా గఢ్ అనే హిందిశబ్ద తద్భవమనుకుంటాను. చిత్తూర్‌గఢ్ ఉదయపూర్‌గఢ్ అనే ఉత్తర హిందూ

స్థానపు పేర్లుఅని మనకందరకు తెలిసిన విషయములే. ఈ అభ్యాసమునుబట్టి రాజా కృష్ణవంతు బహద్దురు దేశముఖుకు ఒక గడి లేక కోట అవసరమని తోచినది. జుజ్జూరు పగగణాకు ముఖ్యస్థలమైనను తనకు మేడలు మిద్దెలు ఉన్నను అచ్చట ఒక జమీందారుకోట కట్టుకున్నాడు. గనుక తనకోటను అచ్చట నిర్మించక పరిటాల గ్రామములో కట్టుటకు సంకల్పించి గడీ నమో నాతో గ్రామమధ్యమున ఒక కోటను ఎత్తుగల బలమైన మట్టిగోడలతో నిర్మాణము చేసెను. ఈకోటకుపూర్వమో లేక వెనువెంటనో ఒక శివాలయ ముకూడా నిర్మాణముచేసి శివపతిష్ఠ చేసెను. ఆశివాలయమునకు ఈనా ముకూడా ఈయబడినది. ఆశివాలయమునకు మల్లేశ్వరస్వామి దేవాలయ మని పేరు. పతి సంవత్సరము శివరాత్రికి కల్యాణోత్సవము జరుగుచుండును. మావంశపు జ్యేష్ఠశాఖవారు పరిటాలలోనే ఉంటున్నారు. గనుక తలం బ్రాల బియ్యం మంగళసూత్రము మావారె పంపుచుంటారు. కల్యాణము నేటివరకు సక్రమముగా జరిపించబడుచున్నది.

ఈకోట కట్టించడములో జుజ్జూరు జమీందారి తిరుగా సంపాదించె అభీష్టముకూడా గర్భితముగానున్నదని కొంత వదంతిఉన్నది. గాని రాజా కృష్ణవంతు బహద్దురుగారు స్వ ర్గంచి ఫసలీ (1793)లో దివంగతులయిరి. పరిటాల కోటలో గృహపరివేశము జరుగలేదు. ఆకోట అట్లే శిధిలమైపోయినది.

శ్రీకృష్ణ నిర్యాణానంతరము యాదవ వంశమెట్లు అధోగతి పాలయినదో అట్లే కృష్ణవంతు నిర్యాణానంతరము మా మాదిరాజు కుటుంబము అధోగతి పాలయినది.

రాజా కృష్ణవంతుకు తిరుమలరావను కుమారుడు, రాజమ్మఅనే కూతురు ఉండేవారు. రాజమ్మభర్త మేడుకొండూరు నరసరాజుగారు. ఈ నరసరాజు రెండవభార్య తిరమలమ్మ వారి కుమారుడు రాజేశ్వరరాయుడు రాజేశ్వరరాయుడికి ముగ్గురుకూతుళ్లు. 1. అల్లూరు రాజమ్మ 2. తాడేపల్లి

వెంకమ్మ 3. మాదిరాజు రంగమ్మ ఈరంగమ్మగారే నాతల్లి అయియున్నది. కృష్ణవంతుగారి పురుష సంతతినిగురించి ముందువ్రాసెదను.

ప్రకరణము ౨

రాజా తిరుమలరావు—దుర్దశకాలము.

కం॥ కొరగాని కొడుకుబుట్టిన కొరగామియెకాదు
తండ్రిగుణముల జెరుచున్ । చెరుకు తుదవెన్ను
పుట్టిన చెరుకునతీపెల్ల జెరుచు సిద్ధముసుమతీ—సుమతిశతకము.

రాజా కృష్ణవంతు మరణానంతరము దివాను హోదాపోయినది. కరోడ్గిరి ముస్తాజరికూడా పోయినది. కృష్ణవంతుగారు చనిపోయిన కొలది రోజులలోనే కుటుంబములో అంతఃకలహములు అధికమైనవి. జ్యేష్ఠాను క్రమణికగా గౌరవింప బడవలసిన వాడనని తిరుమలరావునకును కుటుంబ మేనేజరునని రాజాజ్ఞానవంతుగారికిని అహంకారములు ప్రబలినవి. సాం ప్రదాయసిద్ధముగా గొప్ప అమ్మోర్ల మరణానంతరము నైజామురాజు వారి వారసులను పిలుపించి ఆదరించె మర్యాదయుండెను. అదేవిధముగా రాజా నుమతిచొప్పున తిరుమలరావు దేవుడీకివెళ్లి నిజాంరాజునుసందర్శించుటయు నిజాంరాజు సంతాపమును వెలిబుచ్చి తిరుమలరావును ఆదరించుటయు జరి గినది. తదుపరి ఏమికోరెదవని తిరుమలరావును రాజు ప్రశ్నించినాడు. తిరుమలరావు ఏమియుకోరక నీదయఅని చెప్పితెనే బాగాఉండేది. తిరుమల రావు అట్లాచెప్పక మానాయనగారు సంపాదించిన ధనము ఆపరిమితముగా నున్నదనియును అందు పినతండ్రిలు భాగమిచ్చుటలేదనియును చెప్పెను. రాజుల మనసులు సున్నితములు వారి ఆగ్రహానుగ్రహములు అస్థిరమ్ములుంటవి. అవి ఆశ్రితుడి అదృష్టాదృష్టములపై ఆధారపడియుంటవి. ఈ కారణమున

తిరుమలరావు ప్రసంగము మాదిరాజు కుటుంబమునకు శాశ్వతమైన నష్టము కలుగచేసినదైపోయినది.

రాజు తిరుమలరావును పనికిరానివాడు నాలాయఖ్ అనుటయేగాక కృష్ణవంతుగారి ఆస్తిని దోచుకొనిరమ్మని కొందివారికి ఆజ్ఞాపించెను. ఆ ప్రకారము వీనుగులు, ఒంటెలు భటవర్గము జుజ్జూరువచ్చినవి. వరహాల రూపములనున్న ధనము, వెండి బంగారు వస్తువలు దివానుయింట ఉండతగిన మేలయిన పరికరములు వీనుగులపైనను, ఒంటెలపైనను యెత్తించుకొని హైదరాబాదు తీసుకొని పోబడినవి. యిక రాజా జ్ఞానవంతు, రాజా రామారావు, రాజా చంద్రికవంతుగారలు బీదబ్రాహ్మణులుగా అనగా నిర్ధనులుగాను, నిరుద్యోగులుగాను, పెద్దభవనములలో మిగిలిపోయినారు.

కం॥ సిరిదావచ్చిన వచ్చును సలలితముగ
నారికేళ సలిలముభంగిన్ । సిరిదాపోయిన
బోవును కరిమింగిన వెలగపండు గదరాసుమతీ-

అను నారోక్తిసార్థకమైనది. డబ్బులేదు, వృత్తిలేదు- జీవనోపాధికి కష్టము సంభవించినది.

రాజా రామారావుగారు జుజ్జూరులోనే ఉండిపోయినారు. మిద్దెలు, మేడలు పడిపోయినవి. అద్దెస్థలములో పూరియిల్లువేసుకొని ఉంటూ వచ్చాడు.

రాజా కృష్ణవంతుగారి కుమారుడు రాజా తిరుమలరావుగారికి పినతండ్రులతో విరోధము సంభవించెను. ఆకారణముచేతనో లేక తనతండ్రి పరిటాల నివేశము యిచ్చగించుచున్నాడనియునో మొత్తంమీద తిరుమలరావుగారు పరిటాలలో నివాసము యేర్పరచుకొనెను. గృహప్రవేశముగాని తండ్రి కట్టించినకోటలో ఉండలేదు. వేరే స్థలములో యిల్లు కట్టుకొనెను. మాదిరాజువారిలో రెండు సంప్రతులుండెడివి, రెండవ సంప్రతివారితో

మాకు జాతాశౌచములులేవు. అయినను బలహీనుడగు తిరుమలరావు రెండవ సంపత్తివారికి పరిటాలలో సగభాగమిచ్చుట కంగీకరించెను. గాని చందవంతుగారి కుమారులగు రామారావు, సీతారాంరావుగార్లకు సగముకు బదులు 3వ భాగమిచ్చెను. జ్ఞానవంతు రామారావుగారి సంతతికి వారి భాగములు వారికీయక యిది తనస్వార్జితమనిచెప్పి నిరాకరించెను. తిరులరావుకు శోభనాద్రిరావు, కిష్టయ్యఅనే యిద్దరు కుమారులు ఒక కుమార్తెయుండిరి. ఆమెను పరిటాలవారింటికిచ్చెను. శోభనాద్రిరావు విద్యావంతుడు. కిష్టయ్యకు వివాహమయినదిగాని ఆయన పిచ్చివాడు. శోభనాద్రిరావు ఖానాఖ జాగీరులో ప్రయత్నముచేసి జాగీరుగ్రామములకు తాలూకాఅయిన కానాత్‌కు పేష్కారి ఉద్యోగము సంపాదించెను. అద్దానిని మహాగొప్పగానెంచి హైదరాబాదునుండి పరిటాలకు ఏనుగనెక్కివచ్చి పదవి స్వీకారమొనర్చెనట. అనతికాలములోనే పురుషసంతతిలేకుండా తండ్రి జీవితకాలములోనే ఆయన చనిపోయెను. వృద్ధుడగు తిరుమలరావుకు ఒక కుమారుడు పురుషసంతతిలేకుండా చనిపోవుటయు రెండవకుమారుడు పిచ్చివాడగుటయు తటస్థించినందున రాజా రామారావుగారి కుమారుడు వెంకటప్పయ్యగారి 3వ కుమారుడు నాగోరావును తనకోడలు శోభనాద్రిరావుభార్య పిచ్చమ్మకు దత్తుచేయించెను. తదుపరి కిష్టయ్యకు తిరుమలరావనే కుమారుడు కలిగెను. ఆయన వివాహము కాగానే నిస్సంతుగా మరణించెను. నాగోరావుగారికి తిరుమలరావుకలిగెను. తిరుమలరావుకు దుర్గాప్రసాదరావు, రాధాకిషన్‌రావుఅనే కుమారులున్నారు. స్త్రీసంతతిలో శోభనాద్రిరావుగారి డౌహిత్రుడు పరిటాల నరిసింహ్మారావుకు కుమారులులేరు. కుమార్తె అవ్వాపిచ్చమ్మ యున్నది. ఆమెకు లక్ష్మినారాయణరావు (సబ్‌రిజిస్ట్రార్ వరంగల్) సత్యనారాయణరావు (అడ్వకేటు) ఉన్నారు. ఈ లక్ష్మినారాయణరావుగారే నన్ను చరిత్రివ్రాయుటకు పేరిరేపించినది.

ప్రకరణము 3

రాజా జ్ఞానవంతు-చంద్ర)వంతుగార్లు.

రాజా జ్ఞానవంతుగారు జుజ్జూరునుంచి నొల్లపల్లి అత్తవారి గ్రామం వెళ్ళిపోయినాడు. అచ్చటవే స్న ౧౭౧౬ ఫసిలీలో కాలధర్మమునొందిరి. అయనకు కుమారుడు గాయసుబ్బారావు అటు వైపులనే వుండేవాడు. జ్ఞానవంతుగారి కుమార్తె ఆదిరాజు జోగయ్య ప్లీడరుగారిభార్య సుబ్బమ్మ. ఆ సుబ్బమ్మగారి కుమార్తె గండేపల్లి లక్ష్మినరసయ్యగారిభార్య రాజమ్మ రాజమ్మగారికుమార్తె మాతాత నరసింహ్యంగారిభార్య వెంకాకాయమ్మఅయియుండిరి. అనగా నాపితామహి. రాయసుబ్బారావుగారి కుమారుడు వెంకటాద్రి అనే వెంకటప్పయ్యగారు పరిటాలపరివేశించి నివేశనస్థలం సంపాదించుకొని యిల్లుకట్టుకున్నాడు. ఆయన కుమారులు 1. సుబ్బారావు, 2. కోటేశ్వరరావు, 3. కామేశ్వరరావులుఉండిరి. వెంకటేశ్వరరావు దత్తు ఈయబడినాడు సుబ్బారావు కోటేశ్వరరావుల కుమారులు తండ్రి జీవిత కాలములోనే మరణించిరి. కామేశ్వరరావుగారి కుమారుడు దేవరాజు పరిటాలలోనే స్థిరవాసము కలిగిఉన్నాడు. కుమార్తె పరిటాల సీతారామారావు భార్య బుజ్జమ్మ ఉన్నది.

కృష్ణవంతుగారి ఒకసోదరుడు తిరపతిరాయుడు ఉండెను. ఆయనకు పురుషసంతతిలేదు.

ప్రకరణము ౪

రాజా చంద్రవంతుగారి సంతతి.

రాజా చంద్రవంతుగారు జుజ్జూరునుంచిలేచిపోయి హైదరాబాదు

పార్శంతముల ఏదో ఒకగ్రామములో తనకుమార్తెఉన్నందున ఆయన ఆ పార్శంతముల ఏదో ఉద్యోగము సంపాదించుకొని జీవనము జరుపుకొనుచు తన కుమారులు రామారావుకుకు, సీతారామరావుకు విద్యాబుద్దులు చెప్పించుకొనుచు ఆపార్శంతములనే చనిపోయెను. సీతారామరావు (శీతయ్య) గారు పారశీలోకూడా మంచి పార్శీవిద్వత్వత సంపాదించెను. సోదరులిరువురికి స్వగ్రామముపై యిచ్ఛగలిగి పరిటాలగ్రామముచేరి. వేరువేరు నివేశస్థలములు సంపాదించుకొని యిండ్లుకట్టుకొని కాపురము చేయుచుండిరి. ఆకాలమున పరిటాలజాగీరు తహశీలుకు మాదిరాజు శోభనాద్రిరావుగారు పేష్కారుగానుండిరని పైనవ్రాసితిని. శోభనాద్రిరావుగారు కాలంచేసినందున పేష్కారి ఉద్యోగముపైన సీతారామరావుగారు నియమించబడిరి. దాదాపు 45, 50 సంవత్సరములు పేష్కారుగాను, నాయబుతహశీల్దారుగాను పనిచేసి 1906 సంవత్సరములలో కాలధర్మమునొందిరి. సీతారామరావుగారికి పుత్రసంతతిలేదు ఒకకుమార్తె వనం రామచంద్రిగావుగారిభార్య నరసమ్మగారు ఉండెను. సీతారామరావుగారు కుమార్తెను అల్లుడిని యింటనేఉంచుకొనెను. నరసమ్మగారి రెండవకుమారుడు సీతారామరావు తల్లి జీవితకాలములోనే మరణించెను. పెద్దకుమారుడు డౌహిత్యరిత్యా మాతా మహస్తికి వారసుడై పరిటాలలోనేఉంటూ పుత్రసంతతిలేకుండా 1956 సంవత్సరములో మరణించెను. ఆయనకు ఒక కుమార్తె పరిటాల నారాయణరావుభార్య వెంకటరామమ్మకు తండ్రిఆస్తి చెందినది. వనంనరసమ్మగారి రెండవకుమార్తె అల్లూరు లక్ష్మీకాంతరావుభార్య రంగమ్మ. పెద్దకుమార్తె అనంతలక్ష్మమ్మను నాకిచ్చి వివాహముచేసిరి.

ఈ సందర్భమున ఒక్కవిశేషము వ్రాయవలసివచ్చినది. రాజాకృష్ణవంతుగారి స్త్రీసంతతినుంచి మాఅమ్మగారున్నూ, రాజా జ్ఞానవంతు స్త్రీసంతతి శిలశిలాలలో మానాయనమ్మగారున్నూ, రాజా చంద్రివంతుగారి స్త్రీ సంతతి శిలశిలాలలో నాభార్యయున్నూ, మాయింటికే కోడండ్రుఅయినారు. యిది వారికిమాకు గర్వకారణము.

ప్రకరణము ౫

రాజా రామారావుగారిశాఖ.

శ్రీ రాజా రామారావుగారి దరిద్రదశలో జుజ్జూరులోనేపుండి సన్న ౧౭౫౫(1846)ఫసలీలో దివంగతులైరి. ధనమదాంధములోనున్నవాకికి తత్వజ్ఞానమరదుగాని దరిద్రినకు ఈశ్వరుడేదిక్కని జ్ఞానము కలుగుట సహజము. శ్రీ రాజారామారావుగారు అష్టైశ్వర్యములతో తులదూగినరోజులలో ఆయన భక్తిజ్ఞానము లెంతయుండెనో వినలేదు. గాని ఐశ్వర్యము కోల్పోయినతరువాత సంధ్యానుష్టానాది నిత్య నైమిత్తిక కర్మలు దేవతార్చనలతో తపస్వీగా మయిమరచి యుండెవాడు. రాజాకృష్ణవంతుగారు గతించినతరువాత ఈనగారు 5సంవత్సరములు బ్రతికినట్లు తెలియుచున్నది. వారొకి ఏకాదశిరోజున ఉపవశించి ద్వాదశిరోజున ఒకరిని బ్రాహ్మణార్థము పిలిచెను. ఆ బ్రాహ్మణుడు వేళకు రాలేదు. వంటపూర్తిచేసి రామారావుగారిభార్య చుక్కమ్మగారు భర్త కూర్చున్న స్థలముకు సమీపమున నేలపైపరుండి నిద్రిపోయెను. శ్రీరామారావుగారు సమాధిస్థితిలో మయిమరచియుండెను. మధ్యాహ్నమువేళకు బ్రాహ్మణుడువచ్చి సమాధి సుషుమ్నావస్థలలోనున్న భర్త భార్యలనుచూచి వారిని మేలుకొలపరాదనిఎంచి వంటయింటి తలుపు తీసి వండినవంటకములు, భక్ష్యభోజ్యములన్నిటిని పూర్తిగాభుజించి తుదకెట్లో చుక్కమ్మగారికితెలిపి మరల వంటచేసుకొనమనిచెప్పి వెళ్లిపోయినాడు. వంటకము లేమియు మిగలనందున చుక్కమ్మగారు మరల వంట ప్రారంభించి సిద్ధముచేసినది. శ్రీరాజా రామారావుగారు సమాధివిరమించి జాగ్రదావస్థకు రాగానే భార్య జరిగినదంతయు వినిపించినది. అది విని రామారావుగారు 'అభ్యాగత స్స్వయంవిష్ణుః' అనునట్లు బ్రాహ్మార్పణము జరిగినదని సంతోషము వెలిబుచ్చెను.

యిదియొక చమత్కార విషయమైనను శ్రీరాజా రామగారిగారి

పారమార్థికచింతన తపోనిష్ఠ మరవతగినవికావు. వారి ఆధ్యాత్మిక జీవితము మాకు ఆదర్శపాయ మనకతప్పదు.

రామారావుగారికి 1. వెంకటప్పయ్య, 2. తిరుపతిరాయుడు, 3. సుబ్బయ్య, 4. నరసింహం (నరసింహారావు) నలుగురు కుమారులు రాచూరు ఆదెమ్మఅనే ఒక కుమార్తెయుండిరి. సుబ్బయ్యగారికి పురుషసంతతిలేదు. అల్లూరు రాజమ్మఅనే ఒక కుమార్తెయుండెను. వెంకటప్పయ్యగారికి 1. జోగయ్య, 2. కిష్టయ్య, 3. నాగోరావుఅనే 3రు కుమారులున్న, కొమరగిరి లచ్చమ్మఅనే ఒక కుమార్తెయు ఉండిరి. అందు నాగోరావును శోభనాద్రిరావుగారికి దత్తుయిచ్చియుండిరని పైనవ్రాసియున్నాను.

జోగయ్యగారికి లక్ష్మీకాంతరావుఅనే ఒక కుమారుడు 1. రేమిడిచర్ల రాజమ్మ 2. వెంకటాద్రిమ్మ 3. నరసమ్మ 4. రేమిడిచర్ల లచ్చమ్మ అనే కుమార్తెలు ఉండిరి. లక్ష్మీకాంతరావుకు సంతులేనందున కోటేశ్వరరావు కుమారుడు రాధాకిషన్‌రావును దత్తుతీసుకొనెను.

కృష్ణయ్యగారికి 1. సుబ్బారావు 2. కోటేశ్వరరావు 3. వెంకటేశ్వరరావుఅనే 3ను కుమారులు ఉండిరి. వారిలో వెంకటేశ్వరరావు దత్తు ఈయబడినాడు. సుబ్బారావు తండ్రి జీవితకాలములోనే పురుషసంతతిలేకుండా చనిపోయెను. కోటేశ్వరరావు బి.ఎ. ప్యాసయి ఒక హైస్కూలుకు హెడ్మాస్టరుగా పనిచేయుచున్నాడు.

రాజారామారావుగారి నాలగకుమారుడు నరసింహముగారు 16 సంగతుల పిల్లవాడు పైముగ్గురుకుమారులు చదువుకున్నవారుకారు. దరిద్రముతోపాటు అపాయకులైన కుమారులుండుటవల్లకూడా తండ్రికి బాధకలుగుట సహజమగుక ఆయన వార్ధక్యములో యిది మనస్సుకు బాధకలుగచేసినది. ఆయన తన అల్లుడు గాయమూరి నరసయ్యగారిని పిలచి పెద్దకుమారులు పనికిరానివారైనారనిచెప్పి నాలగవ కుమారుడు నరసింహం

గారిని ఆయనకు అప్పగింతపెట్టి వీడికి విద్యాబుద్ధులుచెప్పి కుటుంబము పేరు ప్రతిష్ఠలు కాపాడమని ఆదేశించినాడు. రాచూరి నరసయ్యగారు నూజవీడు సంస్థానములో ఉద్యోగిగా నుండెను, నరసయ్యగారు బావమరది నరసింహమును తనవెంట తీసుకొనివెళ్లి చదువుచెప్పించెను. తరువాత వ్రాత లెఖ్ఖ మొదలగు పనులలో ప్రవీణునిచేసెను. నైనవెళ్లిగానే నరసింహం గారు కొన్నిరోజులు ఇష్టేటు అనులుదాయగా పనిచేసి ఉద్యోగమునుంచి విరమించుకొని స్వస్థానమగు జుజ్జూరు ప్రవేశించెను.

ప్రకరణము ౬

నరసింహంగారి ఆదర్శజీవితము.

మేడలు మిద్దెలు ఆయన పుట్టకముందే శిథిలమైపోయినవి. తండ్రి నివసించిన యిల్లుకూడా పడిపోయినది. విద్యాహీనులగు యిద్దరు అన్నలుఈ నాములఆదాయంతో పొట్టపోసుకొనుచుండిరి. వెంకటప్పయ్యగారు తనమా మగారు మేడుకొండూరు గోపయ్యగారిచ్చిన యింటిలో ఉంటూఉండెను.

నరసింహంగారు అవివాహితుడేగనుక కొలదిరోజులు యెట్లాగో కాలంగడిపి తండ్రితాతల స్థలమునందే 2 పూరియిండ్లు నిర్మాణము చేసుకొనెను. ఆయింటిలోతనతల్లి చుక్కమ్మగారిసహా నివసించుచుండెను. తదుపరి నేనువ్రాసినట్లు రాజా జ్ఞానవంతుగారి మనమరాలికూతురు అనగా గండేపల్లి రాజమ్మ, (లక్ష్మీనరసయ్యగారి) కూతురు వెంకాయమ్మగారిని వివాహము చేసుకొనెను.

నరసింహంగారు కుటుంబ గౌరవమర్యాదలను బాగా మననము చేసినవాడు. జమీందారి శతసంవత్సరముల కిత్తమే పోయినను దేశముఖీ, దేశ పాండ్యాగిరి, కరణీకములు ఈనాములు మొదలగు గౌరవవృత్తులను పునః

ప్రతిష్టచేయుటకు యెన్నిమార్గములనో ప్రయత్నము చేయవలసివచ్చినది. ఆకాలమున యిట్టి రాజగౌరవములకు చాలా ప్రాముఖ్యము ఉండెడిది. నిజాం రాజ్యాంతమువరకు యశస్కాములగువారు మాష్‌దారి వతనదారీల కొరకు బాగా ప్రయత్నము చేయుచుండెడివారు. వ్యాజ్యములు, వ్యవహారములు బాగా నడచుచుండెడివి.

నేడు రాచకీయనాయకులు, కార్యకర్తలు ఈపదవులకొరకు ప్రాకులాడుచు వేలాదిద్రవ్యమును వెదచల్లుచుండగా చూచుచున్నాము. గనుక పితృపితామహార్జితమగు వృత్తుల కాశపడుటలో ఆశ్చర్యముండజాలదు.

నరసింహ్వాంగారు జుజ్జూరు ప్రవేశించినప్పుడు 1840 సం॥ర ప్రాంతముల జుజ్జూరు పరగణాకు కలవకోలసువారి జమీందారి యుండెను. జుజ్జూరుకు ఆరుగురు కర్ణములుండేవారు. అందు 3 లీష్టులు మాదిరాజువారికి 3 లీష్టులు మేడుకొండూరివారికి మాదిరాజువారి కుటుంబమునకుచెందిన 3లీష్టులలో ఒకటిఅయినను వెంకటనరసుగారిశాఖకు ఉండవలసిఉండెను. మధ్యకొంతకాలము ఈశాఖలో మాట్లాడించినవారులేరు. గనుక నరసింహ్వాంగారికి 1 భాగము యిచ్చుటకు నిరాకరించిరి. తుదకు తక్కినభాగస్థులు బహుప్రయాసమునపైన ఒకలీష్టు వెంకటప్పయ్యగారిపేరుతోఉంచి నరసింహ్వాంగారిని జుజ్జూరు కరణముగా పనిచేయనిచ్చిరి. యిది 1850 సంగ ప్రాంతమనుకుంటాను. వెలమవారి జమీందారి బకాయ పేష్కషు చెల్లించనికారణమున పోయినది. గౌర్నమెంటు పాలనవచ్చినది. అందువలన జుజ్జూరులో చేరియున్న శివారుపల్లెలను విడదీసి నరసింహ్వాంగారిని జగన్నాధపురం, లక్ష్మీపురం గ్రామములకు కర్ణముగా యేర్పాటుచేసిరి. యిది బహుశః 1861 సం॥ర ప్రాంతం అయియుంటుంది.

జుజ్జూరి కర్ణీకమునకు మా రెండవశాఖ మాదిరాజువారును, మేడుకొండూరువారును పోట్లాడుకొనిరి. మాదిరాజువారు జమీందారులేగాక అసలు లీష్టుదారు కర్ణములేననిన్ని, మేడుకొండూరువారిది గుమాస్తాల కుటుంబము

గనుక లీస్టు మాదిరాజువారికే యిచ్చిరట. ఆ ప్పీలు లో మాదిరాజువారు జమీందారులు స్వయముగా నౌకరిచేయువారుకారు. మేడుకొండూరువారు స్వయముగా పనిచేయువారు. గనుక లీస్టు మేడుకొండూరు కుటుంబమునకే యిచ్చుటకు కలెక్టర్ తీర్మానించెను. పెద్దరికముకూడా హానికరమేననుటకిది యొక సాదృశ్యము.

బ్రిటీషుపాలనా కట్టుబాట్లరీత్యా జేచిరాగ్ అనబడే లక్ష్మీపురం గ్రామమును చట్టన్నవరములో చేర్చినందున నరసింహంగారికి ఒక్క జగన్నాథపురంఅనే చిన్నగ్రామ కర్ణికముకు నెల 1కి రు. 5-0-0 లున్న గ్రామ మున్సఫ్‌కు నెల 1కి రు. 3-0-0లు మాత్రమే జీతముయిచ్చేవారు.

రాజారామారావుగారు పరిటాలకు దేశముఖుగా వ్యవహరించినట్లు పురాతన సనదులరక్షణవారి నుంచివచ్చిన కయిఫియ్యతులో దాఖలా దొరికినది. గాని రామారావుగారి తరువాత పరిటాలలో కాపురమేర్పాటు చేసుకొని జుజ్జూరు తరువాత జగన్నాథపురం కర్ణికమును సంపాదించగలిగినాడని పైనవ్రాసి యున్నాను.

జమీందారి మాఘుదారి వతన్‌దారి ఈనాందారి ఇత్యాది స్థానిక గౌరవములయందు యెక్కువ ప్రాధాన్యముగల ఆరోజులలో పితృయైన పరిటాల దేశముఖి దేశపాండ్యాగిరి తనకులేదని ఆయన బాధపడుటలో ఆశ్చర్యముండదుగదా.

శోభనాద్రిరావు పేష్కారుగా నుండుటగూడా తటస్థించుటచే రాజాతిరుమలరావు గర్వపూరితుడై జ్ఞాతులను లెక్కచేయక తృణీకరించెన నెవిషయము పైన వ్రాసియున్నాను. పరిస్థితులు తెలిసియు సముదుఃఖియగు జ్ఞానవంతుగారి మనమడు వెంకటప్పయ్య గారితో కలిసి నరసింహ్యారావు గారు తన భాగము తన కిప్పించమని తిరుమలరావుగారిని ప్రార్థించెను. గాని తిరుమలరావు నీకు నాకు ఏమి సంబంధం లేదని బదులుచెప్పెను.

రాజా తిరుమలరావు పేష్కారు శోభనాద్రిరావులకు నచ్చచెప్పగల సాటి దేశముఖు దేశపాండ్యాలలో యెవరులేకుండిరి. రాజా చంద్రవంతు గారి కుమారులు దయాధర్మమునకులోనై 3వ భాగమును తీసుకొనుటకు అంగీకరించినవారైరి. కాబట్టి వారును తిరుమలరావుగారికి సహకారము చేయుచుండిరి.

రెండవ సంపతి మాదిరాజు వారుకూడా కారణత్వేనా తిరుమల రావు వెంటనుండెడివారైరి. ఆదిరాజు, తుర్లపాటి వీటూరు, షబ్‌నవీస్ నండూరువారు ఈతాలూకాలో దేశముఖులుగారు. దేశపాండ్యాలే గనుక దేశముఖులకు చెప్పలేకపోయిరి.

పరిటాలలోకూడా జుజ్జూరుతోపాటె 7 కత్తుల ఈనాం 1107 ఫసలీ సనదులోను, గోరుందోరు సనదులోను వ్రాయబడియుండెను. రాయ వెంకటకిషన్‌గారి సనదులో యింత విస్తీర్ణముగల భూమియని యుండెను. రాజా కృష్ణవంతుగారి సనదులో 7 కత్తుల ఈనాం 2 కత్తుల సావరం అని యుండెను. యిది కల్పితమని మాపెద్దలనుకొనేవారు. రాజా తిరుమలరావు గారిపేర జాగీర్దారు యిచ్చినసనదులో కొన్ని కుచ్చెళ్ళు ఈనాం, కొన్ని కుచ్చెళ్ళ సావరం అనియుండెను. యిది యొక మోసపూరితమే, ఈ మోసము బయటపెట్టకుండుటకే సనదులు మొదలగు, ఆధారములు లేకున్నను పరిటాలలో నివసించు రెండవకుటుంబస్థ (సంపతి) మాదిరాజు రామ

వెంకట కృష్ణయ్యలకు సగ భాగమిచ్చుటకు తిరుమలరావు అంగీకరించెను. గాని పినతండ్రి కుమారులకు భాగమిచ్చుటకు మాత్రము అంగీకరించి యుండలేదు.

నిరాకరణానంతరము స్థానిక పౌరబల్యముగల తిరుమలరావును ధర్మ సూక్తులతోగాని భుజబలముతోగాని యెదుర్కొనుటకు నరసింహం వెంకటప్పయ్యగార్లకు సాధ్యముకాకపోయెను. ఆకాలపు నిజాం ప్రభుత్వములో సర్వాధికారములు జాగీర్ ఏర్పాటులో జాగీర్దారులకే సంక్రమించియుండెను. జాగీర్దారు దేవుడి అనగా దివాణము హైదరాబాదునందే యుండెను.

హైదరాబాదు పరిటాలకు 200 మైళ్లకుమించిన దూరములోనున్నది. రైళ్లు పడలేదు. మోటార్లులేవు. బండ్లమీద లేక కాలినడకన ప్రయాణము చేయవలసివచ్చేది. కిరాయబండి యిచ్చటినుండే తీసుకొని వెళ్ళక తప్పదు. ప్రయాణకాలము 15 రోజులయినను ఉండేది. యిట్టి స్థితిలో నరసింహంగారు కర్నూలుమనకు శలవుపెట్టి హైదరాబాద్ ప్రయాణము సాగించెను. అచ్చట కొన్నిమాసములు మకాంచేసి వ్యవహార పరిష్కారము చేయించమని జాగీర్దార్వలన కానూన్‌గోయబ్ తహశీల్దారు పేర హుకుం తీసుకొని జుజ్జూరు పరిటాకుల వచ్చిన వాడాయెను. అప్పుడు నాయబు తహశీల్దారుగానున్న బాపూరావు ఆదిరాజుతిరుమలరావు వగైరా 3రు పెద్దలను పంచులుగా ఏర్పాటుచేసి పరిష్కారము చేయుమనెనట. ఆదిరాజు తిరుమలరావు పెద్దమనిషిగనుక నరసింహంగారికి 3వ భాగం పంచి పెట్టుటకు తీర్పు వ్రాయబూనెను.

ఆదిరాజు తిరుమలరావుగారి కూతురు పిచ్చమ్మ శోభనాద్రిరావు గారి భార్యయు చాలాతెలివిగల మనిషియు అయియుండెను. ఈసంగతి ఆమెకు బోధించి పెనిమిటియు మామగారును ఆమెను తండ్రివద్దకు పంపిరి. ఆమెతండ్రి మనస్సు త్రిప్పుటకు ప్రయత్నించినదిగాని తిరగలేదు. అప్పు

డామె యింటి సమీపముగానున్న (గని ఆత్మూరు శివారు కొత్తపేట) కృష్ణలోదిగి మునిగిచచ్చెదనని తండ్రిని భయపెట్టినది.

అప్పుడు తిరుమలరావు ఆమె సిఫారసును విధిలేక అంగీకరించెను. పర్యవసానముగా రాజారామారావుగారి సంతతికి నాలగవవంతు భాగ మున్న రాజాజ్ఞానవంతుగారి సంతతికి నాలుగవంతు భాగమున్న యిచ్చు టకును ఉద్దారకభాగము సహ సగంభాగం రాజా కృష్ణవంతుగారి సంతతి కిని యిచ్చునటుల తీర్పువ్రాసి నాయబు తహశీల్దారుకు అందజేసెనట. ఇది సన్ ౧౮౬౭ ఫసలీ సమాచారము అని జ్ఞాపకము.

దీనిపైన సంతకముచేయుటకు వెంకటప్పయ్య, నరసింహారావుగార్లు సమ్మతించక పోయిరి. తహశీలుదారు వీరిద్దరిని పోనివ్వవద్దని నిర్భంధిం చెను. వీరుభయులు ఆగ్రామ కాపురస్తులుకారు. వేపాక్కూరు శోభనాద్రి రావు జ్ఞాతియు పరిత్యక్తియు గనుక నిస్సహాయులుగా నుండి ఒక రోజు ఉపవాసదీక్ష సలిపి తుదకు ఒకరాత్రి కాపీనధారులై గొంగడి కప్పుకొని ఎరుకల స్వరూపముతో పహరానుంచి బయటపడి 6 మైళ్ళ దూరమునవున్న నరసింహంగారి అత్తవారింటికి చేరుకొనిరి. అది బ్రిటీషు యిలాకా గం డెపల్లిగ్రామము కాబట్టి పోలీసులు మొదలగు నిజాం జాగీరు ఉద్యోగులు ఏమిచేయలేకపోయిరి. తరువాత ఒకటి రెండు రోజులలో గండేపల్లినుంచి బయలుదేరి హైదరాబాదు ప్రయాణముసాగించి పట్నంచేరిరి. జాగీర్దారుకు జరిగిన అక్రమమునుగురించి చెప్పుకొనిరి. జాగీర్దారు ఉత్తర్వును సంపాదిం చుటకు కొన్నిమాసములు పయిరవి చేయవలసివచ్చినది. వ్యతిరేక ప్రయ త్నముకొరకు శోభనాద్రిరావుకూడా వెళ్లెను. ఈముగ్గురు పంట్ల బాలాగం జ్ఞధర్మశాలలో ఒకేచోట నివాసముపెట్టుకొనిరి. యింతలో శోభనాద్రి రావు వ్యాధిగ్రస్తుడై లేవలేకపోవుటయు ఆయనకు నరసింహంగారే ఉప చారము చేయుటయు తటస్థించెను. శోభనాద్రిరావుకువ్యాధి యెక్కువకా జొచ్చెను. అంతట నరసింహంగారితో బాబూ యింటికివెళ్లి 3 భాగములు

గానే పంచుకుందాము బయల్దేరమని కోరినాడట. అందుకు నరసింహంగారు అంగీకరించి బండిచేయించి 15,16 రోజులలో ఉభయులు పరిటాలవచ్చిరి వ్యవహస్తుడగు శోభనాద్రిరావును తండ్రికి వప్పగింతపెట్టి నరసింహారావు జుజ్జూరు వెళ్లిపోయెను. యింటికిచేరిన కొలదిరోజులలోనే శోభనాద్రిరావు పరలోకగతుడయ్యెను. ఆయనకు పుత్రసంతతిలేదు. రాజా తిరుమలరావు రెండవకుమారుడు కిష్టయ్య పిచ్చివాడని పైన వ్రాసియేయుంటిని. ఈపరిస్థితులనుబట్టి తిరుమలరావు నరసింహంగారికి 3వ భాగము యిచ్చుటకు అంగీకరించి నరసింహంగారి అన్నకుమారుడిని దత్తుచేయించుమని కోరెను. దీనిని బట్టియే వెంకటప్పయ్యగారి 3వ కుమారుడు నాగోరావుగారిని శోభనాద్రిరావుభార్య పిచ్చమ్మకు దత్తుచేయించెను. తరువాత నరసింహంగారికిని తిరుమలరావుగారికిని కొంత కలిమిడి గలిగినది. నరసింహంగారు తన భాగలబ్ధపురుసుం ఈనాంసావరముల ఆదాయముతీసుకొనేవాడు. పరిటాల దేశముఖి దేశపాండ్యాగిరి వ్యవహారములలో ఆయన నరసింహారావుఅని సంతకము చేసేవాడు.

నరసింహంగారికి యిద్దరు కుమార్తెలు (1) అయ్యదేవర లక్ష్మయ్యగారిభార్య వరలక్ష్మమ్మ (2) అయ్యదేవర లక్ష్మినరసింహంగారిభార్య సుబ్బమ్మ వుండిరి. కుమారులు: (1) సీతారామయ్య (సీతారామారావు) (2) లక్ష్మికాంతారావు (3) కృష్ణారావు (4) రామకోటేశ్వరరావు (5) వెంకటగిరిమారావు పుట్టిరి. అందు క్రిష్ణారావు బాల్యమున తల్లివుండగానే చనిపోయెను. తరువాత రామకోటేశ్వరరావు 12 సంవత్సరముల వయసులో తండ్రి వుండగానే అనుపనీతునిగా చనిపోయెను. నరసింహంగారు యధార్థవాది. ఆత్మగౌరవము గలవాడు తాను పెద్ద కుటుంబమునకు చెందినవాడననెడి భావము గలవాడు.

ఈనాం కమీషనర్ వద్ద దాఖల్‌చేసిన స్టేటుమెంటులో తనతండ్రి పేరు మొదట రామారావు అని వ్రాసి తదుపరి తప్పు గ్రహించి పంక్తుల

మధ్యన రాజాశబ్దమును వ్రాసి తన తండ్రి గౌరమును స్మరించెను. మరియు తన స్వాధీనములోని జుజ్జూరు గొట్టుముక్కల చట్టిన్నవరం గ్రామములలో వున్న ఈనాములలో రాజా కృష్ణవంతుగారి సంతతి పేరున్న రాజా జ్ఞానవంతుగారిసంతతి పేరున్న జేర్చిరి. మాతాతగారు ధనవంతుడుగాడు. తన కర్ణికపు జీతముతోను భూముల స్వల్ప ఆదాతోను నిరాడంబరముగాను తృప్తిగాను జీవించుచుండెడివాడు. వ్యవసాయమును చేయించేవారు ఆయనకు 4 బర్లు 4 యెద్దులు 50 ఆవులు గోధనం వుండుటచే, పాలు, పెరుగు, నెయ్యి పుష్కలముగానుండి తిరుటకును యిత్తులకు యిచ్చుటకును లోటు లేకుండవుండేది. చేలలోను, దొడ్లలోను, కూరగాయలు వలసినన్ని యుండుటచే చక్కని భోజనము చేసేవాడు. పండుగలు మాతాపిత్రులతిథి కార్యక్రమములో బ్రాహ్మణ బంధుపరివారములతో భోజనములు సదా జరుగుచుండెడివి. యిద్దరు కుమార్తెల వివాహములు, యిద్దరు కుమారుల వివాహోపనైనములు ఒక్కుమారునికే వుపనైనము వేసెను. గాని "రణోధీరం రుణ మ్మచిం" అనునార్యోక్తి సార్థకముచేసినవాడు. భోజనమునకుగాని శుభ కార్యములకుగాని శక్తికిమించిన దుర్వ్యయములుచేసి రుణముల పాలుకా లేదు. ఒకరికి రుణస్తుడుకాడు. కాబట్టి ఆత్మగౌరవము న్యాయము యథార్థములుగలనడవడికెను అనుస్థించి నాడనుటలో సందేహములేదు. తన కర్మక్రియలకోరకు రు. 100లు పెట్టిపోవుచు ప్రాణములనువదలిన ధన్యజీవి. 44, 45 సంవత్సరముల వయస్సునసే భార్యగతించినను రెండవ వివాహముచేసుకొనుటకు అంగీకరించి యుండలేదు-

వంశమర్యాద పిత్రుభక్తి ఆయనకు మెండని వ్రాసి యుంటిని. తార్కాణముగా తన తండ్రి పెదతండ్రిలు పట్టిన పట్టాకత్తిని (వరసహా) పెద తండ్రిగారు యెక్కిన గుర్రపు కంచుఅంకెళ్ళను తండ్రివాడుకున్న జపమాల, శంఖము, బొనాత్ హయమున్న సంచిని పెదతండ్రి రాజా జ్ఞానవంతు, నాగోరావు బహద్దురుని వుదు అక్షరములు చెక్కబడిన వుంగ

రపుయరర్శిరాయిని ఖలిందాఁ అనగా ఆఫీసు టేకుపెట్టెను భద్రముగాదాచి
యుంచెను. పై చిహ్నములను నాచిన్నతనమున కనులారాచూచి సంతో
షించితిని గాని మా పినతండ్రి వెంకటరామారావుగారు మానాయనగారిని
అడిగి నీలికుర్తి తీసుకొనివెళ్లిరి. తరువాత కొద్దిరోజులకె నీలికుర్తిలో దొంగలు
వడి ఆవస్తువులను దోచుకొని పోయిరి-

ఆయనలోని బ్రాహ్మణభక్తికి తా ర్కా ణ ము. జగన్నాధపురం
గ్రామకర్ణికము మా తాతగారు చేయుచుండిరి. ఆయనకు పరిటాల దేశముఖీ
గిరివిషయములో హైదరాబాదు వెళ్ళవలసి శలవు తీసుకొనెను. మానాయ
నగారు ఆక్టింగు కరణముగాపనిచేయుచుండిరి. ఆగ్రామములో ఒక ఈనాం
దారు తూటుపల్లి వెంకటనరసయ్యఅనే బ్రాహ్మణుడు ఈ గ్రామమునకు
రాక క్వోటురెంటు చెల్లించకపోయినందున ఈనాం 7-0-0లు వేలమునకు
వచ్చెను. ఆపాట మానాయనగారిపేరిట కొట్టివేయబడినది. మాతాతగారు
తిరిగివచ్చినతరువాత మానాయనగారివల్ల ఈసంగతి తెలుసుకొని బ్రాహ్మణ
ఈనాము కొనినందుకు విచారపడి కొన్నిరోజులకు ఆ బ్రాహ్మణుడు తిరిగి
వచ్చినందున కాళ్లుకడిగి ఈనామును మా నాయనగారిచేత దానం చేయించి
ఈనాంపట్టా టాక్రింసుపర్ చేయించెను. ఆ బ్రాహ్మణుడు కృతజ్ఞతా
పూర్వక ఆశీర్వాదములు చేయుచుండెడివాడు. మాతాత శ్రీ నరసింహం
గారు 18891 సంవర కార్తీక శు ౧౦ల రోజున జగన్నాధపురం గ్రామ
ములో కాలధర్మము నొందిరి.

ప్రకరణము ౭

నరసింహంగారి సంతతి.

శ్రీ నరసింహంగారి సంతతి. పేర్లను వైనపేరొక్కని యున్నాను.

పెద్దకొమార్తె అయ్యదేవర లక్ష్మయ్యగారి భార్య వరలక్ష్మమ్మగారు.

ఆమె సంతతిలో (1)చేమర్తి కోటమ్మ (2)నండూరు శ్యామాలాంబగారు కుమార్తెలున్న శ్రీ కాశేశ్వరరావు పంతులుగారు ఏకైక పుత్రిడున్న అయి వున్నారు! ఆయన ఆంధ్ర దేశమునకేగాక యావద్భాగత నాయక మండలికి చెంది నేటి ఆంధ్రపరిదేశ్‌కు ప్రథమముగా అసెంబ్లీస్పీకరు అయి యున్నారు.

శ్లో॥ ఏకోఽపి గుణవాన్ పుత్రః । నిర్గుణాః కింశతైరపి ।
ఏక చంద్ర ప్రకాశేన। నక్షత్రం కింప్రయోజనం॥

అనునట్లు మావంశ చరిత్రలో శత సంవత్సరముల తరువాత ఈయన గారి శుభనామమును వారియ గలుగుచున్నందుకు స్త్రీ పురష వంశీకులం దరు సంతోషించి గర్వించ దగియున్నది. ఆయన జీవిత చరిత్రను దీనికను బంధము చేయుట నాకు విధియే గాక ఈ రచనకు శోభాయమానము. కాగలదనుటలో సందేహము లేదు. అయినను జీవిత విశేషములను కొన్ని టిని మాత్రము యిందు పొందుపరచుటకు సాహసించుచున్నాను.

శ్రీ కాశేశ్వరరావుగారు విక్రమ సం॥ లో నందిగామ గ్రామము లో జన్మించిరి. అందే ప్రాథమిక, మాధ్యమిక విద్యల నభ్యసించిరి. తదు పరి మచిలీ పట్నములో ఒక కాలేజీలో చదివి పట్టభద్రులైరి. తరువాత B. L. పరీక్ష యం దుత్తీర్ణులైరి. ప్రాథమిక విద్య మొదలు న్యాయ శాస్త్ర పరీక్షుల వరకును ఎందును ఓటమి యెరుగక ఉన్నత శ్రేణిలో ఉత్తీర్ణులైన మేధావి.

1906 సం॥ లో న్యాయవాద పట్టమును పొంది, బెజవాడలో న్యా యవాద వృత్తి నవలంభించి పనిచేయ మొదలిడిరి. శ్రీవారి న్యాయవాద వృత్తి క్రిమినల్‌లోను సివిల్‌లోను దినదినాభివృద్ధి గాంచి బెజవాడలో అగ్రిస్థాన మాక్రమించుటయే గాక, కృష్ణాజిల్లా న్యాయవాద ప్రము ఖులలో నొకరుగా ప్రఖ్యాతి వహించిరి. శ్రీ కాశేశ్వరరావు గారు

విద్యాధికులేగాక విద్యాప్రియులు, సంస్కార ప్రియులుగాను భాషాసేవకులు, దేశసేవకులుగాను పనిచేసిరి. కృష్ణా పత్రికకు, బందరు జాతీయ కళాశాలకు సహాయకులుగా పనిచేసిరి. సభలు సమావేశములలో పాల్గొనుట వారికి ఉత్సాహము అధికము. విజ్ఞాన చంద్రికా మండలి కార్యవర్గములో వారొకరుగా నుండిరి. 1906 సం॥ నుండి అరంభింపబడిన స్వరాజ్యోద్యమములో పాల్గొనుచు శ్రీ గాడిచెర్ల హరిసర్వోత్తమరావు గారిచే నడపబడిన స్వరాజ్య పత్రికకు ప్రోత్సాహకులుగా నుండిరి. మహాత్మా గాంధీగారిచే స్థాపింపబడిన అసహాయోద్యమమున ప్రవేశించి మహాత్ముని ఆదేశానుసారము 1921 సం॥రమున న్యాయవాద వృత్తిని విసర్జించిరి. పలునష్ట కష్టముల కోర్చి ఏవృత్తిని ఆవలంభించక స్వంత ఆస్తులను ఖర్చుపెట్టుచు త్యాగబుద్ధితో దేశసేవ చేసిరి. 6 పర్యాయములు కారాగారమున కేగి 6 సంవత్సరములకు తక్కువగాని కాలమున కారాగార కష్టములను భరించిరి.

స్వరాజ్యపార్టీ తీర్మానానుసారము మొదట మదరాసు శాసనసభా సభ్యులుగా ఎన్నికయి– కొలది మాసములకే మహాత్ముని ఆజ్ఞానుసారము పదవిని త్యజించి, ఉప్పుసత్యాగ్రహ సందర్భమున కారాగారమున కేగిరి. మరల ఎన్నికలలో పాల్గొని సభ్యుడుగా ఎన్నికొనబడి ముఖ్య మంత్రి శ్రీ రాజగోపాలాచారిగారి కాలమున చీఫ్ సెక్రెటరిగా పనిచేసిరి. ద్వితీయ సంగ్రామ కాలమున ఈపదవికి రాజీనామా నిచ్చిరి.

బెజవాడ పురపాలక సంఘమునకు అధ్యక్షులుగా పనిచేసిరి. ప్రాంతీయ కాంగ్రెసుకు అధ్యక్షుడుగాను, కార్యదర్శిగాను పనిచేయుటయేగాక అఖిలభారత కాంగ్రెసు సభ్యులుగా నుండిరి. విశాలాంధ్రోద్యమమునకు అధ్యక్షులుగా పనిచేసి ఆంధ్రప్రదేశ్ రాష్ట్రమును స్థాపింపజేసిన అఖండ కీర్తిని సంపాదించినారు. వీరి 79 సంవత్సరముల వయసులో సాటిలేని త్యాగమును దేశసేవను గ్రహించి నేడు స్వీకరుగా ఎన్నుకొనుటలో విశేష

మేమిలేదు. గాని యిప్పటికైనను బాధ్యులగు దేశ నాయకులు గ్రహించి నందుకు స్మరణీయులు. ఏదియెట్లున్నను మా వంశముతో సంబంధించిన ప్రఖ్యాత పురుషులలో పూర్వము హైదరాబాదు రాష్ట్రములో ప్రధాన మంత్రిగా పనిచేసిన రాజాకృష్ణనంతు తరువాత నేటి ఆంధ్రప్రదేశ్ చట్ట నిర్మాణ సభాధ్యక్షస్థానము నలంకరించిన నా మేనత్తగారి కుమారులును, గురుతుల్యులును అగు శ్రీ కాశేశ్వరరావుగారి పేరును ఇందుబొందుపరచు భాగ్యము నాకు లభించినందుకు సంతసించు చున్నాను.

మా మేనత్తగారి ప్రథమ కుమార్తె (మల్లికార్జునరావుగారి భార్య) చేమర్తి కోటమ్మగారు, సజీవిగానున్నది. రెండవకుమార్తె నండూరి శ్యామలాంబ ఆమె భర్త సూర్యనారాయణగారు నూజవీడు తాలూకా ఆరుగొలను గ్రామ నుకాసాలో భాగస్తులు. ఆమెకు 3గు కుమారులు, 2గు కూతుళ్లు. పెద్దకుమార్తె పెద్దాడ సరస్వతి, బి.ఎ., ఎల్.టి., రెండవకుమార్తె డాక్టర్, (ఇంజనీయర్) కె. వి. లక్ష్మణరావుగారి భార్య వరలక్ష్మమ్మ ఎం.ఏ. ఉభయదంపతులు విదేశములలో విద్యనభ్యసించినవారు. పెద్ద కుమారుడు వెంకటరమణారావు, మెకానికు ఇంజనీరింగు పరీక్షలో ప్యాసయి ఉద్యోగములో నున్నాడు. రెండవ కుమారుడు వెంకటేశ్వరరావు, ఎల్.ఐ.ఎం., ఆయుర్వేద డాక్టరుగా పనిచేయుచున్నాడు. మూడవ కుమారుడు మోహనరావును శ్రీ కాశేశ్వరరావు దత్తుతీసుకొని అమెరికా పంపిరి. అచ్చట విద్యనభ్యసించి డాక్టరు పట్టమును పొందినారు. ఆయన భార్య మాలతి ఎం.ఏ. పరీక్షలో ప్యాసయినది. వీరుభయులు ఇండియాకు వచ్చిన తరువాత భారత ప్రభుత్వము విదేశములకు పంపియున్నారు. ఈ విధముగా ఈ కుటుంబము విద్వత్కుటుంబమని చెప్పవచ్చును.

రెండవ మేనత్త అయ్యదేవర లక్ష్మీనరసింహంగారి భార్య సుబ్బమ్మగారు. ఈమెకు మధ్యవయసునే వైధవ్య దశవచ్చినది. యిద్దరు కుమారులు, యిద్దరు కుమార్తెలు ఉండిరి. పెద్ద కుమారుడు వెంకటనరసింహం

గారు చందాపురం కర్ణికము చేయుచుండిరి. రెండవకుమారుడు రామకృష్ణారావు నూజవీడు జమీందారి యెస్టేటులో తాణేదారుగా పనిచేసెను. పెద్దకుమార్తె జములాపురం వరలక్ష్మమ్మ- రెండవకుమార్తె చేమర్తి దుర్గాంబ ఉండిరి. ఇద్దరు కుమారులు ఒక కుమార్తె- తల్లి జీవితకాలములోనే గతించిరి. ఒక కుమార్తె తల్లి మరణానంతరము గతించినది, వెంకటనరసింహం గారి కుమారుడు లక్ష్మీనరసింహం, బి.ఎ.బి.ఎల్. ప్లీడరి చేయుచున్నాడు.

మా తాతగారి కుమారుల పేర్లు పైన వ్రాసియేయున్నాను. మా తండ్రిగారు జ్యేష్ఠకుమారుడు- రెండవకుమారుడు లక్ష్మీకాంతరావుకు రెండు కుమార్తెలు- 1. అయ్యదేవర వెంకటనరసింహంగారి భార్య సుబ్బమ్మ, 2. పబ్బరాజు సుబ్బారావుగారిభార్య దుర్గాంబ. 3. వెల్లంకి లక్ష్మీనరసింహారావుగారి భార్య వెంకటరామమ్మ- మా పినతండ్రి లక్ష్మీకాంతరావునకు పుత్రసంతతి లేనందున నాకనిష్ఠసోదరుడు నాగభూషణరావును దత్తుతీసుకొని యుండెను. లక్ష్మీకాంతరావు 1311 ఫసలీలో కాలంచేసెను. నాగభూషణరావు ఇంగ్లీషు, హింది, ఆంధ్రీమునందు పరిచయము గలవాడు. 2వ తరగతి వకీలు పరీక్షలో ప్యాసయి వరంగలు నందును, మహబూబాబాదు నందును కొన్నాళ్లు పనిచేసి విరమించుకొనెను. ఇప్పుడాయన మహబూబాబాదు తాలూకా నీలికుర్తి గ్రామములో వ్యవసాయవృత్తి నవలంభించి యున్నాడు- ఆయనకు: 1 రామసుందర్రావు, 2 సీతారామారావు, 3 సురేంద్రిరావు అనే ముగ్గురు కుమారులు, 1 సీతారాఘవమ్మ, 2 సుబ్బలక్ష్మమ్మఅనే యిద్దరు కుమార్తెలున్నారు.

నా రెండవ పినతండ్రి వెంకట్రామారావు శైశవావస్థలోనే మాతృవియోగము గలిగినందున నూర్యాపేట తాలూకా యరకవరం గ్రామంలో మేనమామలవద్దనే పోషింపబడెను. పెద్దవాడయిన తరువాత నీలికుర్తిగ్రామపటేలుగిరిలో ప్రవేశించి అచ్చటనే స్థిరనివాస మేర్పాటు చేసుకొనెను. ఆయన మాతండ్రిగారి సహాయముతోను, మేనమామ గండేపల్లి నరసింహా

రావుగారి సలహావెంటను తనపేర కొంత భూమియు, మేనమామ నరసింహరావుగారిపేర కొంతభూమియును సంపాదించెను. బావాజి గూడెం శివారులో ఒక బంజరును జాయింటులో సంపాదించెను. అచ్చటనే వ్యవసాయము చేయించుచుండెను. తుదకు 1826 ఫసలీలో నిస్సంతుగా కాలం చేసెను. కాని వారిభార్య శారదాంబగారు భర్త అనుజ్ఞ ప్రకారము నా రండవ కుమారుడు లక్ష్మీకాంతరావును దత్తు చేసికొనెను.

ప్రకరణము ౮

మా తండ్రిగారి జీవిత విశేషములు

మాతండ్రిగారు 1270 (1860)లో జన్మించిరి. వారికి 11 సంవత్సరమునకే మాతృవియోగము కలిగినది. తండ్రిగారి పోష్యములోనే యుండిరి. ఆ కాలపు బడిచదువు పూర్తిచేసి గ్రామలెఖ్ఖలను వ్రాయుటకు తండ్రిగారివద్దనే శిక్షణపొందుచు, తండ్రివెంట పనిచేయుచుండెను. ఆయనకు గ్రామకర్ణికపు లెఖ్ఖలలో చాలాసమర్థుడని ప్రతిష్ఠయుండెడిది. 18వ సంవత్సరమున మా అమ్మగారితో వివాహము జరిగినది. మా మాతామహుడికి పురుష సంతానము లేనందున కుంటముక్కల అప్పయ్య కుమారుడు శేషగిరిరావుగారిని దత్తు తెచ్చుకొనెను. మాతాతగారు పరమపదించిన తరువాత పూర్వార్జితమైన జగన్నాథపురం గ్రామకర్ణికము వారసత్వేన తనకు సంక్రమించినను సోదరుడు లక్ష్మీకాంతరావు మరల యెరకవరం పోవునని ఆయనను విడవజాలక బంధువు లెంతజెప్పినను వినక జగన్నాథపురం కర్ణికమును తమ్ముడిపేర చేయమని దరఖాస్తు యిచ్చెను. అప్పుడు అరండల్ జిల్లా కలెక్టరుగా నుండెను. ఆయన ఆలోచించి, చనిపోయిన కర్ణం నరసింహముగారికి బదులు ఆయన పెద్దకుమారుడు సీతారామయ్యపేర రిజిస్టరు

మాదిరాజు శీతారాంరావుగారు (గ. తండ్రి)

రంగమ్మగారు (గ. తల్లి)

సత్యనారాయణరావు (దౌహిత్రుడు)

మాదిరాజు రామకోటీశ్వరరావుగారు

అనంతలక్ష్మమ్మగారు (సతీమణి)

చేయుటైనది అనియును ఆయన తనకుగల హక్కును వదలుకున్నందున రెం
డవ కుమారుడు లక్ష్మీకాంతరావును నియమించటైనది.

లక్ష్మీకాంతరావు జీవితానంతరం సీతారామయ్య వారసులపేర తీస్టు
చేయబడును అని ఉత్తర్వు ఇచ్చెను. ఆకాలమున యూరోపియన్ అధికా
రులు ధర్మశాస్త్రమును గ్రామోద్యోగ నియమములను సమన్వయముచేసి
ఎలా పాటించిరో గమనించవలసియున్నది. మొత్తముమీద కర్ణికము లక్ష్మీ
కాంతరావుగారిపేర అయినందున వారే పనిమాత్రము చేయుచుండిరి. అయి
నను సీతారామయ్యగారే అధికారులవద్దను, మిత్రులవద్దను సమాధానములు
చెప్పుచు బాధ్యత వహించుచుండిరి. మాతండ్రిగారు దురాలోచనలుచెప్పి
తగవులు పెంచి, వ్యాజ్యములలో దింపి లంచములు తీసుకొనువాడుకాదు.
వ్యవహారములలో సంధిపద్ధతితో పరిష్కరించుచు సర్వజనామోదము బడ
యుచుండేవాడు. పర్కిగ్రామముల లెఖ్ఖపనులు స్వయముగా వ్రాయుచు
వ్రాయించుచు ఈమువాగ్రామముల లెఖ్ఖపనులను నిరాక్షేపణగా నిర్వ
హించుచుండెడివారు.

తదుపరి 1900 సంవత్సరములో జగన్నాథపురంగ్రామము పొన్న
వరములో కలిసినందున ఆకర్ణికము పోయినది. 1902 సంవత్సరములో మా
పినతండ్రి లక్ష్మీకాంతరావుగారు కాలంచేసిరి. సోదర వియోగ దుఃఖము,
ఆర్థికచిక్కులు తటస్థించినవి. 1908 సంవత్సరమునుండి జగన్నాథపురము
నీలకుర్తి రెండు స్థలములలోను ఉంటూ ఉండెడివారు. జగన్నాథపురము
భూములను కాళ్ళకిచ్చి నీలికుర్తి గ్రామములో వ్యవసాయము చేయు చుం
డిరి. న్న 1317 ఫసలీ (1908 సం॥) నుండి విరోధుల ప్రోద్బలంచే
బావాజిగూడెం బంజరుయొక్కయు, ఒకటి రెండు తండాల యొక్కయు
రైతులు ఎదురుతిరిగి కౌలుశిస్తుల నీయక తిరుగుబాటుతో ప్రవర్తించు చుం
డిరి. మధ్యమధ్య మాతండ్రిగారున్న, మాతాత గండేపల్లి నరసింహారావు
గారున్న నీలికుర్తికి వచ్చిపోవుచు సంధి ప్రయత్నములు చేయుచుండిరి.

స్న 1319 ఫసలీనుండి నేను వరంగల్‌లో వకాలతు ప్రాక్టీసు మొదలు పెట్టితిని. స్న 1326 ఫసలీలో మా పినతండ్రిగారు కాలంచేసినందున మాతండ్రిగారు నీలికుర్తినంచే ఉండవలసివచ్చెను. అప్పటివరకు నేనుకూడ కొంత అనుభవము, పలుకుబడి సంపాదించగలిగితిని. మొత్తంమీద మా తండ్రిగారి, గండేపల్లి నరసింహారావు తాతగారి శాంతియుత కృషివలన రైతులు రాజీకివచ్చిరి. యథాప్రకారము వర్తింపసాగిరి. మా తండ్రిగారు శాంతిప్రియులు. సంధికాముకులు. యథార్థవాదిగాను తానున్న ప్రాంతములలో ప్రతిష్ఠ సంపాదించగలిగెను.

మాతల్లి రంగమ్మగారు భర్తను దైవసమానముగా నెంచుచు భయభక్తులతో మెలగిన ప్రతివ్రత. తగవులు, పోట్లాటలు బిరుసుమాటలు ఎరుగదు. కన్నపిల్లలను తిట్టుటకును, కొట్టుటకును భయపడెడిది. మా మాతామహి అలివేలమ్మగారు సదా రామదాసు కీర్తనలను భక్తిపరమైన పాటలను పాడుచు భగవన్నామ స్మరణ చేయుచుండెడిది. మాతల్లిగారును తన తల్లి వలెనే కొన్ని రామదాసు కీర్తనలను పాడుకొనుచుండెడిది. తనపిల్లలకైనను ఇంటిలో మరెవ్వరికైనను రోగములు వచ్చినప్పుడు సదా రామనామస్మరణ చేయుచు దేవతలకు మ్రొక్కుచుండెడిది. మా తండ్రిగారికి అపాయకరమైన గడ్డలేచి వ్యాధిగ్రస్తులైరి. ఆ సందర్భమున నిలువుదోపు యిచ్చెదనని మ్రొక్కి జమలాపురం వెంకటేశ్వరస్వామికి తన ఆభరణములను సమర్పించినది. ఆమెకడుపు దుఃఖమెరుగదు. అన్నోదకములకు లోటులేకుండా పాడిపంటలు సమృద్ధిగా నుండుటచే అతిథి అభ్యాగతులకు బంధు మిత్రులకు భోజనములు విరివిగా పెట్టుచుండెడిది. ప్రతిరోజు వెంకటేశ్వరస్వామి పూజ కొన్ని ఉపవాసములు వ్రతములు కుటుంబాచార ప్రకారము సలుపుచు బ్రాహ్మణులకు భోజనము పెట్టుచుండెడిది. తరువాత 8 సంవత్సరములకు నాసోదరుడు నాగభూషణరావున్నూ అతనికి 10వ ఏట నా చెల్లెలు కనకమ్మయు పుట్టిరి. మాతల్లిగారికి నాయందే ప్రేమ యెక్కువ.

నేను వరంగల్‌లో ప్రవేసించినప్పటినుండియు తరచుగా నావద్దనే వుంటు వచ్చినది. తుదకు 1938 సంవత్సరముకో నావద్దనే వుండి పరమపదించిన సాధ్వీమణి. ఆమెకు ఆమెయే యుదాహరణము. ఈ తరమువారిలో ఆమెను పోలినవారు అరుదుగా నుండవచ్చును. మా అమ్మగారి మరణానంతరము 4 సంవత్సరములు మాతండ్రిగారు జీవించి యుండిరి. మా తమ్ముడు నాగభూషణరావు మొదటిభార్య సుబ్బమ్మ 1919 సం॥రంలో మాతల్లిగారుండగానే కాలముచేసెను. తరువాత రాఘవమ్మ అనే ఆమెతో రెండవ వివాహము జరిగెను. రెండవభార్యయు గతించినందున కొంత దుఃఖమనుభవించిరి. కాని వెంటనే తృతీయవివాహము జరుగుటయు, కొలదిరోజులలో నతడు పుత్రవంతుడగుటయు వారి జీవితములోనే తటస్థించినందున వారికి కొంత శాంతి కలిగినది. పైనవ్రాసినట్లు ఎక్కడఉన్నను తగవులు, పార్టీలు ఎగరు. కనుక సర్వజనామోదముతో కాలము గడిపిరి. వారిని అజాతశత్రువన్నను అతిశయోక్తికాదు. 1942 సంవత్సర అక్టోబరు నెలలో నాకు అడ్వొకేటుపట్టా దొరికినందున కోర్టులో విందుచేసి హారములువేసిరి. అప్లే యింటికివచ్చితిని. ఆరోజు మానాన్నగారు హనుమకొండలోనే ఉండిరి. నేను వారికి నమస్కరించితిని. వారు ఆనందముతో కౌగలించుకొని ఆశీర్వదించిరి. ఆయనజీవితంలో సామాన్యమైనపాడిపంటలుండుటచే మంచి గృహస్థుగా గ్రామజీవనము గడుపుచుండిరి. తుదకు మాతండ్రిగారు చిత్రభాను సంవత్సర పుష్య శు॥ ఏ రోజున అనాయాసముగా 84 సంవత్సరముల వయసులో మరణించిరి. కొంతకాలమునుండి వారికి మోకాళ్లనొప్పులుండుటచే భూములను చూడలేకపోయినను గుట్టిమునెక్కి చూచి వచ్చేవారు. ఎప్పుడు ఒక గుట్టిము వాకి సవారిలో వుండెడిది. ఆ సంవత్సరము నేను నిజామాంధ్ర మహాసభ కధ్యక్షుడనుగా నుండుటచే నల్లగొండ పర్యటనకు వెళ్ళవలసి వచ్చెను. అప్పుడు శిస్తులుచెల్లించే తరుణమైయుండెను. ఆకారణమున కొంతడబ్బు తీసికొని నీలికుర్తికివెళ్ళి వారికిచ్చితిని. వారు

యధాపకారము గుఱ్ఱమునెక్కి వరికుప్పవద్దకువెళ్లి ధాన్యము కొలిపించు చుండిరి. నేను కాలినడకతో అదేమార్గముగా పై భూములవద్దకు వెళ్ళి, రాత్రి 8 గంటలకు యింటికివచ్చితిని. వారు ధాన్యంకొలిపించి గుఱ్ఱము నెక్కి రాత్రి 8 గంటలకు యింటికివచ్చిరి. వ్యాధిగ్రస్థులుకాలేదు గనుక నాకు భయమనుపించలేదు. తదుపరి నేను నల్లగొండ పర్యటనకు వెళ్లి గం క్రాంతి పండుగ వచ్చినందున తోడి కార్యకర్తల అభిప్రాయానుసారము దేవరకొండ ప్రయాణము మాని నిజామాబాదు పర్యటన పండుగ అనంత రము వెళ్లుటకు ఏర్పాటుచేసుకొని హనుమకొండ వచ్చితిని. ఆరోజు బుధ వారము అయినది- ఇంటికిరాగానే మాతమ్ముడు సోమవారంనాడు వ్రాసిన పుత్తరము చూడగలిగితిని. అందులో మా నాయనగారికి జ్వరంవచ్చుచున్న ట్లును, నేను రావడము మంచిదనియును మాత్రము వ్రాయబడియుండెను. తీవ్రితలేదు గనుక మరోరోజు పుదయం బస్సులో వెళ్లుటకు నిశ్చయించు కుంటిని. నీలికుర్తిలో మాతమ్ముడు ఉత్తరమువ్రాసిన సోమవారం రోజున స్వల్పముగా జ్వరమున్నను స్నానముచేసి మడిబట్ట కట్టుకొని వంటయింటి లోకివెళ్లి భోజనము చేసిరి. మంగళవారము జ్వరాధిక్యతచే స్నానముచేయ కయే భోజనము చేసిరి. బుధవారం రోజున జ్వరం యెక్కువగా నుండెను. మంచమువద్దకే భోజనము తెప్పించుకొని పీటనొదకూర్చుండి నివేదన పరి షేచనముచేసి భోజనముచేసెను. మంచమ్మైకి మంచి స్పృహలోనే వెళ్లి పరుండిరి. గాని కృమేణ స్పృహ తప్పిపోవుచుండెను. తుదకు బుధవారం రాత్రి 2 గంటలను మాతండ్రిగారు పరమపదించిరి.

నేను అనుకున్నట్లు గురువారం ఉదయం ఖచ్చింబస్సులో మాబావ మరిది వెల్లంకి లక్ష్మీనరసింహారావుగారిని తీసికొని ప్రయాణము చేసితిని. నాగారంవద్ద బస్సుదిగితిని. నాకొఱకు బండి సిద్ధముగా నుండెను. నాకళ్ల వలన మాతండ్రిగారి మరణవార్తను తెలిసికొంటిని. ఇంటికివెళ్లి నా నిరీక్ష ణలో నుంచిన వారి శవమును జూచితిని. వారి అంత్యకాలమున నా కెట్టి

సందేశము దొరకలేదని విచారపడితిని. అదేరోజు సమంత్రికముగ దహనసం స్కారము జరిపితిని. ఇంతమాత్రిము సేవలంభించినందుకు తృప్తిచెందితిని. కుమారుని విధ్యుక్త కర్మలలో ఇదియొకటికదా. తదుపరి హనుమకొండలో పన్నెండురోజుల వైదికకర్మలు పూర్తిచేసితిని. వారు గోవృషభములను ఎక్కువగా పోషించేవారు గనుక ఒక కోడెను తెప్పించి వారిపేర వృషభో త్సర్జనచేసితిని. ఆవృషభము 14 సంవత్సరములు జీవించి చుట్టుపక్కలగ్రా మములలో ఏటా దాదాపు 300 గోవత్సములను ఉత్పత్తిచేసి వారిపేరును స్మరింపజేసినది.

సాంప్రదాయానుసార్గము వారికి గోబ్రాహ్మణభక్తి యెక్కువ. రాజా రామారావు దేశముఖుగారి మనుమడ ననియును బంజరుదారునని యును యిటాటి అనువంశిక జమీందారి గౌరవభావములుండెడివి. సమయ మువచ్చినప్పుడు విశాలభావములతో పరివర్తించేవారు గాని నీచభావముల తోను లోభబుద్ధితోను పరివర్తించియుండలేదు.

బొవాజిగూడెం బంజరుచెరువు స్వంతచెరువుగా తీర్మానము పొం దుటకును పరిటాల దేశముఖు దేశపాండ్యాగిరిలో పేరు చేర్పించుకొనవలెన నియును వారికికోరికెలుండెను. నేను రెండింటికిని వ్యవహారచర్య వారిపేరనే చేసితిని. విచారణానంతరము బొవాజిగూడెపు చెరువు స్వంతచెరువని తీర్మా నము పొందగలిగితిని. పరిటాల మాషనుగురించి నిజామత్ అత్యాత్లోను బొచేహుకూమత్కమిటి అత్యాత్లోను వ్యాజ్యమునడిపితిమి. శ్రీబి. రామ కృష్ణారావుగారు వకీలుగా పనిచేసిరి. మా అనువంశిక హక్కును అంగీకరిం చిరి. గాని భుక్తములేదనిరి. అందుకు పునర్విమర్శకు పెట్టితిని. ఆసందర్భ మున మా తండ్రిగారు కాలంచేసిరి- నీలికుర్తిలో మొదట 2 అరకలతో మా త్రిమే వ్యవసాయముండెను. నేను ఒక బంజరుకుంటను మరికొంతభూమిని క్రయముకు తీసుకొంటిని. అందులో 17 యకరముల పల్లపుభూమి యుం డెను. ఆకారణమున పది అరకల వ్యవసాయము నీలికుర్తిలో వారి అధ్వర్య

మువఒక గుమాస్తా సహాయముతోను యిద్దరు శిష్టాచారముతోను వ్యవహారం 1కి ముప్పదిపుట్లవడ్లు కొంత మిర్చిపంట పండింపబడుచుండెను. నీలి కుత్తి ఆదాయ వ్యయములు వారి యిష్టానుసారము జరుపబడుచుండెను. హాయిగా కొండ భోజనమునకును వారే నాకు ఆరుపుట్లవడ్లు పంపుచుండెడి వారు. జుజ్జూరుకోవారి కాలమున 90 యకరములభూమి యుండెను. నేను 80, 90 యకరములు సంపాదించి రెండు చినకుంటలు ఒక భావి తవ్వించితిని. ఒక మామిడితోట వేయించితిని. వాసు మధ్యమధ్య జుజ్జూరు వచ్చి నాకు సలహాలనిచ్చుచు సంతోషించుచుండిరి. నా మాతాపిత్రుల జీవి తమ్ములోనే నా యిద్దరు కుమార్తెల వివాహములను, నా యిద్దరు కుమారుల వివాహోపనయనములను వైభవముగాను కులాచార మర్యాదలతోను వారల ఆదేశానుసారము జరిపితిని. మొత్తంమీద ఏకష్టము లోటుపాటులేకుండా ఆనందముగా జీవితముగడిపి జీవయాత్రను ముగించిన ధన్యజీవి. నా తండ్రి సీతారామరావుగారు నా మాతాపిత్రుల యొక్కయు పితామహా ప్రపితామహుల యొక్కయు, యధార్థ పరమార్థజీవితఫలితమే నామనుగడకు కారణమనియును వారి ఆశీర్వాదబలమున నే సుఖజీవనము చేయగలుగుచున్నానని యును స్మరించుట నా విధ్యుక్తధర్మము. ఇప్పటివరకు నా మాతాపిత్రులతో మహా పరిపితామహుల చరితాంశమును విన్నంతవరకు ఈ అధ్యాయమును వ్రాసి కృతకృత్యుడను కాగలిగితిని. తెలుంగాణమున అత్యున్నతగౌరవవిభవ పదములను సంపాదించినవారిలో నా పరిపితామహులుండుట మాకు వంశీకులమగు మాకు గర్వకారణము. చిరస్మరణీయము.

మా మాతామహుడు రాజేశ్వర రావుగారికి మా తల్లిగాక మరియిద్దరు కుమార్తెలు కలరని పైనవ్రాసితిని. పెద్దకూతురు అల్లూరు రాజమ్మగారికి ఒక కుమారుడు నరసింహారావు ఉండెను. ఆయన తండ్రికాలమునుండియు మేడిచెలం తాలూకా పనులలోఉండి కరణీయము, వ్యవసాయము అబ్బక రకంట్రాక్టుచేయుచు అచ్చటనే కాలముపోసెను. రెండవ కుమార్తె తాడేపల్లి

వెంకమ్మగారికి పెద్దకుమారుడు సీతారామయ్య మూడవ కుమారుడు వెంకటాచెలపతిరావును తరుణవయస్సులో వివాహములు అయినతరువాత తల్లిదండ్రులుండడానే కాలంచేసిరి. రెండవ కుమారుడు లక్ష్మీనరసింహం తాడేపల్లిగూడెంలో పుట్టినిల్లు కరిణీకముచేయుచు భూస్వామిగానున్నాడు. నాలుగవ కుమారుడు వేణుగోపాలరావు టిరిబుట్ బి.ఏ. ప్యాసయి కొన్ని సంవత్సరములు హైస్కూళ్లలు అధ్యాపకుడుగాను, మునిసిపాలిటి రివిన్యూ ఆఫీసరుగాను, పనిచేసెను. అసహాయోద్యమమున పొందిన కారాగారశిక్ష ననుభవించెను. విద్యావంతుడు, భాషాసేవకుడుగాను, పరోపకార పారాయణుడుగాను జీవయాత్రసాగడిపిన బుద్ధిమంతుడు. యశోవంతుడు. అయిదవ కుమారుడు హైస్కూలుమంత్రరావు వ్యవసాయము చేయించుకొనుచు నడివయస్సులోనే కాలధర్మమునొందెను. ఆరవకు కుమారులు వెంకటార్యమయ్య, వెంకటేశ్వరశాస్త్రులు ఎల్.ఐ.ఎం.ఎస్. పరీక్షలలోప్యాసయి డాక్టరువృత్తిలో ప్రతిష్ఠికులుగానున్నారు. ఆరవకుమారుడు సీతారామయ్య హైస్కూలులో అధ్యాపకుడుగానుండి నడివయస్సునలనే కాలంజేసెను. పెద్దకుమారుడు ఆరోగ్యస్వామిశర్మ, రెండవ కుమార్తుడు సంజీవరావు ఎల్.ఐ.ఎం. పరీక్షలనిచ్చి బెజవాడనగర మునిసిపల్ డాక్టర్లుగా ప్రజాసేవచేయుచు అనుకూలము సంపాదించుకున్నారు. మూడవ కుమారుడు రామచంద్రరావు టెక్స్‌టైల్స్ యంత్రనిర్మాణములో బొంబాయిలో ఉద్యోగము చేయుచున్నాడు. ఈ విధముగా నాబంధువర్గము సమకాలీనులుగా, విద్యావంతులుగాను, యోగ్యులుగాను జీవించుచున్నారనుట నాకును ఆనందదాయకమే.

పరిథ మాధ్యాయము సమాప్తం.

స్వీయ చరిత్ర

రెండవ అధ్యాయము

ప్రకరణము ౧

జననము-బాల్యము

1958 సం॥ ఏప్రిల్ మాసమునుండి మొదటి భాగము నెమ్మది నెమ్మదిగా మా పితృ పితామహ ప్రపితామహుల చరిత్రనువ్రాసి పూర్తిచేసితిని. నా జీవితగాధకూడా వ్రాయుమని కొందరు స్నేహితులేగాక నా రెండవ కుమారుడు లక్ష్మీకాంతరావున్నూ, నా పెద్దకుమార్తె వరలక్ష్మమ్మయున్ను కోరుచుండిరి.

జీవిత చరిత్ర మఱియొకరు వ్రాయుటయు అందు చారిత్రిక పురుషుని వాస్తవముగానో అతిశయోక్తిగానో వర్ణించుటయు సాంప్రదాయమైయున్నది. గాని మానవుడు ఆత్మకథను వ్రాసికొనుటలో క్లిష్టసమస్యలు, ఉద్భవించకమానవు. మానవుడు సర్వజ్ఞుడుకాడు. గుణదోష భూయిష్ఠము మానవ జీవితము. గనుక తన సుగుణములనే వర్ణించుకొని దోషములను పరిత్యజించుట సహజముగా జరుగును. జీవితములో మానసిక దోషములు రహస్యకృతదోషములు ఉండవచ్చును. వాటిని వ్రాయుట తనకేగాక తన సహచరులకును సంఘములో అవమానము తట్టించుట సంభవించును. అందేగాక జీవితములో ఏదేనిభాగము అనుకరణీయముగాను, ఆకర్షణీయముగాను నుండవలెను. గర్హితముగాను, అవమానపూరితముగాను యుండకూడదు. కాబట్టి ఈపనిని కథానాయకుడు వ్రాసికొనుటయు, సత్యముగా

వ్రాసికొనుటయు సమంజసముగా ఉండనేరదు. మానవ సమాజములో అందరుపాఠక్తి పొందజాలరు. ఆత్మీయులు, బంధుమిత్రులు ప్రేమపూర్వకముగా స్మరించుకొనవచ్చును.

ఇదిగాక మానవుడెంత సమర్థుడుగాకున్నను అతనిలో కొన్ని అయినను సుగుణములు ఉండకమానవు. కాబట్టి ఒక పద్యములో శ్రీ చిలకమర్తి లక్ష్మీనరసింహంగారిట్లు వ్రాసియున్నారు.

గీ॥ నిండుచెఱ్వులతోడ కోనీడలట్లు అలరు
గురివెంపపూసల నలుపులట్లు గుణగణముతోడ
దోసముల్ కూడియుండు
పాఠ్యులు గణింతురితరులు పరిహసింతురి।

మొట్టమొదట ఆంధ్రమున శ్రీ కందుకూరి వీరేశలింగము పంతులు గారు తన జీవితచరిత్రను వ్రాసికొనియున్నారు. తరువాత శ్రీ మహాత్మా గాంధీ, శ్రీ ప్రకాశం పంతులుగారు, శ్రీ పట్టాభి సీతారామయ్యగారు, శ్రీ పండిత జవాహర్‌లాల్ నెహ్రూ మొదలగువారు ఆత్మకథలను వ్రాసికొనియున్నారు. అవి పూజనీయుల చరిత్రలు కనుక వాటివలన దేశమునకు లాభము కలుగవచ్చును.

కాని సామాన్య మానవుల జీవితములు ఉపకరించజాలవు. నేను సాంఘిక రాజకీయ నాయకుడనుగాను. ఆదర్శపాఠ్యమైన త్యాగముచేసిన వాడనుకాను. పల్లెటూరి బ్రాహ్మణ కుటుంబమునపుట్టి ఆంగ్ల విద్యాభ్యాసముచేయక యూనివర్సిటీ పరీక్షలలో ప్యాసుగాక, ఉరుదుభాష నభ్యసించి నిజాము ప్రభుత్వమున న్యాయవాదవృత్తితో జీవనముగడిపిన నేను ఆత్మకథను ప్రకటించుట పరిహాసపాత్రమని ఎరుగుదును. కాని మిత్రుల తోచేసిన వాగ్దానమును పురస్కరించుకొని సహజమైన సిగ్గును ఆత్మాభిమానమును దూరముచేసి జనసామాన్యమువలన రాతగిన విమర్శలకు తలయొగ్గుచు ఆత్మగాథ రచనకు సాహసించుచున్నాను.

నేను పార్థివ సం॥ర కార్తీక బ 3 బుధవారం పునర్వసు నక్షత్రమున జన్మించినట్లు వింటిని. గాని జన్మపత్రిక దొరికియుండలేదు. మాతా మహ స్థానముకూడా జుజ్జూరే కనుక నేను మాతామహి గృహమునే జన్మించితిని. మాతామహుడు మేడుకొండూరు రాజేశ్వరరాయుడుగారు, నేను పుట్టుటకు ఒక సంవత్సరము ముందుగానే చనిపోయిరి. యింటిలో వారి భార్య అలివేలమ్మగారును, తల్లి తిరుమలమ్మగారును, దత్తుకుమారుడు సైన రు అయిన శేషగిరిరాయుడుగారును యుండిరి. ఇట్టి కష్టస్థితిలో మాఅమ్మ మ్మగారు మాతల్లిగారిని ప్రసవముకొరకు తన కుటీరమునకు తీసికొనివచ్చెను తాత్కాలికముగా తయారుచేసికొనిన పాకలోనే ప్రసవము జరిగినది. అకా లవ్యయములవలన కురవకుండుటకై పనిచేయు వడ్డెరతిమ్మిచేత ఆ కులములను తెప్పించి కుటీరమును కప్పించుకొనుచుండిరి. ఈవిధముగా నేను కప్పుకూడ సరిగాలేని ఒక కుటీరమున జన్మించినసంగతిని మరచిపోలేదు. మరవ తగినదికాదు.

మాతల్లి గర్భిణిగా నున్నప్పుడు ఒక యోగి ఆమెచూచి నీగర్భమున మొగశిశువు ఉన్నాడనియును వాడు 60 ఏండ్లకుపైన జీవించి ప్రతిష్ఠకుడు కాగలడనియు చెప్పినాడట.

సాధారణముగా తల్లికిట్టి భావి శుభసూచనలు ఆనందదాయకములే కనుక ఈవిషయమును నా చిన్నతనములో కొన్నిపర్యాయములు మాతల్లి గారు చెప్పుచుండగా వినియుంటిని.

జుజ్జూరు యింట్లో నే నొక్కడనే పిల్లవాడను కనుక మాతాతగారు కూడా ఎక్కువప్రేమతో చూచేవారు. ఇంట్లో 60, 70 పశువులుండెడివి సాధారణముగా ఉదయముపూట రెండు బిండెలపాలు స్వయముగాను జీత గాండ్లతోను మాతాతగారు పితికించేవారు, నాకు ప్రతిరోజు గిన్నెడు మీ గడ తినిపించేవారు. టీ, కాఫీలులేవు ఉదయము సాయంత్రము పెరుగు

వేసుకొని తినేవారము. వెన్నకూడా వాడుకునేవారము. నాకు బియ్యపు అన్నము పెట్టేవారు.

మా నాయనమ్మగారు చనిపోయినప్పటినుండియు ఆమెగారి వితంతు పినతల్లి పింగిలిరామమ్మగారు మాతండ్రి పినతండ్రుల పోషణార్థము మాయింటనేయుండెడిది. ఆమె నన్ను అతిగారాబముగా పెంచినది. ఆమె గారాబ కారణమునకో లేక జన్మస్వభావమో తెలియుమగాని 10 సంవత్సరముల ఈడువరకు అన్నముకలుపుకొని తినలేకపోయేవాడను. దీనివివరము ముందు వ్రాసెదను. 3సం॥రముల వయస్సువరకు మా తాత తండ్రులు జుజ్జూరు యింటిలోనే ఉండెడివారు. మా తాతగారు మైలు దూరమునన్న జగన్నాథపురం కరణీకము ఆగ్రామమునకు ఆసుకొనియున్న భూములలో వ్యవసాయము చెసేవారు. వ్యవసాయ పశువులు రెండు గ్రామములలో తిరుగు చుండడము, ఆడపశువులు అనగా ఆవులు, పెయ్యలు, బర్రెలు జుజ్జూరులో ఉండడము కొంతయిబ్బందికి కారణమైనది. ఆకారణమున జగన్నాథపుర ములో గత్యంతరములేక యిల్లుకట్టుకొని కాపురము చేయవలసివచ్చినది. కాబట్టి మా తాతగారు జగన్నాథపురములో రెండు పూరిండ్లనుకట్టించి అందు నా 4వ సంవత్సరమున గృహప్రవేశముచేసిరి. అప్పటినుండియు జగన్నాథ పురములో నివాసము చేసికొంటిమి. గాని జుజ్జూరుయిల్లు యథాప్రకార ముంచి మధ్యమధ్య జుజ్జూరుకువెళ్లి కొన్ని నెలలుఉండి మరల జగన్నాథ పురం వచ్చుచుండెడివారు.

నాకు 3వ సంవత్సరమున శిరోముండన సంస్కారము జరిగినది. 12 సంవత్సరముల ఈడువచ్చేవరకు మా యింటిమంగలితోతప్ప యితరులతో క్షౌరము చేయించుకొనలేదు. యిదేవిధముగా మా అమ్మగారితోతప్ప యితరులతో అభ్యంగనము చేయించుకొనలేదు.

నా 4, 5 సంవత్సరములమధ్య మా అమ్మగారికి ఒక మగపిల్లవాడు

పట్టిపోయినాడు. ఈవిచ్ఛిత్తు మా అమ్మమ్మగారియింటనే జరిగినది. తరువాత రెండు నెలలపాటు మాఅమ్మ తల్లివద్దనే యున్నది. మా అమ్మమ్మ గారిండ్లు పూరిండ్లకు తూర్పువైపున ఆవరణస్థలము ఉండెడిదికాదు. పల్లికు చిన్న ఖాలిస్థలము ఉండెడిది. అందలో ఒక పెద్దరావిచెట్టు ఉండెడిది. దాని నీడన పిల్లవాండ్లు బంతి, బలిచెడుగుడు, టొక్కు, గోలీలు ఆడుకొనెడివారు. గోలీల గుంటలు ఖాలిగా ఉండెడివి. గనుక ఒక్కడనే ఉదయం పూట గోలీలు ఆడుకొనుచుండెడివాడను. మా అమ్మగారికి చదువురాదు. గాని రామస్మరణ ఎల్లప్పుడు చేయుచుండెడిది. ఆమెకు కొన్ని రామదాసుకీర్తనలు ఇంకా భక్తిపరమైన పాటలు, పద్యములు, భారత సావిత్రి కంఠపాఠముగా వచ్చెడివి. దుఃఖములోనున్న మా అమ్మగారికి మా అమ్మమ్మగారు పరితిరోజు భారత సావిత్రి నేర్పుచుండెడిది. దానిని గోలీలు ఆడుకునే నేను వినేవాడను. మాఅమ్మకంటేముందే పూర్తిగావల్లించి అప్పగింతపెట్టెటివాడను. జుజ్జూరు కరణంగారు ఇతర నియోగి వైదిక బ్రాహ్మణులు, బంధుమిత్రులు, ఆడుచు తిరిగే 5ఏండ్ల బాలుడనైన నాచేత తేపతేపకు భారత కథను చదివించుచు సంతోషించెడివారు. బజారులో నాచేత చదివించడము మా అమ్మగారికి ఇష్టముండెడిదికాదు. దృష్టితగులునని ఆమెకు భయము. మా తాతగారు జగన్నాధపురములో మరల మరల చదివించి సంతోషపడుచుండెడివారు.

నాకు 5వ సంవత్సరము రాగానే మాతాతగారు అక్షరములను దిద్దబెట్టుటయు చిన్న చిన్న పద్యములను నేర్పుటయు పారంభించిరి.

ఆకాలములో బూడిదె భూమిమీదపోసి అక్షరములను దిద్దబెట్టుట ఒక నాగరికమైన పద్ధతిగాను భూమిమీద యినపకడ్డితో అక్షరములనుచెక్కి దిద్దుమనుట ఇంకొక మోటుపద్ధతిగా నుండెడిది. సన్న మా తాతగారు బూడిదెమీదప్రాసిన అక్షరములనే దిద్దమనెడివారు. ఇదేవిధముగా 56 అక్షరంలను గుణింతమునేర్పిరి. 2,3 పర్యాయములుదిద్ది అక్షరములను చూడకుండ

వాగ్దేవాడను. అట్లాగే 2,3 పర్యాయములు వల్లెవేయించితే పద్యములు ఒప్పజెప్పెడివాడను. వారు నా చురుకుతనమునకు చాల సంతోషపడెడి వారు. నాకు కొంటెపిల్లలతో తిరగడము, ఎగరడము మొదలగు అలవాట్లు ఉండేవి కావు. ఇంట్లోఉండి తాతగారికి వీవైనవస్తువులు తెచ్చిపెట్టడము, ఇంట్లో లేగదూడలతో ఆడుకొనడము చేయు చుండెడివాడను. నేనొక మంచి పరివర్తనగల వాడనుకావలెనని, మాతాతగారి ఆశయము మతియు వారి ఆశీర్వాదముండెడిది. మాతాతగారు వికృతినామ సంవత్సర కార్తీక శు॥ ౧౦ రోజున జగన్నాథపురం ఇంటనే నంజువ్యాధితో మరణించిరి. అప్పటికి నాకు 6 సంవత్సరము లుండెడివి. తరువాత రెండు సంవత్సరములు జగన్నాథపురములోనే గడుపవలసివచ్చినది. 8 వ సంవత్సరమున జుజ్జూరులో కాపురంపెట్టి బడికి పంపవలెనని మాతండ్రిగారు సంకల్పించిరి. కాని కాపురములేని కారణమున జుజ్జూరులోని ఒక ఇల్లు పడిపోయెను. దానిని పునర్నిర్మాణముచేసి, మా అమ్మగారిని, నన్ను పరివేశపెట్టిరి. రామమ్మగారుకూడ మాతోనే ఉండెడిది. అప్పుడు జుజ్జూరులో ఒకబ్రాహ్మ మిక పాఠశాల ఉండెడిది. దానికి కీ. శే. శ్రీవేంపాటి వెంకటకృష్ణయ్య గారు ఉపాధ్యాయులుగా నుండిరి. ఒక మంచిరోజున బ్రాహ్మణులను బంధుమిత్రులను పిలిచి సభాస్త్రీయముగా నాకు 8 వ సంవత్సరమున అక్షరాభ్యాసము చేయించిరి. ఓనమాలు బంగారు భటువుతో పళ్ళెములోని బియ్యముపైన మాతండ్రిగారును, ఉపాధ్యాయులును వ్రాయించిరి. ఉపాధ్యాయులకు నూతన వస్త్రములీయబడినవి. ఇది ఒక ఆశ్చర్యమైన కథనము. అనగా గుణింతమువరకు నేర్చినబాలునకు ఓనమాలు వ్రాయించుటయే-బహుశః అక్షరాభ్యాసముకూడ ఒక సంస్కారమనుకొని సమంత్రిణముగా మాతండ్రిగారు ఇలా చేయించియుంటారు.

నన్ను అక్షరముల తరగతిలో చేర్చుకొనవలసి యుండెను. అప్పటికే గుంతణిముకూడ వచ్చినది. గనుక మొదటి తరగతిలో చేర్చుకొనెను. గాని

6 మాసములకే రెండవతరగతిలోనికి చేర్చుకొనిరి. తరువాత ఒక సంవత్సర మునకు మానాయనగారికి పొత్తికడుపుమీద అనగా బొడ్డుకు ఆనుకొని పై భాగమున ఒకగడ్డలేచినది. వారు చాల బాధపడిరి. తుదకు కార్తీక శు॥ ౧౦ రోజున తండ్రిత్రిదినము పెట్టలేక స్నానముచేసి మడికట్టుకొని నేలపై పరుండుటకూడ జరిగినది. మా పినతండ్రిగారే శాస్త్రికర్మను పూర్తిచేసిరి. వెంటనే మానాన్నగారిని బండిమీద మాపినతండ్రిగారు నందిగామకు తీసి కొనివెళ్ళిరి. అదినందిగామ చిన్నవంటుకరణం మామేనత్తపెనిమిటి అయ్య దేవరలక్ష్మయ్యగారియిల్లు. ఆయన ఆత్మగౌరవముతో జీవించే మంచిగృహ స్థు. ఆయనకును అప్పటి డాక్టరు వెంకటస్వామి నాయుడు గారికిని చాల స్నేహము. మానాయనగారికి ఆ డాక్టరుగారే వైద్యసేవ మొదలు పెట్టిరి. 20 రోజులు పిండికట్లు కట్టించి దానిని పక్వమునకు తెప్పించి చిన్న ఆపరేషన్ చేసిరి ఈ మధ్యకాలములో చాలమంది భయపడుచుం డిరి. మాఅమ్మగారు 9 మాసములునిండిన గర్భిణిగనుక యిల్లువదలి నంది గామవెళ్ళలేక ఇంటనే ఉండవలసి వచ్చినది. నేనుకూడా జుజ్జూరులోనే ఉంటిని. శస్త్రచికిత్స జరిగిన తరువాత అందరికిని ధైర్యముకచ్చినది. తరు వాత వారమురోజులలో మాతల్లిగారు ప్రసవించినది. మా తమ్ముడు నాగ భూషణరావు పుట్టినాడు. అది మార్గశిరమాసమని జ్ఞాపకము.

డాక్టరు వెంకటస్వామి నాయుడుగారి కుమారులను నేనుకూడచూచి నాను. ఆయన పేరుమాత్రము జ్ఞాపకమున్నది గాని వారి కుమారులు, కుమార్తెల పేర్లను మరచిపోయినాను. వారందరు మా మేనమామగారింటికి వచ్చిపోవుచుండెడివారు. ఆరోజులలో ఆంగ్లేయవైద్యము ఇంతఉచ్చదశకు వచ్చియుండలేదు. ఆయన పాతపద్ధతులతోనే గడ్డ దానంతట అదే పక్వ మునకు రావలెనని నిరీక్షించి మెత్తబడిన ఒక స్థలమునుంచి బయలుచేసి చీము, నెత్తురు తీసివేసి బాగుచేసినాడట. ఇందులో కొంత పాతసాంప్ర దాయములను దృష్టియందుంచుకొని రణచికిత్స చేసిరి. వారిమేలు మరువ

తగినది కాదు. మొత్తంమీద సంవత్సరాదివరకు చికిత్సపొందుచు నందిగామలోనే ఉండి పూర్తి ఆరోగ్యమునుపొంది మానాయనగారు ఇంటికివచ్చిరి. మానాయనగారి యెడ మాపెద్దమేనత్త వరలక్ష్మమ్మగారికి తక్కినసోదరుల కన్న ప్రేమ ఎక్కువ. బావగారు లక్ష్మయ్యగారును వారిని అదేదృష్టితో చూచెడివారు. ఈ రెండు కుటుంబములలో సహాయ సహకారము లిచ్చిపుచ్చుకొనుచుండెడివి. అక్క బావగార్ల సలహా సంప్రదింపులు లేనిది మానాయనగారు ఏకార్యము చేసేవారుకారు.

ఆ సంవత్సరము నేను రెండవతరగతిలోనుంటిని. క్లాసులో మొదటివాడనుగా చదివేవాడను. గాని మధ్యనే ప్రమోషన్ ఇచ్చిన కారణమున రెండవతరగతి పరీక్షలో చేరుటకు రోజులు తక్కువయినవని ఉపాధ్యాయులు చెప్పి పరీక్షలో చేర్చకపోయిరి. అప్పుడు శ్రీ పాపిట్ల లక్ష్మీనారాయణగారు రెండవ ఉపాధ్యాయుడుగా నియమించబడిరి. నాకు రోజులు తక్కువ అయినట్లు మాస్టరుగారు చెప్పినారని ఇంట్లోచెప్పితిని. ఆ మాట మా ఆమ్మగారికిని మా చిన్నమ్మ పిం. రామమ్మ గారికిని తప్పుగాతోచినది. నన్ను పరీక్షలో చేర్చకపోవుటచే 9 సంవత్సరముల బాలుడనైనను అది నాకు అవమానముగా పరిణమించినది. అంతట నేను బడిమానివేసితిని. ఆ సంవత్సరము పరీక్షలు పూర్తిఅయినవి. నేను బడిమానుకున్నాను. నొంటె తనముతోకాదు, చదువలేకకాదు. బడి ఎగగొట్టే బడిదొంగనుకాను. క్రమ శిక్షణతోను, మర్యాదగాను తెలివితేటలతోను చదివేవాడను గనుక నేనుఅవమానమను కొని బడిమానినానని ఉపాధ్యాయులుకూడ గ్రహించిరి. అంతట కీ.శే. పాపిట్ల లక్ష్మీనారాయణ గారు మాయింటికి వచ్చిరి. ఆయన మాగ్రామ కాపురస్తుడే గనుక మా తండ్రిని బావగారనిన్నీ మా తల్లిగారిని అక్కయ్య అనిన్నిపిలిచెడివాడు. వారిద్దరి యెదుట నాకు మంచిమాటలు చెప్పి మూడవతరగతిలో చేర్పించుతానని వాగ్దానముచేసి నన్ను ఎత్తుకొని పోయి మూడవతరగతి విద్యార్థులలో కూర్చుండబెట్టెను. తరువాత కొలది

రోజులకే భర్త మరణానంతరము మా చిన్న మేనత్తగారు జుజ్జారు వచ్చి
న్నడు ఎనిమిదేంట కుమారుడు రామకృష్ణారావు, కూతురు దుర్గమ్మలు
జుజ్జారు వచ్చిరి. రామకృష్ణారావు నాకంటె $1\frac{1}{2}$ సంవత్సరములు పెద్ద
వాడు. దుర్గమ్మ నాకంటె 2 సంవత్సరములు చిన్నది. రామకృష్ణారావు
ను నాతోపాటు మూడవతరగతిలో చేర్పించిరి. ఇద్దరము చదువుచుండెడి
వారము. అతను ఆటపాటలలో నాకంటె గట్టివాడు. కొంటెవాడుకాదు
గాని కొంచెము గుండాతనము వుండెడిది. బడి తప్పించుకొనుటకు ప్రయ
త్నము చేసేవాడు. నన్నుకూడ ఆటలలో తనవెంట ఊంచుకొనెడివాడు.
రామకృష్ణారావుకు వాకు గాఢమైతిరి వుండెడిది. ఒకచోట భోజనము,
ఒకచోట పక్క వుండెడిది. ఆదివారమునాడు మాతల్లిని జగన్నాథపురము
వెళ్లెడివారము. అక్కడ మా పినతండ్రి, మా పినతల్లిగార్ల వద్ద ఒకరోజు
వుండి వచ్చెడివారము.

గ్రామాదులలో వీధినాటకములు జరుగుచుండెడివి. మాగ్రామము
లో 10 సాతానికుటుంబము లుండెను. వారిలో కొందరు రాజవైద్యులు,
కొందరు భూతవైద్యులు, కొందరు సంగీత పాఠకులుండెడివారు. అందరికి
భజనకీర్తనలు వచ్చును. వారు తాంబూర చేతపట్టుకొని కీర్తనలు పాడుచు
భిక్షాటన చేసెడివారు. విష్ణ్వాలయ వుత్సవములలో అందరు తాంబూర,
మద్దెల చిరుతలతో పార్టీలుగావచ్చి సేవలో పాల్గొని భజనకీర్తనలు పాడు
చుండెడివారు. సాతాని యువకులు ఎవరో ఒక గురువును తెచ్చుకొని
"అనిరుద్ధవిలాస"మనే ఒక నాటకమును తయారుచేసి జుజ్జారుదేవాలయము
ముందర వీధిలో ప్రదర్శించిరి. అప్పటి గ్రామపెద్దలు చూచిఆనందించిరి.
రాజవైద్యులలో తిరునగరి బుచ్చయ్య, వెంకయ్యలును, భూత వైద్యుల
లో తిరునగరి శేషయ్యయును, మద్దెల వాయిద్యమునకు తిరునగరి రం
గయ్యయును, సంగీతమునకు శేషాచలపు నరసయ్యయు పేరువడసిరి. అప్పు
డప్పుడు వీధులలో భాగవతము ప్రదర్శించెడివారు. అందులో సత్యభామ

వేషమునకు బాలింతవేషమునకు ప్రాముఖ్యత వుండెడిది. ఇట్టి నాటకము లు జుజ్జూరులో చూచెడివాడను. జగన్నాథపురం కూడ వెళ్లెడివాడను. దేవాలయము ముందర ప్రతిరోజు ఏదేని పురాణకాలక్షేపణ జరుగుచుండెడిది. ముఖ్యముగా విందమూరి జానకిరామయ్యగారు మంచి శ్రావ్యముగా చదివి అర్థంచెప్పెడివారు. ఆయనకు కొంచెము శాస్త్రజ్ఞానముండెడిది. మద్దూరి సుబ్రహ్మణ్యదీక్షితులవారు అర్థముచెప్పెడివారు. నేను సాధారణముగా వెళ్లి వినేవాడను. ఈ యభిరుచికి నాభోజన సందర్భమునరామమ్మగారు చెప్పుచుండే భారత, భాగవత రామాయణ కథలే కారణము. ఒక సంవత్సరము మాడూరిలో మద్దూరి సుబ్రహ్మణ్యదీక్షితులవారు యజ్ఞము చేసిరి. ఇది పశుయజ్ఞము. 5,6 రోజులు హోమములు వేదమంత్రములతోను అనేకమంది శ్రోత్రియ పండితులతోను ఇతర వేదశాస్త్ర పండితుల సహాయముతోను జరుపబడినది. వేలాది బ్రాహ్మణులు, ఇతరజనులు భుజించిరి. గ్రామగ్రామములనుంచి ప్రజలు వచ్చి చూచి వెళ్లుచుండిరి. దాని తరువాత సుబ్రహ్మణ్యదీక్షితుల గారిని సోమయాజులగారని పిలువసాగిరి.

తరువాత ఇంకొక సంవత్సరమునకు విందమూరి జానకిరామయ్యగారు బ్రహ్మసత్రము అనే అన్నదాన యజ్ఞమును 11 రోజులు చేసిరి. ఆహోరాత్రములు భజనలు పారాయణలు చేసినట్లు జ్ఞాపకము. వందలాది పండితులు, వేలాది బ్రాహ్మణులు వచ్చిరి. దూరగ్రామముల నుంచికూడ అశేషజనులు వచ్చి చూచుచుండిరి. కులమత విచక్షణలేకుండ అన్నదానముచేయబడెను. విడివిడిగా హరిజనులతోసహా అందరికి భోజనము పెట్టబడెను. కొన్నిపుట్ల బియ్యము తగిన సంభారములు నెయ్యి కూరగాయలు మజ్జిగ విరివిగా ఖర్చుపెట్టబడినవి.

రామకృష్ణారావు సలహావెంట బడి ఎగగొట్టడంకూడ జరుగుచూ వుండెడిది. మార్కులు నాకే ఎక్కువ వచ్చేవి. క్లాసులో నేనే ఫస్టుగా ఉండెడివాడను. ఈవిధముగా రామకృష్ణారావు సహవాసముతో పదవ

సంవత్సరము గడచినది. నాకు అన్నముకలుపుకునే అలవాటు లేదని పైన వ్రాసితిని. అందువల్ల బడినుండి 9 గంటలకు ఇంటికి రాగానే రామమ్మ గారు పళ్ళెములో అన్నముకలిపి నాకు తినుపించుచు కూరచుండెడిది. నేను పరధ్యానములో నుండెడివాడను. కాని త్వరగా నమిలిమ్రింగే వాడను కాను. ఆమె నాకు కథలు చెప్పుచుండెడిది. కథలువింటూ ప్రశ్నలువేయుచు ఒక్కొక్కముద్ద తింటూఉండెడివాడను. ఆమెచెప్పే కథలు చాలా నీతి కథలు. అంతేగాక రామాయణము, మహాభారతము, భాగవతము సంగ్రహరూపముగా చెప్పుచుండెడిది. ఆకథలు వినేటప్పుడు రాముడు, సీత, పాండవులు పడిన కష్టములకు దిగ్భ్రమచెందుచు నిర్విణ్ణుడనైమరలఅడిగెడివాడను. సాయంత్రం బడినుంచి రాగానే ఆమెగారు నాచేత శారదా రామాయణము అనే చిన్నపుస్తకమును, అయోధ్య రామాయణమును చదివి వినుపించుమని నియమించుచుండెడిది. ఆప్రకారము నేను మాబావ రామకృష్ణారావు ఒకగంటసేపు చదివి వినిపించెడివారము. ఆచిన్నవయస్సులో రామాయణము, భారతకథలను వినిపించుచు మాచేత చదివించుట మరువదగిన విషయముకాదు. ఆమె చేసినది నాఎడల మహోపకారముగా పరిణమించినది. అదే సంవత్సరము మానాయనగారు రణచికిత్సపొంది యింటికి వచ్చినారని పైనచెప్పియుంటిని. వారు కొంత విశ్రాంతి తీసుకొనుచుండెడివారు. ఆముసలమ్మ (రామమ్మగారు) భారతము చదువుమని మానాయనగారిని కోరెను. ఆప్రకారము నాయనగారు కృష్ణరాయభారముమొదలుకొని భీష్మ పర్వము ఆసాంతమువరకు చదివి వినిపించుచు, అర్థముకూడ చెప్పుచుండెడివారు. భారత సావిత్రి చదువుట వలనను రామమ్మగారి బోధనలవలనను భారతమందు నాకును అభిరుచియుండుటచేతను నేనుకూర్చొని వినుచుండెడివాడను.

పాఠములలోను, లెక్కలలోను నేను చురుకుగా ఉండెడి వాడను. రామకృష్ణారావు మాటలలోను, వాక్చాతుర్యముగా మాట్లాడుటలోను గట్టి

వాడు. ఎప్పటికిని యిద్దరము కలిసి ఉండెడివారము. మామోదికి పిల్లలు పోట్లాటకు వచ్చేవారుకారు. ఒకవేళ అట్లు ఘటించినచో రామకృష్ణారావు బలముగల వాడున్నాడు గనుక మేమే గెలిచెడివారము. క్లాసులో నేనే మొదటివాడను. అతను రెండు లేక మూడవ స్థానములో నుండెడివాడు. ఒకసారి విద్యార్థులలో పోటీపరీక్ష పెట్టినారు. నాకే ఎక్కువ అనగా ఫస్టు క్లాసు మార్కులు వచ్చినవి. నాకు ఒక దస్తా కాగిదములు బహుమతి ఇచ్చినారు. అది రామకృష్ణారావుకు అవమానముగా తోచినది. కన్నీరు కార్చినాడు. గాని అతను సత్ప్రవర్తనగలవాడు, బుద్ధిమంతుడు, ఓర్పుగలవాడు నాయంమ చాలా ప్రేమగలవాడు. సోదరునికన్న ఎక్కువ ప్రేమాభిమానములతో నుండెడివాడు. అతను పరీక్షలకు పూర్వమే జుజ్జూరునుంచి నందిగామ వెళ్లిపోయినాడు. నేను ఒంటరివాడనైనాను. జూన్ మాసాంతమున పరీక్ష జరిగినది. ఇన స్పెక్టరు కామేశ్వరరావుగారు పరీక్షతీసుకున్నారు. మాతండ్రిగారిపేరు హెడ్మాస్టరుగారివలన తెలుసుకొని నన్ను పిలచి అబ్బాయి నీకు బాగామార్కులు ఇచ్చినాను, ఫస్టునప్యాసయినావు. ముందుకూడ బాగుగా చదువుకొనుము అని అన్నారు. నా ఆనందమునకు మేరలేదు. నేను చెప్పగానే చూఅమ్మగారును రామమ్మగారును సంతోషపడిరి. అప్పటి నియమనిబంధనలు, పరిస్థితులు నాకు తెలియవు, జ్ఞాపకము లేవు. గాని నాపరీక్షవరకే 4వ తరగతి నడుచుచున్నది. పాతవిద్యార్థులు కొందరు శిక్షణపొందుచుండిరి. నేను 4వ తరగతిలో చేరితిని. పాఠములు, లెక్కలు వారితోపాటు నేర్చుకొనుచుంటిని. 4మాసముల తర్వాత విద్యార్థులలో పోటీపరీక్ష పెట్టినారు. ఫస్టుమార్కులు తీసికున్న వానికి బంతిబహుమానము ఇచ్చెదమన్నారు. ఆ పరీక్షలో నాతోపాటు వయసులో పెద్దవాడు, పెద్దవాడు; అన్న జగన్నాధరావు ఉండెను. ఆయన నన్ను ఎల్లప్పుడు తమ్ముడుతమ్ముడు అంటూ ప్రేమగా చూచేవాడు. ఆతరగతిలో ఆయన పాతవిద్యార్థి. నేను క్రొత్త విద్యార్థిని. ఇద్దరము పోటీపరీక్షలో ఉన్నాము. మార్కులు నాకే ఎక్కువ వచ్చినవి. నేను మొదటి స్థానము

నకు వచ్చితిని. బంతి బహుమతి నాకే దొరికినది. తమ్ముడు ముందుకురావడము, అన్నవెనుక పడడము విచారకరమైనది. అతను చాల విచారపడి కన్నీరు కార్చినాడు.

పరీక్ష తేది తెలిసియుండవచ్చును. 4వతరగతి విద్యార్థులనుంచి పరీక్ష దరఖాస్తులు పీజులు ఉపాధ్యాయులు తీసికొనినారు. కాని నా దరఖాస్తు తీసికొనలేదు. 6నెలలకు 5 రోజులు తక్కువ అయినందున పరీక్షకుపంపుటకు వీలులేదన్నారు. ఈసంగతి నాకు బాకుపోటుగా పరిణమించినది. బాగుగా చదివితిని. మార్కులు ఎక్కువ సంపాదించి పాఠశాలలో మొదటి స్థానము సంపాదించితిని. కనీసము పరీక్షలో చేరుటకును వీలులేదనుట అక్రమమనుకున్నాను. న్యాయము లేదనుకున్నాను. నాకు మనసుచెడినది మాస్టరుగారు మారుమాటలతో కొంత కాలహరణముచేసి ముందు సంవత్సరము పరీక్షకు వెళ్లి తప్పకుండా ప్యాసుకమ్మని ఆశీర్వాద వాక్యములతో పర్యవసానము తేల్చిచెప్పినారు.

బాలహట్ - స్త్రీహట్ - రాజహట్ [హింది] హట్ అనగా హఠము - నాది బాలహట్ అయినది. బడిమానినాను. లోజ్వరము ప్రారంభమైనది. మానాన్నగారు మందుఇప్పించిరి కాని జ్వరము పోలేదు. మార్చి వరకు అట్లే జరిగినది. పేరు తీసివేయలేదు. హెడ్మాస్టరు కీ॥ శే॥ వేంపాటి వెంకటకృష్ణయ్యగారు మాఇంటికి వచ్చి నాకెన్నో విధముల బోధచేసి ఈ సంవత్సరము ప్యాసుచేయించే భారము నాది. నీవు తప్పక ప్యాసవుతావు. నీవు స్కూలులో మొదటివిద్యార్థిగానే ఉంటావు. కాబట్టి స్కూలుకు రమ్మని కోరెను. అతని మాటను జవదాటలేక మరురోజునుంచి పాఠాలకు వెళ్ళనారంభించితిని. జ్వరముపోయినది.

దసరా రోజులలో గ్రామములలోని విద్యార్థులను వెంటబెట్టుకొని ఉపాధ్యాయులు గ్రామపెద్దలు విద్యార్థుల పోషకులవద్దకు వెళ్లుతారు.

విద్యార్థులు- గడలు, విల్లనంబులు చేతపట్టుకొని తిరుగుతారు. విల్లనంబు లలో బుక్కాగులాలు పోసి పెద్దలపైన బాణమువలె ప్రయోగించుతారు. విద్యార్థులు దసరాకు ముందే తుంగగడ్డలు, కచూరాలు తెచ్చి పొడిచేసి బుక్కా- తయారుచేసెడివారు. కొంచెము రంగుకలిపితే అదేగులాలుఅయ్యే డిది. మాకు ఇదికూడ ఉండెడిది. విద్యార్థులు సైనికులవలె మంచి దుస్తు లతో నడిచెడివారు. గడలు అనగా గదలు అవి పొడవుగానుండెడివి. ఒక వెదురుకు రంగురంగుల నూలుకట్టి చివరభాగమున ఒక సలకస్వరూపముగా చిన్నచిన్న బద్దలుచేర్చి రంగునూలుతోను, అద్దపుముక్కలతోను ఆయుధ స్వరూపముగా తయారుచేసెడివారము. అంబువలె ఒక గూడు ఉండెడిది. బద్దకు కట్టిన తాడులాగి అంబును కొట్టగానే గూడులోని బుక్కాగులాలు ఎదురుగానున్న పెద్దచునిపైనబడి ఆయనను సత్కరించినట్లయ్యెడిది. దస రా పద్యములు, దేవతాస్తోత్రములుగాను దాతలకై వారములుగాను ఉండె డివి. అవన్నియు ఒకే రాగము, ఒకేతాళము కలవి. చాతుర్వర్ణముల వారిని వారివారి వర్ణాచా ములను వర్ణించిపొగడు వాక్యములుండుటచే ఆకర్షనీయ ములుగాను ఉత్సాహకరముగాను ఉండెడివి. దసరాలో దేవీనవరాత్రములు చేయుదురు. దేవి శక్తిస్వరూపిణి గనుక దేవీనవరాత్రములని వాడుక. ఆ నవరాత్రములలో దేవి లేకశక్తి (మూర్తి) స్థాపనచేసి ఆరాధించుచుంటారు. సాధారణముగా బ్రాహ్మణులు శ్రీసూక్తము, శతసహస్రనామములు, మం త్రిపుష్పములు మంగళహారతులతో దివారాత్రములు పూజలు చేయుదురు. కొందరు శాక్తేయులు బలిదానము నిచ్చుచు ఆరాధించెదరు. ఈనవరాత్రు లలో జరిగేపూజలు భరతఖండములోని వివిధప్రాంతములలో వివిధములుగా నున్నవి. కొందరు దేవిని లక్ష్మి అనియును, కొందరు సరస్వతియనియును, కొందరు పార్వతిఅనియునుభావించి ఆరాధించుతారు. వంగదేశమున ఆశ్వ యుజ మాసమున దేవిపూజలకు యెక్కువ ప్రాముఖ్యతయున్నది. జంతు బలులకు లెక్కలేదు. నరబలులుకూడా ఉండేవట. పుణ్యక్షేత్రమగువార ణాశి (కాశి)లో కూడా ఒకప్పుడు నరబలులు జరిగే ఆచారముండెడి దం

టారు. వానుగూప గుణలింగ రహితుడైన ఈశ్వరున కేది ఇష్టమో? సర్వ శక్తిస్వరూపయగు ఈశ్వరుడు దేనికి సంతోషించునో దురూహ్యము. భాగవతమున—

తపముల్ చేసిననో । మనోనియతినో, వానవ్రితావృత్తినో । జప మంత్రింబులనో, శ్రుతిస్మృతులనో । సద్భక్తినో, యెట్లు లబ్ధపడుండౌనని, బ్రహ్మారుదర్రిముఖుల్, భావింతు రెవ్వాని అయ్యస వర్ద్ధిపు డాదిమూర్తి, సులభుండౌ గాక నా కెప్పుడుఁ.

నా విద్యార్థిదశలో దసరాపద్యములను రాజేసి మాస్టర్లవెంట విద్యార్థులతోడ నడచేవాడను. స్వగ్రామమునను, చుట్టుపక్కల గ్రామముల లోను మానాన్నగారి స్నేహితులు ఎక్కువగా ఉండెడివారు. కనుక మాస్టర్లు పరిచోటుకి నన్ను తీసుకొనిపోయి నాచేత పద్యములు చదివించి బహుమతులు తెచ్చుకునేవారు.

నా పదకొండవ సంవత్సరమున నాలుగవతరగతి చదువు చుండగా పరిటాలనుండి నాకు పెండ్లిపిలుపు వచ్చినది. దానిని పసిబట్టి మా మాస్టరుగారు పరిటాల యాత్ర సంకల్పము తలపెట్టిరి. నాతోసహా ఆరుగురు విద్యార్థులు సిద్ధపడితిమి. నాతో మాబంధువు గ్రామకరణంగారి కుమారుడు నారాయణరావుకూడా ఉండెను. నేను 6 మైళ్లు నడవజాలను. మా గుఱ్ఱమును తీసుకొంటిమి. దానిపైన నేనున్ను నారాయణరావున్ను యెక్కితిమి. తక్కిన విద్యార్థులు మాస్టరు వెంకటకృష్ణయ్యగారునుఁ నడచుచుండిరి. నర సింహరావుపాలెం మా మేనమామగారి కర్ణిక గ్రామము. గొట్టుముక్కల మాకు పెద్ద ఈనాముగ్రామముదాటి పరిటాల చేరితిమి. పరిటాలలో మానాన్న పెదతండ్రి కుమారుడు కృష్ణయ్యగారింటికివెళ్లితిమి. ఆయనయు పక్కఇంట్లో వున్న ఆయనసోదరుడు నాగోరావుగారును నా మొదటి రాకకు సంతోషించిరి. ఆగ్రామములోని నియోగులలో చాలామంది మా

నాన్నగారి తాత సహోదర కుటుంబములవారు. రెండింట్లు జాతాశ్శౌచ ములులేనిజ్ఞాతులవి .తక్కినవారు సన్నిహితబంధువులు. మాకృష్ణయ్యగారు అందరిండ్లకు నన్నుతీసుకొనిపోయి మాసీతారామయ్య కుమారుడు వచ్చినా డని సంతోషముతో పరిచయముచేయించెను. పెద్దలు నన్ను దగ్గరకు తీసు కొనిరి.

అదేవరుసలో కుటుంబపెద్ద కే. శే. మాదిరాజు సీతారామారావుగా రింటికి తీసికొనిపోయెను. సీతారామారావుగారు భాద్రపదమాసమున చని పోయిరి. అంతకుముందు సీతారామారావుగారి జీవితకాలమునుండియే వారి కుమార్తె వనం నర్సమ్మగారి కుమార్తెను నాకీయవలెనని ఆలోచనలు జరుగు చుండెను. అపర్యత్నముగా దసరాభిక్షకు నేనేవారింటికిపోతిని. ఆరోజు నన్ను నరసమ్మ రంగమ్మ (సీతారామారావుగారి భార్య) గార్లు చూచిరి. నరసమ్మగారు నన్ను మేనల్లునివలెనే అరే అనే మాటలతో సంబోధించి మాట్లాడించినది. అల్లుడు అయితే బాగుండునని అనుకొని ఉండవచ్చును. అచ్చట కొందరు ఆడపిల్లలు మొగపిల్లలు ఉండిరి. అందులో ఒక నల్లపిల్ల ను చూచితిని. కాని యిది నాభార్య కాగలదనే సూచనలు నాకేమి తట్ట లేదు. కాని నారాయణరావు గర్హించి వచ్చేటప్పుడు సూచనగానాతో చెప్పివాడు. ఆమాటలు నాకేమి మనస్సు కెక్కలేదు.

భిక్షాయాత్ర సఫలీకృతముగానే పరిణమించినది. పది పన్నెండు రూపాయలు ఉపాధ్యాయులవారికి దొరకెను. బహుశః రంగమ్మగారు నరసమ్మగారు నా రాకను శుభసూచకముగా గర్హించియుంటారనుటలో సందేహములేదు. దానికి భావిచరిత్రయే తార్కాణము. పలుకుబడి గలిగి ఎక్కువమంది జ్ఞాతిసామంతులుగల పరిటాలకు నన్ను తీసుకొని రావడము లాభకారి అయినదని నా గురువుగారు గర్హించియుంటారు.

పరిటాలనుంచి వచ్చిన తరువాతకూడా కొంతడబ్బు ఉపాధ్యాయు

లకు దొరికినది. 1896 సంవత్సరము డిశంబరులో ప్రయిమరి పరీక్షవచ్చి నది. ఆకాలమున ప్రయిమరీ పరీక్షకు నేటి యునివర్సిటీ పరీక్షకన్నా నియమనిబంధము లెక్కువ. చదువుకూడా యిప్పటివలె నిస్సారముగా నుండక కొంత పుష్టికరముగా నుండెడిది. వేమనశతకము సుమతిశతకము, భారతము భర్తృహరిలోని 64 పద్యములు వల్లించి టీకాతాత్పర్యములు రాజేయవలసి యుండెను. పరీక్ష కేంద్రము తాలూకా ముఖ్యస్థలము నందిగామలో నుండెడిది. పరీక్షకు 3రు సభ్యులుగల సంఘ ముండెడిది. అందొకరు బందరు హిందూ హైస్కూలు హెడ్మాస్టరు యింకొకపు తాలూకా తహసీల్దారు మరియొకరు స్కూళ్ళ ఇన్స్పెక్టరు ఉండెడివారు.

మా పాఠశాలనుంచి నేనును సోము వీరయ్య అనే విద్యార్థియు యిద్దరమే యుంటిమి. నావయస్సు 11 సంవత్సరములు. మాతో మా హెడ్మాస్టరు కూడా నందిగామవచ్చిరి. మరురోజు పరీక్ష నందిగామ స్కూలులో జరిగినది. పలకలమీద లెక్కలసహా అన్నిప్రశ్నలకు ఉత్తరములువ్రాసితిని. అప్పటి కప్పుడే మార్కులు వేసుకునే వారు రెండురోజులు పరీక్ష జరిగినది. నేను బాగానేవ్రాసితిని రెండవరోజు సాయంత్రానికి నేను తాలూకాకు ఫస్టునప్యాసయితినని మా మేస్టరుగారు వార్తతెచ్చివినిపించిరి. మరురోజు నుంచి నాకాలుకు కురుపులేచి యింట్లోనే ఉంటిని. తెగలు తెగలుగా విద్యార్థిసోదరులువచ్చి వీడే తాలూకాకు ఫస్టునప్యాసయినాడు అంటూ మట్లాడించి వెళ్ళేవారు. మాఘమాసము వచ్చినది. వనం రామ చంద్రరావుగారు ఒక మంచిరోజున తన మిత్రుడు పరిటాల నరసింహంగారితో సహా జగన్నాథపురం వచ్చి తన మిత్రునిద్వారా సంబంధము మాట్లాడుటకు వచ్చితిమనియును, నాకు ఉపనయనముకూడ అప్పటికి కాలేదు గనుక ఆపని ఎప్పుడు వీర్పాటు చేసుకున్నారనియును మా నాన్నగారిని ప్రశ్నించిరి. ఆసమయమున మా పినతండ్రి లిద్దరును లేరు. యురకవరములోనున్నారు. మాకెండవ పినతండ్రికి 26 సంవత్సరములు వచ్చినవి.

వివాహము కాలేదు. సమాధానము చెప్పలేనని మానాన్న గారుజవాబిచ్చిరి. వచ్చినవారు ఆరోజు తిరిగిపోయిరి. గాని మరల రెండుపర్యాయములువచ్చి త్వరపెట్టసాగిరి. రామచంద్రిరావుగారి భార్యగారు వనం నరసమ్మ మాది రాజు సీతారామారావుగారి కుమార్తె. సీతారామారావుగారు మా నాన్న గారికి పినతండ్రి కావలెను. ఆకారణమున మానాన్నగారికి ఆయనయందు గౌరవమెక్కువ. నరసమ్మగారిని స్వంతచెల్లెలిగానే చూచెడివారు. కాబట్టి నరసమ్మగారి మాట తీసివేయలేక మాతండ్రిగారు సంబంధమును తుదకు అంగీకరించిరి. దుర్ముఖి సంవత్సర ఫాల్గుణ బ ఓ రోజున ఉపనయనము జరిగినది. ఈ వుపనయనము శ్రీ జమలాపురం వెంకటేశ్వరస్వామి వారి సాన్నిధ్యమున జరిగినది. ఉపనయనములో గోరింట్ల వెంకటప్పయ్య గారు బ్రహ్మోపదేశమును మాతండ్రిగారు గాయత్రి వుపదేశమును చేసిరి. తరువాత హోవళంబి సంవత్సర చైత్ర శు ౧౧ రోజున వనం రామచంద్రిరావు గారి పెద్దకూతురు ఆనంతలక్ష్మిని నాకిచ్చి పరిటాలలో వివాహము చేసిరి. ఆవివాహములో బంధువులేగాక జుజ్జూరు పండితులు బ్రహ్మశ్రీ గోరింట్ల రామకృష్ణయ్య, వెంకటప్పయ్య మద్దూరి సుబ్రహ్మణ్య సోమయాజులు, విందమూరి జానకిరామయ్యగార్లునూ. పరిటాలలోని పాలపర్తి సుందర రామావధానులుగారునూ కంచికచర్ల నుండి శ్రీ వెన్నాయజ్ఞ నారాయణ శాస్త్రిగారు మొదలగు చాలామంది బ్రాహ్మణులు వచ్చి మంత్రములు చదివిఆశీర్వదించిరి. వీరు మాకును మాఅత్తవారికినికూడా ముఖ్య ఆశీర్తులు. వివాహములో అత్తవారి పరితిష్ఠను బట్టియు మాకుటుంబ గౌరవమునుబట్టి యు సదస్యమురోజున 800 బ్రాహ్మణులు వచ్చిరి. మా నాయనగారు వారికి అర్హతనుబట్టి సత్కారముచేసిరి. మామాయగారు వారికి భోజనము పెట్టిరి. మళ్లుతోరణమునకు నేను అత్తవారింటికి వచ్చితిని, నాతో మా మేనత్త వరలక్ష్మమ్మగారు వచ్చిరి. ఈ సందర్భమున మా అత్తగారు నా విద్యాభ్యాసమును గురించి మేనత్తగారితో పరిసంగంచేసినది. తెలుగు పూర్తిఅయినది. గాని ఇక ఇంగ్లీషు చెప్పించుటయా లేక వురుసు ఫారశి

చెప్పించుటయా? అది యెక్కడ? ఇంగ్లీషువిద్య వున్నత పరీక్షలు కావలె నంటే బస్తీలకు పోవలెను. బీదకుటుంబము చిన్నపిల్లవాడి భోజనవసతి మార్గము లేదు. అనే విషయము మాటాడుకొనిరి.

ఇంతేగాక మా అత్తగారి తండ్రి పేష్కారి హూదాలో నుండెను. ఆ అధికార వ్యామోహము పలుకుబడి మాఅత్తగారికిని ఆమె తల్లికిని జ్ఞాపకము వచ్చుచుండెను. మా మామగారు యెక్కువ ఫారశి చదువనందున ఆస్థానము నాక్రమించలేక పోయెనని వారికి విచారము బాధయు కలుగుచుండెను. ఇవన్నియు పురస్కరించుకొని నాకు వురుదు ఫారశి చెప్పించి నట్లయితే తాను పిల్లవాడిని పట్నం తీసుకొనివెళ్లి జాగీర్దారు దేవుడిలో చెప్పి పేష్కారి యిప్పించెదనని మాఅత్తగారి తల్లి రంగమ్మగారు తనమనోభావము తెలిపినది. దీనికి మాఅత్తగారు మా మామగారు మాతండ్రిగారు కూడ ఆమోదించిరి. జుజ్జూరు తిరిగిరాగానే మా మేనత్తగారితో నందిగామ వచ్చితిని. మరురోజో మూడవరోజో లక్ష్మయ్యగారు నన్ను వురుదుబడిలో చేర్పించిరి. బడిలోని రెండవ అధ్యాపకుని పేరు మహమ్మద్ గాలబ్ సాహెబుగారు. ఫారశి పండితుడు. శాంతస్వభావము గలవాడు. ఈయనవద్దనే ఉరుదు అక్షరములు దిద్దవెట్టించుకొంటిని. మరురోజే వప్పుగింతవెట్టితిని. ఇంకా మూడురోజులు పాఠశాలకు వెళ్లితిని. సంయుక్తాక్షరములను నేర్చుట ప్రారంభించితిని. అప్పుడు నాకు 12వ సంవత్సరము. అంతవరకు మా అమ్మగారిని వదలి పరస్థలమున ఉండిఎరుగను. ఆ కారణమున నాకు విచారము ఎక్కువగుచూ వచ్చినది. ఏడ్చుచుండెడివాడను. క్రిందటిరోజు ఏడ్చినసంగతి శ్యామలాంబవలన లక్ష్మయ్యవారు వినినారు. ఇక లాభం లేదనుకున్నారు. మానాన్నగారికి తెలియజేసినారు. అంతట మానాన్నగారు వచ్చి యింటికి తీసుకొని వచ్చినారు. ఇది వైశాఖమాసములో జరిగినది. శ్రావణమాసమువరకు జుజ్జూరులోనే వుంటిని. తరువాత మానాన్నగారికి యరకవరం వెళ్ళవలసివచ్చినది. నన్నుకూడ గుణ్ణము నెక్కించి నంది

గామ తీసుకొనివచ్చిరి. మరల లక్ష్మయ్య మాయుగారు ఊరుదుపాఠశాలలో ప్రవేశపెట్టిరి. వారంరోజులు చదివితిని. ఏడువలేను కాని తప్పించుకొను టకు ఇంకొకమార్గము కనిపెట్టితిని. ఎవరో మాగ్రామస్థులు రాగా వాకు తలనొప్పి జ్వరం వచ్చుచున్నదని ఒకఉత్తరము మాపినతండ్రిగారిపేరవ్రాసి పంపితిని. అంతట వారు కోటయరాజనే భట్రాజుతో గుఱ్ఱమునుపంపిరి. కోటయరాజు చేప్పేవరకు మామేనత్తగారికి నా మనోభావము తెలియదు. ఇంట్లో అందరు వుత్తరముసంగతి నన్నిడిగిరి. నేనందుకు అమ్మను వదలి పెట్టి ఒంటరిగా వుండలేక ప్రవాసితనని చెప్పితిని. తెలివిగలిగి చదువుచున్న వాడికీ పిరికితన మెందుకని విచారపడి మనోవ్యాధికి మందులేదని నన్ను జుజ్జూరు పంపివేసిరి.

తరువాత దీపావళి పండుగకు మాఅత్తగారు నన్ను మా అమ్మగారిని తీసుకొనివెళ్లిరి. దీపావళీ తరువాత వారంరోజు లచ్చటనే ఉంటిమి. సరి టాలలో పుల్లయ్యగారనే ఉపాధ్యాయులు తెలుగుబడి నడుపుచుండెడి వారు. ఆబడిలో మాబంధువుల పిల్లలు చదువుచుండెడివారు. ఆ పిల్లలు నాకంటే మించిలేరు. వారిలో వెంకట్రామారావుగారి మూడవకుమారుడు లక్ష్మీకాంతరావుకూడ వుండెను. ఆయన నాకంటె ఒక సంవత్సరము పెద్ద వాడు. మళ్ళదోరణమునకు వెళ్లినప్పుడు ఆయనతో ఒక సుముహూర్తమున స్నేహితుడలిసినది. ముందుచెప్పబోయెడి విధముగా మేమిరువురము గాఢస్నేహి తులుగ నడిపితిమి. నేను ప్రతిరోజు పుల్లయ్యగారి బడికిపోయి ఏదో విద్యా సంబంధమగు ప్రసంగములే చేయుచుండెడివాడను. ఆబడికి కొందరు పె ద్దలుకూడ వచ్చుచుండెడివారు. వారిలో రంగావధుల త్యాగరాయుడు గారు తెలుగుపండితుడుకూడా వుండెను. బడిలో పుల్లయ్యగారు గయో పాఖ్యానము చదువుచుండిరి. త్యాగరాయుడుగారు అర్థము చెప్పుచుండిరి నేను శ్రద్ధగా వినుచుండెడివాడను.

ఇంటికితాగానే నాకును కవిత్వ సంకల్పము కలిగినది. సీతా రామ శతకమును పేరుతో సీసపద్యములు వ్రాయ మొదలుపెట్టితిని. విడికాగితముల పైన వ్రాయుచు ఎవరికిని కనపడకుండా జాగ్రత్త చేయుచుంటిని. 108 పద్యములువ్రాసి ముగించితిని. తెలివిగల విద్యార్థిననుపించుకుని హృదయ దౌర్బల్యమువలన నందిగామలో చదువుకొనక పెద్దలదృష్టినుండి పతనమైతిని. కృమకృమముగా ఇదికూడ నాహృదయమునైన పనిచేసినది. పశ్చాత్తాపము కలిగినది. సంవత్సరము వయస్సు పైబడుటవలన కొంత ధైర్యమువచ్చినది.

విళంబి సంవత్సర జ్యేష్ఠ మాసాంతమున మా రెండవ పినతండ్రి వెంకట్రామరావుగారికి చాతుర్థిజ్వరము వచ్చుచుండెను. వారికి చికిత్స చేయించుటకు మా నాన్నగారు వారిని నందిగామ తీసుకొనివెళ్ళిరి. అప్పటికి నేను దృఢమనస్కుడనైతిని. నందిగామవెళ్ళి చదువుటకు నిశ్చయించుకుంటిని. ఒకటి మాబండియు ఇంకా కొందరు రైతులబండ్లున్న ప్రత్తి విత్తులు తెచ్చుటకు నందిగామ బయలుదేరినవి. బట్టలు తీసుకొని బండినెక్కి నందిగామ చేరితిని. అకస్మాత్తుగా నేను వచ్చినందుకు మా మేనత్తగారు సంతోషించినది. మా పినతండ్రిగారు నేను నీతో కొంతకాలము కలసిఉండెదను. గనుక నీకేమి భయములేదు. ధైర్యముగానుండుమని నాకు బోధించిరి. నేను మరుజోజు పాఠశాలలో చేరితిని. ఉపాధ్యాయులు నా చురుకుతనమును పరికితనమును యెరుగుదురు. గాన మరల వెళ్ళకుండ చదువుకొనుమని చెప్పిరి. ఆ పాఠశాలలో ఫారశి పాఠములు చదువుచున్న అమరవాది అనంతరామయ్యతోను నాతోపాటు ప్రవేశించి సాధ్యాయిగానున్న సుంకర దివాకర రావుతోను స్నేహము కలసినది. తరువాత ఆదినారాయణ అనే ఇంకొక విద్యార్థి స్నేహితుడైనారు. ఆనంతరామయ్యతండ్రి సుబ్బయ్య గారు మా మామగారికి చిరకాలమిత్రుడు అనంతరామయ్యబావ యడవెల్లి రామలింగంగారు మా లక్ష్మయ్యగారింటి రాజాశ్రితుడు. కాబట్టి అనంతరామయ్య కొన్నిరోజులు యింటికివచ్చి నన్ను తీసుకొని పాఠశాలకు వెళ్ళుచుండే

V.R NARLA MEMORIAL LIBRARY ★ D.P.R.I. Acc. No.

వాడు. మా మేనవదినె శ్యామలాంబ నయతులో నాకన్నా 6 మాసములు మాత్రమే పెద్ద. కాబట్టి సీతా రాములకథలూ పద్యములు ఆమెను వినుపించితిని. మా ఇద్దరిలో ఎవరికి కవితాశక్తిలేదు. కాబట్టి ఆమె నాకు అభిప్రాయము యీయలేదు. తరువాత ఈ పద్యకథలన్నీ ఆనంతరామయ్యకు చెప్పితిని. ఆయన వయసులో నాకంటె 4 సంవత్సరములు పెద్దవాడు. ఆయనకు కొంత శ్రుతిపాండిత్యమున్నది. అనగా కవిత్వమునకు యతి, గణప్రాస లుండవలెనని మాత్రము ఆయనకు తెలుసును. యతులు, గణములు, ఆయనకు తెలియవు. నాకు ఏమి తెలియదు. పద్యములు ప్రాస యుక్తముగానే యున్నవి. యతి, గణప్రాసలులేని పద్యములవల్ల కవికే ముప్పువచ్చునని 'ఏడింటను 'త' పెట్టిన వాడింటను పీనుగెళ్ళున్' అను ఒక సామ్యమును వినిపించితిని. దీనితో నేను భయపడి కాగితములకు ఒక తాడురాయికట్టి దొడ్డిభావిలో పడవేసి మా మేనవదినె శ్యామలాంబకు చెప్పితిని- యీవిధముగా ఈశ్వరునికి కృతిసమర్పణ జరిగినది. మాతలిదండ్రులు పరితినెల కొకసారియు, ముఖ్యముగా పండుగలకును నన్ను జుజ్జూరురప్పించుకుంటూ ఉండెడివారు. కొంచెము, ధైర్యము తెచ్చుకొనుచుండి చదువుకుంటూ ఉంటిని. బడిలో పైచెప్పిన వారు హిందూ విద్యార్థులేగాక కొందరు ముస్లింవిద్యార్థులుకూడ స్నేహితులైరి. సూర్యోదయము మొదలు జాము పొద్దుయెక్కువరకు (6నుంచి 9గం.) సాయంత్రం 2నుంచి 5గం. వరకును పాఠశాల ఉండెడిది. మధ్యాహ్నము ఇంటిలో ఉండెడివాడను. సాయంత్రం అనంతరామయ్య ఇంటికి వెళ్ళి మాటలు మాట్లాడుకుంటూ కాలంగడిపి అస్తమయముకు ఇంటికి వచ్చేవాడను.

మా లక్ష్మయ్యగారు మునగాల రాజాగారి తరపున ఏజంటుగా పనిచేసెడివారు. ఎస్టేటు వ్యాజముకొరకు తరచుగా వరంగల్, బందరు మొదలగుచోట్లకు వెళ్ళేవారు. నెలలకో రెండునెలలకో ఇంటికివచ్చేవారు.

వారికి నందిగామ జమీందారి కర్ణికము ఉండెడిది. అప్పుడు శ్రీ

కాశేశ్వరరావుగారు బందరులో ఎఫ్. ఏ. జ్యూనియరులో చదువుచుండే వారు. అయ్యదేవర లక్ష్మయ్యగారు మునగాల ఎస్టేటు పనిచేయుచున్నం దున నందిగామ కర్ణికము చేయుటకు వీలులేకపోయినది. అందువలన కర్ణికం పనికి మా నాన్నగారిని ఏర్పాటుచేయించిరి. ఆకారణమున మానాన్నగారు నందిగామలోఉండి పనిచేయుచుండిరి. దీనితో నాకు పూర్తిగా దిగులు పోయినది.

మా మేనత్తగారు తల్లికంటె ఏక్కువశ్రద్ధతో నన్ను పోషించి చదువుచెప్పించినది. ఆమెగారు మధ్యమధ్యన వీడు చదువుకొని మంచివాడైతే నన్ను తలచుకుంటాడు అంటూ ఉండేది. ఆమె అభీష్టము, ఆశీర్వాదము సార్థకమైనది. నేనును చదువుకున్నవాడనయి విద్యవలననే ఉదరపోషణ చేసుకొనుచున్నాను. గనుక నేనామెను స్మరించుచు కృతజ్ఞుడనుగానుండుట నావిధిగాని అతిశయముగాదు. నందిగామలో చదివే రెండుసంవత్సరములలో తరచుగా మాపెద్దవదినె కోటమ్మగారింటికి సాయంకాలము వెళ్ళేవాడను. ఆమెభర్తచే మర్తి మల్లికార్జునరావుగారు వ్యవహార దక్షుడు. ధైర్యముగల వాడు. ఖండితవాది. పరద్రవ్యము తృణప్రాయముగా నెంచేవాడు ఆయనగారు సాయంకాలము భారతము చదువుచుండేవాడు. కొందరు శ్రోతలు పరివేష్టించి యుండేవారు. వారే అర్థముచెప్పెడివారు. నేను భీష్మ, ద్రోణపర్వములను శ్రద్ధగావినినాను. భీష్మ అభిమన్య యుద్ధములనువిని సంతోషించుచు, పద్మవ్యూహము అభిమన్య ఘటోత్కచ వధలనువిని విచారపడుచుండేవాడను. కర్ణ భీమసేనులయుద్ధము, కర్ణపరాజయము, సైంధవ వధవిని సంతోషపడితిని. బాల్యమున హృదయము నెంత ఆకర్షించెనో నేటికిని జ్ఞాపకమున్నది.

శ్రీ కాశేశ్వరరావుగారు సెలవులలో ఇంటికి వచ్చినప్పుడు బందరు ఇగశేషములతోపాటు నాకును మా మేనవదినె శ్యామలాంబగారికిని కొన్ని

నీతిబోధలు చేయుచుండెడివారు. నందిగామ విద్యార్థిదశలో నేను మాళ్యా
మలాంబగారును శ్రీకాశేశ్వరరావుగారి బోధఫలితముగా ఏవిషయములలో
కూడ అబద్ధమాడరాదని శపథముచేసి నడచితిమి. నేను ఈ అభ్యాసము వకీ
లువృత్తిలో ప్రవేసించేవరకు తప్పకుండా పాటించితిని. ఇప్పటికిని స్వీయ
విషయములలో పాటించుచునే ఉన్నాను.

రెండవది శ్రీ కాశేశ్వరగారుగారు భోగమువాండ్లు ఆటపాటలను
చూడకూడదని నాకు చెప్పుటయేగాక తాను స్వయముగా పాటించేవారు.
నా విద్యార్థిదశలో ఒకటిరెండు వివాహములలో వారు భోగము మేళమును
చూడక నిరాకరించుట చూచితిని. అందొక వివాహము జములాపురం వెంక
టాద్రిమారావు (కేశవరావుగారి తండ్రి) గారికిని మాడపాటి వీరభద్రయ్య
గారి కుమార్తెకును జరిగినది. సంధ్యలచేవు అయ్యదేవర లక్ష్మయ్య మాను
గారింటి వరండాలో జరిగినది. భోగమువాండ్లు పాటకచేహరి సాగుచున్నది
శ్రీకాశేశ్వరరావుగారు తనగదితోనే దాగినట్లు కూర్చునియుండెను. నేను
యింట్లో తిరుగుచుంటిని. వారు నన్నుకూడా వెళ్లవద్దనిరి. వారి ఉపదేశ
ప్రభావము యవ్వనదశలో చాలవరకు ఉపకరించినది. నేనుకూడ చూచుట
మానివేసితిని.

సుంకర దివాకరరావు నాకు అత్యంత ప్రియమిత్రుడు. బడివేళలో
బడిలోను తన్కానవేళలో అతనియింట్లోను అతనివెంట ఉండేవాడను. ఒక
ప్పుడు యిద్దరము కరీమా అనే పారశిపుస్తకమును చదువుట మొదలు పెట్టి
తిమి. ప్రతికోజు 6 గీతములువల్లించి ఉరుదు అర్థము చెప్పవలసియుం
టుంది. నేను ఆవిధముగా ఉపాధ్యాయుడు బోధించుచుండెను. రాత్రిపూ
ట నేను 2 పర్యాయములే చదివి పాఠము రాజేయగలనని అహంకారపడుచుం
డేవాడను. నా వివాహమైనప్పటినుండియు శ్రీరామకల్యాణమునకు మా
మామగారు మా అమ్మగారిని నన్నును తీసుకొనివెళ్లి నూతన వస్త్రములిచ్చి
పంపుచుండెడివారు. ఒక్కొక్క సంవత్సరము మా నాన్నగారుకూడ వచ్చేవారు.

నేను నందిగామలోనున్న ఒక సంవత్సరం యెట్లో వెళ్ళితిని. గాని రెండవసం॥ రము శ్రీరామనవమికి జుజ్జూరమ్మని మానాన్నగారు నావద్దకు జీతగాడిని పంపిరి. అతను నావద్దకు రాగానే నాపాఠములు పోవునుగనుక రానని బదులుచెప్పి పంపివేసితిని. ఈసంగతి మామగారికి తెలిసినది. వారే స్వయముగా బండితీసుకొని నందిగామవచ్చి నన్నురమ్మని కోరిరి. వారితో నా పర్యాణముకు కనీసము 5 రోజులు పట్టుననియును రోజు 1కి 6 చొప్పున 30 గీతములు చదవజాలక పోవుననియును ఆకారణమున నేను దివాకర రావుకన్న వెనకపడవలసి వచ్చును గనుక నేను రాజాలనంటిని. నీవు వెళ్ళకుంటే జరిగే ఉత్సవములో అల్లుడు రాలేదని యింట్లో అనుకుంటారు. మామగారు చిన్నపుచ్చుకుంటారు. కాబట్టి నాయనా వెళ్ళుమని మామేనత్త గారు సౌమ్యమార్గముగా యెన్నియో విధముల బోధించి చెప్పినది. గాని వెళ్లనంటిని. ఇంట్లో మొగవారెవ్వరులేరు. మా మామగారు చేయునదిలేక ఒక్కరే తిరిగివెళ్ళిపోయిరి. ఆసంవత్సరం ఎండకాలములో మాఅమ్మగారికి నంజువ్యాధి వచ్చినది. మామేనత్తగారి ఆదేశానుసారము మాఅమ్మగారిని చికిత్సకొరకు నందిగామకు తీసుకొనివచ్చి ఆసుపత్రిలో డాక్టరువద్ద మందు యిప్పించుచుండిరి. జ్వరం ఆరంభమువరకు నంజుతగ్గినది. ప్రాణభయము తప్పినది. ఇంకా కొన్నిరోజులు చికిత్స జరుగవలెనని బంధుమిత్రులు, డాక్టరు అభిప్రాయపడిరి.

ఆ సంవత్సరం కాశేశ్వరరావుగారు ఎఫ్. ఎ. రెండవ సంవత్సరములో కృతార్థులైరి. బి.ఎలో చేరవలసి ఉంటారు. శ్రీ కాశేశ్వరరావుగారు బందరులో ఇంకా 2 సంవత్సరములు చదువకతప్పదు. భోజనపానాదులకు కష్టముజరుగుచున్నది. ఈ రెండు సంవత్సరములు బందరులో కుటుంబయుక్తముగా నుండవలెనని పెద్దలునిశ్చయించిరి. ఈకారణమున మామేనత్తగారి కుటుంబము నందిగామనుంచి బందరుకు మార్చబడెను. నందిగామ కర్ణికము మానాన్నగారు తాత్కాలికముగా చేయుచుండిరి. కాబట్టి నందిగామనివిటి

లో మా తలిదండ్రులుండిరి. నేనుకూడఉండి ఫారశి చదువుచుంటిని. మా అమ్మగారికి మరుసంవర వైశాఖ మాసమువరకు ఆరోగ్యము కుదిరినది. కాలేజీ సెలవులురాగానే శ్రీ కాశేశ్వరరావుగారు తల్లి భార్యాయుక్తము గా నందిగామకువచ్చిరి. వారంరోజులతరువాత మాఅమ్మగారు తమ్ముడు జుజ్జారు వెళ్ళిరి. మానాన్నగారు రెండు గ్రామములమధ్యన కొన్నిరోజులు తిరుగుచుండిరి. మాపినతండ్రిగారి ఆరోగ్యము చెడిపోయినది. బహుశః ఆదేసంవత్సరము మదరాసు ప్రభుత్వ శాసనముప్రకారము 2, 3 గ్రామ ములకొకగుమ్రాపుచేసి ఒక్కగ్రామమున వుండతగినంత సిబ్బందినిమాత్రమేఉంచి తక్కిన ఉద్యోగస్తులను తగ్గించే విధానము అమలులోనికి తేబడెను. ఆప్ర కారము జగన్నాథపురం పొన్నవరంపేర గలపాడు. మూడు గ్రామముల కొక గుమ్రాపుచేసిరి. పొన్నవరం ఉద్యోగులనే నియమించుకొనిరి. పర్యవ సానముగా జగన్నాథపుర కర్ణీకముచేయుచున్న మా పినతండ్రిగారు తగ్గిం చబడిరి. వారితరువాత నాకు రాగలవనే లీస్టుదారి హక్కులుకూడ కొ ట్టుకొనిపోయినవి గనుక యిది నాదురదృష్టమని లోకోపవాదు వచ్చినది. భగవంతుడు ప్రతికార్యము మంచికేచేయునని ఆర్యోక్తికలదు. కాబట్టి ముందు వ్రాయువిధముగా దాని పరిణామము నాకొరకు అమృతోపమాన మేఅయినది. కర్ణీకముండినచో నేను దానిని చేయుచు జగన్నాథపురం (పల్లె టూరు)లో వుండవలసి వచ్చేది. హైదరాబాదు హైకోర్టు అడ్వొకేటుపట్టా నుపొంది వరంగల్లు పట్టణములో ఉండజాలక పోయేవాడను.

నేను నందిగామలో మామేనత్తగారింటనేఉండి ఫారశి, ఉరుదు చ దువుచుంటిని గుల్‌సితార్‌అనే ఫారశికావ్యపు ప్రథమాధ్యాయంలో కొంత చదివితిని. ఆరోజులలో ఒక సమస్య చర్చనీయాంశమైనది. శ్రీలక్ష్మ్యయ్య మా మఁగారు మునగాల ఎస్టేటు ఉద్యోగమువదలి కర్ణీకము చేయుటకు రా జాలరు. శ్రీ కాశేశ్వరరావుబావగారి చదువుకొరకు బందరులో ఉండక తప్పదు. నందిగామయింట్లో ఉండేవారును నందిగామ కర్ణీకము చేయువా

ను కావలసివచ్చినది. గతసంవత్సరము మానాయనగారు నందిగామలో
పండుటచే ఈపనులు నెరవేరినవి. మే నెలలో మాజుజ్జూరు ఇంటిలో దొం
గలుపడి మారామమ్మగారి బట్టలు, కొంతడబ్బు ఎత్తుకొనిపోయిరి. తరువాత
ఒక నెలకు మాతండ్రి, పినతండ్రిగార్లు నందిగామాలోనుండుట కనిపెట్టి
ఒకరోజురాత్రి ఊరి కావలివాడు ఎరుకల కోటాయ జగన్నాధపురం ఇం
టిలో జొరబడెను. ఇంటిలో మాఅమ్మగారున్ను చిన్నపిల్లలగు నా భార్య,
నా పినతండ్రిభార్య, కారదాంబ మా తమ్ముడు నాగభూషణరావుగారు
నిద్రించుచుండగా పిల్లల వంటిపైనున్న వెండి బంగారం వస్తువులను దొం
గిలించి మాఅమ్మగారి వంటిపైనున్న బంగారు వస్తువులను నేర్పుగానే తీసు
కొను ప్రయత్నము చేయుచుండెను. గట్టిగా పట్టుకొనుటచే గుండ్లపేరుతెగి
కొన్నిమాత్రము దొంగకు దొరకెను. ఆముపపు దీసము మినుకు మినుకుమను
చుండగా ఆమె దొంగను గుర్తుపట్టి అరచినది. జీతగాడు నాయుడు పక్క-
ఇండ్లవారువచ్చిరి. దొంగ పారిపోయెను. మాఅమ్మగారు దొంగను గుర్తిం
చినదిగనుక ఎరుకల కోటాయను పట్టుకొనివచ్చి గ్రామమునసఫ్ పేరయ్య
కును, మొహతాద్ మఖ్దూంకు వప్పగింతపెట్టిరి. కోడికూయగానే నంది గా
నులోనున్న మానాన్నగారివద్దకు మనిషిని పంపవలెననుకొనుచుండిరి. ఇంత
లో మొహతాదును మోసముచేసి కోటాయ పారిపోయెను. వెంటనే ఇద్దరు
మనుష్యులు నందిగామకువచ్చి మా నాయనగారి కీసంగతి తెలిపిరి. వారు
వెంటనే బయలుదేరి జగన్నాధపురంవచ్చిరిపోర్టు చేయించిరి. అప్పుడు జు
జ్జూరు పోలీసుస్టేషను ఆఫీసరు ఒకబ్రాహ్మణుడు నాగభూషణంఅనే ఆయన
ఉండెను. ఆయనను సార్జంటు అనేవారు ఆయన ఏమి శిక్షచేయలేదు. సా
ర్జంటు లేక జమాదారు అనగా యిప్పటి హెడ్‌కానిస్టేబులుతో సమానము.
శ్రీ కొళందరెడ్డిగారు నందిగామ తాలూకాకు యినిస్పెక్టరుగావచ్చి దొంగ
కోటాయను పట్టుకొని శిక్షవేయించెను. శ్రీకొళందరెడ్డిగారు పోలీసు ఉ
ద్యోగమునుమాని I తరగతి ప్లీడరి పరీక్షలో ప్యాసయి విజయవాడలో వకీ

లుగా పనిచేసి దివగంతులైరి. మా నాన్నగారు యింటికివచ్చి వ్యవసాయ పనులు చేయించవలసి వచ్చినది. మా పినతండ్రిగారు అనారోగ్యముతో నందిగామలోనే ఉండిపోయిరి. కాలేజీలు తీయగానే మా మేనత్తగారి కుటుంబము బందరు వెళ్ళినది. కొలదిరోజులకే జగన్నాధపురం కర్ణీకపు ఛాజ్జిని గూర్చిపు కరణం అవ్వా వెంకట్రామయ్యగారికి వప్పగింత పెట్టబడెను. మా పినతండ్రిగారికి ఉద్యోగములేదు. అనారోగ్యముగా యింట్లోనేఉండిరి. ఇప్పటికి నాఫారశి చదువుకు తిలోదకములిచ్చినట్లే అయినదిగాని మా తమ్ముడి చదువుకొరకు కాపురము జగన్నాధపురంనుండి బుజ్జాయికు మార్చబడినది. రామమ్మగారు మాఅమ్మగారివెంటనే ఉంటూ వచ్చినది. 75 సంవత్సరముల వృద్ధురాలు చేతిలోనిడబ్బు దొంగలపాలై మనోవ్యాధిలో పడిపోయినది.

పింగిలి రామమ్మగారు మా నానాయనమ్మగారికి పినతల్లి యగుటచే మా నానాయనమ్మగారి మరణానంతరము మాఇంటనేఉండి మాతండ్రి పినతండ్రులను మేనత్తలను తుదకు నన్నును పోషించి పెంచినదని పైన వ్రాసితిని. ఆమె ఆదిరాజు జోగయ్య స్థిడరుగారి కూతురు- వితంతువు. కాశికి మూడు పర్యాయములు కాలినడకన వెళ్ళివచ్చినది. ఉత్తరమున బదరికాశ్రమము, దక్షిణమున అనంతశయనమువరకు ఆశేతు హిమాచల పర్యంతముగల యాత్రలను కాలినడకలను తిరిగి సేవించి వచ్చినది. ఎల్లప్పుడు స్ఫటికమాల త్రిప్పుచు శివరామ గోందవినారాయణ మహాదేవఅనే భగవన్నామమును స్మరించుచుండెడిది.

దీపావళిపండుగ వచ్చినది- ఆరోజులలో పరిటాలలో ఒక ఫారశీబడియుండెను. రౌషన్అలీగారు అనే ఆయనకు కొలది రోజులక్రితమే పిలిపించిరి. నేను చదువుమాని యింటనేఉంటిని గనుక ఆయనవద్ద చదువుకొనుటకు పంపమని మాతలిదండ్రులకు మా మామచెప్పిరి. నేను దీపావళి పండుగకు

పాటూలవెళ్లి పాఠశాలచూచి ఉపాధ్యాయులతో మాట్లాడితిని. ఉరుదు పుస్తకములు చదివించుతానని ఆయన నాకు చెప్పెను. ఆయన ఫారశిలో దక్షుడుకాడు. ఆపత్కారము నేను బహుశః మార్గశిర మాసములో పరిటాల వెళ్లితిని. బడిలో చేరితిని. నందిగామలో ఫారశి పండితునివద్ద చదివితిని గనుక ఈచదువు నాకు నచ్చెడిదికాదు. ఈ ఉపాధ్యాయుడు నాకు చహార్ దర్వేష్ అనే పుస్తకమును చెప్పుట ప్రారంభించెను. యింకొక పుస్తకము పేరు జ్ఞాపకములేదు. నామిత్రుడు లక్ష్మీకాంతరావు అదివరకే వకాలతు చదువుటకు హైదరాబాదు వెళ్ళెను. నాతోచదివే సమకాలిక విద్యార్థులెవ్వరు లేకుండిరి. తక్కిన విద్యార్థులు ప్రాథమిక పాఠములను చదువుచుండిరి. చదువు ప్రారంభించిన తరువాత రెండు మాసములుమాత్రమే చదవగలిగితిని. ఇంతలో మానాన్నగారికి యిదివరలో నా బాల్యమునలేచిన గడ్డ మరల పుట్టినది. ఆయనకు బాధ ఎక్కువైనది. అందువలన తక్షణ యింటికి రావలసి వచ్చినది. జగన్నాథపురం వచ్చితిని. అంతకంతకు గడ్డపెరుగుచు బాధ యెక్కువకాజొచ్చినది. ఇదేరోజులలో మానాయనగారినిపెంచి పెద్ద వానినిగాచేసిన పింగిలి రామమ్మగారు మరణించెను. మావాయనగారు మంచములోనుంచి లేవకుండిరి గనుక అమె అంత్యక్రియలు మా పినతండ్రి గారే చేసిరి. మానాన్నగారి జబ్బుసంగతి చేమర్తి మల్లికార్జునరావుగారికి తెలిసినది. నాన్నగారిని తీసుకరమ్మని మామేనబావ వెంకట నరసింహం గారిని పంపిరి. ఆయనగారువచ్చి వారి ఆదేశము తెలిపి చికిత్సకొరకు నందిగామకు రమ్మని బలవంతపెట్టెను. అంతట మానాయనగారు సవారిలోను మాఅమ్మగారు నేను మాతమ్ముడు స్వంతబండిపైనను బయలుదేరి నందిగామ వెళ్లితిమి. అప్పుడు వెంకట నరసింహంగారు కుటుంబయుక్తముగా లక్ష్మయ్యగారింట్లోనే ఉంటున్నందువలన మేమక్కడికే పోతిమి. ఈలోగా మల్లికార్జునరావుగారు శస్త్రచికిత్సనుగురించి విచారించి నందిగామ డాక్టరు కన్న జగ్గయ్యపేట డాక్టరు తెలివిగలవారని తెలుసుకొని వెంటనే జగ్గయ్య

పేటకు వెళ్ళుచునియును మఠములో నుండుచునియునుచెప్పి మఠం మేనే
జరుకు ఉత్తరం యిచ్చిరి. యింతలో మామగారు గుఱ్ఱమునెక్కి నందిగామ
వచ్చి మాతో కలుసుకొనిరి. ఈలోగా గడ్డ పగిలినట్లు కనబడెను. అయినను
తప్పక జగ్గయ్యపేట వెళ్లుచుని మళ్లికాజున రావుగారుచెప్పిరి. మేము 2
గంటలకు బయలుదేరి రాత్రి 7, 8 గంటలకు గొరవరంచేరి కారణం
అయ్యదేవర సీతారామయ్య గారింట బసచేసితిమి. ఆరాత్రి అచ్చటఉండి
తెల్లవారు జామున 4 గంటలకు బయలుదేరి 7 గంటలకు జగ్గయ్యపేట
మఠంవద్దకు చేరితిమి. మఠంలో మాకు గది దొరికెనది. బండిని మఠంవద్ద
ఉంచి సవారిమోద మానాన్నగారిని తీసుకొని నేను మామగారు ఆసుపత్రికి
పోయితిమి. అచ్చట డాక్టరు వెంకటస్వామి నాయుడుగారు పనిచేయు
చుండిరి. ఆయన చురుకుబుద్ధి, శాంతస్వభావము గలవాడు చాలా దయతో
పరీక్షించెను. గడ్డ నందిగామలోనే పగిలినదీ గనుక పరియాణములో కొంత
చీము పోయినది. అచ్చూచి ఒక మూల చిన్న ఆపరేషన్ మత్తు ఈయకుం
డానే చేసెను. ఆ కత్తులను చూచి నేను కండ్లు మూసుకొంటిని. ఇంట్లోనే
ఉండి పరితిరోజు కడిగి కట్టు కట్టించుకొన వచ్చునని చెప్పినందున మరల
మా నాన్నగారిని యింటికి తీసుకొనివచ్చితిమి. మామగారు బండి సవారి
బోయిలు తిరిగి వెళ్లిపోయిరి. మఠమునుంచి ఆసుపత్రికి 2 ఫర్లాంగులదూర
మేగనుక పరితిరోజు నెమ్మదిగా నేను మా నాన్నగారిని తీసుకొని వచ్చే
వాడను. బజారు సామాను తెచ్చేవాడను. అంతటనుంచి మా నాన్నగారికి
ఒక నెలరోజుల వరకు ఆరోగ్యము చేకూరినది. వెళ్లుటకు సెలవైనది. ఇంటికి
ఉత్తరము వ్రాసితిమి. ఇంటినుండి బండివచ్చినది. వెంటనే అందరము బయ
లుదేరి నందిగామ చేరితిమి అచ్చటినుంచి మరురోజు జగన్నాధపురం వచ్చి
తిమి. మా పినతండ్రిగారు కుటుంబయుక్తముగా యరకవరంవెళ్లి అక్కడనే
ఉండిరి. ఆరోజులలో మా జుజ్జారు, జగన్నాధపురం గ్రామములో య.
60ల పట్టా మెరకభూమియున్న, జుజ్జారు, చట్టన్నవరం, గొట్టుముక్కల
గ్రామములలో య. 30ల యినాం మెరకభూమియున్న ఉండెను. వ్యవ

సాయము య. 40ల భూమిపైన 2 అరకలతో చేయుచుండెడివారు. వ్యవసాయము జగన్నాధపురంలోనే ఉండెడిది. జుజ్జూరులో మా తలిదండ్రులు నేను మాతమ్ముడు ఉంటూఉంటిమి. శ్రీవణ మాసములో మానాన్నగారికి సన్నిపాత జ్వరం ప్రారంభించెను. వ్యవసాయ నిరాశానిభారము పూర్తిగా వామీదనే పడెను. మొత్తంమీద ఆ సంవత్సరం జొన్న, పత్తి. మిర్చి మొదలగు పైర్లను వేయించే కార్యము మానాన్నగారి ఆదేశానుసారము నేనే నిర్ణించితిని. 12 రోజులతరువాత మానాన్నగారికి జ్వరం తగ్గినది. పత్యం పెట్టించినారు. గాని ఇంకను పైజ్వరం వచ్చుచునే యుండెను. ఈ విధముగా దసరా ఆఖరువరకు ఆయనగారు లేవలేని స్థితిలోనే ఉండిరి. నేను పగలంతయు భూములపైన తిరుగుచు వ్యవసాయము చూచుచుండెడివాడను. మా నాయనగారు లేవలేని స్థితిలో నుండిరి గనుక సాయంత్రం 7 గంటలనుంచి 9 గంటలవరకు భారతము వినుపించుటకు నన్ను నియోగించిరి. మా మేనమామగారుకూడ వినుటకు వచ్చేవారు. విరాట, ఉద్యోగ పర్వములు నేను చదివితిని. మా నాయనగారు పడుకొని అర్థముచెప్పెడివారు మధ్యమధ్యన మా మేనమామగారు కొన్ని ప్రశ్నలు వేయుచు ఇంకా కొంత వ్యాఖ్యానముచేయుచుండెడివారు. ఈనిష్ఠముగా ముగ్గురము కాలము గడుపుచూ ఉండెడివారము. దీపావళి సమీపించినది యధాప్రకారము పరిటాలనుంచి నాకు ఆహ్వానము వచ్చెను. నేను ఒక్కడనే పరిటాల వెళ్ళితిని. దీపావళి పండుగ వేడుకల ఉత్సవములో 2, 3 రోజులే సరిపోయినవి గాని యింకా 10 రోజులు నన్ను అచ్చటనే ఉంచుకొనిరి. గతసంవత్సరం మామిత్రులు లక్ష్మీకాంతరావు వకాలతు చదువుటకు పట్నంవెళ్లినట్లు వ్రాసితిని. ఆయన పరీక్షలో ప్యాసుకాలేదు. వ్యాధిగ్రస్తుడైనందున తిరిగి పట్నం వెళ్ళలేదు. నందిగామలో చికిత్సపొంది ఇంట్లోనే ఉండెను. గత సంవత్సరము రోషణ్ణీగారు ఉరుదు ఉపాధ్యాయుడుగా ఉండుటయు ఆయనవద్ద 2 మాసములు చదువుటయు మానాన్నగారి జబ్బువలన ఇంటికి వచ్చుటయు తటస్థించినదనివ్రాసితిని. దానికి కొద్దిరోజులతరువాత రోషణ్ణ

అలీగారు కాలంచేసిరి. పరిటాలవారు విచారించి నాకు మొదట చనుపు చెప్పిన మహమ్మదు గాలబ్‌సాహేబుగారిని నందిగామనుంచి పిలిపించుకొని ఉపాధ్యాయునిగా ఏర్పాటు చేసిరి. లక్ష్మీకాంతరావుగారి పోత్సాహముచే నన్ను పరిటాలవచ్చి మహమ్మదు గాలబ్‌సాహేబుగారివద్ద పరిభుత్వ పాఠశాల తెరచేవరకు అనగా జూన్ నెలవరకు ఇంకా కొంతచదివి విద్యాభివృద్ధి భాషాభివృద్ధి చేసుకొనమని మామగారు కోరిరి. ఆపర్కారం నేను మాతండ్రిగారికి చెప్పితిని. వారు వెళ్ళుటకు అంగీకరించిరి. కార్తీకమాసములో నేనువచ్చి పరిటాలలో పరివేసించితిని. ఆరోజులలో ఏల్లవెల్లిగ్రామ కాపురస్తుడు అచ్చట దేశపాండ్య అయిన నండూరు సుదర్శనరావుగారు కానాత్ తాలూకా కచేరిలో మదద్‌గారు పెష్కారుగా పనిచేయుచుండిరి. వయస్సులో ఆయన నాకంటె 4, 5 సంవత్సరముల పెద్దవాడు, సుదర్శనరావుగారికి లక్ష్మీకాంతరావు నన్ను పరిచయముచేసి స్నేహము కల్పించెను. ఆయన పరిటాల సుబ్బారావుగారి యిల్లు అద్దెకు తీసుకొనిఉండేవాడు ఆయింటిలో ఆడవారెవరూ ఉండేవారుకారు. శ్రీ సుదర్శనరావు పర్యటన చేయుచుండేవారు. ఆకారణమున నేను లక్ష్మీకాంతరావు మరికొందరు విద్యార్థులు సుదర్శనరావుగారింట్లోనే రాత్రిలయందు పడుకుండేవారము. తీరిక సమయములలో నన్ను కచహరికిపోయి ఆఫీసుపనికూడా నేర్చుకొనుమని మామగారు చెప్పిరి. మా అత్తమామల దృష్టిలో నేను ఇంకా కొంత చదివి ఆఫీసుపని నేర్చుకొన్నట్లయితే పేష్కారి ఉద్యోగంలో పరివేశపెట్టవచ్చునని వారి అభీష్టము. కావుననే నన్ను ఆఫీసు పనికికూడ నియోగించిరి. లక్ష్మీకాంతరావు, సుదర్శనరావుగార్లు మంచివారు అనగా సదభ్యాసములు గలవారు. మా ముగ్గిరిలో స్నేహమేర్పడినది. సజ్జన సాంగత్యముగానే ఉంటూవచ్చినది. కచ్చేరిలో వ్రాతపని యింటికి రాగానే భారత భాగవతములోని పద్యములను చదువుచు వాటికి అర్థము, ఆన్వయము చెప్పుకొనుచు పండితులము కాకున్నను భాషాచర్చలలో కాలము గడిపేవారము ఉపాధ్యాయుడు ఉభయ భాషా (పారశి, ఉరుదు) పండితుడు. నాకు

1, 2 ఊరుదూ పుస్తకములు చదివించెను. తుదివరకుకూడ అట్లాగే సాగినది. లక్ష్మీకాంతరావుకు నాకు చదువు భోజనములు మాత్రము వేరే యిండ్లలో ఉండేవి గాని సాధారణముగా లక్ష్మీకాంతరావు నేను ఒకచోటనే కాల ము గడిపేవారము. పర్వదినములలో నేను లక్ష్మీకాంతరావు ఒకొక్కప్పుడు సుదర్శనరావు కలసి కృష్ణానదికి స్నానమునకు వెళ్ళుచుండేవారము. అవతలి ఒడ్డున అమరావతి ఉండెడిది. అమరేశ్వరస్వామి దేవాలయమునకు (దేవస్థానమునకు) నిజాం పరిభుత్వమునుంచి నిత్యనైవేద్య దీపారాధనలకొ రకు మధిర తాలూకా దెందుకూరు గ్రామములో 500 యకరముల యి నాంభూమి యిచ్చుటయేగాక భద్రాచలం దేవస్థానంకు యివ్వబడే పరిభుత్వ విరాళంనుంచి పరితి సంవత్సరం 1000 రూపాయలు హోలీలు నగదుగాను యిచ్చుచుండిరి. ఆంధ్రపరిభుత్వము వచ్చినతరువాత యినాము లను రద్దుపరచి శిస్తు వసూలు చేయుచాన్నారు. ఆ యినాములలో దేవా దాయ యినాములను మినహాయించలేదు. వాటిపైనకూడ శిస్తు వసూలు చేయుచున్నారని వినుటకు విచారపడుచున్నాను. హైదరాబాదురాష్ట్ర విచ్ఛిత్తికి పూర్వము ఎండోమెంటు సలహా సంఘమునకు నేను సభ్యుడుగా నుండి చిత్తు శాసనము తయారుచేసి సమర్పించితిని. మొదట శ్రీ రామకృ ష్ణారావుగారును తరువాత శ్రీ కొండా వెంకటరంగారెడ్డిగారును. రివిన్యూ మంత్రిహోదాలో సలహాసంఘమునకు అధ్యక్షులుగానుండిరి. వెంకటరంగా రెడ్డిగారి అధ్యక్షకాలమున యినాములరద్దు సమస్య కమిటీ ఎదుటికివచ్చెను మసూరితుల్ భిద్మత్ యినాములను ముఖ్యముగా దేవదాయ యినాములను రద్దుచేయకూడదని మేము తీర్మానించితిమి. ఇప్పటికిని తెలంగాణాలో అదే అమలు జరుగుచున్నది. సజ్జనులైన స్నేహితులతోను శాంత స్వభావ ముగలిగినపండితుడైన ఉపాధ్యాయునితోను మేమా సాంతముపరకు చదువు చూ కాలము గడిపితిని. స్వల్పముగా పారశి కొంత ఉరుదుభాషా అభివృద్ధి చేసికొనుటయు తాలూకాఫీసులో కింది ఉద్యోగులకు వారియవలసిన ఉత్తరముల విధివిధానము అధికార నిర్వహణము కొంత గ్రహించగలిగితిని.

నాకు విద్యాభివృద్ధిచేసికోవలెనని కాంక్ష ఎక్కువగానుండెడిది. అందుకు మ్మంగాని వరంగల్‌గాని వెళ్ళి పాఠశాలలో చేరవలసి ఉంటుంది. స్థల నిర్ణయమింకా కాలేదు. నేను అత్తుగత పడుచునే యుంటిని. ఈ మధ్యకాలములో మా పినతండ్రిగారు యెరకవచనుండి వచ్చుటయు వారికి కన్ను మేణ రుగ్మతి యెక్కువగుటయు తటస్థించినది. పాఠశాల తెరచేరోజులు కూడ సమీపించినవి. ఆ కారణమున పరిటాలనుంచి వెళ్ళుటకు నిశ్చయించుకున్నాను. కష్టమునైన స్నేహితులనుంచి సెలవు తీసుకొని జగన్నాథపురము చేరితిని. గాని మా పినతండ్రిగారికి రుగ్మత హెచ్చగుచుండెను.

మా పినతండ్రిగారు తన రుగ్మత అతిశయించుటను గ్రహించి జీవితాశవదలి ఒకరోజు సాయంత్రం 3 గంటలవేళ బాజారులోనున్న మా నాన్నగారిని పిలిచి నీతో నా మనోభీష్టము చెప్పదలచితిని. అన్యథా తలంచవద్దు అనిరి. ఇంతలో ఇంట్లోనివారందరు అనగా మా పినతల్లి మా మేనత్త మా అమ్మగారలు మంచమువద్దకు భయాందోళనతో వచ్చిరి. పల్లెటూరు గనుక పక్క యింట్లవారలుకూడవచ్చి గుమికూడిరి. వారందరి ఎదుట నాకు వ్యాధి హెచ్చుచున్నది. నెమ్మదించి జీవించుతాననే ఆశలేదు. జీవించినను సంతానము కలుగదు. నాకు మొగసంతానములేదు. 3ర ఆడపిల్లలున్నారు ఈ పిల్లలను నీపిల్లలుగను నీ రెండవ పిల్లవాడు నాగభూషణము నాపిల్ల వాడుగాను ఉండెదరు. అంగీకరించి నాచేతిలో చేయివేయుమని మా తలిదండ్రులను కోరెను. అందరు దుఃఖపడిరి. నీ అభీష్టప్రకారమే జరుగునని మా నాన్నగారు వారిచేతిలో చేయివేసిరి. అంతట మా పినతండ్రిగారు 8 సంవత్సరముల మాతమ్ముని దగ్గరకు పిలిచి మంచముమీద కూర్చుండబెట్టుకొనెను.

పదరోజు సాయంత్రము నన్ను దగ్గరకు పిలచి నీవు పెద్దవాడవు. చెల్లెండ్రిను తిన్నగా చూచే భారము నీవని చెప్పి పరితిరోజు నావద్దకూర్చొని

రుక్మాంగద చరిత్ర చదివి వినుపించుమని చెప్పిరి. వారు స్వయముగా నారాయణ కవచము వల్లించుచుండిరి. నేను ప్రతిరోజు ఏకాదశి మహాత్మ్యము (రుక్మాంగద చరిత్ర) చదివి వినుపించుచుంటిని. వ్యాధి వృద్ధిఅగుచువచ్చినది. చదివే చరిత్రకూడా పూర్తి అయినది. నాకు ఏకాదశి మరణము తటస్థించునాయని అనుకొనుచుండిరి. అతిసార గుణము ఎక్కువ అయినది. గొణుగుడుమాట పడినది. జీవితాశ సన్నగిల్లినది. తుదకు వారు ఆషాఢ శు ౧౧ రోజున అనగా 14 జూలై 1902 తేదీన నారాయణ నారాయణ అని బిగ్గరగా పలుకుచు దేహమును విసర్జించి దివంగతులైరి. అప్పటివరకు కుటుంబ నిర్వహణ కార్యములు మా పినతండ్రిగారే నిర్వహించుచుండుటచేత వారి మరణమువలన కలిగిన కొరతకు మా తండ్రిగారు దుఃఖముతో చాల నిస్పృహ జెందుచుండిరి. వ్యవసాయమునకు నన్నే నియోగించుచుండిరి.

రెండవ పినతండ్రి వెంకటరామారావుగారు నీలికుర్తికి పటేలుగా యేర్పాటు కాబడిరి. ఆ కారణమున అంతకుపూర్వము 5, 6 సంవత్సరములనుంచి వెంకటరామారావుగారు నీలికుర్తిలోనే ఉంటూవచ్చిరి. నరసింహారావుగారి అధ్వర్యమున వారిద్దరిపేర 4, 5 వందల ఎకరములభూమి సంపాదించబడినది. ఇంకా కొందరితోకలిసి బావాజీగూడెం బంజరు సంపాదించి స్థిరపడిపోయిరి. మా పినతండ్రిగారి మరణ కారణమున మా నాయినగారు నన్ను చదువునిమిత్తము ఎచ్చటికిని పంపలేకపోయిరి. ఇది నా దురదృష్టము.

ప్రకరణము ౫
విద్యాభంగము

కర్మలతరువాత నాగభూషణరావు చికిత్సకొరకును, చదువుకొరకును జగన్నాథపురము వదలి మేము జుజ్జూరు చేరితిమి. జగన్నాథపుర

ములో వైధవ్య దశలోనున్న మా పినతల్లి ఉండవలసి వచ్చినది. ఆమెవెంట ఆమె పినతండ్రి నరసింహారావుగారు కొన్ని మాసములుండిరి. గాని ఆమె నాయనమ్మ రాజమ్మగారు ఈ దుఃఖ పరంపరల్ని చూచి మరణించెను. కర్మ పూర్తి చేసికొని మాతాత గండేపల్లి నరసింహారావుగారు వెళ్ళిపోయిరి. అదేరోజులలో పశ్చిమగోదావరి మములోనున్న పెద్దనాయని చెఱువు మరమ్మతు చేయబడుచుండెను. సబ్ ఓవర్సీయరు నారాయణరావుగారు యద్దనపూడి వెంకట సుబ్బయ్యగారింట్లో ఉండెడివారు. వెంకట సుబ్బయ్యగారు తన వ్యాజ్యముయొక్క డిక్రీ జడ్జిమెంటు యితర రికార్డులను తెలుగులో తర్జుమాచేసి పెట్టుమని ఓవర్సీయరు ఆయన కోరెను. సబ్ ఓవర్సీయరు తెలుగులో చెప్పుచుండుటయు నేను వ్రాయుచుండుటయు జరిగినందున వ్రాయుట పూర్తిగా అభ్యాసము అయినది. తరువాత కొద్దిరోజులలో నందిగామకు సర్వే టీయినింగుస్కూలు వచ్చినందున వెంకట నరసింహంగారు నన్ను ప్రేరేపించి ఆస్కూలులో ప్రవేశపెట్టిను. నేను ఆస్కూలులో శిక్షణపొంది సర్వే పరీక్షలో ప్యాసైతిని. మరల కొన్ని రోజులకు మేడు కొండూరి రంగయ్యగారి కోరికపైన నందిగామలోఉండి. సెటెల్‌మెంటు లెక్కలు వ్రాసితిని. సర్వే చేయుటలోను గ్రామ రివిన్యూ జమాబంది సెటెల్‌మెంటు శిస్తు వసూలు మొదలగు అన్ని లెక్కలు వ్రాయుటలోను నేను కొంత అనుభవము సంపాదించ గలిగితిని. భూమిని సర్వేచేసి ప్లాను సిద్ధముచేయ గలిగెడివాడను.

ఈ విధముగా (1313ఫ) శ్రీరామనవమి వరకు గడచినది. శ్రీరామనవమికి యథాప్రకారము నేను పరిటాల మా అత్తవారింటికివెళ్ళితిని. శ్రీరామనవమి ఉత్సవములో మా ముఖ్యబంధువు ఆదిరాజు తిరుమలరావు గారితో నాకు పరిచయము కలిగినది. తిరుమలరావుగారు బాగా ఫారశి చదివినవాడు. బొల్లారంలో ఆయనకు శిష్యవర్గముకూడ ఉండెడిది. ఆయన గారు పరిటాలలో మా మామగారి యింటిలోని ఉత్సవముల సందర్భమున

3, 4 రోజులు అతిథిగా నుండెను. ఆయన నాతో ఫారశీభాష మాట్లా డుచుండెడివాడు. చిన్న వాక్యములతో నేను ఫారశీలో కొంత సంభా షణ చేయగలిగెడివాడను. అది తిరుమలరావుగారికి సంతోషకరము. గత సంవత్సరములో మాకు తటస్థించిన యాతిబాధలు ఆర్థిక చిక్కులవలన నా విద్యాభివృద్ధి భంగము. తద్వారా నాకు కలిగిన నిరాశ వారికి తెలిపితిని. ఆయన నాకు కొంత ధైర్యముచెప్పెను. నన్ను తీసుకొనివెళ్ళి హైదరాబాదు లోని పాఠశాలలో ప్రవేశపెట్టెదననియును భోజనవసతి ఏర్పాటుజేసెదన నియునుచెప్పి మామామగారితో డబ్బుసహాయము చేయుమని పోత్సాహము చేసెను. మామామగారు తిరుమలరావుగారి ప్రబోధములవలన నాకు ద్రవ్య సహాయము చేసెదనని అంగీకరించెను. తిరుమలరావుగారు ప్రక్కనున్న గని ఆఫీసర్లలో ఉండెడివారు. వారికి కొన్ని భూములుండెడివి. భూముల పొందుబాటు చేసుకొని వెళ్ళేటప్పుడు నన్ను తీసుకొని వెళ్ళుతానని చెప్పెను ఆది త్వరలో నెగ్గలేదు. 3 మాసములు పట్టినది. నాకును నిరాశకలిగినది. ఆ రోజులలో లక్ష్మీకాంతరావు హైదరాబాదువెళ్ళి వికాలతు చదువుచుండెను ఇంకొక మాబంధువు పరిటాల హనుమంతరావు అనే ఆయన నాకంటె పెద్ద వాడు. ఆయన హైదరాబాదు ఒక జాగీరుకచ్చేరిలో ఉద్యోగిగా నుండెను. ఆయనన్ను పట్నం తీసుకొనివెళ్ళిపాఠశాలలో ప్రవేశపెట్టెదనని చెప్పెను ప్రయాణమునకు సిద్ధపడితిని. హనాయనగారు ఆర్థికసహాయము చేయలేని స్థితిలోనే ఉండిరి. మామామగారిని డబ్బు యివ్వమని కోరితిని. రు. 25లు మామామగారో లేక అత్తగారో ఎవరో ఒకరు నాకు యిచ్చిరి. నేను హను మంతరావుగారితో బయలుదేరితిని. ఉభయులము హైదరాబాదు సిద్ధిఅం బర్ బజారులో మాచిరాజు కోటేశ్వరరావుగారి యింటికి వెళ్ళితిమి. 2,3 రోజులు యిద్దరము అక్కడనే బసచేసితిమి. నేను అదివరకు ఉరుదు, ఫా రశీభాషలలో విద్య నభ్యసించితిని. అవి ప్రయివేటు పాఠశాలలుగనుక ప్రభుత్వ విధివిధానపరికారం శిక్షణయిచ్చి యుండలేదు. ప్రాచీన విధా నానుసారము సాహిత్యమే బోధించిరి. నా భాషా జ్ఞానమునుబట్టి నేను నా

మిత్రులును మిడిల్ క్లాసు (III Form) లో చేరవలెనని అనుకొనుచుం టిమి. కాని 2, 3 రోజులు మేము విచారించినను ఊరుదు తెలుగులో శిక్షణయిచ్చే సెకండరీ పాఠశాల హైదరాబాదులో లేకుండెను. నాకు ఇంగ్లీషురాదు. హైదరాబాదు పాఠశాలలో తెలుగులేదు. కొంత నిరాశ కలిగినది. నేనును హనుమంతరావుగారును బాలాగంజ్ కు వచ్చితిమి. అచ్చట మా గారిసు బ్రాహ్మణులున్నారు. మకరాల లక్ష్మీకాంతయ్యగారి భార్య మా గారిసు బ్రాహ్మణుడు నాగయ్యగారి కుమార్తెయే. కాంతయ్య గారితో నేను వచ్చినవిషయమును చెప్పితిని. ఆయన పచ్చబావి వీధిలోని ఒక పాఠశాలకు తీసికొని వెళ్ళెను. అక్కడ ఒక కాయస్థుడు ఉపాధ్యా యుడుగా నుండెను. అదికూడ సర్కారి పాఠశాలకాదు. ప్రయివేటు పాఠశాలయే. అచ్చట మున్షీ, ఆలిం. మున్షీఫాజల్ తరగతులకు ఫారశీలో శిక్షణయిచ్చి పంజాబు యూనివర్సిటీ పరీక్షలకు పంపుచుండెడివారు. నన్ను కొంత పరీక్షించి మున్షీ ఆలింలో చేర్చుకుంటానన్నాడు. ఈ ఫారశీ పరీ క్షలు, సంస్కృత భాషాప్రవీణ, విద్యాప్రవీణ, శిరోమణి, పరీక్షలకు పోలియుండెడివి. భాషాభివృద్ధియే వారి లక్ష్యము. నేను మకరాల లక్ష్మీకాం తయ్యగారింట్లోనుండి భోజనము చేయునట్లును పై జెప్పిన పాఠశాలలో మున్షీఆలిం ఫారశీభాషను చదువునట్లును ఏర్పాటు చేసికుంటిమి.

మున్షీఆలిం హిందీ సంస్కృత విశారద ఎంట్రెన్సు పరీక్షలు లేక మెట్రిక్యూలేషన్‌కు సమానముగా నుండెడివి. అదికూడ యూనివర్సిటీ పరీక్షయే. అయినను ముందు చెప్పబోయెడి విధముగా అట్టి సాహితీ పరిక్షా పట్టమును సంపాదించే ప్రారబ్ధముకూడా నాకు లేకపోయినది. నాకు అన్వార్ సహేలీఅనే ఒక ఫారశీగ్రంథమును ఉపాధ్యాయుడు తెప్పించి చదివించుటకు ప్రారంభించెను. నాకు నెల 1కి రు. 25/- లు భోజనము నకు, పుస్తకములకు పాఠశాల జీతము మొదలగు ఖర్చులకు వ్యయముగునని మేము అంచనా వేసుకుంటిమి. తెచ్చుకున్న రూపాయిలు దాదాపు ఖర్చు

అయినది. ఈ సంగతులన్నిటిని మా మామగారికి తెలిపి కొంతడబ్బు పంపుతు తము పంపి తరువాత ప్రతినెలలో రు. 25 చొ॥ పంపుచుని కోరితిని. అందుకు వారేమి ప్రత్యుత్తర మీయలేదు. 20 రోజులు నిరీక్షించితిని. లక్ష్మీకాంతరావు మకరాల లక్ష్మీకాంతయ్యగారల సలహావెంట యింటికివెళ్ళి ఖర్చులనుగురించి యేర్పాటుచేసుకొని రావడమే ఉచితమని అనుకుంటిని. ఆ ప్రకారము ఇంటికివచ్చి మామగారికి సంగతులన్ని తెలుపగా వారు నాకు సహాయముచేయుటకు నిరాకరించిరి. అంతటితోనేను మరల హైదరాబాదునకు వెళ్ళజాలక పోతిని. తరువాత కొన్ని మాసములకు సన్న 1313 ఫసలీ కార్తీక మాసములో నాకొక కుమార్తె కలిగెను. దానికి మంగమ్మఅని పేరు పెట్టితిమి. నేను నిరుద్యోగిగా నుండుటయు భార్యాభర్తల పోషణా భారము నాన్నగారిపై బడుటయు నాకొక అవమానముగా నుండెను. సేవకావృత్తికై పలు ప్రయత్నములు చేసితిని. దైవనిర్ణయము వేరగుటచే ఏ ఉద్యోగము లభించి యుండలేదు.

నా స్నేహితుడు లక్ష్మీకాంతారావుగారు ఆసంవత్సరము వకాలత్ పరీక్షలో ఉత్తీర్ణుడయ్యెను. తరువాత 5, 6 మాసములు హనుమకొండలో శ్రీకరీంహుస్నేఖాసాహెబు అనే సుప్రసిద్ధ వకీలువద్ద జూనియర్ గా నుండి పనినేర్చుకొనెను. ఆతరువాత ఆయన స్వగ్రామమగు పరిటాలయుండేఖండి జాగీరు అదాలత్ (కోర్టు)లోనే ప్రాక్టీసు చేయసాగెను. శ్రీనండూరు సుదర్శనరావుగారికిని వకాలత్ చదువవలెనని సంకల్పము కలిగెను. వారును రిక్తహస్తులే. శ్రీతుర్లపాటి సుందరశివరావుగారు గని ఆత్మీయులు వకీలుగా ఐదు గ్రామాలకు దేశపాండ్యా నందిగామా తాలూకా అడవిరావులపాడు అనే గ్రామమునకు అగ్రహారీకుడు. ఎక్కువభూవసతి వ్యవసాయము కలవాడు. మాబంధువున్ను అయి యుండెను. ఆయన విద్యాభిమాని అయి యుండెను. వారి ద్రవ్యసహాయముతో సుదర్శనరావుగారు 1314 ఫసతీలో పట్నం వెళ్ళి వకాలత్ చదివి పరీక్ష యిచ్చెను.

నైజాం ప్రభుత్వములో పాయగాఁలు సంస్థానములు జాగీరులు ఉండెడివి. వాటి లోపాయగాఁలకు సంస్థానములకు కొందరు పెద్ద జాగీర్దారకు సివిల్ క్రిమినల్ అధికారములు సెషన్‌కోర్టు అధికారము వరకు తరగతుల వారిగా అధికారములుండెడివి. స్న 1313 ఫసలీలో శాసనసభచే అంగీకరింప బడిన క్రిమినల్ ప్రొసీజర్ కోడ్ ననుసరించి జాగీర్లలోని జుడిషల్ అధికారములు ఆ పరీక్షలలో పరీక్ష యిచ్చినవారికే యుండవలెననెడి ఉత్తర్వు నిజాం గవర్నమెంటుచే జారీకాబడెను. నవాబ్ హిసామూల్ ముల్కు-ఖాఁ ఖానాన్ బహద్దూర్ జాగీరుదారుకు ప్రత్యేక ప్రత్యేక స్థలములలో కొన్ని గ్రామపు గ్రామములుండెను. అందు పరిటాల మొదలగు 7 గ్రామముల గ్రూపుకు కానాత్ తాలూకా అనిపేరు.

కానాత్ తాలూకా పరిపాలించుటకు ఒక అధికారి తహశీల్దారు మున్సిఫ్ మేజస్ట్రేటు పనులు నెరవేర్చుటకుండేవాడు. ఆయన ఆ పరీక్ష ప్యాసుకాలేదు. మొట్టమొదట అప్పటివరకు తాలూకా గుమాస్తాగానుండి దేశపాండ్య కర్ణికము వతనులున్న సుదర్శనరావుగారు వకీలుపరీక్ష యిచ్చి నందున ఆయనను మున్సిఫ్ మేజస్ట్రేటుగా (రెండవక్లాసు మేజస్ట్రేటు ఐదు వందల సివిల్ పవర్) రు. 30 ల జీతముతో నియమించిరి. ఈవిధముగా నాయిరువురు మిత్రులు ఆ పరీక్షలు యిచ్చి ఒకరు జడిషల్ అధికారిగాను రెండవవారు వకీలుగాను పనిచేయసాగిరి. ముందు చదువలేక అభాగ్యుడనైతినని విచారపడుచుంటిని.

ప్రకరణము 3

శేవకావృత్తి - పేష్కారి ఉద్యోగము

మా వెంకటనరసింహం బావగారు నాకంటె వయసున పండ్రెండ్లు పెద్దవాడయినను నాతో ప్రేమగాను కలిసిమెలసి యుండెడివారు. ఆయన

నన్ను ఉత్తరంవ్రాసి నూజివీటి జమీందారు శ్రీ రాజారంగయ్యప్పారావు గారి ఉయ్యూరుస్టేటులో అక్కౌంటెంటుగా పనిచేయుచున్న తన పిన తండ్రి శ్రీసీతారామనరసింహ్యాంగారి వద్దకు పంపెను. అయిన ఒక ఉత్తర మిచ్చి నన్ను గన్నవరం మేజస్ట్రేటుగా పనిచేయుచున్న శ్రీకస్తల పూర్ణయ్యగారి వద్దకు పంపిరి. వారు సీతారామనరసింహంగారికి బంధువు. బంధుత్వమేగాక చిరకాల పరిచితులుగనుక కస్తల పూర్ణయ్య పంతులు మేజస్ట్రేటుగారు మొగ్తాపురం జమీందారు శ్రీరాజా వెంకటనరసింహ్యప్పారావు గారికి సిఫారసుఉత్తరం (నాకు ఉద్యోగమిప్పించుమని) యిచ్చి నూజివీడు పంపిరి. మొగ్తాపురం ఎస్టేటు అక్కౌంటెంటు వైద్యుల నారాయణరావు గారు. సీతారామనరసింహ్యాంగారికి స్నేహితులగుటచే నన్ను పరిచయము కలుగచేసిరి. మేజస్ట్రేటుగారు సిఫారసుసంగతి చెప్పిరి. నారాయణరావు గారు నాతెలివితేటలు తెలిసికొని శ్రీరాజాగారితో నేను రివిన్యూ జమాబంది శెటిల్‌మెంటు లెక్కలు వ్రాయగలుగుదుననియును సర్వేప్యాసయితి ననియు చెప్పిరి. మొగ్తాపురం ఎస్టేటులో (1) మొగ్తావురం (2) ఎలమర్రి అనే రెండు తాణాలుండెడివి. మొగ్తాపురం తాణాలో 40 గ్రామములుండెడివి. వసూలు 60 వేలు బకాయి 21500 ఉండెను. పేష్కారు ఉద్యోగము 3 మాసములనుండి ఖాలీగా నుండెను. లెక్కలు అస్తవ్యస్తపడియున్నవి గనుక రాజాగారు నన్ను మొగ్తాపురం తాణాకు పేష్కారుగా నియమించిరి. ఇది బహుశః 1905 సంవత్సరం జులైనెల అయియుంటుంది. నేనుగాక తాణాలో తాణెదారు శ్రీదామరాజు రామయ్యగారు, భండారు సత్యనారాయణ గుమాస్తాగాను ఉండేవారు. నెల 1 కి రు 400 ల జీతములు తీసుకునే జవానులు వగైరాలు ఉండేవారు. నేను పేష్కారి ఉద్యోగవ్యవహార పత్రికములను స్వీకరించి పనిప్రారంభించితిని. వయసు 19 సంవత్సరములు. జీతం నెల 1 కి రు 10 లు మాత్రమే దొరకెడిది.

ఎస్టేటు హెడ్డాఫీసు తాణా ఆఫీసు ఒకేయింటిలో విడివిడి భాగ

ములలోఉండి ఉద్యోగస్థులు వేరువేరుగా కూర్చుని పనిచేసేవారు. కుర్చీలుండేవికావు. చాపలపైననే కూర్చునేవారు. ఉద్యోగస్థుల ముందొక బల్ల ఉండెడిది. దస్తరములుండెడివి.

తాణాపేష్కారునైన నేనును నాగుమాస్తాయు, ఒక భాగములో కూర్చుండెడివారము. రాణేదారు ఎక్కువగా గ్రామములో సంచారము చేపి భూముల అమరకము డబ్బు వసూలుపనులు కనుక్కుంటూ ఉండేవారు. తాణేదారు అనగా తహశీల్దారువంటి అధికారికనుక వీరుగాక కొన్ని గ్రామములకొక సముతుదారు (సముద్దారు) ఉండెడివారు. ఆతాణాలో 4 సముతుదారులుండేవారు. వారు తాణాకు లోబడి పనిచేసేవారు. కరణములు గ్రామాధికారులు. సముతుదారులు అనగా రివిన్యూ యిన్స్పెక్టర్లవంటివారు

నేను చార్జితీసుకున్న కొలదిరోజులకే ఒక రోజున కుటుంబరావు అనే హెడ్డాఫీసు ఉద్యోగి మాతాణేదారును చూచి మీపేష్కారు వేషాలు వేసుకొని తిరిగే పిల్లవాడు. అతనితో తాణాలెక్క పని నెగ్గుతుందా? అని హేళనగా ప్రశ్నించెను. ణేదారు రామయ్యగారు మంచి లెక్కవాడు, శాంతస్వభావుడు. కొన్నిరోజులు చూచెదనని వారికి జవాబు చెప్పెను. దానిని దూరమునుంచి వింటిని. నేను దగ్గరకురాగానే తాణేదారు నాతో 3 మాసములనుంచి పేష్కారు లేనందున లెక్కపని ఆగియున్నది. నేను సంచారము వెళ్ళి వారం పదిరోజులకు రాగలను. ఈలోగా మీరు డి. సి. బి. తయారుచేయవలెనని ఆదేశించెను. నేనువిని సరేనంటిని. నేను గ్రామకర్ణీకము లెక్కలు వ్రాసితినిగాని డి. సి. బి. లెక్క వ్రాయలేదు. డి. సి. బి. అనగా రావలసినట్టియు వసూలైనట్టియు బాకియున్నటువంటియు డబ్బుమొత్తము తెలియచేయు లెక్క. అంతట పాతలెక్కలను తీసిచూచి అర్థముచేసుకొంటిని ఖాతాలు తీసి 3, 4 నెలలనుంచి వాటిలో అంకెలుపడలేదని తెలుసుకొని హెడ్డాఫీసునుంచి చిఠాలుతెప్పించి ఖాతా పూర్తిచేసుకొని డి. సి. బి. మొ

దలుపెట్టితిని దానిలో 50 కి పైగా కాలములుంటివి. రానిపాడవు గజము ఉండెడిది. దానిని అరటాపు సైజు పుస్తకరూపమునమార్చి 54, 55 కాల ములను మూడుపేజీలమీద యిమిడ్చి పూర్తిచేసితిని. 1292 ఫసలీనుంచి 1314 ఫసలీవరకు సాలియాన బకాయదానిలో నివరముగా వ్రాయవలసి వచ్చెడిది. 10 రోజుల తరువాత శాణేదారు రామయ్యగారువచ్చి లెఖ్ఖ సిద్ధ ముచేసితిరా? అని ప్రశ్నించిరి అందుకు చిత్తు తయారైనది. సాపు వ్రాయ వలసియున్నది. నే వొక్కడనే గనుక సాపు వ్రాయజాలక పోయితినని బదులుచెప్పితిని. అందుకు వారు చిత్తుఅయినను చాలును తెమ్మని కోరిరి. చిత్తు పుస్తకమిచ్చితిని. ఎఱ్ఱసిరారూళ్ళ నల్ల అక్షరములు అంకెలతో పుస్త కము నిండియుండుటయు సైజు మార్చుటయు చూచెను. కొంచెము సరి చూచి నాపనికి సంతోషించెను. సైజు పూర్వపుది కాదేఅనిరి. అంతట నేను గవర్నమెంటు గ్రామములోని 12వ నెంబరు లెఖ్ఖ కొన్ని సంవత్స రముల కిత్తము ఇచ్చే హనుమంతుని వాలముగలె ఉండెడిదనియును దాని సైజు తగ్గించుటకు అచ్చటి కరణములు ఈపద్ధతి అవలంబించిరి. గనుక నేనును అట్లే చేసితిననియును యిందులో కావలసిన అన్ని బాబతులు ఉండు ననియును ధృవపరచితిని. అందుకు ఆయన నవ్వుచు దగ్గరనేఉన్న కుటుంబ రావుగారితో మా పేష్కారుగారు పనిలో నలిగినవాడే. తండ్రి ఆయనను బాగా లెఖ్ఖ తరిబియ్యతు చేసినాడు. మా ఆఫీసుపనికి లోటు ఉండదని లెఖ్ఖ ఆయన చేతికిచ్చెను. కుటుంబరావుగారు సంతోషించి మా కుటుంబ వివరములను విచారించెను. ఈ విచారణలో ఉభయులమధ్య బంధుత్వము కూడా బయటపడెను. శాణా నౌకర్ల శలవులు జీతముల బిల్లులు రివిన్యూ వసూలు లెఖ్ఖలు కరణములు సముద్దారులతో ఉత్తర ప్రత్యుత్తరములు నేనే చేయుచుండెవాడను. ఇంతేగాక రివిన్యూ బాకీల జబ్తుకాగితములను తహ శీలుదారునకుపంపి ధృవపరిపించుచు సబ్‌కలెక్టరుకుపంపి వేలం ఉత్తర్వులు చేయించుటకు కావలసిన చర్యను నేనే జరుపుచుండెడివాడను. శ్రీరాజా గారు సంతకము చేయుచుండెడివారు.

తాణేదార పర్వతి నెలలో 2 పర్యాయములువచ్చి ఆఫీసుపనిని తెలుసుకుంటూ ఉండెడివాడు. ఆయనకు నాయందు ప్రేమ నమ్మకము కలిగినది. ఆయన నన్ను సోదరునివలె భావించుచూ మీరును నాతమ్ముడు సీతారామయ్యయు నాకు సమానులు అనేవారు. ఈవిధముగా 15 మూసములు నూజివీడులో రు. 10 ల జీతము పుచ్చుకొనుచు పేష్కారి ఉద్యోగము సమర్థవంతగా నేరవేర్చగలిగితిని. 1906 సంవత్సరములోశ్రీకాశేశ్వర రావు పంతులుగారు స్లీడరు పట్టాపొంది విజయవాడలో పనిచేయు మొదలు పెట్టిరి. కొలది రోజులలోనే మా మేనత్త వరలక్ష్మమ్మగారు వ్యాధిగ్రస్తురాలయ్యెను. చూచుటకు విజయవాడ వచ్చితిని. నెమ్మది కనుపడలేదు. మత్తు అయోమయ స్థితికూడా వచ్చినది. రెండురోజులుండి ఇంటికివెళ్ళి మా నాయనగారిని పంపెదనని జగన్నాధపురం వచ్చితిని. ఈసంగతి తెలియగానే మా నాయనగారు విజయవాడ వెళ్ళిరి. నా భార్య కూతురు పరిటాలలో నుండినందున చూచివచ్చుటకై పరిటాల వెళ్ళితిని. అప్పుడు మా మిత్రుడు లక్ష్మీకాంతరావుగారు వికాలతు చేయుచుండిరి. మే మిద్దరము కలిసి కొంచెముసేపు మాట్లాడితిమి. ఉద్యోగము వదలిపెట్టి వికాలతు చదువవలసినదని ఆయన నన్ను ఎన్నోవిధముల ప్రోత్సాహపెట్టెను. కాని 3,4 సంవత్సరములనుంచి ఫారశీ, ఉర్దూభాషల పరిచయము మారినందున వికాలత్ చదువలేనని బలహీనతను తెలిపితిని. అదేరోజు యింటికివచ్చి మరురోజు నందిగామ వెళ్ళితిని. మూడవరోజు ఉదయముకు మా మేనత్త గారు కాలముచేవినట్లు టెలిగ్రాముద్వారా తెలుపబడెను. ఆ వార్తవిని నేను నందిగామనుంచి యింటికి వచ్చితిని. ఆ కిందటిరోజునే నా కూతురు మంగమ్మ చనిపోయిదనవార్త వచ్చెను. ఈ రెండు దుఃఖవార్తలు పెద్ద కష్టము కలుగచేసినవి. నా కుమార్తె చనిపోయిన నాల్గవరోజు ఉదయమున నూతక స్నానముచేసి పరిటాల వెళ్ళితిని. అచ్చట 7 రోజులుంటిని లక్ష్మీకాంతరావు ప్రోత్సాహ మెక్కువయినది. ఆరోజులలో వేను ఒక్కడనే

నూజవీడు వెళ్ళకూడదని నిశ్చయించుకుంటిని. వచ్చే జీతము భార్యభర్తలకు భుక్తికికూడ చాలదు. సందిగ్ధావస్థలో పడిపోతిని. లక్ష్మీకాంతరావుగారు నాకు కొన్ని ఉర్దూ వార్తాపత్రికలు కొన్ని లా పుస్తకములు చదువుకొనుటకు యిచ్చిరి. నాలో మరచిపోగా మిగిలిన భాషాజ్ఞానము తెలిసికొని నీవు వికాలత్ చదువగలవు. తప్పక ప్రయత్నము చేయుమని పోత్సాహపరచెను. వారం రోజులతరువాత యింటికి వచ్చితిని. నేను చిన్నప్పటినుండియు మా నాయనగారిఎడల భయభక్తులు కలిగి మాట్లాడుటకుకూడ జడిసేవాడను. కాని అభ్యుదయ విషయములలో వారికి సలహా యిచ్చేవాడను. వారు వాటిని పాటించేవారు. దుఃఖములోనున్న భార్యనువదలి నూజవీడు వెళ్ళకూడదని యును వికాలత్ పరీక్షను చదువవలెనని యును నిశ్చయమునకు వచ్చితిని. వయస్సు 20 సంవత్సరములు.

యద్దనపూడి వెంకటసుబ్బయ్యగారు నాయందు ప్రేమగలవాడని పైన వ్రాసియే ఉన్నాను. ఆయన లోకులకు కొంత పెట్టుబడి పెట్టేవారు. స్థితిగలవాడు. మా నాయనగారికి ఆయనకు కొంచెము లేవాదేవీలు ఉండెడివి. నేను ఆయనతో చనువుచేసుకొని నేను వికాలత్ చదువవలయునని అనుకుంటు ఉన్నాను. రు. 150, 200 లు వడ్డీలేకుండా బుణముగా ఇవ్వవలసినదని కోరితిని. ఆయన సంతోషముతో అంగీకరించెను. ఇంత మాత్రము నమ్మకము కుదిరినతరువాత ఒకరోజు రాత్రి మా నాయనగారు ప్రశాంతముగా నున్నప్పుడు నూజవీటి ఉద్యోగము లాభములేదు. ఇంటి నుంచి తీసుకొనివెళ్ళుట మంచిదికాదు. గనుక నేను హైదరాబాదువెళ్ళి వికాలతు చదివి ప్యాసుకాగలను. ఖర్చునుగురించి వెంకటసుబ్బయ్యగారు బుణపూర్వకముగా సహాయము చేస్తానన్నారు. పరీక్ష అయిన తరువాత దానిని నేనే తీర్చుకుంటాను. అని నెమ్మదిగా మా అమ్మగారిఎదుట మా నాన్నగారికి చెప్పితిని. ఆశుభముహూర్తమున అందుకు వారు అంగీకరించిరి.

ప్రకరణము ౪

ఉద్యోగవిరమణ

దీనిని పురస్కరించుకొని నేను నూజీవీడువెళ్ళి నన్ను సర్వవిధముల కనిపెట్టుచున్న నా శ్రేయాభిలాషి అయ్యదేవర సీతారామనరసింహంగారికి ఈసంగతి చెప్పితిని. ఆయన అభ్యంగీకారముతో నీవు ఉద్యోగముకుయిచ్చే రాజీనామాలో నేను ఉర్దూ ఫారసీ భాషలు చదివినాను. అనిన్ని 15 మాసములు పేష్కారు ఉద్యోగము నిరాక్షేపణగా నెరవేర్చితిననిన్ని నేను హైదరాబాదువెళ్ళి వికాలత్ చదువదలచితిననిన్నీ ఒకవేళ తాము రు. 15 జీతము యిచ్చినచో యింకా కొంతకాలము ఉండెదననిన్నీ వ్రాయుమని సలహాయిచ్చెను. ఈవిషయము నాకిష్టములేదు. అయినను ఆయన మాటకు తోసిబుచ్చజాలక రాజీనామాలో ఇవే విషయములు వ్రాసి జమీందారు వద్దకు పంపితిని. శ్రీరాజా వెంకటనరసింహారావు జమీందారుగారు 70 సంవత్సరముల వయోవృద్ధుడు ఆయన మంచముమీద పరుండేవాడు. హుజూరు గుమాస్తా కాగితములను తీసుకొనివెళ్ళి ఆయనకు చదివి వినిపించుటయు అందుపైన ఆయన చెప్పినట్లు ఆర్డరువ్రాసి సంతకము తీసుకొనే ఆచారముండెడిది. నారాజీనామ దరఖాస్తును వంగీపురము నరసింహాచార్యులుగారనే హుజూరు గుమాస్తా రాజాగారికి చదివి వినిపించినాడు. రాజాగారుకూడ పాతకాలపు వాడేగనుక తన చిన్నతనములో కొంత ఫారసీ చదివిఉండెను. నా దరఖాస్తు అందినతరువాత మన పేష్కారుకు ఫారసీ, ఉర్దూ వచ్చునని చెప్పలేదేమని అనెనట ఆరోజున ఏమి ఆర్డరు కాలేదు. మరురోజు పైన ఉంచబడెను. మరురోజున హుజూరు గుమాస్తా గారు మరల రాజాగారికి జ్ఞప్తితెచ్చిరి. మరురోజు ఆయనయిట్లని నాదరఖాస్తును అంగీకరించెను.

"మన పేష్కారు ఫారసీ, ఉర్దూ చదువుకున్నవాడు ఆయనకు

రు. 5 జాస్తిజీతం యివ్వడము నాకు యిష్టమే అయినను అయన వికాలత్ చదివి వృద్ధికాదలచుకున్నాడు. కావున ఆయనను ఆపడము మంచికాదు. దరఖాస్తు అంగీకరించి రావలసిన జీతము యివ్వవలసినది"

శ్రీ రాజాగారికి దైవికముగా యిలాటి సమ్బద్ధి కలుగుట నా భాని శుభసూచకము అని నేటికిని జ్ఞాపక ముంచుకొనుచున్నాను. మరురోజు పేష్కారి హోదాతో సంబంధించిన యావత్తు రికార్డు నూతన నియమితులు ఆయ్యమాచార్యులగారికి వప్పగింతపెట్టి రావలసిన జీతము తీసుకొని సీతా రామనరసింహంగారి సెలవుపొంది యింటికి ప్రవేశించితిని. ఇది బహుళా 1906 సంవత్సరము అక్టోబరు నెల అయిఉంటుంది. ఇంటికి ప్రవేశించిన తరువాత భాషాభివృద్ధికొరకు లక్ష్మీకాంతరావుగారివల్ల కొన్ని ఉర్దూ పుస్త కములు తెప్పించుకొనుటయేగాక మొఖుబిర్ దక్కన్ అనే వారపత్రికను తెప్పించి చూచేవాడను. వారం రోజులకు ఒక పర్యాయము పరిటాలవెళ్ళి శబ్దార్థములను సందేహాములను తెలుసుకొని వచ్చెడివాడను. నేను రోజు అంతయు భాషాభివృద్ధికే వినియోగించుచుంటిని. సాధారణముగా హైదా బాదులో వికాలత్ పరీక్ష డిశంబయి నెలలో జరుగుచుండెడిది. లా కమిటీ జనవరి నెలాఖరునుంచి ప్రారంభించ బడెడివి. 2 మాసములే నాకు అవ కాశమున్నదనుకొని ప్రయత్నము చేయుచుంటిని. కాని దైవికముగా ఆసం వత్సరము పరీక్షలు డిశంబరుకు బదులు జనవరి నెలాఖరులోనో ఫిబ్రవరి మొదటి వారములోనో జరిగెను. మా బంధువు అల్లూరు వెంకటసుబ్బా రావుగారు నాకంటె వయస్సులో 2 సంవత్సరములు చిన్నవాడు. అతను ఆ సంవత్సరము వకాలత్ చదివి పరీక్షయిచ్చి యింటికివచ్చెను. నేను వెళ్ళి అతనిని కలిసితిని. ఒకరోజు శిక్షణలను గురించి అనగా లా చదువుటకు కావ

లసిన భాషాజ్ఞానము బోధనాపద్ధతులు, పుస్తకములు, ఫీజులు మొదలగు విష యములన్నియు సాకల్యముగా మాట్లాడితిని. మాయిద్దరి సంభాషణల అనం తరము నేను చదువగలనని అతను సదభిప్రాయమిచ్చి ధైర్యము చెప్పెనుం అతనుకూడ పరీక్షానంతరము అల్లూరులోనే ఉంటూఉండెను. గనుక మే ముభయులము ఒకరివద్ద రొకరమువచ్చి వెళ్ళుచు భాషా విషయములను మాట్లాడుకొనుచు కాలమా గడుపుచుంటిమి. కొలదిరోజులకే లా కమిటీ ప్రారంభింపబడినది. వెంకటసుబ్బారావు ఉత్తరము తెప్పించి నాకు చెప్పెను. నేను హైదరాబాదువెళ్లి చదువుట దుర్ఘటమైతి.

రెండవ అధ్యాయము సమాప్తము

ఓమ్.

స్వీయ చరిత్ర

మూడవ అధ్యాయము

ప్రకరణము ౧

న్యాయశాస్త్రవిద్య

1316 ఫసలీ (1917 సం॥ రం ఫిబ్రవరిలో నేను హైదాబాదు వెళ్ళి వకాలతు చదువుటకు దృఢసంకల్పముచేసితి ధివార నక్షత్రి యుక్తమగు ఒకతేదీని ముందుగానే నిర్ణయించుకొంటిని ఆతేదీవరకు వెంకటసుబ్బయ్యగారు రూపాయలు అందజేయజాలకపోయిరి అంతట మాతండ్రి గారికి స్నేహితుడును, మాభూమిని కౌలుకు తీసుకొని సేవ్యముచేయు, ఒక పెద్దమనిషి పొన్నవరం కాపురస్తుడు చావా కోటయ్య అనే ఆయనతో ప్రయాణసంకల్పము, వెంకటసుబ్బయ్యగారి వాగ్దానభంగముచెప్పి ప్రస్తుతము కొంతడబ్బు అప్పు పూర్వకముగా సహాయముచేయుమని కోరితిని అదులకు ఆయన అంగీకరించి రు. 60 అరవై రూపాయలు తెచ్చి నాకు యిచ్చెను. అంతకుపూర్వము కొన్నిదినములనుండి మా నాయనగారికి జ్వర ముపచ్చుచుండెను. కామోలావ్యాధికూడా కనిపించెను. ఆరోజున ఆయన చికిత్సకొరకు వెల్లంకిఅనే గ్రామమునకువెళ్ళెను. వేము మంచిరోజును నిర్ణయించుకొన్నాను. గనుక దైవమునూహ భారమువేసి ప్రయాణము సాగించితిని యెట్రిపాలెంవచ్చి, రైలెక్కి మరునాడుదయముకు హైదాబాదుచేరి స్టేషనులో దిగితిని ఆనాడు మానాయనగారు ఇంటలేనప్పుడు ప్రయాణము ఆపుకొనలేక సాగించితిని గనుక మా నాయనగారు కొంచెము అసమ్మతి జూపిరని తెలిసినది. తరువాత వ్యాధి తగ్గిపోయినది. ఆయనకు ఆరోగ్యము చేకూరినది.

నేను హైదారాబాదు రైలుస్టేషనునుండి బాలాగంజు వెళ్ళితిని. అక్కడ మధిరనందగామతాలూకా మొదలగుతూర్పు బ్రాహ్మణులు చాలా మంది ఉంటారు. వారు ధర్మశాలలలో పడుకుంటారు. వారిలోకొందరు స్మార్తకర్మలు చేయుచుచు, కొందరు పురాణములు చెప్పుచు, కొందరు వంటలుచేయుచు, డబ్బుసంపాదించుకొని వెళ్ళుచుండెడివారు. బాలాగంజు అప్పటిదివాన్ మహారాజా సర్‌కిషణ్‌పరిసాదుగారి స్వంతజాగీరుకు సంబంధించినదైయుండెను. అగంజులో బియ్యము మొదలగు ధాన్యముల వ్యాపారములు విరివిగా జరుగుచుండెడివి. నాగర్ కర్నూలు మొదలగు చోట్లనుంచి లంబాడీలు ఆవులపైన జొన్నలు బియ్యము మొదలగు ధాన్యములసంచులు వేసికొని బాలాగంజు (మార్కెటు)కు అమ్మకమునకు తెచ్చెడివారు. వేలాది పల్లాలకొలయ వికియలు జరుగుచుండెడివి. నాగర్ కర్నూలు (మహబూబ్‌నగరం) పరిసరములనుండి సన్ననిబియ్యము ఆరే కాటీలుచాలా పశస్తమైనవి వచ్చుచుండెడివి. పూర్వము మహారాజా చందూలాలు దివానుగా పనిచేసెను. తరువాత వారిదౌహిత్రుడు మహారాజా కిషణ్‌పరిసాదు బహదూరుగారు రెండు పర్యాయములు దివానుగా పనిచేసిరి. రాజాచందూలాలు తోడరుమల్ వంశీకుడు ఈ తోడరుమల్ వంశీకులను మొదటి ఆసఫీజానిజాముల్కు డిల్లీనుండి హైదారాబాదుకు తీసికొనిపచ్చెను. పైనజెప్పినట్లు బాలాగంజు మహారాజా కిషణ్‌పరిసాదు స్వంతమునకు చెందినదైనందువలన దానిపరిక్కనే వారి దేవిడీసమీపముగా ఉండెడిది. బాలాగంజుకు చుట్టు పరికారముకలిగి రెండు ద్వారములు (గేట్లు) ఉండెడివి. గేట్లు సాధారణముగా రాత్రిలదు మూయబడెడివి. ఆబాలాగంజులో తిరువూరు తాలూకా చిట్యాల గ్రామకాపురస్తులు మాగ్రామ కాపురస్తుడు విందమూరి నాగయ్యగారి అల్లుడు మకిరాల లక్ష్మీకాంతయ్యగారు వంటలుచేసుకొని జీవించుచుండెడివాడు. మొదట ఆయన నందిగామ తాలూకా మునగాపల్లె అగ్రహారీకుడు అమరవాది వెంకటస్వయ్య

శాస్త్రిగారికి దానముగా దొరికిన ఒకయింటిలో ఉండెడివారు పరిమి
మానమ్మ, ఆమె కుమార్తె మణెమ్మలు బీదవారు వితఃతువులు అగుటచే పై
చెప్పిన యింటిలోనే ఉండెడివారు మణెమ్మ దివానుగారి భార్యకు తెలుగు
చెప్పుచుండెడిది. నేనులోగడవెళ్ళి మున్సిఆలంలో చేరివారంపది రోజులు
గడిపినదీ ఈయింటిలోనే అరోజులలో హైదాబాదులో హోటళ్లు, వస
తిగృహములులేవు. దేవాలయములు, ధర్మశాలలు ఉండెడివి. హైదా
బాదు వెళ్లేకార్యార్థులు ధర్మశాలలో వంటచేసుకొని భోజనము చేసేవారు.
కనీసము 2,3 వీథులకొకటయినను అన్నదానసత్రములుండెడివి. అచట
బీదబాహ్మణులకు భోజనముకొరకెడిది. నేను ఈతరగతిలో చేరినవాడను
కాను గనుక బాలాగంజు వెళ్ళితిని. పైచెప్పినవారు నాకుపూర్వ పరిచితులే
కాబట్టి నాఖర్చుపైన నాకుఅన్నము వండిపెట్టించునికోరతిని నేనుస్వగా
మస్థుడను. పూర్వపరిచితుడను అయియుంటిని ఆకారణమున వారునాకు
వండిపెట్టుటకు అంగీకరించిరి అంతకుపూర్వము లక్ష్మీకాంతయ్యగారు స్థలం
సందిపాంచి స్వంతయిల్లుకట్టుటకు పారంభించెను. అది చాలాభాగము
పూర్తిఅయినందున వారుదానిలో పవేశించిరి. అమరవాది వెంకటప్పయ్య
శాస్త్రిగారి ఇల్లు కాంతయ్యగారి ఆధీనములోనే ఉండెడిది. ఆ యిల్లు
ఖాళిగా ఉన్నందువలన ఉండుటకు వాకుయిచ్చిరి. అద్దెలేదు. పనిమనిషి
జీతము, దీపపుఖర్చు నేనుపెట్టుకొనేవాడను నేనువచ్చిన మరుకోజు కాం
య్యగారు నన్ను వెంటపెట్టుకొని కోకాతట్టి బజారులోఉన్న మాల్వీచోర్
యిబాహీంఅలీసాహెబు హైకోర్టువకీలుగారి లా కమిటికితీసుకొని వెళ్లెను.

కమిటీ కార్యదర్శి పవేశ రుసుము 2 రూపాయలు నెల జీతము
రు 1 ఒకరూపాయి పుచ్చుకొని నన్ను లాకమిటీలో పవేశ నెట్టుకొనెను.
అది 23 పర్వ్ధీ 1316 ఫసలీ (28-2-1917) సోమవారం కావచ్చు
నని నాజ్ఞాపకము. ఆ కమిటీలో ఇబ్రాహీంఅలీ సాహెబుగారు ఒక్కరే

అద్వితీయమగు లా లెక్చరర్ ఆయిన పవిత్రనామము నేను ఆజన్మాంతము మరువజాలను. నాకు కమిటీలో 35 వ స్థానము దొరికినది. అప్పుడు పీనల్ కోడ్ స్టాంపు ఆక్టుసైన లెక్చరు జరుగుచుండెను.

ఆరోజులలో పాత పద్ధతులసైనచే శిక్షణ యిచ్చుచుండెడి వారు. ప్రతి శుక్రవారము రోజు మధ్యాహ్నం 2 గంటలనుంచి ఆ వారముతో చదివిన పాఠములను గురించి వ్రాతమూలకముగా పరీక్షతీసుకొని మార్కులు ప్రకటించేవారు. ప్రతిరోజు ప్రశ్నలువేసి జవాబులుతీసుకొనుచుండెడివారు తప్పకుండా హాజరు అయినందుకు 4 మార్కులున్న ప్రశ్నలకు సరియైన సమాధానమిచ్చినందుకు 6 మార్కులున్న మొత్తము 10 మార్కులు ఉండెడివి. ఆమార్కులు నోటుచేయబడెడివి. ఈమార్కుల మొత్తమునుబట్టి స్థానములో మార్పు జరుగుచుండెడిది. నాజ్ఞాతి తిరుపులరావు నాకంటే 4, 5 రోజులు ముందే కమిటీలో చేరెను. అతనిది 25 వస్థానము. ఆ వారములో పరీక్ష జరిగినది. కాపీలు అందచేసితిమి. విద్యార్థులసంఖ్య స్వల్ప మేగనుక అప్పుడే లెక్చరర్ గారు మూడుటనే దిద్ది మార్కులు తెలిపెను. నాకు 64 మార్కులున్న తిరుపులరావునకు 27 మార్కులున్న వచ్చెను నాకు సంతోషము ధైర్యము కలిగెను. నెలాఖరున నాకు 14 లేక 15 వ స్థానము లభించెను. నేను శ్రద్ధగా చదువుచుంటిని. కేవలము శాస్త్ర జ్ఞానమునకేకాక భాషాజ్ఞానమునకు ప్రయత్నము చేయుచుంటిని. కేవలము లా పుస్తకములు ఊర్కూరులోనే ఉన్నవి. మాలెక్చరర్ గారు చదివి గ్రహించుటకనువగు నటుల ప్రతి చట్టమునకు తేటతెల్లమగు సంగ్రహమును వ్రాసి అచ్చువేయించి ముఖ్యముగా విద్యార్థులకు విక్రయించేవారు. ఆకమేటీలో ఒక ముద్రణా యంత్రముకూడా ఉండెను. చదివినంతవరకు చిలుక పాఠమువలెగాక తాత్పర్యయుక్తముగా గ్రహించి గట్టిగా చదువుచుంటిని. ఏప్రియల్ మాసాంతమువరకు విద్యార్థులసంఖ్య 300 వరకు పెరిగెను. నేను 2 వ స్థానము నాక్రమించ గలిగితిని. దీనివలన నేను చదివి పరీక్షలో

గెలుపొంద గలుగుదుననెడి ధైర్యము నాకు కలిగినది. నేను లెక్చరర్ గారి దృష్టిలోకూడా మంచి స్థానమును సంపాదించ గలిగితిని. ఆంధ్ర, మహా రాష్ట్ర, కర్ణాటక మహమ్మదీయ సజ్జన విద్యార్థులెందరో స్నేహితులయిరి. నేను ఎక్కువమార్కులు సంపాదించుచు 2 వ స్థానమునందుటచే వారందరు నన్ను మర్యాదగాను ప్రేమతోను సంబోధించి మాట్లాడుచుం డిరిసామాజిక కట్టుబాటులనుబట్టి నాకు భాషలోనేకాక వేషములోకూడా మార్పు చెందవలసి వచ్చినది. 3 నెలలలో పెద్దమార్పు గలుగచేసికొన గలిగితిని. రూమి టోపినిమాత్రము ధరించుటకు నాప్రకృతి అంగీకరించనందున ఎప్పుడును రూమి టోపినిమాత్రము ధరించలేదు.

నేను చదివే లా పరీక్షకు వకాలత్ దర్జాసువ్వం (III వ తరగతి ప్లీడరీ) అంటారు. విద్యార్థి ఏవిద్యా పరీక్షలో ఉత్తీర్ణుడు కావలసిన అవసరములేదు. భాషాజ్ఞానము ఉంటే చాలు. యిదిగాక యింకా రెండు పై తరగతులుంటవి. వాటిని వకాలతు దర్జాసువ్వం, వకాలతు దర్జాఅవ్వల్ అంటారు. రెండు తరగతులకు నియమములు సమానమే, గాని విద్యార్థి మెట్రిక్యులేషన్ లేక తత్సమానమైనవి ద్వాపరీక్షలోగాని వకాలతు దర్జా సువ్వంలోగాని ప్యాసయి ఉండవలయును. రెండు సంవత్సరములు గాన్ని మెంటుకాలేజీలో లెక్చర్లు వినవలయును. లేదా 7 సంవత్సరములు మూడవ తరగతి ప్లీడరుగా పనిచేయవలెను. 1, 2, 3 తరగతుల వకాలతు పరీక్షలు ఒకే పర్యాయము, ఒకే తేదీలలో ఒకే కేంద్రములో ప్రారంభించ బడేవి. 3 వ తరగతి పరీక్షలో 4 రోజులును (8 పేపర్లు) 1, 2 తరగతి పరీక్షలు 6 రోజులును (12 పేపర్లు) జరిగేవి. మొదటి 8 పేపర్లు ఒకే విషయమును గురించి సామాన్యముగా నుండెడివి 1, 2 తరగతుల ప్రశ్నా పత్రముల స్థాయి ఉన్నతముగా నుండెడిది. 3 వ తరగతి అభ్యర్థి ప్రతి పేపరులో నూటికి 30 చొప్పునను రెండవ తరగతి అభ్యర్థి నూటికి 40 చొప్పునను మొదటితరగతి అభ్యర్థి నూటికి 50 చొప్పునను మార్కులు తెచ్చుకొన వల

యును. ఒకదానిలో తప్పినను సాంతము తప్పినట్లు అగును అనగా కంపార్టు మెంటు పద్ధతి లేదు.

యిదిగాక జడిషల్ పరీక్ష అని ఒక న్యాయశాస్త్ర పరీక్ష యుండెడిది. యిది జడిషల్ ఉద్యోగములకొరకు వీర్పపినది. దీనికిని ఏవిద్యాపరీక్షలలో ప్యాసుకానవసరములేదు గాని లా కాలేజీలో రెండు సంవత్సరములు హాజరు విదిగా నుండవలయును. దీనిలోకూడా మార్కులనుబట్టి మొదటి తరగతి, రెంతవ తరగతి ఉండెడివి. ఉత్తీర్ణులయినవారు కోరినచో అదేతర గతి ప్లీడరు పట్టాయిచ్చేవారు. వకాలకు 1, 2 తరగతుల పరీక్షలకును, జడిషల్ పరీక్షకును భేదముఉండేది.

1. వకాలతు పరీక్షలో చేరువారు పై జెప్పినవిధముగా మెట్రిక్యులేషన్ 3 వ తరగతి ప్లీడరు పరీక్షలో ప్యాసయి ఉండవలయును.

2. వకాలతు పరీక్షలలోని అన్ని పత్రికా పత్రములకు జవాబు యిచ్చి ఒకేసారి ఉత్తీర్ణులు కావలయును. జడిషల్ పరీక్షలో 5 భాగములు కావింపబడి 5 పర్యాయములు పరీక్షయిచ్చి ఉత్తీర్ణులు కా స్నచచు.

3. జుడిషల్ పరీక్షలో సివిల్ క్రిమినల్ తీర్పులు వ్రాయవలసి ఉండెడివి. వకాలతులో తీర్పులు వ్రాసేపత్రిక ఉండెడిదిగాదు. కొన్ని పుస్తకములుమాత్రము జాస్తి ఉండేవి.

ఉస్మానియా యూనివర్సిటీ వీర్పడి ఎల్. ఎల్. బి. పరీక్షలువీర్పడిడే వరకును దానితరువాత కొన్ని సంవత్సరముల వరకును కూడా వకాలతు పరీక్షలు జరుగుచుండెడివి. జుడిసల్ పరీక్షలు మాత్రము 1335 ఫసలీ (1926) సంవత్సరములో తీసివేయబడెను. ప్రభుత్వమునకు తీసివేయు సంకల్పము 1332 ఫసలీనుండియే కలిగినను పొడిగించు నియమ నిబంధనలను సవరించుచు వచ్చినందున ఈమహోదయ పర్వము చాలాపందికి పరీక్షయిచ్చుటకు అవకాశము లభించి యుండెను.

హైదాబాదు 1, 2 తరగతుల న్యాయవాదులలో 100 కి 90 మంది జుడిషల్ పరీక్షయిచ్చి పట్టాపొందినవారే. వకాలతు పరీక్షలు బహుకఠినముగాను, ఉత్తీర్ణులసంఖ్య బహుసల్పముదాను ఉండెడిది. 3 వ తరగతి పరీక్ష 1319 ఫసలీతోను 1, 2 తరగతుల పరీక్షలు 1360 ఫసలీలోను తీసివేయబడెను. 3 వ తరగతిలో నూటికి ముగ్గురు చొప్పునను 2 వ తరగతిలో నూటికి 1, 2 చొప్పునను 1 వ తరగతిలో ఎప్పుడో ఒక్కరును ఉత్తీర్ణుడయితే కావడము ఉండేది. ఈకారణమున గత్యంతరము లేని కొందరు తప్ప సాధారణముగా తక్కినవారు ఈపరీక్షలో చేరలేక పోవుచుండిరి. నేను ప్రవేశించిన లాకమిటీలో మూడవతరగతి పరీక్షకువెళ్లే విద్యార్థులేగాక 1 వ 2 వ తరగతి లా పరీక్షలకును జుడిషియల్ పరీక్షలకు వెళ్ళేవిద్యార్థులు 18 లా పుస్తకములపైన యిచ్చేలా లెక్చరులకువచ్చి శిక్షణ పొందుచుండెడివారు. నేనుమాత్రము ఈకఠిన నియమమునకు లోనై 1 వ తరగతి పరీక్షలో ప్యాసయితిని దానిని ముందు వ్రాసెదను.

నేనువట్నం ప్రవేశించిన 2 నెలలకు లక్ష్మీనారాయణ అనే కాన్ కుబ్జ బ్రాహ్మణవిద్యార్థి పరిటాలనుండివచ్చి తానుకూడా లాకమీటిలో ప్రవేశించి చదివెదను అతనితండ్రి గులాబ్‌సింగు పరిటాల జాగిర్దారుతర పున ఉద్యోగి ఏదో బజారులో పరిచితులవద్దనేఉండి చదువుకొను చు సాయంత్రము నావెంట కమీటీకివచ్చేవాడు. లెక్చరుపూర్తికాగానే ఎవరి బసకువారు వెళ్లేవారము. లెక్చరుకాలము సాయంత్రము $5\frac{1}{2}$ గంటలనుంచి రాత్రి 10వరకు ఉండెడిది. కాబట్టి చాలామంది ఉద్యోగస్తులు ఆఫీసులు మూసినతరువాతవచ్చి చేరుటకవకాశముండెడిది. లక్ష్మీనారాయణ మాత్ర భాష ఉరుదుగనుక అతనితో పగలంతయు ఉరుదులోనే పరిసంగముచేసె డివాడను. ఇదికూడా భాషాభివృద్ధికి దోహదమయినది. ఎప్పియత్ మాసాంత

మున మున్సఫ్ మేజ్ట్రేటు సుదర్శనరావుగారు జాగీరుపెద్దఉద్యోగస్తులతో మట్లాడుటకు పట్నంవచ్చి నాకృషి నామార్కులుచూచి సంతృప్తిని వెల్లి డించి తప్పక ప్యాసు కాగలనని ఆశీర్వదించెను.

3 సంవత్సరములు ఊరుమ, ఫారశిభాషలమ దూరమై నిరాశచెంది కృషించిన నాకు 3మాసములలో కొంత భాషాజ్ఞానము శాస్త్ర పరిచయము సదోష్ఠికృషి ఫలితముగా లభించినది. అనగా యెండిన చెట్టు చిగిర్చి నట్లయినది.

300 విద్యార్థులలో 2వ స్థానమాకర్మించి లెక్చరర్ గారి దయకు పాత్రిడ నైనందుకు నాలో నవజీవము నూతనోత్సాహము కలిగెను. మే నెలారంభమున మాబావమరిది హనుమంతారావు వివాహము తటస్థించి నందున వివాహమునకు పరిటాల వెళ్ళితిని. సేవకాత్పత్తి నవలంబించి మాన సిక బాధపడుట మాని తెలివి తేటలతో వకాలత్ చదువుచున్న నన్ను చూచి బంధుమిత్రులు సంతోషించిరి. కన్యకు, పినతండ్రి, మాదిరాజు కామేశ్వరరావుగారు. వరుసకు సహోదరుడు. అనగా ముత్తాత ఒక్కరే. ఆయన తహశీల్దారకు సలహాయివ్వగల వ్యవహార దక్షుడు. నాయందు ప్రేమగలవాడు. నన్ను ఒకనిమిషముకూడ విడిచిపెట్టక ప్రశ్నలువేయుచు తన అనుభవములను తెలుపుచు నాఉత్తరములకు తృప్తిపడుచు నీవు పన శాఖ, మాదిరాజువారిలో వకీలు పరీక్షయిచ్చి కుటుంబ గౌరవమును కాపాడవలెనని ఆదేశించెను.

వివాహానంతరము 6వ రోజున బయలుదేర నిశ్చయించు కుంటిని. 7 మాసముల గర్భిణితోనున్న నాభార్య పుట్టినింటనే ఉండెను. నేను తీసి కొని వెళ్ళిన రు 60/- కమిటీ ఫీజులు, పుస్తకములు, బట్టలు కొనుటకును భోజనమునకును ఖర్చు అయిపోయెను. యద్దనపూడి వెంకటసుబ్బయ్య గారిని డబ్బు అడిగితిని. ఆయన రు 30/-లు యిచ్చిరి. తక్కినవి మనియా ర్డరు చేయుచుందునని నమ్మకముగా జెప్పెను.

ఈమధ్య మానాయనగారు పూర్ణారోగ్యమును పొందిరి గాని పిన తండ్రిగారి మరణానంతరము వారికి తటస్థించి ఉదాసీనత, పిరికితనము నేను చేతికింద నుండుటవలన కొంతతగ్గెను. గాని నేను పట్నం వెళ్ళగానే తన పూర్వాభిప్రాయానుసారము కుటుంబమును నీలికుర్తికి మార్చుటకే దృఢ నిశ్చయము చేసికొనెను, ఎద్దులను అమ్మివేసి ఆవులను నీలకుర్తికిపంపి, భూ ములను కాళ్ళకుయిచ్చి ప్రయాణమునకు సిద్ధముగానే ఉండెను. గాని నాభార్య ప్రసవమగుటయు యిత్యాది ఈతిబాధలు తటస్థించినందున ప్ర యాణము వాయిదాలు వేయబడుచుండెను.

కారణాంతరములచే కొన్నిరోజులు పట్నంలో నేనే వంటచేసికొని తినేవాడను. ఉదయం 9 గంటలకు వంటచేసికొని, భోజనముచేసి చదువు కొనుట మొదలుపెట్టి సాయంత్రము 4 గంటలరాత్రికి వచ్చి పరుండెడి వాడను.

నాభార్య జ్యేష్ఠ మాసాంతమున ప్రసవమైనది. ఒక మగశిశువు కలిగి నాడు. బారసాలకు రమ్మని మామామగారు నన్నుకోరిరి. గాని పాఠములు పోవునని నేను పరిటూల వెళ్ళలేదు. అపిల్లవానికి సత్యనారాయణ అని నామకరణము చేసిరి. పట్నములో లక్ష్మీనారాయణ నేను చదువుచుంటిమి.

సెప్టెంబరు నెలాఖరువరకు విద్యార్థులసంఖ్య 600 ల వరకు హెరిగి నది. మొదటి స్థానమున మాణిక్యరావను మహారాష్ట్ర బ్రాహ్మణుడును, రెండవస్థానమున నేనుంటూ ఉంటిమి. వార పరీక్షలు జరుగుచునే ఉండెడివి. ఒకవారములో నాకు 95 మార్కులు కాపీచేసివేసి కమిటీలో అంద జేసిరి. వానినిచూచి గర్వపడి పొంగిపోతిని. మరునాడు బోర్డుపైన రిజల్టు కాగితము అంటించబడెను. అందులో మొదట రామచంద్ర తీయింబక రావనే విద్యార్థిపేరు వ్రాయబడి ఆయన సంపాదించిన మార్కులు 97 వ్రాసియుండుట జూచి గర్వముమాని సిగ్గుపడితిని. కాని ఈశ్వరసృష్టిలో ఒకరినిమించిన సమర్థులు మరియొకరుంటారని గ్రహించి సిగ్గును మానితిని.

ఆ సంవత్సరం జూన్ నెల తరువాత కొన్ని నూతన రాజ్యాంగవిషయములను గ్రహించ గలిగితిని. లార్డుకర్జన్ బెంగాలు విభజన చేసినందున ప్రజలు తీవ్రాందోళనము చేయుచున్నారనియును దాదాభాయి నౌరోజి ఇండియాకు స్వరాజ్యము రావలెనని చెప్పినాడు గనుక ప్రజలు స్వరాజ్యమును కోరుచున్నారనియును, బాలగంగాధరతిలక్ ప్రజలకు విదేశ వస్తు బహిష్కరణము, స్వదేశ వస్తు పోత్సాహము బోధించినాడనియును బెంగాలులో రహస్య సంఘములద్వారా ఆంగ్లేయులకు విరుద్ధప్రచారమే గాక మారోషరంగి (ఆంగ్లేయునికొట్టు) అనే నినాదము, వందేమాతర నినాదము చేయుచున్నారనియును ఖుదీరాంబోస్ అనే బెంగాలు దేశభక్తుని ఉరితీసినారనియును వార్తలు వింటిని. విద్యార్థులు ఈవార్తలను బాగుగా చెప్పికొనుచు పరిబోధము సాగించిరి. ప్రజలలో ముఖ్యముగా విద్యార్థులలో రాజకీయ చైతన్యము కలిగినది. కమిటి 5 నుంచి 10 వరకు జరుగుచుండునని పైన వ్రాసితినిగదా. లెక్చరరుగారు 8 గంటల రాత్రివేళ అరగంట కాలము లెక్చర్ ఆపి బ్రాహ్మణునితో హిందువులకును ముస్లిములతో ముస్లిములకును తేనీరుచేయించి యిప్పించెడివారు. ఈఆందోళన అనంతరము తేనీరులో విదేశపంచదార వేయకూడదని విద్యార్థులు కోరినందున స్వదేశియెట్టి పంచదార తెప్పించి వినియోగించడము ప్రారంభము చేయబడెను. విదేశి టోపీలను, ఉన్ని మ్లుబట్టలను పెన్సిళ్లను కొనుట మానివేసితిమి. మకరాల కాంతయ్య ఉత్సాహి, తీవ్రవాది. ఆయనయు మరికొందరు బ్రాహ్మణులును ఏదోవేళకు నావద్దకువచ్చి వార్తలు వినిపించుటయు మనోభావముల తెలుపుటయు చేసెడివారు. ఆంధ్రకేసరి లేక దేశమాతఅనే ఒక పత్రికనుకూడ తెప్పించి చదివెడివారము. అదే రోజులలో గాడిచర్ల హరిసర్వోత్తమరావుగారి మీద వచ్చిన స్వరాజ్యపత్రిక కేసు, లజపతిరాయ నిర్బంధము, యిత్యాది విషయములను విసుచు చర్చించుకొనుచు బ్రిటీషు గవర్నమెంటుయెడల ద్వేషభావములను వెల్లడించుకొనుచునుంటిమి

మోల్వియిబార్కిహీం అలీసాహెబుగారు లాయరువృత్తిలో అంత ప్రముఖుడు గా చెప్పుకొనబడలేదు. గాని బోధనా విషయములో మాత్రము మంచి ప్రతిష్ఠ సంపాదించెను. ఆయనకు మత పక్షపాతము బొత్తిగా నుండెడిది కాదు. శిష్యవర్గములో హిందువులసంఖ్యయే యెక్కువ. శిష్యులను కన్న బిడ్డలవలె చూచెడి స్వభావముగల గురువు.

అబాన్ (సెప్టెంబరు) నెలాంతమున పరీక్ష దరకాస్తులు పంపవలెను. నియమానుసారము ఫీజుసహా దరకాస్తు యిచ్చితిని. పరీక్ష తేది సమీపించి నది. వారపరీక్షలు మంచికట్టుబాట్లలో జరిగేడివి. అనగా కాఫీజరిగేదికాదు అందునేను భయస్తుడను. కాఫీచేయుటకును, చేయించుటకును యిష్టపడెడి వాడనుకాను. గాని పరీక్షకు వారమురోజులుముందు వాతోను యింకొక 8–10 మంది తెలివిగల విద్యార్థులతోను మాలెక్చరర్ ఏకాంతమున పిలిచి పరీక్షలో తోడి సోదర విద్యార్థులను కూడ తీసికొనివెళ్లుట మానవ ధర్మమని సూత్రీకరించియముగా నుపదేశించెను,

1, 2, 3 తరగతుల పరీక్షలు హైకోర్టులో జరిగెడివి. హైకోర్టు ముందు మైదానములో మాలెక్చరర్‌గారు ఒక డేరావేసి విద్యార్థులను కూర్చుండబెట్టి పరీక్షవిషయమును బోధించుచు కనీసము 50 ప్రశ్నలు వాటికి ఉత్తర్వులు చెప్పినాడు. ఆబోధ, ఆపరిశ్రమ చాలా లాభకారక నుండెడిది, 4, 5 ప్రశ్నలు ఆయనను ప్రస్తావించిన వాటినుండి వచ్చెడివి. ఫీజు రు 3/- లు యివ్వవలసి వచ్చెడిది. నేనుకూడ అందులో జేరితిని. పరీక్ష హాలులో నాలైనులోనే గంగాధరరావు అనే విద్యార్థి కూర్చొని యుండెను. ఆయనకూడ మాకమిటీ విద్యార్థియే, పినల్‌కోడ్ పేపరు చాల కఠినముగా నీయబడెను. నేను నిర్లక్ష్యముగా వ్రాయుచుంటిని. అతడు బాగుగా చదివినవాడే. అతనికి నాసంగతి బాగుగా తెలియును. గద్గద స్వరముతో కోటేశ్వర్‌కి జ్వరంవచ్చినది. మోల్వీసాహెబుమాట జ్ఞాపకము చేసికొని నన్ను బచాయించు (కాపాడు) అనెను. అది నా హృదయమును

కరిగించినది. పేపరు త్వరలోవ్రాసి ముగించితిని. అతని మాటవిని పేపరులోని ప్రతి ఉత్తరమును నెమ్మదిగా అతనికి వినబడునట్లుగా చదువ నారంభించితిని. అతనుకూడ తెలివిగలవాడే గనుక గ్రహించి జవాబులు వ్రాసుకొనెను. గడువులోపల కాపీని యిచ్చివేసి బయటికివచ్చితిని. 4వ పేపరు (గష్తియూత్ మాల్గుజారి)తో సంబంధించినది ఒకే ఒక రివిన్యూ విషయప్రశ్న 50 మార్కులు గలదియు 1, 2 ప్రశ్నలు స్టాంపుయాక్టు ఆర్డినల్సుతో సంబంధించినదియు ఉండెను. ఏమో వ్రాసితిని. నమ్మకము పోయినది. కోర్టు ఫీయాక్టులో ఫీ పినాల్టి ఎట్లా వసూలుచేయబడును. అనే ప్రశ్నయుండెను. దానికి 8 మార్కులు. దాని సమాధానము మొదట కోర్టు ఫీ స్టాంపు రూపముగాను, పినాల్టి నగదు రూపముగాను చెల్లించ బడును అని వ్రాసితిని. గాని, పేపరు సరిచూచుకొనుచుంటిని. ఇంతలో పైజెప్పిన గంగాధరరావు అతని స్నేహితుడు హనుమంతరావున్న ప్రశ్నకు సమాధానము యీ రెంటిని జుర్మానావలె నగదురూపమున వసూలుచేయు దురనివ్రాసి వినిపించుకొనుచుండిరి. అది నాకు వినబడినది. దురదృష్టవశాత్తు నాబుద్ధి తిరిగిపోయినది. మొదటి సమాధానము కొట్టివేసి ఈ సమాధానము వ్రాసి కాపి యిచ్చివేసితిని. హాలునుంచి బయటికి రాగానే మా లెక్చరర్ ప్రశ్నలకు సమాధానములు వినిపించెను. నా తప్పును నేను గ్రహించగలిగితిని. అన్ని పేపర్లలో 50కు మించిన మార్కులు వచ్చునని గట్టి నమ్మకముండెను. గాని ఈ పేపరులో 34వరకు ఆశపెట్టుకొని ప్యాసు కాగలనని అనుకొనుచుంటిని.

పరీక్షానంతరము మరురోజే బయలుదేరి పరిటాల వచ్చితిని. అచ్చట రెండు రోజులు మాత్రిముండి నా భార్య కుమారుని తీసుకొని జగన్నాధపురము వచ్చితిని. వారం రోజులలోనే మా పినతండ్రిగారి కోరికపై నీలకుర్తి వచ్చితిని. నీలకుర్తిలో 10 రోజులుంటిని. మా నాన్నగారు ఆదివరకే కొన్నాళ్లనుండి నీలకుర్తిలో నుండిరి. ఉభయులము జగన్నాధపురమువచ్చి

తిమి. అంతకు వారం రోజులక్రితము నా భార్యకు మూర్ఛలవ్యాధి ప్రారం భమాయెను. అపాయకరమైన వ్యాధియని భయపడసాగిరి. తుదకు మా అత్తగారువచ్చి పరిటాలకు తీసికొని పోయెను. మంగలి వైద్యులు చికిత్స ప్రారంభించిరి. వాతపైత్య వ్యాధియని నిదానము చేసిరి. మందులు పథ్య ము ప్రారంభించబడెను. ప్రతిరోజు 1 మొదలు 6 పర్యాయములవరకు మూర్ఛలు వచ్చుచుండుటచేకమ్మలు లేక సొమ్మలుఅనిన్ని ప్రాణభయము లేదనిన్ని వైద్యులు చెప్పినందున నేను ఆమెను వదలి యింటికి వచ్చితిని.

తరువాత మా తమ్ముడి ఉపనయనము వివాహము తటస్థించినది. అది కుంటముక్కలలో జరిగెను. శ్రీ కాశేశ్వరరావుగారు అంతకు 3 సంవత్స రముల క్రిందటినుంచి బెజవాడలో ఉంటూ ప్లీడరి చేయుచుండిరి. వివాహ మునకు వారును 3వ రోజున కొండపల్లిలోదిగి కుంటముక్కలకు ఒంటెద్దు బండిపైన వచ్చిరి. కొండపల్లికి కుంటముక్కల 6 మైళ్ళ దూరముగానుండె డిది. మా తమ్ముని వివాహము తరువాత 4వ రోజున బండిపైన నేను శ్రీ కాశేశ్వరరావుగారు బెజవాడకు బయలుదేరితిమి. మార్గమధ్యమున సుమారు 16 మైళ్ళుండున్నది. మధ్య తాడేపల్లిలో 15 నిమిషములుమాత్రము నిలచి మరల బయలుదేరితిమి. అప్పటికింకను టీ, కాఫీలు వ్యాపించనందున మేము అట్టి అనుష్ఠానములు చేయకనే బయలుదేరితిమి. దారిలో నేను హైదరా బాదు సంగతులు నా చదువు కార్యక్రమము, స్వదేశోద్యమ ప్రచార మునుగురించి కొన్ని మాటలు చెప్పితిని. వారు అప్పటివరకు భరత ఖండ మందంతటను వ్యాపించియున్న స్వతంత్రాంధ్ర విదేశ ప్రభుత్వము వలన కలుగుచున్న బాధలు స్వరాజ్య పత్రికా కేసు స్వదేశవస్తు ప్రోత్సాహము మొదలగునవి ఎన్నియో అమూల్యములగు విషయములు నాకు బోధించిరి. సురాజ్యమునకును స్వరాజ్యమునకుగల తారతమ్యమును నాకు చక్కగా బోధించిరి. శ్రీ కాశేశ్వరరావుగారి హితవాక్యములలో కొన్నిటిని యిప్ప టికిని యథాతథాగా జ్ఞాపక ముంచుకున్నాను. నేను బెజవాడచేరి మా

నాయనగారు చెప్పిన కొన్ని వస్తువులను, బట్టలను కొనుక్కొని మనుమాడు కుంటముక్కల చేరితిని. వివాహానంతర మందరము జగన్నాధపురమువచ్చి గృహప్రవేశము, 16 రోజుల పండుగ తరువాత నా భార్యను మరల చికిత్సకొరకు పరిటాల పంపితిని. రోగము నెమ్మదించలేదు. ఆయుర్వేద వైద్యుడు వెన్నా సత్యనారాయణగారి సలహాపైన నా భార్యను బెజవాడ తీసికొని కాశేశ్వరరావుగారింటికి వచ్చితిని. అచ్చట పూర్వ పరిచితుడైన డాక్టరు వెంకటస్వామి నాయుడుగారికి చూపించితిని. వారు ఈ రోగము హిస్టీరియా అనియు ప్రాణభయము లేదనియును చెప్పెను. బీదవాడను విద్యార్థిని అని చెప్పినందున రు, 25/-ల కట్నముకు ఒప్పుకొనెను. గాని నేను ఊరుదువచ్చిన వాడనుగనుక ప్రతిరోజు ఉదయము 9 గంటలనుంచి తన బండిపైన తనతో తిరుగుచు తనతో ఊరుదు భాషనే మాట్లాడమని కోరెను. నేనట్లే చేసితిని. వారు చికిత్స ప్రారంభించిరి. నెలరోజులలో నా భార్యకు రోగము నెమ్మదించినది. డాక్టరుగారికి అనుకున్న ప్రకారం డబ్బు యిచ్చితిని. వెళ్ళే సంకల్పములో నుండగానే మా బావమరది, మీరు మంతరావువచ్చి నీవు పరీక్షలో తప్పినావని చెప్పెను. ఈ విషాదవార్త వినుటచే కొంచెం శాంతించుచున్న మనస్సు మరల చెదరిపోయెను.

ప్రకరణము ౫
పునఃప్రయత్నము.

బెజవాడ గ్రామములో తీవ్రముగా కలరా వ్యాపించెను. రెండు ఒంటెద్దుల బండ్లను తీసికొని బయలుదేరి పరిటాల చేరితిమి. ముందు కర్తవ్యమూహించజాలక దిగులుతో 2 మాసములు గడిపితిని. నిరుద్యోగిగానున్న నన్నుగురించి మా నాయనగారు విచారపడుచుండిరి. నేను మా పినతండ్రిగారి సహాయము కోరుటకు నీలకుర్తి వెళ్ళితిని. అక్కడ ఒక మాసముండి వారిని డబ్బు అడిగితిని. వారు విచారించెదను ఉండుమనిరి. ఇంతలో ఒక

రోజున ఆతాలూకా పోలీసు ఇన్‌స్పెక్టరు శ్రీ పాపిరెడ్డిఅనే ఆయన అదే పురములో మకాము చేసెను. అచ్చటికి మా పినతండ్రిగారితో నేనుకూడ వెళ్ళితిని. మాబంజరులో హిస్సాదారు రావుల లచ్చయ్యఅనే రెడ్డి దేశముఖ్ కూడ వచ్చెను. పాపిరెడ్డిగారితోచెప్పి నాకు ఏదైనా నౌకరిప్పించుమని మా పినతండ్రిగారు లచ్చయ్యగారినికోరిరి. లచ్చయ్యగారు పాపిరెడ్డిగారికి సిఫార్సుచేసిరి. పాపిరెడ్డిగారుకూడ నావలెనే లా కమిటీలో చదివి 3వ తరగతి వకీలుఅయి తరువాత పోలీసు యిన్‌స్పెక్టరుగా నియమింపబడెను. ఆయన నన్ను పిలిచి నా చదువు, విశేషమును మార్కులను గురించి విచారించెను. ఆయన నీవు యింత తెలివిగా చదివి దురదృష్టవశాత్తు ఒకసారి తప్పినంత మాత్రమున నిరాశ జెందకూడదనిన్నీ మరల చదువలసినదని చెప్పెను.

మటియు మా పినతండ్రిగారితో నిట్లనెను. ఈయనకు నేను ఎక్కువలో యెక్కువ 9, 10 రూపాయిల జీతముతో దఫేదారు ఉద్యోగము ఈయగలుగుదు ననియును అందువలన యీయన ఆశలు అడుగంటి జీవితము చెడిపోవునని యును కొంచెము కష్టపడి చదివించుమని యును చెప్పెను. అందుపైన మా పినతండ్రిగారు తాను డబ్బు సహాయముచేసెదనని చెప్పి రు. 35/- రూపాయలు నాకు యిచ్చిరి. నేను జగన్నాధపురమువచ్చి 8, 10 రోజులలో అనగా సెప్టెంబరు మాసములో హైదరాబాదు వెళ్ళితిని. బాలాగరంజు చేరి ఎప్పటి యింటిలోనే ఉంటిని. రెండవ సంవత్సరము కాంతయ్యగారింటిలో భోజనము చేయుచుంటిని. కమిటీలో ప్రవేశించి చదువ ప్రారంభించితిని. ఆ సంవత్సరము చాలమంది స్నేహితులుకూడ కమిటీలో చేరిరి. వారిలో సోదరుడు తిరుమలరావు, మా నీలకుర్తి సమీప గ్రామస్థుడు. కొమర్రాజు సదాశివరావుఅనే విద్యార్థులుండిరి. శ్రీకొండా వెంకట రంగారెడ్డిగారుకూడా ఆ సంవత్సరము అదే కమిటీలోచేరి చదువు చుండెను. కొమర్రాజు సదాశివరావుతో ఆయన తల్లికూడ ఉండెను. ఆయన సుప్రసిద్ధ భాషాసేవకుడగు కొమర్రాజు లక్ష్మణరావుగారి జ్ఞాతి

కూడ అయిఉండెను. ఆయనతో నాకు స్నేహము దినదినాభివృద్ధి కాజొచ్చెను.

1317ఫసలీ 27 ఆబాత్తేది సాయంకాలము లెక్చర్ సమయమున పరీక్ష దరఖాస్తు రేపు దాఖల్ చేయవలసి ఉంటుంది. కాబట్టి దరఖాస్తున్ను ఫీజురూపాయలున్ను రేపు నాకిచ్చినట్టులయితే నేను సెలాఖరులోగా హైకోర్టులో మీ దరఖాస్తులు దాఖల్ చేసెదనని లెక్చరరుగారు చెప్పిరి. 28 తేదీన సాయంకాలము 4 గంటలకు రూపాయలు తీసుకొని కమిటీకి వెళ్లవలెనని బయలుదేరితిని. కమిటీకి బాలాగంజు మధ్య 3 మైళ్ళ దూరముంటుంది. ప్రతి రోజు నేను కాలినడకన వెళ్లుచు యేదేని 1, 2 పుస్తకములను చేతబట్టుకొని దారిలో వల్లెవేయుచు వెళ్లెడివాడను. కమిటీనుంచి రాత్రి 10 గంటలకు బయలుదేరి 11 గంటలకు బాలాగంజు వచ్చెడివాడను. షాపులలి బండవరకు లాంతరు దీపములుండెడివి. అచ్చటనుంచి లాల్‌దర్వాజవైపు 4 ఫర్లాంగులు చీకటిమార్గమున వెళ్ళవలసి ఉండెడిది. ఆవైపున బాలాగంజు గేటు తెరిపించుకొని లోపలికి పోవలసి వచ్చెడిది. మార్గ మధ్యమున ఆయుధములతో నన్ను అరబులు తాగిగి ఊగుతూ దారిలో కలిసేవారు. ఒకా నొకప్పుడు గోడపక్కన పిల్లియు కుండ్రితో సరససల్లాపాలాడుతూ ఉండెడివారు. ఇది కూరిరమ్మగములలో చేరిన ఘోరారణ్యముగా కనబడెడిది. దైవానుగ్రహమువలన వారు నాకేమి బాధకలిగించి యుండలేదు. 28 ఆబాత్ర రోజున ఉదయమునుండియు ముసురు పడుచుండెను. అవి దసరారోజులు. ఆశ్వయుజ శు ౨ అని జ్ఞాపకము. ఆ వర్షముచే కాంతయ్యగారు కట్టుకొనుచున్న డాబాయిల్లు కొంత పడిపోయినది. ఇంట్లోవారు విచారపడుచుండిరి. రాత్రి భోజనమునకై వారిని శ్రమపెట్టుటకు నా అంతరాత్మ ఒప్పుకొనలేదు. నేను కమిటీనుంచి బయలుదేరిన తరువాత ఆ రాత్రి కొమరాజు సదాశివరావువద్దపరుండి మరునాటి ఉదయం స్వస్థానమునకు రావలెనని అనుకొంటిని. యథాప్రకారము సాయంత్రం

4 గంటలకు యింటి తలుపు మూయుచుంటిని. ఆయింటికి యెదుకుగా ఒకయింటి వరండాలో నందిగామ, మధిరె, సత్తెనపల్లి, గుంటూరు, తాలూ కాలయొక్కయు జుజ్జారు పరిటాల వాస్తవ్యులగు బ్రాహ్మణులు నవ రాత్రులు గనుక ఎచ్చటనో విందు భోజనములుచేసి, నళ్యము పీల్చుచూ కూర్చొని హాస్యప్రసంగములు చేసికొనుచుండిరి. వారునన్నుచూచి వర్షము గనుక యీరోజు వెళ్ళవద్దనిరి. గాని నేనువినక హేళనముచేసితిని. వారిలో కొందరు పరిహాసముగా మాట్లాడిరి. నాకు కోపము రాసాగినది. అయినా వీధిలోనికివెళ్ళి గొడుగు విప్పితిని. ఆగొడుగు నాదికాదు. వాకొత్త గొడు గును కాంతయ్యగారు తీసికొని ఎక్కడనో వంటచేయుటకు వెళ్ళినాడు. తన పాతగొడుగు అక్కడ పడవేసినాడు. దాని కక్కడక్కడ రంధ్రము లుండుటచే కురువసాగినది. నేనుతడిసిపోవుచుంటిని. నాసంకల్పమిక్కడనే వికల్పమైనది. గత్యంతరములేక మరలయింటిలో ప్రవేశించితిని. అంతకంతకు వర్షము అధికముగాజొచ్చినది. దీపము మాత్రము వెలిగించుకొని కూర్చుం టిని. రాత్రి 8 గంటలకు పురాణం వెంకటప్పయ్యగారనే మాడూరి బ్రాహ్మణుడు నావద్దకువచ్చి నీవుయిచ్చట పడుకొనవద్దనిన్ను, మేము పడు కున్నచోటికి రమ్మనిన్నుపిలిచెను. సామాను వదిలిపెట్టి రాజానంటిని. అందు పైన ఆయన నాపెట్టెను తన నెత్తినపెట్టుకొని నాపక్కచుట్టను చంకన పెట్టుకొని నన్నుకూడ రమ్మనెను. నేను యింటికి తాళంవేసి ఆయనతో పాటకూడ నడుచున్న, ఇంటి మేడమీదికి వెళ్ళితిని. ఆయింటిని భాస్కరభట్ల లచ్చయ్య ధర్మకాల అంటారు. 9 గంటలరాత్రి అయిన తరువాత మఱ రాల కాంతయ్యగారు నావద్దకువచ్చి భోజనమునకు రమ్మని పిలిచెను. వర్షము జోరుగా పడుచున్నది. కాంతయ్యగారిల్లు పడిపోవుచున్నందున వారు విచారముతో నున్నారు. ఈపరిస్థితులను గ్రహించి నేను తిండి తినుటకై వారింటికి పోవుటకు సిగ్గుపడితిని. గాని పరదేశములో ఆసరయ మున నన్నుపిలిచి ఆయన భోజనము పెట్టదలచుకున్నప్పుడు నిరాకరించుట

మంచిది కాదని గ్రహించి ఆయనతో వెళ్ళి భోజనముచేసి వచ్చి పరుంటిని. ఆరాతిరి 30, 40 అంగుళముల వర్షము పడినదని గ్రహించుట తప్పదు. మాకు నిదరిపట్టలేదు. సమీపమునసున్న యిండ్లు, మేడలు, గోడలు పడి పోవుచుండెను. వాటిధ్వని తుపాకి ఫిరంగి మోతవలె వినబడుచుండెను. మేము పడుకున్న మేడకూడ పడునేమోనని భయముతో నుంటిమి. ఎటు లనో తెల్లవారినది.

ప్రకరణము 3

మూసినది వరద బీభత్సము

ఆశ్వయుజ శు 3 (28 ఆబా 1317) (1908 అక్టోబరు మొదటి వారము) ఫసలీరోజున పగలంతయు బాగుగా వర్షము పడినది. సాయంత్రము 4 గంటలనుంచి వర్షము చాలమెక్కువైనది. 4 గంటలసమ యమున కొంత భీతావహము ఎక్కువ కాజొచ్చినది. మూసీనది భాగ్యనగర మధ్యభాగమునుండి ప్రవహించుచున్నది. పూర్వము ఆనదిని పురస్కరించు కొనియే భాగ్యనగరము వృద్ధి చేయబడినది. ఆనగరములో రాజుగారి భవ నము పాయగాః జాగీరుదార్ల దేవిడీలును చార్‌మినార్, మక్కామసీద్ మొదలగు అపూర్వ సౌధములు కట్టబడినవి. ఆపట్టణమునకు ఎత్తయిన ప్రాకారము ఉండి ఆప్రాకారమునకు అచ్చటచ్చట 12 పెద్ద పెద్ద దర్వాజాలు గేట్లు గలవు. ఒకభాగపు ప్రాకారము మూసీనదికి వాయువ్య దిక్కు మొదలు దక్షిణ దిక్కువరకును యువతల పట్టణము కట్టబడినది. ఆ కారణమున మూసీనది ఆ మహానగరము మధ్యభాగమునుండి ప్రవహించు చున్నది. దానిపై రాకపోకల నిమిత్తం 3 వంతెనలు నిర్మించబడినవి. వా యవ్యమున పాత వంతెనయు, మధ్య కొత్తవంతెనయు, ఆగ్నేయమున

చాదర్‌ఘాట్ వంతెనయు నిర్మించబడినది. కొత్తవంతెనను ఆనుకొనియున్న దర్వాజాకు ఢిల్లీ దర్వాజ అని పిలిచెదరు. పట్టణ మధ్యభాగమున చార్‌మినార్ నిర్మించబడినదని వ్రాసితిని. అనగా దానికి నాలుగు వైపు లను నాలుగు ఎత్తయిన స్థూపములు కలవు. ఈ స్థూపములు కేవలము గచ్చు తోనే కట్టబడినవి. దాని మధ్యన భాగ్యనగర లక్ష్మి నివాసస్థానమంటారు అచ్చట ఎప్పుడును రక్షకబటులు కాపలాచేయుచుందురు. దానికి నాలుగు వైపుల నాలుగు కమానులుండెడివి. వాటిని చార్‌కమాన్ అంటారు. అవి ఇప్పుడు తీసివేయబడినవి. చార్‌మినార్ తూర్పుభాగమునవున్న కమాన్‌ను ఆనుకొని ఒక పెద్ద నీళ్ళహవుజున్నది. దానిని గుల్జారు హవుజు అంటారు. దానికి అనతిదూరమున రాజవీధికి దక్షిణపు వైపున దీవాన్ సర్‌సాలార్ జంగ్ బహద్దర్ దేవిడీయు, ఉత్తరభాగమున పాత్‌హైకోర్టు భవనమున్నా చరిత్రాత్మక సౌధములుండెడివి. ఇప్పుడా హైకోర్టుభవనములేదు. ఆచోట మదీనాబిల్డింగు అనే సౌధము కట్టబడినది. దాని ఆదాను మదీనాకు పంప వలెనని రాజుగారి సంకల్పమయియుండెను. దానికి కొంచెముదూరములో ఢిల్లీదర్వాజ మూసీనది ఉన్నది. నదికి తూర్పుభాగమున అఫ్జల్‌గంజ్‌లోని సుప్రసిద్ధ వైద్యశాల యున్నది. ప్రాకార మధ్యమునవున్న పట్టణమునకు ఆందరూ నెబద్దా (లోపలినగరము) ప్రాకారముల వెలుపల తయారు కాబడిన పట్టణమునకు బేరూనెబద్దా (వెలుపలి నగరము) అని వాడుకపేర్లు. 28 ఆబాన్ నాటి సాయంకాలము మూసీనది పొంగి పారుచుండెను. ఆ రాత్రి ప్రవాహము ఎక్కువకావచ్చునని అనుభవజ్ఞులు గ్రహించుచుండిరి అప్పుడు హయిదార్‌బాదు రాజ్యమును ఆరవ ఆసఫ్‌జాహి మీర్‌మహబూబు అలిఖాన్ పాలించుచుండెను. ఈయన ధార్మికుడు, మత పక్షపాతములేని రాజనీతి విశారదుడు. అప్పుడప్పుడే బెంగాలు దురంతములు మొదలగునవి చెలరేగి బ్రిటిష్‌ప్రభుత్వంపైన అసూయ హెచ్చుచుండెను. ఆసందర్భమున నైజాంప్రభువు బ్రిటిష్ ప్రభుత్వమునకు ఈ క్రిందివిధంగా సలహానిచ్చెను.

"వా పజిలలో హిందువులు, మహమ్మదీయులు రెండు పెద్ద మత ముల వారున్నారు. వారుభయులను రెండు కండ్లవలె చూచుచున్నాను. నేను అనువంశికముగా మహమ్మదీయుడను. సున్నీ మతమునకు చెందినవా డను. అయినను నేను రాజును గనుక యేమతమునకు చెందినవాడనుగాను. అన్ని మతములకును చెందినవాడనయి యున్నాను. రాజు (మోయదుల్ మిల్ల తుద్దీన్) మతరక్షకుడు, మత పోషకుడుగా నుండగలడు గనుక నేను అన్ని మతములకును సమానుడను. వా రాజ్యము నాలుగు సూబాలుగా విభజించి 4రు సుబేదార్ల ద్వారా పాలించుచున్నాను. అం దిద్దరు సుబేదార్లు హిం దువులు, ఇద్దరు మహమ్మదీయు లున్నారు. నా పజిలలో వాకెవ్వడపి యుడుగాని, ద్వేషిగాని లేడు. కాబట్టి మీరును యేద్వేషములేక పజా హితముగా రాజ్యపాలనము చేసినచో మీకెవ్వరును ద్వేషులుండ జాలరు."

28 అబాన్ సాయంత్రం 5 గంటలకు నది వరద వార్తలు తెలిసి కొని రాజుగారు అశ్వారూఢుడై మూసీనది ఒడ్డుననున్న ఢిల్లీ దర్వాజా ద్వారకు వచ్చెను. నది పొంగి పారుచుండుటమాచెరు. ఆయనకు ఎవ్వరో మతవిశ్వాసముగల హిందూ ఉద్యోగులు కొబ్బరికాయలు, పసుపుకుంకుమ పూలు, రెవికబట్ట మూసీనదిలో వేయించినచో నదీమాత సంతసించి అప కారము చేయక నగరమును కాపాడునని చెప్పిరి. అన్ని మతములయందు విశ్వాసముగల పజాభువు అట్లుచేయుట కంగీకరించి నదిలో కొబ్బరికాయలు పై వస్తువులను హిందువులచేత వేయించి నగర రక్షకులతో నపజాపత్తతతో నుండుడని చెప్పి వెళ్ళిపోయెను.

అస్తమయ సమయము నుండియు వర్షము అధికము కాసాగినది. మూసీనదికి నీరు యెక్కువై మోరీలు మొదలగు జలమార్గములద్వారా పాత పట్టణములోకి కాతట్టి కసారుఘట్ల చౌకువరకును, దివాను దేవుడీవరకును ముంచెను. అంతేగాక మూసీకి ఉత్తర, తూర్పుభాగములలో బేగంబాజారు

అఫ్ఫల్‌గంజ్, గాలిగూడెం, రసిడెన్సి, చాదర్‌ఘాట్ మున్నగు వీధులను ముంచివేసెను. దీవాన్‌దేవుడీవద్ద 10 అడుగుల నీరున్న రసిడెన్సి బురుజు గోడవద్ద 12 అడుగుల నీరున్న నిలిచెనని జ్ఞాపకము. కోఠాత్తట్టిబజారులో 15, 16 అడుగుల నీరు నిలిచెను. ఈవీధులలో నిండ్లన్నియు చాలా భాగము కూలిపోయినవి. ధన ధాన్యములు గృహోపకరణములు నేల మట్టమైనవి. 40, 50 వేల యిండ్లు, 10 వేల జనము కొన్నిలక్షల ధన కనక వస్తువులు మూసీనది పొట్టలో పెట్టుకున్నది. పిల్లలకు పాలిచ్చుచున్న ఒక స్త్రీ మునిగిపోయెను. అదేస్థితిలో ఒకరినొకరు కౌగలించుకున్న మాతా శిశువుల శవములు కనబడినవి. కోఠాత్తట్టి బజారులో పౌరోహితుడు వకీలు అయిన విశ్వనాథం యిల్లుండెను. ఆ యింటిపక్కన హనుమంతునిగుడి (డాబా) ఉండెను. ఇంటిలోనికి నీరు రాగానే విశ్వనాథం తమ్ముడు విఠల్‌రావు విశ్వనాథంభార్య, ఇద్దరు కుమారులు, కోమర్రాజు సదాశివ రావున్న అమ్మ తల్లియు మరికొందరును గుడిపైకెక్కిరి. అదేయింటిలో నాస్నేహితుడు ఉప్తెపల్లికాపురస్తుడు పబ్బరాజు సీతారామరావుకూడ ఉండెను. అతడు నావంటి విద్యార్థియే. అనటికి నీరు వచ్చుచుండుటజూచి కొందరు పరిక్కనున్న రావిచెట్టుపైకెక్కిరి. కొమ్మలవరకు నీరు పెరిగెను. అందులో సదాశివరావు ఆయనతల్లియు అన్నకుమారులిద్దరు బాలురను చేత పట్టుకొని విఠల్‌రావున్న, సీతారామరావున్న మరికొందరున్న ఉండి చెట్టుకొమ్మపైకెక్కిరి. డాబాపైకి పరివారముపెంట ఒక ఈత మొద్దువచ్చి డాబామీదనున్న సుమారు 10, 15 మందిని రావిచెట్టు మొదట పడవేసి ఆ మొద్దు పైనబడెను. వారలట్లుమునిగిచచ్చిరి. అందులో విశ్వనాథం అతని భార్యయుఉండిరి. చెట్లకొమ్మలపైకి నీరువచ్చుచుండుటచూచి సీతారాంరావుపైకొమ్మకెక్కబోయెను. విఠల్‌రావు ఒకపిల్లవానిని పైకందజేయబూనెను. ఆపిల్లవాడు నీళ్ళలోపడి చనిపోయెను. తరువాత విఠల్‌రావు రెండవ పిల్లవానితోసహా బ్రతుకగలిగెను. కోమర్రాజు సదాశివరావు పైకెక్కజాలక ఉత్తరీయముతో చెట్టుకు తనను కట్టుకొనెను. పరివారము అక్కడికి

వచ్చుటచే కట్టుముడిపోడక అతను తలకిందై అనువులబాసెను. తల్లి నీటిలో బడి కొంతదూరము కొట్టుకొనిపోయెను. ఎవరో బయటకులాగిరి. ఆసె బ్రతికెను. ఇట్టికథలు అసంఖ్యాకములుగానున్నవి. అవి ఇప్పుడు జ్ఞాపకము లేవు. వ్రాయుటయు అనవసరము. కాంతయ్య నాకొత్తగొడుగు తీసికొని పోవుటచే నేను కమిటీకి పోజాలకపోవుట తటస్థించినది. కమిటీకి పోయి యుండినచో నేనును నామిత్రుడు సదాశివరావువెంట దీర్ఘకాలయాత్రకు వెళ్లవలసినవాడ నయ్యేవాడను. ఈశ్వరసంకల్పము గ్రహించుట యెవరికిని సాధ్యముకాదు. అతడు ప్రతి కార్యము మంచికొఱకే చేయుచుండునని వేరే చెప్పనక్కరలేదు.

29వ తేది ఉదయము 9 గంటలవరకు మాకేవిషయములు తెలియవు గత సాయంత్రము కమిటీకివెళ్ళి పరీక్ష దరఖాస్తు యిచ్చియుండలేదు. గనుక ఆపనిని పూర్తిచేసికొనవలెనని త్వరగా మీ నమ్మ గారి చేత వంటి చేయించుకొని భోజనముచేసి డబ్బుతో సహా బయలుదేరి బొలగంజ్ వెలు పలకు వచ్చితిని. కొందరు గుమిగూడి పట్టణములోనికి వరదవచ్చినట్లు చెప్పుకొనుచుండిరి. షాహఅలి బండమీదనున్న రాజా గాయ రాయాజీ దేవుడివద్దకు వచ్చితిని. అప్పుడు చార్‌మినార్ వైపునుండి టాంగాలు, జట్కాలు మనుష్యులతోను సామానులతోను వచ్చుచెండెను. చాలమంది కాలినడకన పోవుచుండిరి. వారిలో కొందరు చిన్నగాను కొందరుపెద్ద గాను ఏడ్చుచుండిరి. షాహఅలిబండ చాల ఎత్తయినప్రదేశము. ఆగోడ్డు పడమరదిశనున్న చెన్నారాయుని గుట్టివరకు పోయెడిది. అది ఇంకా ఎత్త యిన ప్రదేశము. బస్తి అంతవరకున్నది. కొందరితో మాట్లాడితిని. రాత్రి మూసిపొంగి పట్టణం మునిగిపోయినదని వారుచెప్పిరి. నీటిప్రదేశము యింకా మైలుకన్న యెక్కువ దూరముంటుంది. మామూలినడకతో కోఠాతట్టిపైపు వెళ్ళితిని దారిలో జట్కాలు, టాంగాలు, పిల్లలు పెద్దలు అసంఖ్యాక ములుగా కనబడిరి. దుకాణములు మూసియుండెను. పోలీసు బందోబస్తు

యెక్కువగా కనుపించలేదు. చౌకువరకు వెళ్ళితిని. అక్కడివరకు నీరు వ్యాపించియుండెను. చినుకులు పడుచునే యుండెను. మౌల్వియిబ్రాహీం అలీసాహెబు లెక్చరర్‌గారు గొడుగువేసికొని పాదరక్షలు లేకుండ లాగు పైకియెత్తుకొని కనబడిరి. ఆయన అయోమయావస్థలో నుండెను. మాట్లాడుటకుండగా నాసలాముకుజవాబు యిచ్చేస్థితిలోకూడ లేకుండిరి. స్వల్ప మేఘము కమ్మియుండెను. కొందరు నీరు పొంగుచున్నదనియును కొందరు నీరు నిలిచియున్నదనియును అనుకొనుచుండిరి. పోలీసులు కొందరు కనబడి మనుష్యులను నీటిపైపుకు పోకుండా ఆపుచుండిరి. అచ్చటినుంచి మరలి ఢిల్లీ దర్వాజాపైపునకు వచ్చితిని. దివాను దేవుడివరకు నీరు వ్యాపించి యుండెను. ఆపైపునకూడ జనసమూహమెక్కువగానే ఉండెను. నది పొంగుటనుగురించి వరద వ్యాప్తినిగురించి ధన ప్రాణ నష్టములను గురించి పూర్తి వార్తలేమియు తెలియలేదు. సాయంత్రము 2, 3 గంటలవరకు తిరిగి ఏమియు తెలిసికొనలేక మూఢుడనుగానుండి వెనుకకు మరలితిని విద్యార్థి సోదరులు కొందరకలిసినను వారును నావలెనే నిజస్థితి గ్రహించ వచ్చిన చెప్పజాలకపోయిరి. చార్‌మినార్ ప్రాంతములకు 4 గంటలవేళకు చేరితిని. నీరు తీయుచున్నదని వార్తలు వినబడెను. నెమ్మది నెమ్మదిగా సాయంకాలమునకు బాలాగంజు చేరితిని. అచ్చటి పచ్చభావి మొదలగు నిర పాయ వీధులలోని గృహస్థుల యింట్లలో సమారాధనలలో షడ్రసోపేత ముగా భోజనముచేసి లోకాభిరామాయణము చెప్పుకొను బ్రాహ్మణ బృందముకలిసినది. రాజారాయరాయా బహద్దూర్ బ్రాహ్మణుడు దేవి నవరాత్రములుచేసి వందలాది బ్రాహ్మణులకు మృష్టాన్నమిడెడి అన్నదాత. వారి దేవిడి పూజాఅలి బండమీదనే ఉన్నది. బ్రాహ్మణులు చాలామంది ఆ సమారాధనకు వెళ్ళిడివారు. వారుకూడ వినిన పరస్పర విరుద్ధమైన సమాచారములనే జెప్పిరి. అవియు ఆకర్ణనీయములుగానున్నను. వదంతులే గనుక పూర్తిగానమ్మటకు వీలులేదు. సాయంత్రము 6 గంటలకు బ్రివా

హాము తగ్గినంచున నీరుతీసి మూసీనది తన హద్దులలో ప్రవహించుచుండెను. నిజాంప్రభువు అశ్వారూఢుడై ఢిల్లీ దర్వాజావద్దకువచ్చి శ్మశానవాటికగా నున్న పట్టణముఁజూచి కన్నీరుఁగార్చెను. అక్కడకు వచ్చియున్న సిటీ పోలీసు కమీషనర్ అక్బర్ జంగుఁజూచి దుఃఖావేశముతో నీవును బ్రతికి యున్నావా అని ప్రశ్నించి ఉన్నతాధికారులతో బందోబస్తు నిమిత్తము చెప్పి వెళ్ళిపోయెను.

30 వ తేది ఉదయమున 10 గంటలకు భోజనముచేసి నేను ఢిల్లీ దర్వాజావద్దకు వచ్చితిని. నదిలో గజము గజమున్నర లోతున నీరు పాఱు చుండెను. కొత్తపట్టణమంతయు కొంతవరకు పడిపోయినందున రాకపోకలు తగ్గి పోయెను. కొందరిని మనుష్యులు పట్టుకొని నదిని దాటించుచుండిరి. బేగం బజారు అఫ్జల్‌గంజు, గౌలిగూడెం చాదర్‌ఘట్ వంతెనవరకు ఇండ్లు, మిద్దెలు, మేడలు కూలి పడిపోయినవి. అంతటితో ముందుపోజాలక కోఠా తట్టివైపు తిరిగితిని. చాకు వసార్‌ఘట్లకు చేరితిని. కాని చాలాదూరమువరకు ఇండ్లు, మిద్దెలు మేడలు కూలిపోయినవి. ఒకరిద్దరు విద్యార్థిసోదరులు మార్గ మధ్యమున కలిసిరి. మేము ఈవీధులలో తిరుగుచు ముందుకు సాగిపోవుచుం టిమి. తడిసిపోయిన ధాన్యకుప్పలు యితర పదార్థములు పడియుండెను. వాటిలో కొన్ని మురిగిపోయినవి. కొన్ని శవములనుకూడ చూచితిమి. కొన్ని అంగవైకల్యముగా బయటికి కనబడుచుండెను. కొన్ని శవములు మట్టిలో కొంతభాగము, బయటికి కొంతభాగము కనబడుచుండెను. బంధు మిత్రులు వెదకి బయటకుతీసి యెత్తుకొనిపోవుచుండిరి. హుస్సేని ఆలం దాటి కోఠా తట్టికిపోయి సోదరుడు తిరుమలరావు మిత్రుడు సదాశివరావు శవమును చూచివిచారపడితిని. కట్టుకున్న పట్టంచుఁజోవతి జుట్టుముడి పచ్చనిశరీరము చెట్టుకు కట్టుకొనియున్న ఉత్తరీయమును చూచితిని. ముఖము బోర్లపడి యున్న సదాశివరావు మృతదేహమని గ్రహించగలిగితిని.

దానికి కొంతదూరమున మా తిరుమలరావు, రామసహాయము, కేశవ రెడ్డి మరికొందరుకలిసిరి. వారు పడినబాధలన్నియు యిట్లుచెప్పిరి. కేశవరెడ్డి సహాయమున తిరుమలరావు ఒకచెట్టుపైకెక్కెను. ప్రవాహము రాకమునుపు పుట్టలలో గోడల నెరిలలో దాగియున్న పాములు, తేళ్లు మొదలగునవి కూడ చెట్టుపైకెక్కెను. చెట్టుయెక్కకుంటే నదిలోపడి చావవలెను. చెట్టుపైకెక్కితే పాములచేత కరవబడి చావవలెను. ఈక్లిష్టపరిస్థితిలో ఆరాత్రి యంతయు మరురోజు 12 గంటలవరకును చెట్టుమోదనే గడిపి ప్రాణములను దక్కించుకొనిరి. నీరు కాలినడకవరకు తగ్గిన తరువాత తడిబట్టలతో చెట్టుదిగిరి. కేశవరెడ్డి, తిరుమలరావులు చెన్నారాయుడి గుట్టకు పోయిరి. అక్కడ పెద్ద దేవాలయముండుటయే గాక మాతో చదువుచున్న విద్యార్థి చిన్నమాచారిల్లుకూడ ఉండెను. వీరుభయులు చిన్నమాచారియింటనే అతిథులుగా నుండిరి. అంతటనేను ఆరోజు సాయంత్రము 5 గంటలవేళకు మాల్వీసాహెబు లెక్చరర్ గారింటికి పోయితిని. కమిటీయు ఆయన నివాస గృహము మొదలగు నింట్లన్నియు పడిపోయినవి. మాల్వీసాహెబు ఒక కుర్చీపైన ఒక్కడే కూర్చుండియుండెను. 30, 40 గజములనుండియే వంగి విధేయతగా సలాము చేసితిని. ఆయన జవాబిచ్చుటయే గాక వెంటనేలేచి యెదురుగావచ్చి కౌగలించుకొని "కోటేశ్వర్ కైసెబచ్కర్ ఆయె" (కోటేశ్వర్ నీవెట్లు కాపాడబడి వచ్చితివి అని నిండు ప్రేమతో సాదరముగా నడిగి నన్ను చేయిపట్టుకొని తీసికొనిపోయి పక్కనున్న కుర్చీపైన కూర్చుండబెట్టి వివరములు తెలిసికొనెను. ఆయనయే నిజమైన గురువు. తండ్రిసమానుడు. నేనాయనను ఆమరణాంతము మరవజాలను. హైదరాబాదు రాజ్యములోని న్యాయవాదులలో పెక్కురు ఆయన శిష్యవర్గములోని వారే.

హైకోర్టు పడిపోయినందున పరీక్షలతేది 2, 3 నెలలవరకు పొడిగించబడినదని రూఢిగా తెలిసినది. లా కమిటీ పడిపోయినది. దానిని బాగు

చేయించి శిక్షణసాగించుటకు కనీసం ఒకనెల అయినను పట్టవచ్చుననికూడ తెలిసినది. ఇక పరగాిమస్తులగు విద్యార్థులుండి చేయునది యేమిలేదని స్పష్టమైనది. వర్షపాతము కేవలము హైదాిబాదు పట్టణమువరకే గాక నల్లగొండ, వరంగల్ జిల్లాలలోకూడ కొంతభీభత్సము కలిగించినది. అప్పుడు పడినవర్షము లోగా 50 యేండ్లకిందటివరకుకూడ కురవలేదని వృద్ధులు చెప్పుచుండిరి. చాల చెరువులు తెగిపోయినవి. వాడి, బెజవాడలైను డోర్న కల్, హైదాిబాదుమధ్య కొన్నిచోట్ల గండ్లుపడి తెగిపోయినవి. టెలి గాిము స్తంభములు పడిపోయినవి. కాబట్టి ప్రియాణమునకు రైలు లేకుం డుటయేగాక టెలిగాిము సౌకర్యముకూడ లేదు. పోస్టు టెలిగాిములు ఆగిపోయినవి. తటస్థించిన క్లిష్ట పరిస్థితులనుగురించి ఆలోచించుకొనుచుం టిని. ఆసంవత్సరము నేను 2 వ సంవత్సరము వాడనగుటచే ఆటాన్ (సెప్టెంబరు) నెలలో చేరితిని. ఆంతకుపూర్వమే జములాపురము వెంకటే శ్వరరావుగారు జనవరినుండియే చదువుచుండిరి. మాలో కొందరు బంధు వులము. కొందరు పూర్వపరిచితులము గనుక మేము అయిదుగురము కాలి నడకన బయలుదేరి నల్లగొండమార్గముగా వెళ్ళుటకు సంకల్పించుకొంటిమి. గాని దగ్గరడబ్బులేదు. ఇంటినుండి మనియార్డరు వచ్చే అవకాశములేదు. మేము మాల్వీసాహేబు సహాయము అపేక్షించవలయుననుకొంటిమి. పరీక్ష ఫీజుకొరకు మూటగట్టియే యుంచితిమి. సంతకముచేసిన దరఖాస్తులు అది వరకే ఉండెను. కాబట్టి మాలో పరీక్ష దరఖాస్తులు దాఖల్ చేయనివారము పరీక్ష దరఖాస్తుఫీజు మాల్వీసాహేబుకు గడువుతేదిలోగా దాఖలుచేయు టకు యిచ్చితిమి. గాని ప్రియాణకర్చులకొరకు కొంతడబ్బు యిప్పించుమని కోరితిమి. విద్యార్థి 1 కి 5-0-0 రూపాయలచొప్పున ఆయన యిచ్చి మరల కమిటీ తెరచినప్పుడు యీడబ్బు తెచ్చియివ్వండి అనిచెప్పెను. ఆ ప్రకారము ఆయనవల్ల రూపాయలు తీసికొంటిమి. ఆశ్వయుజ శు ౧౦ (దసరా) రోజు సాయంత్రము 5 గంటలనుండి ప్రియాణము చేయుటకు నిశ్చయించుకొని నిర్ణీతస్థలమునకు అందరముచేరితిమి. పుస్తకములు సామాన్లు

పట్టణములోనే ఉంచితిమి. రెండుధోవతులు, రెండుచొక్కాలు, ఒకకోటు, వుత్తరీయము తువాలలను మాత్రము చిన్నమూటగాగట్టుకొని బయలు దేరితిమి. మూసీనదిలోనికి వచ్చేవరదకు కొత్తి పాదరక్షలుండుటచే నాకు నడవటమునకు కష్టముగా తోచినది. వాటిని మూసీలో పారవేసితిని. రాత్రి 7 గంటలవరకు సరోనగరుకు చేరితిమి. విజయదశమి అగుటచే కొన్ని రాయిద్యములు మోగుచుండెను. రోడ్డుపక్కన పరుంటిమి. మా మిత్రులు పరిటాల సీతారామారావు దుకాణమునకువెళ్ళి కొంత గోధుమ పిండి, పంచదార వేడిపాలు తెచ్చెను. అవికలిపి తలాఒకముద్ద భుజించితిమి. రాత్రియంతయు వెన్నెలలో నేలమీద పరుండి తెల్లవారుజామున నల్ల గొండవైపుకు వెళ్ళే జండ్లమీదనెక్కి ఉదయం 10 గంటలవరకు పర్యాణము సాగించితిమి. అచ్చట ఒకపెద్దపూరిలో భావిదగ్గర స్నానముచేసి వంటచేసికొని భోజనము చేయుటకు నిశ్చయించుకుంటిమి. ఆమార్గము సీతారామారావుకు తెలిసినదేకనుక ఒక వర్తకునింటికివెళ్ళి భోజన పదార్థములు పాత్రిసామగ్రి తెచ్చెను. వంటచేసుకొని భోజనము చేసితిమి. ఇట్లే రెండు రోజుల పర్యాణముచేసి నల్లగొండ చేరితిమి. మార్గమధ్యమున ఉదయానంతరము కొంతసేపు కాలినడకకూడ తటస్థించుచుండెడిది. దారిలో అందరము తోక పద్యములు చదువుచు వెళ్ళెడివారము. తోక పద్యముల నగా అంత్యాక్షరముతో పారంభింపబడి కొత్తపద్యమును జదువుట. ఇది ఆకాలపు విద్యార్థులకు అలవాటుండెడిది. నల్లగొండలో మా మిత్రులు పరిటాల సీతారామారావు అన్నగారు శ్రీ పరిటాల అప్పారావుగారు పేపాక్గుగా నుండెను. రాత్రి ఆయన యింటికి వెళ్ళితిమి. ఆయన మా రాకకు సంతసించి స్నానము చేయించి తెల్ల బట్టలుయిచ్చి భోజనము పెట్టించెను. మరుదినము మాకు విందుభోజనము పెట్టెను. నల్గొండంతా తిరిగి చూచితిమి, నల్గొండకు కొంతదూరమున కరికల్లు గ్రామముండెను. అచ్చట పోలీసుస్టేషన్లో జములాపురపు వెంకటేశ్వరరావు అన్న సుబ్బారావు గారు క్లైటుగా పనిచేయుచుండిరి. ఆయన హోదా చిన్నదేగాని మాటల

లోను పటుకుబడిలోను యిన స్పెక్టరుకన్న యెక్కువ అధికారము చలాయించె డివాడు. ఆయన అకస్మాత్తుగా కోర్టుపనిమీద నల్లగొండకువచ్చి మమ్ములను జూచెను. తన తమ్ముడు వెంకటేశ్వరరావున్ను నేనున్ను బ్రతికివచ్చి కనబడినందుకు సంతసించెను. నాకు నల్గొండనుంచి నూర్యాపేట తాలూకా ఎరకవరము చేరవలెనని ఉండెను. ఎరకవరము నకరికంటికి 8 మైళ్ళ దూరములో ఉంటుంది. సుబ్బారావుగారు తన తమ్మునితోపాటు నన్నుకూడ నకరికంటికి రమ్మని పిలిచెను. నేను అట్లే ఆయనతో బండిపైన నకరికంటికి వెళ్ళితిని. సీతారామారావు నల్గొండలోనే ఉండెను. శ్రీరాము, మంత్రి పట్రగడ వెంకటేశ్వరరావు హోదాడవెళ్ళిరి. నేను నకరికల్లులో రెండు రోజులుంటిని. అటుతరువాత ఆయన నాకు ఒక మనిషిని తోడుగానిచ్చెను. నేను మనిషిని వెంటబెట్టుకొని ఎరకవరము వెళ్ళితిని. ఎరకవరములో గండేపల్లి నరసింహారావు (మా తాతగారు) ఉండిరి. వారివద్దకు వెళ్ళితిని. ఆయనకూడ నాకాకు సంతోషించెను. మరురోజు ఆయన నాకు గుఱ్ఱమును మనిషిని యిచ్చెను. నేను గుఱ్ఱమునెక్కి రాత్రి 8 గంటలకు నీలికుర్తి వెళ్ళితిని. ఎరకవరమునుంచి నీలికుర్తికి 25 మైళ్ళదూరము. నీలికుర్తిలో మా పినతండ్రి గారికి పట్నంలోని ఉదంతము తెలిసిన తరువాత నాసంగతి తెలిసికొనుటకు అంతకుముందే ఒక మనిషిని జగన్నాధపురము పంపెను.

హైదరాబాదు మునిగిపోయినవార్త 2, 3 రోజులలో దేశమంతటను ముఖ్యముగా బెజవాడ పరిసరమున వ్యాపించెను. ఉత్తరము రానందున మా నాన్నగారు 4, 5 రోజుల తరువాత సంగతి తెలిసికొనుటకు నందిగామ వెళ్ళెను. మునిగిపోయిన జనములో నేనుకూడ నున్నానని మా తల్లి దండ్రులు నా భార్యయు విచారపడుచుండిరి. నందిగామలో మా నానయన గారికి పరస్పర విరుద్ధమైన వార్తలు వినవచ్చెను. కొందరు బాలాగంజ్ ఎత్తయిన ప్రదేశము గనుక అక్కడికి నీరురాదు. అక్కడనున్న మీ కుమారునకు భయములేదు. అని చెప్పిరి. మరికొందరు పట్టణము సాంతము మునిగినదని

చెప్పిరి. పెళిగాిము లేదని చెప్పిరి. చేయునదిలేక ఉదయము 9 గంటలకు బయలుదేరి యింటికి వచ్చుచుండిరి. ఆ రోజులలో బెజవాడనుంచి నందిగామకు మోటారులేదు. గనుక కాశేశ్వరరావుగారు జట్కాబండిపైన నందిగామకు వచ్చుచుండిరి. రోడ్డుపైన నడచి వచ్చుచున్న మా నాన్నగారిని చూచి జట్కాదిగి మాట్లాడ పర్యత్నించెను. గాని మా నాయనగారు దుఃఖించుచు నాజాడ తెలియలేదని చెప్పిరి. నేను పట్టం ముణిగినతరువాత 3వ రోజున కాశేశ్వరరావుగారిపేర ఒక ఉత్తరము వాిసితిని. అందులో భీభత్స విశేషములన్నియు వాిసితిని. అది వాడి, మదాిసు వైపునుండి బెజవాడకు 3,4 రోజులకు చేరినది. ఆ ఉత్తరము వారికి అందినది గనుక వారికి నేను బతికియున్నానని తెలిసియుండెను గనుక వాడు బాగుగనే ఉన్నాడు నాకుత్తరము వాిసినాడని చెప్పిరి. అంతట మా నాన్నగారు ధైర్యముతో యింటికివచ్చి మా తల్లి గారికిని నా భార్యకును సంతోషవార్త వినిపించెను. బంధువులందరు సంతోషించిరి.

ఇదేసందర్భమున నీలికుర్తినుంచి వచ్చినమనిషికి యీసంగతి చెప్పిరి. మా నాన్నగారిచ్చిన ఉత్తరము తీసికొని ఆమనిషి నీలికుర్తికి వచ్చెను. జుజ్జురునుంచి ఆమనిషియు ఎరికవరమునుంచి నేనును; ఒకేసారి నీలికుర్తి చేరితిమి. మా పినతండిగారు చాలా సంతోషించిరి. అచ్చట రెండు రోజులుండి నేను జగన్నాథపురము వెళ్ళవలెననుకొంటిని. కైలుకట్ట తెగిపోయినందున కైళ్ళు సాగుటలేదని పైన వాిసియేయుంటిని. మానుకోటనుంచి డోర్నకల్‌కు 12 రోజులనుంచి మాత్రిము గూడ్సుబండ్లు నడుచుచున్నవని తెలిసినది. నేను మానుకోట వెళ్ళితిని. అచ్చటనుంచి గూడ్సుబండిలో నెక్కి డోర్నకల్‌పోయి డోర్నకల్‌నుంచి కైలులో ఎట్లుపాలెం చేరితిని. అచ్చటనుంచి యింటికి పోయితిని. అక్కడను పరిటాలలోను ఒక నెలరోజులుంటిని ఇంతలో కైళ్ళుసాగుచున్నట్లును, లా కనికాటీహాలు రిపేరు అయినట్లును నాకుత్తరము వచ్చెను. వెళ్ళుటకు సిద్ధపడితిని. గాని వెళ్ళి 3 మాసములైనను

చదువుటకు డబ్బు కావలసివచ్చెను. అదేరోజులలో మా అత్తగారు నా భార్యకు యిచ్చిన ఆవును అమ్మివేసిరి. దాని పైకము కొంత రావలసియుండగా దానిలోనుంచి కొంత డబ్బు యిచ్చునట్లును మరికొంత వెనుకనుంచి మనియార్డరుద్వారా పంపునట్లును యేర్పాటు చేసికుంటిని. ఈవిధముగా డబ్బు యేర్పాటు చేసికొని బయలుదేరి నవంబరు నెలలో పట్నంచేరి లా కమెటిలో ప్రవేశించితిని.

న్యాయశిక్షణ రెండవ ఘట్టము

ప్రకరణము ౪

బొలాగంజ్‌లోనుండి చదివే సౌకర్య మంతగా కనుపించలేదు. పరిటాల సీతారామారావువెంట ఆయన మేనత్త సూరమ్మగారుండెను. సీతారామారావు చాల మంచివాడు. చాల మొగమాటి. గనుక తనయింట్లో నన్ను కూడ చేర్చుకొనుమని నేను ఆయనను కోరితిని. అందు కాయనంగీకరించెను. నేను బొలాగంజ్‌నుంచిలేచి హుసేన్ అలంలో ప్రవేశించితిని. ఈ బసలో ఒకరివెంట ఒకరు 5, 6 విద్యార్థులు చేరినందున వృద్ధురాలగు సూరమ్మగారికి భారమెక్కువైనది. ఆమె యింతసుందికి వండిపెట్టుటకు చేతకాదనెను. నేను మళ్ళి యత్నం చేసికొనవలసివచ్చినది. పబ్బరాజు సీతారామారావుకు కూడ బస దొరకలేదు. మేముభయులము ఒక యిల్లు అద్దెకు తీసికొని వంట చేసికొనవలెనని అనుకుంటిమి. ఆ ప్రకారం వేరొకయిల్లు తీసికొని వంట ప్రారంభించితిమి. విష్ణుదాసు గిరిధరరావు అనే విద్యార్థితో వెంకటేశ్వరరావుకు స్నేహముండెను. గిరిధరరావుకుకూడ బస యేర్పాటు కాలేదు. వెంకటేశ్వరరావు అతనిని చేర్చుకొనుమని నాతో చెప్పెను. నేనందుకంగీకరించితిని. మేముగ్గురము ఒకేచోట ఉండి వంటచేసికొని భోజనము చేసి

కొనుచుండెడివారము. వారుభయులు సజ్జనులే గనుక మా సంఘటన చాల ఆనందముగానుండెను. లెక్చరరుగారు ఒక రాత్రి పాఠశాల నడుపుచూ ఉండెడివారు. గాని దానికికూడ ఫీజుకట్టి నేను 5, 6 రోజులు వెళ్ళితిని. ఆయన నాయందు ప్రేమగలవాడు. శ్రేయాభిలాషి గనుక నన్ను దగ్గరకు పిలిచి ఈ రాత్రిపాఠశాల నీవంటి తెలివిగల విద్యార్థులకొరకుకాదు. నీవు వచ్చినట్లయితే నీ ఆరోగ్యము చెడిపోగలదు. రావలదని చెప్పెను. గతసంవత్సరము తప్పితిని. గనుక వచ్చుచున్నానని చెప్పితిని. అందుకువారు ప్యాసు కావడములో అదృష్టముకూడ ఉండవలెను. గనుక నీవు రావలదని చెప్పెను ఆపత్కారము రాత్రిపాఠశాలకు వెళ్ళుట మానవలసివచ్చెను. మేము 5 గంటలకే రెండవసారి భోజనముచేసి కమిటీకిపోయి రాత్రి 10 గంటలకు బసకు చేరెడివారము. నేను వెంటనే పరుండి మరల 3 గంటలరాత్రికిలేచి తెల్లవారేవరకు చదివెడివాడను. తక్కినవారిద్దరు 1 గంటదాకా ఊగుతూ చదువుకొనుచూ నిద్రిపోయెడి వారు. శుక్రవారము హైదరాబాదు రాష్ట్రములో సెలవుదినము. ఆరోజున మా కమిటీలో వారపరీక్ష 2 గంటల నుంచి 5 గంటలవరకు జరిగెడిది. ప్రశ్నోత్తరములకు జవాబులిచ్చిన తరువాత నేనును జములాపురము వెంకటేశ్వరరావు, గిరిధరరావు, సీతారామారావుగార్లు నారాయణగూడెములోనున్న ఆర్యసమాజ మందిరములోకి వెళ్ళెడివారము. అచ్చట పండిత కేశవరావు మొదలగు ప్రముఖులగు ఆర్యసమాజ నాయకుల ఉపన్యాసములు అవుచుండెడివి. ఆ ఉపన్యాసములు విని యింటికివచ్చి భోజనముచేసి పరుండెడివారము. కొన్ని ఆర్యసమాజ గ్రంథములుకూడ చదువుచుంటిమి. విష్ణుదాసు గిరిధరరావు ఫారశీ, ఉర్దులలో మంచి భాషా జ్ఞానము కలవాడు. తెలుగులో కొంచెము కవిత్వము వ్రాసెడివాడు. కావ్యముగా పాడెడివాడు. అతను యెన్నియో భాషా విషయములను భక్తి విషయములను చెప్పుచుండెవాడు. సీతారామారావుకు యెక్కువ భాషాజ్ఞానముండెడిదికాదు. జములాపురం వెంకటేశ్వరరావు కూడ ఉండెడు, తెలుగు భాషా సాహిత్య విషయములలో పరిశ్రమ చేసిన

వాడు. వ్యాసములు మొదలగునవి వ్రాయగలడు. నేను రెండవ సంవత్స రముకూడ 600 మంది విద్యార్థులలో 2వ స్థానమునే ఉంటిని. మొదటి స్థానము ఓరంగాబాదు కాపురస్తుడు రేణుకాదాసురావుది. గిరిధరరావు కొంచెము సుస్తీమనిషి. లెక్చరు సమయమున నిద్రిపోయెడివాడు. నిద్రిం కుండ వుండవలెనని లెక్చరర్ గారు బల్లవద్దనిల్చొని గురుకపెట్టెడివాడు. ఆతను తలగుడ్డ చుట్టుకొనెడివాడు. ఈ గురుకనుజూచి లెక్చరర్ గారు ఒక నిమిషము లెక్చరునాపి విద్యార్థులలో యెవరైనావచ్చి గిరిధరరావు తలగుడ్డ పైన కూర్చొనుమని పరిహాసముగా ననెడివాడు. అందరు నవ్వెడివారము. అప్పుడు గిరిధరరావుకు మెలకువ వచ్చెడిది. గిరిధరరావు నిష్కల్మష హృ దయుడు. నాయందతనికంతకంతకు ప్రేమ హెచ్చుచు వచ్చినది. షుమారు నేటికి 12 సంవత్సరములకు పూర్వము దిగవంతుడైనాడు. ఆమరణాంత ము గిరిధరరావు నాతో నదేసిద్ధముగా నుండెను. ఫిబ్రవరి మాసాంతమున పరీక్ష జరిగినది. ఆ పరీక్ష బాగ్ ఆంలో జరిగినది. యుధాప్రకారము మాల్వి సాహెబుగారు అత్యవసర ఉపన్యాసములకు డేరావేయించెను. అక్క డొక వంటబ్రాహ్మణుని పెట్టుకొని పైజెప్పిన మిత్రులేగాక మరిద్దరిని కలు పుకొని 7,8 మంది విద్యార్థులము వంటచేయించుకొని భోజనము చేయుచు పరీక్షలు పూర్తిచేసితిమి. పరీక్షపత్రములలో 3, 4 పత్రములు చాల కఠిన ముగా నుండెను. అయినను నేను సరిగా వ్రాసితిననే నానమ్మకము. పేపరువ్రాసి బయటకు రాగానే ప్రశ్నలకు జవాబులు మా లెక్చరరుగారు తన అనుభవమునుబట్టి చెప్పుచుండెడివారని పైనవ్రాసితిని. అవి విని విద్యా ర్థులు తమ ఫలితములను తాను గ్రహించుచుండెడివారు. నాకు సివిల్, క్రిమినల్ ప్రొసీజర్ల ప్రశ్నలలో కొన్నిటికి నేను వ్రాసిన ఉత్తరములు లెక్చరరుగారు చెప్పిన దానికి భిన్నముగా నుండెను. అయినను అప్పటికిని యిప్పటికిని నేను వ్రాసిన ఉత్తరములే సరియైనవని నా విశ్వాసము. జములా పురం వెంకటేశ్వరరావు ప్లీడరు కాగలనని నమ్మకముగా చెప్పెడివాడు. నాకు అట్టి నమ్మకమున్నను గత సంవత్సరము తప్పిపోవుటచే కలిగిన పరికి

తనముతో నేను యేమియు ప్రగల్భముగా మాట్లాడ లేకుంటిని. దైవాధీన మనుకుండెడి వాడను. తక్కిన నా మిత్రులు తమ ఫలితముల నప్పుడే గ్రహించి నిరాశచెందిరి. పై విధముగా పరీక్షలు పూర్తిచేసికొని విద్యార్థులు గృహోన్ముఖులైరి. నేను బయలుదేరి ఎట్టుపాలెములో దిగితిని.

ఆరోజు మా సోదరుడు లక్ష్మీకాంతరావు యింట అతిథిగానుంటిని. సాయంత్రము యింటికి వెళ్ళవలెనని అనుకొనుచుంటిని ఇంతలో పరిటాల నుంచి మా బంధువు ఆదిరాజు సుందరరామయ్యగారు బండినెక్కి ఎట్టుపాలెము వచ్చిరి. ఆయనకూడ లక్ష్మీకాంతరావు యింటికే వచ్చెను. కొంచెము సేపటికి వనము రాయచంద్రయ్యగారి మనుమడు చనిపోయినాడనిన్నీ, కుమార్తె ప్రసవించినదనిన్ని ఆడపిల్ల పుట్టినదనిన్ని చెప్పెను. ఆ చనిపోయిన పిల్లవాడు నా కుమారుడు సత్యనారాయణ అయియుండెను. పరీక్ష యిచ్చి కొంచెము సంతోషముతో విశ్రాంతికై వచ్చుచున్న నాకు పిడుగు వంటివార్త వినబడెను. కొంతసేపువిచారపడి తరువాత స్నానముచేసి సుందర రామయ్యగారి బండిమీదనే జగన్నాధపురమువచ్చి మా తలితండ్రులను కలిసికొంటిని.

మాడపాటి వెంకటేశ్వరరావు పంతులుగారు అభినవ యుగంధరుడని పేరుగాంచిన ఆంధ్రినియోగి బ్రాహ్మణుడు. ఆయన నూజివీడు సంస్థానములో రు. 5/-ల వేతనముగల గుమాస్తాగా ప్రవేశించి శ్రీరంగయ్యా ఆప్పారావుగారి ఉయ్యూరుఎస్టేటునకును పాపమ్మారావుగారి నిడుదవోలు ఎస్టేటునకును దివానుగా పనిచేసెను. నెలకు రు. 500/-ల వరకు జీతము తీసికొనెను. కపిలేశ్వరపురము ఏస్టేటు జమిందారు వెంకట రంగయ్యాప్పారావుగారుకూడ ఆయన పలుకుబడికి లోబడినవాడే. ఆకుమన రంగాపురము - గ్రామము జమిందారిని, ఉయ్యూరులో 500 యకరాల మాగాణి భూమిని, నూజివీడు బెజవాడలో మేడలు యింకా కొన్ని భూములను, ఇండ్లను

సంపాదించెను. ఆయన చనిపోయినప్పుడు కృష్ణా పత్రికలో యిట్లు వ్రాయ బడెను.

"ఆంధ్రదేశములో ఒక అద్భుతమైన పాత్ర అస్తమించినది. గాని ఆయన జీవితము లోకులకు అనుకరణీయము గాదు"

పైన చెప్పినట్లు పరీక్షనిచ్చి యింటికి వచ్చినప్పుడాయన సజీవుడుగ నే యుండెను. ఆయన మేనల్లుడు పబ్బరాజు సుబ్బారావుగారికిని దూర బంధుత్వము, పూర్వమునుండియే యుండెను. మా కాశేశ్వరరావు బావగారు వకీలు అయినప్పటినుండి వెంకటేశ్వరరావుగారియొక్కయు, వారి పలుకుబడిలోనున్న వారియొక్కయు కేసులలో కాశేశ్వరరావుగారే పని చేయుచుండిరి. కాశేశ్వరరావుగారును, వెంకటేశ్వరరావుగారును ఆలోచించుకొని చనిపోయిన మా పినతండ్రి లక్ష్మీకాంతరావుగారి రెండవ కుమార్తె దుర్గాంబను సుబ్బారావుకిచ్చి వివాహము చేయుమని మా నాయనగారిని కోరిరి. మరికొందరు నందిగాను బంధువులుకూడ యదే సలహా యిచ్చుటచే మా నాయనగారు అందుకు అంగీకరించిరి. నేను వెళ్ళిన 15 రోజులలోగానే వివాహలగ్నము వచ్చెను. పరిటాల గ్రామములో అనివరకు 10 సంవత్సరములకు పూర్వము పరిటాల చెన్న కృష్ణయ్యగారును మరికొందరు కలిసి శ్రీహనుమత్సీతా లక్ష్మణ సహిత రామచంద్రస్వామి దేవాలయము నిర్మించుటకు యేర్పాటు చేసికొనిరి. చందాల మూలముగా కొంత ధనము పోగుజేసి దేవాలయ నిర్మాణము చాలవరకు పూర్తిచేసిరి. వారు ఇకిముందు చేయజాలకపోయిరి. మాడపాటి వెంకటేశ్వరరావుగారు అను వంశీకముగా జాగీరు కావాత్‌లోచేరిన కొడవటికల్లు కరణము కుటుంబమునకు చెందినవాడగుటచే పరిటాల పెద్దలు దేవాలయ నిర్మాణమునకు వెంకటేశ్వరరావుగారి సహాయమును కోరిరి. వారు తాను ధర్మకర్తగా నుండుటకు అంగీకరించినచో దేవాలయ నిర్మాణము పూర్తిచేసి రామచంద్రస్వామి ప్రతిష్టచేసి నిత్య నైవేద్య దీపారాధన ఖర్చులకు కావలసిన యేర్పాట్లన్నియు చేసెదనని

చెప్పిరి. అందులకు మొదటి ప్రారంభకులు శ్రీ పరిటాల చెన్నకృష్ణయ్య మొదలగువారు అంగీకరించిరి. ఆ కారణమున దేవాలయ నిర్మాణము పూర్తి చేసి రామచంద్రమూర్తి మొదలగు విగ్రహములను ప్రతిష్ఠచేసి తాను ధర్మకర్తనుండి వెంకటేశ్వరరావు గారే కొంతకాలమునుండి నడుపుచుండిరి. ఆ అభిమానముతో నాపై జెప్పిన వివాహము పరిటాల దేవాలయములో నేర్పాటు చేయబడినది. మా చెల్లెలి కన్యాదానము నేనే చేసితిని. 5, 6 రోజులలో నేను నా భార్యయు యింటికి వచ్చితిమి. అప్పటినుంచి నా జీవనముకొరకు నేను విచారించుకొనవలసియే యుండెను. భూగ్వపు వ్యవసాయము నేను హైదారాబాదు వెళ్లగానే తీసివేయబడినదని పైనవారసితిని. ఈరెండు సంవత్సరముల మధ్యకాలములో తటస్థించిన పరిస్థితులనుబట్టి మా నాయన గారు అనుకున్న ప్రకారము నీలికుర్తి విల్లలేదు. వారు ఎప్పటికప్పుడు ప్రయాణమగుచునే యుండిరి. నా పరీక్ష ఫలితములు తేలుటకు ఇంకా 1, 2 మాసములు పట్టవచ్చునని అనుకొనుచుండిరి. గత సంవత్సరము తప్పిన కారణమున మనస్సులో పిరికితనము బాధించుచుండెను. ఎదేని ఉద్యోగము సంపాదించుకొనుట మంచిదని అనుకొంటిని. మధ్యమధ్య నందిగామ వెళ్లుచుంటిని. మే నెలాఖరున నా ఉద్యోగమును గురించి మా ముఖ్యబంధువు చేమర్తి మల్లికార్జునరావుగారితో సంప్రదించితిని. వారు అదివరకు కొంతకాలమునుండి మునగాల ఎస్టేటులో పనిచేయుచుండిరి. మల్లికార్జునరావు గారు యదార్థవాది, నిష్కల్మష సలహాకర్తయగుటచే రాజాగారు ఆయనను చాల గౌరవించు చుండెడివారు. రాజాగారు తన వితంతు మరదలు యగు సాని రుక్మమ్మగారి వ్యవహారములను కనిపెట్టు చుండెడివారు. రుక్మమ్మ గారి తరఫున ఒక మనిషినేజంటుగా నుంచవలెనని రాజాగారికభిలాషయుండెను. ఆసంగతి మల్లికార్జునరావుగారికి తెలిసి ఉండుటచేత నాకు ఒక ఉత్తరము యిచ్చి రాజాగారిదగ్గరకు పంపెను. నేను జూన్ నెలలో హైదారాబాదు వెళ్లితిని. మునగాల రాజాగారు మురళీధరబాగ్‌లో ఒక యింటిని

అద్దెకు తీసికొని కుటుంబయుక్తముగానే బసచేసియుండిరి. నేను త్తరమాయ గానే పూర్వ చరిత్రయంతయు ఆయన విచారించెను. నీవు పరీక్షలో తప్పక ప్యాసుకాగలవు. వకీలు కాగలవు. మా పరియివేటుద్యోగములో నుండలేవు గనుక నిన్ను నియామకము చేసియుంచే లాభములేదని చెప్పిరి. నేను అదృష్ట వంతుడనుకాను. గనుక పరీక్షలో ప్యాసుకాగలనే ఆశలేదు. ఒకవేళ వేరు ప్యాసుఅయినను కనీసము ఒక సంవత్సరమువరకైన తమ ఉద్యోగము లో నుండెదనని చెప్పితిని. మా ఉభయులలో యేనిర్ణయము జరుగలేదు. పరితిరోజు వారివద్దకు నేను వెళ్లుచుండెడివాడను.

నాకు యేవో కొన్ని ఉరుదు కాగితములిచ్చి తెలుగు తర్జుమా చేయు టయో లేక నకళ్లు వ్రాయించుటయో చేయుచుండెడివారు. వారివద్దకు హైదరాబాదు విద్యార్థి సంఘములోనుంచి చాలమంది వచ్చిపోవుచుండెడి వారు. మునగాల రాజాగారు విజ్ఞాన చంద్రికామండలి మరియు కృష్ణదేవ రాంధ్ర భాషాస్థాపకులలో నొకరని ఆంధ్రులకందరకు తెలియును. వారి వద్దకు వచ్చెడివారిలో ఒకరు రావిచెట్టు రంగారావుగారుకూడ యుండిరి. వారిపేరు నేను అదివరకే వినియుంటిని. రాజాగారు నాకు వారితో పరిచ యము కలిగించిరి. వారుదార స్వభావులు. స్నేహపాత్రిడగనుక వారు రాజాగారివద్దకు వచ్చినప్పుడెల్లను నాతోకూడ మాట్లాడుచుండెడివారు. జూలై మొదటివారములో పరీక్ష ఫలితములు బయటపడునని ఒక వదంతి వినపడెను. ఆ సంగతి రాజాగారికిచెప్పితిని. తెలిసికొనుటకు నన్ను హైకో ర్టుకు వెళ్ళుమని రాజాగారు చెప్పిరి. 10 గంటలకు భోజనముచేసి బయలు దేరితిని. దారిలో నాకదివరకు కమిటీలో సహాధ్యాయిగానుండిన శ్రీకొండా వెంకట రంగారెడ్డిగారుకూడ హైకోర్టుకు వెళ్ళుచూ నాతో కలిసిరి. ఉభ యులము హైకోర్టుకు పోయితిమి. కొంతసేపటిలో ఒక చిన్న కాగితము తెచ్చి హైకోర్టు గుమాస్తా దర్వాజకు అతికించెను. వందలాది విద్యార్థులు పరీక్షా ఫలితములను నిరీక్షించుచుండిరి. కాగితము చిన్నది. దానిలో 34,

పేర్లుండెను. అది యెత్తుపర్వదేశమున అతికించబడెను. పరీక్షలోచేరిన విద్యార్థులసంఖ్య దాదాపు 1050 ఉండగా వారిలో 34 పేర్లమాత్రమే కనబడుటచే నేను నిరాశచెంది నీరైతిని. ఎక్కిచూచుటకు సాహసించలేకపోతిని. ఇంతలో మా మిత్రులు పింగళి మాధవరావుగారు వైకిఎక్కి పేర్లుచదివెను. అందులో నాయన నాపేరు గట్టిగాచదివెను. రంగారెడ్డిగారిపేరుకూడ తెలిసికొంటిని. సంతోషించితిమి. మేముభయులము యింకా ఒకరిద్దరు గెలుపొందిన విద్యార్థులు అమితోత్సాహముతో మాల్వి సాహెబుగారిని దర్శించుటకు కమిటీకి వచ్చితిమి.

ఆయన రిజల్టుకాపీని తెప్పించుకొని తన ముద్రణాలయములో కొన్ని పత్రికలను ముద్రించెను. అందులో తన శిష్యవర్గము పేర్లను ఎట్టిసిరాతోను తక్కినవి నల్లసిరాతోను ముద్రింపించెను. నేను రంగారెడ్డిగారున్న వారికి కృతజ్ఞతా వందనము చేసితిమి. వారు మాకు అభినందన ఆశీర్వాదము తెలిపిరి. కొంతదూరము కలిసిపోయి ఒకరి నొకరము కౌగలించుకొని ఎవరి బసకు వారు వెళ్లిపోతిమి. నా చేతిలోనున్న మా కమిటీలో ముద్రింపబడిన రిజల్టుకాపీని శ్రీరాజాగారికి చూపించితిని. రాజాగారు నవ్వుతూ యీ జ్యోతిష్యమును నేను మొదలే చెప్పితిననిరి. ఆ రాత్రి బసకు వెళ్ళితిని. అచ్చట వారి అన్న నరసింహారెడ్డిగారుకూడ ఉండిరి. నరసింహారెడ్డిగారు రాజాగారికి జనకస్థానమున జ్యేష్ఠసోదరుడు. రాజాగారు తొరూర్కిరు పరగణాభూముల పొంపుబాటు వ్యవహారాలు చేయుచుండెడివాడు. మేమందరము సమావేశమై సంతోషముగా మాట్లాడుకొనుచుంటిమి. రాజాగారు మరల వకీలు అయిన నన్ను తాను ఉద్యోగిగా నుంచుకొనుటకు సందేహమును వెళ్ళబుచ్చుతూ తాను నన్ను నిన్నటివరకు తల్లంపాడు పరగణాకే గాక తొరూర్కిరు పరగణాకుకూడ ఎజంటుగా నుంచవలెనని అనుకొనుచుంటిననియును ఆయన వకీలు అయినాడు గనుక ఆ సంకల్పము విరమించుకుంటున్నాననియును చెప్పెను. అంతట వారి అన్నగారు అక్కడనేవుండి

వరంగల్లులో మనకు పరిమిసెంటువకీలుగా కొంతకాలమునుండి ఉదయరాజు వెంకటేశ్వరరావుగారు పనిచేయుచుండిరనియును వారు బహుళ కార్యనిమగ్నులగుటచే మన పనులయందు శ్రద్ధచూపుటలేదనియును వీరు వరంగల్లులోనుండి మన పనులను చూచునట్లును వారికి నెలఫీజుగా ఏదైన యేర్పాటు చేయుట యుచితమనియును చెప్పిరి. అందుకు శ్రీరాజాగారు అంగీకరించిరి. వారప్పుడు వరంగల్లులో నడుచుచున్న యరసాని రక్కమ్మగారి తాలూకు కొన్ని పైళ్ళను కొన్ని రూపాయిలను నాకిచ్చి వరంగల్ వెళ్ళి మకాంపెట్టి పని ప్రారంభించుమనిరి. ఇంతటితో ఆశాజనక జీవితము ప్రారంభించుటకు దారి లభించెను.

శ్లో॥ మూకం కరోతి వాచాలం పంగుం లంఘు యతేగిరిం
యత్కృపాత మహం వందే పరమానంద మాధవం ॥

మూడవ అధ్యాయము సమాప్తము.

ఓమ్.

స్వీయ చరిత్ర

అభ్యుదయ తెలంగాణా

చరిత్రాంశములు

నాలగవ అధ్యాయము

ప్రకరణము ౧

స్వతంత్ర జీవనారంభము

వకాలత్ పరీక్షలో గెలుపొందిన తరువాత జులై నెలలో శ్రీ మున గాల రాజాగారి శలవుతీసికొని పరిటాల వచ్చితిని. పాతస్నేహితులందరిని కలిసితిని. నేను ప్యాసైనందుకు అందరును సంతసించిరి. జీవితములో మార్పు వచ్చినది. కాని సర్వవిధముల విద్యార్థి దశకన్న నాలో యేమి ఆధిక్యత లేదని చెప్పకతప్పదు. జగన్నాథపురంవచ్చి తలి దండ్రులను సందర్శించి శుభవార్త తెలిపితిని. నేను పరీక్షలో గెలుపొంది న్యాయవాది నగుటయు వరంగల్‌లో నుండి పనిచేయ్చుకొని వృత్తి నవలంభించుటకు శ్రీ మున గాల రాజాగారి ఆశ్రీయము దొరుకుటయు శుభసూచకములైనవి. వెంటనే నేను హనుమకొండ వచ్చితిని. అక్కడ నాకు యెవ్వరును పరిచితులు లేరు. మాడపాటి హనుమంతరావుగారి పేరు మా స్నేహితులవల్ల వినియుంటిని బహుశః ఒకపర్యాయము యెచ్చటనో దర్శనముచేసితిని. కాని అంతగా పరిచయములేదు. నేను హనుమకొండవెళ్లి వారిని దర్శించి నా సంకల్పము చెప్పితిని. వారు నాతో చాలా ఆదరముగా మాట్లాడి వరంగల్‌లో నుండి

పనినేర్చుకొని ప్రాక్టీసుచేయుమని నాకు సలహాచెప్పి ధైర్యము నిచ్చిరి. వారుండే ఇంటికి కొంచెము దూరములో వారు నాకు ఒక ఇంటిలోని రెండు గదులను అద్దెకు యిప్పించిరి. మరికొందరితో పరిచయము కలుగజేసిరి. వారిలో ముఖ్యులుముఖ్యులు ఆలూరు గురురాజరావుగారు. ఆయనసుగుణ సంపత్తిని, త్యాగశీలతను ఎంతవారిసినను తక్కువయే యనవచ్చును. చింతలపూడి గోపాలరావుగారు ముద్దవి శ్రీనివాసరావుగారు ఆయనతమ్ముడు వాసుదేవరావు గజరాజసింగు గార్లు నుండిరి. మరియు అంతకు పూర్వము నుంచి పనిచేయుచున్న కొండపల్లి సీతారామారావుగారితో కూడా పరిచయము కలిగెను. ఆయన నన్ను సోదరునికన్న ఎక్కువ ప్రేమతోచూచుచు వకీలువృత్తికి కావలసిన విషయములు తెలుపుచూ సహాయముచేయుచుండెను 4 రోజులు మాత్రము ఉండి మరల ఇంటికివెళ్ళి నాసోదరుడు నాగభూషణరావును చదువునిమిత్తం తీసికొనివచ్చితిని. ఇద్దరము వంటచేసుకొని భోజనముచేయుచుండేవారము. హనుమకొండలో ఎక్కువ హోటల్లులేవు. తుంగమ్మ అనే కర్ణాటక వితంతువు ఒక హోటలుపెట్టి మితముగా కొందరికి మాత్రము భోజనము పెట్టుచుండెడిది. నాగభూషణరావు వచ్చిన వారం పదిరోజులలోనే నాభార్య నాకుమార్తె వచ్చిరి. మేము నలుగురము చిట్లపొట్ల అమ్మక్కగారి గదులలో ఉండేవారము. అప్పుడు ఆగస్టు మాసము అగుటచే పట్టాతీసుకొనే సమయముకాదు గనుక పట్టా తీసుకొనలేదు. సనదు తీసుకొనుటకును కోర్టు డ్రస్ కొనుటకును మా నాయనగారు రు. 50 పంపిరి. నాకు ఎట్టిసాని రుక్మమ్మగారి కొన్ని స్థేళ్ళు ఇవ్వబడిన వని చెప్పితిని. ఆదివరకు పనిచేయుచున్న వకీళ్ళపైన తృప్తిలేకుండెను. నేను యూసూఫ్‌హుసేన్‌సాహెబు అనే వకీలుదగ్గరకు వెళ్ళి మాట్లాడితిని ఆయనకు వకాలతునామా యిప్పించితిని. ఆ సందర్భములో నాకుఆయనకు కలిగిన పరిచయమువల్ల నన్ను జూనియరుగా ఉంచుకొని పనిచేయించమని నేను కోరుటయు ఆయన అంగీకరించుటయు జరిగినది. తరువాత అట్లోబరు

నెల (ఆజూర్) వచ్చినది. పాతసనదులు మార్చి కొత్తసనదులు తీసుకొనే వారును, నూతన సనదులు సంపాదించేవారును, ఆసమయమునసే దరఖాస్తులు యివ్వవలసి ఉంటుంది.

ప్రకరణము ౨

సనదులు తీసుకొనుటలో కష్టము

అప్పుడు సనదుకొరకు హైదరాబాదువెళ్ళి హైకోర్టులో దరఖాస్తు పెట్టి కొన్నిరోజులు పైరవిచేసి సనదు సంపాదించు కొనవలసి ఉండెడిది. ఈపనికి వారంరోజులైనను హైదరాబాదులో ఉండవలసివచ్చెడిది. ప్లీంపులు మొదలగు ఖర్చులేగాక ప్రయాణమునకును తిరుగుటకును హోటళ్లకును ప్రతి వకీలునకును కొన్ని రూపాయలు ఖర్చుపెట్టవలసి వచ్చెడిది. నేను ఈపనికొరకు కొండపల్లి సీతారామారావుగారివెంట హైద్రాబాదు వెళ్ళి ఒక హోటలులో ఉంటిని. ఒకటిరెండు పర్యాయములు రావిచెట్టు రంగారావుగారి ఇంటికి వెళ్ళితిని. నాది మొదటిసనదు అగుటవలన అలస్యము జరిగినది. భోజనములో అవకతవకలు జరిగినందువలన సనదుతీసికొని హనుమకొండకు వచ్చేటప్పుడు అజీర్ణవ్యాధిని కూడా తెచ్చుకొంటిని. ఈ వ్యాధితో హనుమకొండలో బాధపడవలసివచ్చెను. ఆరోజులలో డాక్టరు శివలెంక రామలింగంగారు అనే ఆయన వైద్యుడుగా నుండెను. చాలా మంది ఆయనవద్దనే మందు తీసుకొనుచుండెడివారు. నేనుకూడా ఆయన వద్దకే వెళ్లితిని. కొన్నిరోజులు మందులిచ్చెను. కాని నెమ్మదించలేదు. 15 రోజుల తర్వాత శ్రీ మాడపాటి హనుమంతరావుగారు తానున్న యింటిలో కొంతభాగమును నాకు ఇద్దెకు ఇప్పించిరి. నేను ఆయింటిలో ప్రవేశించితిని. అక్కడనుంచి నేను శ్రీ హనుమంతరావుగారును యేక కుటుంభీకులవలె స్నేహమును పెంపొందించుకొనుచు ఉండసాగితిమి. యూసుఫ్

హుసేనుగారి దగ్గర జూనియర్‌గా పనిచేయసాగితిని. కొండపల్లి సీతా రామారావుగారుకూడా తనవద్దనున్న పైళ్లను చదువుటకు నాకుయిచ్చుచు వ్యాజ్యస్వభావములను ఆయన నాకు భోధించు చుండెను. కాని వ్యాధి నెమ్మదించనందున గత్యంతరములేక నేను పరిటాల జగన్నాధపురం వెళ్ళుటకు నిశ్చయించుకొని నాతమ్ముడిని నీలికుర్తికి పంపితిని. నేను పరిటాల వచ్చితిని గాని నేను మామగారి ఇంటియందు ఉండుటకు యిష్టములేక జగన్నాధపురం స్వగృహములో చేరితిని. అంతకుముందే అనగా నేను వరంగల్ పరివేశించగానే మానాన్నగారు జగన్నాధపురం వదలి అమ్మగారితో సహా నీలికుర్తికేగిరి. ఖాలిగానున్న యింటిలో నేనును నాభార్యయు ప్రవేశించి గ్రామీణవైద్యులవద్ద చికిత్సచేయించుకొంటిని.

లాభములేకపోయినది. నాశ్రేయాభిలాషి యద్దనపూడి వెంకటసుబ్బయ్యగారు చదువుకొనుటకు కొంత అప్పుగానిచ్చియుండిరని పైనవ్రాసితిని. వెంకటసుబ్బయ్యగారు వైద్యములో కొంత ప్రావీణ్యత కలవాడు. ఆయన నా వ్యాధిని తెలిసికొని ఆయన షడ్డకుడికొరకు తయారిచేసిన సుగంధపాలవేళ్ళ లేహ్యమును నాకుయిచ్చెను. ఒక నెలరోజులు జుజ్జూరులనుండి ఔషధమునేవించి ఆరోగ్యము పొందితిని. మరల కుటుంబ యుక్తముగా హనుమకొండచేరి శ్రీ హనుమంతరావుగారి పక్కభాగపు యింటనే పరివేశించితిని.

ప్రకరణము 3

గ్రంధాలయ సేవ

మునగాల రాజా శ్రీ నాయని వెంకటరంగారావుగారి దీవాన్ కొమర్రాజు వెంకటలక్ష్మణరావు, గాడిచర్ల హరిసర్వోత్తమరావు, ఆయ్యదేవర కాశేశ్వరరావు రావిచెట్టు రంగారావుగార్లు మదార్సులో విజ్ఞాన

చందిక మండలిని ఏర్పాటుచేసి ఆధునిక విజ్ఞానమును ప్రసరింపజేయుటకు బూనుకొనిన సంగతి ఆంధ్రుల దరికి క్రొత్తవిషయమే. కొలదిరోజులలో శ్రీ మునగాల రాజా, లక్ష్మణరావు ప్రభృతులు మొదట హాయిద్రాబాదు నందు కృష్ణదేవరాయాంధ్ర భాషానిలయమును స్థాపించిరి. తర్వాత శ్రీ మునగాల రాజాగారును వారి దివాన్ కొమర్రాజు లక్ష్మణరావుగారును హనుమకొండలో కూడా ఒక గ్రంథాలయమును స్థాపింప సంకల్పించి, 1904 సం॥ ఫిబ్రవరి 2వ తారీఖున అప్పటి సూబేదారు గాయమురళీధర్ గారి ఆధ్వర్యమున సభచేసి శ్రీ రాజరాజనరేంద్రాంధ్ర భాషానిలయమును వేర ఒక గ్రంథాలయమును స్థాపించిరి. ఆ భాషానిలయమునకు శ్రీరాయ మురళీధర్ సూబేదారుగారు అధ్యక్షులుగాను పోషకులుగాను ఉండిరి. దానికి స్థానిక ఆంధ్రవిద్యాధికులలో కొందరు శ్రద్ధతీసుకొని పనిచేసిరి. వారిలో శ్రీ అదాలతు వెంకటాద్రివు, కొమరగిరి సీతారామారావుగార్లు కార్యదర్శులుగా నుండి పనిచేసిన చిరస్మరణీయులు. వారు సర్కారు ఉద్యోగములలో నుండిరి గనుక స్థలాంతరమునకు వెళ్ళవలసి వచ్చెను. అట్లే మురళీధర్ గారుకూడా హాయిద్రాబాదుకువెళ్లిపోయిరి. ఇక మిగిలినవారిలో శ్రీ మాడపాటి హనుమంతరావుగారే గ్రంథాలయ నిర్వహణమునకు బాధ్యత వహించవలసివచ్చెను. వేను హనుమకొండ పరిశేషించి నప్పుడు శ్రీ యల్. పి. కన్నయ్యగారు అధ్యక్షులుగాను తుంగతుర్తి నరసింహ్మారావు గారు ఉపాధ్యక్షులుగాను మాడపాటి హనుమంతరావుగారు కార్యదర్శిగాను పనిచేయుచుండిరి. నైజాం ప్రభుత్వములో హిందువులకు రాజకీయ సామాజిక విద్యావైజ్ఞానికాభివృద్ధికి స్థానము లేకుండెను. తీయనిమాటలతో సాధ్యమైనన్ని అవరోధములు కల్పింపబడుచుండెను. శ్రీ హనుమంతరావు గారు వరంగల్ సూబా విద్యాశాఖ ఇన్స్పెక్టర్ గారి ఆఫీసులో మీర్మున్షిగా నుండిరి. అప్పుడు శ్రీనివాసాచారి అనే ఒక విద్యాశాఖ ఇన్స్పెక్టర్ పనిచేయుచుండెను. పోలీసువారు రహస్యముగా విద్యాశాఖాధికారికిచెప్పి

టచే ఇనస్పెక్టరు హనుమంతరావుగారితో నీవు గ్రంథాలయ కార్యదర్శి పదవికి రాజీనామా యీయుమని నిర్భంధించెను. ఆ కారణమున హనుమంతరావుగారు నిమిత్తమాత్రముగా తొలగి అప్పుడు స్థానిక వకీలుగా పని చేయుచున్న కొండపల్లి సీతారామారావుగారిని కార్యదర్శిగా ఏర్పాటు చేయించి పనియంతయు హనుమంతరావుగారే చూచుచుండిరి. నేను రాగానే భాషానిలయములో సభ్యునిగా చేరితిని. పత్రికలను, గ్రంథములను శ్రద్ధగా చదువుచుంటిని. హనుమంతరావుగారికి నాయందు మిక్కిలి విశ్వాసము అంతకంతకు యెక్కువ కాజొచ్చినది. కొలది రోజుల లోనే యెన్నికలు జరిపించి వారు వన్ను కార్యదర్శిగా యేర్పాటు చేయించిరి. ఆనాటినుండి నేటివరకుకూడా శక్త్యానుసారము భాషా నిలయమునకు సేవచేయుచునే ఉన్నాను. నేను కార్యదర్శిగా పనిచేయుట మొదలు పెట్టిన తరువాత విజ్ఞానచంద్రికా మండలి పక్షమున కూడా పనిచేయసాగితిని. సభ్యులను చేర్పించుచు పత్రికురించబడిన గ్రంథములు సభ్యులకు అంద చేయుచుండెడివాడను. బహుశః నేను ఈ ఉద్యమములో ప్రవేశించేవరకు గ్రంథాలయములో 300 గ్రంథములు మాత్రమే ఉండెను. విజ్ఞాన చంద్రికా మండలి పక్షమున మహమ్మదీయ మహాయుగము పత్రికురించబడియుండవచ్చును.

ఆంధ్రుల చరిత్ర మొదటిభాగమును నేనే సభ్యులకు అందజేసినట్లు జ్ఞాపకము. విజ్ఞానచంద్రికా మండలి కార్యస్థానము మదారిసునందుండెను అందులో ఆదిరాజు వీరభద్రరావుగారు ఉద్యోగిగా పనిచేయుచుండిరి. నేను సభ్యుల కందజేసిన పుస్తకముల వెలను రావిచెట్టు రంగారావుగారిదగ్గరకు పంపుచుండేవాడను. ఈవిధముగా నాకు శ్రీ కొమర్రాజు లక్ష్మణరావు, రావిచెట్టు రంగారావు, ఆదిరాజు వీరభద్రరావుగార్లతోను చాలామంది గ్రంథకర్తలతోను పత్రికాధిపతులతోను ఉత్తర ప్రత్యుత్తరములు జరుగుచుండెడివి. ఇదియంతయు హనుమంతరావుగారి సలహా వెంటనే జరు

పుచుండేవాడను. వేసవి శలవులలో మునగాల రాజాగారిని దర్శించుటకు నడిగూడెం వెళ్లుచుండెడివాడను. అచ్చట కొమరాజు లక్ష్మణరావు గారితో రెండు మూడు రోజులు కలిసియుండుటయు వారితో యెన్నియో కొత్తవిషయములు తెలుసుకొనుటయు తటస్థించుచుండెను. ఇట్లే పండిత మిత్ర స్నేహము అధికముకాసాగినది. నేను ఈమధ్య ఒకటి రెండు పర్యాయములు హైదరాబాదు వెళ్లితిని. హైదరాబాదు ఆంధ్రులలో రావిచెట్టు రంగారావుగారుఉదారస్వభావుడు. బంధుమిత్రప్రియుడు. ఆయన ఇంట సాధారణముగా వరంగల్, కృష్ణా, నల్లగొండ జిల్లాల వాస్తవ్యులు యెందరో మిత్రులు భోజనము చేయుచుండేవారు. నేనుకూడా వారి ఇంటనే 1-2 పర్యాయములు అతిథిగా నుంటిని. రావిచెట్టు రంగారావుగారు వరంగల్ తాలూకా మడికొండ కాపురస్తుడు. ములుగు తాలూకాలో ఆయనకు కొన్ని భూములు దేశపాండ్యాగిరి రుసుములు ఉండెడివి. వారికిరావలసిన రుసుమును గురించి పనిచేయుటకు వాకు వకాలతునామాకూడా యిచ్చిరి. నేను పని మొదలుపెట్టితిని. 1911 సంవరం జూలై నెలలో వారు ఆకస్మికముగా ఏకాల మృత్యువు వాతబడిరి. ఇట్టి మహనీయులు దివంగతులైనందుకు నే నొక్కడనే కాదు అనేక మంది మిత్రులు విచారపడిరి తరువాతవారి భార్యలక్ష్మినరసమ్మగారు భర్తపేరపరిత్యక్తులు కాపాడుచూ యెన్నియో దానధర్మములుచేసెను. కృష్ణదేవరాయాంధ్రభాషానిలయమందిరము ఆమెగారివలనసేవూర్తి కాబడినది. నేను రంగారావుగారు చనిపోయినతరువాత వారిదేశపాండ్యాగిరి వారసత్వమును వారిభార్యపేర. మంజూరిచేయించితిని. ఇట్లేవారికి సంబంధించినకొన్నిచిన్న చిన్న వ్యవహారములలో పనిచేసితిని ఇంతకన్న వారికి యేమిసేవ చేయజాలకపోతిని. హనుమకొండ భాషానిలయము రాగన్న దరవాజా వద్దనున్న పింగిలి వెంకట్రామరెడ్డిగారి యింటి ఊపరిభాగమున దాదాపు 30 సంవత్సరములు ఉండెను. యింతకాలము ప్రతిఫల శూన్యముగా తమ యింటినిచ్చిన ఆశ్రేయుడాత శ్రీ పింగిలి వెంకట్రామారెడ్డిగారి ఔదార్యము ప్రశంసనీయము. ఏదేని ఒక యింటినికొని

అందులో గ్రంథముల నుంచవలెనని నేను హనుమంతరావు గారును ఆలోచించితిమి. ఒక వెయ్యి రూపాలలోయిల్లు కొరకవచ్చునని మా అభిప్రాయము. కొద్దిగాచందాలు ప్రారంభించితిమి. 100/- లేక 150/- కన్న యెక్కువవచ్చియుండలేదు. తరువాత 1912/ సం॥ రం మే నెలలో నిదుదవోలు కాన్ఫరెన్సు కు ళ్లితిము. అక్కడ రెండు సభలు జరిగెను. ఒక సభకు కొమర్రాజు లక్ష్మణరావుగారు అధ్యక్షత వహించిరి. మరియొకసారస్వతసభకు శ్రీ వేదం వెంకటరాయశాస్త్రి గారు అధ్యక్షతవహించిరి. ఈసభగాంభీర్యభాషను గురించి వాదోపవాదములు జరిగెను. సభ పూర్తికాగానే నేనును శ్రీ హనుమంతరావుగారును రాజమండ్రి వెళ్ళి గౌతమీ గ్రంథాలయము చిలకమర్తి లక్ష్మీనరసింహంగారి యిల్లు చూచితిమి. అచ్చటనే నాకు రసాయన శాస్త్ర రచయిత శ్రీ వేమూరి విశ్వనాథశర్మగారితోను మంగిపూడి వెంకటశర్మగారితోను పరిచయము కలిగెను. ఆరోజులలో నా కుమార్తె సరస్వతి చనిపోయెను. నాకు అనారోగ్యము సంభవించుటచే నేను బహుశః 1912 జనవరి మాసములో హనుమకొండ వదలి జుజ్జూరు వెళ్లివలసి వచ్చెను. నాతో మా తల్లి దండ్రిలు నా భార్యయు ఉండిరి. నందిగామలో 2 మాసములుండి ఔషధసేవ చేసితిని. ఏమియూ లాభించలేదు. యింతలో తల్లంపాడు వ్యాజ్యం వాయిదా ఉండుటచే మునగాల రాజాగారు నన్ను తప్పక పట్టణం రమ్మని వ్రాసిరి. నేను బహుప్రయాసమీద హైదరాబాదు చేరితిని. వ్యాజ్యములో వాయిదా పడినదిగాని నేను అనారోగ్యముగా నుండుటచే మరికొన్ని రోజులు పట్టణంలోనే ఉంటిని. డాక్టరు కెకలోస్కారతో పరీక్ష చేయించుకొని ఔషధము సేవించ నారంభించితిని. అప్పుడు రాజాగారి చిన్నవాటి ఉపాధ్యాయులు వెలగపూడి రామకృష్ణయ్యగారు పట్టణంలోనే ఉన్నందున నాకు వారియింటనే భోజన వసతి యేర్పాటు చేసిరి. వారం రోజులలో చాలా భాగము వ్యాధి నెమ్మదించినది. మరల నందిగాము వచ్చితిని. 10, 15 రోజులలోనే రాజాగారి పెంపుడు కుమార్తె రాధమ్మ వివాహము తటస్థించినందున నేను నడి

గూడెం వెళ్లితిని. మద్రాసు హైదరాబాదుల మధ్యగల రాజాగారి బంధువులు చాలామంది వచ్చిరి. డాక్టరు లక్ష్మీపతిగారుకూడా వివాహమునకు వచ్చిరి. డాక్టరు ఆచంట లక్ష్మీపతిగారికి ప్రథమభార్యా వియోగము తటస్థించెను. వారు రజస్వలానంతర కన్యనే వివాహము చేసికొందునని చెప్పి కొన్నిరోజులు దూరకుండిరి. తుదకు తుమ్మలపల్లి వారింటి ఆడబిడ్డ కాలేజిలో చదువుకొనుచున్న శ్రీమతి రుక్మిణమ్మను వివాహము చేసుకొనెను. అప్పటి ఆచారమునుబట్టి సనాతన పక్ష బ్రాహ్మణులు వారికి పంక్తిలో భోజనము పెట్టేవారుకారు. నడిగూడెం వివాహములో సనాతనులు సంస్కార ప్రియులును చాలామంది బ్రాహ్మణులు వచ్చియుండిరి. ఒకరోజు భోజన సమయమున శ్రీ డాక్టరు లక్ష్మీపతిగారు పట్టుబట్టలు కట్టుకొని లడ్డూల పళ్లెము చేతపుచ్చుకొని వచ్చి బ్రాహ్మణులందరికిని లడ్డూలు వడ్డించిరి. యెవరును లేచిపోలేదు. అందరును భోజనము చేసిరి. అప్పటినుండియు డాక్టరు లక్ష్మీపతిగారితో బాగా పరిచయము ఏర్పడినది. తరువాత ఒకటి, రెండు పబ్లికు ఉద్యమములలోకూడా సంబంధము తటస్థించినది. దానిని యింకొకచోట వ్రాసితిని.

అప్పటి వరకు నేను శ్రీ యూసూఫ్ హుసేన్‌గారిదగ్గర జూనియర్‌గానుండి పని నేర్చుకొనుచుంటిని. నాకు యేమి స్వంత కేసులులేవు. నేను నడిగూడెం వివాహము పూర్తికాగానే వెనుకకు మరలితిని. మధిర స్టేషన్‌లో దిగితిని. అప్పుడు యూసుఫ్ హుస్సేనుగారివద్ద జూనియరుగా నుండుటవలన కొంచెము పరిచయముగల ఒక పెద్దమనిషి నన్ను తన తరపున ఒక చోరీకేసులో పనిచేయుమని కోరెను. అందుకు అంగీకరించి తాలూకా మేజిస్ట్రేటు (జీవన్‌రావు గారి) కోర్టులో వకాలత్ నామా దాఖల్ చేసి పని ప్రారంభించితిని. కొంత పీజు దొరికినది. అదియే నా ఆదాయముకో మొదటి మొత్తము. తరువాత 4, 5 వాయిదాలకు వెళ్లి పనిచేసి ఆకేసును కొట్టివేయించితిని. మధిరలో కొంతమందికి నేను వకీలుగా పనిచేయగలనని

తెలియవచ్చెను. నందిగామకు వెళ్లితిని. ఆ రోజులలో అనగా విరోధికృతి సంవత్సర చైత్ర శు ౧౧ రోజున యిప్పుడున్న కుమారులలో జ్యేష్ఠుడు వెంకట సుబ్బారావు పుట్టెను. నందిగామలోనే నామకరణాది సంస్కారములు పూర్తిచేసి జుజ్జూరువచ్చి జూన్ నెలలో మరల హనుమకొండ చేరితిని. అప్పటినుంచి క్రమ క్రమముగా నాకు పనిదొరక నారంభించినది. కారణాంతరములచే హనుమంతరావుగారి సహనివాసము వదలి మరియొక యింటికి కాపురము మార్చుకొన వలసివచ్చెను.

హనుమంతరావుగారు గ్రంథాలయ విషయములో నాకు పూర్తిగా స్వాతంత్రమిచ్చిరి. సభలు సమావేశములు వార్షికోత్సములు ఇత్యాది ఆకర్షణీయమగు కార్యములు జరిపి ప్రజలలో కొంత ఉత్సాహము కలిగించితిని. బ్రిటిష్ ప్రభుత్వములోని రాజకీయ విషయములను గురించి నేను వ్రాయు వలసిన పనిలేదు. గాని నైజాములో మాత్రము ప్రజాహిత సంస్థలు నడపుటకు వీలుండెడిదికాదు. చిన్న చిన్న సమావేశములనుకూడా అనుమానాస్పదముగా చూచుచుండెడివారు. పత్రికలలోని వార్తలు బహిరంగముగా మాట్లాడుకొనకూడదు. ఆ కారణమున మా ఉత్సాహకరమైన సంభాషణలకు భాషానిలయమే శరణ్యమైనది. గ్రంథాలయములను అచ్చటచ్చట స్థాపించవలెనని మేము అనుకొనుచుంటిమి. వరంగల్‌లో ఒక గ్రంథాలయము స్థాపించబడినది. రాజరాజ నరేంద్రునకును, నన్నయ్య భట్టారకుని సాన్నిధ్యమును గ్రహించుచు వరంగల్‌లోని గ్రంథాలయమునకు శబ్దానుశాసన గ్రంథాలయమని పేరు పెట్టవలెనని నిశ్చయించిరి. ఆ ప్రకారము నామకరణం చేయబడినది. దాని స్థాపకులలో ముఖ్యులు నా మిత్రులు కీర్తిశేషులైన శ్రీ తూము రంగయ్యగారు వారి సోదరులు వరదరాజగారును అయియుండిరి. శ్రీ వరదరాజగారు స్వంత బాధ్యతతోనే దాదాపు 30 సంవత్సరములు పనిచేసిరి. ఇప్పటికిని వారి సహాయము ఉన్నది. దీని తరువాత మా మిత్రులు జమలాపురపు వెంకటేశ్వరరావుగారును, హరి బా

పయ్యావారును వేమురంటి రామకృష్ణారావుగారును ఖమ్మంలో జ్ఞాన విద్యుత్ప్రవాహినీ భాషా నిలయమనే పేరుతో గ్రంథాలయమును స్థాపించిరి. దాని తరువాత యెర్రిపాలెమునందు మహబూబియా గ్రంథాలయమున్న, రేమిడిచెర్లలో మల్లేశ్వర గ్రంథాలయమున్న స్థాపించబడినవి. ఇవన్నియు శ్రీ హనుమంతరావు పంతులుగారి సలహాపైననే స్థాపించబడి నడుపుచుండెడివి. నేనును కించిత్ సలహా సహాయములు చేయుచు మధ్య మధ్య పై గ్రంథాలయముల సభలు సమావేశములకు వెళ్లుచుండెడివాడను. ఇంకను నేలకొండపల్లి, ఇల్లెందు, నడికొండ మొదలగుచోట్ల గ్రంథాలయములు స్థాపించబడెను. స్థానికులు నడుపుచున్నను మేము చందాలు ఇవ్వకున్నను ప్రతీ విషయములోను మా సలహాలు వారికి అవసర ముండెడివి. పోలీసు వారు విద్యాశాఖాధికారులు మొదలగు ప్రభుత్వోద్యోగులు భాషానిలయములద్వారా రాజకీయ చర్చలు జరుగుచున్నవనిన్ని ప్రజలలో ఉత్సాహము రేకెత్తుచున్నదనిన్ని వారు భయపడుచుండెడివారు. వార్షికోత్సవాది మహా సభలకు ముందుగానే అనుమతి పొందవలసి ఉండెడిది. దానికి కలక్టరువద్ద ప్రయత్నముచేసి అనుజ్ఞ యిప్పించు చుండెడివాడను. సాధారణముగా ఏ విద్యాశాఖాధికారినో, ఏ రివిన్యూ అధికారినో అధ్యక్షుడిగా ఏర్పాటు చేసేవారము. వారు సంతోషముగా అంగీకరించేవారు. అట్లయిన అవరోధములు కలిగెడివికావు. కొన్ని వార్షిక సభలలో రేమిడిచెర్ల, యిల్లెందు గ్రంథాలయములకువెళ్లి అధ్యక్షత వహించితిని. హనుమకొండ భాషానిలయమునకు యెక్కువ అదా ఉండెడిదికాదు. పొదుపుగా వాడుమా పత్రికలను నూతన గ్రంథములను తెప్పించుచు కొంచము నిలవకూడా చేసిఉండెడివారము. ప్రభుత్వ సహాయము కోరగూడదని మా దీక్ష. అట్లా మేము కోరితిమేని ప్రతిరోజు సి. ఐ. డి పోలీసులువచ్చి తనఖీ చేయుచుందురని మా భయము. మరియు హనుమకొండ సమావేశములలో ప్రాల్గొని మేము ప్రశాంతముగా నడిపించెడివారము. హనుమకొండ భాషా నిలయమునకు

శాశ్వత గృహ నిర్మాణ సమస్య ఎప్పటికప్పుడు మాకు కష్టముగానే కనబడుచుండెను. శ్రీ హనమంతరావుగారును, నేనును కలిసి భాషా నిలయ పోషకుడగు మునగాల రాజాగారిని దర్శించుటకు నడిగూడెము వెళ్లితిమి. రెండురోజులుంటిమి. మా అంచనా రు. 1000/-లే గనుక రాజాగారు రు. 200/- యిచ్చెదనని వాగ్దానము చేసిరి. మేము బండిమోద ఖమ్మంకు బయలుదేరితిమి. మేము గ్రామాంతమువరకు వచ్చితిమి. ఇంతలో రాణీ గారు ప్రసవమై ఒక కుమారుని గనెను. మేముభయులము వచ్చినకార్య మును దృష్టియందుంచుకొని ఆ చిన్నకుమారునికి రాజాగారు రాజరాజ నరేంద్రారెడ్డిఅని నామకరణ చేసిరి.

ప్రకరణము ౪

వకాలత్ వృత్తి దినదినాభివృద్ధి

స్న 1321 ఫసలీకి పూర్వము ఇల్లెందు బొగ్గుగనుల కంట్రాక్టు యూరోపియన్ కంపినీకి వుండెడిది. ఆ కంపినీవారికి నిజాం ప్రభుత్వము స్థానిక పరిపాలనాధికారములోను లేబరు కేసుల విచారణ కొరకు మేజిస్ట్రేటు నియమించుటకును అధికారమును తాత్కాలికముగా యిచ్చియుండిరి. తరువాత ప్రభుత్వమువారు తామే ఒక స్పెషల్ మెజస్ట్రేట్‌ను నియామకము చేసిరి. స్న 1321 ఫసిలీలో ఒక స్పెషల్ మెజస్ట్రేట్‌లో యేర్పాటు చేయబడిన వ్యక్తి గతముగా ఖమ్మం, మధిర, ఇల్లెందు పాలవంచ నాలుగు తాలూకాలయొక్క జుడిషియల్ అధికారము ఆయన కీయబడెను. ఆయనకు 1వ తరగతి మెజీస్ట్రేట్ అధికారమున్ను 2000/-ల సివిలు అధికారమున్ను వుండెడిది. నాకు మధిర తాలూకాలో ఎక్కువ సంబంధ ముండెడిది. కాబట్టి నేను వెళ్లుచుండేవాడను. మరియు వరంగల్‌నుంచి కొండపల్లి సీతారామారావుగారుకూడా వచ్చేవారు. యింకను ఖమ్మం,

మధిర వకీల్లుకూడా వచ్చెడినారు. ఈ కారణమున శ్రీ కొలిపాక శ్రీరామ రావుగారితోనూ, దివాకరుని పురుషోత్తమశాస్త్రిగారితోనూ నాకు స్నేహము అధికము కాజొచ్చినది. కాపురము ఇల్లెందులో యేర్పాటు చేసుకొన లేదు గాని మేము వారమునకు 3, 4 రోజులు ఇల్లెందులో ఉండవలసి వచ్చెడిది. ఆరోజులలో వరంగల్‌లో దాదాపు 30 మంది వకీల్లు పనిచేయు చుండిరి. వారిలో 20 మంది ముస్లింలును పదిమంది మాత్రమే హిందువు లును ఉండిరి.

1912 సంవత్సరం జులై నెలనుండి నా వకాలతులో కొంచెము ఆదాయము వచ్చుచుండెను. శ్రీ హనుమంతరావుగారి జ్యేష్ఠ సోదరుడు తిరుమలరావుగారు సదయహృదయుడు. యెరుగిపాలెములో యిల్లు కట్టు కొని ఉండెడివారు గాని తరుచుగా హనుమకొండ వచ్చుచుండెడివారు. హనుమంతరావుగారి సహవాసమువలన వారి అన్నగారితోకూడా పరిచ యము నైతిగాఢముగాజొచ్చెను. వారు సర్వవిధముల నన్నును సోద రునివలెనే ప్రేమతో చూచేవారు. ఆమరణానంతము ఆయన నాకు శ్రే యోభిలాషిగానే ఉండిరి. వారి ఉపకారమును యెప్పటికిని మరువజాలను హనుమంతరావుగారు యింగ్లీషు, ఫారసి, ఉరుదు, తెలుగు భాషలలో పాండిత్యము కలిగియున్నను వారికి 40 రూపాయిలు మాత్రమే జీతము లభించుచుండెను. నేను వారిని లా (వకాలత్ను) చదవమని ప్రోత్సాహ పెట్టుచుంటిని. వారి అన్నగారితో కూడా చెప్పితిని. వారును అంగీకరిం చిరి. హైదరాబాదువెళ్లి లా క్లాసులోచేరి ప్రథమ తరగతి పరీక్షకు వెళ్లి వలెనని వారి అభిప్రాయమై యుండెను. ఉద్యోగము వదులుట కిష్టము లేదు. యింతలో యినస్పెక్టరు శ్రీనివాసచారిగారు హైదరాబాదుకు మా రచబడిరి. వారి సహాయముచే హనుమంతరావుగారుకూడా హైదరాబాదు నకు మార్చబడి లా క్లాసులో చేరిరి. యిది 1913 సంవత్సరం జూలై నెల (1322 ఫసలీ అమర్దాదు) అని జ్ఞాపకము. తరువాత వారు శాసనసభ

కార్యస్థానములో తెలుగు టీచ్రాసులేటుగా నియమించబడిరి. దానికి జీతము నెలకు 100/-లు లభించుచుండెను.

1915 (1324 ఫ.) సంగర మూడవ తరగతి వకాలత్ పరీక్షలో శ్రీ మాడపాటి హనుమంతరావు, తిరుమలరావుగార్లు (సోదరద్వయం) జమలాపురం వెంకటేశ్వరరావు గోపాలరావుగార్లు (సోదరద్వయం) ఉత్తీర్ణులయిరి. హనుమంతరావుగారు హనుమకొండవిడచి వెళ్లిన తరువాత ఒకరి వెంట మరియొకరు ముద్దవి శ్రీనివాసరావు, వాసుదేవరావు, చింతలపూడి గోపాలరావుగార్లు హనుమకొండవదలి స్థలాంతరములకు వెళ్ళిరి. నేను నిస్స హాయుడనైతిని. మా యిరువురికి మిత్రులు యదార్థవాదియు అయిన ఆలూరు గురురాజరావుగారుమాత్రము సర్వవిధముల నాకు అండగానుండిరి. భాషానిలయ కార్యములలో సహాయము చేయువారు మరెవ్వరూలేకుండిరి. మూసివేయులేక విద్యార్థి బృందముతోనే భాషానిలయమును నడుపుచుంటిమి. తుదకొకపర్యాయము విద్యాశాఖ సహాయాధికారి (డిప్యూటి డైరక్టర్) శ్రీ వెలింకర్ గారు పర్యటనార్థము వరంగల్‌కు వచ్చిరి. నేను వారిని దర్శించి భాషానిలయమునకు తీసుకొనివచ్చి చూపించితిని. ఆర్థిక సహాయము యిప్పించుటకు కోరితిని. వారు నెల 1కి రు. 10/-ల చొ॥ గ్రాంటు యిచ్చునటుల ఏర్పాటు చేయించిరి. నాకు వృత్తి పనులలో క్రమాభివృద్ధి కలుగుచుండెను. మధిర, ఖమ్మం తాలూకాలోని బంధుమిత్రులు అభిమానముతో కేసులను పంపుచుండిరి. వారి పేర్లను కేసుల వివరములను వ్రాయుట అనవసరము. కాని కీ. శే. మాడపాటి తిరుమలరావుగారి పేరును మాత్రము స్మరించుట నా కర్తవ్యము కాగలదు. వారు ఆమరణాంతము సర్వదా నా పురోభివృద్ధినే కోరుచుండెడివారు. నేను వరంగల్‌నుండి గాక పాఖాల, మహబూబాబాద్, ఖమ్మం, మధిర కానాత్ తాలూకాలకును జాగీరు యిలాకా నారసింగికిని సివిల్ క్రిమినల్ రివిన్యూ కేసులలో వెళ్లుచుండెడివాడను.

మధిర తాలూకాలో వెంనూరుపట్టి కొంత అరణ్యప్రదేశమునకు చెందియున్నది. అచ్చట అలవాల శేషగిరిరావు, కోళ్ళూరు జోగారావుగార్లు చాల పలుకుబడి గలవారు. అధికార వర్గము భృత్యాన భృత్యులు ప్రజలు దాస దాసీలుగా నుండెడివారు. జోగారావుగారి యిజారా గ్రామమగు అమ్మపాలెములోని కొంత భూమిని వెంకటాపురము కాపురస్తుడు పుచ్చకాయల చెన్నారెడ్డి అనే పెద్దరైతు సేవ్యం చేసెడివాడు. అతని బంధుమిత్రులు ఆ గ్రామములోనే 20 ఇండ్ల వారుండెడివారు. శిస్తుల విషయములో రైతులకు జోగారావుగారిమధ్య భేదాభిప్రాయము వచ్చెను. స్థానిక పైజమీందారి ప్రముఖులేకపైరి. కోళ్ళూరి జోగారావు జమీందార్ల ప్రతిభ్ఞతుల పార్టి ఒకటిన్ని, చెన్నారెడ్డి రైతుపార్టి ఒకటిన్ని యేర్పడినవి. నేను రైతుపార్టీతరపున వకీలుగా నేర్పడితిని. రివిన్యూలోను, క్రిమినల్ లోను కేసులసంఖ్య పెరుగుచు వచ్చినది. తుదకు ఒక చెఱువువద్ద పెద్ద పోరాటము జరిగినది. పోలీసువారు ఉభయ పార్టీలలోని 50 మందిపైన బల్వా (రైటింగు) కేసు పెట్టిరి. నావద్ద వారి కేసులసంఖ్య 30 వరకుండవచ్చునని నాకు జ్ఞాపకము. ఆ రోజులలో తహశీలుదార్లకు డివిజనల్ ఆఫీసర్లు, కలెక్టర్లకు క్రిమినల్ పవర్సు ఉండెడివి. ఈ కేసుల్ను మరి కొన్ని కేసులున్ను విచారణకొరకు అప్పటి మధిర డివిజనల్ సబ్‌కలెక్టరు జియోవుల్ హుస్సేన్ అనేఆయన విచారణకు బయలుదేరెను. ఆయన చాల సత్ప్రవర్తన గలవాడు. లంచము తినేవాడుకాడు. సిపారసు వినేవాడుకాడు. నిష్పక్షపాతిగానుండెను. నిందితులు సాక్షులు చాలమంది ఉండిరి. పోలీసువారి కోరికపై వెంకటాపురములోనే విచారణకు తేది నిర్ణయించబడెను. రైతుల పక్షమున నేను బయలుదేరితిని. నాకు తోడుగా కొండపల్లి సీతారామారావు కొమరాజు వెంకటప్పారావుగార్లుకూడ ఉండిరి. మా పార్టీ నాయకుడు చెన్నారెడ్డి స్థితిగలవాడు. చాలమందికి పెట్టుబడి పెట్టెడివాడు. అసత్యములలో ఎరుగడు. చాల పెద్దమనిషి. జమీందార్ల ప్రయత్నమునే

ఆయనపైన బ్రిటిషు పోలీసువారు ఒక డాకాకేసు పెట్టిరి. అందువలన ఆయన ప్రచ్ఛన్నముగా నుండవలసి వచ్చినది. కేసు విచారణ సందర్భము లో ఆయనఉంటే మా పార్టీలకు లాభము. బ్రిటిషు మేజస్ట్రేట్లవద్ద వకీ ళ్ళు పనిచేసిరి. కాని లాభములేక పోయెను. నేను మధిర సబ్‌కలెక్టరుగారి వద్దకువెళ్లి ఆయనవల్ల జామానతు తీసికొని అరెస్టుచేయకుండ పోలీసు కుత్త రువు యిప్పించుమని కోరితిని. ఆయన పోలీసులకు సంగతి తెలుపుమని చాల్రిసెను. మేజస్ట్రేటు రివిన్యూ సబ్‌డివిజనల్ ఆఫీసరు గనుక పర్యటనలో బకాయ వసూలుపనికూడా చేయుచుండెను. బాకీదారులువచ్చి మా సా హుకారు చెన్నారెడ్డి లేడు. ఆయన వచ్చేవరకు గడువివ్వుమని కోరుచుం డెడివారు. పైజెప్పిన రైటింగు కేసు విచారణలో ప్రభుత్వ పక్షమున పని చేయుటకు ప్రత్యేకముగా నొక డిప్యూటి సూపరింటెండెంటు పంపబడెను ఆయన అనుభవజ్ఞుడు యోగ్యుడు. ఆయన చెన్నారెడ్డి దరఖాస్తునుగురించి నిజమైన సంగతిని తెలిపి కేసు కల్పితమైనదిగా చూపించెను. మేజస్ట్రేటు గారు కోర్టులో చెన్నారెడ్డి ఎటువంటివాడని అడిగిరి. ప్రత్యర్థియైనను కేసు సందర్భములో కోర్టుకు వచ్చియున్న జోగారావుగారుతేచి చెన్నారెడ్డి చాల సత్యవంతుడు. అతనిని అరెస్టుచేసినచోట 12 సంవత్సరములు ష్యా మము రావచ్చునని చెప్పెను. రిపోర్టుకూడ యదార్థముగానే యుండెను. అదిచూచి వాతో వకీలుగారు 200 రూపాయిల జామానతు యిప్పించుమని చెప్పెను. అట్లే జామానతు యిప్పించితిని. అందుపైన చెన్నారెడ్డిని అరెస్టు చేయవద్దని పోలీసువారికి అగ్గరిచ్చి ఈ కేసు బ్రిటిషు యిలాకాది గనుక పొలిటికల్ డిపార్టుమెంటువ్వారా కృష్ణాజిల్లా మేజస్ట్రేటుగారికి తెలియ జేసెను. చెన్నారెడ్డి బయటపడినందుకు రైతులు చాల సంతోషించిరి. చాల విషయములలో సబ్‌కలెక్టరుగారు చెన్నారెడ్డిని విచారించుటయు ఆయన సత్యము జెప్పుటయు జరుగుచుండెడిది. సబ్‌కలెక్టగారు తాము విని నట్లు చెన్నారెడ్డిని సత్యవంతుడనియే భావించిరి.

ఆ కేసు మొత్తం 17రోజులు నడచినది. గవర్న మెంటు తరఫున పని చేయుటకు వచ్చిన డిప్యూటి సూపరిం టెండెంటు నాయెడల చాల స్నేహ భావము, గౌరవముగా నుండెడివాడు. ఆయన తాను పోలీసులో పన్నెండు రూపాయల వేతనముపైన ఉద్యోగిగాచేరి లంచము తినుటమాని క్రమక్రమ ముగా డిప్యూటి సూపరిం టెండెంటు పదవివరకు వచ్చితిననియును ఇందుకు తన దైవభీతి సత్యవర్తనయే కారణమనియును చెప్పెడివాడు. ఆయన పేరు అబ్దుర్రహమాన్ సాహెబు అని జ్ఞాపకము. స్థానిక సబ్ ఇనిస్పెక్టరు జమీం దారిపార్టీకిలోనై గైతులపైన రెండు మూడు కేసులు పెట్టెను. పూర్వపు డివిజనల్ మేజస్ట్రేటు గైతులపైన ఛార్జీచేసిరి. (పద్దుజుం వినిపించెను) డిప్యూటి సూపరిం టెండెంటుగారు కేసులలోని వాస్తవమును గ్రహించి సబ్ యినస్పెక్టరును స్థలాంతరమునకు మార్చుమనియును కేసులనుఎత్తివేసికొ నుటకు అనుజ్ఞ యిప్పించుచునియును సూపరిం టెండెంటుకు వ్రాసి ఆసం గతి మేజస్ట్రేటుకు చెప్పెను. మేజస్ట్రేటుగారు నేను తప్పుచేయకుండ కాపా డితినని ఆయనను అభినందించెను. విచారణ పూర్తియైన తరువాత ప్రదేశము చూడుమని నేను మేజస్ట్రేటుగారిని కోరితిని. చెరువునిండ నీరున్నదని సాక్షులు చెప్పినారు. ఏ చెట్లవద్దనైతె దెబ్బలాటజరిగినదని చెప్పబడుచున్న దో ఆ చెట్లు నీటిలో మునిగి ఉంటవని నిరూపించితిని. ప్రదేశమునైన నీటి పట్టుదల స్థానమునుజూపి నావాదనను దృఢపరచుకుంటిని. గాని సబ్‌కలె క్టరుగారికి అది నచ్చలేదు. నా వెంటనున్న చెన్నారెడ్డిని పిలిచి ఆరోజున నీరెక్కడ నున్నదని ప్రశ్నించెను. చెన్నారెడ్డికి నేను చేయువాదన తెలి యును. నావాదన నెగ్గితె కేసు అప్పుడే పోగలదని తెలియును. నిందితు లలో, కొడుకులు తమ్ములు యితర బంధువులున్నారు. అయినను అందుకా యన చెట్లు ప్రదేశమును అనగా నేరముజరిగిన ప్రదేశము నీటికి బైటనున్న ట్లేచూపించెను. అందునైన మొక్కైంటు చెన్నారెడ్డి సత్యవంతుడు. ఆయన చెప్పినమాటలు యేల నమ్మకూడదని నన్ను ప్రశ్నించెను. నేను ఆయన సత్య వాదియని అంగీకరించుచు దీనికి జవాబు తుదిసమయమున చెప్పెదనని అం

టిని. చెన్నారెడ్డి సత్యము చెప్పినందువలన మేజస్ట్రేటు భావము తిరుగక పోయినది. చెన్నారెడ్డి నా బండిపైన పరిదేశముపైకి తీసికొనివచ్చుట పొరపాటని ఆయన బంధుమిత్రులు నిందితులును అసమ్మతి తెలిపిరి. చెన్నారెడ్డి తలవంచుకొని నేనెట్లా అబద్ధము చెప్పగలను. అట్లా అబద్ధము చెప్పినట్లయితే నన్ను పుండాఖోరు ముండాకొడుకు అంటారు అనెను. ఆయన సత్యవాక్యము చెప్పినందుకు నేను సంతోషించినవాడను. గనుక ఆయనను నేనుకూడ అభినందించి కేసు రికార్డుపైన వాదించి కొట్టివేయించెదని ధైర్యము చెప్పితిని. సబ్‌కలెక్టరుగారు స్థానిక పరిస్థితులను బాగుగా తెలిసికొని పోలీసు క్రిమినల్ కేసులవలన శాంతి జరుగదనిన్ని సంధిమూలమున శాశ్విత యగు శాంతి కుదుర్చ వచ్చుననియునుచెప్పి నన్ను ప్రయత్నముచేయుమని చెప్పిరి. నేనాసంగతిని పరిత్యర్థులగు ప్రఖ్యాత పలుకుబడిగలవారైన కాళ్ళూరి జోగారావు, అలవాల శేషగిరిరావుగార్లతో చెప్పితిని. నేను కాళ్ళూరి జోగారావు, అలవాల శేషగిరిరావుగార్లకలిసి వివాదమును పరిష్కరించుమని కలెక్టరుగారు మాకు చెప్పిరి. ఉభయపార్టీలు మా మధ్యవర్తిత్వము అంగీకరించిరి. క్రిమినల్ కేసులో విచారణ చాలభాగము పూర్తియైనదున వాయిదామార్పించి రాజీ ప్రయత్నము ప్రారంభించితిమి. రాజీకొరకు 3 రోజులు వరుసగా పనిచేసితిమి. షుమారు 70 వివాదములను పరిష్కారము చేయగలిగితిమి. దీనికి ముఖ్యకారణము పార్టీలలో ఎవరును మాఎదుట అసత్యము మాట్లాడలేదు. అందువలన పరిష్కారములో మాకు ఎక్కువ ఆలస్యము పట్టినదికాదు. ఇన్ని వివాదములు పరిష్కారము చేసినందువలన అచ్చట 3, 4 గ్రామములలోని కరుణములు జమీందారుల పార్టీకిని, రైతు పార్టీకిని శాశ్వితమైన రాజీ కుదిరి శాంతిస్థాపన జరిగినది. ఈ 3 రోజులు కలెక్టరుగారుకూడ అచ్చటనేఉండి ఏరోజు కారోజు సంగతులను తెలిసికొనుచుండిరి. ఈవిధముగా శాంతిస్థాపనచేసి బయలుదేరి రాగలిగితిని. ఆ ఫిర్కాలోగల గ్రామోద్యోగులు, రైతులకు నాయందు విశ్వాసము సద్భావమేర్పడెను. తరువాత ప్రజాహిత కార్యములలోను, రాజకీయములలోను

ఆ ఫిర్కాలోని వారసులు నాయెడల పేర్మి సద్భావము కలిగియున్నారని నేను గట్టిగా చెప్పగలుగుచున్నాను. శ్రీ జియావుల్ హసన్ సబ్ కలెక్టరు గారు మరియొక ఉద్యోగమునకు మార్చబడినను హైకోర్టు ఉత్తర్వ్యపకారం మరల ప్రత్యేకముగావచ్చి విచారణ పూర్తిచేసి ఆ రైటింగు కేసును అదే మేజస్ట్రేటుగా విని కొట్టివేసిరి. ఆకలెక్టరు సత్యవాదియగు చెన్నారెడ్డిని ఎప్పటికిని జ్ఞాపకము చేయుచుండెడివాడు. సిరిసంపదలు పుత్ర మిత్రాదులు కలిగి సంపన్నుడైన చెన్నారెడ్డి నిజమగు రైతు అని నే నిప్పటికిని విశ్వాసముకలిగి జ్ఞాపకము చేసికొనుచున్నాను. ఇది 1324వ ఫసలీ పర్వ్ది నెల (1915 మార్చి) అయి యుండవచ్చును. నేను ఏబది సంవత్సరములలో పనిచేసిన కేసులనేకమున్నను 1925 సంవత్సరమున రైతులలోగల సత్యము, విశ్వాసము, సద్వర్తనము తెలుపుటకే ఈ కేసుసంగతులు మాత్రము వ్రాసితిని.

నేను పరీక్ష అయినప్పటినుండియు మునగాల రాజాగారి తరపున వకీలుగానుండి నైజాం యిలాకాలో పనిచేయు చుంటినని పైన చెప్పియున్నాను. వారికి నందిగామ తాలూకాలో మునగాల ఎస్టేటుండెను. అది వారి మాతామహార్జితము మాతామహులు కీసరవారు తల్లి కీసరవారి ఆడబిడ్డయగు లచ్చమ్మగారు మునగాల యెస్టేటు జమీందారిణిగా నుండెను. ఆమె భర్త ఈ జిల్లాలో తొరూర్ సరపట్టీకి దేశముఖు. భర్తగారి అనుజ్ఞాపకారము లచ్చమ్మగారు నాయిని వెంకటరంగారావుగారిని దత్తు చేసికొనిరి. ఆ దత్తు నుగురించి అతియాత్ రూల్సుపకాగము లచ్చమ్మగారు యిచ్చిన దరఖాస్తును నైజాం ప్రభుత్వమువారు విచారించి అంగీకరించిరి. మాతా మహుని జ్ఞాతులగు కీసరవారు నైజాములో ఎన్నియో వ్యవహారములు జరిపిరి. గాని వాటన్నిటిలో వారు గెలువలేక పోయిరి. కృష్ణా డిస్ట్రిక్టు కోర్టులో రండు వ్యాజ్యములు దాఖలుచేసిరి. అవి చాలకాలము బందరు జిల్లా కోర్టులో పడియుండెను. కోల్ రెడ్డి అనే డిస్ట్రిక్టుజడ్జి ప్రత్యేక శ్రద్ధవలన 1915 లో

విచారణకు వచ్చెను. ఆ కేసులో అంతకుముందు నైజాము కోర్టులలో కనీ
షనకు విచారణపైన అనేక దస్తావేజులు 60 మంది సాక్షులు విచారింప
బడిరి. బందరు కోర్టులో విచారణ ప్రారంభమాయెను. కె. వి. లక్ష్మణరా
వుగారు మునగాల యెస్టేటుకు దివానుగానుండిరి. రాజాగారి పక్షమున
దీవాన్‌బహద్దూర్ టి. రంగాచారిగారు స్థానిక ప్రముఖ న్యాయవాదులు.
కీ. శే. శెడించి హనుమంతరావు జంఝాల గౌరీనాథశాస్త్రిగారు పనిచే
యుచుండిరి. ఇంకను శ్రీ కాళేశ్వరరావుగారు మొదలగువారుకూడ పనిచే
యుచుండిరి. కీసరవారి తరఫున ప్రఖ్యాత న్యాయవాది కె. శ్రీనివాస
అయ్యంగారు బందరువచ్చి పనిచేయుచుండిరి. నైజాం గవర్నమెంటు దస్తా
వేజులు సాక్షులు ఈ వ్యాజ్యమునకు మూలాధారము గనుక రాజాగారు
నన్ను ప్రత్యేకముగా పిలిపించిరి. బందరులో విచారణ దాదాపు 20 రో
జులు వరుసగా జరిగినది. నేనుకూడా విచారణ ముగిసేవరకు బందరులోనే
ఉంటిని. నైజాం యిలాకా రివిన్యూ సివిల్ కోర్టులలో జరిగిన వ్యవహారము
లోని పబ్లికు నకళ్ళు చాల ఉండెను. గనుక వాటినిగురించి నావల్ల తెలసి
కొనుటయు నా అభిప్రాయము తీసికొనుటయు జరుగుచుండెడిది. చాలా
దస్తావేజులుండెడివి. కేసు చాల పెద్దది. మదాసునుంచి వచ్చిన ప్రముఖ
న్యాయవాదులు పనిచేయుచుండిరి. కనుక నేను ఎన్నియో కొత్త సంగ
తులను గ్రహించ గలిగితిని. ఒక గదిలో దస్తావేజులన్నియు పరచి పెట్టబడి
ఉండెడివి. ఆ గదిలోనికి రాజాగారు దివాను లక్ష్మణరావుగారు నేనుతప్ప
మరెవ్వరు వెళ్ళకుండెవారు. విచారణ మధ్యకాలమున ముఖ్యాతి ముఖ్య
మైన పది పన్నెండు నైజాం పబ్లికు కాపీలను దాఖలు చేయవలెనని నేను
లక్ష్మణరావుగారును అనుకుంటిమి. కాని వాటిపైన హైదరాబాదు రెసి
డెంటు సర్టిఫికేషన్ కాలేదు. ఈ దస్తావేజులు దాఖలుచేయుటకు వీలు
లేదని లక్ష్మణరావుగారు ఆందోళన పడుచుండిరి. ఇప్పటివరకు కొన్ని
వందల పబ్లికు కాపీలపైన రెసిడెంటుగారితో సర్టిపై చేయించి దాఖలు చేసి
యుండియు వీటిని సర్టిపై చేయించుట మరచితి మనుకొనిరి. దేశీయ

గవర్న మెంటువస్తావేజులు గనుక రెసిడెంటుసర్టిపై లేకున్నను దాఖలుచేయ వచ్చునని నేను సలహాఇచ్చితిని. నేను నైజాంచిన్న వకీలును గనుక న్యాయ శాస్త్రజ్ఞానమునుగురించి వారికి అంతగావిశ్వాసములేదు. వేయేలనేడు తెలం గాణావాసుల విజ్ఞానమునుగురించి ఆంధ్రమండలి వాసులు ఇదే అభిపా యమును కలిగియున్నారు. నేను శ్రీలక్ష్మణరావుగారును దివాకబహా ద్దూర్ శ్రీరంగాచార్యులవారి వద్దకువెళ్ళితిమి. మేము తెచ్చిన దస్తావేజుల పార్శ్వముఖ్యతవాటి నిప్పటివరకు దాఖలుచేయుటలో జరిగిన పొరపాటును గురించియు రెసిడెంటు సర్టిఫైలేని లోపమునుచెప్పి ముందుకర్తవ్యమును గురించి సలహానడిగిరి. మరియుననన్ను వారికి పరిచయముకలుగజేసి ఈయన దాఖలుచేయవచ్చునని సలహాఇచ్చుచున్నాడనెను. వారు నాకైచూచి తెలిసికొను భావమును సూచించిరి. నేను సాక్ష్యశాస్త్రములోని రెండు సెక్షన్లను చూపించి ఒకదానినిబట్టి దేశీయ గవర్న మెంటుయగు నైజాం యిలాకా పబ్లికు కాపీలను సర్టిఫై అవసరములేదనియును రెండవదానినిబట్టి విదేశపరిభుత్వముయొక్క పబ్లికు కాపీలనుగురించి మాత్రమే రెసిడెంటులేక పొలిటికల్ ఏజంటు సర్టిఫై అవసరమనియును చెప్పితిని. వెంటనే వారి వద్ద పనిచేయుచున్న ఒకరిద్దరు జూనియర్ వకీళ్లు సాక్ష్యశాస్త్రములోని రెండు సెక్షన్లనుచదివి వాదనను బలపరచిరి. రంగాచార్యులుగారుకూడ ఆమోదించిరి. తరువాత శ్రీరంగాచార్యులుగారు నేనువీరిని కోర్టులో పరీక్షగోజు చూచుచుంటిని. గానివకీలు అనేసంగతినాకు తెలియదని చెప్పి చున్నాస్థితిగతులనుగురించి మరికొంతసేపుమాట్లాడిరి. పూజ్యులును వాక్చే యోభిలాషియునగు లక్ష్మణరావుగారు నన్నుగురించిచెప్పి తనసంతోష మును వెలిబుచ్చిరి. తరువాత ఆకేసులోని కొన్నివిషయములను గురించి ప్రఖ్యాత న్యాయవాదియు హైదరాబాదు శాసనసభా సభ్యుడునుఅయిన గిరిరావుగారిని తీసికొనివచ్చి న్యాయశాస్త్రనిపుణుడుగా సాక్ష్యమిప్పించి తిని. తుదకు ఆ వ్యాజ్యము రాజాగారికి అనుకూలముగా పరిష్కారము

య్యెను. హైకోర్టులోను పి. వి. కౌన్సెలులోను రాజాగారె గెలిచిరి. ఆకేసులో శ్రీ కాళేశ్వరరావు గారు సాక్ష్యులను పరిశీలించేపని పెట్టుకొనిరి.

1324వ ఫసలీలో జములాపురపు వెంకటేశ్వరరావు, గోపాల రావుగార్లు 3వ తరగతి వికాలత్ పరీక్షలో నుత్తీర్ణులైనారని వ్రాసివంపిరి. తరువాత కొలదిరోజులకు గోపాలరావుగారి అన్న సుబ్బారావుగారు గోపాలరావుగారిని నావద్దకు తీసికొనివచ్చి నావద్ద జూనియరుగానుంచెను. శ్రీగోపాలరావుగారి కుటుంబమునకు మా కుటుంబమునకును తరతరముల నుంచి బంధుత్వమున్న, గోపాలరావుగారి అన్న వెంకటేశ్వరరావుగారు నాసహాధ్యాయిగనుక గోపాలరావుగారు నాయెడల ప్రేమతోను గౌరవ ముతోను నావద్దనే పనిచేయుచుండిరి. హనుమకొండలోనే నివాసమే ర్పరచుకొనిరి. 4 సంవత్సరములు నావద్ద జూనియరుగా పనిచేసి 1328వ ఫసలీనుంచి ఆయన స్వతంత్రముగా తనవృత్తిని నెరవేర్చుకొనుచు హనుమ కొండ న్యాయవాదిముఖ్యులలో ఒకరుగానుండి పనిచేయుచున్నారు. 1324వ ఫసలీలో మాచెల్లెలు వివాహము తటస్థించినది. అప్పటివరకు నావికాలత్ కొంతఅభివృద్ధిగానే ఉండినదిగనుక మా తండ్రిపినతండ్రిగార్లు పెద్దలున్నారుగనుక వారిక్రృతముగానే వివాహము పూర్తికాబడినది.

ప్రకరణము ళ

మొదటి తరగతి వకాలత్ పరీక్ష కొరకు ప్రయత్నము

నేను నావృత్తివిషయములలో క్రమక్రమముగా అభివృద్ధికి వచ్చు చుంటినని వ్రాసియున్నాను. నేను 1325వ ఫసలీ ఆఖరులో 7సంవ

త్సరముల అనుభవమును పూర్తిచేసికొంటిని. 1326వ ఫసలీ 1వ తరగతి న్యాయవాది పరీక్షలో చేరవలెనని సంకల్పించితిని. గాని అందులో 3వ తరగతి పరీక్షకన్న కొన్నిపుస్తకములు అధికముగానుండెను. వాటిలోకొన్ని టిని నేనుకొందరు వకీళ్లసహాయముతో చదువగలిగితిని. గాని (1) ఉసూలెపిక్కా (ముస్లింశాస్త్రము) (2) మెడికల్ జూరిస్ పూర్‌డెన్సు గురుముఖతా చదువవలసివచ్చెను. రెండవ గ్రంథమును చదువుటలో నాకు అప్పుడు వరంగల్లులో సివిల్ సర్జన్‌గానున్న డాక్టరు వికాజీగారు అప్పుడప్పుడు సందేహాలను నివర్తిచేయుచు చాలసహాయముచేసేను. మొదటి గ్రంథము ముస్లింశాస్త్రము. అది మహమ్మడన్‌లాతో సంబంధములేనిదని చెప్పవచ్చును. మూలము అరబ్బీ భాషలోనుండెను. అప్పటివరకు దానిని ఉర్దూలో తర్జుమాచేసియుండలేదు. ముస్లిం న్యాయవాదులలో చాలమంది అరబ్బీభాషలో పాండిత్యత లేనివారేగనుగ వారు నాకేమియు సహాయము చేయజాలకపోయిరి. గాని మౌల్వీహఫీజుల్ హఖ్ అనే వృద్ధన్యాయవాది అరబ్బీపండితుడొకరుండెను. వారిని నేను బోధించుటకు ప్రార్థించితిని. వారుచాల సంతోషముతో నంగీకరించిరి. వారు 3,4 మాసములు ప్రతిరోజు నాకుకొంతనోట్సు వ్రాయించిరి. నేను దానిని శ్రద్ధగా చదివితిని. అందుఒకచోట శాస్త్రవేత్తకు 4 విశేషము లుండవలెనని వ్రాయబడియున్నది. 1. అఖల్ (బుద్ధి) పిచ్చివాడు గాకుండా నుండుట. 2. జబ్తు అనగా ధారణాశక్తి, వినినదానిని, చదివిన దానిని మరువ కుండుట. 3. అదాలత్ న్యాయవర్తన. 4. ఇస్లాం... వీనికి ఆగ్రంథములో చేయబడిన నిర్వచన మేమనగా ఈశ్వరునియొక్క నామములు. గుణములను గురించి వాచా స్మరించుటయు ఆత్మీయమైన విశ్వాసముంచుటయు అని వ్రాయబడినది. దీనినిగురించి ఆస్తికుడైన ప్రతి మానవుడును ముస్లిం అని పిలుపించు కొనవచ్చునుగదా అని మౌల్వీ సాహెబుతో అంటిని. ఆయన చాల బుద్ధిమంతుడు. గనుక వాస్తవమేగాని ముస్లిములలో రెండు విశేషము లుండవలెను. 1. ఏకమేవా ద్వితీయం బ్రహ్మ (లాయిలాహ యిల్లిల్లా)

ఈశ్వరుడు తప్ప మరియొక దైవములేడు. 2. మహమ్మద్ రసూలెల్లా అనగా మహమ్మదే ప్రవక్త. రెండవ దానిని మతాంతరులు అంగీకరించరు. గనుక దీనివలన మహమ్మదీయ మతమునకు ప్రత్యేకత యేర్పడినదని ఆయన బదులు చెప్పెను. ఆయన మత పక్షపాతములేని బుద్ధిమంతుడు. పై జెప్పిన రెండు ప్రత్యేక గ్రంథములలో నాకు జ్ఞానబోధము చేసిన డాక్టరు వికాజిని మౌల్వీహఫీజుల్ హఖ్ను నేటికిని స్మరించుచున్నాను. 1326 ఫసలీ అవ్వల్ దర్జా వికాలత్ పరీక్ష (మొదటితరగతి న్యాయవాది పరీక్ష)లో నేను చేరితిని. నాకు 9 పేపర్లలో ఒక్కొక్కదానికి 50కి మించిన మార్కులును రెండు పేపర్లలో 40కి మించిన మార్కులును వచ్చెను. గాని సివిల్ ప్లీడీసీజరుకు సమానముగానున్న గష్తినిషాన్ 2 దివానిలో పేపరులో 22 మార్కులే యీయబడెను. అనగా పరీక్షకుడుగానున్న నవాబుసాద్ జంగుబహద్దూర్ గారు యిచ్చిరి. వారి పేరుమయమున పేపరుచూచిరో చెప్పజాలను. ఎగ్జామినర్సుబోర్డు (పరీక్షకులసంఘం) సమావేశమైనది. 40, 50 మంది విద్యార్థులలో ఒకరిద్దరికంటె ఎక్కువమంది ప్యాసుకాలేదు. హైకోర్టు రిజిస్ట్రారుగారు నా పేరును అధ్యక్షునిని, ప్రధాన న్యాయమూర్తియునైన నవ్వాబ్ నిజామత్ జంగు బహదూర్ ఎదుటపెట్టి ఈ విద్యార్థి 11 పేపర్లలో ఎక్కువమార్కులు తీసికున్నాడు. ఈపేపరులోమాత్రము అన్యాయం జరిగినట్లున్నదని చెప్పెను. నాకు మొత్తం దాదాపు 700 మార్కులు వచ్చినవి. నేను ప్రతిరోజు పనిచేయునట్టి సివిల్ ప్లీడీసీజరు పేపరులో 22 మార్కులు మాత్రమే వచ్చినవి. దానిని ప్రధాన న్యాయమూర్తి గమనించి పరీక్షకుడు (ఎగ్జామినర్) గారితో ఈ విషయమును గమనించుమని నా పేరును వారికిచ్చెను. కాగితములు తిప్పి సరిగా యిచ్చితినని బదులుచెప్పెను. దగ్గరనున్న పండిత కేశవరావుగారు మార్కులుకూడి చూడుమని హెచ్చరించిరి. చూచితినని సరిగా నున్నదని అనెను. దానిపైనను మరల ప్రధాన న్యాయమూర్తిగారు యితనికి చాల మార్కులు వచ్చినవి. ఈ ఒక్క పేపరులో మాత్రము హీనముగానుండుట ఆశ్చర్యముగా నున్నది. కాబట్టి మీరు కొన్ని

మార్కులయిస్తే నేను కొన్నియిచ్చి రెండవ తరగతిలో ప్యాసు చేయించ వచ్చునని చెప్పిరి. అందుకు నే నెక్కడనుంచి తెచ్చియివ్వగలనని ఆయన బదులు చెప్పెను. దానిపైన రిజల్టును యింత కఠినముగా తీయవలసి వచ్చినం దుకు విచారపడుచున్నాను. ఈశ్వరునివద్ద మనమే ఉత్తరవాదులము కా గలమని విసుగుతో రిజల్టును ప్రకటించుచుని చెప్పి ప్రధాన న్యాయమూర్తి నీలగిరికి వెళ్ళిపోయెను. అకస్మాత్తుగా నేను ఆరోజున అక్కడే ఉండినం దున హైకోర్టుకు వెళ్ళుట తటస్థించినది. రిజల్టునిని నేనంతగా ఆశ్చర్య పడకుంటిని. ఏమనగా ఊసూలెఫిక్కా మెడికల్ జూనిస్ పొగిడెను కఠిన మైనవి గనుక వాటిలో తప్పియుండవచ్చునని అనుకొంటిని. గాని వెంటనే మార్కుల స్లేటు మెంటు నకలు తీసికొంటిని. నై జెప్పిన సివిల్ పొగిసీజ రులో 22 మార్కులే యిచ్చినందుకు చాల విచారపడితిని. నేను 7 సంవ త్సరములనుండి సివిలు పనిచేయు న్యాయవాదిని. సివిల్ పొగిసీజరు కోడు లో 22 మార్కులే వచ్చినందుకు ఆశ్చర్యపడితిని. సాయంత్రము ఏమియు తోచక గిరిరావుగారింటికి వెళ్ళితిని. వారికి మార్కుల స్లేట్ మెంటు చూ పించితిని. వారు ఆశ్చర్యపడిరి. ఉభయులము కలిసి కేశవరావుగారింటికి వెళ్ళితిమి. ఆయన ప్రఖ్యాత న్యాయవాదియేగాక పరీక్షకుడుగా (Examiner)కూడ నుండెను. మా మాటలువిని నీవు అభాగ్యుడవు నీకొ రకు ప్రధాన న్యాయమూర్తియు నేనును పరియత్నించితిమి గాని లాభము లేకపోయెనని నైన వ్రాసిన సంగతులు భూర్ణముగా తెలిపెను. మరియు ఈ పరీక్షకు పునర్విమర్శకూడ లేదని చెప్పెను. అంతటితో మా పరియత్న ము ముగిసినది. గాని తృప్తి చెందక మౌల్వి గులాం అక్బర్ ఖాన్ (తరువాత జస్టిస్ అక్బర్ యార్ జంగ్) ఆయెనను కలిసితిమి. ఆయనకూడ ఒక ఎగ్జామి నరే గనుక పండిత కేశవరావుగారు చెప్పిన మాటలనే ఉద్ఘాటించెను. దాని తరువాత మౌల్వి అబ్దుల్ బాకర్ ఖాన్ వృద్ధ వకీలును కలిసితిని. ఆయన ఆశ్చ ర్యపడి దరఖాస్తువ్రాసి నన్ను ప్రధాన న్యాయమూర్తి రాయ్ బాలము

కుందుగారిదగ్గరకు తీసుకొని వెళ్ళేను. మూవెంట గిరిరావుగారుకూడవచ్చిరి. న్యాయమూర్తిగారు దరఖాస్తుచూచి నవ్వుచు ఇది దురదృష్టముగనుక నే నేమి చేయజాలను. పునర్విమర్శకు ఈ పరీక్షలో అవకాశమున్నచో నేను ఈయనను పరీక్షలో ప్యాసైనట్లు ప్రకటించగలిగేవాడను. గాని అట్టి అధికారము బోర్డుకులేదని చెప్పెను. దానిపైన నేను శ్రీ హనుమంతరావుగారు సంప్రదించి ఒక దరఖాస్తు తయారు చేసితిమి. దానిని మార్కుల స్టేటుమెంటుసహా న్యాయశాఖా మాత్యుడు నవ్వాబ్ ఫఖరుల్ ముల్కు బహద్దూర్ గారికిచ్చితిని. ఆయన అనువంశికముగా పెద్ద నవ్వాబ్ దయాశీలుడు. నా దరఖాస్తును, నా మార్కులనుచూచి సానుభూతి తెలిపి యితనికి న్యాయ ముకలిగించుటకు హైకోర్టుకు వాక్రియుమని ఆర్డరిచ్చెను. నేను ఆఫీసులో మేనేజరును కలిసితిని. మేనేజర్ ఆశ్చర్యముతో హైకోర్టుకు పునర్విమర్శకు అధికారములేదు గనుక ఈ ఆర్డరువలన నీకేమి లాభములేదని చెప్పెను. అంతటితో వెనుకకు మరలితిని. అదే సంవత్సరము శ్రీ మాడపాటి హనుమంతరావు పంతులుగారు జుడిషియల్ దర్జే అవ్వల్ పరీక్షలోనుండిరి. వారికి నిట్టి సంఘటనయే ఘటించెను. గాని ప్రధాన న్యాయమూర్తిగారు ఈ సంఘటనను బహు జాగ్రత్తతో తొలగించి వారిని మొదటి తరగతిలో ప్యాసయినట్లు ప్రకటించిరి. దాని వివరము యిచ్చట వ్రాయుట నవసరము. ఈ విషయములు అంతగా చెప్పతగినవికావు. గాని ఆ కాలమున హైదరాబాదు లా పరీక్షలలోని కాఠిన్యము తెలుపుటకే వ్రాసియున్నాను.

నేను మరల 1327వ ఫసలీ మొదటి తరగతి న్యాయవాద పరీక్షలో చేరితిని. దాదాపు 40 అభ్యర్థులు పరీక్షలోనుండిరి. గాని నేనును యింకొక మహమ్మదీయ న్యాయవాద మిత్రుడును రెండవ తరగతిలో నుత్తీర్ణులమైతిమి. కఠినముగానున్న ఈ పరీక్షలో మొదటి తరగతిలో ఎవరును ఉత్తీర్ణులై యుండలేదు. మేమిద్దరము ఉత్తీర్ణులగుట ఘనకార్యముగనే యుండెను. శ్రీ గిరిరావుగారు నాకు తెలిగ్రాముద్వారా ఈపరీక్షలో నీ వుత్తీర్ణు

డగుట చాల విశేషమని నాకు ప్రోత్సాహకరముగా అభినందనలను తెలిపిరి.

ప్రకరణము ౫

సదర్ అదాలత్ వకీలుపట్టా పొందితిని

మూడవ తరగతి న్యాయవాది సదర్ అదాలత్ సెషన్‌కోర్టులకు వెళ్ళి వీలులేదు జిల్లా కోర్టులోకూడ వేయి రూపాయలకు మించిన సివిలు కేసులో పనిచేయుటకు వీలులేకుండెను. అందువలన ప్రజానురాగము పొందగలుగుచున్న నేను చాల కేసులలో పనిచేయలేక పోవుటయు క్లయింట్లను మరియొకరి దగ్గరకు పొమ్మనుటయు తటస్థించు చుండెను. నేను రెండవ తరగతి న్యాయవాది పట్టమును పొందినతరువాత యిట్టి నిరోధములు తొలగిపోయినవి. సదర్ అదాలత్‌లోని అప్పీళ్ళిలోను విలువలేని ఒరిజినల్ కేసులలోను సెషన్సు కేసులలోను సుబేదారిలోను పనిచేయుటకు నాకు అధికారము దొరికినది, ఇంతేగాక ఏడు సంవత్సరముల తరువాత నేను స్వతహాగా (పరీక్ష యివ్వకున్నను) హైకోర్టు పట్టాను పొందగలిగే హక్కు దొరికినది. అయినను నా గౌరవ మిత్రుడు మాడపాటి హనుమంతరావుగారు రెండవ తరగతి కృతాగ్ధతకు సంతోషించక మొదటి తరగతి పట్టాను సంపాదించవలెనని దీక్షతో పట్టుబట్టి వికాలత్ పరీక్ష మార్గమును వదిలిపెట్టి జుడిషియల్ మొదటి తరగతిలో పరీక్ష యిచ్చిరి. నాకును అట్టి పట్టుదలయే బాధించినది. గాని 1వ తరగతి వకాలత్ పరీక్షలో నుత్తీర్ణుడు కావడము ఇనుప గుగ్గిళ్ళను నమలుట వంటిది. కాని కార్యదీక్షతో 1328 ఫసలీ మొదటి తరగతి న్యాయవాద పరీ లో మరల చేరితిని. 12 పేపర్లలోను నాకు మొత్తం 930 మార్కులు వచ్చినవి. గాని సివిల్ ప్రొసీజర్ కోడు

లో 45 మార్కులు మాత్రమే వచ్చినవి. ఈ కారణమున రిజల్టులో రామకోటేశ్వరరావు వకీలు దగ్గ దువ్వం కామియాబ్ (జయము) బదగ్గ దువ్వం అని ప్రకటించబడెను. అనగా రెండవతరగతి వకీలు రామకోటేశ్వరరావు రెండవ తరగతిలో నుత్తీర్ణుడయినాడు. అనగా హైకోర్టువారు నన్ను దగ్గ దువ్వం వకీలుగా రెండుమారులు ప్రకటించినారని అర్థము. ఈ సందర్భమున ఒక విచిత్ర స్వప్నవృత్తాంతమును వ్రాసి చదువరులకు శ్రమయిచ్చుచున్నాను.

నేను జుజ్జూరు యింటిలో నిద్రించుచుంటిని. హైదరాబాదు గౌలిగూడెములోని ముషీరు దక్కన్ పెన్షన్ ప్రకారం పోవుచుంటిననియును పెన్షన్‌లో నాపేరు ఉచ్చరింప బడుటయువిని లోపలికిపోయి ఏమి చెప్పుకొనుచున్నారని అడిగితిననియును అందుకు వారు 1వ, తరగతి వకాలత్ పరీక్షా రిజల్టు ప్రకటించు చున్నామని బదులు చెప్పిరనియును కలలో తెలిసికొంటిని. అంతట మేల్కొంచి నేనడిగినప్రశ్న అప్రస్తుతము. నేనప్పటికే 2వ, తరగతి వకీలును గనుక 1వ, తరగలోనే పేరుండును గనుక ప్రశ్నకు తావుండదే అని ఆశ్చర్య పడితిని.

సాయంత్రము యెల్లూపాలెముచేరి తిరుమలరావుగారిని కలిసితిని. పత్రికలలో రిజల్టు వచ్చినదని నీపేరు ఎతరగతిలో చూచితినో జ్ఞాపకములేదని పత్రిక తెప్పించెను. నాపేరు 2వ, తరగతిలో నుండుటచూచి స్వప్న వృత్తాంతమును తలుచుకొని విస్మయ పడితిని. దీనివలన నా పట్టుదల యితోధికమైనది. మొదటి తరగతిలో నుత్తీర్ణుడను కాగలను అనే ఉత్సాహము రేకెత్తినది. మరల పరీక్షకు వెళ్లితిని. 1329వ, ఫసలీ పరీక్షలో 40 మంది విద్యార్థులు చేరిరి. నేనొక్కడనే మొదటి తరగతిలో జయమొందితిని. మరెవ్వరు మొదటి తరగతిలో గెలుపొంది యుండలేదు. ఇది చాల విశేషమని శ్రేయోభిలాషులగు శ్రీ పండిత కేశవరావు, గిరిరావు, హనుమంతరావు, విశ్వేశ్వరనాథ్ గార్లు నాకు అభినందనములు, ఆశీర్వాదములను

తెలిపిరి. 1329 ఫసలీ పరీక్షకు నేను వెళ్ళినపుడు ఇతర జిల్లాలనుండి వచ్చిన మూడవ తరగతి న్యాయవాద మిత్రులు కలసి నీకు పిచ్చిఎత్తినదా ఏమి నీవు మొదటి తరగతిలో పరీక్ష ఈయగలవా? నీవు వరంగల్లులో వుండే వాడవు గనుక అన్ని కోర్టులలో యిప్పటికే పనిచేయుచున్నావు. మరియు 7 సంవత్సరముల తరువాత స్వయముగానే హైకోర్టు వకీలువు కాగలవు కదా? ఎందుకు కాలము వ్యర్థముచేసి పరీక్షకు వచ్చుచున్నావని పరిహసించుచుండెడివారు. నేను పరీక్షయిచ్చి యే హైకోర్టు వకీలును కావలెనుకొంటిని కాని హైకోర్టువారి దయాధర్మము వెంట యిచ్చే పట్టా నాకక్కరలేదని చలోక్తిగా చెప్పెడివాడను.

ప్రకరణము ౬

హైకోర్టు వకీలునైతిని

1329 ఫసలీ తరువాత జుడిషియల్ కమిటి హైకోర్టు, అందరు మంత్రులు సెక్రటేరియట్‌వద్ద పనిచేయుటకు నాకధికారము లభించెను. అటుతరువాత నా వికాలత్ దినదినాభివృద్ధి పొందసాగినది. కానాత్ జాగీరు మధిర తాలూకాలతో సంబంధించిన కొంచె మెంచుమించు ప్రతి వ్యాజ్యములోను నేను ఒక పార్టీకి వకీలుగా నుండెడివాడను. వరంగల్ జిల్లాలోని ఖమ్మం, మధిర, ఇల్లెందు, మహబూబాబాద్ (మానుకోట) పాఖాల, ములుగు తాలూకాలలో ప్రజానురాగము పొందగలిగితిని. వరంగల్లు జిల్లాలోని రివెన్యూ తాలూకాలు డివిజన్‌లలోనికికూడ వెళ్ళి పనిచేసెడివాడను. వరంగల్లు సుబాగా నుండుటచే దానికిందఁ కరీంనగర్, ఆసిఫాబాదు జిల్లాలుండెడివి. నేను కరీంనగర్ జిల్లా హుజూరాబాదు, పరకాల తాలూకాలకును, కరీంనగర్, ఆసిఫాబాద్ జిల్లాల అధికారులవద్దకును వెళ్ళెడివాడను.

నేను కరీంనగర్, అదిలాబాదు జిల్లాల జుడిషియల్ అప్పీళ్లు సదర్ అదాలతు వరంగల్‌లోను రివిన్యూ అప్పీళ్లు వరంగల్ సూబేదారు వద్దను దాఖలగు చుండెడివి. వాటిలో పనిచేసెడివాడను. కొంత కాలము వరంగల్‌లో తెలంగాణ ప్రాంతీయ కమీషనర్ ఉండెడివాడు. ఆయనను సదర్ నాజం సిమ్తు తెలంగాణ అనెడివారు. ఆయనవద్దకు 8 తెలంగాణా జిల్లాల రివెన్యూ అప్పీళ్లు వచ్చెడివి. వాటిలోకూడ పనిచేసెడివాడను.

ప్రకరణము 8

న్యాయ శాఖ విభజన

1331వ, ఫసలీవరకు రివెన్యూ అధికారులకే సివిల్ క్రిమినల్ అధికారము లుండెడివి. తహశీలుదార్లకు ఒక వందరూపాయిల సివిల్ వినుటకును, మూడవ తరగతి మేజస్ట్రేటు అధికారము లుండెడివి. రెవిన్యూ డివిజనల్ ఆఫీసరుకు సాధారణముగా రెండవ తరగతి మేజస్ట్రేటు అధికారములున్న అసాధారణముగా ఒకటవ తరగతి మేజస్ట్రేటు అధికారములున్న ఉండెడివి. గాని సివిల్ అధికారము లుండెడివికావు. కలెక్టరుకు డిస్ట్రిక్ట మేజస్ట్రేటు అధికారము లుండెడివి. మొదట రు. 5000/-ల వరకు సివిల్ కేసులు వినెడివారు. సుబేదారు సెషన్సు జడ్జిగాను, సివిల్‌లో వీలు వలేని కేసులను వినుటకును అధికార ముండెడివి. కొన్ని రోజులతరువాత ప్రతి జిల్లాలో మదద్‌గారు అదాలత్ అనే అధికారిని నియమించి ఆయనను జాయింటు మేజస్ట్రేటుగాను సివిల్‌లో రు. 5000/-ల కేసులువినే సివిల్ జడ్జిగాను అధికారమిచ్చిరి. దీనితో కలెక్టరుకు సివిల్ అధికారము పోయినది. అట్లే సుబేదార్లకిందఒక మదద్‌గారును నియమించి ఆయనకు సివిల్ అధికారములన్నియును అసిస్టెంటు సెషన్సుజడ్జి అధికారములును యిచ్చిరి. దీనితరువాత సుబేదారుకు జుడిషియల్ అధికారములు పోయినవి.

కొన్ని పెద్దటవున్లలో, కొన్ని మునిసిఫ్ కోర్టులు యేర్పాటు చేయబడెను. వరంగల్లులో ఒక మునిసిఫ్ కోర్టుండెడిది. ఆయన రు. 500/-ల సివిల్ వ్యాజ్యములను విచారించేవాడు. రెండవ తరగతి మేజిస్ట్రేటుగా పనిచేసెడివాడు.

1330 ఫసలీలో హైదరాబాదు రాజ్యమునకు ప్రఖ్యాత కాంగ్రెసు వాది సర్ అలి యిమాం దివానుగాను మిర్జా సమీవుల్లాబేగ్ అనే యు.పి. వకీలు హైకోర్టు ప్రధాన న్యాయమూర్తిగాను నియమింపబడిరి. వీరి కాలములో అపూర్వమైన సంస్కారము జరుపబడి న్యాయశాఖను రివెన్యూ అధికారులనుంచి తొలగించుటకు సంకల్పించుకొని సమాలోచనలు జరిపిరి. ప్రధాన న్యాయమూర్తి జిల్లాలలో పర్యటనచేసి వకీళ్ల అభిప్రాయమును కూడ తీసికొనెను. వరంగలు పర్యటన సందర్భములో న్యాయవాద సంఘ పక్షమున కార్యదర్శిగానున్న నేనున్ను మరికొందరు వకీళ్లము వెళ్లితిమి. ఆయన ప్రతి తాలూకాకును ఒక మునిసిఫ్ మేజిస్ట్రేటు నేర్పాటు చేసెద ననియును ప్రతి జిల్లాకును ఒక అధికారి డిస్ట్రిక్టు మేజిస్ట్రేటుగాను రు. 10000/-ల అధికారముగల సివిల్ జడ్జిగాను ప్రతి నాబాకును ఒక సెషన్సు జడ్జి యుండుననియును ఆయనకు విలునలేని సివిలు అధికారముండుననియును తమ అభిప్రాయమును తెలిపి మాకు ప్రశ్నలిచ్చి లిఖితాభిప్రాయములను తీసికొనెను. నేను తెలంగాణాలో కొన్ని అరణ్య తాలూకాలున్నవి కనుక అచ్చోట ఒక మేజిస్ట్రేటును మాత్రముంచి రెండుమూడు తాలూకాలకొక మునిసిఫ్ కోర్టుంచిన చాలుననియును, జాగీరుదార్లకు జుడిషియల్ అధికార ముంచకూడదనియును చెప్పితిని. దానికి వారు ఏకీభవించజాలరనిరి.

ఈ సందర్భమున ఒక విషయము చెప్పవలసి యున్నది. రెవిన్యూ అధికారులకు జుడిషియల్ అధికారములున్నను ఆ రోజులలో వారి సిబ్బంది నేరుగా హైకోర్టుకు లోబడియుండెడిది.

ప్రధాన న్యాయమూర్తి పర్యటనానంతరము కొలది రోజులకే రెవిన్యూ అధికారులనుంచి జుడిషియల్ అధికారములను తొలగించి వైజ్ఞప్తిన విషముగా ప్రతి తాలూకాకొక మున్సిఫ్‌కోర్టును పెట్టి మున్సిఫ్‌లకును జిల్లా నాజం (జిల్లాజడ్జి) లకు సదర్ అదాలతులకును పూర్తిగా ఒప్పగింత పెట్టివేసిరి.

1331వ, ఫసలీవరకు వరంగలు మున్సిఫ్ కోర్టులో నాకు పని ఉండెడిది. గాని అప్పటికి నేను మొదటి తరగతి వకీలునగుటయు దానివెంటనే జుడిషియల్ అధికారములు వేరు చేయబడుటయు తటస్థించినందున నాకు వరంగల్ జిల్లా అదాలత్‌లోను, సదర్ అదాలత్‌లోను కేసులు బాగుగా దొరుకుచు వచ్చినవి. తీరికలేక మున్సిఫ్ కోర్టుకు జూనియర్ వకీల్లను పంపుచుండెడివాడను. ఆకారణమున మున్సిఫ్‌కోర్టు వైలె తగ్గినది గాని ఆదాయం తగ్గలేదు. తాలూక్దారి సుబేదారిలోని రెవిన్యూ కేసులున్ను అదాలత్ జిల్లా సదర్ అదాలతులోని సివిల్ క్రిమినల్ కేసులున్ను యెక్కువగా ఉంటూ వచ్చినవి.

నేను మొదటి తరగతి పరీక్షలో నుత్తీర్ణుడనై హైకోర్టు వకీలు పట్టాను సంపాదించి గౌరవ ప్రతిష్టలలోను ఆదాలోను కీర్తాభివృద్ధిని పొందగలిగి వృత్తి గౌరవము కొరకు 1330 ఫసలీలో 4 చక్రముల ల్యాండో బాడి గుర్రపు బగ్గినిపెట్టి దానిపైన తిరుగుచుండెడివాడను. 10 సంవత్సరముల తరువాత మోటారు కొనవలెనని స్నేహితుల ప్రోత్సాహము యెక్కువ కాజొచ్చినది. ఆ కారణమున 1340 ఫసలి (1931)లో నేను స్వయముగా బొంబాయివెళ్ళి 1929 సంవత్సరపు చివరలెట్ మోటారును ఖరీదు చేసి తెచ్చితిని. యిప్పటికిని అదే మోటారు నా సవారిలోనున్నది.

హైదరాబాదు రాష్ట్రమున పౌరహక్కులను గ్రహించుటకు ప్రభుత్వ మనుకూలముగా లేకున్నను కొందరు యోగ్యులగు అధికారులు

ప్రజాస్వామ్యమును బయటి నాయకుల సేవా కార్యములను గ్రహించి మనస్సా సానుభూతి చూపించుచు నేయుండెడివారు. అసహాయోపక్యమము లో 1922 శ్రీకాశేశ్వరరావు పంతులుగారు వికాలతు మానివేసి జైలుకు వెళ్ళుటకు సిద్ధపడియుండిరి. గాని అప్పటికే కొన్ని నెలలనుంచి బెజవా డలో ఒక జాతీయ పాఠశాలను నడుపుచుండిరి. దాని చందాలకొరకు వరంగల్‌కు విచ్చేసి వారమురోజులు నావద్దనే యుండిరి. ఆ సందర్భమున సి.ఐ.డి. పోలీసుద్యోగులు ప్రతిరోజు మాయింటికివచ్చి విచారించి పోవు చుండిరి. అది అసభ్యతగా నుండెను. ఆ విషయమును అప్పుడు వరంగలులో డిస్ట్రిక్టు మేజస్ట్రేటుగానున్న నూరుల్ హుసేన్‌గారికి చెప్పితిని. వారు స్వ యముగా మాయింటికివచ్చి శ్రీ కాశేశ్వరరావుగారిని సందర్శించి వారితో చాల సంగతులు తెలిసికొని సంతోషించిరి. మరు రోజున నేను శ్రీ కాశే శ్వరరావుగారును నూరుల్ హుసేన్‌గారింటికి వెళ్లితిమి. ఆయన నవాబు కుటుంబమునకు చెందినవాడు గనుక చాల గౌరవముతోనూ, ఆదరణతోను వారితో సంభాషించిరి. బహుశః యివికూడ సి ఐ.డి. పోలీసులకు తెలిసి యుండవచ్చును. వారు శ్రీ కాశేశ్వరరావుగారు గౌరవముగల దేశభక్తుడని గ్రహించి యుండవచ్చును.

హైదరాబాదు న్యాయవాద శాసనమునుబట్టి హైకోర్టు జుడిషియల్ కమిటీలో పనిచేయుటకు హైదరాబాదు హైకోర్టు పరీక్షలలో ప్యాసైన మొదటి తరగతి వకీళ్లకును యూనివర్సిటీలో ప్యాసైన B. A. L. L. B. B.A.B.Lలకును బారిస్టర్లకును అధికార ముండెడిది. వీరందరికి సమానాధి కారముగల అవ్వల్ దర్జా వకీలు సనదు యివ్వబడుచుండెడిది. తరువాత 1340 ఫసలీలో హైకోర్టువారు ఒక నియమావళిని ప్రకటించి తద్వారా పైచెప్పిన వకీళ్లలో కొందరికి వేరే పరీక్ష లేకుండ గౌరవముగా అడ్వకేటు పట్టాను ప్రసాదించుటకు ఉత్తర్వు యిచ్చుచు అడ్వకేటుకు ప్రత్యేక ఉన్న తాధికారము లీయబడెను. అంతేగాక వారి కొక్కులకుకూడ ప్రత్యేకాధి

కారము లీయబడెను. నేడట్టి అధికారములు అంతర్ధానములైనవి. న్యాయ స్థానములలో నేడు అడ్వకేట్లకు అట్టి గౌరవస్థానములేదు. వారి క్లార్క్ లకు అధికారమేమిలేదు. అడ్వకేటు పట్టాపొందుటకు యే వకీలు కోరగూడదు. ఆయన కొరకు యెవ్వరు సిఫారసు చేయకూడదు. అట్లూ చేయడము అనర్హతా సూచకమని చెప్పబడినది. అడ్వకేటు పట్టాపొందే వకీలు 12 సంవత్సరములకన్న ఎక్కువ కాలము పనిచేసి యుండవలెను. శాశ్వత పట్టాను తీసికొని యుండవలెను. హైకోర్టు లా లైబ్రరీకిన్ని, బార్ అసోసియేషకున్నూ మెంబరుగా నుండవలెను. ఈ పరీక్షానంతరము పరీక్షలో ప్యాసైనంత మాత్రమున నేగాక సీనియర్ వకీలుదగ్గర కనీసం 1 సంవత్సరము పనిచేసి ఆయనవల్ల అతని యోగ్యతను గురించి ధృవపత్రము పొందవలెనని, చ 28 ఆబాకి 1341 ఫసలీ తారీఖున హైకోర్టువారు ఒక పరికటనచేయుచు రాష్ట్రములోని 55 మ సీనియర్ వకీళ్ల లీస్టును పరికటించిరి. ఆ లీస్టులో నేనుకూడ సీనియర్ వకీలునని పరికటన చేసిరి. యిటు ధృవపత్రము సంపాదించిన తరువాతనే హైకోర్టులో పనిచేయుటకు అనుమతి నీయబడునని ఉత్తర్వ్వయిచ్చిరి. మొదట హైదాబాదు హైకోర్టులో ప్రాక్టీసుచేయు కొందరు (27గురు) వకీళ్లు L. L. B.లు బారిష్టర్లకు మాత్రమే అడ్వకేటు పట్టాలు యిచ్చిరి. దాని తరువాత 1352 ఫసలీ నుండి జిల్లాలలోకూడ కొందరు సీనియర్ వకీళ్లను అడ్వకేట్లు చేయవలెనని నిశ్చయించి గుల్బర్గాలో యిద్దరికిని, ఔరంగాబాదులో యిద్దరికిని, వరంగల్‌లో నాకును నా మిత్రులు కీర్తిశేషులైన ఫజల్ హుసేన్ గారికిని అడ్వకేటుపట్టా యిచ్చుటకు నిశ్చయించిరి. నాకు మొదటనే నోటిసుద్వారా హైకోర్టువారు యిచ్చెడి గౌరవపట్టాను స్వీకరించెదరా? నియమములను పాటించెదరా అని తెలిపిరి. నేను అప్పటివరకు మొదటి తరగతి వకీలుగా 24 సంవత్సరములు పనిచేసియుంటిని. గాని శాశ్వత పట్టామాత్రము తీసుకొనక యే సంవత్సరమున కా సంవత్సరము రు. 50లు

చొప్పున యిచ్చి సనదు మార్పుచేయించుకొనుచుంటిని. అనగా అప్పటికి రు. 1200/-లు చెల్లించియుంటిని. ఈ నోటీసుమీదబట్టి రు. 500/-లు చెల్లించి శాశ్వత సనదును తీసికొనవలసి వచ్చెను. నేను గౌరవమునిమిత్తం రు. 500/-లు చెల్లించి శాశ్వత సనదును తీసికొంటిని. తరువాత నన్ను హైకోర్టువారు అడ్వకేటుగా పరీక్షించి చేసిరి. అడ్వకేట్లకు ప్రత్యేక ఉన్నతాధికారములు ఈయబడినవని పైన వ్రాసియున్నాను. అడ్వకేటు కావడము హైదరాబాదు రాష్ట్రమున గౌరవముగా ఎంచబడినది. గనుక మాకు 1352 ఫసలీ ఆజూర్ నెలలో బార్ అండ్ బెంచి తరఫున సభ చేసి సన్మానము చేసిరి. ఆ సన్మాన సభలో నా బాల్యస్నేహితుడును నన్ను వకాలత్ చదువుటకు ప్రేరేపించిన వాడును అయిన మాదిరాజు లక్ష్మీకాంతరావుగారు వకీలుకూడ ఉండెను. సభానంతరము పూలమాలలతో మోటారుపైన యింటికివచ్చి మా నాయనగారికి పాదాభివందనము చేసితిని. ఆయన ఆనంద బాష్పములతో నన్ను కౌగలించుకొని ఆశీర్వదించెను. ఇదియే వారి తుది ఆశీర్వాదము. తరువాత కొలది దినములకే వారు దివంగతులైరి. నా మిత్రుడు లక్ష్మీకాంతరావు యెక్కువ ప్రోత్సహించి వకాలతు చదువుటకు ప్రేరేపించెనని రెండవ అధ్యాయములో వ్రాసియుంటిని. ఆయన నాకు జరిగిన యీ గౌరవ సన్మానమునుచూచి ఎండిన వృక్షములో తన ప్రేరేపణచే ఉత్తేజము కలిగినదని సంతోషించెను.

నేను యింగ్లీషు చదువలేదు. యూనివర్సిటీ పరీక్షలలో ప్యాసుకాలేదు. లా పరీక్షలు మాత్రమే ఉరుదు భాషలో చదివి పరీక్ష యిచ్చితిని. ఇట్టి నేను బారిస్టర్లు L.L.Bలతో పాటు అడ్వకేటుగా గౌరవమును పొందుట కేవలము ఈశ్వరేచ్ఛయే గాని నా అర్హతకాదు.

నావద్ద శ్రీ జములాపురము గోపాలరావు, వెంకటరెడ్డి, నరసింగరావు, వెగళ్ళపాటి సత్యనారాయణ, చక్రపాణి, ఉదయరాజు రాజేశ్వర

రావు, పరిటాల సూర్యప్రకాశరావు, సర్వదేవభట్ల వెంకటాద్రిసయ్య, తాండ్ర వెంకటాద్రిమ నర్సయ్యగార్లు వేరువేరు సంవత్సరములలో జూనియర్లుగా పనిచేసి మంచి స్థితికి వచ్చినారు. ఇట్లే నా కుమారులు వెంకట సుబ్బారావు, లక్ష్మీకాంతరావు నా అల్లుడు వాసుదేవరావులు జూనియర్లుగా పనిచేసినారు. పై జెప్పిన వకీళ్లలో శ్రీ ఉదయరాజు రాజేశ్వర రావుగారు ఉత్తమ వంశ సంభూతులు ఆగర్భ శ్రీమంతులు B.A.LL.B ప్యాసై రెండు సంవత్సరములు కాలేజిలో అధ్యాపకుడుగా పనిచేసిరి. ఆయన నావద్ద 4 సంవత్సరములు జూనియరుగానుండి బహు శ్రద్ధాభక్తులతో పనిచేసెను. గ్రంథములను చదువుటలోను కేసులను తయారు చేయుటలోను ఆయన చేసినకృషి వర్ణనాతీతము. అట్టి శిష్యోత్తముడు నన్ను వదలి ముందే దివంగతుడైనాడని వారియింటికి విచారపడుచున్నాను. అట్లే చక్రపాణి నిమ్మజాతికి చెందినవాడైనను, మూడవ తరగతి వకీలుగానుండి బహు శ్రద్ధాభక్తులతో నాకు సహాయము చేయుచు పని నెర్చుకొనెడివారు. వీరుభయులు నన్ను సశాస్త్రీయమైన గురువుగా భావించి గౌరవించెడి వారు. ఈయనకూడ స్వర్గస్థుడైనాడు. వీరుభయులు నాకంటె 20 సంవత్సరములు చిన్నవారైనను నన్ను వదలి దివంగతులైనారు. వారు నాకు చిర స్మరణీయులు. కొన్ని అనధికార సభ్యులతోకూడిన సంస్థలు అనగా లోకల్ ఫండ్ మునిసిపాలిటీలు, ఆహార కమిటీ, శాంతి కమిటీ మొదలగు కొన్నిటిలో నన్ను సభ్యుడుగా అధికారులు నియమించుచుండిరి. నేను సహకారము చేయుచు పరిజాహిత కార్యములను సానుకూలము చేయించు చుంటిని. సాధారణముగా వరంగల్లుతో సంబంధించిన పరిజాయత్త సంస్థ లన్నిటిలో నాకు సంబంధముండెడిది. ముఖ్యమైన కొన్ని సంస్థలను గురించి యీ పుస్తకములోని అయిదవ అధ్యాయములో వివరించితిని. గాని ఆంధ్ర మహాసభ తీర్మానానుసారము రాజ్యాంగ సంస్కరణలను బహిష్కరించి తిమి. గనుక జిల్లా కమిటీలకును వెళ్లలేదు. ఉన్నతాధికారులు యింటికివచ్చి

శాసన సభలకు అభ్యర్థిగ నుండుటనియును ఏకగ్రీవముగా ఎన్నిక కాగల వని చెప్పుచుండిరి. అయినను పట్టుదలతో వాటిని నిరాకరించితిని.

అడ్వకేటు అయిన తరువాత వరంగల్లులో నేనే మొదటివాడను గాను. తెలంగాణా వకీళ్లలో మూడవ వాడుగా నుండవచ్చునని మిత్రులనుచుండిరి. హైదరాబాదు శాసనముల పరికారము రెవిన్యూ అధికారులకు భూములను గురించియు అతియాతు, మాషులు, పాయుగాః జాగీర్లు, సంస్థానములు, మక్తా అగ్రహారములు, ఈనాములు, రుసుములు యితర నగదు బహూకరణములను గురించియు వతన్లు (పటేలు, పట్వారిగిరీలు) గురించి వారసత్వము, దత్తత స్వాధీనములు మొదలగు వివాదములను పరిష్కరించుటకును, భూమి పన్నులు, శిస్తులు, అపరాధములు యితర జమాబంది సెటిల్‌మెంటు, ఫారెస్టు, ఆబ్కారి శాఖలలో గలిగెడు వివాదములను గురించియు రెవిన్యూ డిపార్టుమెంటుకు అధికార ముండెడిది. ఆ వ్యాజ్యముల సంఖ్య సివిల్ కోర్టులలోని వ్యాజ్యముల సంఖ్యకంటె మించియుండెడిది. రెవిన్యూ బోర్డు లేక సెక్రిటరీ వరకు 2, 3 అప్పీళ్ళు మరియు ఒక రివిజను చేసికొనవచ్చును. అసాధారణ పరిస్థితులలో రెవిన్యూ మంత్రిగారు కూడ వినుచుండెడివారు. అదిగాక ఒక అతియాతు కమిటీ యుండెడిది. అందులో రెవిన్యూ మంత్రి ప్రధాన న్యాయమూర్తి సంయుక్త బెంచిగా నుండి అప్పీళ్ళను వినుచుండెడివారు. వకీళ్లకు రెవిన్యూ కేసులవల్ల బాగా ఆదా ఉండెడిది. ఆ రోజులలో శ్రీ హైజుద్దీన్ గారనే ప్రఖ్యాత న్యాయవాది రెవిన్యూ అప్పీళ్లలోనే పనిచేసిడివారు. వారి ఆదా దాదాపు నెల 1కి రు. 600/-ల వరకుండెడిది. నాకు సివిల్ పని యెక్కువగానున్నను జిల్లా కలెక్టరు వద్దను, సుబేదారు వద్దను రెవిన్యూ కేసు లుండెడివి. సాధారణముగా వరంగల్లులోను, హైదరాబాదులోను రెవిన్యూ కేసులు పరితిరోజు 2 గంటలనుండి వినుచుండెడివారు. కాబట్టి చాలమంది వకీళ్లు $1\frac{1}{2}$ గంటలవరకు సివిల్ కోర్టులలో పనిచేసికొని రెవిన్యూ మహకమాకువెళ్లి సులభ

ముగా పనిచేయు చుండెడివారు. నేను 2వ తరగతి న్యాయవాది నైన తరువాత సివిల్ పని యెక్కువైన కొలదియు క్రిమినలుపని తగ్గుచూ వచ్చినది. ఇతర స్థలములకు వెళ్ళుట తక్కువ చేసికొంటిని. నావద్ద డబ్బును గురించియు స్థిరచరాస్తులను గురించియు అన్ని స్వభావములుగల వ్యాజ్యములుండెడివి. సదరు అదాలత్, సుబేదారి మూడు జిల్లాలతో సంబంధించినది గనుక నావద్ద పని ఎక్కువగా నుండెడిది. జూనియర్లుకూడ పనిచేసెడివారు. నేను కొన్ని కేసులలో హైకోర్టునకును, రెవిన్యూ సెక్రిటరీ వద్దకును అప్పుడప్పుడు వెళ్లెడివాడను. గాని అక్కడి వకీళ్లనుకూడ నుంచుమనియే సలహా నిచ్చెడివాడను. ఏలననగా బయట కేసులలో అందు ముఖ్యముగా ఉన్నతాధికారులవద్ద స్వీయబాధ్యత వహించుటవలన నేను అందజాలకుండె కక్షిదారులకు నష్టము కలుగవచ్చునని నా భావము. అయినను పరిటాల దేశముఖి, దేశాపాండ్యాగిరి మా వంశములోనిదేనని పరిటాల మొదలగు ఏడు గ్రామములకు నవ్వాబ్ ఖాజా ఖానాజ బహుద్దర్ జాగీర్దారనిన్ని పైన వ్రాసియుంటిని. పరిటాలలో జాగీర్ యిలాకాకు మున్సిఫ్ కోర్టున్ను, తహశీల్దారు కచహరియున్నూ యుండెడిది. జాగీర్దారు హుజూరు ఆఫీసు హైదరాబాదులో నుండెడిది. నాకు ఆ గ్రామములలోగల సంబంధమునుబట్టి పరిటాల మున్సిఫ్ మేజస్ట్రేటు వద్దకును హైదరాబాదులోని జాగీర్దారువారి సెక్రిటరీ వగైరా అధికారుల వద్దకును వెళ్లెడివాడను. జాగీర్దారు (ఖాజ ఖానాజ బహుద్దర్ కుమారుడు) కమాల్ యాజ్దంగు బహుద్దర్‌కు నాయందు గౌరవ విశ్వాసము లుండెడివి. 1, 2 సంవత్సరములు విద్యా మహాసభకు ఆయన అధ్యక్షుడుగాను, నేను సభ్యుడునుగాను పని చేసితిమి.

నాకు శ్రీ మునగాల రాజానాయన వెంకట రంగారావుగారు నిల వారి ఎడ్వయిజరుఫీజు యిచ్చుటయేగాక నాయోగక్షేమములను విచారించు చుండెడివారు. ఆయన నైజాం యిలాకా అన్ని వ్యవహారములలో నా

సలహాను తీసుకొను చుండెడివారు. నేను పనిచేసిన అన్ని కేసులలోను వారికి జయమువుచుండెడిది. నా హస్తవాసియని వారును, వారి పేరు ఫలములని నేనును భావించుచుంటిమి. ఒకప్పుడు వారి భార్యగారి పితృ సంబంధమైన ఒక మఖ్తా వ్యాజ్యమున్ను వారి మనుమడికి వనపర్తి ఎస్టేటుతో సంబంధించిన అప్పీళ్ళు బాబు హుకుమత్ అత్యాక్ కమిటీలో నుండెను. వాటిలో హైదాబాదు వకీలు శ్రీ విశ్వేశ్వరనాథ్‌గారు పనిచేయుచుండిరి. సలహా సంపర్తింపులకు నేనుకూడ పట్టం వెళ్ళుచుండెడివాడను.

సర్ తేజ్ బహద్దుర్ సప్రూ, మోతీలాల్ నెహ్రూగారి సందర్శనము.

శ్రీ మునగాల రాజాగారి అప్పీళ్లలో సర్ తేజ్ బహద్దుర్ సప్రూగారిని తీసికొని రావలెనని నిశ్చయించుకొంటిమి. నేను వారి వద్దకు వెళ్లి వచ్చుటకు విశ్వేశ్వరనాథ్‌గారు సలహానిచ్చిరి. ఆ ప్రకారము శ్రీ రాజాగారు నన్ను అలహాబాద్ పంపిరి. ఇది బహుశః 1926, 27 సంవత్సరములలో జరిగినదని జ్ఞాపకము. నేను ప్రయాగవెళ్లి ఒక పండాయింట్లో బస చేసి త్రివేణి సంగమములో స్నానముచేసి సాయంత్రము సర్ సప్రూగారింటికి వెళ్లితిని. వారు నాతో చాల ప్రేమతోను, గౌరవముతోను కలసి మాట్లాడిరి. వ్యాజ్యము సంగతులను క్లుప్తముగా చెప్పితి. వారు ఫైలు చదువుటకు రు. 2000/-ల ఫీజున్నూ అలహాబాదునుంచి బయలుదేరి మరల అలహాబాదుకు వచ్చేవరకు రోజు 1కి రు. 1600/-లు తనకొరకును, రు. 80/-లు జూనియరు వకీలుకును ఫీజులు యిప్పించుమనిరి. ప్రయాణ ఖర్చులు కక్షిదారుడే భరించవలననుట అందరు ఎరిగిన విషయమే. మరియు నేను చెప్పిన వాయిదాకు రాజాలను. తెలిగ్రాము పంపెదమనిరి. ఈ విషయములను శ్రీ విశ్వేశ్వరనాథ్‌గారికి తెలిపి వారి జవాబు తెప్పించుకొనుట ఉచితమనుకొంటిమి. ఆ ప్రకారం హైదాబాదుకు తెలిగ్రాము యిచ్చితిని.

దాని నిరీక్షణలో నేను 2 రోజులుండవలసి వచ్చెను. సర్ సఫ్రూగారు నన్నుచూచి నీవు పండావద్దవుంటే యిబ్బంది పడతావు నావద్దనే యుండుమనియు నీకిష్టమున్నచో నావద్దనే భోజనము చేయవచ్చుననియునుచెప్పిరి. భోజన పదార్థములను పంపెదమనిరి. మరియు మీరు రేపు కాశీవెళ్లి గంగా స్నానము, శ్రీ విశ్వేశ్వరస్వామి దర్శనము చేసికొని రావచ్చుననికూడ సలహానిచ్చిరి. నేను మరురోజు కాశీ వెళ్లితిని. ఒక పండాయింట్లోనుండి ఆయన సహాయముతో గంగా స్నానము, విశ్వేశ్వర దర్శనము, ఇంకా 200 దేవాలయములను తిరిగి చూచితిని. అది వర్షాకాలము. కాశీ పట్టణములో గల్లీలు చాల యెక్కువ. ఆ గల్లీలలో యిద్దరు మనుష్యులు గొడుగులు వేసికొని నడుచుటకు కష్టముగా నుండెడిది. ఒక మోటారు తీసికొని యూనివర్సిటీకి వెళ్లి భవనముల నన్నిటిని చూచితిని. అవి బస్తీకి దూరముగా 600 ఎకరముల విస్తీర్ణముగల భూమిలో కట్టబడి యుండెను. కాశీనుండి మరల అలహాబాదు చేరితిని. అలహాబాదులో మరి రెండురోజులుండి హైకోర్టును, యితర స్థానిక కోర్టులు చూచితిని. సర్ సఫ్రూగారు నూతనముగా కట్టబడిన వకీలు వాడలో విశాలమైన స్థలములో యిల్లు కట్టుకొనియుండిరి. అలహాబాదు బస్తీ అంతయు పాతదేకనుక వీధులు యిరుకుగా నుండెడివి. హైకోర్టు భవనముకూడ పాతదిగా నుండెను. నాకు అంత ఆకర్షణీయముగా కనబడలేదు. కోర్టులలో పనివిధానముకూడ హైదాబాదు పని వలెనే యుండెను. ఆ రోజులలో శ్రీ మోతీలాల్ నెహ్రూగారు మరల వికాలత్ చేయుచున్నారని వింటిని. వారిని దర్శించుటకు కుతూహలపడితిని. అంత పెద్దమనిషితో అల్పుడనగు నేను పరిచయములేనిదే కలువజాలనని గ్రహించితిని. అయినను సాహసించి ఆనంద భవనమునకు వెళ్లితిని. హైదాబాదునుంచి వచ్చిన వకీలును గనుక నాకు వారు సులభముగా దర్శనమిచ్చిరి. తాము హైదాబాదుకువచ్చి అక్కడ కేసులలో పనిచేయగలరా అని ప్రశ్నించితిని. వారు వచ్చెదరనిరి. సంగ్రహముగా కేసు

సంగతులు చెప్పితిని. వారు ఫైలు చదువుటకు రు. 5000/-లున్నూ డైలీ ఫీజు రు. 2000/-లున్నూ యివ్వుచుని కోరిరి. మరియు నీవు వారము రోజులు అలహాబాదులోనుండి అత్యాతు శాసనములను నియమములను నాకు తెలుపుమని చెప్పిరి. హైదాబాదుకువెళ్లి పార్టీతో విచారించి పత్యుత్తర మిచ్చెదనని వారివల్ల సెలవు తీసికొంటిని. ఉర్దూ మాత్భాషయు, ఫారశీ, అరబ్బీలలో పాండిత్యముగల సభ్యులు, నెహూగార్ల సంభాషణ చాల మధురముగా నుండెను. నేను అలహాబాదునుంచి బయలుదేరి నాగపూరు వచ్చితిని. అక్కడొకరోజుండి పట్టణము హైకోర్టును చూచితిని. దానికన్న హైదాబాదు హైకోర్టుభవనము చాల సుందరముగానున్నదని భావించితిని అక్కడినుంచి వరంగల్లుకువచ్చి తర్వాత హైదాబాదువెళ్లి శ్రీవిశ్వేశ్వర నాథ్ గారితో చెప్పితిని. శ్రీ సభ్యులు మునగాల రాణిగారి వరంగల్లు కేసులోను, వనపర్తి ఎస్టేటు కేసులోను హైదాబాదువచ్చి పనిచేసిరి. ఖాజీపేటలోను, హైదాబాదులోను సర్ సభ్యులుగారితో కొన్ని పర్యాయములు దర్శించి మాట్లాడితిని.

వాకు కొన్ని కేసులలో తెలంగాణా బయట వకీళ్లతోకూడ కలిసి పనిచేయుటకును అవకాశము తటస్థించెడిది. అనగా కొన్ని కేసులకు నైజాం, బ్రిటిష్ గవర్న మెంటు యిలాకాలతో సంబంధ ముండెడిది. మునగాల కేసునుగురించి వ్రాసియేయున్నాను. ఆకారపువారి కుటుంబమునకు రెండు గవర్న మెంటు యిలాకాలలో ఆస్తులుండెను. పంపిడి వ్యాజ్యం మద్రాసు హైకోర్టులో ఆకారపు వెంకన్నగారి పక్షమున దాఖలు చేయు బడెను. ఆ కేసులోని పత్రివాది ఆకారపు చన్నయ్య వరంగల్లులోని పత్రము ఖవర్తకుడు, వ్యాజ్యము సుదింపురు రు. 3500000లవరకు చేయుబడెను. వరంగలులోకూడ వ్యాజ్యం వచ్చునని చెన్నయ్యగారు 1922 సంవత్సర ములో నన్ను వకీలుగా నేర్పాటు చేసికొనెను. ఆ కేసులో నేను మద్రాసు వెళ్లి శ్రీ వరదాచారిగారితో సంపర్కించి వచ్చితిని. అంతకు పూర్వము

శ్రీ వాసిరెడ్డి జ్ఞాన ప్రసూనాంబగారి దత్తత మంజూరి దరఖాస్తులో నేను శ్రీ కాశేశ్వరరావుగారున్న పరిటాల కచేరిలో పనిచేసితిమి. ఇట్లే యింకెన్నియో సివిల్ క్రిమినల్ కేసులలో బయట వకీళ్లతో కలిసి పనిచేయుటకు అవకాశము లభించెను. తరువాత కొన్ని నాళ్లకు మా బంధువులు బారిష్టరు వెంకటేశ్వరరావుగారి యొక్కయు వారి సోదరులు సంగమేశ్వరరావు, వీరభద్రరావుగార్ల దేశపాండ్యాగిరి యసుము ఈ నాములగురించి జా గీర్దారు వద్ద పనిచేసితిమి.

నేను అక్టోబరు 1909వ సంవత్సరమునుంచి అనగా 50 సంవత్సరముల పై కాలమునుంచి వకీలుగా పనిచేయుచున్నాను. అమరావతి, భద్రాచల దేవస్థానములకు బ్రిటిషు, నిజాం ఉభయ గవర్న్మెంట్లలో సంబంధము కలిగియున్నది. ఆ దేవస్థానముల కొన్ని వ్యవహారములలో నేను పనిచేసి యున్నాను. అప్పుడు ఉభయ గవర్న్మెంటుల శాసనములను న్యాయవాదుల సంప్రదింపులను గమనించవలసి వచ్చినది. బ్రిటిషు గవర్న్మెంటు కాలములో నైజాం రాజ్యము పరరాజ్యముగా పరిగణింపబడుచుండెను. వరంగల్, కృష్ణా జిల్లాలలో ముఖ్యముగా పరస్పర సంబంధము లుండెడివి. అనగా రెండు గవర్న్మెంట్లలో వర్తక వ్యాపారములు ఆస్తులు ఒకేవ్యక్తికి చెందియుండెడివి. ఒకే స్వభావముగలవి అగుటవలన నాకు అక్కడి వ్యాజ్యములలోను అక్కడి కక్షిదారులతోను సలహా సంప్రదింపు లుండెడివి. అప్పుడు రెండు వేరువేరు రాజ్యములు గనుక ఒక గవర్న్మెంటులో డిక్రీనిబట్టి రెండవ గవర్న్మెంటులో దావా చేయవలసి వచ్చెడిది. అప్పుడు అంతర్జాతీయ నియమ నిబంధనలను ఆలోచించవలసి వచ్చెడిది. అట్లే క్రిమినల్, సివిల్ కేసులలోని నిందితులను పట్టియిచ్చుటనుగురించి ఆలోచనలు జరుగుచుండెడివి. గనుక నాకు బ్రిటిషు లాయర్లతో సమాలోచనలు జరుపుటకు అవకాశము లభించెడిది. ఒకటి రెండు వ్యవహారములలో కమీషనర్లు అక్కడివారిక్కడ యిక్కడివారక్కడ పనిచేయు

చుండిరి. వారివద్ద నేను పనిచేసెడివాడను. ఉభయ గవర్న మెంట్లతో సంబంధము కలిగియున్న మునగాల ఎస్టేటు వ్యవహారమును పైన వ్రాసితిని మరియొక చిన్న అంతర్జాతీయ వ్యవహారంను వ్రాయుటు చితమునుకొనుచున్నాను. కొన్ని ఆంధ్ర తాలూకాలు, గ్రామములు గోదావరికి ఉత్తరపుపైపున బ్రిటిషు పాలనకుచెందిన నాగపూరు రాష్ట్రములో చేరియుండెను. ఇప్పటికిని బస్తర్, చాందా, శిరవంచ తాలూకాలు నాగపూరు రాష్ట్రములోనే యున్నవి. ఒకప్పుడు నూగూరు తాలూకాకూడ నాగపూరు రాష్ట్రమునకే చెందియుండెను. ఉత్తరమున గోదావరి నదిలో నైజాం బ్రిటిష్ సరిహద్దు ఏర్పాటు కాబడెను. ఒకప్పుడు అనగా 1314వ ఫసలీ (1905సం॥)లో నాగపూరు కమీషనర్ ఛోటాలాల్, నైజాం సుబేదారు మహారాబ్‌జి సరిహద్దును గురించి ఒక నిర్ణయము చేసికొనిరి. అదేమనగా మే నెలలో గోదావరిలోతు ప్రవాహము ఎటుల ప్రవహించునో అదియే సరిహద్దు. ఇది వినుటకు విచిత్రముగానున్న విషయము. ఇది అస్థిరమైన విషయము. గనుక కొంతకాలము క్రితము నూగూరు తాలూకా వెంకటాపురము ఎస్టేటు జమీందారు శ్రీ రాజా రాఘవరాజు యెల్లం రాజుగారి లంకభూములు బ్రిటిష్ హద్దులలోనుంచి తొలగింపబడి నైజాం పాలనలోనున్న ములుగు తాలూకాకు చేరిపోయెను. దానిని కినీసము పట్టాపైన నైనను సంపాదించుటకు ప్రయత్నము చేయవలసి వచ్చెను. నేను శ్రీ రాజాగారి తరపున 1323వ ఫసలీ (1914సం॥)నుంచి వకీలుగానుండి పనిచేయుచున్నాను. దీనిలోకూడ నాకు ఉభయ గవర్న మెంట్ల శాసనములను దృష్టియుందుంచుకొని వ్యవహరించవలసి వచ్చినది. బ్రిటిష్ యిలాకాలో పై జెప్పిన జమీందారుగారికి నూటికి రు. 60/-లు శిస్తు చెల్లించే పద్ధతిపైన జమీందారీహక్కులీయబడెను. ఆ హక్కులను యథాతథాగా నుంచవలసినదని నిజాం గవర్న మెంటులో వాదించితిని. అప్పుడు కలెక్టరు తమ సెటిల్‌మెంటు శిస్తు ఆదానుగమనించుచు నా వాదన శ్రీ రాయ జగన్మోహన్‌లాలుగారు అంగీ

కరించినచో తమ గవర్న మెంటుకుకూడ నష్టములేదని గ్రహించుచు నాతో ఏకీభవించిరి. గాని పై అధికార్లు తమకుగల ప్రభుత్వ గౌరవ లాంఛనముల దృష్ట్యా రాజాగారికి జమీందారీ హక్కులకు ఈయజాలమనిన్నీ సెటిల్ మెంటు శిస్తుపైన యావత్తు లంక భూమిని పట్టాపై నిచ్చెదమనిన్ని 1327వ ఫసలీ 23 ఫర్వర్దీ తారీఖున రెవిన్యూ డిపార్టుమెంటువారు తీర్మానము చేసిరి. ఆ ప్రకారము నైజాంకు మార్చబడిన ఏటూరునాగారం వగైరా గ్రామాదులలోని లంక భూములను సెటిల్ మెంటు శిస్తుపైన పట్టా నీయబడెను. నేను రెవిన్యూ, సివిల్, క్రిమినల్ కేసులలో అన్నిరకముల వ్యాజ్యములలో పనిచేసితిని. నేను మొదటి తరగతి వకీలు పరీక్షకు చదివినప్పుడు మెడికల్ జూరిస్ ప్రూడెన్స్ చదువవలసి వచ్చినందున దానిని నేను శ్రద్ధగా చదివితిని. ఆ విజ్ఞానమునుబట్టి కొన్ని సివిల్ క్రిమినల్ కేసులలో డాక్టరపైన బాగుగా ప్రతి పరీక్ష (క్రాసు ఎగ్జామినేషన్) చేయగలిగితిని. దైవానుగ్రహము వలన నాకు స్త్రీలను చెరచిన కేసులలోమాత్రము పనిచేయుటకు అవకాశము లభించి యుండలేదు. నేను సంపాదించిన విజ్ఞానము యిందుకు వినియోగ పడకపోవుటకు సంతోషించు చున్నాను. రెవిన్యూలో భూసంబంధమైన భాగములు పెనన్సీలు, ఇనాము స్వాధీనములు, వారసత్వములు యిట్లే వతన్‌దారి, మాష్‌దారితో (అనగా గ్రామోద్యోగస్థులయొక్కయు దేశముఖి దేశపాండ్యా యినాందార్ల యొక్కయు) దత్తత వార సత్వము మొదలగు విషయము లన్నిటిలో బాగుగా పనిచేసితిని. నేను సర్వే తెలిసికొని పరీక్ష యిచ్చితిని. ఆ కారణమున భూముల కొలతలు బౌండరీలు మొదలగు వాటిలో నేను సంపాదించిన విజ్ఞానముతో లాభము సంపాదించితిని. నేనుభయ గవర్న మెంట్లు (నిజాం, బ్రిటిష్) గ్రామ కరణముల లెఖ్ఖలువ్రాసి జమీందారి ఎస్టేటు పేష్కారి ఉద్యోగమును నెరవేర్చితిని. గనుక యిచ్చట జమాబంది ఆఫీళ్ళలో బాగుగా పనిచేయుగలిగితిని. ఈ విషయమును అనుభవ జ్ఞాన ప్రకరణమున వివరముగా వ్రాసితిని. మొత్తమునీవ రెవిన్యూతో సంబంధించిన అన్ని శాఖలలో సమర్థతతో

పనిచేయ గలిగితిని. వేలాది సివిల్ కేసులలో లక్షలాది విలువగల పలు రకముల వ్యాజ్యములలో పనిచేసితిని. గనుక నాకు స్లీడింగ్సు వాదియుటలోను, పరీక్షా పర్తి పరీక్షలు చేయుటలోను రోజులకొలది వాదోపవాదములు చేయుటలోను పిరికితన ముండెడిదికాదు. అనగా మా హైదాబాదు రాష్ట్రములో నాకన్న తెలివిగలవారు లేరని చెప్పుట నా ఉద్దేశముకాదు. తెలంగాణాలోని పర్ముఖ న్యాయవాదులు శ్రీ B. రామకృష్ణారావు, ఎం. హనుమంతరావు, కె. వి. రంగారెడ్డిగార్ల వెనువెంట నుండేవాడనని చెప్పుకొన గలుగుచున్నాను. నేను పనిచేసిన వేలాది కేసుల లీస్టును చెప్పుట అనవసరముగాని హైదాబాదు మదాసుల మధ్యన జరిగిన ఒక అపూర్వమైన కేసు సంగ్రహ చరిత్రను మాత్ర మిందుదహరించు చున్నాను.

పర్త్యేక ఒక కేసు:

1326 ఫసలీ యినగాల బాబురెడ్డి అనే ఒకరు P.W.D. శాఖలో గుమాస్తాగా నుండెను. ఆయన విద్యావంతుడు. గర్ంథాలయ కార్యవర్గ సభ్యుడుకూడ అయియుండెను. ఆయన ఆత్మకూరు జమీందారునకు జౌరస పుతుర్డనియును, యావదాస్తికి తానే కర్తనియును రు. 600000 ల వ్యాజ్యము విలువకట్టి పాపరునూటు దాఖలుచేసెను. దానిని శ్రీ తాజుద్దీన్ అనే పర్ముఖ న్యాయవాది వాదించెను. దానిలో వాది జౌరస పుతుర్డు కాడనియును, నేర్వ్య పుతుర్డనియును తాను దత్తుడనియును పర్తివాది భర్మారెడ్డిగారి వాదన అయియుండెను. శ్రీ తాజుద్దీన్ గారు చనిపోయిన తరువాత బాబురెడ్డి స్నేహితుర్ల సహాయము చేయవలెనని నిశ్చయించి నేను రెండవ తరగతి వకీలును అయిన తరువాత నన్ను వకీలుగానే నేర్పాటు చేసికొనెను. పాపరు మంజూరు అయినది. అసలు కేసులో రీజాయుండరు నేను వాదించి దాఖలు చేసితిని. అందులో వాది తల్లిని వెంకటాద్రిమ నర్సయ్యగారు గాంధర్వ విధానముగా వివాహము చేసికొనినాడనియును

ఒకనేళ వివాహము శాస్త్రీయముగాకున్నను .వాది తల్లిని వెంకటాద్రిసు నరసయ్య దేశాయిగారు భార్యవలె ఉంచుకున్నాడు గనుక వాది కనీసము దాసి పుత్రిడుగా యెంచబడుననియును అప్పుడు అతనికి $\frac{1}{4}$ వ భాగము వచ్చుననియును గాని ప్రతివాది దత్తు కల్పితము అయినది గనుక వాది యా వదాస్తికి కర్త కాగలడనియును వాదిసితిని వ్యాజ్యము కనీసము 12 సంవత్సరములు నడచినది. షుమారు 200 దస్తావేజులు, 60 మంది సాక్ష్యులు విచారించబడిరి. నేను 11 రోజులు వరుసగా మొట్ట మొదటను, ప్రతి జవాబుగా 3 రోజులును మొత్తము 14 రోజులు ఆర్గ్యుమెంటు చెప్పితిని. శ్రీ రాయ్ విశ్వేశ్వరనాథ్ గారి (అప్పటి వకీలుగానున్న) సహాయముచే లభించిన 60, 70 తీర్పులను చూపించగలిగితిని. అందొక తీర్పులో శ్రీ హనుమంతుని జన్మనుగురించి చర్చ జరుపబడెను. అనగా "మారుతస్య ఔరస పుత్రిః" అనగా కేసరిభార్య అంజనీదేవికి వాయుదేవునివలన కలిగినవాడు గనుక హనుమంతుడు వాయుదేవునకు ఔరసు డనియును కేసరికి క్షేత్రిజు డనియును అనిపించుకొనునని చర్చ చేయబడెను. వాల్మీకి రామాయణములో హనుమంతుడు సీతతో తన జీవితవృత్తాంతమిట్లే చెప్పెను. ఆ కేసులో వాదికి $\frac{1}{4}$ భాగముకు డిక్రీ దొరకెను. ఈ డిక్రీ జుడిషియల్ కమిటీలో ఖాయపర్చ బడెను. హైకోర్టువారి బాదు మద్యాసులమధ్యన దానికి అడియే ఉదాహరణముగా నుండెను. నేను అధికారులకు జడిసిగాని, ఆశ్రయించి గాని, పరిసన్నలను చేసికొనలేదు. అందరు రెవిన్యూ జుడిషియల్ అధికారులు నాయందు నమ్మకము గలిగి గౌరవముగానే చూచుచుండెడివారు. హైకోర్టు జడ్జీలలో చాలమంది నాయెడల గౌరవదృష్టి నుంచెడివారు. వారిలో ముఖ్యులు 1. పండిత కేశవరావు, 2. పండిత గిరిరావు, 3. నవ్వాబు అక్బరీజంగ్ బహద్దరు 4. రాజా బహద్దర్ విశ్వేశ్వర నాథ్ 5. రామచంద్రి నాయుకు, చిరస్మరణీయులు. యింకను మరికొందరు న్యాయమూర్తులు రెవిన్యూ సెక్రిటరీలు, సుబేదారులు, మంత్రిలు

వుండిరి. వున్నారు. వారి శుభనామములను గర్వంవవిస్తర భీతిచే ఉదహరించలేదు. హైదరాబాదు ఎసెంబ్లి పర్వధమ స్పీకర్ కీర్తిశేషులైన శ్రీ కాశినాథరావు వైద్యగారు నాయకుల గౌరవము, ఆదరము స్నేహభావములు వుంచెడివాగు. ఆయన న్యాయవర్తన గలవాడు నిష్కల్మష హృదయుడు ధీరోదాత్తుడు. రెండు పర్యాయములు అసహాయోచ్యుములో పొండ్గాని కారాగారమునకు వెళ్లిన దేశభక్తుడు. ఆయనను నేను మరవజాలను- ఆయన మహారాష్ట్ర బ్రాహ్మణుడు. ఔరంగాబాద్ జిల్లా కాపురస్తుడు గాని తెలంగాణా ముఖ్యపట్టణమగు హైదరాబాదులోవుండి వికాలత్ ప్రాక్టీస్ చెయుచుండెను. ధర్మవరములో జరిగిన 9వ ఆంధ్ర మహాసభకు నేను అధ్యక్షుడుగా నుంటిని. ఆ సభకు వైద్యగారు వచ్చిరి. "రామకోటేశ్వరరావు" ఆంధ్ర మహాసభాధ్యక్షుడు కావున 80 లక్షల ఆంధ్రులకు పరితినిధిగా పనిచేయగలడు. నేను 15 సంవత్సరములకన్నా ఎక్కువకాలము నుండి హైదరాబాదులో స్థిరనివాసము యేర్పరచుకొని వున్నాను గనుక నన్ను ముల్కీ నియమానుసారము నిజామాంధ్రుడుగా అధ్యక్షుడు పరిగణించవలెనని కోరెను. మహాసభలో వారి కోరిక ఏకగ్రీవముగా అంగీకరించబడినది.

ప్రకరణము ౮

అనుభవ జ్ఞానముచే సంపాదించిన ప్రయోజనములు

నేను 3వ తరగతి న్యాయవాది నగుటకు కావలసిన శాస్త్రజ్ఞానము ప్రఖ్యాత గురువువద్దనే సక్రమముగాను, శ్రద్ధగాను సంపాదించితిని. 1వ తరగతి న్యాయవాద పరీక్షలకొరకు స్వయముగాను, పండితుల యొద్దను కృషిచేసి శాస్త్రజ్ఞానము సంపాదించి కఠినమగు పరీక్షలలో ఉత్తీర్ణుడనైతిని.

ఆ వివరములను ఈ చరిత్రలోని 3వ, 4వ అధ్యాయములలో వ్రాసియే యున్నాను. ఒకవేళ అందు కొన్ని దేశకాలమానములనుబట్టి గ్రహించవల సిన చరితాంశము లున్నను ఉత్తమోత్తమ న్యాయవాద పరీక్షలకును యితర పండిత పరీక్షలకును కృషిచేసి, ఉత్తీర్ణులయిన వారియొద్ద స్వోత్కర్ష అని పించుకొనవచ్చునని గ్రహించుచున్నాను. గాని పండితవర్యులు చారిత్రిక విషయములనే గమనించెదరని కోరుచున్నాను. ఈ విషయ మటుండనిచ్చి నేను న్యాయవాదినైన తరువాత నాకు ఉపకరించిన కొన్ని చరితాత్మక విషయములను అనగా అదృష్ట వశాత్తేగాని, దుర్దృష్ట వశాత్తేగాని నాకు ఘటించుటయు కష్టకాలమున అట్టి ఘట్టములను దాటగలుగుటయు తట స్థించి అవి భవిష్యత్తులో శుభదాయకము లయినవని చెప్పుట అవసర మను కొనుచున్నాను. న్యాయవాదికి శాస్త్రీయమగు గాంధిక జ్ఞానమేగాక యితర విజ్ఞానమును, లోకజ్ఞానమును, అనుభవ జ్ఞానమును సంపాదించుట పర్యోజకారి కాగలవని నిరూపించుటకే ఈ క్రింది నా జీవిత విశేషములను వ్రాయుటకు సాహసించు చున్నాను.

1. 1901 సం॥రములో నన్ను ప్లీడరసి చదువుటకు పరిటాలకు పంపిరి. గాని నన్ను పేష్కారుగా చేయించగోరు మామామగారు తాలూ కా కచహరికి మధ్యమధ్య వెళ్లి పని నేర్చుకొనమనిరి. ఆ కారణమున నేను తహశీలు కానాత్, జాగీర్ కచహరికి వెళ్లేవాడను. అక్కడ కర్ణములకు వ్రాసే లెఖ్ఖలు, దరఖాస్తులు మవుసూలా మజారియా మిసల్ బందు చితా ఖాతా ఖజానా ఉండే పద్ధతి అధికారులు ఉద్యోగస్తులు జవానులు కూ ర్చొన వలసిన విధానమును గ్రహించితిని.

1. తరువాత మా పినతండ్రిగారు కాలం చేసినందున మా నాన్న గారు నన్ను యింట్లోనే ఉంచిరి. ఆ కారణమున (1) యుద్దనభూపతి వెంక టసుబ్బయ్యగారి వెద్ద వ్యాజ్యపు కాగితములను దస్తావేజులను సాక్షుల

వాజ్ఞ్మూలములను డికి్రి జజ్డిమెంట్లను వాసి కోర్టు రికార్డు సంగతులను తెలుసుకొంటిని.

2. శ్రీ మేడుకొండూరి రంగయ్యగారి కోరికపైన చెన్నారావు పాలెం, తిమ్మాపురం గ్రామ లెక్కలను మా తాత మే॥ వెంకటరత్నంగారి కోరికపైన జుజ్జూరు అమరకిం వసూలు జమాబంది లెక్కలను వాసితిని.

3. మా బావగారు వెంకట నరసింహంగారు మున్సఫ్ కరణములతో సంబంధించిన యావత్తు లెక్కలను వాయించిరి.

4. సర్వే ట్రయినింగు స్కూలులో తహశీలుదార్లు రివిన్యూ యిన స్పెక్టర్లు కరణములతోచేరి చదివి పరీక్ష యిచ్చితిని.

5. రివిన్యూ సెటిల్ మెంటు లెక్కలు తయారుచేసి భూములనుకొల్చి పంచి ప్లానులు తయారు చేసితిని.

6. నీలికుర్తి గ్రామ లెక్కలనువాసి హైదారిబాదు జమాబంది లెక్క పద్ధతులను గ్రహించితిని.

7. నీలికుర్తిలోని మా స్వంత భూముల హద్దులను అనుభవమువలన నిరూపించుకొన గలిగితిని.

8. 1903 సం॥రములో (నా 19వ సం॥రం వయసులో) మిర్జాపురం యస్టేటుకు పేష్కారుగా నియమింపబడి 40 గ్రామముల తాలూకా ఆదాయ లెక్కలను తయారు చేయుచు వసూళ్లకొరకు కరణములు, సమ్తువార్లు (రివిన్యూ యిన్స్పెక్టర్) వల్ల జబ్తులు చేయించి తహశీల్దారు కలెక్టరుద్వారా వేలం వేయించి రివిన్యూశాఖ పనిని నిర్వహించుటకు సమర్థత సంపాదించితిని. ఆ శాఖా సంబంధమగు నియమ నిబంధనలను తెలుసుకొంటిని.

9. ఫారెస్టు ఆబ్కారి డిపార్టుమెంటుల విషయములు జలాధారములు వాటి మరమ్మతులు వాటికింద విధించవలసిన పన్నుల విషయములను తెలిసికొంటిని.

ప్రకరణము 8

వృత్తి నిర్వహణలో తటస్థించిన విషయములు

1. నైజాములోని బంజరు యిజారాల నియమములను వాటి స్వభావములను తెలిసికొని అనగా పరిశోధనచేసి పురాతన ఫర్మానులను దివానుఉత్తర్వులను సంపాదించి శ్రీ మునగాల రాజాగారి యిజారా గ్రామములలో వారికైనున్న అక్రమ పన్నుల భారమును తప్పించి వారి హక్కులు వారికి స్థిరపరిపించ గలిగితిని. వారివంటి యితర యిజాదారులకట్టి సౌకర్యములు దొరికియుండలేదు. నేను సాధించిన ఫర్మాను వగైరాలను యెందరో ఉపయోగించుకొనిరి.

2. వారి యిజారాల భూమి గౌవర్న మెంటువారు ఆక్రమించుకొని వారిని భుక్తపరమ కొననీయకుండా నిరోధించుచు శిస్తులు వసూలు చేయుటకు జమాబందీలలో ప్రతి సంవత్సరము ఉత్తర్వులు ఈయబడుచుండెడివి. వాటిని గురించి జిల్లా కలక్టరు, సూబేదారు, రెవిన్యూ మంత్రి వరకు అప్పీళ్ళు అగుచుండెడివి. ఆ కేసులలో ఫారెస్టు, షికారుగాక, రెవిన్యూ డిపార్టుమెంటుల ప్రత్యేక ఉత్తర్వులనేకాక సెటిల్‌మెంటు ప్లానులు లెక్కలను పట్టికూడా వాదన జరుగుచుండెడిది. నేను శ్రీ రాజా నాయన వెంకటరంగారావుగారి తరపున వకీలుగా 50 సంవత్సరములు పనిచేసితిని. ఈ కేసులలో నేను సంపాదించిన రెవిన్యూ సెటిల్‌మెంటు అనుభవము విజ్ఞానము సహాయకారి అయినది. ప్రతి కేసులోను శ్రీ రాజాగారికే జయము కలుగుచు వచ్చినది.

2. నేటికి 20 సంవత్సరములకు పూర్వము ఒకపర్యాయము శ్రీ రాజా నాయన వెంకట రంగారావుగారిపైన పదహారు వేల రూపాయిల అపరాధ శిస్తు విధించిరి. అందులో రెవిన్యూ స్థానికాధికారులు శ్రీ రాజాగారు తమకు సంబంధములేని భూమిని ఆక్రమించుకొని జలాధారములకు

నీగుఱాకుండా ఆపివేసిరని నేరము ఆపాదింప బడెను. అప్పీలు చేసినమీదట కలక్టరుగారు దానిని సబ్ కలక్టరువి విచారణ నిమిత్తము పంపిరి. నేను వెంటఉండి బొల్లెపల్లి, గాదెలఘట్టు, అయోధ్యపురము గ్రామముల సెటిల్ మెంటు ప్లానులనుబట్టి స్థానికాధికారులు యిచ్చిన రిపోర్టు సరియైనదికాదని ధృవపరచి గలిగితిని. సబ్ కలక్టరు ఖాజా ఆల్తాఫ్ హుసేన్‌గారు నా సెటిల్ మెంటు అనుభవమునకు సంతోషించెను. పదహారు వేల రూపాయిల అపరాధ శిస్తు తీసివేయుటకు నిర్ణయించిరి.

3. నేటికి ముప్పది సంవత్సరములకు పూర్వము ఇనగాల వెంకట ధర్మారావు, పడాల వెంకట నరసయ్య మరికొందరు రైతులపైన షుమారు పదమూడు వేల రూపాయిలు అపరాధపు శిస్తు వసూలు చేయుటకు గిర్దావరు రిపోర్టు యిచ్చెను. దానిని విచారించుటకు జిల్లా కలక్టరు సబ్ కలక్టరుకు ఉత్తర్వు యిచ్చిరి. సబ్ కలక్టరు శ్రీ ఈరెడిపా చినాయిగారు మాను కోట మకాములో మూడు కేసులుగా విభజించి విచారించిరి. నేను వెంకట ధర్మారావు రైతుల తరపున వకీలుగా పనిచేసితిని. ప్రతి కేసులోను గిర్దావరు తాహశీల్దారుగారి స్టేటుమెంటు పుచ్చుకొనుటయు నేను ఆయనపైన రెవిన్యూ సెటిల్‌మెంటు నియమ నిబంధనల ఆధారముతో క్రాసు పరీక్ష (ప్రతి పరీక్ష) చేసెడివాడను. మూడు కేసులలో మూడురోజులు విచారణ జరిగినవి. మూడు కేసులలోని అపరాధ శిస్తును సబ్ కలెక్టరు తీసివేసెను. మొదటికేసు తీర్పులో గిర్దావరు మూర్ఖుడు అనెను: రెండవ దానిలో దురుద్దేశ్యముతో పనిచేసినాడు గనుక ఈయనను మరియొకచోటుకి మార్పుచేయుమనెను. మూడవకేసు తీర్పులో కేవలము స్వలాభాపేక్షతో రైతులను నష్టపెట్టుటకు వ్రాసినాడు గనుక డిస్మిస్ చేయుమని వ్రాసెను.

4. తుంగతుర్తి నరసింహారావుగారి తాలూకు కర్లపల్లి యిజారా గ్రామములో షుమారు మూడు నాలుగువేల ఎకరముల భూమిని తీసి రిజర్వ్ ఫారెస్టులో చేర్చుకొన వలయునని వాదన జరుగుచుండెను. దానిలో

రెవిన్యూ సెటిల్‌మెంటు కాగితములు ప్లానులపైన వాదన యుండెను. నేను నరసింహారావుగారి పక్షమునను వారి కుమారుల పక్షమునను సెటిల్‌మెంటు కమీషనర్‌గారివద్ద వాదించి పార్టీకి న్యాయము కలిగించితిని.

5. ప్రతి సంవత్సరము నావద్ద జమాబంది అప్పీళ్ళు వందలాది వచ్చుచుండెడివి. వాటిలో సెటిల్‌మెంటు రికార్డులు నీటి తీరులు జలాధారములు మొదలగు విషయములు చర్చనీయాంశములుగా నుండెడివి. ఆ కేసులు నడుపునప్పుడు నేను సంపాదించిన గాఢమైన లెఖ్ఖజ్ఞానముకూడా సహాయకారి అగుచుండెడిది.

6. పరిటాల మొదలగు ఏడు గ్రామములు కృష్ణాజిల్లా మధ్యభాగమున నవాబుఖాఁ ఖానాను బహద్దూరుకు జాగీరు ఈయబడెను. ఆయన ఆ ఎస్టేటుకు సర్వాధికారి. ఆయన తన ఎస్టేటును సర్వే సెటిల్‌మెంటు చేయించెను. అత్యధికమైన రేట్లు విధించి సెటిల్‌మెంటు చేయించినానని చెప్పుకొను చుండెను. రైతులకు పన్నుల భారము అధికముగా నుండెను. నేను రైతుల తరఫున వకీలుగానుండి రెవిన్యూ మంత్రివద్ద అత్యధిక రేటును తగ్గించమని అర్జీ పెట్టితిని. నేను మద్రాసు గవర్నమెంటుకే సెటిల్‌మెంటు లెఖ్ఖను వ్రాసిన వాడను గనుక చుట్టుపక్కల గ్రామముల సెటిల్‌మెంటు రిజిష్టరులను మద్రాసు గవర్నమెంటువారు పరిచురించిన వాటిని తీసుకొని వెళ్లి నవాబు ఫసేజంగు బహద్దుర్ రెవిన్యూ సెక్రటరీకి చూపించితిని. వాటిలో మెట్టపల్లపు భూముల తరగతులు, తరముల రేట్లు ఉదహరించబడి యుండెను. అవి అన్నియు అద్భుతములు. వాటినిచూచి ఆయన తన హర్షమును ప్రకటించుచు జాగీరు సెటిల్‌మెంటును ఆపుచేయుటకు ఉత్తర్వు యిచ్చెను. అందుపైన నవాబు కమాల్ యార్ జంగ్ నన్ను పిలిచి శిస్తు నీవే తగ్గించమనుటయు, నేను పదివేలకూపాయలు సూచించుటయు, కొన్నిమార్పులతో అంగీకరించుటయు జరిగినది.

7. నిజామాబాదు జిల్లాలో నిజాముసాగర్ ప్రాజెక్టును వరంగల్ జిల్లాలో వైరా, పాలేరు ప్రాజెక్టులును ముప్పదిసంవత్సరములకు పూర్వము నిర్మాణము చేయించిరి. క్రిందిభూములైన యు 1కి ముప్పది, యిరవై నాలుగు, యిరవై రూపాయల వరకు పల్లపురేట్లు విధించిరి. అందులైన ఆంధ్రోద్యమము పక్షమున మేము రేట్లు తగ్గించుచుని ప్రతిపుటించు చుండెవారము. ఈ తీర్మానమును గురించి తరుచుగా నేనే మాట్లాడెవాడను. ఈ వాదనను ధృవపరచుకొనుటకు నేను కృష్ణా డిస్ట్రిక్టు కృష్ణా డెల్టా మరియు చెరువులక్రింది భూములయొక్క రేట్లను నిరూపించుటకు ఎన్నియో గ్రామముల రీసెటిల్ మెంటు అచ్చు రిజిష్టర్లను తెప్పించి సూబేదారుకు చూపించితిని. కొన్ని సంవత్సరముల తరువాత మా వాదన కొంతవరకు అంగీకరించబడెను. రేట్లు తగ్గింప బడినవి. రీ సెటిల్ మెంటు చేయబడినది.

8. వైరా ప్రాజెక్టు క్రింద రీసెటిల్ మెంటు ప్రకారము రేట్లు ఎకరము ఒక్కంటికి యిరవైనుంచి పన్నెండు వరకు తగ్గింపబడెను. గాని ఆ ప్రకటన మార్చి మొదటి వారమున అందబడెను. అది అమలు జరిగినచో కొన్నివేల రూపాయాలు రెవిన్యూ శిస్తు తగ్గింపవలసి వచ్చును. దానివలన ప్రతి రైతునకు లాభము కలిగెడిది. కాని లెక్కలు పూర్తిఅయినవి జమాబంది త్వరగా కావలసియున్నదనే మిషతో కరణములు ఆ సంవత్సరము లెక్కలను మార్చజాల మనిరి. ప్రాజెక్టు రైతుల సమూహము నావద్దకు వచ్చెను. నేను బమురుద్దీన్ సూబేదారు గారితో ఎన్నియో విధములచెప్పి లెక్కలు మరల తయారుచేయుటకును రిమిషన్ అనులులో పెట్టుటకు ఉత్తర్వు లిప్పించితిని. ఆ ప్రకారము పాతలెక్కలు చించివేయబడి కొత్తలెక్కలు కుట్టబడినవి. నేను ఫీజుగాని ప్రతిఫలముగాని రైతులవల్ల తీసుకొనియుండలేదు.

9. మొదట మధ్యప్రదేశ్‌లోనుండి తరువాత మదాసు యిలాకా తూర్పు గోదావరి జిల్లాలోచేరిన వెంకటాపురం ఎస్టేటు జమీందారు శ్రీ

రాజా రాఘవరాజు ఎట్టిం రాజుగారి లంకభూములు గోదావరి ప్రవాహపు మార్పువలన వరంగల్ జిల్లాలో చేరిపోయిన తరువాత వారి తరపున నేను వకీలుగానుండి 1323 ఫసలీ (1914) లగాయతు పనిచేయుచున్నాను. ఆ లంకభూముల మార్పులో నైజాం బ్రిటిష్ గవర్నమెంటుల సరిహద్దుల తగాదాలేగాక నైజాంలోని గ్రామగ్రామముల మధ్యను రైతుల మధ్యను సరిహద్దు తగాదాలు ఏ సంవత్సరమున కాసంవత్సరము ఉద్భవించుచునే ఉన్నవి. ఆ కేసులన్నిటిలో చట్టములు శాసనములలోని విషయముల నటుండనిచ్చి సర్వే సెటిల్‌మెంటు జమాబందీ విషయములలో నా అనుభవ జ్ఞానమును వినియోగించి దాని ప్రయోజనము పార్టీకి లభింపచేయుటకలుగు చున్నాను.

10. నేను అనువంశికముగా భూస్వామిని, వ్యవసాయకుడను. గనుక వ్యవసాయ వృత్తితో సంబంధించిన ఎన్నియో విషయములు, అనగా పైర్ల స్వభావములు- వాటిని విత్త...తగిన తరుణములు. నాకు తెలిసి యుండుటచే ఆ సంబంధమైన వ్యాజ్యములలో నా అనుభవమునుబట్టి వాదించి నా కక్షిదారుకు లాభము కలుగచేసేవాడను.

ప్రకరణము ౧౦

రాష్ట్రేతర ఉద్యమంలో సహకారం

హైదరాబాదు రాష్ట్రములో రాజకీయములకు తావుండెడిదికాదు. ఆంధ్రోద్యమము యేరూపముగా జన్మించి రాజకీయముగా యేవిధముగా మారినదో అనుభవ అధ్యాయమున వివరముగా వ్రాయబడినది. భారతదేశమున కాంగ్రెస్ ఖిలాఫత్ ఉద్యమములు ప్రారంభింపబడిన వెంటనే హైదరాబాదులో మేముకూడ ప్రారంభించితిమి. అది అణచివేయబడిన

సంగతి అయిదవ అధ్యాయములో వ్రాయుచున్నాను. అయినను ప్రజా హృదయమును మార్చుటకు యే ప్రభుత్వము పనిచేయజాలదు. కాబట్టి హైదరాబాదు గాష్ట్రమున భారత కాంగ్రెసుకు సభ్యునిగా చేరి కాంగ్రెసు మహాసభలకు వెళ్లి తీర్మానములుచిని సంతోషించు చుండెవారము. ఈ అభ్యాసాను సారము మేము 1924వ సంవత్సరమున కాకినాడలో జరిగిన కాంగ్రెస్ సభకు సభ్యులముగా వెళ్లితిమి. శ్రీ కొండా వెంకటప్పయ్య పంతులుగారు ఆహ్వాన సంఘాధ్యక్షుడుగా నుండిరి. వేద మంత్రములతోను ఖురాను ఆయతులతోను సభ ప్రారంభింప బడెను. నేడు అవి తీసివేయ బడినవి. సంఘాధ్యక్షులు ఆంగ్లములయ్యును హిందీలో స్వాగతో పన్యాస మును జదివిరి. ఆ సమయమున హైదరాబాదునుంచి వెళ్లిన 60 మంది ప్రతి నిధులము. శ్రీ ధర్మవీర్ వామన్నాయర్ గారి అధ్యక్షతన సభ జరిపితిమి. సభకు పూర్వము ఊరేగింపు చేసితిమి. సభలో హైదరాబాదు రాష్ట్ర మున సత్వరముగా మాంట్ పర్డు సంస్కరణలను అమలులో పెట్టుమని తీర్మానించి ప్రభువుగారికి మా పేర్లతో టెలిగ్రాము పంపితిమి. మాలో కొందరు మిత్రులు దారిలోనే అరెస్టు కావచ్చుననియును యింటికి వెళ్లేవ రకే ఆస్తులు జప్తు కాబడుననియును భయపెట్టుచుండిరి. అట్లు జరుగ లేదు. కొత్వాల్ వెంకటాద్రిరెడ్డిగాను నిజాం ప్రభువుగారికి యింత మా త్రముతో భయము లేదనియును టెలిగ్రాములను అర్జీలను-లక్ష్యపెట్ట నక్క రలేదనియును నచ్చజెప్పిరి. దీని పర్యవసానముగా విచారణ తతంగమును జరపక మామిత్రులు రాఘవేంద్రరావుశర్మ బారిస్టరుగారి పట్టాను రద్దుచేసి నట్లు ఫర్మాన్ జారి చేయబడినది. ఇంతటితో యిచ్చటి ప్రతీకారచర్య తతంగము ముగిసినది. గాని రాఘవేంద్రరావుశర్మగారు మాత్రమే హైద రాబాదును వదిలి ప్రభుత్వమునకు వ్యతిరేకముగా యెంతో కృషిచేసెను. తోక కాల్చిన హనుమంతుడు లంక గాల్చిన విషయము విజ్ఞులందరికి తెలిసిన విషయమే.

శ్రీ కాశేశ్వరరావుగారు 1922 ఫిబ్రవరిలో రాజమహేంద్రవరము జైలుకు పంపబడిరి. గాని కొలది రోజులకే కడలూరి జైలుకు మార్చబడిరి. ఆ సంవత్సరము మే నెలలో మునగాల రాజాగారి రెండవ కుమార్తె సరళాదేవిని వనపర్తి మహారాజా రామేశ్వరరావుగారి జ్యేష్ఠ పుత్రుడు కృష్ణదేవరావునకిచ్చి మదరాసులో వివాహము చేసిరి. ఆ వివాహమునకు నేను బారిస్టర్ తొర్లపాటి వెంకటేశ్వరరావుగారును వెళ్లితిమి. వివాహానంతరము మేము ముభయులము కడలూరు వెళ్లితిమి. శ్రీ కాశేశ్వరరావుగారితో మాట్లాడుటకు అనుజ్ఞకోరి నూపరింటెండెంటు కుత్తరము వ్రాసితిమి. అరగంట నిరీక్షించవలసివచ్చెను. నేను ఖద్దరుబట్టలతోను వెంకటేశ్వరావు విదేశి బట్టల సూటుతోనుంటిమి. వెంకటేశ్వరరావుకూడ ఖద్దరు కట్టేవాడే యిద్దరము ఖద్దరు డ్రిస్సులోనుంటే అనుజ్ఞ దొరకదనియును విదేశి బట్టలవాడికి అయినా అనుజ్ఞ దొరకవచ్చుననియును అట్లుగా జరుపబడెను. గేటు పక్కగదిలో రాజకీయ నూతన ఖైదీలను ఆరోగ్య పరీక్షకై నుంచిరి. వారు మమ్ములను జూచి "ఒకడు బుద్ధిలేక యింకా విదేశిబట్టలు కుట్టుకొని వచ్చినాడే అని హేళన చేసిరి." మేము వారితో మాట్లాడజాలము గనుక నమస్కారము చేసిరిమి. ఆ కాలమున కడలూరులో ఖద్దరు వ్యాపకము లేకుండెను. ఖద్దరు దారులమగు మమ్ములనుజూచి వారు సంతోషమును వెలిబుచ్చిరి.

మే ముభయులము విడివిడిగా కాశేశ్వరరావుగారిని సందర్శించి వారి క్షేమములను తెలిసికొని మరలితిమి. సుబ్బయ్య నాయుడనే జైలర్ మాతో కొంతదూరమువచ్చి కాశేశ్వరరావుకు మీకెట్టి భక్తిశ్రద్ధలున్నవో మాకును అట్లుగానే వున్నవి. మీరు భయపడవద్దు. మేము సర్వవిధములా వారిని కనిపెట్టు చుండెదమని చెప్పిరి. తరువాత నేను బెజవాడ ఆరుకొలను వెళ్లి వారి అక్కచెల్లెండ్లు భార్యావార్లందరికి క్షేమవార్తదెలిపి హనుమకొండ వచ్చితిని.

శ్రీ కాళేశ్వరరావుగారు జైలునుంచి వచ్చిన తరువాత 1923వ సంవత్సరములో ప్రఖ్యాత కాంగ్రెస్ నాయకుడు ఆజాద్ సుబహానిగారును శ్రీ కాళేశ్వరరావుగారును వరంగల్లు వచ్చిరి. ఉభయులు మూడు రోజులు నావద్దనే యుండిరి. మౌల్వి ఆజాద్ సుబహానిగారు అరబ్బి, ఫారశీ భాషలలో అసమాన పాండిత్యము గలవాడు. మతపక్షపాతములేని (సూఫి) వేదాంతి. గాంధి అనుయాయులలో ముఖ్యుడగు జాతీయవాది. చొక్కా నాగు తొడగక ఒక ఖాదిబట్ట లుంగీగాను ఒక ఖాదిబట్ట ఉత్తరీయముగానే వాడెడివాడు. 5 వేళల నమాజు చేసెడివాడు. వీ రుభయులు యిచ్చటి ముస్లిములతోకలిసి జాతీయోద్యమములపట్ల వారి మనోభావములను తెలిసికొన వలెనని విచ్చేసిరి. నేను వారుభయులను యిచ్చటి పెద్ద అధికారులతోను వకీళ్ళతోను పరిచయము చేయించితిని సంభాషణ జరిగిన తరువాత అప్పటివరకు పాకిస్తాను పరిమేయము లేకుండా యావద్భారత హిందూ ముస్లిముల ఐక్యతయే దేశవిముక్తికి మార్గమనుకొనుచున్న రోజులు గనుక యిచ్చటి వారందరు నాయకులను గౌరవించి తమ ఆదరమును ఊహామును కనుపరచిరి. తరువాత 1924 సంవత్సరములో శ్రీ పరికాశంగారు తాము నడపించుచున్న స్వరాజ్య పత్రిక చందాకొరకు హైదరాబాదు వచ్చి కొంత ధనసహాయము సంపాదించి నేను ఖమ్మంలో నా భార్య చికిత్సకొరకు ఖమ్మంలోనుండుట తెలిసికొని ఖమ్మం విచ్చేసిరి. ఖమ్మంలో కొంత ప్రయత్నము చేసిన తరువాత నాకు యెక్కువ పరిచయములగల వేనూరు పట్టికి వెళ్లదలచితిమి. బెజవాడనుంచి నూజివీడు విస్సన్నపేటవచ్చి బండిమీద వెంకటాపురము వెళ్లితిమి. అచ్చట నా ముఖ్య మిత్రుడు మాదిరాజు వెంకటేశ్వరరావు గారింటికి వెళ్లితిమి. గారు రైతులు నాకొయిం ట్లు గనుక ఆ గ్రామములో కొంత డబ్బు యిచ్చిరి. అచ్చటికే చుట్టుపక్కల గ్రామములోని కొందరిని పిలిపించితిని. వారిలో ముఖ్యుడు శ్రీ కాళ్ళూరి రాజేశ్వరరావు విద్యావంతుడు జమీందారు అయియుండెను.

ఆయన తన యింటికి అమ్మపాలెం మమ్ములను తీసికొనివెళ్లి విందుచేసి ఉచితరీతిని ఆర్థిక సహాయము చేసెను. అచటినుంచి ఒకరోజు వేంసూరు వెళ్లితిమి. అచ్చట శ్రీఅలవాల లక్ష్మీనరసింహారావు వకీలువారి అన్నగారు శేషగిరిరావులు యింకా కొందరు హితులు డబ్బు సహాయము చేసిరి. వసూలు అయిన మొత్తము జ్ఞాపకములేదు. ముగ్గురము బండిమీదనే విస్సన్నపేట వచ్చితిమి. విస్సన్నపేటకు శ్రీ పర్వికాళంగారి కారువచ్చియుండెను. దానిపైన ముగ్గురము బెజవాడ వచ్చితిమి. నేను బెజవాడనుంచి వరంగల్లు వచ్చితిని. ఈ మధ్య అనగా 1921, 1923 సంవత్సరములమధ్య నొకసారి 800 రూపాయిల విలువగల ఖాదిబట్టను బెజవాడ పంపితిని.

శ్రీ కార్వేపండితుని ఆగమనము.

పూనాలో భార్యా భర్తలు స్వయముగా కష్టించి గుడిసెలో పార్థమిక బాలికాపాఠశాలపెట్టి దానిని వృద్ధిపరచి కళాశాల చేసిన సంగతియు శరణాలయము స్థాపించిన సంగతియు భారతీయులందరికి తెలిసినవిషయమే. తుదకు మహిళా విశ్వవిద్యాలయము స్థాపించి అన్ని పాంతముల విద్యార్థినులుచేరి తమతమ మాతృభాషలో చదివి పరీక్ష నీయవచ్చునని పరిణామిక సిద్ధము చేసెను. దానికి ఒకకోటి రూపాయిలు అవుసరముండెను. ఆయనలో ఒక పారశి ధనికవర్తకుడు కలిసి తాను 30 లక్షల భూరిదానమిచ్చుటకు వాగ్దానముచేసి యీ కిందినియమములను ఏర్పాటుచేసెను.

1. మొదట 15 లక్షల రూపాయిలు బ్యాంకులో పెట్టబడును. దాని వడ్డీని వాడు కొనవచ్చును. శ్రీ కార్వేగారు 15 లక్షలు వసూలు చేయువలయును. అటుతరువాత తానిచ్చిన 15 లక్షలు యూనివర్సిటీకి సర్వాధికారముతో చెందిపోగలవు. ముప్పది లక్షల ద్రవ్యముతో మందిరములు పారంభించవచ్చును.

2. రెండవసారి మరల 15 లక్షల రూపాయిలు పైవిధముగా

నీయబడును. శ్రీ కార్వేగారు 15 లక్షలు వసూలుచేయగానే ఈ డబ్బు యూనివర్సిటీకి యిచ్చివేయ బడును. మరల ముప్పది లక్షలు కాగలవు. పర్యవసానముగా 60 లక్షల ద్రవ్యము యూనవర్సిటీకి శాశ్వత మూల ధనము కాగలదు.

మొదటి మొత్తము యిచ్చిన తరువాత కార్వేగారు హైదారాబాదు వచ్చి కొంత డబ్బు పోగుచేసిరి. తరువాత వరంగల్లుకు విచ్చేసిరి. నా యింట్లో ఒక వారము రోజులుండి బియ్యపన్నము ఆంధ్ర వంటకములు తినుచుండిరి. అది వానకాలము. అయినను ప్రతిరోజు సాయంత్రము ఒక మైలుదూరము గొడుగువేసుకొని తిరిగి వచ్చెడివారు. వారికి 4గురు కుమారులు. వారిలో యిద్దరు ఎం.ఎలు యిద్దరు బి.ఏలు 4గురు కోడళ్ళు బి.ఏలు ఈ యెనమండుగురను ఖర్చుల మందము స్వల్పజీతములు తీసుకొని కళాశాలలో అధ్యాపకులుగా పనిచేసెడివారు. పూనాలోని ఫర్గుసన్ కాలేజిలో కూడ శ్రీ గోఖలేగారు స్వల్పజీతము లిచ్చెడివారు. నేను స్థానికులతో చెప్పి కొన్ని చందాలు చేయించి ఒక వెయ్యి రూపాయాలు యిప్పించినట్లు జ్ఞాపకము.

శ్రీ కార్వేగారు నా యింట్లోనున్న వారం రోజులలో యెన్నియో విషయములు వారితో మాట్లాడి తెలిసికుంటిని. రజస్వలానంతర వివాహములను గురించి మాట్లాడితిని. వారు చెప్పిన దేమనగా మహారాష్ట్రులు సనాతన ధర్మప్రియులగు బ్రాహ్మణులుకూడా అతి బాల్యవివాహములు చేయుటలేదు. బుద్ధిపూర్వకముగా కావలెనని రజస్వలానంతర వివాహములను చేయుటలేదు. కన్యకు 13, 14 సంవత్సరముల వరకు వరాన్వేషణలోనే ఉంచి వివాహము చేయుదురు. రజస్వల అయినచో దానిని లక్ష్యపెట్టరు. సంఘ బహిష్కారము చేయరు గాని రజస్వలానంతర వివాహము చేయుమన్నామని అధిక్యత చెప్పుకొనుచు ప్రకటించరు.

నా పెద్దకుమార్తె వరలక్ష్మిన్ను వివాహము 1929వ సంవత్సరము లో జరిగియుండెను. ఆ వివాహ సందర్భమున నా మిత్రులు పింగళి లక్ష్మి నారాయణగారు ఆశ్రిమ స్వీకారము చేసినతరువాత మా యింటికి వచ్చిరి. వివాహ దక్షిణగా కాంగ్రెస్‌కు చందా యిప్పించుమనికోరిరి. నా పెద్దతల్లి కుమారుడు తాడేపల్లి వేణుగోపాలరావుకూడ మా వియ్యంకులు మాదిరాజు (అన్యగోత్రీ) వెంకటేశ్వరరావుగారిని ప్రోత్సాహపెట్టిరి. ఇద్దరు వియ్యం కులము చెరి రు. 25/-లు చందాల నిచ్చితిమి. ఆ కాలమున జుడ్జీగారులో నా స్వంత భూమిలో కుంటవేసుకొనుటకు అనుజ్ఞ యిప్పించుమని సబ్ కలెక్టరువద్ద దరఖాస్తు పెట్టితిని. నందిగాయ తాలూకా తహశీల్దారు శ్రీ లక్ష్మణరావు నాయుడు విచారణకువచ్చి నేను వేయుచున్న కుంటనుచూచి సెలవు పొందనిదే వేసినావేయనెను. ఆక్షేపణలేని విషయము గనుక వేసితి నని చెప్పితిని. నేను, కాంగ్రెసువాడను సహాయ నిరాకరణ వాదిని గనుక అనుజ్ఞ ఈయకూడదని సబ్ కలెక్టరుకు రహస్యముగా వ్రాసెను. సబ్ కలె క్టరు శ్రీహిజ్మాడిగారు నా దరఖాస్తును నామంజూరిచేసెను. మరల దరఖా స్తుపెట్టి పరిదేశము చూడుమని కోరితిని. వచ్చి నాపరోక్షమునచూచి నా మంజూరు చేసెను. జిల్లా కలెక్టరువద్ద అప్పీలు చేసితిని. ఈ సబ్ కలెక్టరు శ్రీ హిజ్మాడి ఆక్టింగుకలెక్టరుగావచ్చి అప్పీలు నామంజూరి చేసెను. నేను తుర్లపాటి వెంకటేశ్వరరావుగారును యెదురుగావెళ్లి మాట్లాడినప్పుడు నవ్వేవాడు వెనుకనుంచి వ్యతిరేక ఆర్డరు పంపెడివాడు. పైరహస్యము తరువాత ఎట్లనో బయటపడినది. తరువాత శ్రీ పత్తిపాటి సత్యనారాయణ రావు పంతులు (రిట్రైర్డు న్యాయమూర్తి) గారి ద్వారా రెవిన్యూబోర్డులో అప్పీలు చేసితిని. అప్పటికి గాంధి యిర్విన్ సంధి కుదిరి నాకోపరేట్లకు చేసిన అపకారములు ఉపసంహరించుకొని న్యాయమైన సౌకర్యములను కలిగించుటకుఅంగీకరించిరి. ఈ వరుసలో నాయెడల ప్రతీకార దృష్టి తొ లగిపోయినది. గనుక రెవిన్యూ బోర్డునుంచి నా కుంట ఉండవచ్చునని ఉత్త

ర్వ యిచ్చిరి. ఈ కుంటలో తట్టు నీటిమట్టము నాబంధువున్న ప్రఖ్యాత యింజనీయర్ అయిన డాక్టర్ కానూరు వెంకట లక్ష్మణ రావుగారు లెవిల్ తీసి ప్లాను తయారుచేసిరి. ఆ ప్లానుకూడ రెవిన్యూ అధికారులకు పంపితిని. ఆ ప్లానుసుబట్టి యెవరికిని ఆక్షేపణ లేకుండెను. అయినను ప్రభుత్వోద్యోగులు అంగీకరించలేదు. నన్ను సహాయ నిరాకరణ వాదియని అకారణ గౌరవమొసంగిరి.

ప్రకరణము ౧౧
మద్యపాన నిషేధ ప్రయత్నము
(జగన్నాధ పల్మేరా యిండస్ట్రీస్ కంపెనీ)

హైదరాబాదు రాజ్యములో కల్లు గాని మద్యము గానుము, తాలూకాలుగాను, జిల్లాలుగాను, ఒక సంవత్సరమునకేగాని లేక 3, 5, 10 సంవత్సరముల దీర్ఘ కాలమునకే యిజారాలు యిచ్చుచుండెడివారు. అందు పలుకుబడి కలవారు ధనవంతులు పెచ్చుపాటిపాడి యిజారా తమ పేరున తీసుకొని విడివిడిగా గానుములను కలాలీలకు పొందుబాటు చేసేవారు. ఈ యిజారాల మూలమున తెలంగాణమున పింగిళి వెంకిటాగారి రెడ్డి, కోదండరామిరెడ్డి, సిద్దంశెట్టి చందర్యా వామన్నాయక్, ఘూంశిరాం మొదలగువారు ఎందరో మహాదైశ్వర్య వంతులయినారు. కాలానుసారముగా ఈ యిజారా యిచ్చే సమయమున డబ్బు ప్రభుత్వమువారు కంట్రాక్టరులపైన పెంచుటయు కంట్రాక్టర్లు కలాలీలపైన పెంచుటయు జరుగుచు వచ్చినది. దుకాణములు పాటుపాడుటగాని తాటి ఈతచెట్లపైన నెంబరు వేయుటగాని ఉండెడిదికాదు. 1929వ సంవత్సరములో వరంగల్ కలాలీలపైన ఎక్కువ పన్నులభారము వేసిరనిన్ని దానిని వారు భరింపజాలరనిన్ని ఒక ఆందోళన లేవదీయబడియె. అదేకాలమున మహాత్మాగాంధి

మద్యపాన నిషేధమును ప్రచారము చేయుచు ప్రభుత్వ ఆబ్కారి ఆదాయమునకు భంగము కలిగించిరి. వరంగల్ కలాలీలు నాతో సంప్రదించిరి. నాకుకూడా మద్యపాన నిషేధము యిష్టమే గనుక అంతట నేను నొందరి మిత్రుల సహాయముతో రూపాంతరముగా ఒక ఉద్యమమును తయారు చేసితిని. తదనుసారము—

1. వరంగల్ జిల్లాలో ఉత్పత్తి అయ్యే ఈత, తాటిచెట్లి రసము (కల్లును) ను తాగుడుకు వినియోగ పరచకూడదు. దానికలన సాయుగ్లకోటలోని ప్యారీ కంపినీవలె బెల్లం, పంచదారతీసి విక్రయించవలెను.

2. వరంగల్ జిల్లా కలాలీల సమాజముచాయ నాలుగు లక్షల రూపాయాలతో "జగన్నాథ పల్మేరా యిండస్ట్రియల్ కంపిని" అనే పేరుతో ఒక సొసైటీని స్థాపించి దానిని కో-ఆపరేటివు శాసనముల ప్రకారము రిజిష్టరి చేయించుట.

3. పెట్టుబడికి భాగముల డబ్బేగాక వ్యక్తిగతముగా అప్పులిచ్చుటయు కో-ఆపరేటివు బ్యాంకుద్వారా అప్పు తీసుకొనుటయు జరుపుట.

4. వరంగల్ జిల్లాలోని ఆబ్కారి వృక్షములను గౌర్నమెంటువారు ఈ కంపినీకి వప్పగింతపెట్టి తమరు కంట్రాక్టర్లకు వీడ్పాటుచేసిన యిజారా మొత్తమును కంపినీవలన తీసుకొనవలయును. యింపువలన మద్యపాన నిషేధము, మత్తు పదార్థము సద్వినియోగము కావడము, ప్రభుత్వ ఆదాయము యథాతథాగా వుండడము, కలాలీల పారిశ్రామికవృత్తి నడవడము జరుగుటయే ప్రధానోద్దేశ్యమని ప్రకటించితిమి.

5. యీ కంపినీకి నేను లీగల్ ఎడ్వయిజరుగా నియమింపబడితిని. నియమ నిబంధనలను తయారు చేసితిని. కావలసిన ఫారములన్నిటిని అచ్చువేయించితిని. కంపినీని సహకార నియమానుసారము రిజిష్టరు చేయించితిని. భాగస్వాముల వలన వచ్చిన భాగలబ్ధములు డిపాజిట్లు వసూలుచేయించి,

కో-ఆపరేటివు సెంట్రల్ బ్యాంకు వరంగల్‌లో జమకట్టించితిని. భాగస్థులందరు సభాస్త్రీయముగా సభచేసి అధ్యక్ష కార్యదర్శులను నియామకము చేసుకొనిరి.

6. నేను కంపెనీ పక్షమున న్యాయవాదిగానుండి జిల్లా కలెక్టరు వద్దను ఆబ్కారి శాఖాధికారులవద్దను తుదకు రివిన్యూ శాఖా మాత్యుడు వేక్‌ఫీల్డుగారి వద్దను పనిచేసితిని. ఆ వ్యవహారములో తాగిరుడు మాన్పించుటకు పరిస్తుత విధానము మార్పించి ఆ కంటాక్టును ప్రభుత్వమునకు ఆర్థికముగా నష్టములేని పద్ధతితో కంపెనికి యిప్పించినట్లయిన తాగిరుడుపోయి యిండస్ట్రీస్ వృద్ధికాగలదని నా వాదన. గాని ఆత్యధిక పలుకుబడిగల ధనికులు, కంటాక్టర్లు మాకు వ్యతిరేకులు. కాబట్టి మా వాదనను పరిత్యజించుటయేగాక మాకును బ్రిటిష్‌లోని రాజకీయ అసహాయోద్యమమున కును, సంబంధమున్నదని నిందారోపణలు చేయుచుండిరి.

7. అధికారవర్గములో కొందరు పూర్తిగా కంటాక్టర్ల అడుగు జాడలలో నడిచేవారు కొందరు స్వాతంత్ర్య ప్రియులు. సత్పరివర్తనకల వారు. ప్రజాభ్యుదయమునే ఆకాంక్షించేవారు ఉండిరి. ఈ విషయము అధికారవర్గముపద్ద చర్చకు వచ్చినప్పుడు మొదటి తరగతి అధికారులు యిది రాజకీయోద్యమమని ప్రభుత్వమును భయపెట్టుచు వ్యతిరేకించిరి. రెండవ తరగతివారు యీ రాజ్యమునగల హిందూ మహమ్మదీయ శాస్త్రములప్రకారము మద్యపానము నిషిద్ధమనియును, యీ వుద్యమమునకు ప్రభుత్వ ఆదరము కలిగినచో శాస్త్ర నిషిద్ధమగు మద్యపానము అంతరించుననియును, అభిప్రాయము మిచ్చిరి. వారిలో ముఖ్యులు ఆబ్కారీశాఖ కార్యదర్శి సముద్ యార్‌జంగ్ చిరస్మరణీయులు.

8. యీ విషయము రివిన్యూ ఆబ్కారీశాఖా మాత్యుడుగానున్న వేక్‌ఫీల్డు (Wekfield) అనే ఆంగ్లేయునివద్దకు విచారణకువచ్చెను. ఆయనకు మద్యపాన నిషేధమువంటి అపూర్వ సంస్కారము బ్రిటిష్‌వారు

చేయలేక పోవుటయు దానిని హైదాబాదువంటి చిన్న రాజ్యములో కొ
రుటయు అది అంగీకరింప బడుటచే బ్రిటిష్ ప్రభుత్వమునకు, అప్రతిష్ట
కలుగుననియును ఆయన పట్టుదల. ఆయన ఎదుట నేను ప్రజాక్షేమమును
ప్రభుత్వ ఆర్థిక ప్రయోజనమును నిరూపించి మతధర్మములద్వారా నిషిద్ధము
నిన్నీ ఆరోగ్య శాస్త్రమురీత్యా ఆరోగ్యభంగమనిన్నీ బీదలకు దరిద్రకా
రణమునిన్నీ వాదించితిని. కొంత చర్చ మా యిద్దరిమధ్య జరిగెను. వాటిని
వ్రాయుట అనవసరము. కాని సారా త్రాగుటవలన ఆరోగ్యభంగము
గాని కల్లు త్రాగుటవలన ఆరోగ్యభంగము కాదని ఆయన నాకు చెప్పెను.
అంతట నేను బ్రాహ్మణుడను కల్లు, సారా మొదలగు మత్తుపదార్థములన్ని
యు శాస్త్ర విరుద్ధములనియు ఇహపర ప్రయోజనములకు భంగకరమనియు
గ్రహించ గలుగుదును. యింతకన్న నేను మీతో వ్యర్థవాదన చేయునని
అంటిని. ఆరోజు తీర్పు చెప్పలేదు కాని తరువాత మా కోరికలకు విరుద్ధ
ముగా తీర్పుచెప్పి మా దరఖాస్తునుతోసిపేసెను. యింతటితో యీ కింపెని
నిలచిపోయినది. తరువాత కొంత కాలమునకు హైదాబాదు హైకోర్టునకు
ప్రధాన న్యాయమూర్తిగానున్న మిర్జాయార్ జంగ్ బహద్దుర్ "తరక్ ము
సక్కిరాక్" మత్తుపదార్థ విసర్జనము అనే ఉద్యమమును లేవదీసెను. ఆ
ఉద్యమమునకు ప్రభుత్వ అంగీకారముకూడా యుండెడిది. యిదే పేరుతో
ఒక మాసపత్రిక తెలుగు, కర్ణాటక, మహారాష్ట్ర ఉరుదూ భాషలలో ప్రక
టించ చుండెను. హైదరాబాదులోను జిల్లాలలోను ప్రచారము కొరకు
సంఘములు యేర్పాటు చేయబడెను. వరంగల్ జిల్లా సంఘమునకు నేను
కార్యదర్శిగా పనిచేసితిని. రెండు మహాసభలు ఇచ్చట చేయించితిని.
అందు వొకదానికి పూర్వపు కొత్వాల్ బద్దా రాజాబహద్దుర్ వెంకట్రా
మారెడ్డిగారు అధ్యక్షత వహించియుండిరి. వరంగల్ కార్యకర్తలలో
నాతో నా మిత్రులు కే. శే. ఉదయరాజు రాజేశ్వరరావుగారు నాతో
కలిసి పనిచేసిరి. మరియు వరంగల్ ఉరుసు, కరీమాబాదు ఉత్సాహవంతు

లగు యువకులు సహకార మొనర్చిరి. నిజాం ప్రభుత్వకాలమున జాతీయోద్యమముతో సంబంధించిన మత్తుపదార్థ విసర్జన ఉద్యమమునకు అత్యంత రాజభక్తి పరాయణుడైన శ్రీ రాజా బహద్దుర్ అధ్యక్షుడుగా నుండుటయు, ప్రధాన న్యాయమూర్తి శ్రీ నవ్వాబ్ మిర్జాయార్ జంగ్ స్థాపకుడుగా నుండుటయు తటస్థించినందున కార్యకర్తలగు అస్మదాదులము రాజద్రోహులుగా పరిగణింపబడక ప్రజా సేవకులముగాను అభ్యుదయ వాంఛకులుగానే పరిగణింప బడితిమి.

శ్రీ రాజా బహద్దుర్ వెంకట్రామారెడ్డిగారు దివంగతులగుటయు, శ్రీ మిర్జాయార్ జంగ్ హైదరాబాదు వదలిపోవుటయు తటస్థించినందున ఆ ఉద్యమము అంతటనే ఆగిపోయెను. ఆంధ్రమహాసభ వేదికనుండి నినాదములుమాత్రము జరుగుచుండెను. ఆంధ్రప్రదేశ్ ప్రభుత్వము (ప్రజారాజ్యము) వచ్చినను తెలంగాణములో మద్యపాన నిషేధము జరిగియుండెను. ఒకే ప్రభుత్వమున పరస్పర విరుద్ధములగు రెండు విధానములు కొనసాగుచునేయున్నవి.

ప్రకరణము ౧౫

ఆర్థిక సంపాద్యము (ద్రవ్యార్జనము)

నేను మూడవ తరగతి వకీలుగా ప్రవేశించిన తరువాత 21వ ఫసలీ వరకు ద్రవ్యార్జన లేకుండనుంటినని పైన వ్రాసియున్నాను. మా కుటుంబమునకు జుజ్జూరు పొలంతములో పల్లపు భూమిలేదు. మెరకభూమి 90 ఎకరములు మాత్రముండెడిది. నాకు పల్లపు భూమి సంపాదింప వలెనని కోరిక కలిగినది. ఆ రోజులలో నాతో పనిచేయుచున్న కొండపల్లి సీతారామారావుగారు ఆదిలోనుంచి కొంత మిగిల్చుకొని బొమ్మకంటిలో భూములు

సంపాదించుటకు ప్రారంభించెను. ఆయన నన్నుకూడ ప్రోత్సహించు చుండెను. మధిర కాపురస్తులు వెల్లంకి లక్ష్మీనరసింహారావుగారికి మా పిన తండ్రి కూతురునిచ్చి వివాహము చేయుటచే బాంధవ్యము తటస్థించెను. అంతేగాక వికాలతు పనులకుకూడ తరచుగా మధిర వెళ్లుచుండెడివాడను. గడ్డసుడుగు రామారావుగారనే ఒక బంధువు మధిర చెఱువుక్రింద 3 ఎకరముల భూమిని నాకొరకు బేరముచేసెను. కాని నావద్ద డబ్బు కొద్దిగానే యుండెను. అయ్యదేవర శేషగిరిరావు అదివరకే నాకు క్రయింటు గనుక ఋణ పూర్వకముగా కొంత డబ్బు నిచ్చిరి. నేను ఆ భూమిని 1324 ఫసలీలో కొనగలిగితిని. దాని తరువాత 1327 ఫసలీలో పరిటాల గ్రామములో నా బావమరది వనం సీతారామారావువద్ద 4 ఎకరముల మెట్టబాబతు పల్లపు భూమిని ఖరీదు చేసితిని. ఈ విధముగా కొంత స్వార్జితభూమి లభించెను. 1326, 27 ఫసలీలలో అత్యధిక వర్షములు కురియుటవలన మెట్ట భూములలో పంటలు చెడిపోయినవి. లోగా మా నాయనగారిచ్చిన కౌల్లగడువు 1326 ఫసలీతో తీరిపోయెను. 27వ ఫసలీలో మునాపాలు చాల తగ్గిపోయినవి. కొన్ని భూములు పాళ్లకిచ్చి సేద్యము చేయించితిని. రావలసిన డబ్బు వసూలు కాలేదు. 1328వ ఫసలీలో కొంత మంచి భూమి దున్నేవారేలేక బీడుపడి పోయెను. కొంత భూమి స్వల్పశిస్తుకు కౌలు కీయగలిగితిని. అందువలన గత్యంతరములేక 1329 ఫసలీలో నా స్వంత డబ్బుతో ఎట్టకేలకు వ్యవసాయము పెట్టితిని. అందులో మా నాయనగారి సహాయము లేకున్నను వ్యతిరేకముమాత్రము లేకుండెను. అంతకు ముందే మా తమ్ముడు నాగభూషణరావు మొదటిభార్య గతించినది. ఆరోజులలో మా నాయనగారు పూర్తిగా నీలికుర్తిలోనే భూముల పొందుబాటు చేయుచు ఊంటూఉండిరి. జుజ్జూరు భూముల పొందుబాటు వ్యవసాయము నేను స్వీకరించ వలసివచ్చెను. మా తమ్ముడికి రెండవ వివాహము తటస్థించెను. జములాపురం విశ్వనాథరావుగారి రెండవ కుమార్తె గానువచ్చి

ను యిచ్చుటకు వీర్వాటు జరిగెను. ఆరు రోజులలో లగ్న నిశ్చయము చేసి ఆ వివాహము నేనే చేసితిని. అందుకు దాదాపు రెండువంతుల డబ్బు నేనే భరించితిని. తక్కినది అప్పు తెచ్చితిని. 1330 ఫసలీ మొదటినుండి నేను స్వంత వ్యవసాయమును ప్రారంభించితిని. 1331వ ఫసలీలో 6 ఎకరముల శేరీ మెరకభూమిని మొదట కొంటిని. దాని తరువాత మా మేనమామ గారివలన నివేశనస్థలమును తోటకొరకు 6ఎకరముల యినాం మెరకభూమిని ఖరీదుకు తీసికొంటిని. తరువాత 1331 ఫసలీ అఖరున ఇంకొక 5 ఎకరముల మెట్టిబాబతు మాగాణి భూమిని తీసికొంటిని. వ్యవసాయములో మరి కొంత అభివృద్ధి చేయగలిగితిని. అదే సంవత్సరము నీలికుర్తిలో గన్నంరాజు కేశవరావు గారివలన జాయింటు బంజరులో 5 ఎకరముల భూమిని ఖరీదు చేసి దస్తావేజు మా నాయనగారిపేరనే వ్రాయించితిని. దాని తరువాత జుజ్జూరులో మన్నెం రాఘయ్య అనే రైతువద్ద 8 ఎకరముల భూమిని తీసికొని ఆయనకు నోటువ్రాసి యిచ్చితిని. దాని క్రియనను కొన్ని సంవత్సరముల తరువాత తీర్మానము చేయగలిగితిని. దాని తరువాత శేషు మాష్టర్ అనే ఒక బొందిలి రైతువలన 5 ఎకరముల మెరక భూమిని తీసికొంటిని. పెద్దనాయని చెఱువుక్రింద తీసికొనిన భూమిలో దాదాపు 10 ఎకరములు మెరకయేయున్నది. కనుక దానిని పల్లముగా తయారు చేయుటకు చాల డబ్బు ఖర్చు పెట్టవలసివచ్చెను. దీని తరువాత పరిటాల మహాలక్ష్మితో 6 ఎకరముల బీటి భూమిని షుమారు 600 తాటిచెట్లసహా తీసికొంటిని. అటుతరువాత ఫఖరుద్దీన్ అనే రైతువలన యింకొక 5 ఎకరముల మెరకభూమిని తీసుకొని బీడుగా నుంచితిని. 1932 ఫసలీలో పైన జెప్పిన మా మేనమామగారి వలన తీసుకొనబడిన భూమిలో భాగ త్రివ్వించి మామిడితోట వేయ నారంభించితిని. ఇపుడా భాగమికి గచ్చుతో రాయి కట్టబడినది. మామిడితోట క్రిమేణ వృద్ధి చేయబడినది. ఇపుడు అందులో షుమారు 100 మామిడిచెట్లు 150 తాటిచెట్లు మరికొన్ని యితర ఫలవృ.

క్షము లున్నవి. వ్యవసాయ మంతకంతకు వృద్ధిచేయు గలిగితిని, మా నాయ నగారు నీలికుర్తిలోనే ఉంటూ అప్పుడప్పుడు ఏదేని కార్యములకు జుజ్జూరు వచ్చి చూచి సంతోషించు చుండెడివాడు. 1334 ఫసలీ(1925సం॥) లో పెద్దనాయని చెరువు తెగిపోయినది. అందువలన నేను సంపాదించిన 12 ఎకరముల భూమి పల్లము సాగుచేయుటకు వీలులేక పోయినది. పరిబల నష్టము సంభవించినది. తరువాత జుజ్జూరులో పాత నివేశస్థల ప్రాంతము నిర్మానుష్యముగుటయు కాపురము మార్చవలసి వచ్చుటయు తటస్థించి నది. 1932వ ఫసలీవరకు జగన్నాథపురములో కాపురముండెడివారము. అచ్చటనే సుబ్బారావు ఉపనయనము జరిగినది. కాని అక్కడ విద్యా మంతుల సమాజము లేకపోవుటయు జుజ్జూరులో నేను సంపాదించిన భూము లలో జగన్నాథపురములోనుండి వ్యవసాయాభివృద్ధిచేయుటకు కనుకూలము లేక పోవుటయు తటస్థించుటచే జుజ్జూరులో స్థిరనివాస మేర్పరచుకొను టకు దృఢసంకల్పము చేసికొంటిని. గ్రామ మధ్యమున స్థలము సంపాదిం చగలిగితిని. అందువలన 1333వ ఫసలీనుండి గృహనిర్మాణమున కుద్యుక్తు డనైతిని. పరిభవ సంవత్సర శ్రావణ మాసమున నిర్మాణముపారంభించి 1, 2 సంవత్సరములలో డాబాయింటిని వేయగలిగితిని. అంతవరకు ఒక పూరిల్లు తయారువేసికొని అప్పుడప్పుడుపోయి ఉంటూయుంటిమి. బహుశా 1337వ ఫసలీలో ఈ డాబా యింటిలో గృహపరివేశము చేసినట్లు జ్ఞాప కము. బహుశా అదే రోజులలో గానుగపాటిలో 30 ఎకరముల భూమిని సంపాదించ గలిగితిని. ఇందులో చాల భాగము రైతుల స్వాధీనములోనే యుండెను.

1939, 40 ఫసలీలలో నా పెద్దకుమార్తె వరలక్ష్మికిని, నా పెద్ద కుమారుడు సుబ్బారావుకును వివాహములు చేసితిని. అటుతరువాత వ్యవ సాయము ఎక్కువ కాబడినను ఆదా మాత్రము తగ్గిపోయినది. దాని కారణము ధరల మాంద్యమే (deperssion) ఆ రోజులలో వడ్లు నూరు రూ

పాయలకు 4 పుట్లు, వేరుశనగ కాయ పుట్టి 1కి రు. 13/-లును నెయ్యి మణుగు 1కి రు. 12/-లును అమ్మబడు చుండెడివి. భూముల ధరలు ఎకరము 1 కి రు. 50/-ల వరకు దిగిపోయినవి. కౌలుశిస్తు ఎకరము 1 కి రు. 10/-లు వచ్చిన భూమికి ఒక రూపాయికన్న ఎక్కువ మునాఫా రాకుండెను. ఇట్టిస్థితిలో బహు పరియాసముపైన వ్యవసాయము నడుప వలసి వచ్చెను. నా వ్యవసాయము నడుపుటకు కరణము చెలమయ్య అనే ఒక కమ్మ యువకుడు పనిచేయుచుండెను. అతను 10 సంవత్సరముల వయస్సునుండి కొన్ని సంవత్సరములు మా నాయనగారివద్ద కొలుపువేసెను పరల 1330 ఫసలీలో నా వద్ద నౌకరుగా పరివేశించి తరువాత 20 సంవత్సరములు పాలికాపుగా పనిచేసెను. అట్టి న్యాయవర్తనుడు మరియొకడు లేడని చెప్పవచ్చును. అతను మా ఊరినుంచి లేచిపోయెను. సజీవుడుగా నున్నాడో లేడో తెలియకుండుగాని అతనిని జ్ఞాపకము చేయుచునేయున్నాను ఇకముందుకూడ మరువజాలను. తరువాత పయిడిమట్టి నా రామణవద్ద $7\frac{1}{2}$ ఎకరముల భూమిన్నీ, దద్దళంభూమి భాగస్థులవద్ద షుమారు 6 ఎకరములున్నూ, పురాణంవారి యినాంబాబతు $6\frac{1}{2}$ ఎకరములున్నూ కొనగలిగితిని. వ్యవసాయములో వృద్ధికాజొచ్చెను. తరువాత నా రెండవ కుమారుడు లక్ష్మీకాంతరావు, రెండవ కుమార్తె రుక్మిణికి వివాహము చేసితిని. నీలికుర్తిలో కొలుపుకి శ్రీహరిరావుగారివలన 17 ఎకరముల పల్లము 40 ఎకరముల మెట్ట ఖరీదు చేసితిని. పరిటాల భూమిని, మధిర గానుగుపాడు భూములను అమ్మివేసితిని. గొట్టుముక్కల, చట్టిన్నవరము గ్రామములోని యినాముల భాగములను అమ్మివేసితిని. మాక్తా పుణ్యోత్తము వలన 6 ఎకరముల మెట్ట, వెంకాయ వగైరాల వలన 5 ఎకరముల పల్లపుభూమిని, బూదాము వలన $1\frac{1}{2}$ ఎకరముల పల్లపుభూమిని తరువాత మావిరాజు శేషగిరిరావుగారి వలన 8.75 ఎకరముల పల్లపుభూమిని ఖరీదు చేసితిని. అందొక భావి త్రవ్వించితిని. హనుమకొండ సుబేదారి వీధిలో స్థలము సంపాదించి డాబా

యిల్లుకట్టి ఒక భావి త్రివ్వించితిని. ఇప్పటికిని జుజ్జూరులో 4 అరకలఎడ్లు 3 అరకల దున్నలతో వ్యవసాయము చేయించుచున్నాను. 20 గోజాతి పశువులున్నవి. అట్లే నీలికుర్తిలో నేను నా కుమారులు వేరువేరుగా 10 అరకలతో వ్యవసాయము చేయించుకొనుచున్నాము. భూమిని సంపాదించుటకు కోరికఉండెను. గాని యింకా గృహరూపమైన ఆస్తులనుగాని లేక నగదు రూపకముగాగాని ఉంచలేక పోయినందుకు అప్పుడప్పుడు మనసులో ఆందోళన పడుచుంటిని.

జుజ్జూరు గ్రామములోని మా స్వంతభూమిలో కుంట వేయించితిని. ఆ రోజులలో అసహాయోద్యమము చెలరేగుచుండెను. గనుక స్థానికాధికారులు ఆ కుంటమంచుటకు అంగీకరించునిరి. తరువాత మద్రాసురివిన్యూ బోర్డులో అప్పీలు చేసితిని. ఆ వ్యవహారములో శ్రీశ్రీ పత్తితోటి సత్యనారాయణరావుగారు (బ్రైర్డ్జజ్డ్జి) నా తరఫున పనిచేసిరి. ఆ సందర్భమున గాంధి ఇర్విన్ల సంధి కుదిరినది. బ్రిటిష్ ప్రభుత్వమువారు ద్వేషమును మాని నా కుంటకు అంగీకార మొసంగిరి. ఆ కుంట పశువులు మనుష్యులు నీరు త్రాగుటకును, 2 ఎకరముల భూమి సాగుచేయుటకు నుపయోగబడుచున్నది. తరువాత దద్దళం భూమిలో యింకొక చిన్న కుంటను నిర్మాణం చేసితిని. దానిలో కొన్ని రోజులుమాత్రము మనుష్యులు నీరు త్రాగుచుంటారు. నీలికుర్తి గ్రామములో పైరిసరి పాఠశాలకొరకు $60 \times 16\frac{1}{2}$ వైశాల్యముగల ఒక భవంతిని కట్టించి ఒప్పజెప్పితిని. యు 5 పల్లపుభూమిని తరువాత బూదామవలన యు $1\frac{1}{2}$ మాదిగాజు శేషగిరిరావుగారివలన $8\frac{3}{4}$ యకరముల పల్లపుభూమిని ఖరీదు చేసితిని. అందొక భావి త్రివ్వించితిని. జుజ్జూరు గ్రామములో 2 భావులు 2 కుంటలు నిర్మాణము చేసితిని. మామిడితోట సంగతి వ్రాసియేయున్నాను. హనుమకొండలో ఒక యింటిని నిర్మాణము చేసియున్నాను. నీలికుర్తి భూములనుపంచి పెద్ద కుమారుడు వెంకటసుబ్బారావు భాగము లక్ష్మీకాంతరావు (దత్తు ఈయబడిన

కుమారుడు) రెండవ కుమారుడి భాగము వేరుచేసి యిచ్చినాను. ఆ గ్రామ ములో వ్యవసాయములు వేరుగా జరుగుచున్నవి. జుజ్జారు భూములను పంచి కుమారుల కుమార్తెకు శాస్త్రీయభాగములు నిర్ణయించితిని. నాకొరకు ఉంచుకున్న ఆస్తులనుగురించి విల్ నామా వ్రాసియున్నాను.

నీలికుర్తి పాఠశాల నిర్మాణము

1951 సంవత్సరమున నీలికుర్తి గ్రామములో ప్రైమరి పాఠశాల నిర్మాణమునకు సంకల్పించితిని. అప్పటి కలెక్టరు శ్రీ పళనియప్పన్ గారు శంఖుస్థాపన చేసిరి. చాలామంది అధికార అనధికార సభ్యులు విచ్చేసిరి. తుదకా భవనము యిప్పటికి వాసయోగ్యమయినందున ది. 26 జనవరి 1960 సంవత్సరం తేదీన నిరాడంబరముగా ఉపాధ్యాయులకు వప్పగింతపెట్టితిని. స్వల్ప పనులు కావలసియున్నవి. సజీవుడుగానుండిన త్వరలోనే పూర్తిచేయించెదను. భవనము 60×16 ఉన్నది. ముందు వరాండా ఆఫీసుగది గ్రంథాలయ గదికూడా వేరే ఏర్పాటు కాబడినవి. దాదాపు మూడువేలు కాయకష్టముగాక (యెడ్లుబండ్లకష్టము) స్వంతంనుంచి వ్యయ పెట్టితిని.

ప్రకరణము ంవ

శుభకార్యములు–యాత్రలు

నా పెద్ద కుమారుడు వెంకట సుబ్బారావుకు 1923వ సంవత్సర ములో శ్రీ జమలాపురము వెంకటేశ్వర స్వామివారి సన్నిధిన పిత్ర పితా మహ సాంప్రదాయానుసారము ఉపనయనము చేసితిని.

నాకు ఆరుగురు సంతానము నష్టమైపోయినందున రామేశ్వరములో గాగపరితిష్ట చేయుమని పెద్దలు చెప్పిరి. నా భార్య గర్భిణితో నుండెను.

1925 సంవత్సర ఫిబ్రవరి నెలలో రామేశ్వరయాత్రకు సంకల్పించితిని. మా తలిదండ్రులను మా పినతండ్రి భార్య శారదాంబగారిని నా భార్యను తీసుకొని బయలుదేరితిని. మాతో నా బావమరది వనం సీతారామారావు పరిటాల కాపురస్తురాలు మంగల అనంతమ్మయు బయలుదేరిరి. బెజవాడ స్టేషనులోనే రామేశ్వరంపండా కోడూరు సుబ్రహ్మణ్యశాస్త్రి గుమాస్తా వెంకటాద్రియయ్యర్ కలిసి వెంటనంటెను. అతను యాత్రికులను తీసికొని వెళ్ళే కమీషన ఏజంటు అయియుండెను. మాతో కొందరు కృష్ణాజిల్లా కమ్మవారు 20 మంది ఉండిరి. అనుభములగల వెంకటాద్రియయ్యర్ నేను వ్రాసుకొని వచ్చిన కార్యక్రమము ప్రకారము కమ్మ యాత్రికులనుకూడ జట్టుగా నుంచెడివారు. మొదట చిదంబరముపెళ్ళి స్వర్ణదేవాలయమును మహాదేవునిచూచి చిదంబర రహస్యమును తెలిసికుంటిమి. చిదంబరమునుంచి శ్రీరంగంచేరి కావేరి స్నానముచేసి రంగనాథస్వామిని సేవించితిమి. మధుర మీనాక్షిని సేవించి కుంభకోణముచూచి దర్భశైనము నవపాషాణాలుచూచి రామనాథపురమునకు వచ్చితిమి. రామనాథస్వామిని శ్రీరామచంద్రుడు రావణ సంహారానంతరము ప్రతిష్ఠచేసినాడని యితిహాసము గనుక ఆ స్వామిని సేవించితిమి. తరువాత రామేశ్వరము వచ్చితిమి. అచ్చట 4 రోజులుంటిమి. రత్నాకర మహోదధి సంగమ స్నానముచేసి వారధి-సుసేలాదిని మొదలగు పురాతన చిహ్నములను చూచితిమి. వెనుకకు మరలివచ్చేటప్పుడు తిరుచునాపల్లి తంజపూరులలో ఒక్కొక్కరోజు మాకాంచేసి స్థానిక విశేషములను చూచితిమి. తంజాపూరు కోటలో రెండు రాతిగుండ్లు పడియుండెను. వాటిని ప్రతిరోజు యిద్దరు జట్టీలు తిప్పిశివారట. అందొక కడు సుబ్బయ్య ఆంధ్రీడుండెను. కోటలోనే సరస్వతి భాండాగారమనే ఆంధ్ర గ్రంథాలయముండెను. అందు కొన్నివేల ప్రాతన తెలుగు పుస్తకములుండెను. విచారించగా కృష్ణదేవరాయల ప్రభుత్వము అంతవరకు వ్యాపించి యుండెనని తెలియవచ్చెను. 16 రోజులకు యింటికి చేరితిమి.

ఆ సంవత్సరము మే నెలలో నా రెండవ కుమార్తె రుక్మిణి పుట్టినది. ఆమె బాలారిష్టములకు లోనుగాక రామేశ్వరస్వామి అనుగ్రహముచే జీవించి సంతానవంతు రాలయినది. తరువాత 1927 సంవత్సరములో నా రెండవ కుమారునికి తిరుపతిలో ఉపనయనము చేయదలచి బంధుమిత్రులసహా వెళ్లి వచ్చితిమి. అచ్చటి స్థానాచార్యులు పరితివాది భయంకర శ్రీరంగాచారి గారికి వరంగల్లు జిల్లాలోని ఈనాములు అగ్రహారములను గురించిన వ్యవహారములో నేను వకీలుగానుండి పనిచేయుటయు తటస్థించినందున శ్రీరంగాచార్యులుగారు మాకన్ని విధముల సౌకర్యముల నేర్పాటుచేసిరి. ఎగువ తిరుపతి, దిగువ తిరుపతి పాపనాశనము కాళహస్తి సేవించుకుంటు తిరుపతి కొండపైకి నేను కాలినడకనే యెక్కితిని. అటుతరువాత 2 సంవత్సరములకు మరల కేవలము నా భార్యా పిల్లలతో మాత్రమే తిరుపతియాత్రి వెళ్లి వెంకటేశ్వరస్వామి మొక్కు తీర్చుకొని వచ్చితిని.

వివాహములు

నా కుమారులు కుమార్తెలకు నా అనుభవమునుబట్టి నావలె అతి బాల్య వివాహములు చేయకూడదనుకుంటిని. మగపిల్లలకు 19వ ఏటను, ఆడపిల్లలకు 12వ యేటను వివాహము చేసితిని.

మొదట 1929వ సంవత్సరము మార్చినెలలో నా పెద్దకుమార్తెను మాదిరాజు వెంకటేశ్వరరావుగారి కుమారుడు శ్రీనివాసరావునకిచ్చి జుజ్జూరు యింటిలోనే వివాహము చేసితిని. దీని 6వ రోజున నా పెద్దకుమారుని వివాహము యెనుగుపాలెములో జరిగినది. జములాపురము మార్కండేశ్వరరావుగారి 3వ కుమార్తె రామబాయిని కన్యాదానము చేసిరి. నా కుమార్తె వివాహము మొదట జరిగినది. చాలమంది బంధుమిత్రులు వచ్చిరి. జుజ్జూరు జగన్నాధపురములలో అన్ని కులములవారును భోజనమునకు వచ్చిరి. జగన్నాధపురము హరిజనులు (మాలలు) 30 యిండ్లవారు చిరకాలమునుండి

మాకు అండగా నుండెడివారు. మేము ప్రతి శుభకార్యములలో రెడ్డి, కమ్మ రైతులకువలె వారికిని మంచి వంటకములతో భోజనము పెట్టెడివారము. నేనట్లే వారికి భోజనము పెట్టితిని.

నా రెండవ కుమారుడు లక్ష్మీకాంతరావుకు మానపరాజు గురురాజు గారి కుమార్తె లలితను యిచ్చినందున 1936 లో వివాహము బొమ్మకంటిలో జరిగెను. 1936వ సంవత్సరములో నా రెండవ కుమార్తె రుక్మిణిని అలవాల లక్ష్మీనరసింహారావు వకీలుగారి నాలగవ కుమారుడు వాసుదేవరావునకిచ్చి వివాహము చేసితిని. నా కుమార్తె 12వ సంవత్సరమున రజస్వలా అయినది. 14 ఏండ్లు నిండనందున శారదా యాక్టుకు భయపడి యెయ్యిపాలెంలో వివాహము చేసితిని. వివాహమునాటికి నా రెండవ అల్లుడు వాసుదేవరావు IV ఫారము పూర్తిచేసెను. తరువాత ఆయన VI ఫారము వరకు ఖమ్మములోను ఇంటర్ హనుమకొండలోను B.A యును LL.B. హైదరాబాదునందును చదివి విద్యా పారంగతుడయ్యెను.

ప్రకరణము ౧౪

నా మతవిశ్వాసము

నేను బ్రాహ్మణుడను. ఆత్రేయసగోత్రకుడను. కృష్ణయజుశ్శాఖకు చెందినవాడను. స్మార్తకర్మను ఆచరించుచున్నాను. ఉపనయన సంస్కారము, జరిగినప్పటినుంచి మధ్యాహ్నకాలములు కొన్ని గడచీనను మొత్తంమీద సంధ్యావందనము, విధి యనుకొని ఆచరించుచున్నాను ఇప్పుడు ప్రతిరోజు పురుషసూక్తము, విష్ణు సహస్రనామములు పారాయణ చేయుచుంటాను. తరచుగా గీతా శాస్త్రమును చదువుచుంటాను. మంత్రపుష్పమును చదివి అందలి ఏకేశ్వరోపాసనకు ఆనందించుతాను. వేదము చదువలేదు.

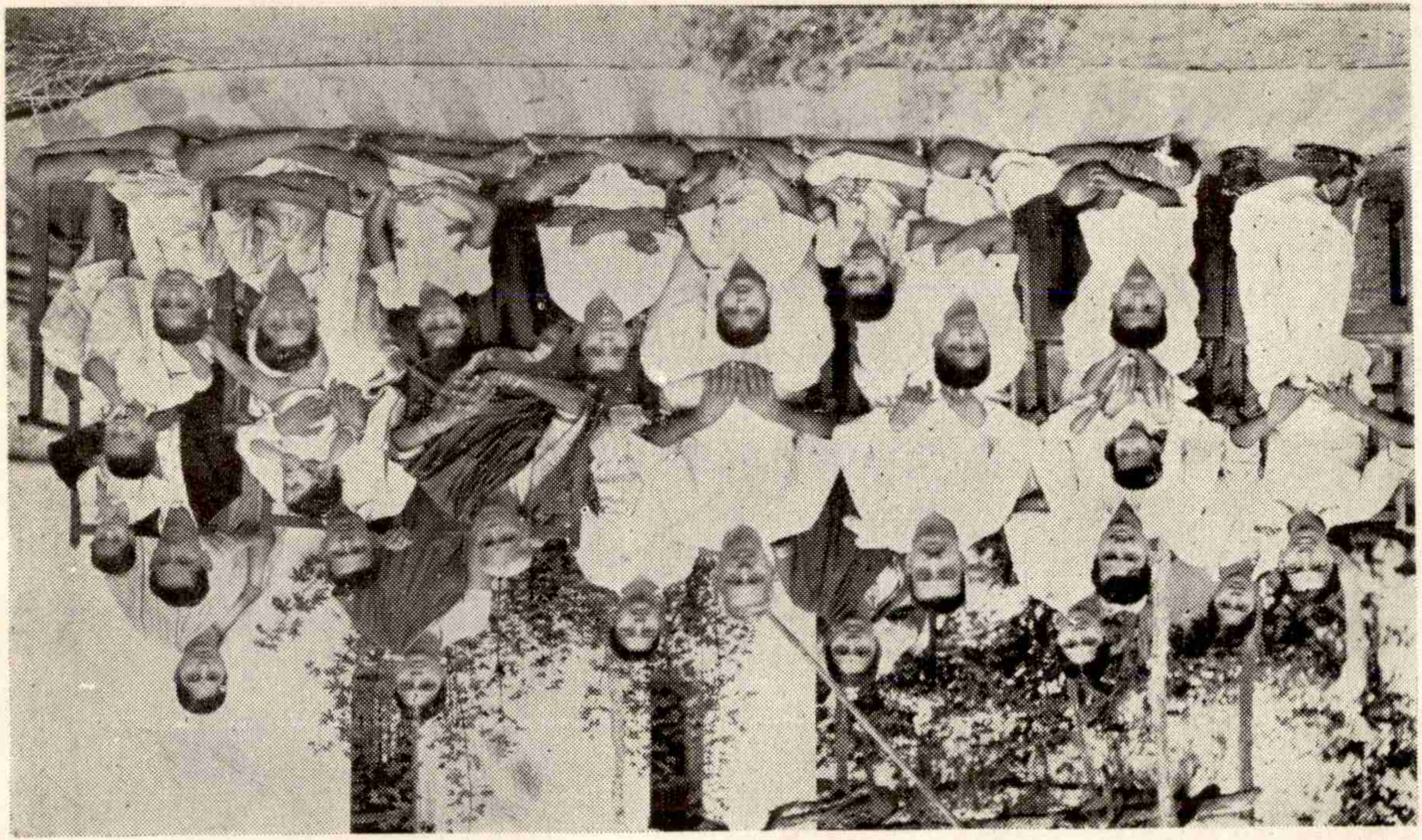

ภาพที่ ๕ คณะกรรมการ

ద్వాదశోప నిషత్తుల అనువాదమును చదివినాను. కొద్దిగా ముస్లిం శాస్త్ర ముల పరిచయముకూడా నున్నది. కొన్ని ఆర్యసమాజ గ్రంథములను చదివి తిని. బుద్ధ జీవితమును చదివి కొన్ని ఆదేశములను తెలిసికొంటిని. క్రైస్తవ, బ్రిహ్మసమాజ గ్రంథములను చదువలేదు గాని కొన్ని విషయములను మా త్రిము మిత్రులవల్ల గ్రహించితిని. హిందూమత తద్భవములగు అనేక శాఖలు నెలకొల్ప బడియున్నవి. వాటికన్నిటికి ప్రమాణములు వేదములు, ఉపనిషత్తులు, అయియున్నవి. ఉపనిషత్తులు అతీతమునైన బ్రిహ్మజ్ఞా నము బోధించుటకు ఉపకరించు చున్నవి. మా పూర్వులు స్వరూపధారులు అనగా నిలువుబొట్టు పెట్టెడివారు. వైష్ణవ భక్తిగలవారు అయినను స్మా ర్తకర్మనే ఆచరించెడివారు. నేను తదనుసారముగా వైదిక కర్మలను, స్మార్త పద్ధతినే ఆచరించు చున్నాను. నేను ద్వైత, విశిష్టాద్వైత, అద్వైత సిద్ధాం తములను భిన్న మతములుగా యెంచను. నాకధికారము లేకున్నను యిట్లాం సిద్ధాంతములనుకూడా ద్వైత, విశిష్టాద్వైత సిద్ధాంతములకు తోడు జోడుగా నుండునని గ్రహించు చున్నాను. శైవ వైష్ణవ మతములలోని ఉత్కృష్ట భక్తిభావములను తలంచుకొని ఆనందించుచుంటాను. ముక్తినిగోరు మానవుడు సేవ్య సేవకభావముతో ఆరాధించక తప్పను. అప్పుడు మనము ద్వైతభా వముతోనే ఉండెదము. తదుపరి భక్తి పరిపక్వముల మూలమున శ్రీమన్నారా యణ సాయుజ్య పదవిని గోరువాడు విశిష్టాద్వైత భావముగల వాడనుపిం చుకోనును. బ్రిహ్మజ్ఞాని ఆత్మయే పరమాత్మగాను సర్వం బ్రిహ్మార్పణమని యును, బ్రిహ్మ సత్యం జగన్మిథ్యా "సత్యం జ్ఞానమనంతం బ్రిహ్మ అహం బ్రిహ్మాస్మి" అనే భావములు అద్వైత భావములు గనుక ఈ మూడును ము క్తిని గోరువారికి ఆవశ్యకములు. ఈ మూడును మోక్షలబ్ధికి సోపానము లుగా నుండగలవని నా భావము. మరియు బ్రిహ్మ, విష్ణు, శివుడు నామ బేధములచే ఒకే ఒక సర్వేశ్వరుని నామములని చెప్పవలెను. లేదా యీ ముగ్గురు వ్యక్త సృష్టిలో ముగ్గురు దేవతలని చెప్పవలసి ఉండును. అప్పుడు

నామరూప గుణరహితుడగు ఆ హాజ్ఞానస గోచరమగు ఆ మహాశక్తి ఒక్క
టేననియును, ఆ శక్తినే శ్రీవణ, మనన ధ్యానములద్వారా ఆరాధించ
వలసి యుండునని నా భావము. పై చెప్పిన మూడు సిద్ధాంతములు మత
ములు కావనిన్ని, ప్రతిదియు విశ్వసించదగిన సిద్ధాంతమనిన్ని, నాభావము.
ఇస్లాంలో చెప్పినట్లు లాయిలాహి యిల్లల్లా (ఏకమేవా, ద్వితీయంబ్రహ్మ)
అనే వాక్యము సర్వవిధముల సత్యమును ప్రకటించుచున్నదని కూడా నా
దృఢవిశ్వాసము. ఈ చెప్పిన శక్తినితప్ప తదితరములగు యే శక్తిని ఆరాధించ
కూడదనే ముస్లిం సిద్ధాంతమును హృదయ పూర్వకముగా విశ్వసించు
చున్నాను. కాబట్టి మానవుడు స్వయం ప్రకాశపగు 'సత్యం జ్ఞాన మనం
తం బ్రహ్మ'అనే మహాశక్తియందే విశ్వాస ముంచవలెననియును నిర్గుణోపా
శ్వరో పాసన మహోత్కృష్టమైనదనియును నా విశ్వాసము. గాని సగు
ణోపాసనను నిరసించను బహు దేవతారాధకులగు భక్తులను దూషించను.
వీరందరి లక్ష్యము ఈశ్వరుని చెందుటయే అయియున్నది. నిత్య నైమిత్తి
కాది విధ్యుక్త సేవాధర్మములను వదలి భక్తిదూరులై నాస్తికులు, నిరీశ్వర
వాదులు అయియుండెడి పండితులకన్నను, సగుణోపాసకులు, బహుదేవతా
రాధకులు లౌతిక పదార్థములను, పూజించు మూఢభక్తులే అధికులనియును
వందనీయులనియును నా యభిప్రాయము.

శ్లో॥ నాస్తాధర్మ్మ, నవసునిచయె నైనీకామోపభోగే
యద్యద్భవ్యం భవతు, భగవత్ పూర్వ్మ కర్మ్మానురూపం
ఏతత్ప్రార్థ్యం మమ బహుమతం జన్మ జన్మాంతరేపి
త్వత్పాదాం భోరుహయుగ గతానిశ్చలా భక్తిరస్తు.
"అన్యదా శరణంనాస్తి త్వమేవ శరణంమజా"

4వ అధ్యాయము సమాప్తము.

స్వీయ చరిత్ర

అభ్యుదయ తెలంగాణా

చరిత్రాంశములు

ఐదవ అధ్యాయము

ఇప్పటి వరకు నా జీవితచరిత్రలో నాల్గు అధ్యాయములు వ్రాసి ముగించితిని. మొదటి అధ్యాయము వంశానుక్రమణ. రెండవ అధ్యాయములో బాల్య కౌమారదశలున్ను, యౌవన ప్రారంభదశలున్ను వ్రాసితిని. మూడవ అధ్యాయములో న్యాయశాస్త్రాభ్యాసమును గురించి వ్రాసితిని. నాలుగవ అధ్యాయములో వకీలు వృత్తిలో పరివేశించి వ్యవహారికముగా దర్శించిన రాజకీయాది ఆర్థిక విషయములను మత విశ్వాసమును వ్రాసితిని. వాస్తవముగా కేవలము నా స్వంతము కొరకు చెప్పుకొనవలసిన విషయములు పూర్తియైనవని అనుకొనుచున్నాను. గాని పరిజాహిత సమాజముతో సంబంధించిన చరిత్రాత్మక విషయములను వ్రాసి పరిజానీకమునకు అందు ముఖ్యముగా తెలంగాణ వాసులకు అందచేయుట నా విద్యుక్త ధర్మమని తలచు చున్నాను. విషయ బాహుళ్యములను- రచనలను బట్టి ఈ అయిదవ అధ్యాయమును గ్రంథబాహుళ్యమున కూర్చబడినది. ఇందు అభ్యుదయ తెలంగాణాతో సంబంధించిన ఎన్నియో విషయములు తేటపడగలవు. యిది 21 ప్రకరణములుగా విభజించబడి తెలంగాణాలో అభ్యుదయవాంఛ ప్రారంభింపబడినప్పటినుండి స్వతంత్ర ప్రభుత్వ స్థాపనయ్యేవరకు నాతో సంబంధించినట్టియు, వినినట్టియు సేవావిశేషములు వ్రాసి

తిని. యిది శ్రీ హనుమంతరావుగారిచే రచింపబడిన ఆంధ్రోద్యమ చరిత్రకు అనుబంధముగా గ్రహించవలెనని చదువరులను వేడుచున్నాను.

ప్రకరణము ౧౧

గ్రంథాలయ స్థల సంపాద్యము

శ్రీ మాడపాటి హనుమంతరావుగారు హనుమకొండవదలి వెళ్లినప్పటినుండియు గ్రంథాలయమునకు శాశ్వత భవన నిర్మాణమును గురించిన సమస్య మేము మరచిపోలేదు. ఎన్నియో ఇండ్లను చూచి బేరముచేసితిమి. అవి అనుకూలపడలేదు. గాని పింజర్లలోని మునిసిపాలిటి వారిచే కట్టబడిన హిందువుల సత్రము శిథిలమైపోయెను. ఆ స్థలము నేలంవేయించిరి. దానిని శ్రీ ఉదయరాజు వెంకటేశ్వరరావుగారు రూ. 640-00 లకు ఖరీదుచేసిరి. దానిని భాషానిలయమున కిప్పించుమని వారిని కోరితిని. అందులకు వారంగీకరించిరి. అంతకు పూర్వమునుంచి షుమారు రు. 1000 లు నిలవచేసి హైదారాబాదు ఇంపీరియల్ పోస్టాఫిసు సేవింగు బ్యాంకులో నిలువపెట్టితిని. అందులోనుంచి ఈ మొత్తమును ఖర్చుచేయవలెనని నా సంకల్పము. ఒకటి రెండు పర్యాయములు ప్రయత్నము చేసితిని- గాని కార్యవర్గ సమావేశములు జరిగియుండలేదు. అందువైన సర్క్యులేషను ద్వారా అంగీకారము పొందగోరి అభిప్రాయముల కొరకు సభ్యుల వద్దకు పంపితిని. శ్రీ కొలిపాక శ్రీరామరావుగారు కార్యనిర్వాహక సభ్యులు కాబట్టి వారివద్దకు కూడా పంపితిని. ఆ కాగితమును ఒకటి రెండు రోజుల వరకు మరల వారు నావద్దకు పంపలేదు. శ్రీ వెంకటేశ్వరరావుగారికుమారుని దత్తతనుగురించి ఒక వ్యవహారము జరుగుచుండెను. దానిలో శ్రీరాం రావుగారు పనిచేయుచుండిరి. స్థలముసంగతి శ్రీరాంరావుగార్కి తెలుసు

గనుక దానిని తానే కొనుటకు సంకల్పించుకొని వెంకటేశ్వరరావుగారితో ఒడంబడిక చేసుకొనెను. తరువాత సర్క్యులేషన్ కాగితమును నా వద్దకు వాపసు పంపి ఆ స్థలమును తానే కొన్నానని శ్రీరాంరావుగారు నాతో చెప్పిరి. మిత్రులు భాషాభిమానులు అయిన శ్రీరాంరావుగారును వెంకటేశ్వరరావుగార్లు ఇలా చేసినందుకు విచారపడితిమి. ఈవిషయమువార్షిక నివేదికలో కూడ వ్రాసినట్లు నాకు జ్ఞాపకమున్నది, దీనిని కొన్ని రోజుల తర్వాత హనుమకొండ పోలీసుపటేలు జయరాంసింగు అనే ఆయనకు ఒక స్థలము, మోటభావి ఉండెను. అది మొదట ఇనాంగా ఉండెను. దానిని మున్సిపాలిటివారు నగరాభివృద్ధికి తీసుకొనిరి. దానికి ప్రతిఫలము భూరూపముగా ఇప్పించుమని ఆయన కోరుచుండెను. సంవత్సరములు గడచినను పర్యవసానము యేమితేలలేదు. దీని కొరకు జయరాంసింగు నన్ను వకీలుగా ఏర్పాటుచేసుకొనెను. నేనుపనిచేయు చుంటిని. జయరాంసింగు మున్సిపాలిటివారు తీసికొన్న తన పూర్వపుస్థలము విక్రయించెదనని తన సంకల్పము వెలిబుచ్చెను. నేనా స్థలమును చూచితిని. అది పెంజర్ల చివరి భాగమున రాజపుత్రివాడలో రామస్వామి దేవాలయము అనుకొని ఉండియుండుటచే కట్టబోయే తెలుగు గ్రంథాలయమునకు ముస్లింలవల్ల భయము ఉండదని అనుకొని భాషానిలయముకొరకు తీసికొన నిశ్చయించితిని. నా స్వంతమునకు అనియే చెప్పి 1400 గజముల స్థలమును 250/- బేరము చేసికొంటిని. నాపేరనే ఎగ్రిమెంటు వ్రాయించుకొంటిని. ఆయన వద్ద ఉన్న దస్తావేజునుచూచితిని. ఈ స్థలమున కుత్తరమున రాధాకిషన్ అనే ఆయనకు ఇల్లు స్థలము ఉన్నది. ఈ స్థలమును మున్సిపాలిటివారుతీసికొన్నప్పుడు రాధాకిషన్ గిర్దావరుగాను, ఫరాపర్ జంగు అనే ఫార్సీ ఆయన వరంగల్ కలెక్టరుగా నుండిరి. ఆయనవద్ద రాధాకిషన్‌కు మాట సాగుచుండెను. ఈ కారణమున మున్సిపాలిటీలోనికి తీసికోబడిన ఈ స్థలమును రాధాకిషన్‌కు యిచ్చునటుల అనుజ్ఞ సంపాదించెను. వెంటనే రాధా

కిషన్ ఇంటిపునాదులు ప్రారంభించెను. దానిపైన జయరామసింగు తన అక్షేపణలను తెలుపుచు ఈ స్థలమును ఇల్లుకట్టించుటకు తనకు ఇప్పించుమని కోరెను. తుదకు ఈ వ్యవహారము రివెన్యూబోర్డుకు పోయెను. అందులో రెవెన్యూబోర్డులో రాయమురళీధర్ మొఖ్తదర్ జంగు బహద్దర్ గార్లు నెంబర్లుగా నుండిరి. స్థలమును జయరాంసింగునకే ఇవ్వమని తీర్మానించిరి. తరువాత రాధాకిషన్ సివిల్ వ్యాజ్యము వేసెను. అది హైకోర్టువరకు నడచినది. హైకోర్టువారు జయరామసింగు హక్కులనే ఒప్పుకొనిరి. ఈరికార్డునంతయు తెలిసికొని స్థలము తీసికొంటిని.

హైదరాబాదు రాష్ట్రములో ఒక భూమి క్రియయైనప్పుడు పక్కయింటివాడు తీసికొనుటకు హంసాయిూహక్కు (ప్రియంషన్) ఉండేది. దీనినిబట్టి రాధాకిషన్‌కు యిూక్రియము తరువాత మరల హక్కుకలుగునని భయముతో క్రియదస్తావేజు వ్రాయించక భాషానిలయము పేర దానపత్రం వ్రాయించి అప్పుడు ఉపాధ్యక్షుడుగా నున్న శ్రీ తురగతుర్తి నర్సింహారావుగారికి స్వాధీనమిచ్చినట్లు వ్రాయించితిని. రు. 250/- మించుమాలె 200/- మాత్రమే ఆయనకు ఇచ్చితిని. 50/- వ్యవహార ఖర్చుకొరకు ఉంచితిని. లైబ్రరీ లెక్కలలో మందిర నిర్మాణము కొరకు గురురాజారావుగారి పరంగా యిచ్చినట్లు ఖర్చువ్రాసితిని. మందిర నిర్మాణమునకు అప్పుడు మున్సిపల్ ఇంజనీరుగాఉన్న బాలకిషన్‌గారిచేత ఒక ప్లాను తయారు చేయించి అనుజ్ఞకొరకు మున్సిపాలిటీలో దరఖాస్తు దాఖల్ చేసితిని. మున్సిపాలిటీకి అధ్యక్షుడు కలెక్టరే ఉండేవాడు. రాధాకిషన్ ఒక ఆక్షేపణ పిటిషన్ కలెక్టరువద్ద దాఖలుచేసెను. అప్పుడు కలెక్టరు శ్రీ రాయజగ్ మోహనలాల్ ఉండెను. ఆయన భాషానిలయ స్థాపకుడగు రాయమురళీధర్ గారి కుమారుడు. ఆయనకూడా భాషానిలయమునకు పోషకుడుగా ఉండెను. ఈ పిటిషన్ విచారించుటకు వరంగల్ దువ్వం తాలూకాదారు (సబ్‌కలెక్టరు) వద్దకు పంపెను. ఆయన మా గౌరవమిత్రుడు అబ్దుల్ బాఖర్

ఖానుగారి కుమారుడు అబ్దుల్ బాసిత్ ఖాను అయిఉండెను. ఆయన ప్రిదేశమునకు వచ్చెను. రాధాకిషన్ కియమునకు బదులు దాన పత్రిమును వ్రాయించినానే మొదలగు విషయములు చెప్పి తనకు యిప్పించుమని కోరెను. గ్రామ లెక్కలతో సహా కరణముకూడా ప్రిదేశమునకువచ్చియుండెను. రెవెన్యూ సెటల్‌మెంటు లెక్కలలో ఈ స్థలము పోరంబోకు అని వ్రాయబడి ఉండెను. నేను రెవెన్యూబోర్డు హోకోర్టుతీర్పులను చూపించితిని. వీటన్నిటిని ఉద్ఘాటించుటయేగాక రెవెన్యూ లెక్కలలో ఇదిపోరంబోకుగా వ్రాయబడియున్నది గనుక విద్యాభివృద్ధి దృష్ట్యా ఈ స్థలమును నేను భాషానిలయమునకు యిచ్చివేయుచున్నానని ఆయన పరిష్కారము చేసి కలెక్టరుకు తన రిపోర్టును పంపెను. కలెక్టరువద్ద రాధాకిషన్ మరల తన ఆక్షేపణలను చెప్పెను. కలెక్టరు దానిని అంగీకరించక తోసివేసెను. అందుపైన రాధాకిషన్ సుబేదారువద్ద అప్పీలుచేసెను. సూబేదారు మహమ్మదాలీగారు- మా సంగతులను వినెను. ఆయన రాధాకిషన్‌తో "నీవు భాషానిలయము పక్కన ఉండుటకు అర్హుడవు కావు కాబట్టి యింజనీరుద్వారా నీ స్థలమును ఇంటిని వాల్యూయేషన్ చేయించి భాషానిలయమునకు ఇప్పించెద"నని చెప్పెను. స్థలము భాషానిలయమునకు యిచ్చేవిషయములో దిగువ అధికారులతో వీకీభవించెదనని చెప్పెను. దానిపైవ రాధాకిషన్ రెవెన్యూ సెక్రిటరీవద్ద అప్పీలుచేసెను. గాని కొలదిరోజులకేఆయన మరణించెను. ఆయన కుమారుడు చమన్‌సింగు ఉండెను. రాధాకిషన్ ఈ స్థలము తనదేననుకొని దీనిలోనికి వచ్చిపోవుటకు తన స్థలములోనుండి ఒక దర్వాజాపెట్టెను. నేను చమన్‌సింగుతో రాజీమాటలు మాట్లాడితిని. అప్పీలు యెత్తివేసికొని ఆ దర్వాజాను తీసివేసినట్టయితే నావద్దనున్న రు. 50/-లు అతనికిచ్చెదనని చెప్పితిని. అతడు అంగీకరించి ఒప్పుచేసెను. ఈ విధముగా భాషానిలయమునకు స్థలము సంపాదించగలిగితినని నేటికిని నేను గర్వించుచున్నాను. ఇందులో నా లౌక్యపరియోగములు కొన్ని వున్నవి.

వీటిని నేను సదుద్దేశముతో వినియోగించినందుకు మా మిత్రులు ముఖ్యంగా అధ్యక్షులు నన్ను క్షమించిరి.

హనుమకొండలో గ్రంథాలయ మాజీ సెక్రెటరీగా పనిచేసినట్టి శ్రీ నారాయణాచారిగారు నాయందు అకారణముగా కినుక వహించియుండిరి. కోకల శీతారామశర్మ ఆయనతో ఏకీభవించి యుండెను. వీరుభయులు అక్రమముగా నేను రూ. 200/-లు భాషానిలయ లెక్కలలో ఖర్చు వ్రాసితినని అధ్యక్షునకు లేఖవ్రాసిరి. అప్పుడు శ్రీ పింగిళి వెంకట్రామ రెడ్డి అధ్యక్షులుగాను, శ్రీ తుంగతుర్తి నరసింహారావుగారు ఉపాధ్యక్షులుగాను వుండిరి. జరిగిన విషయములు యెప్పటికప్పుడు నేను వారికి చెప్పుచుండుటయేగాక రికార్డుకూడా చూపించితిని. కార్యవర్గసభ సమావేశమైనది. సభ్యులు అధ్యక్ష ఉపాధ్యక్షులు సభకు విచ్చేసిరి. వారందరు యీ విషయమును గురించి చర్చించుట కెవరికిని వీలులేదని తీర్మానము చేసిరి.

రాజరాజ నరేంద్రాంధ్ర గ్రంథాలయ మందిర నిర్మానము

శ్రీ హనుమంతరావు పంతులుగారు హనుమకొండవదలి వెళ్ళినప్పటినుండియు అన్ని విషయములలోను ముఖ్యముగా గ్రంథాలయ అభివృద్ధికోరకును, నాకు సర్వవిధముల చేదోడువాదోడుగా నుండెడి శ్రీ ఆలూరు గురురాజరావుగారు 1328 ఫసలీలో అకాలమృత్యువుకు వాతబడిరి. నేను 10 సంలు కార్యదర్శిగా నుండివరసగా పనిచేసితిని. మార్పులేకుండా ఉండటం మంచిదికాదని శ్రీ కాకిగాల సుదర్శనరావుగారిని కార్యదర్శిగా ఎన్నికచేసితిమి. వారు సహృదయులు, విద్యాప్రియులు కాని వారికి దేశసేవ, భాషాసేవ విధానము తెలియును. ఆ కారణమున వారు నిమిత్తమా

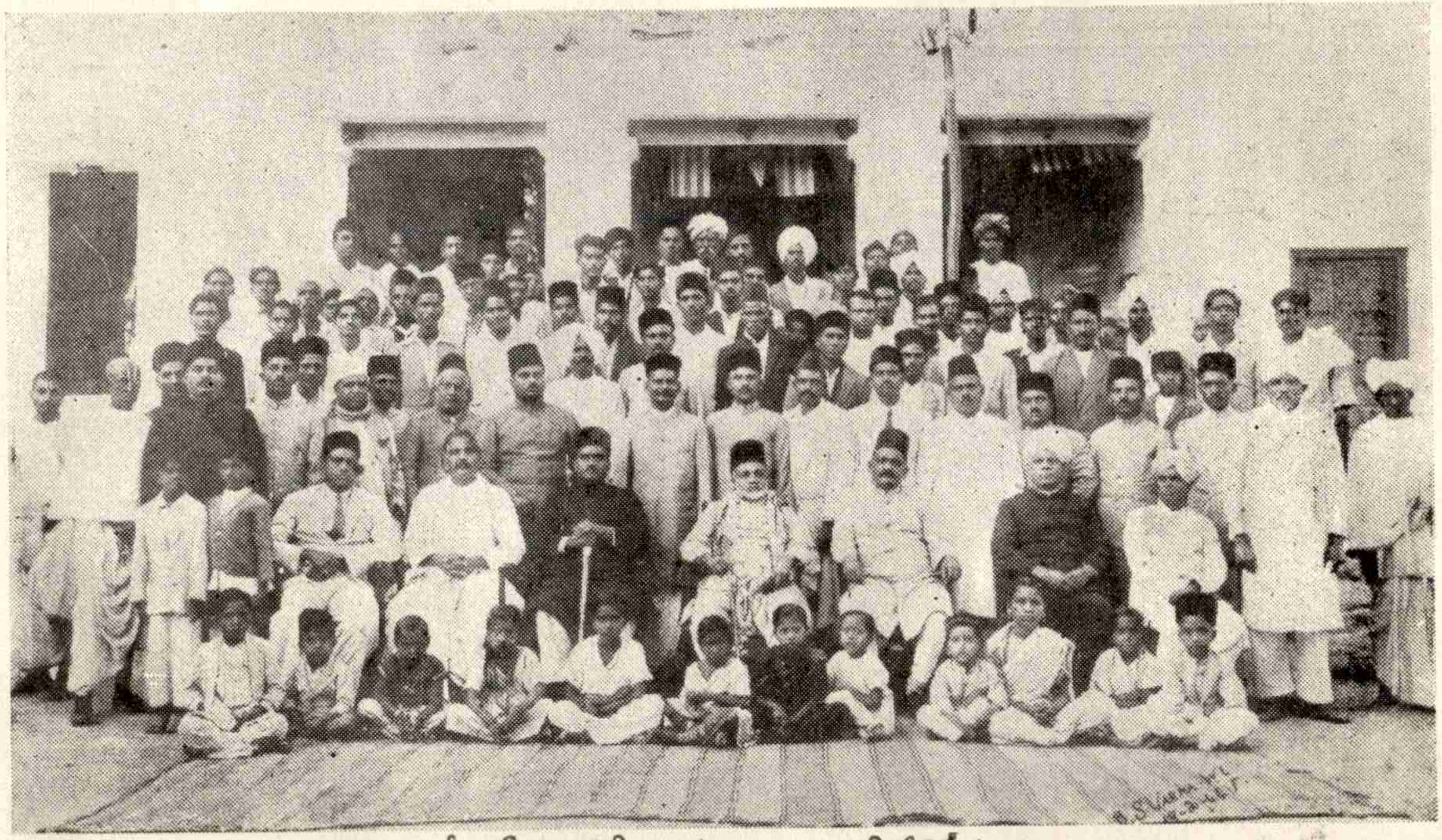

రాజరాజ నరేంద్ర ఆంధ్ర భాషానిలయ పరివేషోత్సవము.

త్రిముగా కార్యదర్శిగా ఉండుటయు పనిచేయుట తటస్థించెను. తరువాత శ్రీ దివాకరుని పురుషోత్తమశాస్త్రిగారిని కార్యదర్శిగా యేర్పాటుచేసితిమి వారికిని, సభ్యులకును బేధాభిప్రాయము కలిగి అధ్యక్షుడు విచారించ వలసి వచ్చెను. అధ్యక్షుడు వెంకటాద్రిరెడ్డిగారు శ్రీశాస్త్రిగారివల్ల రాజీనామా పుచ్చుకొని కార్యనిర్వాహకవర్గ ఆమోదముపెంట మరల నన్నే నియమించిరి. నేను మరల కొన్ని సంవత్సరములు కార్యదర్శిగానుంటిని. తరువాత చతుర్వేది వెంకటాద్రిగారు కార్యదర్శిగా యెన్నుకోబడిరి. వారినికూడా నిమిత్తమాత్రునిగా నుంచి నేనే పనిచేయవలసి వచ్చెను. గ్రంథాలయము కొఱకు స్థలము సంపాదించబడినట్లు పైనవ్రాసితిని. కాని 3, 4 సారలు యేమిపని చేయబూనకపోయితిని. తుదకు అప్పుడు సహాయ కార్యదర్శిగా పనిచేయుచున్న శివలెంక సదాశివరావుగారి ప్రోత్సాహము యెక్కువగుటచే బొలక్పల్లా మొదలియార్ తయారుచేసిన ప్లానును ననుసరించి ఒక శుభ ముహూర్తమున సమంత్రిణముగా నేనును శ్రీసదాశివరావుగారును విఘ్నేశ్వరపూజ చేసి ఈశాన్యమూలన శంఖుస్థాపనచేసితిమి. తర్వాత నేను మందిర నిర్మాణ కార్యదర్శిగా యెన్నుకొనబడితిని. పని ప్రారంభించితిని. ఆ స్థలము ఒకప్పుడు కుంటలో దట్టుభూమిగా నుండెను. ఆ కారణమున సుమారు 7 అడుగుల లోతు కందకములు త్రివ్వించవలసి వచ్చెను. ఆప్పటికిని మెఱుము దొరుకలేదు. ఇంజనీర్ల సలహావెంట మొదట ఇసుక, తరువాత సున్నంతో కలిపిన కంకరవేసి, దట్టించి, రాయి సున్నంతో కట్టనారంభించితిమి. శంఖుస్థాపన జరిగిన తరువాత ప్లానులో కొన్ని మార్పులు చేయవలసి వచ్చెను. ఈ భవనము కొంచెము యించుమించు హైదరాబాదులోని కృష్ణదేవరాయాంధ్ర భాషానిలయమునకు సమానముగానే యున్నది. శ్రీ మునగాల రాజాగారి సవరణ ప్రకారము మరియొక 10 అడుగులు వరండాలోపలిభాగమునకే కలిపితిమి. అది వేరుగా నుండునట్లును, అవసరమువచ్చినప్పుడు ఒకేహాలుగా వినియోగించుటకును వీలుగా నుండు

నట్లును కట్టబడినది. స్థానులో లేకున్నను స్త్రీలకొరకు బాలకనీ యేర్పా టుచేయబడినది. బేసుమెంటు పూర్తి అయినతరువాత కొన్ని పగుళ్లు వచ్చి నందున నిపుణుల అభిప్రాయము పరికారము రెండు సంవత్సరములు వాన లో తడవనిచ్చి ఆ పగుళ్ళను భర్తీచేయించి బేస్ మెంటుపైన ఖనీరాళ్లను వేయించి యిటుకగోడ ప్రారంభించబడెను. ఆరోజులలో యెవరి యిళ్ళ కును పెద్దకిటికీలు ఉండేవికావు. అయినను వడ్రంగిని నియమించి యెత్త యిన కిటికీలను దర్వాజాలను నాయింటనే వుంచి చేయించితిని. దర్వాజా లు కిటికీలు, స్థాపన చేసిన తరువాతకూడా కొన్నాళ్ళు ఆపవలసి వచ్చెను. నేను దాదాపు 8000/- రూపాయిలు వసూలుచేసి దర్వాజాల పైమట్టం వరకు పనిచేయించగలిగితిని. ఇంకకు చాలాకోజులు పట్టెను. స్వర్గీయ వామన్ నాయకుగారు యిరుప దూలములు యిచ్చుటకు వాగ్దానముచేసిరి. పని పూర్తియగుటకు చాల కాలము పట్టుచుండుటచే మీరిద్దరు కోటీశ్వర్లు ఉండియు నిర్మాణము పూర్తి చేయలేకపోతిరే అని పరిహాసముతో మాట్లా డేవారు. లక్ష్మీ సంపన్నులైన అధ్యక్షులు వెంకటాద్రినిరెడ్డిగారు ఒక కోటీ శ్వరుడు. పేరులోను, అక్షరములనుబట్టి నేను కోటీశ్వరుడను అని వారి భావము. పని ఆగిపోవుటకు సభ్యులలోని భేదభావములుకూడా కారణము లైనవి. తుదకు మా పరిటాల కాపురస్తులు నా మిత్రుడు అయిన పాలపర్తి సత్యనారాయణగారు సూపరింటెండింగ్ యింజనీరు ఆఫీసులో P.A. గా వచ్చెను. ఆయనను మేము మందిర నిర్మాణ కార్యదర్శిగా ఎన్నిక చేసితిమి. ఆయన లంచము తినేవాడుకాడు. కాబట్టి ధనికులగు యెందరో కంటా క్టర్లు వారి కోరికపై నగదు రూపకముగాను, వస్తురూపకముగాను, నిర్మాణ మునకు సహాయము చేసిరి. శ్రీ రామలింగం అనే ఇంజనీర్ తన పర్యవేక్ష ణలో పని పూర్తిచేయించెను. మొత్తంమీద మందిరమును పూర్తిచేయించిన కీర్తి సత్యనారాయణగారిదే అని నేనుకూడా అంగీకరించెదను. భవన నిర్మా ణము పూర్తి అయిన తనువాత వైభవముగా ప్రవేశ ఉత్సవము జరిపితిమి.

దేది మొదట ఇక్కడ దువ్వం తాలుక్దారు (డిప్యూటీ కలెక్టరు)గా నుండి స్థలమును ప్రసాదించిన శ్రీ అబ్దుల్ బాసిద్ఖాన్ గారు కలెక్టరుగా వరంగల్ వచ్చిరి. వారే ప్రవేశోత్సవమున కధ్యక్షులుగా నుండిరి. ఈ ప్రవేశోత్సవము ది. 19-2-1344 ఫసలీ తేదీన జరుపబడినది. తరువాత కొలనిరోజులకు భాషానిలయ రజితోత్సవము కావాడ సత్యనారాయణగారి అధ్వర్యమున వైభవముగా ది. 13—1—1350 ఫసలీ తేదీన జరుప బడెను. యీ రెండు సభల సమయమున నేను ఉపాధ్యక్షుడుగానుండి పనిచేసితిని. మా మిత్రులు నాయందుగల ప్రేమతో నా ఫోటోను భాషానిలయమున ఉంచునట్లు చేసిరి. తరువాత నేటివరకును భాషా నిలయమునకు కార్యవర్గ సభ్యుడుగానో, అధ్యక్షుడుగానో ఉండి పని చేయుచున్నాను. సభలకు సమావేశములకు నిషేధమున్న రోజులలో యీ భాషా నిలయమే మాకు శరణాలయముగా నుండెడిది. విద్యా నైతిక రాజకీయ విషయములు యేదో పేరుతో చర్చింపబడు చుండెడివి. ఈ భాషా నిలయమున పండితోపన్యాసములు, కవి గానములు, అష్టావధాన శతావధానములు, జయంత్యుత్సవములు జరుపబడు చుండెడివి. మొత్తంమీద సర్వ విధముల ప్రజాహిత కార్యములలో ఈ మందిరము సహాయకారి యగుచున్నది. ఈ మందిరము తెలంగాణములోని హైదరాబాదు కృష్ణదేవరాయాంధ్ర భాషా నిలయము వలువాత రెండవదిగా విరాజిల్లు చున్నది. ఇది పుగ మధ్యమున రు. 30000/-ల విలువగల ఆస్తియై ఉన్నది. ఇటీవలనే ప్రభుత్వము వారు దీనిని తమకు ఒప్పగింత పెట్టుమని కోరుటయు అందుకు నేనును ఎక్కువమంది నా మిత్రులు అంగీకరించనందున ఈ మందిరము ప్రభుత్వ ఆధీనము చేయబడలేదు.

ప్రకరణము ౩

వరంగల్ మొదటి దురంతరము 1325 ఫసలీ-

గోకులాష్టమి శేవా సందర్భమున

వరంగల్ ఆంధ్రపరిదేశమంతటలోనూ, ముఖ్యముగా తెలంగాణా యిందును, వర్తకములో అగ్రస్థానమును చెందినది. యీ పట్టణమున దక్షిణమున కాకతీయుల ఓరుగల్లుకోట మొదలుకొని ఖాజీపేట స్టేషన్ వరకును పొడవుగా వ్యాపించియున్నది. యీ ఓరుగల్ కోటయందే పోతనామాత్యుడు భాగవత రచన కాలమున కూర్చుండిన ఒక తిప్ప యున్నది. దీనినే ఓరుగల్లు ఏకశిల అని అంటారు. విడి విడిగావున్న ఈ నగరరాజమున గల వీధులకు అనేక పేర్లు చెప్పుచుంటారు. అందులో కొన్ని నాటికిని నేటికిని గ్రామములుగానే వున్నవి. అందొకటి మట్టెవాడ. ఈ మట్టెవాడ పెద్ద వర్తకస్థానము కనుక అచ్చట పెక్కు వర్గములకు చెందిన వర్తకులున్నారు. అందులో యెక్కువమంది ఆంధ్రులు. కొందరు మార్వాడీలు. కొందరు గుజరాతీలు. కచ్చీమైమనులు, ముస్లింలు, మదాసీలు లబ్బె ముస్లింలు వున్నారు. అందరును ఐకమత్యముతోనే తమ వర్తకమును నడుపుచుండేవారు. పురమధ్యమున రోడ్డుపైన 4 దేవాలయములు వున్నవి. హైదరాబాదునుండి ఖమ్మంకుపోయే పెద్దరోడ్డు పురమధ్యమునుండియే పోవుచుండును. దానికొక శాఖగా వరంగల్ స్టేషన్ వరకు ఒక రోడ్డు వేయబడినది. మట్టెవాడకు వుత్తరపుపైపున ఒక పెద్ద పోలీసుస్టేషన్ వున్నది. అక్కడ సబ్‌యిన్స్‌పెక్టరు వుంటాడు. స్టేషన్‌రోడ్డుపైన ఒక నాకా నల్లయ కాని టేబుల్స్‌తో యేర్పాటు చేయబడినది. ఆ నాకావద్ద రోడ్డుపక్కనవున్న ఒక రావిచెట్టును ఆనుకొని కూర్చుండుటకు పోలీసు జవానులు ఒక ఆరుగు వేసుకొనిరి. తరువాత ఆ అరుగుమీద ముస్లిం జవానులు అప్పుడప్పుడు నమాజు చేయుచుండేవారు. వారి అభ్యాసానుసారం రావిచెట్టుపైన ఒక

జండాను కట్టిరి. యిందువలన యెవరికి యేమి ఆక్షేపణ లేకుండెను. రోడ్డు పైన ఊరేగింపులు, ఉత్సవములు మేళ తాళములతో పోవుచుండేవి. గాని 1324 ఫసలీలో ఒకముస్లిం సబిన్స్పెక్టర్ ఆక్కడ యేర్పాటుచేయబడెను.

ఆ కాలమున శ్రీ బొల్లం నాగలింగం వర్తక వ్యాపారంలో పేరు ప్రతిష్టలు గలిగి ఉండెను. అధికారుల వద్దకు కూడా పోయి వచ్చేవాడు. ఆయనకును ఈ సబ్ఇన్స్పెక్టరుకును భేదభావములు కలిగెను. నాగలింగము గారు పెద్దఅధికార్లదగ్గరకు వెళ్లేవాడు గనుక సబ్ఇన్స్పెక్టరును లక్ష్యపెట్టక లొంగకపోయెను. నాగలింగంగారు నాకాకు తూర్పువేపువవున్న ఆకారపు వెంకన్న గారి కుమారుడు భద్రియ్యకు తన కుమార్తెను యిచ్చి యుండెను. ఒకరోజున నాగలింగంగారు తన బిడ్డయింటికి మేళముతో సారె పంపెను. వెళ్ళేటప్పుడు ఎవ్వరు అభ్యంతరపెట్టి ఉండలేదు. ఈ లోపల సబిన్స్పెక్టరు నాకా జవానులతో కలిసివచ్చేటప్పుడు పై చెప్పినవాయిద్యమును నాకాముందర ఆపుచేయుమని చెప్పెను. మరియు నాకా ముందర వున్న ఊరుగుప్రదేశము మసీదు అనియును దానిముందరనుండి యెవరును వాయిద్యములతో వెళ్ళకూడదని చెప్పుమని పోలీసు జవానులకు బోధించెను. పోలీసు జవానులు నాగలింగంగారి మనుష్యులను వాయిద్యములను ఆపి మసీదు ముందరగా వాయిద్యములను తీసుకపోకూడదనికూడా చెప్పిరి. గాని నాగలింగం లక్ష్యపెట్టక వాయిద్యములను ఆపక వెళ్లిన విధముగానే తన యింటికి ప్రవేశించెను. ఆయన నూతనముగా కల్పింపబడిన ఈ మత వాదనను గురించి తనతోడివర్తకులతో చెప్పి ఈ విషయములలో మనము ప్రయత్నంచేయవలెనని చెప్పెను. వర్తకులందరు ఏకాభిప్రాయులైరి. శ్రీ నాగలింగం మొదట ఈవిషయమును అప్పుడు తాలూకుదారుగా వున్న నవ్వాబు రఫత్యారీజంగు బహదుర్ గారికి చెప్పెను. మసీదు లేదనే సంగతి ఆయనకూడా తెలిసినవాడే గనుక మీకెట్టి భయములేదని చెప్పెను. దీనికి కొలదిరోజుల తరువాత భాద్రపద బ॥ అష్టమి రోజున గోకులాష్టమి

వచ్చినది. ఆరోజు రామన్నపేటలోని, శ్రీవెంకటేశ్వరస్వామిని రథము పైన వేంచేపుచేసి, రామలింగేశ్వరస్వామి దేవాలయమునైపు స్టేషనురోడ్డు పైన ఊరేగింపుతో కొంతదూరము పోయి తిరిగి దేవాలయమునకు వచ్చు చుండేవారు. ఉత్సవములో త్రిమతముల హిందువులు పాల్గొనేవారు. అందు ముఖ్యముగా వైష్ణవ సాంప్రదాయకులు కొంతడబ్బు వ్యయపెట్టి ఎక్కువ భక్తివిశ్వాసములు చూపుచుండేవారు. వరంగల్ పట్టణ ప్రజలే గాక చుట్టుపట్టు గ్రామములనుండి ప్రజలు వచ్చేవారు. వారిలో గొల్లలు ఎక్కువమంది ఉండేవారు. వారికి గరిమెళ్ల వెంకయ్యసూరి అనే వైష్ణవ భక్తుడు కొంతడబ్బు బహూకరణ చేయుచుండేవాడు. గోకులాష్టమిని-ఉట్ల పండగ అనికూడా అంటారు. అనగా శేవకుముందర కజ్జులుపాతి, దానికి తాడుగట్టి కొబ్బరికాయను ఒక ఉట్టిలోనుంచి అడ్డముగా కట్టెగట్టి ఉట్టిని ఆడ్డకర్రినిముడుగా కిందికి లాగుచుండుటయు, దానిని కొందరు ఉత్సాహవంతులు ఎగిరి అందుకొనుటకు ప్రయత్నించి కొంత సేపటిలో అందుకొనుటయు అప్పటిచ్చట ఒక వినోదముగా జరుగుచుండెడిది. వరంగల్ గోకులాష్టమి శేవాసందర్భములో రైల్వేస్టేషనులోని మహారాష్ట్ర హమ్మాలీలు సుమారు 100 మంది ఒక బండిపైన గడకట్టి (దానిని మలకం అంటారు) దానిపైకి ఎక్కి పల్టీలుకొట్టుచు, శేవకుయెదురువచ్చి కలిసికూడ నడిచేవారు. యీవిధముగా ఆరోజు స్టేషన్‌నుండి కొందరు తూర్పునుండి పడమర వచ్చుటకు బండిసహా బయలుదేరి. వెంకటేశ్వరాలయము నుండి రథము బయలుదేరి దక్షణాభిముఖముగా వచ్చుచుండెను. రథము రామలింగేశ్వరస్వామి దేవాలయమువరకు వచ్చి స్టేషనురోడుపైన తూర్పుముఖంగా బయలుదేరవలసియుండెను. గాని ఆపుకొనిరి. ఉత్సవములకు ఊరేగింపులకు రోడ్డుపైనున్న నాకాముందరనుంచి వెళ్లుటకు ఎట్టినిరోధములు లేకుండెనని పైనవ్రాసితిని. కలహప్రియుడగు పోలీసు సబిన్సుపెక్టరు వచ్చిన తరువాత మత ఉద్రేకము రెచ్చగొట్టు చున్నారని ప్రముఖ వర్తకులకు

తెలిసి వారు కలెక్టరును వారం పదిరోజుల ముందుగానే కలిసి ఆయన వల్ల అభయము తీసుకున్నారనికూడా వ్రాసితిని. అంతటితో తృప్తిజెందక, రథోత్సవమును ఊరేగింపుతో సాగించుటకు అనుజ్ఞయిప్పించుమని కూడా తాలూకుదాయగారివద్ద దరఖాస్తు యిచ్చిరి. దానిని పోలీసుకు పంపబడెను. D.S.P. గారిదగ్గర విచారణలో నుండెను. వర్తకులు దురాశాపరుడైన సబిన్స్పెక్టరు కలహాములను రెచ్చగొట్టుచున్నాడనియును లంచములుతీసుగు చున్నాడనియును D.S.P. దగ్గర దరఖాస్తు యిచ్చిరి. ఈ రెండువిషయ ములను గురించి D.S.P. విచారించెను. నూతనముగా మసీదు యొక్క అస్తిత్వమును కలిపించి కలహాములకు ముస్లింలు సిద్ధపడుచున్నా రనియును యిది పూర్వాచారమునకు విరుద్ధమనియును D. S. P. గులాం హుసేన్, బి. ఎ. గారు గ్రహించిరి. ఆయన సబ్ఇన్స్పెక్టరును బాగా మందలించి, ముస్లింలకు ఆటంకపరచవద్దని చెప్పి వెనుక తానుకూడా వచ్చెదననిచెప్పెను. యీ కారణమున హిందూప్రజలకు యెట్టిసంకోచము కలుగకుండెను. గాని సబిన్స్పెక్టరుకును, ముస్లిం మతావేశపరులకును ఆవేదన హెచ్చిపోయెను. అంతకుముందే సబిన్స్పెక్టరు పోర్తాహామచే కొందరు ముస్లింలు ఏకమై ట్లేషనురోడ్డుపైనున్న నాకాలో సుమారు ఒకవంద మంది అకస్మాత్తుగా దౌర్జన్యముతో శేవను ఆపవలెనని లాఠీల యుక్తముగా నాకాలోచేరి యుండిరి. యీ సంగతి హిందువులకు తెలియదు. యింతలో హసన్ మహ్మదు అనే వర్తకుడు ఒక డాగుకాట్టు (గుర్రంబండి)పై వచ్చి నాకావద్ద నున్న ముస్లింలకు ఏదో తిరుమంత్రము చెప్పి వెళ్ళిపోయెను. తూర్పునుంచి వచ్చు చున్న మహారాష్ట్ర హమ్మాలీల బండి నాకా దగ్గరకువచ్చెను. ఈ యధ్యనే దురదృష్టవశాత్తు రోడుమరమ్మతు చేయుటకు కంకరకుప్పలు అక్కడక్కడ పోయబడి వుండెను. నాకాలో దాగియున్న ముస్లింలు బయటికివచ్చిరోడు పైనున్న కంకరరాళ్ళను తూర్పునుంచి వచ్చే మహారాష్ట్ర హమ్మాలీలపైనను పడమరనుంచి వచ్చే ప్రజలపైనను రువ్వసాగిరి. యిది అకస్మాత్తుగా తట

స్థించుటచే ఆలోచించి పరితిఘటించుటకు అవకాశము చిక్కినది కాదు. ఆకారణమున్నరథమును రామలింగేశ్వరాలయమువద్దనే ఆపుకొనిరి. పరులు నాకావైపుకు వెళ్లిరి. అవతలనుంచి హమ్మాలీలు కూడా వచ్చికలసిరి. సాయంత్రము 5 గంటలవేళ హిందూ ముస్లింలలో పెద్ద సంఘర్షణ దెబ్బలాట జరిగెను. ఉభయపార్టీలలో చాలాపుండికి దెబ్బలు గాయములు తగిలెను. హిందువులు అరుగును త్రివ్వివేసిరి. జండాను చింపిరి. ఘర్షణ జరుగుచునే యుండెను. ఈవార్త వరంగల్లునందును హనుమకొండలోని అనధికారులకును తెలియవచ్చెను. వరంగల్లోని ముస్లిం పరిజలు కొందరు గిర్మాజిపేట వైపునను, ఉరుసు కరీమాబాదు నుంచి వచ్చిన ముస్లింలు గేటువైపునను గుమిగూడిరి. హిందువుల గుంపు చీలి చాలామంది ఎవరితోరివను వారు చూచుకొనిరి. కొందరు రామలింగేశ్వరస్వామి దేవాలయమునకు వైకివెళ్లి తలుపులుమూసి దేవాలయమును రక్షించుచుండిరి. అందులో ధర్మకర్త కొమరవెల్లి శ్రీమైలంగాయహూడా వున్నారని విన్నాను. వీధిలో కలహములను ఆపుటకై శ్రీ తూము వనదరాజు, చకిపాణి మరికొందరు విద్యావంతులు వడివీధిలో వుండి పరియత్నము చేయుచుండిరి. యిచ్చట ఒక విషయమును వారియుట ఉచితమనుకొనుచున్నాను. హనుమకొండనుంచి కొందరు ముస్లింలు స్టేషన్ వైపు వెళ్ళుటకును ఉదంతము చూచుటకును వచ్చుచుండేవారు. వారిని వైచెప్పిన విద్యావంతులు నిరపాయముగా ఆదరముతో పోనిచ్చి సాధారణ ఐక్యతను చూపించేవారు. అనగా శేవను నిరోధించిన వరంగల్ ముస్లింలతోనేగాని ముస్లింలందరితో వివోధము లేదని వారు నిరూపించుచుండిరి. కొందరు ముస్లింలు సబిన్స్పెక్టరు D. S. P. దగ్గరకు వెళ్ళి హిందువులపైన పరిబలదోషములుచెప్పి తీసికొనివచ్చిరి. ఆయన వచ్చుసరికి అరుగులేదు- జండాలేదు. ఖురాన్షరీఫ్ ఒక మోరీలో పడియున్నది. గాయపడిన కొందరు ముస్లింలు రోదనచేయుచున్నారు. యిది చూచి చర్యతీసుకొనుటకు పోలీసులకుచెప్పి వెళ్లిపోయెను. సబిన్స్పెక్ట

రము అవకాశము దొరికినది. అరస్టులు పారంభించెను. బాజారులోనున్న విద్యావంతులగు కొందరు బొల్లం నాగలింగంవద్దకు వెళ్లి జరిగిన సంగతులు చెప్పిరి. అక్కడినుండి టెలిగ్రాంలు వాయించి, పోలీసు కమీషనరు కున్న, పరిధానమంత్రిగారికిన్న తెలిపిరి. ఆరాత్రి పోలీసువారు బొల్లం నాగలింగం, సిద్దంశెట్టి లింగయ్య, అడ్డగూడు బసవలింగం, కొండూరు రాజయ్య, రామిని మల్లయ్య యింకా పరి ముగ్గురు పరిముఖవ్యక్తులున్న, ఒకవంద మంది తదితర పరిజలను అరస్టుచేసిరి. ఈ పోలీసు డౌర్జన్యములను చూచి తెలివిగలవారు వరంగల్‌నుండి తప్పించుకొని సికింద్రాబాదు, హైదరాబాదు, బెజవాడ మరియు యితర గ్రామములకువెళ్లి తలదాచుకొనిరి.

వర్తకులలో చాలామందికి సికింద్రాబాదులోను, హయిదరాబాదులోను ధనికులగు బంధువులున్నారు. వరంగలునుంచి సికింద్రాబాదుకు పోయిన వర్తకులవలన ఈసంగతిని విని సికింద్రాబాదులోని చీనాయి బారిష్టరును వకీలుగా యేర్పాటుచేసిరి. అంతేకాక హైదరాబాదులోని సుప్రసిద్ధ వకీలు పండిత కేశవరావుగారినికూడా ఏర్పాటుచేసిరి. అంతటితో తృప్తిజెందక నార్టన్ బారిష్టరును కూడా పెద్దసీజుయిచ్చి ఏర్పాటు చేసిరి. రెండవరోజు పోలీసువారు F.I.R. రిపోర్టును డిస్ట్రిక్టు మేజిస్ట్రేటు గారికి అందజేసి అరస్టయినవారిని పోలీసు విచారణములో నిర్భందములో నుంచుటకు అనుజ్ఞ పొందిరి. మూడవరోజు పరిముత్నముచేసి రిపోర్టులోని సంగతులను మోపబడిన ఆరోపణలను తెలుసుకొంటిమి. అందులో అరస్టయిన వారి పేర్లేగాక మరికొందరి పేర్లుకూడా తెలుపుచు విచారణలో తెలిసిన ట్లయిన వారిపేర్లను ముందుచేర్చబడునని వ్రాయబడి యుండెను. అరెస్టయినవారిని వదలిపెట్టుటకు దరఖాస్తు దాఖలుచేయబడి యుండెను. దాని విచారణకు వెంటనే తేదీ ఏర్పాటు చేయబడెను. ఆతేదీన చీనాయి, కేశవరావుగార్లు ముందేవచ్చిరి. తర్వాత స్పెషల్ రైలుబండిలో బారిష్టర్

నార్టన్ వచ్చెను. వారివెంట నేను, వెండెల గోపాలరావు, వెలిదె నరసింహారావు, ఉదయరాజు వెంకటేశ్వరరావుగార్లు ఉంటిమి. ప్రభుత్వ పక్షమున పయిరవికి D.S.P. గారే వచ్చిరి. నార్టన్ గారు తన వాదనలో హత్యానేరములలోను బందిపోటు నేరములలోను నిందితులను మొదటి విచారణ మధ్యనేగాక అప్పీలు సమయమునకూడా జామీనతుమీద వదలి పెట్టినట్లు హైకోర్టు తీర్పులున్నవి. అట్టి స్థితిలో పెద్ద సాహుకార్లు మోతెబర్లపైన మతావేశముతో పోట్లాడిన కేసుపెట్టి వారిని నిర్బంధించుట న్యాయవిరుద్ధమనిరి. సూపరెండెంటు గారు నిందితులను విడువకూడదనియు, నార్టన్‌గారు చూపిన తీర్పులు జామీనతు తీసుకొనదగిన కేసులలో అయి వుండవచ్చునని వాదించిరి. అంతట నార్టన్ గారు హత్య, డకేతి, . కేసులు జామీనతు తీసుకోబడిన నేరములలోనివి కావనియును మీ సూపరెండెంటు గారు లా చదివినాడా? అని ఆశ్చర్యము ప్రదర్శించుచూ మాట్లాడెను. ఉభయ వాదములు వినిన తరువాత అప్పటి కలెక్టరును డిస్ట్రిక్టు మేజిస్ట్రేటు అయిన నవ్వాబు దఫతేయార్జంగు బహదుర్ గారు జామీన్ పిటిషన్ అంగీకరించి నిందితులను విడుదల చేయుటకు ఉత్తర్వు నిచ్చిరి. అంతట సాహుకార్లు మరికొందరు జామీనత్ యిచ్చి విడుదల అయిరి. అరష్టుఅయిన వారిలో మంగిలాల్ అనే బ్రిహ్మచారి యుండెను. అతను మంచి తీవ్రవాది. తరువాత అరష్టు అయినవారి పక్షమునను F.I.R.లో వేయ్యబడి, అరష్టు కానివారి పక్షమునను నేను వకాలతు నామాలు దాఖల్ చేసి జామీన్ పిటీషన్ యిచ్చితిని. జామీనతు తీసుకొని అరెష్టయినవారిని వదిలిపెట్టుటకును అరెష్టు కానివారిని అరష్టు చేయకుండుటకును మేజిస్ట్రేటు ఉత్తర్వు యిచ్చెను. నేను సిద్దంశెట్టి నరసింహ్యంగారితో కలిసిన నాటియుండియు చాలామంది పెద్దవర్తకుల యిండ్లకుపోయి ధైర్యముచెప్పి వారు తిరుగునట్లును వ్యాపారము చేసుకొనునట్లును చెప్పితిని. వా రట్లనే తిరుగుచు వ్యాపారములను సాగించుకొనుచుండిరి. F.I.R.లో నిందితులసంఖ్య చాలా ఎక్కు

వగా నుండెను. వారిలో వర్తక పరిముఖులు అరెస్టుకాబడి విడుదలైన వారేకాక కొమరవెల్లి కాశయ్య, సిద్దంశెట్టి మల్లయ్య, ఆకారపుచెన్నయ్య మొదలగు వర్తకులును శ్రీ తూము రంగయ్య, ఉదయరాజు వెంకటేశ్వర రావు వకీలుగార్ల పేర్లకూడా ఉండెను. ఒకరోజు వెంకటేశ్వరరావుగారు కోర్టునుంచి యింటికి వెళ్ళుచుండగా పోలీసు హెడ్ క్వాట్టరు వద్దకు వారి బండిని రాగానే దానిని ఆపి వారిని లోపలికి పిలిపించి అరెస్టుచేసినాము వెళ్లవద్దని పోలీసువారు చెప్పిరి. వారివెంటనే శ్రీ పురుషోత్తమ శాస్త్రి వకీలుగారి బండికూడా వచ్చుచుండెను. వెంకటేశ్వరరావుగారి గుమస్తా వలన శాస్త్రిగారి కాసంగతి తెలిపినందున శాస్త్రిగారు హెడ్ క్వాట్టర్‌లో నున్న వెంకటేశ్వరరావుగారివద్దకు వెళ్లి, వకాలతునామాపైన సంతకము చేయించుకొని డిస్ట్రిక్టు మేజిస్ట్రేటుగారి వద్దకు వెళ్ళి జామీను పిటిషన్ దాఖల్ చేసిరి. మేజిస్ట్రేటుగారికి కేసుసంగతులు తెలుసును గనుక వెంకటేశ్వరరావుగారిని విడుదలచేయుటకు ఉత్తర్వాయిచ్చిరి. అప్పుడే ఆర్డరుయిందజేయబడెను. వెంకటేశ్వరరావుగారు విడుదలచేయబడిరి. తరువాత పోలీసువారు చాలాన్ (చార్జిషీటు) ను డిస్ట్రిక్టు మేజిస్ట్రేటువద్ద దాఖలు చేసిరి. మరియు విడుదల అయిన నిందితులను మరల అరెస్టు చేయుటకు వారంటు జారీచేయమని కోరిరి. డిస్ట్రిక్టు మేజస్ట్రేటుగారు అసలు కేసును వరంగల్ మున్సిప్ మేజస్ట్రేటువద్దకు విచారణకు పంపిరి, అరెస్టు కొరకు పోలీసు వారిచ్చిన దరఖాస్తును నామంజూరుచేసిరి. ఆకాలమున స్థానికముగా 35 మంది వకీళ్ళు పనిచేయుచుండిరి. అందులో దాదాపు 20 మంది ముస్లిం వకీళ్ళే యుండిరి. తక్కిన హిందువులలో కొందరు మతకలహాములకేసులో పనిచేయుటకు సందేహపడిరి. తుదకు ఆకాలమున బాగాపనిచేయగల సీనియరు వకీలు పెండెం గోపాలరావుగారిని ఏర్పాటుచేసిరి. వారి వెంట నేనును విలిదె నరసింహారావు, గంగు రాధాకిషన్ రావుగార్లు జూనియర్లుగా ఏర్పరచబడితిమి. మాకు సకళ్ళుదొరికినవి. పగిటిరోజు గోపాలరావు గారింట్లో మేము నలుపురము సమానేశమై కాయితములను చదివేవారము.

గోపాలరావుగారు మాకు ఆదేశములనిచ్చుచు ప్రతి విషయమునైనను దీర్ఘమైన నోట్సు వ్రాయించుచుండిరి. పోలీసువారు కేసును మున్సిప్‌కోర్టుకు బ్రాన్సుఫరుచేయవద్దని హైకోర్టులో పిటిషను పెట్టిరి. అందుచేత సిటి మొదటి తరగతి మేజస్ట్రేటుగా పనిచేయుచున్న శ్రీ ఆస్కరలీ గారిని, స్పెషల్ మేజస్ట్రేటుగా ఏర్పాటుచేసినారు. వరంగల్ వెళ్ళి వరసగా ప్రతి రోజు విచారించి, పరిష్కరించవలెనని ఉత్తర్విచ్చిరి.

శ్రీ ఆస్కరలీగారు లంచంతినే వాడుకాడు. మత, పక్షపాతము లేనివాడు. షియాశాఖకు చెందినవాడు గనుక ఆయనవద్ద తమ మాట సాగదని పోలీసువారు భయపడుచుండిరి. కేసు విచారణకు రాకమునుపే సంధి రాయభారములతో, వివాదము పరిష్కరించుకొనవలె ననుకొనుచుండిరి. దానిని నెరవేర్చుటకు పోలీసు పక్షమున వరంగల్ సెషన్సుకోర్టులో జమా నతు ఉత్తర్వు రద్దుచేయుమని పిటిషన్ పెట్టిరి. ఈకేసు హిందూ మహమ్మదీయుల మతకలహాముతో సంబంధించినది కనుక ఈవార్తలు హైదరాబాదు రాష్ట్రమంతటను వ్యాపించి పోయెను. పోలీసు అధికారులలో ముస్లిములే విశేషసంఖ్యలో నుండిరి. అప్పుడు హ్యాంకిన్ గారు పోలీసుకమీషనరుగాను మిస్టర్ గేల్ అనే ఆయన సి.ఐ.డి. డిప్యూటి కమీషనర్‌గా నుండిరి. వీరు భయములు ఆంగ్లేయులే. హ్యాంకిన్ శెలవుమీద నున్నందున గేల్ గారు కమీషనర్‌గా పనిచేయుచుండిరి. ఆయన వరంగల్‌కు వచ్చి కేసుసంగతులు తెలుసుకొని ఈతగవులకు కారకుడైన పోలీసు సబిన్సుపెక్టరును ఉద్యోగము నుండి తొలగించెను. నాకాలోనున్న ముస్లింకానిస్టేబుల్స్‌ను మార్చి సిక్కు కానిస్టేబుల్సును నియమించెను. ఆయన ఆదేశానుసారము సిక్కుపోలీసులు నాకావద్దకు ముస్లింలువచ్చి నమాజుచేయవద్దని నిషేధించిరి. యింతలో ఆసలు కమీషనరు హ్యాంకెనుగారు తిరిగివచ్చి పదవిలో ప్రవేశించిరి. ఆయన రాగానే ఈరికార్డు తెప్పించి పరిశీలించిరి. మసీదు ఆస్తిత్వము నూతనముగా గల్పించి అనవసరముగా ముస్లిమ్‌లే కలహాము కలిగించినారని దీనికి

స్థానిక పోలీసువారు వారిలో పోరిత్సాహము ఉపేక్ష కారణమని యుగ్ర హించిరి. వెంటనే కేసు రుజువుచేయు బాధ్యత వరంగల్ పోలీసు పైపనే యుండుననియును రుజువు పరచుటకు తగినంత బలములేనట్టయితే కేసు ఎత్తివేసుకొనుటయే మంచిదనియును, ఉత్తర్విచ్చిరి. వరంగల్‌లోను సికింద్రాబాద్‌లోను, హైదరాబాదులోను కొంతమంది ముస్లింలు పెద్ద వర్తకులుగానుండిరి. వారికిని వరంగల్ వర్తకులకును వ్యాపార సంబంధ ముంటూ ఉండేది. వారు ఉభయులలో రాజీపెట్టవలెనని ప్రయత్నము చేసిరి. డెబ్బలుతిన్న ముస్లిమ్‌లకు నగదు పరిహారమిచ్చుటకును యిదివరకు నాకా ఉన్నచోట హిందువుల డబ్బుతో మసీదు కట్టించి యివ్వవలెనని యును కోరుచుండి. యిందు పోలీసు అధికారులు కూడా ప్రోద్బలమును చు ముస్లింలకు సహాయము చేయుచుండిరి. హిందువులు దానికి నిరాకరించు చుండిరి. తుదకు కనీసము పరిహారములేకుండా, హిందువులను మసీదు మాత్రము కట్టించి యివ్వమనికోరిరి. అందుకును హిందువులు సమ్మతించలేదు.

సెషన్స్ కోర్టులో పోలీసువారు చేసిన నిగరాని (రివిజన్) విచారించుటకు ఒక తేది ఏర్పాటుచేయబడెను. ఆరోజు చీనాయి బారిస్టర్ మాత్రమే వచ్చియుండెను. కేశవరావుగారు రాలేదు నేను 3వ తరగతి వకీలునగనుక నాకు సెషన్స్ కోర్టులో పనిచేయుటకు అధికారముండెడిది కాదు. వర్తకులందరికి కేశవరావుగారి యందు విశ్వాసమెక్కువ గనుక వారు రాలేదని కొఉతయుండెను. వాయిదానేయించుకొనవలెనని చాలా మంది అనుకొనుచుండిరి. కేసు గెలవజాలదనియును కమీషనర్‌తో మాట దక్కదనియును పోలీసువారికి భయముండెను. నయభయములతో రాజి పెట్టి మాటదక్కించు కొనవలెననుకొనుచుండిరి. ఆరోజు పోలీసు సబ్‌యిన్స్పెక్టర్లు, సర్కిల్ యన్స్పెక్టర్లు డిప్యూటి సూపరిండెంటు 30 40 పుంది పోలీసు జవానులు అక్కడనే అరస్టుచేయుటకు వచ్చినట్లు

పర్యవర్శనము చేయుచుండిరి. ముస్లిం వర్తకులు రాజీపడితే కేసు పోవు ననుచుండిరి. జరిగితే యిప్పుడే రాజీ జరుగవలెనుగాని అవకాశము యిచ్చు టకు వీలులేదని పోలీసు అధికారులు భయపెట్టుచుండిరి. హిందువులకది యిష్టములేదు. అవమానపూరితమగు రాజీపనికిరాదని నేనుకూడా అభి ప్రాయమిచ్చుచుంటిని. బొల్లం నాగలింగంగారిని పిలిచి రాజీనామాపైన దస్కతుచేయకుండా ముందుగానే, మా వకీలు కేశవరావుగారురాలేదు వారితో సంప్రదించిగాని సంతకము చేయజాలనని జడ్జిగారితో చెప్పమంటిని నా మనోభావములను బహిరంగముగా చెప్పజాలక సాంకేతికముగా చెప్పు చుంటిని. అచ్చట కొందరు వర్తకులు నాప్రక్కనున్న గరిమెళ్ల వెంకయ్య గారితో అయ్యగారు (రామకోటేశ్వరరావు) ఏమి చెప్పుచున్నారు అని అడిగిరి. దానికివీరు హిందువులయితే రాజీపడవద్దు. ముస్లింలయితే రాజి పడవచ్చునని వారి అభిప్రాయమని వెంకయ్యగారు చెప్పెను ముస్లింల పక్ష మున ఒక రాజీనామా సిద్ధముచేసి తీసుకొని రాబడెను. అందులో మసీదు కట్టించి యిచ్చుటకు అంగీకరించినట్లును కేసు యెత్తివేసుకొనుటకు పోలీసు వారు కోరుచున్నట్లును వ్రాయబడి యుండెను. పెద్ద వర్తకుడైన ఆకారపు వెంకన్నగారును ఉదయగిరి వెంకటేశ్వర్రావుగారును మొద టనే సంతకముచేసిరి. మరికొందరు మధ్యతరగతివారుకూడా సంతకము చేసిరి. బొల్లం నాగలింగం మొదలగు పెద్దలుకొందరు దస్కతు చేయలేదు. ఆపిటీషనును గవర్నమెంటు ప్లీడరు జడ్జిగారి యెదుటపెట్టి సంతకము చేయుటకు అందరు సిద్ధముగానే యున్నారు వారిని కోర్టుబోనికి పిలిపించి తమ యెదుటనే సంతకము చేయించుకొనమని చెప్పిరి. చినాయిగారు వాయిదావేయుటయే మంచిదనిచెప్పిరి. అందరిని జడ్జిగారి ఎదుటకు పిలి చిరి. జడ్జి మానికుపా అనే పార్సీకులస్తుడుండెను. ఆయన నిష్పక్ష పాతుడు. ఆయన పార్టీలనుచూచి, మీ పైన దౌర్జన్యములేదు మీరు నిండుమనస్సుతో ఆలోచించి సంతకము చేయవచ్చుననిరి. బయటఉన్న పోలీసువారు పార్టీలు లోపటికి వచ్చేటప్పుడు త్వరగా సంతకం పెట్టమని

చెప్పుచుండిరి. లోపలనున్న వెంకన్న పార్టీవారు సంతకముచేస్తే కేసు పోతుంది. తిరిగే బాధ పోతుంది అని ప్రోత్సహించుచుండిరి. అందు వలన ఒకరివెంట ఒకరు సంతకములుచేసిరి. బొల్లం నాగలింగంగారు నేను చెప్పినమాటలను ముందే జడ్జిగారితో చెప్పక సంతకముచేసిన తరువాత ఆవేదనగానే విషయమంతయు చెప్పి వాయిదావేయుచుని కోరెను. గాని లాభము లేకపోయెను. జడ్జిగారు తమ ఎదుటనున్న నిగరానీని కొట్టివేసి అసలుకేసును పోలీసువారి కోరిక పరికారము ఉపసంహరించు కొనుటకు అనుజ్ఞ యిచ్చిరి. ఆ పరికారము కేసు కొట్టివేయబడెను. ఆరోజు ఒక ఊరేగింపుతో ముస్లింపెద్దలు వెంకన్నపార్టీవారు జై జై ధ్వానములుచేయు చు బయలుదేరిరి. మధ్యమ తరగతి రెండవపార్టీవారు సిగ్గుసిగ్గు ఆకారపు వెంకన్న ముద్దాబాదు మొదలగు వ్యతిరేక నినాదములతో తిట్టుచు బయలు దేరిరి. ఆకారపు వెంకన్న చెన్నయ్య గాన్ని గురించి దుర్భాషలతో కొన్ని కరపత్రములుకూడా పంచిపెట్టబడెను. కేసు పోయినది, వరంగల్ నగరములో కలవరము బయలుదేరెను. గాఢాంతరమునకు వెళ్లిన వారందరును స్వగృహములకు వచ్చిరి. హిందువులకు అవమానకరముగ రాజీ జరిగినదని విచారపడుచుండిరి. మసీదు నిర్వహణమునకు డబ్బుయివ్వమని నిరాకరించిరి. మసీదు నిర్మాణము జరిగినచో శాశ్వతముగా ఊరేగింపులకు నిషేధము వచ్చునని భయపడుచుండిరి. అయినను ముస్లిముల పరామర్శమువలన పరిభుత్వ మతశాఖావారు పరిభుత్వ వ్యయముతోనే మసీదుకట్టుటకు నిర్ణయించి స్థానుతీయించి కంటాక్టు యిచ్చివేసిరి.

మరల అందరము ఆలోచించి హైదరాబాదువెళ్లి రాజును దర్శించి దరఖాస్తు యివ్వవలెనని అభిపాయమునకు వచ్చితిమి. శ్రీ పెండెం గోపాలరావు, పింగిలి రంగారావు గారలు దరఖాస్తు తయారు చేసిరి. దాని వెంట స్థానిక పరిస్థితులు తెలియుగల ఒక స్లైడుగూడా తీయించి జతపర

చిరి. దానికలన హిందువుల ఉత్సవములు ఊరేగింపులకు అవరోధములు కలుగునని తేలుచుండెను.

పట్నం ప్రయాణమునకును అక్కడ నైరవీ ఖర్చులకును డబ్బు అవసరమని తెలిసిన విషయమే. అది చందామూలముగా వసూలు చేయుటకు ప్రయత్నం జరుగుచుండెను. గాని ఆకారపు వారును వారి అనుయాయులును సాహసముచేయక భయపడుచు కాలహరణము చేయుచుండిరి. సిద్ధం శెట్టి నరసింహంగారు త్యాగధనియని చెప్పియేయున్నాను. ఆయన తన స్వంతఖర్చుతో రెండు స్పెషల్ డబ్బాలను రిజర్వు చేయించుతాను రాదలచినవారు బయలుదేరమని ప్రోత్సహించెను. అందుకు పెద్దలు, చిన్నలు షుమారు 400 మంది సిద్ధపడిరి. వారికిని మార్గదర్శకుడు జ్యోతిశేషులైన శ్రీ ముక్కొండ శంకరయ్యగారుండిరి. వారు ధర్మసత్రమును నడిపేవారు. వారియందు వర్తకులకు గురుభావ ముండెడిది. అందు చాలామంది వారి శిష్యవర్గములోనివారే. వారు ప్రయాణముసాగించిరి. వర్తకులలోముఖ్యులు బొల్లం నాగలింగం, కొమరవెల్లి కాశయ్య, రామిని చుల్లయ్య, కొండూరు రాజయ్య, గరిమెళ్ళ వెంకయ్య మొదలగు ప్రముఖవర్తకులుండిరి. ఆరోజులలో నేడు అడ్వకేటుగా నున్న గూడు వరదరాజు, కో॥ శే॥ చక్రి పాణిగార్లు పట్నంలో విద్యనభ్యసించుచుండిరి. వరంగల్ వర్తకుల రాక వారికితెలిసి వారుభయులువచ్చి యీవర్తకులతో కలిసికొనిరి. వచ్చిన వర్తకులు రెసిడెన్సీ బజారులోని కందస్వామితోటలో బసచేసిరి. బొల్లం నాగలింగంగారికిని అప్పుడు ఏదోశాఖకు కార్యదర్శిగా పనిచేయుచున్న ఫరీదుజంగుగారికిని పూర్వ పరిచయముండెను. ఆకారణమున వీరందరిని తీసుకొని నాగలింగంగారు ఆయనదగ్గరకు వెళ్ళిరి. ఆయన కోసంగతులన్ని చెప్పి తమ ఆర్జీని రాజుగారికి అందచేయవలెనని కోరిరి. ఆయన ఫార్సీనవాడయినను భయపడి సహాయముచేయుటకు నిరాకరించెను. అంతట వీరందరు నిరాశతో స్వస్థానమును చేరుటకై బయలుదేరి వచ్చుచుండిరి. హుసేన్ సాగర్

చెరువుకట్ట చివరిభాగమున రాజుగారి సాన్నిధ్యమున పనిచేయు ఒకముస్లిం జవానును కలిసి వీరిసంగతి విచారించి పరిభువుదగ్గరికి వెళ్ళుటకు భయపడ నవసరములేదు. నేను స్వయముగా తీసుకొని వెళ్ళెదనని చెప్పి కింగ్‌కోఠి మార్గమునకు తిరిగివచ్చెను. వచ్చిన వరంగల్ పరిజలు ఒకపక్కున వరుసగా నడచుచుండిరి. అదే వీధి పరిక్కున రాజుగారి ఆంతరంగిక కార్యదర్శి నవాబ్ యిమ్మాదు జంగు బహదూరు ఆఫీసు ఉండెను. ఆయన మేడ్డపైన పనిచేసుకొనుచు ఈ గుంపును చూచెను. తాను మేడమీదినుంచి దిగి తన జవానునుపంపి గుంపును అక్కడనుపి వారెవరో తెలిసికొనిరమ్మనిచెప్పెను. అంతట రాజుగారిజవాను వెళ్లి వరంగల్‌లో హిందూ ముస్లింల మధ్య కొట్లాట జరిగినది, నాలుగువేలమంది పరిజలు రాజుగారి దర్శనమునకు వచ్చి యున్నారు అని చెప్పెను. ఆయన వచ్చిన పరిజలలోనుంచి కొందరు ముఖ్యులను రమ్మనిచెప్పి తన జవానును పంపెను. ఎనిమిది మంది వారి బంగళాకు వెళ్లిరి. ఆయన సంగతులు తెలుసుకొనగోరగా గురుముఖ్యులు శ్రీ శంకరయ్యగారును న్యాయశాస్త్ర విద్యార్థి వరదరాజుగారును విషయములు జెప్పి దరఖాస్తును వారికిచ్చిరి. వారు మరురోజు కింగుకోఠివద్దకు కొందరు ముఖ్యులను మాత్రము రమ్మనమని చెప్పిరి. ఆపరికారము మరురోజు కొందరు ముఖ్యులు వెళ్ళి యిమాదుజంగు బహదూరుగారిని కలిసిరి. ఈలాగానే యిమాదుజంగు బహదూరు రాజుగారిని కలిసి దరఖాస్తు యిచ్చి విషయములన్నియు రాజుగారికి బోధించెను. రాజుగారు మసీదు కట్టే పనిని ఆపుచేసిరి. స్థానిక విచారణకొరకు ఒక కమీషను నియమించెను. అందులో హిందువులైన రాజా యిందర్‌కరణ్ బహదూరు (ఒకసూబేదారు) ఆర్థిమలి మతశాఖాధికారి, వరంగల్ జిల్లా కలెక్టరు నవాబు రఫత్‌యార్‌జంగు బహదూర్ ఉండిరి. ఈసందర్భమున ఒక విషయమును వ్రాయుట సముంజసముగా నుండగలదు. అదేమనగా హైదరాబాదు పరిభుత్వ ఉద్యోగులలో ఎక్కువమంది ముస్లింలున్నారు. వారిలో ఎక్కువభాగము ఉత్తరహిందూ

స్థానమునుంచి వచ్చినవారే. వారికి మతావేశము ఎక్కువ. దక్కనులోని ముస్లింలకు మతావేశము తక్కువ. గనుక హైదరాబాదు హిందూ ప్రజలయందు వారు సానుభూతి కలిగియుండేవారు. దక్కను ముస్లింల పార్టీకి ముస్లిం పార్టీ అంటారు. అందులో హిందువులుకూడా ఉన్నారు. ఈపార్టీకి చెందినవారిలో యిమాదుద్దీన్ గొప్పవారు. వారి కుటుంబము సుతపక్షపాతము లేనిదని ప్రఖ్యాతి జెందియుండెను. ఈ కుటుంబమువారు చాలామంది పెద్ద ఉద్యోగములలో ఉండి హిందువులయెడ సానుభూతి కలిగియుండేవారు.

వరంగల్ వర్తకులకు నేను రూము రంగస్యామి సలహాయిచ్చుచుండేవారము. వరంగల్ పట్టణమున హైదరాబాదునుంచి ఖమ్మంవెళ్లే రోడ్డుపైన శ్రీ వెంకటేశ్వరస్వామి దేవాలయమున్న మధ్యన ఆనగట్టేషన్ రోడ్డుకు పశ్చిమభాగమున శ్రీ రామలింగేశ్వరస్వామి దేవాలయమున్నా ట్టేషన్ సమీపమున శ్రీ గోవిందరాజస్వామి దేవాలయమును కలవు. ఉత్సవములు సేవలు ఎక్కువగా జరుగుచుంటవి. యింతేగాక యిదేరోడ్డుపైన వివాహాది శుభకార్యముల ఊరేగింపులు జరుగుచుంటవి. ఈఉత్సవ ఊరేగింపులలో తాళమేళములు బాజాలు బజంత్రీలు వుంటవి- గనుక ముస్లింలు కోరిన స్థలమునందు నూతనముగా మసీదు కట్టినచో యిట్టి ఉత్సవములకు నిరోధములు కలుగుటయు హిందూ ముస్లింలలోనే తీరని మతకలహములకు కారణమగుననియును హిందువులవాదన. పూర్వమునుండి పోలీసునాకాను అచ్చటి చెట్టుకింది అరుగును మసీదుగా వాడుచున్నాము గనుక ఆచోట నే పక్కా మరమ్మతుతో మసీదు కావలెనని ముస్లింల కోరిక అయియుండెను. ఏర్పాటుకాబడిన కమీషను సభ్యులు వరంగలువచ్చి విచారించిరి. ముస్లిముల పక్షమున పూర్వంనుంచి మసీదున్నదని సాక్ష్యమిప్పించిరి. హిందువుల పక్షమున అపరిదేశము నాకాయుండెనే కాని మసీదు స్వరూపములేదని సాక్ష్యమిచ్చిరి. నాకాశాఖాధికారియైన అకాగాఅలీగాను అపరిదేశమును

ముస్లింలు నమాజు చేయుచున్నారు గనుక మసీదుగానే ఎంచబడుననియును అందువలన మసీదు పురాతనమైనదే ననియును అభిపాయ మిచ్చిరి. రాజా యిందర్‌కర్ బహదూరుగారు కాశీలో విశ్వేశ్వరాలయంవద్దకూడా మసీదు ఉన్నదికనుక యీ స్థలమున మసీదుకట్టుటకు అభ్యంతరము లేదనియు వరంగల్ కలక్టరు నవ్వాబు రఫత్‌యార్‌జంగ్ బహదుర్‌గారు మాతండ్రి వరంగల్‌లో సూబేదారుగానున్నప్పుడు నేను పిల్లవాడుగానుండి వరంగల్ తిరిగితిని కాని మసీదును చూడలేదు. నేను సుబేదారు, మదద్‌గారుగా నుండి వరంగల్‌లో ఉంటిని. మసీదు చూడలేదు కిలహామునకు పూర్వము తాలూకుదారు (కలెక్టరు)గా నుంటిని గాని మసీదును చూడలేదు. ఇవ్వాను చెప్పబోయే మసీదు నూతన కల్పితము కాబట్టి మసీదునిర్మాణము అనవసర మని అభిపాయమిచ్చెను. ఆయువతో ఒక పెద్దమనిషి కిలసి నీఅభిపాయ ము రాజుగారికి వ్యతిరేకముగా తోచకిలదు అని చెప్పగా ఆయన నేను సత్యము చెప్పకుంటే ఈశ్వరునికి వ్యతిరేకిని కావచ్చును అని జవాబిచ్చెను. ఆ రిపోర్టుపైన పున్నమచందు అనే ఒకవర్తకుని కొట్టును తీసుకొని (అనగా రోడ్డుకు కొంచెము స్వల్పదూరములో) అచ్చట మసీదుకట్టి బాజాపైపు ఎత్తైనగోడ కట్టమనియును హిందువుల ఉత్సవములు వాయిద్యములు నిరభ్యంతరముగా పోవచ్చుననియును యిటులయిన హిందూ ముస్లిం ప్రజలు సంతోషించెదరనియును ఫర్మాన్ జారీచేసెను. ఈ గాథ 1325 ఫసలీ (1916)లో జరిగినదని నాకు జ్ఞాపకము.

ప్రకరణము 3

హైదాబాద్ విద్యా సభలు

హైదాబాదులో విద్యాధికుల సంఖ్య చాలాతక్కువ దీనికి కారణము విద్యాభివృద్ధికి ప్రభుత్వము శ్రద్ధతీసుకొనకపోవుటయే హైదాబాదు మూడు భాషలకుచెందిన రాష్ట్రమైయుండెను. తెలంగాణ ప్రదేశము ఎక్కువది. ఇంతేగాక తెలుగువారు మహారాష్ట్ర కర్నాటక జిల్లాలలో కూడా అనేకమంది ఉండేవారు. హైదాబాదులో మదాసు యూనివర్సిటీకి లోబడిన నిజాంకాలేజి అనే ఒక శాఖాశాల హైదాబాదులో ఉండెను. అదిగాక వరంగల్, ఔరంగాబాదు గుల్బర్గాలలో మూడు హైస్కూళ్ళు ఉండేవి. హైదాబాదులో చాదర్‌ఘాట్ హైస్కూలు అనే ఒక హైస్కూలు ఉండేది. ఇవన్నియు మదాసు విధానమును అనుకరించినవి. విద్యాభివృద్ధి విరివిగా చేయవలెనని యును, ఇంగ్లీషుకు బదులు ఉర్దూభాషకు ప్రాధాన్యమివ్వవలెనని ప్రభుత్వాధికారులు కోరుచుండిరి. హైదరీగారి శ్రద్ధవలన ప్రతి సంవత్సరమును ఒకచోట విద్యాసభచేసి కొన్ని తీర్మానములు ప్రభుత్వమువారికి పంపబడేవి. హైదరీగారు ఆరోజులలో గృహవిద్యాశాఖలకు కార్యదర్శిగా నుండేవారు. ఆయన ఒక విద్యాభివృద్ధి ఉద్యమమును లేవదీసెను. అందు ఉద్యోగులు అనుద్యోగులు పాల్గొనేవారు. 1325 వ ఫసలీలో ఒకసభ హబీబుద్దీన్ అప్పటి అకౌంటెంటు జనరల్ గారి యాజమాన్యమున ఔరంగాబాదునందు జరుపబడెను. ఆంగ్లుకు స్థానికి మున్సిఫ్ మేజిస్ట్రేటుగారి ప్రోత్సాహముతో నేను, వెలది నరసింహ్మారావుగారు, తూము రంగయ్యగారు, మహమ్మద్ జహూర్ గారు తాజుద్దీన్ గారు, మునీరుద్దీన్ గారు విచ్చితిమి. ఆ సభకు శ్రీపండిత్ కేశవరావుగారు, వామన్ నాయకుగారు ఇంకాకొంతమంది పెద్దలు వచ్చిరి. విద్యాభివృద్ధికి ఎక్కువగా పాటుపడవలెనని తీర్మానములు చేయబడెను.

ఆ సందర్భమున దౌలతాబాదనందు దేవగిరిదుర్గము, ఎల్లోరా గుహలు చూడ గలిగితిని. ఆ గుహలలో అందు చెక్కుచెదరకుండ ఉన్న కైలాస మహా సభ వర్ణనాతీతము. ఔరంగాబాదులో ఔరంగజేబు నాడుకట్టించినకొన్ని (నల్లాలు) కొళాయిలు చూచితిని. వాటికి నీరు కొండమీదనుండి వచ్చునై లయేళ్ళలాగున సప్లయిఅగును. కట్టబడిన దిమ్మెలలో ఇనుపగొట్టములులేవు. మట్టితో చేయబడిన గూనపెంకులు ఉండెను. అందులో పగిలిపోయిన వాటిని ఆధునిక ఇంజనీర్లు సవరించలేకపోయిరి. కొండలమీదినుంచి వచ్చే నీటితో ఒక పడ్‌చక్కినముచుచుండేది. అనగా నీటిశక్తితో నడుపబడే విసరరాయి అనే అర్థము. అది పిండి విసురుచుండేది. ఇది ఆ కాలపు పరిశోధనలలో ఒకటిగానుండేది. అచటనే ఔరంగజేబు భార్య దొక్క సమాధిఉండెను. అది తాజ్‌మహల్‌కు సమానముగ నుండెను. దాని తరువాత మలిక్కాఫరు కట్టించిన దర్గాను చూచితిని. అదికూడా పూర్వపు నైపుణ్యమును చాటుచున్నది.

విద్యాసభలు ఉస్మానియా యూనివర్సిటీ స్థాపించేవరకు జరుగు చుండేవి. ఒక పర్యాయము మహ్మదలి సూబేదారుగా నున్నప్పుడు వరంగ ల్లులో జరుపుటకు నిశ్చయించితిమి. ఆహ్వానసంఘమునకు హఫీజుల్ హక్కుగారు అధ్యక్షులుగాను నేను కార్యదర్శిగాను నియమించబడితిమి. కారణాంతరములచే జరుపబడలేదు. ఉస్మానియా యూనివర్సిటీ ఏర్పడిన తరువాత ప్రజాపత్రసభలలో అధికారవర్గములలో ముస్లిములు పాల్గొనక పోయిరి. హిందువులు మాత్రము అప్పుడప్పుడు జరిపి మాతృభాషలో విద్యా జరపవలెనని తీర్మానము చేయుచుండేవారు. హైదరాబాదులోని ఒకసభకు హృదయనాథ కుంజూర్గారు అధ్యక్షత వహించిరి. దీని చాలా కాలముతరువాత ఒకసభ పర్భణీలో జరుపబడినది. హైదరాబాదు వరంగల్ నుండి ఎందరమో వెళ్ళితిమి. ఆ సభకు వినాయకరావు విద్యాలంకారు గారు అధ్యక్షత వహించిరి. సభికులలో ఎక్కువుండి రుహోరాష్ట్రులుండు

టచే ఉపన్యాసములు మహారాష్ట్రిములో ప్రారంభింపబడెను. ఒకతీర్మానమును నేను బలపరుచవలసి వచ్చెను.

మూడు భాషలుగల హైదారాబాదు రాష్ట్రిమునకు సంబంధించిన సభగనుక ఉరుదులోనే పరిసంగము జరుపవలసి ఉండగా మహారాష్ట్రిలు మహారాష్ట్రిమునలే వ్యాఖ్యానము చేయుచుండిరి. ఆంధ్రులైన మాకు భాష తెలియకుండెను. అందుకు నేను నా మిత్రులము ఏవగించుకొను చుంటిమి. నాసమయము వచ్చినప్పుడు యిదివరకు మాట్లాడినవారిని మాతృభాషాభిమానము చూపించినందుకు అభినందించుచు కాకతీయసామ్రాజ్యమునకు ముఖ్యపట్టణము వరంగల్లు నుండి వచ్చినేను నా మాతృభాష విడనాడుట నా మాతృభాషను అగౌరవపరచినట్లగును. కావున మహారాష్ట్రిసోదరుల ననుకరించుచు ఆంధ్రిభాషలోనే మాట్లాడుట నా విద్యుక్తమనుకొనుచున్నానని తెలుగులో నేను ఉపన్యాసము ప్రారంభించితిని. నా ఉపన్యాసము జరిగినంతసేపు మహారాష్ట్రిలలో కొందరు నన్నేవారును, మరికొందరు ఒకరిమొఖము ఒకరు చూచుకొనేవారును కనపడిరి. మొత్తం మీద నేను తెలుగులోనే ఉపన్యాసము యిచ్చినందుకు నా తెలుగు మిత్రులే గాక నిష్పక్షపాతులగు అధికారులుకూడ నెచ్చుకొనిరి. ఆనాడు డిస్ట్రిక్టు సూపరింటెండెంటుగా నుండి పోలీసు కమీషనరుగా పనిచేసిన శివకుమారలాల్ గారు ఎన్నియో పర్యాయములు జ్ఞాపకంచేయుచుండేవారు. తుదకు అధ్యక్షుడు వినాయక్ రావుగారు ఆందరిని ఉరుదులోనే మాటాడమని ఆజ్ఞాపించెను. విద్యావిషయములను గురించి ఆంధ్రిమహాసభలలో చర్చలు జరుగుచునే వుండెను గనుక యిక ప్రత్యేక విద్యాసభలకు నేను ప్రయత్నముచేసి వుండలేదు. యిట్లే మహారాష్ట్రి కర్ణాటక సోదరులు కూడా తమతమ ప్రత్యేక పరిషత్తులలో చర్చలు జరుపుకొను చుండేవారు.

ప్రకరణము 4

భారత కాంగ్రెస్ ఖిలాఫత్ ఉద్యమము

హిందు ముస్లిముల సంబంధము

1921 వ సంవత్సరములలో మహాత్మాగాంధి నాయకత్వమున కాంగ్రెస్ ఉద్యమము తీవ్రరూపముదాల్చుటయు, దానివెంట హిందూ ముస్లిం ఐక్యతకొరకు ఖిలాఫత్ ఉద్యమముకూడ కొనసాగింపబడుటయు జగద్విదితమే. ఆరోజులలో నీ ఉద్యమము బలపరుచుటకు హైదరాబాదులోకూడ సంస్థలు స్థాపించబడెను. జిల్లాలలోకూడ సంస్థలు స్థాపింపనుద్దేశించి కేశవరావుగారును మరియొక ముస్లిం నాయకుడను వరంగల్ విచ్చేసిరి. ఇచ్చట హిందూ ముస్లిం కొందరిపెద్దలను సమావేశపరచి రాజకీయ సంస్థవేర ఒక సంఘమును స్థాపించి కొందరు కార్యకర్తలను నియమించిరి. రాజకీయ సంస్థకు ప్రధానోపాధ్యాయులగారిని అధ్యక్షుడుగను నన్ను కార్యదర్శిగాను నియామకముచేసిరి. ఖిలాఫత్ సంస్థకు శ్రీహాషీ జుల్‌హక్కుగారిని అధ్యక్షులుగను నన్ను ఉపాధ్యక్షుడుగాను నియామకముచేసిరి. ఈ రెండు సంస్థలు 3 4 మాసములు పనిచేసినవి. కొన్ని తీర్మానములను అఖిలభారత జాతీయ మహాసభకు పంపబడినవి. ఖిలాఫత్ సంస్థ పక్షమున ఒకరోజు హనుమకొండలోని అబ్దుల్‌నబీషా దర్గాలో సభ సమావేశపరచబడెను. 5 6 వందల మంది ముస్లిములు సభకు విచ్చేసిరి. దర్గాలో మసీదుకూడానున్నది. మసీదులో మెహరాబ్, మెందరు అని రెండు నిర్మాణములుండెడివి. ఉపన్యాసకుడు మెంబరుమీద కుర్చొని ఉపన్యసించవచ్చును. సభ ప్రారంభించకముందు కొందరు ముస్లిం మిత్రులు చేచి యీ సభకు రామకోటేశ్వరరావుగారిని అధ్యక్షుడుగా ప్రతిపా

దించు చున్నా ననియు అట్లయిన హిందూ ముస్లిం సఖ్యతకు కారణమగునని యును చెప్పిరి. వారితో చాలసమాది వీక్షీభవించిరి. నేను ఉపాధ్యక్షుడను. నా గురుతుల్యుడగు అధ్యక్షుడు హఫీజుల్ హక్కు గారు సభలోనుండగా నేను అధ్యక్షత వహించుట సభాగౌరవమునకు విరుద్ధమనియును, ముస్లిం పార్థనా మందిరమునకు మసీదులోని సొంబుపైన ముల్లిమేతరులు కూర్చొనుట మత సాంప్రదాయ విరుద్ధమనియును నాకు నామత మెంత నాకు గౌరవమో ఇస్లాం మతముకూడ నాకు అంతగౌరవనీయమైన దనియును ఆ నియమములకు విరుద్ధముగా నేను అధ్యక్షుడుగా నుండజాలను క్షమించ మని చెప్పితిని. వారందరును సంతసించి శ్రీహఫీజుల్ హక్కు గారి అధ్వ ర్యమునసే సభాకార్యక్రమము నడిపించిరి. తరువాత అందరమును కలసి లష్కరుబజారులోని రామస్వామి దేవాలయమునకు వెళ్ళితిమి. అక్కడ అర్చకుడు మంత్రిపుష్పమును పెట్టెను. హారతి వెలగించెను. ముస్లిములలో కొందరు దేముడికి నమస్కారముచేసి కొన్నిరూపాయిలు కానుకలు సమర్పించిరి. హిందువులు ముస్లిములు కొగలించుకొని హిందు ముస్లింకు జయ అని జయధ్వానములుచేసిరి. కొలది రోజులలోనే యీ రెండు సంస్థలను గురించి ప్రభుత్వమువారు నిషేధాజ్ఞను ప్రకటించిరి. స్టేటు కాంగ్రెస్ ఖిలాఫత్ సంస్థలు నిలిపివేయుబడినవేకాని హైదాబాదులో అఖిలభారత కాంగ్రెస్ ప్రతినిధి సంఘము ఒకటిఉండేది. దాని పక్షమున ప్రయత్నముచేసి కాంగ్రెస్ మహాసభకు పంపుచుండేవారు.

కాకినాడ, మదరాసు కాంగ్రెసు మహాసభలు -

1923 సం॥ డిశంబరులో కాకినాడ మహాసభకు మేము వరంగల్ హైదాబాదు మిత్రులు చాలమంది వెళ్ళితిమి. ఆంధ్ర, మహారాష్ట్ర, కర్ణాటక సభ్యులసంఖ్య దాదాపు 100 వరకు ఉండెను. అచ్చట మేము హైదాబాదు జాతీయ మహాసభపేరుతో శ్రీవాసుదేవ నాయుడు గారి అధ్యక్ష

మున ఒకసభ జరిపితిమి. జండాలతో ఊరేగింపుచేసితిమి. మాకు బాధ్యతా యుత ప్రభుత్వమీయవలెనని (60) మంది సంతకములతో నిజాంప్రభువుకు దరఖాస్తు పంపితిమి. యీవిషయమును క్లుప్తముగా (4)వ అధ్యాయం 197వ పేజీలో కూడా వ్రాసియున్నాను. ఇట్లుచేయగానే మేము దరము దేశభ్రష్టులము కావలసి వస్తుందని భయపడితిమి. కాని శ్రీకొత్వాల్ వెంకటాస్వామిరెడ్డిగారి అనుగ్రహము, రాజనీతి చతురతమున నిజాంప్రభువుకు నచ్చజెప్పిరి. అనగా వెల్లిన పెద్దలపైన యేదేని ప్రతీకార చర్యచేసినట్లయిన ఆవేశములుపెరిగి అగ్నిరగులునని భయపెట్టెను. అంతటితో ప్రభుత్వముపాపై మాపైన చర్యతీసుకొనలేదు. గాని మా మిత్రులు రాఘవేందరావుశర్మగారిని మాత్రము సనదు లాక్కొనమని ఆజ్ఞ యివ్వబడెను. బెలగాం, మొదలగు చోట్లకు ।హాయిబాద్ సభ్యులు వెళ్లుచుండిరి. నేను శ్రీహనమంతరావుగారు, కేశవరావుగారు మొదలగు వారము నుదాగిసు కాంగ్రెస్ మహాసభకు వెళ్లితిమి. ఇంతకన్న భారత జాతీయ మహాసభలో సంబంధించిన కార్యక్రమేమి నెరవేర్చజాలకపోతిని. హాయిదరాబాద్ రాష్ట్రమున ముస్లింలకు అధికారములు పలుకుబడి ఎక్కువగా యున్నను హిందువులతో కలసిమెలసి యుండేవారు. కాని భారతమున హిందూ ముస్లిం కలహాములు ప్రారంభమై ముస్లింలీగు జిన్నాగారి అధ్వర్యమున నడపుట ప్రారంభించిన తరువాత హాయిదరాబాద్ వాతావరణము కలుషితమయ్యెను. గాని ఖిలాఫత్ ఉద్యమమువాటి ఐకమత్యతయే స్థిరముగానుండి, రజాకారు ఉద్యమము లేవదీయుక ప్రజానీకముతో యథాప్రకారం ప్రవర్తించినచో, హాయిదరాబాద్ రాష్ట్రములో పోలీసు చర్య జరుపవలసిన అగత్యమే లేకుండెడిది. నిజాం ప్రభుత్వం యథాతథాదా బహుశాఉండి యుండెడిది. యేమో 'బుద్ధిః కర్మానుసారిణీ' అని పెద్దల వాక్యము సార్థకమైనది.

ప్రకరణము శి

త్రిలింజ్ఞాయుర్వేద విద్యా పీఠము

1920 వ సంవత్సరములో బెజవాడలో వైద్యము చేయుచున్న దంటు సుబ్బావధాని అను ఒక వైద్యుడు శ్రీ కాశేశ్వరరావుగారి వద్ద నుండియు, శ్రీ డాక్టరు ఆచంట లక్ష్మీపతిగారివద్ద నుండియు ఉత్తరంలు తీసుకొని నావద్దకు వచ్చెను. ఆయనకు వరంగల్లులో ఆయుర్వేద విద్యా పరిచారము చేయవలెననియును అందుకు ఒక పాఠశాల స్థాపించ వలెనని యును సంకల్పముండెను. ఆయన తన భావములన్నింటిని నాతో చర్చించెను. మేముభయులము కలసి డాక్టరు శివలంక రామలింగంగారి వద్దకు వెళ్లి మాటలాడితిమి. వారును నాతో ఏకీభవించిరి. ఈ ఉద్యమము పెక్కుమంది అభిమానులతోను ఎక్కువ ద్రవ్యసహాయముతోను కొనసాగవలసినదిగా ఉండెను. మేము ముగ్గురముకలసి వరంగల్లులోని పరిముఖ వర్తకులతోను, న్యాయవాది తూము రంగయ్యగారితోను సంప్రదించితిమి. అటు తరువాత అప్పుడు ఇచ్చట కలెక్టర్ గా పనిచేయుచున్న రాయజగన్మోహనలాలు గారితోను సంప్రదించి ఒక నిర్ణయమునకు వచ్చితిమి. అదేమనగా వరంగల్లు బొజారుకువచ్చే బండ్లపైన బండి ఒకటింటికి ఒక అణా చొప్పున ధర్మనిధి వసూలుచేయుటయు వానివలన ఒక ఆయుర్వేద పాఠశాలయు, ఒక సంస్కృత పాఠశాలయు, ఒక ధర్మ వైద్యశాలయు నడుపవలెనను కుంటిమి.

ఈ వైవిధ్యముగా బండ్లనుంచి డబ్బు వసూలుచేయుటకు అడ్డీదారులు అనగా కమీషను వర్తకుల సహాయము చాలా అవసరమై యుండుండి. కాబట్టి వారి ఆమోదము చాల అవసరము గనుక వారిని విడివిడిగాచూచి వారి ఆమోదమును బడయుటకు ప్రతిదినము సాయంత్రం 5 గంటలనుండి 8 గంటల వరకు హనుమకొండనుండి వరంగల్లుకు వెళ్ళుచుంటిమి. అట్టి

దారులలో ఆంధ్రులేరాక కొందరు గుజరాతీ మార్వాడీలు కచ్చీ ప్రైరు నులు ఉండిరి. మేము మార్వాడి అస్తిదార్లతో సంప్రదించితిమి. వారు మా ఉద్యమములో ఇంకొక ధర్మకార్యము చేర్చ కొనుటకు కోరిరి. అనగా గోరక్షణశాలనుకూడఉంచి నడుప వలెననిరి. దానికి మేమంగీకరించితిమి. తుదకు రెండు మాసములు తిరిగి 150 మంది కమిటీమను వర్తకులతో లిఖిత ఆమోదము బడసితిమి. ఈ ఉద్యమమును స్థాపించి నడుపుటకును ధర్మనిధి వసూలు చేయుటకును ప్రభుత్వాజ్ఞాకారకు చర్యజరిపితిమి. తాలూకదారు గారి సిఫారసు ప్రకారము బాబె హుకూమత్ (Cabinet council) నుండి అంగీకార ఉత్తరువు పొందితిమి. ఈ మధ్యకాలములో మా ఆహ్వాన మునైన, ఒకటి రెండు పర్యాయములు డాక్టరు అచంట లక్ష్మీపతిగారు వరంగల్లుకు వచ్చి కార్యక్రమమును గురించి సలహా నిచ్చుచుండిరి. మొత్తి ముమీద మా ఉద్యమమునకు ఒక విశేషమైన బలము వచ్చినది. వర్తకులందరు పూర్తిగా అభిమానముతో నుండిరి. ఉద్యమమునకు "త్రిలింజ్ఞాయుర్వేద విద్యాపీఠమని" నామకరణము చేసితిమి. దానికి పరిధానముగా ఒక సం స్కృత పాఠశాల (2) ఒక ఆయుర్వేద ధర్మ వైద్యశాల (3) ఆయుర్వేద కర్మాగారము (4) గోరక్షణశాల అను శాఖలుండ వలెనని ఏర్పాటుచేసి తిమి. ఈ ఉద్యమమునకు ఆకారపు చెన్నయ్యగారు అధ్యక్షుముగాను, గరిమెళ్ళ వెంకయ్య ఉపాధ్యక్షుముగాను, నేను జనరల్ సెక్రటరీగాను, డాక్టరు రామలింగంగారు వైద్యశాఖకును, దంటు సుబ్బావధానిగారు విద్యా శాఖకును, తూము రంగయ్యగారు నిధిశాఖకును, కామిశెట్టి లింగన్నగారు ఆర్థిక శాఖకును, నేటు రామనారాయణగారు గోరక్షణ శాఖకును కార్య దర్శులుగా నియమించబడిరి. శ్రీపాదకృష్ణమూర్తి శాస్త్రిగారిని ధర్మవైద్య శాలలో పనిచేయుటకును మందులను తయారు చేయుటకు నెల 1 కి రు. 75/- జీతముతో నేర్పాటు చేసుకుంటిమి. శ్రీ ముదిగొండ చిన వీరభద్ర య్యగారు వైద్యశాలలో చికిత్సకుడుగా పనిచేయు చుండిరి. ఖండవల్లి రామకృష్ణ శాస్త్రిగారిని సంస్కృత పాఠశాలలో అధ్యాపకులుగా నియ

మించితిమి. నెల 1 కి రు. 600/-ల చొప్పున నిధి వసూలయి ఖర్చగు చుండెను. ముగ్గురు నలుగురు విద్యార్థులు సంస్కృత పాఠములు నేర్చుకొనుచుండిరి. మేముప్రతిరోజు వధ్యశాలకు తీసుకొనిపోబోయెడి పశువులను కొనుటకు ప్రయత్నముచేసి అక్కడ ఒక మనిషిని ఏర్పాటు చేసితిమి. ఆ మనిషి కొంత డబ్బు ఖర్చుపెట్టి 18 బక్క పశువులను కొనెను. వాటి కొరకు పింగిలి కోదండరామరెడ్డిగారివద్ద ఒక దొడ్డిని కిరాయకు తీసుకొని కాపరిని నియమించి వాటికి కావలసిన మేతకొని మేపించుచు కాపాడు చుంటిమి. అవి ప్రాణాపాయమునుండి రక్షింపబడి బలముకలిగి తిరుగు చుండెను. స్టేషనుకు సమీపమున దిగుషాజి దాదాభాయిగారి ఒక యిల్లును అద్దెకు తీసుకొని ధర్మ వైద్యశాలఉంచి ఉచితముగా చికిత్స చేయించు చుంటిమి. ప్రతి దినము 40, 50 మంది చికిత్స పొందుచుండిరి. ఇంతవ రకు ఉద్యమము స్థిరపడిన తరువాత దంటు సుబ్బావధానిగారు వరంగల్లుకో నివాస మేర్పరుచుకొనిరి. వారును వారి తమ్ముడు రామయ్యగారును ఇచ్చ టనే యుండిరి. సుబ్బావధానిగారు వరంగల్లులో నెల 1కి 3, 4 వందల రూపాయిలు వైద్యమువలన సంపాదించు చుండిరి. ఈవిధముగా షుమారు 8, 10 మాసముల కాలము గడచినది. ఈ మహోద్యమమును ఆంధ్రదేశ మున స్థాపించ గలిగితిమని గర్వించు చుంటిమి. ఈ సందర్భమున దురదృష్ట వశాత్తు డాక్టరు రామలింగంగారిలోను, సుబ్బావధానిగారిలోను వృత్తి సం బంధమైన మనోపలికితములు కలిగెను. ఇది విషాదమయముగా ఎగబ్రాకి నది. వీరుభయులును నాకు అంతరంగిక మిత్రులు. వీరిద్దరికి నాయందు సద్భావము విశ్వాసము ఎక్కువగా నుండెడివి. వీరిలోని భేదములను మా న్పించుటకు శాయశక్తుల పనిచేయు చుంటిని. గాని వైకి సద్దుమణిగినను అంతర్యములు సాఫుకాలేదు. ఈ సందర్భములో ఒక క్లిష్టసమస్య ఉద్భ వించినది. అదేమనగా ఆయుర్వేద విద్యాబోధన సంస్కృతభాషలోనుం డవలెనా లేక తెలుగులో నుండవలెనా అనే విషయము. సంస్కృతము లోనే వుండవలయుననియును ఆయుర్వేద విద్యతోపాటు సంస్కృత భా

పాభివృద్ధికూడ చేయవచ్చుననియును అవధానిగారి వాదము. ఈ దేశములో తెలుగు భాషయే సరిగా రాదు సంస్కృతములో విద్య నభ్యసించు విద్యార్థులు దొరకుట దుర్లభము. గనుక ఆంధ్రమునకే శిక్షణ ఇచ్చుట ఉచిత మని రామలింగంగారి వాదన. ఒకసారి కార్యనిర్వాహక సభను పిలిచి మేము విషయములను చర్చించు చుంటిమి. అందు అకస్మాత్తుగా ఆంధ్ర పత్రికానుబంధ పత్రిము ఒకటి మా ఎదుటకు తేబడినది. దానిలో తిరిలింజ్ఞా యుర్వేద విద్యాపీఠముయొక్క విద్యా విధానమును పరికటింపబడి యుండెను. భాష సంస్కృతమే యుండుననియును శిక్షణా కాలము అయిదు సంవత్సరములనియును అందు ఆచార్య, తీర్థ విశారద అనే పేరుతో పరీక్షలు జరుగుననియును వ్రాయబడియుండెను. మూడేండ్ల తరువాత విశారద, నాలుగు సంవత్సరముల తరువాత తీర్థ, అయిదు సంవత్సరముల తరువాత ఆచార్య పరీక్షలు జరుగవలెనని ఉండెను. ఈ పత్రిక సభలో మా కందజేయబడెను. ఈ విధానమును సంఘముయొక్క ఆమోదము లేకుండానును పరిధాన కార్యదర్శినైన నా సంతకము లేకుండానును ఎట్లా పరికటింప బడిన దని పరిశ్నించితిని. అందుకు అవధానిగారు ఇది ఆవధాని విధానమని నాకు బదులుచెప్పెను. అట్లయినచో సంస్థపేర పరికటింపబడుట మంచిది కాదని సభ్యులెల్లరు గట్టిగా మాట్లాడిరి. అందుపైన అవధానిగారు తన ఆశు కవిత్వముతో ఒక పద్యమును చదివెను. దాని అర్థము తాను చేయు చున్న సదుద్యమమునకు భగ్నము కలుగచేయువారిని శంకరుడు తన మూడవ నేత్రిముతో చూడవలెనని కోరబడి యుండెను. ఇందుకు రామలింగం గారును, తదితర సభ్యులు ఆవేశపరులైరి. ఆనాటికి విధిలేక సభను ఆపుచేసితిని. తరువాత మరల రామలింగం గారితోను, అవధానిగారితోను సంప్రదింపులు జరిపితిని. లాభములేకపోయెను. పిమ్మట డాక్టరు లక్ష్మీపతిగారిని ఆహ్వానించి వారికీ వృత్తాంత మంతయు దెలిపితిని. వారు శిక్షణా విధానము ఆంధ్రమునను, సంస్కృతమునను రెండు భాగములుగా ఏర్పాటు చేయవచ్చుననియును, మొదట ఆంధ్ర విధానమును ప్రారంభింప వచ్చు

ననియును సలహా ఇచ్చిరి. పాఠ్య పరిణాళికను వైద్యపండితుల ద్వారా నిర్ణయింపచేయవలెనని నాకు ఆదేశమిచ్చిరి. అంతట నేను వైద్య సమావేశము జరిపితిని. చాలమంది పండితులను ఆహ్వానించితిని. వారిలో 1 శ్రీ ములుగు రామలింగయ్యగారు, 2 ప్రతివాది భయంకర కృష్ణమాచార్యులు గారు (బెజవాడ), 3 కోరుకొండభట్టరు వెంకటపెరుమాళ్ళాచార్యులుగారు (గోసవీడు) మొదలగువారుండిరి. సభలో ప్రతివాది భయంకర కృష్ణమాచార్యులగారు, పెరుమాళ్ళాచార్యులుగారు, ఇంకొక జంగం పండితుడు, స్థానిక వైద్యులు అవధానిగారు, డాక్టరు రామలింగంగారు పాల్గొనిరి. నాలుగైదు రోజులు వరుసగా సమావేశములు చర్చలు జరిపి ఆంధ్ర విధానమును తయారుచేసితిమి. అదంతయు నాచేతితోనే వ్రాసితిని. బహుశ ఆపరీక్షకు విద్వాన్ పేరు పెట్టినట్లు జ్ఞాపకము. దీనికి లక్ష్మీపతిగారుకూడా ఆమోదించిరి. దీని తరువాత అవధానిగారు తన పట్టుదలను మానక విరుద్ధ ప్రచారమును ప్రారంభించిరి. ఇట్టి కలతలతో ఉద్యమము సాగించుట కష్టముగా తోచెను. కార్యవర్గ సమావేశము జరిపితిమి. అందులో నేను నా రాజీనామాను సమర్పించితిని. నీవు భేదాభిప్రాయములను సమర్థించుకొనుచు ఇప్పటివరకు ఉద్యమమును నడిపితివి. నీవు తొలగినప్పుడు నేనుకూడా ఉండజాలనని డాక్టరు రామలింగంగారుకూడ రాజీనామాను సమర్పించిరి. మా ఉభయుల రాజీనామాలను చూచి మీరభయులు నాకు ముఖ్యస్నేహితులు. మీరు లేనప్పుడు నేను పనిచేయజాలనని తూమురం గయ్యగారుకూడా రాజీనామాను సమర్పించిరి.

అధ్యక్షుడు ఉపాధ్యక్షుడు వర్తకులే కాని కార్యనిర్వాహక వర్గులు కారు. వారికి ఈ వ్యవహారములో అనుభవము దూరవిచారము లేదు. ఆ కారణమున మా రాజీనామాలను అంగీకరించిరి. వాస్తవముగా మేము ముగ్గురము లేనిది ఆ ఉద్యమము నడువజాలదని వారు గ్రహింపవలసి యుండెను. కాని వారు వింటనే ఆవధానిగారి కోరికపైన ఉదయరాజు వెంక

శేశ్వరరావుగారిని ప్రధాన కార్యదర్శిగా ఏర్పాటు చేసికొనిరి. అంతట నుంచి క్రమక్రమముగా ఉద్యమము మూలబడినవి. నౌకరులు తొలగిపోయిరి. వసూళ్ళు ఆగిపోయినవి. తుదకు శ్రీ రామకృష్ణ శాస్త్రిగారికిని శ్రీ పాదకృష్ణమూర్తి శాస్త్రిగారికిని జీతము లిచ్చువారే లేకపోయిరి. అడతీదారులలో కొందరు వసూలుచేసిన డబ్బును తామే హరించుచుండిరి. మరి కొందరు వసూలు చేయుట మానివేసిరి. అవధానిగారికి వైద్యవృత్తి స్తంభించి పోయినది. కలెక్టరుగారు మరియొక చోటికి బదిలీ చేయబడిరి. ఈ దుర్ఘటనలన్నియు ఉద్యమ వినాశనమునకు కారణమయ్యెను. ఉద్యమము నిలచిపోయినది. అనాలోచన పరుడును తీవ్రవాదియు అయిన అవధాని తాను నాటిన మొక్కను తానే పీకివేసి బెజవాడ వెళ్ళిపోయెను. దీనికి నేనే దోషినని జ్ఞాపకము వచ్చినప్పుడల్లా దుఃఖించుచుంటిని. ఏలనగా పలుకుబడిగల నేను రాజీనామా నీయక ఒక్క సుబ్బావధానిగారిని తొలగించి పంపి నేసినట్లయిన ఉద్యమము నిరాఘాటముగా కొనసాగింప గలిగేవారము. ఒకప్పుడు సత్త్వగుణము అపాయకరముగా పరిగణింప బడవచ్చును. రజోగుణముచే కార్యసిద్ధి, శాంతి సంభవించవచ్చును. అందు వలననే శ్రీకృష్ణభగవానుడు ఒక్క శిశుపాలుని శిరచ్ఛేదముచేసి రాజసూయయాగ అధ్వర్యమును కొనసాగింపచెసేను ఈ విషయములు ఉద్యమ రికార్డును చూచినప్పుడెల్ల జ్ఞాపకము చేసుకొని విచార పడుచుండేవాడను. ఈ విషయమునే ఒక సందర్భమున మా పూజ్యమిత్రులు మాడపాటి హనుమంతరావుగారికిని జ్ఞాపకము చేసియుంటిని. నాకు మాత్రం సంస్కృత విద్యాభివృద్ధి, ఆయుర్వేద విద్యాభివృద్ధి పరిశక్తిమాత్రము హృదయమున అంతరించి పోలేదు. అది నలుబది సంవత్సరముల తర్వాత ఫలోన్ముఖియైనది. దానిని మరియొక చోట వ్రాసితిని.

ప్రకరణము ౬

స్థానిక పరిపాలనా వాంఛ

లోకల్ ఫండ్ మునిసిపాలిటీల సంస్కరణలు

హైదరాబాదు రాష్ట్రములో చాలా కాలమువరకు మునిసిపాలిటి లోకల్ ఫండ్ శాఖలు కలిసి యుండెడివి. జిల్లా కమెటీకి తాలూక్దారు (కలెక్టరు) అధ్యక్షుడుగానుండి యేడుగురు (7) అధికారేతర సభ్యులు నియామకము చేయబడేవారు. (Nominated) 7 గురు అధికారవర్గము వారుండేవారు. 1330 ఫసలీకి పూర్వము తాజుద్దీన్‌గారు సభ్యులుగా నుండి చనిపోయిరి. వారి స్థానే అప్పుడు కలెక్టరుగానున్న శ్రీ రాయ జగ్ మోహన్‌లాలుగారు నన్ను అనధికార సభ్యుడుగా నియామకముచేసిరి. ఆ కమెటీలో నేను 15 సంవత్సరములు సభ్యుడుగానుండి పనిచేసితిని. నేను సభ్యుడనుగానుండి పనిచేయుచున్న కాలములో ఈ రెండు శాఖలను అనగా వరంగల్లు మునిసిపాలిటీని లోకల్ ఫండును విడతీయుచుని ప్రతిపాదించితిని. అది ఆమోదింప బడినది. కాని కమెటీ ఒకటిగానే యుండెను. తాలూకాలలోకూడ యిదే విధముగా రెండు శాఖలు విభజింపబడెను. అనగా వ్యవహార పత్రములు లెఖ్ఖలు విడదీయబడెను. వరంగల్లు మునిసిపాలిటీ ఆదాయముఖర్చులకు చాలనందున సంవత్సరం 1కి రూ. 24000/-ల చొప్పున లోకల్ ఫండు ఆదానుండి తీసుకొని మునిసిపాలిటీకి ఖర్చుపెట్టబడుచుండెను. లోకల్ ఫండు డబ్బును భూస్వాములు చెల్లించేవారు. సఫాయి పన్నులను నగరవాసులు చెల్లించేవారు. బీదరైతుల డబ్బు నగరవాసుల సుఖమునకు వ్యయపెట్టకూడదని వాదించితిని. తక్కిన సభ్యులు నాతో ఏకీభవించిరి. గాని రూ. 24000/-లు మునిసిపాలిటీ బడ్జెటులో ఆదాయము నుండి తీసివేసినచో పనులు నెగ్గజాలవని సంశయము కలిగెను. అందుకుగాను సంవత్సరం 1కి రు. 8000/-లు చొప్పున తక్కువ చేయుచు 3 సం

వత్సరముల అనంతరం లోకల్ ఫండునుంచి యేమి యీయకూడదని నిర్ణయించితిమి తరువాత ఖమ్మం బోర్డును యితర టర్నింకుబోర్డ్డుకును సమీపముగానున్న గ్రామములకు విలేజిబోర్డ్డులువేయుటకు తీర్మానము పెట్టితిమి. అది అంగీకరింప బడెను. కొన్ని ప్రైమరీ పాఠశాలలు లోకల్ ఫండు డబ్బుతో నడుపబడు చుండేవి. వాటిలో మరికొన్ని అధికము చేయుటకు ప్రయత్నము చేసితిమి. సాధారణంగా తీర్మానము లన్నింటిలో సభ్యులను అధ్యక్షుడును అయిన తాలూకుదారుగారును నాతో యేకీభవించుచూ ఉండేవారు. ఒకవేళ కోర్టుపని యుండుటచబట్టి సభా సమ్యకాలమునన్నే వెళ్లుటకు సెలవుగోరినట్లయితే తాలూకుదారు ముఖ్యముగా శ్రీ అబ్దుల్ బాసిత్ ఖాన్‌గారు కమిటీపనిని ఆపుచేసేవారు.

మాంటుఫర్డ్ సంస్కరణములు వచ్చినతర్వాత హైదారాబాదు రాష్ట్రమునకు రవిన్యూమంత్రిగా పనిచేయుచున్న వేక్‌ఫీల్డు అనే ఆంగ్లేయుడు జిల్లాబోర్డులకు మునిసిపల్ కౌన్సిళ్ళు ఉండవలసిన విధానమును గురించి అభిప్రాయము యీయమని జిల్లా కలెక్టరును కోరెను. అందు 1. లోకల్ ఫండు మున్సిపాల్టీల స్వరూప మెట్లుండవలెను. 2. సభ్యుల సంఖ్య ఎంత ఉండవలెను. 3. ఓటర్ల అర్హత ఎట్లుండవలెను. అని ప్రశ్నలు చేయబడెను. వరంగల్లుజిల్లాకు ఈలేఖ అందిన తరువాత ఒక సబ్‌కమిటీ నేర్పాటుచేయబడెను. అందులో నేను, శ్రీసుదర్శనరావుగారు, అవులియా ఖాదిరిగారు అనే ముగ్గురము సభ్యుల మంటిమి. నేను హైదారాబాదు, వరంగలులోగల దేశాభిమానులగు సభ్యులతోను శ్రీ కాళేశ్వరారావుగారి తోను సంప్రదించి మదారసు మునిసిపాలిటీ లోకల్ బోర్డుఅక్టులను తెప్పించి చదివి నివేదికను తయారుచేసితిని. నా నివేదికలో ఓటర్సుఅర్హత రు. 10/- లు పన్ను చెల్లించగలవా రుండవలెననిన్నీ మునిసిపాలిటీలకు జిల్లా బోర్డులకు సంబంధములేకుండా వేరువేరుగా ఉండవలెననిన్నీ, సభ్యులలో నాలుగవ వంతు నియామక పూర్వకముగాను తక్కిన మూడువంతుల సభ్యులు ఎన్నిక

పూర్వకముగాను నుండవలెనని వేదికలో వ్రాసితిని. కొంచెం యింపు మించుగా నానివేదిక పరికారం వరంగల్లు మున్సిపల్ బోర్డుకు 36 మంది సభ్యులుండవలసి వస్తుంది. అలాగే జిల్లాబోర్డులో 8, తాలూకాల పక్షమున 16 మందియు ప్రత్యేక నియోజకవర్గముల పక్షమున ఎన్నికలద్వారా 16మంది సభ్యులును మొత్తం 32 సభ్యులుండవలసి వచ్చేది. నా నివేదిక కొంచెం ఎంచుమించుగా మాంటుఫర్డు సంస్కరణములకు అనుకూలముగానుండెను. ఈ రిపోర్టుపైన మామిత్రులు సుదర్శనరావుగారు నాతో పూర్తిగా నేకీభవించిరి. శ్రీఅవులాలియాఖాదరీగారు నాతో వ్యతిరేకించిరి. ఇదిస్వార్థభావముగల హిందువుల కోంకలని దీనివల్ల ముస్లిములకు నష్టరుగుఃని అభిప్రాయమిచ్చెను. ఈ నివేదిక కమిటీ ఎదుట చర్చలోనికి తేబడినది. 23 సభలలో చర్చించబడినది. కమిటీలో శ్రీఅవులియా ఖాదరీగారు ఒక్కడే గాక కొలిపాక శ్రీరామరావుగారును మరియొందరు అధికారేతర సభ్యులు కూడా వ్యతిరేకించిరి. నాతో శ్రీ దివ్నాజీయిటాలియా, ముర్తుజాసేటు, సుదర్శనరావుగారు యేకీభవించిరి. కలెక్టరు శ్రీ అబ్దుల్ బాసిత్ ఖానుగారు సహకారశాఖ అధ్యక్షులుగా నుండి కలెక్టరు పదవికి వచ్చినవాడగుటచే ప్రజారంజకమగు సంస్కారములు చేయవలెనని అభిప్రాయముగలవాడుగా నుండెను. గాని ప్రభుత్వ పాలసీని వ్యతిరేకించుటకు జంకుమండెను. ఈయన దూరాదూర విచారపడగుటచేతనే మరల మరల రెండుపర్యాయముల చర్చలకు అవకాశము యిచ్చెను. తుదిపర్యాయము ఇంగ్లండులో విద్యనభ్యసించివచ్చిన ఎగ్జిక్యూటివు యింజనీర్ శ్రీ జె. ఎం. ఖాన్ నాతో యేకీభవించుచు యింకా యెంతకాలము ప్రజలకు పౌరసత్వ హక్కులను యీయకుండా గడిపెదరు. ఈనివేదిక యేల అంగీకరించకూడదని ఆయన గట్టిగా వాదించెను. అంపుపైన అధ్యక్షుడు కలెక్టరు నాతో రాజీచేరములు పెట్టెను. 14 స్థానములకు బదులు 21 స్థానములు ఏర్పాటుచేసి అందు 14 అధికారేతర సభ్యులను నియామకపూర్వకముగా ఏర్పాటుచేసితక్కిన

7 స్థానములు అధికార్లకు యిచ్చినచో ప్రజలకు ఆశాజనకముగా ఉండ
గలదు. అందుకు మీరు ఏకీభవించెదరా అని నన్ను అడిగెను. నేను వారి
చ్చిన సదభిప్రాయమునకు వ్యక్తిగతముగా సంతసము తెలుపుచూ నా నివే
దికను మాత్రము మార్చుటకు యిష్టపడజాలను. గనుక మీరు మీఅభిప్రాయ
మిచ్చి సిఫారసు చేయవచ్చునని చెప్పితిని. నానివేదికను మాత్రము ప్రభు
త్వమునకు అందజేయవలెనని కోరుచున్నానని చెప్పితిని. ఈ సంధిపద్ధతికి
మరికొందరు ఏకీభవించుటచే కలెక్టరుగారి అభిప్రాయము బలపడెను. ఆ
ప్రకారం కమెటి అభిప్రాయం నానివేదిక యుక్తంగా సుబేదారికి పంప
బడెను. దీనికి కొలది రోజులలోనే ఖమ్మంలో ఆంధ్రమహాసభ శ్రీ పుల
జాల రంగారావుగారి అధ్యక్షతన జరుపబడెను. అందులో నేను ఈ తీర్మా
నమును ప్రవేశపెట్టితిని. నాతో అప్పుడు అత్రాఫు బల్దాజిల్లా బోర్డు సభ్యు
డుగానున్న శ్రీ రంగారెడ్డిగారు ఏకీభవించిరి. ఆ సభలో స్థానిక పరిపాలన
సమస్యయే ప్రాముఖ్యము బొందియుండెను. ధైర్యముతో పౌర సత్వపు
హక్కులను గురించి ప్రజావాణికి తెలుపుటకు అదే మొదటి పర్యాయము
గానుండెను. ఇట్లే 1, 2 తీర్మానములు నేను ఆ సభలో ప్రవేశపెట్టితిని.
వాటిని ముందు వివరించెదను. మరురోజుననే వ్యవసాయ ప్రదర్శన సభకు
వెళ్ళుచుండగా C.I.D యిన్‌స్పెక్టరు శ్రీ నరసింహాచారి నాతో కలిసెను.
సభా విశేషము ఏమి అని నేను అడిగితిని. అందుకు వారు మా రెండు తీర్మా
నములు తీసివేసినచో సభలో చెప్పదగిన విశేషమేమిలేదని ఆయన బదులు
చెప్పెను. అనగా ఒకతీర్మానము స్థానిక పరిపాలన గురించినది రెండవది
దేశములోని వర్తక సంఘములద్వారా వసూలగుచున్న ధర్మకర్చును గురించి
అయియుండెను. నా రెండవ తీర్మానము ధర్మాదాయ సొత్తును గురించి
ఉండెను. ఇందులకు ప్రభుత్వమువారు అలజడి చెందవలసిన పనిలేకుం
డెను. నేను నరసింహాచారిగారితో మీ రిపోర్టు అంతయు నా వైపునే వ్రాసి
యున్నారా? అని అడిగితిని. వారు అపూర్వమైనట్టియు, సహేతుకంగా
మాంటుఫర్డు సంస్కరణములను పురస్కరించుకొని నిజవాంఛలను తెలు

పుట రాజదోహము కాదని నేనెరుగుదును. నేనట్లే వ్రాయుచున్నానని తెలిపెను. మొత్తంమీద స్థానిక పరిపాలనా హక్కులనుగురించి నానివేదిక ప్రభుత్వమునకు సమర్పించి ఖమ్మం ఆంధ్రమహా సభలో తీర్మానములు ప్రవేశపెట్టి యేకగ్రీవముగా అంగీకరింపజేసిన భాగ్యము నాకే లభించినదని మనవి చేయుచున్నాను.

అప్పుడు సుబేదారు దారాజీ చినాయిగారు ఉండిరి. వారి మదద్ గారు రాయె ఏకనాథ ప్రసాదుగారుండిరి. ఏకనాథ ప్రసాదుగారు నా నివేదికను పూర్తిగా చదివి సంతోషించి మాంటుఫర్డ్డ సంస్కార శాసన ములను మద్రాసు లోకల్ బోర్డుల మునిసిపాలిటీ శాసనములను (ఇంగ్లీషు) తెప్పించిపెట్టుమని కోరెను. నేనట్లే ఆ శాసనములను తెప్పించి యిచ్చి తిని. వారు చదివి సుబేదారుగారికి నా రిపోర్టు వినిపించిరి. సుబేదారు నన్ను పిలిపించి సహృదయంతో కొంత మాట్లాడెను. ఆయన నా నివేదిక నుగురించి సంతోషము వెలిబుచ్చుతూ కమెటీ అభిప్రాయముతో ఏకీభవిం చెదనని వ్రాసెదననియును మీ నివేదికనుకూడా ప్రభుత్వమునకు పంపెద మనికూడా చెప్పెను. తుదకు అదేప్రకారం రెండు వంతులు నియామిక సభ్యులతోకూడిన కమెటీలు యేర్పాటు చేయబడుచూ పోలీసు చర్యవరకు తరువాత కొన్ని సంవత్సరముల వరకుకూడ అట్లే జరుగుచుండెను. నేను ప్రతి ఆంధ్రమహా సభలోను మరల మరల చర్చకు తీసుకొని వచ్చుచుం టిని. ఏకగ్రీవముగా తీర్మానించ బడుచుండెను.

నేను మునిసిపాలిటీలలో నున్నంతకాలమునిరోగ్నహామాటముగా ఆత్మ ప్రబోధకమైన విషయములనే నివేదించు చుండేవాడను. చాల భాగము నా తీర్మానములు ఫలోన్ముఖములగు చుండెడివి. ఒక సంవత్సరము టోలు గేటు వేలంలో దాదాభాయి భిక్షాజీకి యివ్వబడెను. గేట్లు అంతకుముందే నిర్ణయము కాబడి ప్రకటించబడెను. అయినను రైల్వే స్టేషను తరువాత టవుక వెలుపల నూతనముగా ఒక టోల్ గేటు వెట్టించ వలెనని కోరెను.

అది ఒక కమెటీలోకి చర్చకు వచ్చెను. ఆ సభకు కలెక్టరు లేనందున ఖాజా అల్తాపు హుసెన్ దువ్వం తాలూకుదారు అధ్యక్షత వహించెను. ఆయన కంట్రాక్టర్ స్నేహితుడు. శ్రీ ఫరీదురజీ P.W.D ఇంజనీరు కంట్రాక్టరు స్వజాతీయుడు. ఇంకొక తహశీల్దారు అధ్యక్షునకు లోబడేవాడు. నేను ఆ తీర్మానమునకు వ్యతిరేకించితిని. ఆ స్థలమున గేటు పెట్టినచో వర్తకుల కును యితర పబ్లిలకును తీరని నష్టము వాటిల్లగలదని ఆచోట గేటు పెట్టుటకు వీలులేదనియును ఒకవేళ ప్రభుత్వమునకు అది యిష్టమున్నచో దాని కొరకు రెండవ వేలము పెట్టవలెననియును వాదించితిని. నాతో ముగ్గురు సేటు అనే మెంబరు మాత్రము ఏకీభవించెను. వగల్వీ అనే పోలీసు సూపరింటెండెంటు స్థిరాభిప్రాయములేకుండా నేను మాటాడినప్పుడు నాతోను అధ్యక్షుడు మాటాడినప్పుడు ఆయనతోను ఏకీభవించుచుండెను. ఎట్లయినను అధ్యక్షుని పక్షమున మెజార్టీ ఉన్నది. గనుక నా అభిప్రాయమును నెగ్గజాలదని గ్రహించి నాఅభిప్రాయమును సహేతుకముగా వ్రాయించి దానిని పైఅధికారులవద్దకు పంపుమని కోరితిని. అట్లే చేయబడినది. అది ప్రభుత్వమునకు పోయిన తరువాత ప్రభుత్వ సెక్రటరీ నాతో ఏకీభవించెను. వారి మెజార్టీ అభిప్రాయము తోసివేసెను. నేను సభ్యుడుగానున్న కాలములోనే వరంగల్లులో నూతనముగా సైడు కాలువలు యేర్పాటు చేయుబడెను. దానికి బహుశా రు. 35000/-లు ఖర్చుపెట్టినట్లు జ్ఞాపకం అదే కంట్రాక్టరుకు కొంచెం సదుపాయంగా కంట్రాక్టు యిచ్చిన కారణమున తక్కువ మొత్తంలో హానుమకొండ పురవనములో ఒక టవున్ హాల్‌ను అదే కంట్రాక్టరు ద్వారా నిర్మాణము చేయించబడినది. బహుశా అప్పుడు నయీమ్‌యార్ జంగ్ కలెక్టరుగా నుండేవాడు. తరువాత దానికి సమీపమునే యిటీవల మహాత్మాగాంధి విగ్రహము శ్రీ ప్రకాశం పంతులుగారిచేత ఆవిష్కరణ చేయించితిమి. దీర్ఘకాల సభ్యత్వములో జరిగిన యితర నిజేవములను గ్రంథ విస్తరణచేత వ్రాయలేదు. ఎన్నియో విషయములలో నేను అధికార వర్గమునకు లోబడక సత్యముకొరకే ప్రయత్నించు చుంటిని.

ప్రకరణము 8

వరంగల్ కాకతీయ కాన్ఫరెన్స్

ఆంధ్ర చారిత్రిక పరిశోధన మండలియను పేర రాజమండ్రిలో ఒక సమాజము స్థాపించ బడినది. అందు ఆంధ్ర సామ్రాజ్య చరిత్రను పరిశోధనచేసి ప్రకటించ వలెనని వారి యుద్దేశ్యము. ఆ మండలికి రాజమహేంద్రవరపు ఆర్ట్స్ కాలేజి ప్రొఫెసరు శ్రీ రాళ్ళభండి సుబ్బారావు గారు కార్యదర్శిగా నుండిరి. వారు కళింగ, కాకతీయ విజయనగర సామ్రాజ్య చరిత్రలను ప్రకటించుటకు సంకల్పించి కళింగ సామ్రాజ్యమునుగురించిన ఒక మహాసభను జరిపియుండిరి. అటుతరువాత కాకతీయ సామ్రాజ్యమునకు సంబంధించిన మహాసభను వరంగల్లులో జరుప దలచిరి. గాని సభను గురించి నైజాం ప్రభుత్వములోనున్న కఠిన నియమ నిబంధనలను గురించి తెలుసుకొనుటకు సుబ్బారావుగారు హైదరాబాదు వెళ్ళిరి. శ్రీ ఖుర్షీద్ అలి (నాజం తర్జీకు అస్మాదు) వమవాహీర్ (సనదులను మొహర్లను భద్రపరిచే అధికారి)గారు ఆయనకు స్నేహితులగుటచే ఆయనద్వారా సభ జరుపుటకు హోం సెక్రిటరీవద్ద దరఖాస్తుయిచ్చి అనుజ్ఞ పొందెను. అంతేగాక హోం సెక్రిటరీకే విద్యాశాఖతో సంబంధ ముండుటచే హైస్కూలు భవనములో సభ జరుపునటులకూడ అనుజ్ఞ పొందెను. వారు శ్రీ మూడపాటి హనుమంతరావుగారితో సంప్రదించి నావద్దకు హనుమంతరావుగారి లేఖను తెచ్చెను. దానిని నేను శిరసావహించి మహాసభను వరంగల్లులో జరుపుటకు వాగ్దానముచేసి సంసిద్ధుడనైతిని. విద్యావిషయము గనుక వరంగల్లులోని విద్యాధికులు, ముఖ్యముగా న్యాయవాదులు నాతో సహకారమొనర్చిరి. కార్య నిర్వాహణమునకు శాఖలనువిభజించి ప్రత్యేక ప్రత్యేక కార్యదర్శులుగాను, సహాయ కార్యదర్శులుగాను నియామకం చేసుకొని పనిచేసితిమి. నేను ప్రధాన కార్యదర్శిగా నుంటిని. ఆ సభలోకూడ నా

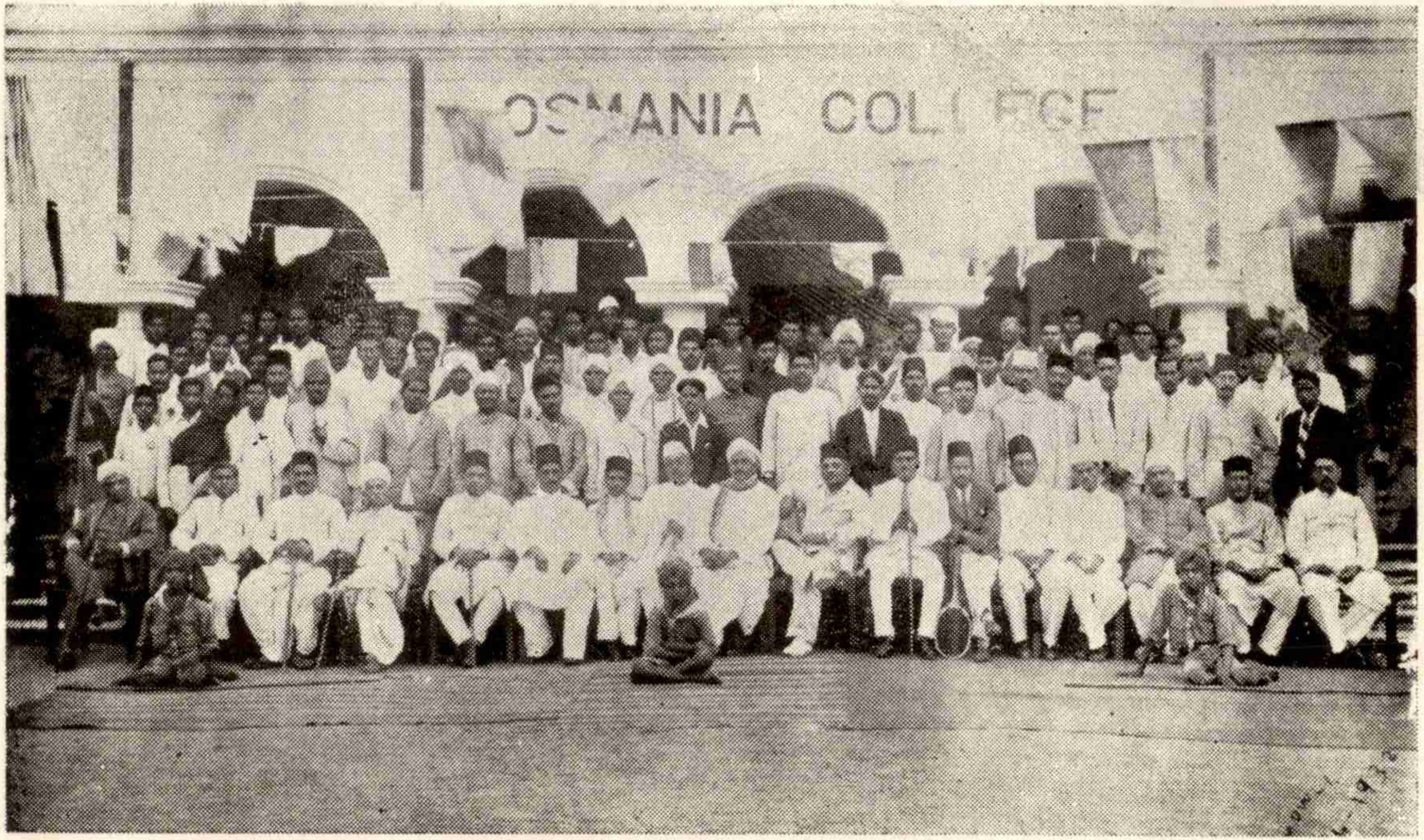

ఆంధ్ర చారిత్ర పరిశోధక మండలి వారిచే ఒరుపబడిన కాకతీయ మహాసభ

మిత్రులు శ్రీ జమలాపురం గోపాలరావు, పరచ రంగారావు, శ్రీ ఆవంచ వెంకటాద్రిరావు, శ్రీ గురాద్రిరావు, కాలూరు రామచంద్రరావు, శ్రీ వరదరాజా గార్లును, ఉదయరాజు వెంకటేశ్వరరావుగారునూ, సహాకార మొనర్చి పనిచేసిరి. పెక్కుమంది విద్యార్థులు సేవాదళముగాచేరి పనిచేసిరి. ఆ దళమునకు శ్రీ ఉదయరాజు రాజేశ్వరరావు దళాధిపతిగా నుండెను. శ్రీ శ్రీ మాత్ర దూపాటి రమణాచార్యులుగారు ఎన్నియో శాసనములను తాళపత్ర గ్రంథములను ఆయా కాలమునాటి గంటములను, నాణెములను సమకూర్చి యిచ్చిరి.

వేసవి సెలవులగుటచే విద్యాశాఖవారి అనుమతి పర్మిషన్ం విశాలమైన బోర్డింగు భవనమునుకూడ తీసుకుంటిమి. మహాసభకు సిరుగూరు హనుమంతరావుగారు నిజాం కాలేజి ప్రొఫెసర్ అధ్యక్షుడుగా నుండుటకు, పింగిలి వెంకట్రామిరెడ్డిగారు ఆహ్వాన సంఘాధ్యక్షుడుగా నుండుటలను ఏర్పాటు కాబడెను. అప్పుడు అబ్దుల్ బాసిత్ ఖాన్‌గారు తాలూకుదారుగా నుండిరి. ఆహ్వాన సంఘ కార్యదర్శులు (8) గురునూ, సహాయక కార్యదర్శులు 16 మంది ఉండిరి. వీరందరు నావద్దకువచ్చి సంప్రదింపులుచేసి పనులు నెరవేర్చుచుండిరి. C.I.D పోలీసులు ప్రతిరోజు యేదియో ఒక రిపోర్టును పంపుచునే యుండిరి. అది సుమారు రెండుమూడు వందల పేజీలవరకు వచ్చినదని విన్నాను. గోవిందరావు తహశీల్దారుగారు విచారించిరి. వారివల్ల నాకు కొన్ని సంగతులు తెలియుచుండెడివి. వాటిని నేను లెక్కచేసేవాడినికాను. ఒక రోజున నేనును, మహాసభ కార్యదర్శి రాళ్ళభండి సుబ్బారావుగారును కలెక్టరును చూచుటకు వెళ్ళితిమి. కలెక్టరుగారు ఆవేశముతో కలెక్టరుతో సంబంధము లేకుండ పైపైననే ప్రభుత్వ అనుజ్ఞ సంపాదించినారే అని హేళనము చేసెను. ఆయన నా స్నేహితుడైన ఖుర్షీద్‌అలిగారు. తీసుకొనివెళ్ళి అనుజ్ఞ యిప్పించినారని చెప్పెను. అటుతరువాత నాపైపు తిరిగి మీవద్ద ప్రతిరోజు రహస్య సమా

వేశములు జరుగుచున్నవని హెచ్చరించెను. నేను సమావేశములు జరుపుట సత్యమేనని చెప్పి రాజకీయములతో నాకు సంబంధము లేదని చెప్పితిని. మరియు నేను ఆహ్వాన సంఘ పరిధాన కార్యదర్శిని గనుక నావద్దకు కార్య దర్శులు 25 మంది ఆహార పదార్థములు, వసతి గృహములు సభా మందిర ములనుగురించి నాతో సంప్రదించి నా ఆదేశమును గొనిపోవుటకు పరితి దినమును వచ్చెదరనియు, కర్తవ్యమును తెలియని మీ C.I.D పోలీసువారు లేనిపోని వార్తలను తెలిపి మీరు ఆపోహ కలుగచేయు చున్నారని తెలిపి తిని. అంతేగాక సభయొక్క ఉద్దేశ్యములు మేము తయారు చేయుచున్న స్థానిక పరిశోధనల వివరములను తెలిపితిమి. ఆయన చారిత్రిక సభ గనుక మీరు ఉత్సాహముతో పనిచేయుమని చెప్పిరి. ఈ సభవల్ల ప్రభుత్వము నకు ఏదో వత్తడి రావచ్చునని హైకమాండులో ఆందోళన కలిగెను. పోలీసు సూపరింటెండెంటు నిరంజనసింగ్ అనే శిఖ్ఖుమతస్థుడును తాలూకు దారు శ్రీ అబ్దుల్ బాసిత్ ఖాన్ అనే మహమ్మదీయుడున్నూ సుబేదారు శ్రీ దారాజ్జి చినాయి అనే పారశీకుడున్నూ యీ విధముగా భిన్న మత ములకుచేరిన ఉన్నతాధికారులు ఉండిరి. గనుక హైకమాండువారికి భయ ములేకుండెను. వీరందరిని సభకు వెళ్ళుచుని ఆదేశించిరి. మేము హైస్కూలు బోర్డింగులోని ఒక గదిలో పురాతన గంటములను, నాణ్యములను, తామ్ర శాసనములను, తాళపత్ర గ్రంథములను ప్రదర్శన కొరకు అమర్చి పెట్టితిమి దానిని చూచుటకు పోలీసు సూపరింటెండెంటు నిరంజనసింగ్ గారు నన్ను తీసుకొని ఆ గదిలోనికి వచ్చిరి. ఈ ప్రదర్శనమును చూచిరి. వారు ఆశ్చర్య ముతో మూర్ఖులు వృథా ఆపోహలను కలిగించు చున్నారు. ఇది చారిత్రా త్మక సభ (ఆంధ్ర) హిస్టారికల్ రిసర్చ్ సొసైటీ) ఇది ఆంధ్ర కల్చరును వివ రించే వస్తు ప్రదర్శనము దీనికి రాజకీయములకు సంబంధములేదు. అని చెప్పి వెళ్ళిపోయెను.

దాదాపు 100 మంది విద్యార్థులు సేవాదళములోచేరి అధ్యక్షుని

ఊరేగింపులో దళాధిపతి ఉదయరాజు రాజేశ్వరరావు సైనిక దుస్తులతో నడచుచుండెను. నేను వెంకటేశ్వరరావు గారినిచూచి మోతీలాల్ నెహ్రూ కాంగ్రెస్ అధ్యక్షుడుగా నుండుటయు జవహర్లాల్ నెహ్రూ సేనా దళాధిపతిగా నుండుటయు జరిగెనని జ్ఞాపకముచేసి మీ కుమారుని ఆదేవిధముగా చూచు చున్నారని చెప్పితిని. ఇదిఅంతయు నీవే జేయుచున్నావని నాకు బదులు చెప్పెను. ఈ మహాసభ ది. 21-7-41 ఫ. తేది అనగా 27-4-32 సంవత్సరము రోజున మహాసభ ప్రారంభమై రెండు రోజులు మహా వైభవముతో హైస్కూలు భవనమున శ్రీ సిరుగూరు హనుమంతరావు గారిఅధ్యక్షతన జరుప బడినది. ఆ మహాసభలో దిగువ వ్రాయబడిన స్వాగత పద్యములు చదువ బడినవి.

ఓం.

కాకతీయ సభా స్వాగత పద్యములు

ఉ॥ స్వాగత మాంధ్రులార । భుజశక్తి ధురంధర కాకతీయ రా
ట్స్వాగన వద్యకీర్తి విభవ పరికటీకృత మోవబాహ్యధా
రాగమనేతులార । మహితైక శిలానగరీ మహోత్సవా
భ్యాగతులార ! మీకిదియ స్వాగత మిద్దిపరిగ్రహింపరే ॥

సీ॥ పరిసరించె నీవీటి పరిస్తరాంచలముల జినదేవతాంకమా శిల్పలక్ష్మి
కాంచె నీవీటి దుర్గద్వారములనుండి కాకతీయన్నపాల కౌశలంబు
అలరె నీవీటి మహాసభాముఖమున సుకవి విద్యా నాథు సూక్తిసుభలు
తనరె నిచ్చటి మహీధర సానువులపయి ఆంధ్రజాతీయ ధ్వజావళింబు

తే. గీ॥ ఇది త్రిలింగ మహా రాజ్యపదవి యిదియ
విస్మృతాంధ్ర మహా రాజ్య వీరభూమి
ఇదియ యీ నాటియోరుగ ల్లిచ్చునీకు
స్వాగతం బందుకొనుఁడు మహాంధ్రులార ॥

సీ॥ పాడైన యీ కోటగోడలలో నెందుఁగను మొఱఁగీనదో మా కాకతమ్మ
భూగర్భమున నిందుఁబూడిపోయునో దేశమేలినతల్లి మా యేకవీర
అవతార మెటవీడనాడెనో కాకతి భూపకల్పకము స్వయంభూవిభుండు
ఏపయ్యెనో దేశహితమెంచి యవతార ధారియైచనిన మైలారువిభుఁడు

తే.గీ॥ పూర్వవిఖ్యాతి చిహ్నముల్ భూమిగతము
లగుట నెచ్చటడాఁగెనో యాంధ్రిమాత
శిథిలములఁగాంచి తెలియఁగాంక్షించు సో
దరాంధ్రి మణులార! మీకు సుస్వాగతంబు।

సీ॥ నవలక్షధానుష్కనాథులు మండలాగ్రిములెత్తి రాజమార్గములనడువ
కవిగృహాంగణములు కావ్యగీతములచే మాపుఁజేఁ పోకతేవ మారుమ్రోయ
రత్నసింహాసనాగ్రిమున రుద్రుదేవవసియించి విక్రిమపటిమ నెఱప
ఆకాశమొరయుచు నాంధ్రిసామ్రాజ్యప తాకిక లింటింటఁ దాండవింప

తే.గీ॥ మణిగణాలంకృత మనోజమదగజాధి
రోహణుడుయై కాకతికుమార రుద్రిదేవ
చక్రివర్తి చరించు నీస్థలమహత్త్వ
మరయు బుధులార మీకు సుస్వాగతంబు॥

సీ॥ కనుమాయలేదింకఁ గాకతీయన్నపాల శేఖరకల్పిత శిల్పలక్ష్మి
మఱుపురాలేదింక మహితవిద్యానాథ కవిరాజగంభీర కావ్యగీతి
చెదరలేదింక లక్ష్మీభారతీవిలా సాకరద్వార బంధాదికంబు
తమగలేదింక నుభ్యచ్ఛిలాపాకారకల్పితదుర్గవర్గప్రశస్తి

తే.గీ॥ కలము ప్రిత్యణువున నిటఁ గాకతీయ
రాజకోటీరమణిష్ణుణి రక్తరేఖ
కనుఁగొనుం డాంధ్రిసామ్రాజ్యగౌరవంబు
ఆంధ్రిమణులార! మీకు సుస్వాగతంబు॥

హనుమకొండ.
21-7-41 ష.

ఆహ్వాన సంఘము
కాకతీయ సభ.

అది వేసవికాలము. మహాసభ హైస్కూల్లు భవనములో జరుగు చుండెను. వాయువు స్తభించెను. బయట జరిపించుమని అధ్యక్షుము కోరెను. నేను విద్యార్థులకు చెప్పితిని. వారు ఒక్కసారి 70 బెంచీలను కుర్చీలను 200 మంది విద్యార్థులు వరుసగా తెచ్చుచుండిరి. వారి దృశ్యమును చూచి వారధిబంధన చేయుచున్న వానర సైన్యము జ్ఞప్తికి వచ్చెను. చారిత్రి పరిశోధకులగు కొందరు వరంగల్, పాఖాల్, రామప్ప మొదలగు చోట్లకు తిరిగి చారిత్రి విషయములను వ్రాసుకొని వెళ్ళిరి. సభానంతరము నిరతాన్నదాత, దేవ సేవకుడైన స్వర్గీయ వామక నాయకుగారు మీరు పిండివంటలతోను మంచి నెయ్యి, పెరుగు, పాలు, మజ్జిగతోను అతిధి సత్కారము చేసినారు. మీ వరంగల్లులోవలె మేము భోజన ఏర్పాట్లను చేయజాలమని అభినందన వాక్యములను చెప్పెను. వామక నాయకువంటి మహాదాత ఇట్లనుటకంటె వరంగల్లు కీర్తిదాయకమైన విషయము మరియొ కటి ఉండదని నా విశ్వాసము. తరువాత బోర్డింగులోని కలెక్టరు అబ్దుల్ బాసిత్ఖాన్, పిన్సిపాల్ అబ్దుల్ అజీజ్ఖాన్ తమంతట తామేవచ్చి మావద్ద ఆంధ్రి భోజనముచేసి మెచ్చుకొనిరి. చరిత్రితో సంబంధించిన 1, 2 పుస్తకములు బాసిత్ఖాన్గారు మా సంస్థకు సమర్పించిరి. మేము వేసిన పందిళ్ళు, పాకశాలలు బోర్డింగు విద్యార్థుల సౌకర్యముకొరకు యిప్పించుమని కోరిరి. అందుకు నేను సమ్మతించి వారికి ఒప్పగింత పెట్టితిని. ఆంధ్రి చారిత్రి పరిశోధక మండలివారు కాకతీయ మహాసభ అనే పేరుతో చారిత్రి పరిశోధక విషయములను, ఉపన్యాసములను విశదీకరించుచు సుమారు 300 పేజీలుగల గ్రంథమునుప్రకటించిరి. ఆ కాలమున ఆహ్వాన సంఘముయొక్కయు, మహాసభ యొక్కయు చిత్రిపటములను యిందులో చేర్చనైనది. అందు ఎందరో తెలంగాణా నాయకులును దేశభక్తులను చూడవచ్చును.

ప్రకరణము ఆ
సహకారోద్యమము

హైదరాబాదు రాష్ట్రములో 1326 ఫసలీలో సహకారోద్యమము ప్రారంభించ బడినది. వరంగలులో ఒక కేంద్ర సహకార బ్యాంకు స్థాపించ బడినది. దానికి కొలది రోజులలోనే కొలిపాక శ్రీరాంగారు కార్యదర్శిగానుండి చాలకాలం పనిచేసిరి. అప్పుడు ఈ జిల్లాలో శ్రీసొంద రాజన్ అయ్యంగార్ అనే ఆయన ఇన్స్పెక్టరుగా నుండెను. ఆయన మేధావి. ఉహా రచనా చతురుడు ఆయన ఈ జిల్లాలో పలువిధములైన సహకార సంస్థలను స్థాపించెను. అందొకటి సహకార వస్తు విక్రయశాల కొంతకాలము జరిగిన పిమ్మట ముందు చెప్పబోయే విధముగా నాకును ఆయనకును పరిచయము కలిగెను. తర్వాత వచ్చే వస్తు విక్రయశాల ఎన్నికల సందర్భములో నన్ను కార్యదర్శిగాను, సదాశివరావుగారిని సహకార్యదర్శిగాను ఎన్నిక చేయించెను. వెంటనే ఆయన శలవునొద వెళ్ళిపోయెను. వస్తు విక్రయశాలను కొన్నిరోజులు నడపితిని. మామూలు ఉప్పు, మిర్చి, మొదలగు పదార్థములను విక్రయించుట వలన ప్రత్యేకత యేమి కనబడకపోయెను. లెక్కలు చూడగా చాలా నష్టము కనిపించెను. ఆడిట్ చేయించితిని ఆది 1922 సం॥క్రము భారత దేశమంతయు మహాత్ముని ఆదేశానుసారం ఖద్దరు ప్రాముఖ్యము యెక్కువగుచుండెను. కాబట్టి వస్తువిక్రయశాలలో ప్రత్యేకత కల్పించుటకు రు. 2000/- ఖద్దరు బట్టను కొంటిని. దానిలో సుమారు 800/- రూపాయిల ఖద్దరును శ్రీ కాశేశ్వరరావుగారి ఆదేశానుసారం బెజవాడ పంపితిని.

ఇంకా కొంత బట్టను శాలువలుగాను, పక్క బట్టలుగాను, తువాలలుగాను, రుమాలలుగాను ఉంచుటకు అట్టకము చేయించితిని. తక్కిన

సమకూర్చి చాలభాగము తీసివేసితిని. డబ్బు కోపరేటివ్ సెంట్రల్ బ్యాంకులో కట్టివేసితిని. ఎన్ని పర్యాయములు కార్యవర్గ సమావేశ మేర్పాటు చేసినను సభ్యులు సమావేశమునకు రానందున కోరముకాక సభలు ఆపవలసి వచ్చెను. ఈ విధముగా నేను 2 సంవత్సరములు నడిపితిని. తుదకు అప్పుడు రిజిస్ట్రారుగానున్న శ్రీ అబ్దుల్ బాసిత్ ఖాన్ గారు వరంగల్ వచ్చిరి. వారి సంగతులన్ని చెప్పి నన్ను కార్యదర్శి పనినుండి విముక్తి చేయుమని కోరితిని. ఆయన సంఘము నిమిత్తము నావల్ల దరఖాస్తు తీసికొని సంఘమును రద్దుపరచెను. తరువాత రెండు సంవత్సరములకు లిక్విడేటర్ రఫీమహమ్మద్ ఖాన్ వచ్చి వస్తువులన్నిటిని వేలం వేసెను. దాని వివరములు లిక్విడేటర్ ఆఫీసు తవకలు వారియొట అనవసరము. ఈ సమ్యకాలములో వరంగల్ జిల్లా పక్షమున ఆహ్వాన సంఘము ఏర్పాటుచేసి సహకార మహాసభను జరిపించితిని. దానికి శ్రీ ఆర్ముద్ అయ్యంగారు అధ్యక్షత వహించిరి. ఎందరో సహకారోద్యము అధికారులు సంఘ సభ్యులు విచ్చేసిరి. దానికి నేనే కార్యదర్శిగానుంటిని. ఆ సభలో చాలా తీర్మానములు ప్రయోజకరములయినవి నివేదించితిని. అందు వడ్డీరేటు నూటికి నెల 1కి 1-0-0 చాలా ఎక్కువనియును 100 కి 0-8-0 కన్నా ఎక్కువ ఉండకూడదని వడ్డీకి వడ్డీ కట్టకూడదనియును, ఏ సందర్భమునను అసలుకన్న వడ్డిఎక్కువ చేయకూడదనియును చెప్పబడిన తీర్మానములు ముఖ్యమైనవి. కొందరు మిత్రులు ప్రతిఘటించిరి. కాని తీర్మానములు ఆమోదించ బడినప్పటి నాకు జ్ఞాపకము. ఈ 40 సంవత్సరముల కాలములో మే 43 సంవత్సరములుతప్ప తక్కిన కాలములో వరంగల్ కోపరేటివ్ సెంట్రల్ బ్యాంకుకు డైరక్టరుగానుండి పనిచేసితిని. నేడును పనిచేయుచున్నాను. బ్యాంకు అధికారరీత్యా కలెక్టరు అధ్యక్షుడుగా నుండుటయు, ఉపాధ్యక్షుడు మాత్రము ఎన్నుకొన బడుటయు జరుగుచుండెను. నేను కొన్ని సంవత్సరములు ఉపాధ్యక్షుడుగా పనిచేసితిని. 1953 మే సంవత్సరంలో కోపరేటివ్ జిల్లా మహాసభ నిశ్చయించితిమి.

ఆ సభకు ఆహ్వాన సంఘము నేర్పాటు చేసితిమి. నేను అధ్యక్షుడుగను, శ్రీ జమలాపురము గోపాలరావు, వేముగంటి రత్నాకర్ రావుగార్లు కార్య దర్శులుగ నియమింప బడితిమి. సభ్యుల కోరికపైన జిల్లా పర్యటన చేయు టకు నేను అంగీక రించితిని. ములుగు, మహబూబ్‌ఆబాద్, ఖమ్మం తాలూ కాలు తిరిగితిని. ఒక ఆంబోతునుకూడా వదలిపెట్టుటకు సెక్రిటరీ జహీర్ అహమ్మద్ గారివల్ల అనుజ్ఞపొందితిని. నేను ఖమ్మం వెళ్ళినప్పుడు కాంగ్రెస్ కార్యకర్త రామకిషోరుగారు సెంట్రల్ బ్యాంకు కార్యదర్శిగా నుండిరి. వారు సమావేశము చేయించలేదు. కాని టూకా సంఘమును కమ్యూనిష్టు కార్యకర్తలు నడుపుచుండిరి. వారు నన్ను ఆహ్వానించి సభ సమావేశపరి చిరి. నేను ఒక విషయమును మనవిచేసితిని. నా పూర్వసేవ యెట్లున్నను నేను ఏ రాజకీయ పార్టీకి చెందినవాడనైనను నేడు సహకార సంఘ కార్య కర్తనుగా వచ్చితిని. గనుక మానవులలో మానవత్వము విశ్వమానవసౌభ్రా తృత్వము పరస్పర సహకారము గురించి మాత్రమే నేను ప్రచారము చేయు చున్నాను. మేము ములుగులో సభ జరిపి రాత్రి 9 గంటలకు జీపులో వచ్చుచుండగా దారిలో ఒక పెద్దపులి రెండు పిల్లలతోసహా కూర్చొని ఉన్నదనియును మాకు మేము అహింస ప్రేమ సహకారము ప్రచారము చేయువారము గనుక ఆ వ్యాఘ్రము తలవంచుకొని చుమ్మలను పోనిచ్చినది అదికూడా మాయెడల సహకారము చూపినదని చెప్పితిని. సభ్యులందరు కమ్యూనిష్టులే గనుక వారు ఏమి చెప్పలేక పోయిరి. మహాసభ 20-5-53 19 తేదీ బుధవారం జరుపవలెననియును ప్రారంభకులు ముఖ్యుండైన శ్రీ బూర్గుల రామకృష్ణారావుగారును, అధ్యక్షుడు శ్రీ మాధవరావు అన్వార్ గారు ఉండెవరనియును ఏర్పాటు చేసికొంటిమి. పనులు ప్రారంభింప బడెను. కాని కారణాంతరములచే సభ ఆగిపోయెను.

నియమావళి సరవణ రుణముల అంగీకారము మొదలగు ముఖ్య విష యములు ఉపసంఘముల ద్వారా పరిష్కరింప బడుచుండెడివి. ఈ ఉప

సంఘములకు నేను తరుచుగా సభ్యుడుగాఉండి పనిచేసితిని. మరియు పని చేయుచున్నాను. గాని సహకారోద్యమము వలన ఇప్పటివరకు ప్రజలకు తృప్తికరమగు సహాయము లభించి యుండలేదు. ఇంతేకాక ఈ డిపార్టు మెంటు అధికారులు తమ అధికారమును పలుకుబడిని సాగించుచునే యున్నారు. వాస్తవముగా ఈ శాఖను పూర్తిగా ప్రజలకు ఒప్పగింతపెట్టి తమరు వారికి సహకారము చేయువలసి యుండెను. ఇప్పటివరకును బాధ్యత తమదేనని కార్యకర్తలు గ్రహించుటలేదు. అట్టి అవకాశముకూడా వారికి కల్పించ బడలేదు. కాబట్టి ఇకముందైనను అధికారవర్గము తమ అధ్వర్యము ను సడలించుకొని స్థానిక స్వపరిపాలనమువలె ప్రజాయుక్తము చేయుట ఉత్తమ పక్షము.

ప్రకరణము ౯

న్యాయవాది సంఘము

నేను దాదాపు 1330 ఫసలీ (1920-21)లో న్యాయవాద సంఘమునకు కార్యదర్శిగా ఎన్నుకోబడితిని. కొన్ని రోజులవరకు సంఘము ఐకమత్యములో నడుపబడెను. హనుమకొండ గ్రామమధ్యమున ఒక యిల్లు అద్దెకు తీసుకొని దానిని ప్లీడర్సు క్లబ్బుగా గడుపుచుంటిమి. గాని నిజాంప్రభువుగారు వరంగల్‌కు వచ్చెదరనియును, ఆయనకు అధికారులు, అనధికారులు అందరు నజరానాలు యివ్వవలెననియును యేర్పాట్లు జరుపబడెను. కరీంనగరంలో గోవిందరావు తాలూకు దారుగారు రు. 600000/-లు వసూలుచేసిరి. వరంగల్లులో జగ్‌మోహన్‌లాలుగారు రు. 200000/-లు మాత్రమే వసూలుచేసెను. వకీళ్ళు ఒక్కొక్కరు ఒక అసెస్సీ (రు. 30-00) విలువగలది. 5-00 నగదు యిచ్చుటకు

యే ర్పాటు చేసుకొంటిమి. దర్శనంచేసి నజరానా సమర్పించవలసి యుండేది. దర్శనమునకు వెళ్ళేవారు తెల్లని వేషమువాని, తెల్లని వస్త్రాలు లేక పోగ, నధముకు జల్తారు బగులోసులో వెళ్ళవలసియుండును. మేమీ పరికారము తయారుగానుంటిమి. గాని యీ మధ్యన రాజుగారికి ఎవరో ఒకరు లేఖ వ్రాసిరి. అందులో వరంగల్లు మకాంలో మీకు అపాయము చేయుటకు కుట్ర జరుగుచున్నదని తెలిపిరి. ఆయన పరియాణము మానుకొనలేదు. గాని అధికార వర్గమునకు మాత్రమే నజరానా యిచ్చుటకు అవకాశము యిచ్చెదననియు తక్కినవారు యేదోఒక శాఖాధిద్వారా సమర్పించవలయునని సందేశముపంపిరి. మేము సెషన్సుజడ్జిగారిద్వారా పంపవలసి వచ్చినది. సెషన్సు జడ్జిగారు సంఘ పక్షమున పరితినిధికి అవకాశము కల్పించెదనని చెప్పిరి. మా సంఘాధ్యక్షుడు హఫీజుల్ హఖ్ గారు తాను వెళ్ళుటకుగాని నజరానా యిచ్చుటకుగాని అంగీకరించక, నీవుగాని మరి యెవరైనాగాని వెళ్ళవలెనని కార్యదర్శిఅయిన నాకు ఆజ్ఞాపించిరి. సంఘములో నాకంటె యింకా పెద్దలున్నారు. గనుక నేను సాహసించక కార్యవర్గసభ సమావేశ పరచితిని. ఆ సభలో శ్రీ మునీరుద్దీన్ గారికిని శ్రీ రామరావుగారికిని పోటీవచ్చెను. సర్వసభ్య సమావేశము పిలువవలసి వచ్చెను. అక్కడను రెండు కక్షలు పనిచేసెను. తుదకు సంఘనిచ్ఛిత్తి ప్రారంభమయ్యెను. నేను మరికొందరము సెషన్సు జడ్జిగారివద్దకు వెళ్ళి యిద్దరిని పంపుటకు అవకాశమివ్వమని కోరితిమి. అందుకు ఆయన అంగీకరించెను. అప్పుడు వారిద్దరి పేర్లనువ్రాసి సెషన్సు జడ్జిగారికి పంపితిమి. రాజుగారు ఖాజీపేట రైల్వేస్టేషన్‌లో బండిలో వుండిరి. ఒకడేరా (సమాన)లో కూర్చొని పోలీసు బందోబస్తుతో నజరానాలు తీసుకొనెను. వకీళ్ళుకూడా ప్రభుత్వమునకు ఊర్ధ అధికారులుగానే నుండెదరు. గనుక వారికి దర్శనమిచ్చి నజరానాలు తీసుకొనుట సమంజసమని శ్రీ జగన్మోహనలాలు కలెక్టరుగారు సాహసముచేసి వారితోచెప్పిరి. మేమందరము

సెషన్సు జడ్జిగారి దగ్గరనున్న మా డబ్బును తీసుకొనివెళ్లి నజరానా యిచ్చి తిమి. నేను నజరానా యిచ్చునప్పుడు కలక్టరుగారు నన్ను పరిచయము చేసి, ప్రసంగవశాత్తు తమ దర్శనము కొరకు ఆశేషజనం వేచిఉన్నారని వారికి దర్శనమీయవలెనని రాజుగారితో మనవిచేసెను. అంతట నీవే బాధ్యుడవా అని రాజుగారు కలక్టరును ప్రశ్నించెను. కలెక్టరు ధైర్యముతో నా జిల్లాలో శాంతికి నేనే బాధ్యుడను గనుక తమకొరకు నాతల యిచ్చెదనని జవాబు యిచ్చెను. రేపు 8 గంటలకు రాజభవనమునకు వచ్చెదమని రాజుగారు చెప్పిరి. తరువాత మా న్యాయవాదులు అందరు నజరానాలు చెల్లించిరి. మరురోజు రాజుగారు రాజభవనమునకు వచ్చెను. అనేకమంది వెళ్లి దర్శనము చేసుకొని నజరానాలు యిచ్చిరి. అది బహుశా 1332 ఫసలీ అని జ్ఞాపకము !తరువాత న్యాయవాద సంఘములో మనసులు కలవక చందాలను యీయమని, సంఘము లేదనియును మిత్రులు వాదించుచుండిరి. సంఘముండుననియును చందాలు యీయకున్నను నడిపెదమనియును చెప్పుచు 2, 3 సంవత్సరములు సంఘమునడిపి అవసర విషయములు చర్చకుపెట్టుచుంటిని. తరువాత మునీరుద్దీన్‌గారినిఅధ్యక్షునిగా చేసితిమి. సంఘములో నూతన బీజము వేయబడినది. చందాలు యిచ్చెదమనిరి. బకాయీలుండినను చందాలు చెల్లించుతూనే ఉండిరి. అంతకుపూర్వమే శ్రీ పండిత కేశవరావుగారు H.C జడ్జి పదవినుండి విరమింపబడి మరల న్యాయవాది వృత్తి అవలంబించెను. ఆయన ఉద్దేశ్యము న్యాయవాది వృత్తి, న్యాయమూర్తి పదవికన్నా తక్కువకాదని నిరూపించుటయే తమ అభీష్టమనిరి. వారా ప్రకారము మరల సనదు తీసుకొని పని ప్రారంభించిరి. ఆయన మొదట న్యాయవాద మహాసభను హైదారాబాదులో జరుపనిశ్చయించెను. అందుకు ఆ సభకు ఆయనే అధ్యక్షుడుగానుండెను. నేను నా మిత్రులు వెళ్లి పనిచేసితిమి. తరువాత ఆయన అప్పటి శాసనసభకు న్యాయవాద సంఘపక్షమున అభ్యర్థిగా నిలుచుటకు ప్రయత్నించెను. మేము అందరము వెళ్లి ఓట్లునిచ్చితిమి.

ఆయన మరల శాసనసభ్యుడుగా ఎన్నుకోబడిరి. (మరల అనగా హైకోర్టు న్యాయమూర్తి పదవి స్వీకారమునకు ముందు కొన్ని సంవత్సరములు శాసనసభా సభ్యుడుగానుండెను)

నేను కార్యదర్శిగానున్న కాలంలో హైదారాబాదు మిత్రులతో ముఖ్యులగు అస్కరీ హసన్ బారిస్టరుగారి పేరిశేపణచే వరంగల్లుకు న్యాయవాద మహాసభను ఆహ్వానించితిమి. అప్పటివరకు బారిస్టరు అక్బర్ అలీ ఖాన్ కార్యదర్శిగాను, అస్కరీహసన్‌గారు అధ్యక్షుడుగా నుండిరి. నేను వరంగల్‌లో ఆహ్వానసంఘం యేర్పాటు చేయుటకు సమావేశము జరిపితిని. సభికులలో చాలమంది ఆహ్వాన సంఘమునకు నేను కార్యదర్శిగా నుండవలెనని మునీరుద్దీన్‌గారు అధ్యక్షుడుగా నుండవలెనని అభిప్రాయపడిరి. గాని యువక మిత్రుడు ఫజల్ హుసేన్‌గారికిని వారి కొలదిమంది అనుచరులకును ఫజల్ హుసేన్‌గారు కార్యదర్శిగా నుండవలెనని ఉండెను. బహుజనాభిప్రాయము నావైపు ఉండుటచే నేనే ప్రధాన కార్యదర్శిగాను జములాపురపు గోపాలరావుగారు నాకు సహాయ కార్యదర్శిగాను ఎన్నుకొనబడితిమి. మేము వరంగల్లులో కొన్ని ముఖ్యమైన సభలుజరిపితిమి. వాటిలో నేను అధ్యక్షుడుగాను లేక కార్యదర్శిగానువుండిపనిచేసితిని. నా కెప్పుడును సర్వాధికారములను నేనొకడనే గ్రహించవలెనే భావనగలవాడనుగాను. కాబట్టి ఆహ్వాన సంఘ కార్యక్రమము 8 ప్రధాన శాఖలుగా విభజించి ఒక్కొక్క శాఖకు ఒక్కొక్క కార్యదర్శిని ఆయనకు 3గు సహాయ కార్యదర్శులను యేర్పాటు చేసితిమి. ఈ విధముగా పెక్కుమంది వకీళ్ళకు పదవులు లభించి పనిచేయుట కుత్సాహము కలిగెను. శ్రీ పరచా రంగారావుగారు వ్యవహారపత్ర కార్యదర్శిగాను, శ్రీ ఆవంచ వెంకటాద్రిరావుగారు ఆహార కార్యదర్శిగాను, శ్రీ గురాద్రిరావు రామచంద్రరావుగారు ఆర్థికశాఖ కార్యదర్శిగాను, శ్రీ వరదరాజాగారు సభా నిర్వాహణ కార్యదర్శిగాను యింకా కొందరు తదితర శాఖలలోనుండి పనిచేసినట్లు నాకు జ్ఞాపకము. ఈ

మహాసభ తెలంగాణమునకేగాక, మహారాష్ట్ర, కర్నాటక ప్రాంతములతో కూడిన 16 జిల్లాలకు సంబంధించినదై యుండెను. సభకు శ్రీ దివాన్ బహద్దూర్ R. అయ్యంగారు అధ్యక్షత వహించిరి. స్థాయీ సంఘమువారు చేయవలసిన పనికూడ నేనే చేసితిని. అనగా చిత్తు తీర్మానములు తయారు చేసితిని. స్థాయీ సంఘ కార్యదర్శి నా గౌరవ మిత్రుడు అక్బర్ అలీఖాన్ గారు (నేటి M.P.) నేను తయారు చేసిపెట్టిన కార్యక్రమము స్వీకరించి నా సంపర్కదింపులతో నడిపెను. 16 జిల్లాలనుండి న్యాయవాద సంఘ ప్రతినిధులు విచ్చేసిరి. హిందువులకు వేరుగాను, మహమ్మదీయులకు వేరు గాను వసతులు యేర్పాటు చేసితిమి. అందరికి పక్వాన్నములతో భోజనము పెట్టితిమి. సభ శాంతముగాను మర్యాదగాను నెగ్గినది. వరంగల్ మిత్రులు ఐకమత్యముతోను అమితోత్సాహముతోను పనిచేసి ప్రతిష్ఠ సంపాదించు కొనిరి. వసూలైన డబ్బులో 900/- రూపాయిలు మిగిలినందున దానితో 64 సంపుటములు ఊరుదు ఇండియన్ లా రిపోర్టునుకొని కోర్టు లైబ్రరీలో నుంచితిని.

వరంగల్‌లో ఎంతవైభవముగా మహాసభ జరుపబడెనో ఆ మోస్తరు గా యిప్పటివరకు మరెక్కడను జరుపబడి యుండలేదు. నేను 14, 15 సంవత్సరములు కార్యదర్శిగా నుండుటయే గాక 2, 3 పర్యాయములు అధ్యక్షుడుగా ఎన్నుకోబడి కొన్ని సంవత్సరములు అధ్యక్షుడుగా పనిచేసి తిని. రజాకారు ఉద్యమ సమయములో నేనే అధ్యక్షుడిగానుంటిని. కోర్టు బహిష్కారము చేసితిమి. ఆ విషయమును విపులముగా ముందు చెప్పెదను.

బార్ కౌన్సిల్

పోలీసుచర్య జరిగి గవర్నర్ పరిపాలన ప్రారంభించిన తరువాత బార్ కౌన్సిలు ఏర్పాటు చేయుటకు నియమావళి తయారు చేయబడెను.

హైకోర్టు న్యాయవాదుల పక్షమున 10 మంది ప్రతినిధుల ఎన్నికలు కావలసియుండెను. అందుకు హైకోర్టు బారులో సమావేశము జరుపబడి సిటీ హైదరాబాదు సికిందరాబాదు పక్షమున కొందరిని జిల్లాల పక్షమున కొందరిని అభ్యర్థులుగా నిరూపించబడిరి. అందు వరంగల్ సుబా పక్షమున నా పేరు పేరొక్కొనబడెను. ఎన్నికలలో ఈ నిర్ణయమునకు విరుద్ధముగా కొందరు పోటీచేసిరి. అందు శ్రీనివాసరావుగారు చేసిన ప్రచారము వర్ణనాతీతము. తత్ఫలితముగా ఓట్ల సంఖ్యనుబట్టి ఆయున 10లో నుండడము నా పేరు 11వ నెంబరున రావడము తటస్థించినది. హైకోర్టు రిజిస్ట్రారుగారు నా పేరు రిజర్వు సీటుఅని ప్రకటించిరి. తరువాత కొలది రోజులలోనే శ్రీ గోపాల రావు ఎక్సైజు గారు మంత్రి అయినందున మరల ఎన్నిక లేకుండానే నా స్థానమునకు రాగలిగితిని. అప్పటినుండి దాదాపు 4 సంవత్సరములు ఆంధ్రప్రదేశ్ వచ్చేవరకు హైదరాబాదు బార్ కౌన్సిలుకు సభ్యుడనుగా నుండి పనిచేసితిని. 1, 2 బార్ కౌన్సిలు పరీక్షలు జరుపబడెను. హైదరాబాదు హైకోర్టు న్యాయవాదుల చట్టము నియమావళి ననుసరించి అప్పటి వరకు హైకోర్టులో ప్రాక్టీసు చేయుటకు అర్హతగల వారినందరిని బార్ కౌన్సిలు పరీక్షనుండి మినహాయింపబడి అడ్వొకేటు పట్టా పొందవచ్చునని తీర్మానించితి. ఆ తీర్మానము ప్రకారం 16 జిల్లాలలోని వందలాది న్యాయవాదులు అయిదేసి వందల రూపాయిల స్టాంపువెట్టి శాశ్వత సనదు తీసుకొని అడ్వొకేటుగా ప్రకటింప జేసుకొనిరి.

ఇది తొలగిపోవుచున్న హైదరాబాదు రాజ్యపు మహోపకారమని న్యాయవాద సోదరులు గ్రహించ గలుగుచున్నారు.

ప్రకరణము ౧౦
వరంగల్ రెండవ దురంతము
గజాననోత్సవము

మూగివాని ఎదుట ముక్కుగోకొనటం, వానికి తలనొప్పికి హేతువగుట లోకవిధితము. బ్రిటిష్ ప్రభుత్వము కాలమున లోకమాన్య తిలక్ గారు పూనాలోను, మహారాష్ట్ర ప్రాంతము నందంతటను గజాననోత్సవములను విరివిగా సాగించిరి. అది కేవలము పారమార్థికమేగాక పారలౌకికముగాను, రాజకీయముగాను గణపతి నవరాత్రిముల పేరట జరుపబడు చుండెడివి. దానికి బ్రిటిష్ ప్రభుత్వమువారు ఆందోళన పడేవారు. నేను ఖిలాఫత్ ఉద్యమమునొక్క సందర్భమున చెప్పినట్లు హైదారాబాదు వాతావరణము కలుషితమై హిందూ ముస్లింలమధ్యన భేదభావములు యేర్పడి అచ్చటచ్చట మత కలహములు యేర్పడుచుండెను. ఆర్యసమాజ్ ప్రబోధములకు ముస్లింలు అసూయాగ్రస్తులయ్యేవారు. రాను రాను ప్రతిఘటన, హింసాకాండవరకు వచ్చినవి. అచ్చటచ్చట విరివిగా కొట్లాటలు జరుగుతూ వచ్చెను. ఆర్యసమాజముకూడా బలపడుచుండెను. రెండవ పక్షమున యిత్తెహాదుల్ ముస్లిమీన్ పేరుతో బహదురుయార్ జంగ్ గారు ఒక ఉద్యమమును నడుపుచుండిరి. హిందూ ముస్లింలమధ్య భేదభావములు అధికమగుచుండెను. హైదారాబాదు రాష్ట్రమునకూడా చిరకాలమునుండియు అచ్చటచ్చట నైతికముగా గణపతీ నవరాత్రిములు జరుగుచుండెడివి. వాటిని ఆధునిక కార్యకర్తలు కొంచెము లాక్ష్యస్వరూపమిచ్చి, భజనలు, ఉపన్యాసములుకూడ చేయుచూ ఆఖరురోజున పెద్ద ఉత్సవముతో గణపతిని తీసికొనివెళ్ళి తటాకమున విసర్జించి వచ్చేవారు. హుసేనకొండలో సెటిల్‌మెంట్ ఆఫీసులో పనిచేయు మహారాష్ట్ర ఉద్యోగస్థులు గణపతి నవరాత్రిలు వైభవముగా చేయుచుండెడివారు. అది వైదికముగా జరిగినంతవరకు

ముస్లింలకు ఆందోళన కలుగలేదు. తరువాత విద్యార్థుల పక్షమున గణపతి నవరాత్రములు ప్రారంభించబడెను. కొన్ని సంవత్సరములు నా అధ్వర్యమున భాషానిలయమున గణపతి నవరాత్రములు జరిగినవి. నేను విద్యార్థులతో రోజు 1, 2 అధ్యాయముల చొప్పున భగవద్గీతా పోటీ పరీక్షలు పెట్టుచుండేవాడను. ఒకానొకప్పుడు పెద్దలవల్లకూడా ఉపన్యాసములు యిప్పించు చుండెడివాడవారము. ఒక పర్యాయము శ్రీ జొన్నలగడ్డ సత్యనారాయణమూర్తిగారిని పిలిపించి వారితో ఉపన్యాసము యిప్పించితిమి. తరువాత విద్యాధికులు ఒకచోటను, కార్మికులు యింకొకచోటను, వర్తకులు మరియొకచోటను గణపతిని స్థాపించి నవరాత్రులు చేయించి అందరిచే స్థాపింపబడిన గణపతి విగ్రహములను ఊరేగింపుల ద్వారా తటాకమునకు తీసికొని వెళ్ళేవారు. పురజనులు దాదాపు 1000 వరకు ఉత్సవములో పాల్గొనేవారు. ఈ వైభవములను ముస్లింలు సంహించలేక పోయిరి, పురమధ్యమున అబ్దుల్ నబీషా దర్గా ఉన్నది. ఊరేగింపులు, ఉత్సవములు దర్గా ముందరనుంచి వెళ్ళుచుండేవి. గాని కొంత దూరమువరకు చప్పుడు ఆపవలసి యుండేది. గాని ఉత్సవమును ఆపోనీయుమని 1342 ఫసలీలో ప్రతిఘటించిరి. అందువైన మేము ప్రభుత్వ అనుజ్ఞకొఱకు ప్రయత్నము చేయవలసి వచ్చెను. బహు ప్రయాసవైన ఆ రోజులలో దివానుగా పనిచేయుచున్న మహారాజా సర్ కిషన్ ప్రసాదు బహుద్దురుగారి అనుజ్ఞనుపొంది ఊరేగింపుతో గణపతి ఉత్సవమును సాగించగలిగితిమి. అప్పటినుండియు యిరుపక్షములలో పట్టుదలలు పెరిగిపోయినవి. ఉత్సవములకు హైదరాబాదు నియమములనుబట్టి అనుజ్ఞ పొందవలయును. గనుక ముందుగానే దరఖాస్తుయిచ్చి అనుజ్ఞ పొందుచుండేవారము. హనుమకొండ పెద్దలు శ్రీ జమలాపురం గోపాలరావుగారు, ఆవంచ వెంకటరావుగారు, పరచా రంగారావుగారు, డాక్టర్ రామమోహన్ రావుగారు, కాళోజీ రామేశ్వరరావు, నారాయణరావు యిత్యాది పెద్దలును, యువకులును కలసి

కార్యవర్గ సంఘముగా యేర్పడి గణపతి నవరాత్రులు, పూజలు, ఉప న్యాసనములతో జయప్రథముగ జరిపించు చుండేవారము. విసర్జన రోజున పెద్ద ఊరేగింపుతో 3, 4 పార్టీల వినాయకులను మేళ తాళములు, భజనలతో వందలాది జనముకూడి నడవగా ఊరేగింపు లష్కరుబజారు హనుమకొండ మధ్యరోడ్డుపైన భానుసమువర్తికు వెళ్ళేవారము. హిందూ ముస్లిములలో భేదాభిప్రాయము లేర్పడిన పిమ్మట శాంతి భద్రతలకు పోలీసు బందోబస్తు ఏర్పాటయినది. ప్రత్యేక పోలీసు దళములు, ఒక హిందూ ఇన్‌స్పెక్టరు, ఒక ముస్లిం ఇన్‌స్పెక్టరు తుదకు ఒకసారి డిప్యూటీ ఇన్‌స్పెక్టర్ జనరల్ పోలీస్ ఉత్సవమురోజున వచ్చేవారు. డిస్ట్రిక్టు మేజస్ట్రేటు గారు ప్రత్యేకముగా పోలీస్ స్టేషన్‌లో అవసరమైనప్పుడు హైరు ఆర్డరు యిచ్చుటకు సిద్ధముగా నుండేవారు. కలెక్టరు, సూబేదారుకూడా ఉత్సవములో నుండేవారు. ఈ ఉత్సవమును ఉత్సాహవంతులగు యువకుల చేతులలో పెట్టక వయోవృద్ధులగు మేము ఉత్సవములో పాల్గొని ప్రశాంతముగా కొనసాగించేవారము ఇది రాను రాను తీవ్రదశకు వచ్చినది. అయినను మేముకూడా ప్రభుత్వ ఆజ్ఞలను, మసీదు నియమములను పాటించి శాంతితో ఉత్సవమును తీసికొని వెళ్ళుచుండేవారము. మొత్తంమీద యీ విధంగా 7, 8 సంవత్సరములు హనుమకొండలో వేలాది జనులతోకూడిన గణపతి ఉత్సవము అహింసావాదులు విద్యాధికుల పర్యవేక్షణలో జరుపబడుటయు, పెద్దలయెడ ప్రభుత్వాధికారులకు విశ్వాసముండుట తటస్థించుచు వచ్చినది. గనుక దౌర్జన్యములకు ఏ పార్టీకినీ అవకాశము లభించక ప్రశాంతముగా ఉత్సవము జరుపబడినది.

వరంగల్ గణపతి ఉత్సవములు

దేవి నవరాత్రులవలెనే గణపతి నవరాత్రులు జరుపుట పాత సాంప్రదాయమే హనుమకొండలోవలెనే వరంగల్లులోకూడా 1334వ

ఫసలీనుండి గణపతి నవరాత్రములు జరుపుచుండేవారు. గణపతి పలు స్థలములలో స్థాపింపబడు చుండెను. తుదకు 1344వ ఫసలీనుండి గణపతి స్థాపన శ్రీరామలింగేశ్వర దేవాలయమున జరుపబడు చుండెను. బొజార్ యింతెసార్‌గంజులో నూతనముగా మసీదు నిర్మాణము చేయించుటయు దాని ముందరనుండి మేళ తాళములతో ఊరేగింపులు, ఉత్సవములు పోవచ్చునని 1326వ ఫసలీలో ఫర్మాన్ (రాజాజ్ఞ) జారీ కాబడుటయు వైన వార్తసియున్నాను. అప్పటినుండియు అన్ని ఉత్సవములు నిరాటంకముగా పోవుచునేయుండెను. అట్లే గజానోత్సవముకూడా ప్రతి సంవత్సరము సాగి పోవుచునే యుండెను. హనుమకొండలో అధికారవర్గము, విద్యాధికులు, వకీళ్ళుఉండి నియమానుసారము పోలీసు రక్షణతో అతివైభవముగా ఉత్సవము సాగించ బడుచుండెను. అందువలన ముస్లింలకు మనోరథసిద్ధి కలుగక పోయెను. అసూయాగ్రస్థులగు ముస్లిములు వరంగల్ ఉత్సవము ఆపుటకు ప్రయత్నము చేసికొనియుండవచ్చును. 1348వ ఫసలీలోకూడా నియమాను సారము ఊరేగింపుకు అనుజ్ఞపొంది రథముపైన గణపతిని నేంచేపుచేసిది. 26-9-1939 సంవత్సరం సాయత్రం శ్రీరామలింగేశ్వరస్వామి దేవాలయమునుండి (గల్లీలోనుంచి) రథము తాళ మేళములతో బయలుదేరతీసి నిరాయుధులగు వేలాది హిందువులు పరివేష్టించి యుండిరి. ఊరేగింపు వేళకు కొందరు ముస్లింలు యింతెసార్‌గంజు మసీదులోచేరి స్టేషనురోడ్డు మార్గమున ఊరేగింపు వెళ్ళగూడదనిరి. హిందువులు పర్మాణ పరికారం యెప్పటివలె ఊరేగింపుతో వెళ్ళెదమనిరి.

ఆ సమయమున కొందఱు ముస్లిం గుండాలు కత్తులు కర్రిలు నేతబట్టుకొని ఊరేగింపులోనున్న జనముపైబడి కత్తులు, కర్రిలు విసరి కొందరిని కత్తులతో గాయపరచిరి. ఆ ఊరేగింపులో తహశీల్దారు కొందరు పోలీసులు కూడా ఉండిరి. వారు మతాభిమానముతోనో కర్తవ్యమును మరిచియో డౌజన్యమును ఆపలేక పోయిరి. తుదకు హిందువులు చెల్లాచెదరై ప్రాణములను

దక్కించుకొని వెడలిపోయి స్వస్థానములకు చేరిరి. గణపతి వేంచేసియున్న రథము శ్రీరామలింగేశ్వరస్వామి దేవాలయము ముందరగల్లీలోనిలపి యుంచ మని స్థానికాదులు ఏర్పాటుచేసిరి. అదే విధముగా రథము నిలచిపోయెను.

విఘ్నేశ్వరోత్సవమునకు పైవిధముగ విఘ్నములు తటస్థించి విఘ్నేశ్వరుడు కాలమునకు నిరీక్షించుచు రథముపైననే నిలచియుండెను. ఆరాధకులు నైవేద్య దీపారాధనలు అచ్చట యిచ్చుచుండేవారు.

మరురోజునుండి గాయపడిన వారితరఫునుంచి పోలీసులో దరఖాస్తు యిప్పించితిని. తరువాత ఊత్సవమును తీయుంచుటకు తాలుక్దారువద్ద వకాలత్ నామా దాఖల్ చేసి పనిచేసితిమి. కాని వారు కాలము గడుపుచుండిరి. భయభ్రాంతిలోనున్న వరంగల్ పురజనులకు ప్రతిరోజు వెళ్ళి ధైర్యము చెప్పుచుంటిని. స్థానికాధికారులవలన ఎట్టి సాయమును లభించియుండలేదు. తరువాత కొందరు వరంగల్ పురవాసులు హైదరాబాదువెళ్ళి దరఖాస్తులు యిచ్చిరి. దానిపైన ది. 5-10-1939 తేదీరోజున ఇన్స్పెక్టర్ జనరల్ పోలీసు ఆరమ్ను స్ట్రాంగుగారు వరంగల్ వచ్చి తాలూక్దారు కచేరీలో ఒక సదస్సమావేశము నేర్పాటుచేసిరి. ఆ సమావేశములో మేము హిందువుల పక్షమున ఊత్సవమును యథాపరికారము మసీదు, పోలీసుస్టేషన్ పరిక్రమోడ్డు పైనుండి తీసికొని పోయెదమని చెప్పితిమి. మరియు ఫర్మాను విషయమును గూడా జ్ఞాపకము చేసితిమి. ముస్లింలు మసీదు ముందరగా గణపతి ఊత్సవములు వెళ్ళుటకు వీలులేదని, మా మతసిద్ధాంతమునకు విరుద్ధమని చెప్పిరి. ముస్లింల పక్షమున ఫజల్ హుస్సేనుగారును, హిందువుల పక్షమున నేను ఆయన ఎదుట వాదించితిని. ఊత్సవము ఫర్మాను అనుసరించియే ఉండును గనుక నేను ఊరేగింపు తీయించెదనని ఇన్స్పెక్టరు జనరల్ గారు పోలీసు సిబ్బందీతో గణపతి రథమున్నచోటికి వెళ్ళిరి. ఊరేగింపు సన్నాహములు చేయబడెను. వేలాది జనులు గుమికూడిరి. అప్పుడు నా కాళ్ళపైన గడ్డలుండుటచే నేను గుంపులోనికి పోక సమీపముననున్న ఆకారపువారి బంగళా

పైనకూర్చొని చూచుచుంటిని. ఆపరిదేశములైనకూడ విద్యాధికులగు ముస్లిం లు అడ్డుపెట్టిరి. ఇన్ స్పెక్టర్ జనరల్ పోలీసుగారు దానిని సున్నించలేదు. ఇంతలో ఫజల్ హుసేన్ గారు పరిధాన మంత్రికి టెలిఫోనుద్వారా ఏవో సంగతులు తెలుపుటయు అప్పుడు పరిధాన మంత్రిగానున్న అఫైర్ జంగ్ బహుద్దురు ఆపుదల ఆర్డరు టెలిఫోన్ద్వారా ఇన్ స్పెక్టర్ జనరల్ పోలీసుకు తెలుపుటయు జరిగెను. చేయునదిలేక ఐ. జి. పి. తిరిగి పోవలసి వచ్చెను. గణపతి దేవుని రథము యథాస్థానములోనే నిలచి పోయెను. ఐనను మా ఫైకవి ఆపబడలేదు. కలెక్టరు మొదలుకొని పరిధాన మంత్రివరకు పరిజల పక్షమున వకీళ్ళ సహాయముతోను, స్వతఃగాను ఫైకవీ జరుగుచునే యుండెను. కాలవ్యాపనతిప్ప కార్యసాధన జరుగలేదు. "ఇత్తెహాదుల్ ముస్లిమీన్" ఉద్యమము బలపడుచుండెను. తద్వారా హిందువులయెడ ద్వేష భావము పరితీకారవాంఛ పెరిగి పోవుచుండెను. పై ఉదంతము వెంటనే మరియొక సంఘటన జరిగినది.

దసరా ఉత్సవము

హనుమకొండలో విజయదశమి రోజున సాంపరిదాయానుసారము అనేక వివిధ వర్గములవారు తప ఉత్సాహములతో శమీపూజకు వెళ్ళుచుండేవారు. అందులో కార్మికుల పార్టీ, శిల్పులపార్టీ, హరిజనులపార్టీ, బోయీలపార్టీ నూతన వస్త్రధారులై పాటలు, పద్యములతో పద్మాక్షి దేవాలయము వద్దకు వెళ్ళేవారు. హనుమకొండ గరిధాలయ కార్యకర్తలనైన మేముకూడా సాయంతరిం 4 గంటలకు ఒక పార్టీగా బయలుదేరి వెళ్ళుచుండేవారము. మరికొందరు విద్యాధికులుకూడా వ్యక్తిగతముగ బయలుదేరి వెళ్ళుచుండేవారు. మోటారులు, టాంగాలు, జట్కాలపైన తప పిల్లలనుకూడా తీసికొని వచ్చేవారు. సైకిళ్ళుకూడా ఊటూ ఉండేవి. 1348వ ఫసలీ అనగా పరిమాది సంవత్సర విజయదశమిరోజున యథాపరి

కారం శివా పూజకొఱకు ఈ పార్టీలు బయలుదేరినవి. ఆ సంవత్సరమూ మా తల్లిగారు కాలంచేసి యుండుటచే నాకు సంవత్సర సూతకము. కనుక శుభకార్యములకు వెళ్ళుట మానుకొని శ్రీ పరచా రంగా రావుగారింటికి వచ్చితిని. అచట ఆవంచ వెంకటాగ్నివుగారు, జనుంపూరం గోపాలరావు గార్లుకూడ ఉండిరి. నా సహవాసమును విడువలేకనో, మరే కారణమున నో శివా పూజకు వెళ్ళుట మానుకొనిరి. నలుగురమును రాత్రి 8 గంటల వరకు మాట్లాడుతూ కూర్చుంటిమి.

హనుమకొండలో కొన్ని సంవత్సరములనుండి హరిజనోద్యమము సాగుచుండెను. దానికి ఆంధ్రోద్యమ కార్యకర్తలము సహాయ సహకారములు చేయుచుంటిమి. పెసర వీరన్న అనే ఒక విద్యావంతుడు హరిజన నాయకుడు వుండెను. ఆయన ముస్లింలసలహా వెంట పనిచేయుచుండేవాడు. ఇత్తెహాదుల్ ముస్లిమీన్ వారు హరిజనులను మతములో కలుపుకొనుటకుకూడా తమ విద్యుక్తముగా కెంచుకొనుచుండిరి. దివ్యసహాయముచేసి చాల మందిని తమ మతములోనికి మార్పించుకొను చుండిరి. అదే వరుసలో పెసర వీరన్ననుకూడా మతములోనికి మార్చుకొని ఆయనకు వీరసర్దార్ అలి అని పేరుపెట్టిరి. వారు పేరిచేపణ కలిగించుకొని కలహము పుట్టించగోరి ఈ వీర సర్దార్ అలీని మరికొందరు మతము మార్చబడిన హరిజనులను ఆసఫ్ జాహీ జండానుయిచ్చి దసరా ఉత్సవములోనికి పంపిరి. ఇట్లూ వచ్చినవారిపైన రాళ్ళురువ్వి, ఆసఫ్ జాహి జండాను చించివేసి అగౌరవ పర్చినారని వదంతి బయలుదేరదీసిరి. దీనిని గోరంతను కొండంతలుచేసి పోలీసువారు ఇన్వెస్టిగేషన్ ప్రారంభించిరి. కొందరు హనుమకొండ పురవాసులపైన కేసు మోపబడెను. వారిలో శ్రీ కాళోజి రామేశ్వరరావుగారు, ;తూము వరదరాజాగారుకూడా ఉండిరి. ఈ కేసు వరంగల్ మునిసిఫ్ మేజిస్ట్రేటు కోర్టులో పెట్టబడెను. విచారణ జరుగలేదు. కాని వాయిదాలు పడుచుండెను. గాని వరంగల్‌లో గణపతి ఉత్సవములో దెబ్బలుకొట్టిన ముస్లింలపైన కేసు

వెట్టలేదు. ఆది పోలీసువారివద్ద ఇన్ వెస్టిగేషన్‌లో ఉంచబడెను. మేము చేయుచున్న ఆందోళననుబట్టి తాలూక్దారు డి. యస్. పి. గార్లు పోలీసు ఇన్ వెస్టిగేషన్ ఫైలును నాకిచ్చి నా సంపర్దింపుతో చాలాన్ (ఛార్జిషీట్) తయారు చేయుమని సర్కిల్ ఇన్ స్పెక్టరుకు ఆదేశమిచ్చిరి. నేను, చక్ర పాణిగారున్న ఒకరోజు పోలీసుస్టేషనులో కూర్చొని రికార్డును పరిశీలించి నిందితులను సాక్షులను దస్తావేజులనునిర్దేసించితిమి. సర్కిల్ ఇన్ స్పెక్టరు ఆ ప్రకారమే ముస్లింల పైనకూడ వరంగల్ మునిపిఫ్ మేజిస్ట్రేటు కోర్టులో చాలాన్ దాఖల్ చేసెను. ఈ రెండు కేసులు మునిసిఫ్ మేజిస్ట్రేటుగారి ఎదుట విచారణలో ఉండెను. వరంగల్‌లో ముస్లింల దుండగములు అధికా రుల పక్షపాత వర్తనము పూర్తిగ తెలిసిపోయినది. ప్రభుత్వము యెడల కూడా కొంత నిరాశయే ఉద్భవించినది. ఈ కారణములచేత ప్రజలు తమ శక్తిపైననే ఆధారపడి యుండుట ఆవసరమని గ్రహించిరి. అందరమును ఆలోచించి వరంగల్‌లో వర్తకసంఘమును నుంచి పద్ధతులతో ఉంచుటము అవసరమని నిర్ణయించితిమి. దానికి నేను సకల విధానముగల (constitution) నియమావళి వ్రాసియిచ్చితిని. అందులో 8 శాఖలు ఏర్పాటుచేసి ప్రధాన కార్యదర్శిగాక ప్రతి శాఖకొక కార్యదర్శియు ఉండవలెనని వ్రాసితిని. ఆ నియమావళి ప్రకారము ఆరోగ్యము, పారిశుధ్యము, వర్తక వివాదములు, విద్య మొదలగు విషయములు సంఘ కర్తవ్యమునకు చేర్చి యుంచబడెను. ఆ సంఘమునకు నేనును, శ్రీ ఉదయరాజు రాజేశ్వరరావు గారును సలహాదారు (Liegel advisers) ఏర్పాటు కాబడితిమి. మరి యొక సలహాదారు డాక్టరు T.V.S. మూర్తిగారుకూడ ఉండిరి. మధ్య మధ్య సమావేశములు జరుగుచుండెడివి. ఈ సంఘమునకు కొంత నిధికూడ నుండవలెననియును, తద్వారా సంఘాభివృద్ధి కార్యములే కాక వ్యవహార పైపరవీ ఖర్చులకును, విద్యావృద్ధికిని, దర్శివ్యము అవసరమని గ్రహించితిని. ఇందుకొఱకు సరుకులపైన ఏదేని ధర్మఖర్చు ఏర్పాటు చేయుంచవలెనని

తీర్మానించబడెను. ఆ పరికారమే కొందరు వర్తకులు ఇట్టి ధర్మనిధిని పోగుచేసి కార్యదర్శికి నిచ్చుచుండేవారు. అప్పుడు శ్రీ కొమరవెల్లి లింగన్న గారు పరిధాన కార్యదర్శిగాను కొండూరు రామలింగంగారు అధ్యక్షుడుగాను ఎన్నుకొనబడిరి. విద్యాభివృద్ధి పరియత్నము నాపైన పెట్టుకొంటిని. ఏలనగా పాఠశాలలు ఏర్పాటుచేసి విద్యాభివృద్ధి చేయవలెనని ఆంధ్రోద్యమములో పరిధానోద్దేశ్యముగా నుండెను. వర్తక సంఘము ద్వారా సం॥ 1కి పదివేల రూపాయలు వసూలగుననియును, దానితో ఒక హైస్కూలును ఏర్పాటు చేయవలెననియును నాకు సంకల్పముండెను. దానిని నెరవేర్చుటకు నేను చేసిన పరియత్నమును వరంగల్ ఖాన్గీ పాఠశాలు అనేశిష్టికకింప వారిసితిని.

దాదాపు ఒక సంవత్సర కాలము గడచినది. గణపతి ఉత్సవమును గురించిన హైరవి ఫలితముగ అప్పుడు హోంశాఖా మాత్యులుగానియమింపబడిన అబ్దుల్ అజీజ్ గారు 1349వ ఫసలీ గణపతి ఉత్సవము కొన్ని రోజులుముందు వరంగల్‌కు వచ్చిరి. గణపతి రథమును చూచిరి. హిందూ మహమ్మదీయ కలహాములను గురించి తమ విచారమును తెలిపిరి. ముస్లింలు తమ పట్టుదలలను వీడక మసీదుపక్కగా సేవ పోవుటకు వీలులేదని పట్టు పట్టిరి. అప్పుడు ఆయన హిందువులకే హితబోధ చేయుచుండెను. ఒకరోజున ఒంటిగంట వరకు మేమందరము అభోజనముగా ఉండవలసి వచ్చెను. ఏదో నిర్ణయమునకు రావలెనని మంత్రిగారు గట్టిగా పట్టుబట్టిరి. తుదకు లాభములేదనుకొని హిందువులే లోబడిరి. మామూలు మార్గమునువదలి ఉత్తరదిశగా వెంకటేశ్వరస్వామి ఆలయముపైపు ఉత్సవమును సాగించి మరల తూర్పుపైపుకు తిరిగి మొకరంజాహీ రోడ్డుమీదికివచ్చి చౌరస్తాలోనుంచి బీటుబజారులోగుండా కరీమాబాద్‌వైపు వెళ్ళుటకు ఏర్పాటు కాబడినది. ఇట్టి అవమానపూరితమగుసంధికి కాలహరణమయని హిందువులు గుర్తించిరి.

ముస్లిం రాజ్యము గనుక అనుకొన్నట్లు సాగినవని ముస్లింలు సంతోషించిరి. మునిసిఫ్‌కోర్టు మేజిస్ట్రేటు కోర్టులోఉన్న పైన ఉదహరించిన రెండు కేసులను ఎత్తివేసికొనిరి. పైచెప్పిన విధమున పూర్వపు మార్గమును వదలి వక్ర మార్గముగా గణపతి ఉత్సవములను పోలీసు చర్యవరకు జరుగుచూ వచ్చినవి. తరువాత పూర్వపుపీతిగనే మసీదు పరిక్రమగా ఉత్సవము సాగించ బడుచున్నది. ఎవరును కాలప్రభావ మెరుగజాలరుగదా!

ధర్మమే వర్ధతి- వర్ధతి.

ప్రకరణము ౧౦

వరంగల్ ఖాన్గీ పాఠశాలలు

గణపతి రథము ఆగిపోయిన సంగతియు తద్వారా వరంగల్ పరిజలలో జాగ్రత్త, ఉత్తేజము కలిగించినదనియున్నా ఒక వర్తక సంఘము ఏర్పాటు చేయబడినదనియును వ్రాసియున్నాను. నాకు వర్తక సంఘములో పలుకుబడి కలిగియుండుటచే ఎట్లాగైనను వరంగలులో పరిజాయుత్తమగు ఆంధ్రోన్నత పాఠశాలను (ఆంధ్రహైస్కూలు) స్థాపించవలెనని కోర్కె దృఢముగుచుండెను. అందుకొఱకు నేను వర్తకులలో అభిరుచిని కలిగింపగలపని ప్రయత్నము చేసితిని. ఆ కాలమున ఖాన్గీ పాఠశాలలకు ప్రభుత్వాదర ముండెడిదికాదు. పైగా కొన్ని నిర్బంధము లుండెడివి. తేపతేపకు విద్యాశాఖాధికారులే కాక పోలీసువారుకూడా బెదరించుచుండిరి. ఒక విధముగా గ్రంథాలయములను, ఖాన్గీ పాఠశాలలను మతధార్మిక సంస్థలను ప్రభుత్వమువారు అనుమానముగా చూచేవారు. సాధారణముగా పైన చెప్పిన సంస్థలు నడిపేవారికి విద్యాధికులయొక్కయు ప్రభుత్వమున పలుకుబడిగల వారియొక్కయు సహాయ మవసరముండెడిది. ఇట్లున్నను

విశాలమైన ఓరుగల్లు నగరమున ఎన్నియో పాగ్గిధమిక, ఖాన్గీ పాఠశాలలు న్నవని తెలిసికొంటిని. వాటిని గురించి కొంత గగ్గింధము తయారుచేసి ఆం ధ్రోగ్గిద్యసుమున ఒక శాఖగాఉంచి ఒక కార్యకర్త పర్యవేక్షణలో వాటిని సగ్గిసు పద్ధతులతో నడిపించవలెనని ఊహించితిని. విద్యా శాఖాధికారుల సహకారము సంపాదించి కొంత గాగ్గింటు యిప్పించుటకుకూడా సాధ్య మని తలంచితిని. నేనా పగ్గియత్నమును కొనసాగించుటకు కొన్ని రోజుల వరకు వీధివీధులలోనున్న ఈకగ్గింద నుదహరించిన పాఠశాలలను దర్శించి తిని. నెం. 32 పద్మశాలి సేవాసంఘ ధర్మశాలకు వెళ్ళినప్పుడు కార్యక ర్తలు ఆర్యసమాజమునకు చెందినవారగుటచే వారు సంధ్యావందనము హోమము చేయు మొదలగు మంత్రములు నేర్చుకొనియుండిరి. కనుక నన్ను వేదమంత్రములతో ఆశీర్వదించిరి. నేను బ్రాగ్మణుడను వారు బ్రాగ్మణేతరులు. వేదమంత్రములచే ఆశీర్వదించుట తప్పనుకుంటిని. వెం టనే వారు ఆత్యుత్తమమైన పనిచేసినారని వివేకము తెచ్చుకొని ఆనందించి తిని. ఈ విధముగా రెండు సంవత్సరములు పాఠశాలలుచూచి సంగ్గిప్త చరిత్రను వ్రాసుకొంటిని. వీటిలో 12 పాఠశాలలకు మాత్రమే స్వల్ప గాగ్గింటు ఉండెడిది. 3వ తరగతికిపైన చెప్పకూడదనికూడా నిషేధము.

వరంగల్ ఖాన్గీ పాఠశాలలు

వికగ్గిము సంగ్గిరం 1350 ఫసలీ.

1. మోటుపల్లి కృష్ణమాచార్యుల గోరక్షణ స్కూలు,	రామన్నపేట	70	16సం॥
2. పగ్గితాపురం రాఘవాచారి గోరక్షణ పాఠశాల	రామన్నపేట	80	14సం॥
3. పగ్గితాపురం రామానుజాచార్యుల పాఠశాల	ముట్టెవాడ	106	0సం॥

4.	పరితాప నరసింహాచార్యుల పాఠశాల	మట్టెవాడ	50	20 సం॥
5.	పరితాప రంగాచార్యుల పాఠశాల,	మట్టెవాడ	40	20 సం॥
6.	తీగెల రాజన్న పాఠశాల	యల్లమ్మబజార్	40	3 సం॥
7.	మట్టె రామయ్య పాఠశాల	బొమ్మలకుంట	35	5 సం॥
8.	సుల్తాన్‌గోరి పాఠశాల			
	మోట్‌పల్లి శ్రీనివాసాచారి	గిర్మాజిపేట	40	16 సం॥
9.	డింగరి రామానుజాచార్యుల			
	గోపాల పాఠశాల	గిర్మాజిపేట	55	18 సం॥
10.	కూర్మాచలం నరసయ్య పాఠశాల			
		కరీంనగర్-మహాసూల్బా నావద్ద	40	12 సం॥
11.	వీరయోగుల నారాయణ పాఠశాల	గోవిందనగరం	60	20 సం॥
12.	నాదముని రామయ్య పాఠశాల			
		లక్ష్మీపురం-గిర్మాజిపేట	50	6 సం॥
13.	జె. బుగులయ్య పాఠశాల	గిర్మాజిపేట	40	4 సం॥
14.	జగన్నాధం లక్ష్మయ్య పాఠశాల	లక్ష్మీపురం	48	25 సం॥
15.	చేపెల్లె శ్రీనివాసరావు			
	శారదా వినోదిని పాఠశాల	బషీర్‌గంజ్	15	3 సం॥
16.	టి. రాఘవయ్య			
	ఉస్మానియా ప్రివేట్ స్కూల్	రైల్వేగేటు	24	4 సం॥
17.	నూతి లక్ష్మయ్య పాఠశాల	మట్టెవాడ	60	4 సం॥
18.	డాక్టర్ శంకర్ రావు			
	ఉస్మానియా మిడిల్ స్కూల్	గిర్మాజిపేట	30	3 సం॥
19.	కొరుపూరు జగన్నాధం			
	జయభారతి పాఠశాల	రామన్నపేట	50	
20	యమ్చారి బుచ్చయ్య పాఠశాల			
		గుండంవద్ద-రామన్నపేట	30	1 సం॥

21.	సంస్కృతాంధ్ర కళాశాల			
	రామలింగేశ్వర దేవాలయం	30	15	సం॥
22.	బి. కృష్ణమాచారి			
	అల్తాపియా మిడిల్ స్కూల్	ములుగురేంజి	87	22 సం॥
23.	వరయోగుల రామయ్య పాఠశాల	మట్టెవాడ	40	24 సం॥
24.	నాదముని అయోధ్యరామయ్య			
	పాఠశాల	మట్టెవాడ	15	2 సం॥
25.	యన్. నరసయ్య పాఠశాల	మట్టెవాడ	65	1 సం॥
26.	యూదగిరి శాంధ్రిపాఠశాల			
	నూతి రామకృష్ణయ్య	యల్లమ్మబజార్	40	12 సం॥
27.	కటుకూరి లక్ష్మయ్య పాఠశాల	గేటుక్రింద	60	15 సం॥
28.	సీతారామస్వామి			
	ఆంధ్రిభాషావర్ధని పాఠశాల	యల్లమ్మబజార్	40	12 సం॥
29.	మోటుపల్లి వెంకటనరసింహాచార్యుల			
	పాఠశాల	ఉరుసుజాగీరు	50	20 సం॥
30.	మోటుపల్లి వెంకటరామానుజాచారి			
	పాఠశాల	గిర్మాజీపేట	55	25 సం॥
31.	పరితాపురం కృష్ణమాచార్యుల			
	శ్రీరంగనాథ పాఠశాల	కరీమాబాద్	80	40 సం॥
32.	పరిమళ వీరకనకయ్య			
	పద్మశాలి సేవాసంఘ ధర్మపాఠశాల	కరీమాబాద్	70	5 సం॥
33.	కూరభోయిన వీరన్న	కరీమాబాద్	45	1 సం॥
	శ్రీ రామాంజనేయ పాఠశాల పు. 30 + స్త్రీలు 15			
34.	వరయోగుల లక్ష్మయ్య పాఠశాల	తెలగవాడఉరుసు	50	33 సం॥
35.	నాతి బుచ్చన్న పాఠశాల	అలియాబాదు	80	25 సం॥

36. తిమనరహరి లక్ష్మయ్య			
	రంగనాథస్వామి పాఠశాల	కాశిబుగ్గ	30 3 సం॥

హనుమకొండ ఖాస్గీ పాఠశాలలు

37.	ఆకుల పురుషోత్తం పాఠశాల	రాగన్నదర్వాజ	12
38.	జానకి రామయ్య		
	రాధస్వామి పాఠశాల	రాగన్నదర్వాజ	10
39.	కేశయ్య పాఠశాల	కుమారపల్లి	50
40.	వెంకటప్పయ్య పాఠశాల	మార్కెట్‌బజార్	35
41.	పాపయ్య పాఠశాల	లష్కర్‌బజార్	45
42.	నరసయ్య పాఠశాల	కోమటివాడ	14
43.	శ్రీరామనగసయ్య పాఠశాల	సైఫుగారాన్‌బజార్	10
44.	బుచ్చన్న పాఠ ల	గుండంబజార్	15

పైన ఉదహరించిన పాఠశాలల సంగ్రహ చరిత్ర సంపాదించితిని. 44 పాఠశాలలలో 1985 విద్యార్థులు విద్య నభ్యసించు చుండిరి. వీటికి వర్తక సంఘమున ఆదరణ కల్పించి పోత్సాహమిచ్చుట పరిపమ కర్తవ్యమనుకొంటిని. ఇట్టి పరస్పర సంబంధము కలిగిన తరువాత వర్తకసంఘము పక్షమున శ్రీ జమలాపురం గోపాలరావుగారిని ఇన్‌స్పెక్టరుగా నియమించి ఆయన సలహా వెంట కర్తవ్యబద్ధముగా నడిపించుచు ఆంధ్ర హైస్కూళ్లును స్థాపించ వలెనని నాకు సంకల్పముండెను. 1349 ఫసలీ దేవీనవరాత్రి ములలో వారంరోజులు పరిత దినము సాయంత్రము 3 గంటలవేళకు 300 విద్యార్థులుగల కొన్ని పాఠశాలల ఉపాధ్యాయులు విద్యార్థులు రాములింగేశ్వరస్వామి దేవాలయమునకు వచ్చునట్లును విద్యార్థులను వరుసగా కూర్చుండబెట్టి ఆయాతరగతులనుబట్టి పరీక్షలుచేసి ఉత్తరములు వ్రాయించుచు విద్యా

ర్థులకు బలపములు, పెన్సిల్లు, కాపిబుక్కులు యిచ్చుటయు ఒకొక్కక్క పాఠశాల ఉపాధ్యాయునకు ఒక ఖద్దరు ధోవతులచాపు యిచ్చుటయు ఒక మణుగు మిఠాయి తట్టపుచ్చుకొని గేటువద్దఉండి విద్యార్థులకు పంచిపెట్టుటయు చేయించితిమి. వర్తక పరిముఖులు ఆకారపు వరసింగం, కొండూరు రామలింగం, సిద్దంశెట్టి లింగయ్య, కొమరవెల్లి కాశయ్య, బొల్లం లింగయ్య, చందా కాంతయ్య, కొమరవెల్లి లింగన్న గార్లు ఉత్సాహముతో ఈ వేడుకలో పాల్గొని బహుమతులు పంచిపెట్టేవారు. వర్తక సంఘముండి సం॥ 1కి రు. 300/- ఖర్చుపెట్టుచుండేవారు. ఈ విధముగా రెండు సంవత్సరములు దసరా విద్యా ప్రదర్శనములు జరిగెను. హైస్కూళ్లు స్థాపన సంకల్పమును గురించి మధ్యమధ్య సంప్రతించు చుండేవాడను. ఒకరోజు శ్రీ చందా కాంతయ్యగారు తన కాళ్ళపైనిలచి ఉద్యోగిగాను, బ్రోకరుగానుకొంత కాలముగడిపి అప్పుడప్పుడే కమీషన్ దుకాణమును స్థాపించుకొనెను. ఆయన నాతో నేను 10000 పదివేల రూపాయిల నిచ్చెదను హైస్కూళ్లు స్థాపించుమని చెప్పెను. నేను ఆనందభరితుడనైతిని. నేను ఆయనకు కృతజ్ఞత తెలిపితిని. పదివేల మూలధనముతో హైస్కూళ్లు నడవజాలవని నాకు భయము ఉన్నది. ఈ విషయమును ధనికులగు వర్తక పరిముఖులకు చెప్పితిని. కొందరు నమ్మజాలకపోయిరి. కొందరు హేళన చేసిరి. కొందరు వచ్చినదానిని పోనీయక తీసికొమ్మని సలహా యిచ్చిరి. వర్తక మార్గము నాకిష్టములేదు కాబట్టి హనుమకొండ వరంగల్లులోని విద్యాధికులను వర్తకులను ఆహ్వానించి ఒక సభచేసి ఈ విషయమును నివేదించితిని. శ్రీ రాజలింగంగారు మాట్లాడుచు రాబుకోబేశ్వరావుగారు వరంగలులోని షుమారు 40పాఠశాలలను పరిశీలించి ఉపాధ్యాయులను విద్యార్థులను సమీకరించి యున్నారు. వారు వర్తకసంఘముచే నియమింపబడిన ఒక కేంద్ర సమితిని ఏర్పాటుచేసి సలహా సహకారములు చేయుచు ఒక హైస్కూళ్లు గూడా స్థాపించవలెనని సంకల్పించి యున్నారు. ప్రస్తుతం నేను మద్దాలి అనంతరావుగారు నడుపుచున్న బాలికా పాఠశాలను ఈ సమితి తమ అధ్వ

ర్యమునకు తీసికొని హైస్కూల్‌గా పెంపొందించుట మంచిదంటిని. శ్రీ పరచ రంగారావుగారు మాట్లాడుచు సంకల్పముమంచిదేగాని ఆంధ్రిసభా సభ కార్యభారము రామకోటేశ్వరరావుగారి మీదనే ఉన్నదిగనుక ఈ సమితికి తగిన అధ్యక్షుడు కార్య దర్శి ఒకసుఉంటె మంచిదని చెప్పిరి. బహుశః ఈ సమావేశము ధర్మవరం మహాసభకు కొలది నెలలకుపూర్వమే జరిగియుండవచ్చునని జ్ఞాపకము సభలోని ఒకరిద్దరు వర్తకులుకూడా తొన్ని సంకోచములను తెలిపిరి. అంతట శ్రీ ఆకారపు నరసింగంగారు సభనుఆపి వాయిదావేయుట మంచిదని చెప్పినందున ఏనిర్ణయము చేయుజాలక ఆ సభను ఆపివేసితిమి. నామనసుకు చాల కష్టముకలిగెను. సభానంతరము నేను శ్రీ జయలక్ష్మినారాయణగారును శ్రీ కొండూరు రామలింగం గారింటికి వెళ్ళితిమి. నేనాయనతో మీరు శ్రద్ధతీసుకొని హైస్కూల్ స్థాపనాకార్యమును నెగ్గించవలెనని కోరితిని. ఆ కాలమున రెండు పార్టీల మధ్యన వివాదములోనున్న ఒక సినిమా రామలింగంగారి అధ్వర్యమున నుండెను. అందువలన రామలింగంగారు ఆసినిమాను మన సంస్థపక్షమున కంట్రాక్టు తీసుకొని నడిపించినట్లయిన కొంత లాభము రాగలదనియును, ఆ లాభముతో హైస్కూలు నడుపవచ్చుననియును సలహానిచ్చిరి. అప్పుడే నా వద్దనున్న ఒక పుస్తకములో హైస్కూలుకు ఆంధ్రవిద్యాభివృద్ధి హైస్కూలని నామకరణముచేసి ఆయనచేత కొంత చందా వేయించితిని. కొంతకాలము జరిగినను వర్తక పరిముఖుల సహకారము లభించి యుండలేదు. చందా కాంతయ్యగారు వాగ్దానము చేసిన 10000 రూపాయలతో భవన నిర్మాణమునకు స్థలము కొనవలెనని నేనును రాజేశ్వరరావుగారును కలెక్టరుగారితో సంప్రదించితిమి. ఆ పనికూడ నెరవేరలేదు. కాబట్టి హైస్కూలు స్థాపించలేకపోతిని. శ్రీ చందా కాంతయ్యగారు మధ్యమధ్య వారితో కలిసి నేనిచ్చే 10000 రూపాయిలు మీరు తీసుకొనలేదు. నేను బీదవాడను నావద్ద డబ్బుండనేరదు. త్వరపడండని హెచ్చరించు చుండెను. మరికొంత కాలమునకు ఒకరోజు రాత్రి శ్రీ చందా కాంతయ్య తాంబ్ర

వెంకటాగ్రిమనర్సయ్య, బెల్లె ముకుందయ్య, ఖమ్మంపాటి రామనాథం గార్లు నావద్దకువచ్చి మీవద్ద ముదిగొండ నందయ్యగారిదొడ్డి విషయములో జరుగుచున్న వ్యాజ్యమున్నది. మీరు ప్రతివాదుల తరపున వకీలుగా నున్నారు. నేను ఆ స్థలమును పాఠశాల కొరకు 30000 వేల రూపాయిలకు బేరము చేసినాను. ప్రతివాదులకు 25000ను ఇచ్చినట్లును వాదితో సంధిచేసికొనుటకు రు. 5000 అడ్వాన్సు ఉంచినట్లును మాట్లాడినాను. వ్యాజ్యములో మీపార్టీలు గెలవగలరా అని చందా కాంతయ్య గారు ప్రశ్నించిరి. వాస్తవములో చాల లోతుసమస్య జయాపజయములు దైవాధీనములు. వ్యాజ్యము గెలుచునని పార్టీలకు చెప్పుట మా ఫాలసీకి విరుద్ధము అయినను ధర్మకార్యము గనుక నా పార్టీలకు జయము కలుగవచ్చునని చెప్పితిని. వారు క్రియ దస్తావేజు మసవిదా వ్రాయుచుని కోరిరి. పాఠశాల సంస్థకు నామరూపములులేవు చట్టబద్ధము కాలేదు. ఇట్టి స్థితిలో దస్తావేజులు ఎవరిపేర వ్రాయవలెనను సమస్యకూడా ఎదుర్కొనెను. "ధర్మాన, త్వగితాగతిః" అను ఆర్యోక్తి ననుసరించి నామకరణం చేయు నిశ్చయించుకొంటిని. భగత్ప్రేరణగా అంధ్ర విద్యాభివృద్ధిని హైస్కూళ్లు వరంగల్ అని సంస్థకు పేరుపెట్టి ఆసంస్థకు స్థలం నా క్లయింటు ముదిగొండ రామలింగయ్య వకీలాలు 30000లకు విక్రయించినట్లును పాఠశాల ట్రస్టీలయిన చందా కాంతయ్యగారివల్ల క్రియాధనములుపోది ఆస్తి వారి స్వాధీన పరచినట్లున్నూ క్రియ దస్తావేజు మసవిద వ్రాసియిచ్చితిని. తరువాత నాల్గు మూడు రోజులలో పైవిషయమూ దస్తావేజు రిజిస్టరు కాబడినది. దాని తరువాత చందా కాంతయ్యగారు వాది ముదిగొండ విశ్వనాథయ్యగారికి ప్రతి ఫలమునిచ్చి కోర్టులో రాజీనామా దాఖలు చేయించెను. ఈ విషముగా సంస్థకు నామకరణచేయు భాగ్యము నాకు లభించినది. అటు తర్వాత విద్యాదాత చందా కాంతయ్యగారు ఇంతమాత్రముతో హైస్కూలు స్థాపన కార్యాలయనిగ్రహించి సైదానినికలుపుకొని రు. 100000 లక్షరూ. భర్తికి భూవిరాళ మిచ్చెదనని వాగ్దానము చేసెను. ఒక పాలక

వర్గ సమితికూడ స్థాపించబడినది. దానికి ఉదయరాజు రాజేశ్వరరావు గారు అధ్యక్షులుగాను, నేనును, తాండ్ర వెంకటాచలపతిగారును మరికొందరును పాలకవర్గ సభ్యులుగాను శ్రీ M.S. రాజలింగంగారు కార్యదర్శిగాను నియమించబడితిమి. వెంటనే చందా కాంతయ్యగారు బ్యాంకు చెక్కువ్రాసి రాజేశ్వరరావుగారికిచ్చిరి. బ్యాంకులో ఖాతా ఆంధ్ర విద్యాభివర్ధినీ సంఘాధ్యక్షుడు రాజేశ్వరరావుగారి పేర పెట్టబడినది. ఈ సంస్థకు నియమావళి తయారుచేయుటకును, సంస్థను రిజిస్టరు చేయించుటకును, ప్రభుత్వానుమతి పొందుటకును సర్వవిధముల మా మిత్రుడు స్వర్గీయ నాగులపల్లి కోదండరామారావు అడ్వకేటుగారు సర్వ విధముల తోడ్పడిరి. వారి ప్రయత్నమువలన ఆప్పుడు విద్యాసంస్థగా నున్న శ్రీ ఆజంగారు వచ్చి ప్రారంభోత్సవము జరిపిరి. ఈవార్త నిజాం ప్రభుగారికి తెలియవచ్చెను. వరంగలులో శ్రీ చందా కాంతయ్య వంటి దాతలు విద్యాభిమానులున్నందుకు నిజాం ప్రభువు సంతోషము వెలిబుచ్చెను. ఆంధ్ర విద్యాభివర్ధినిపాఠశాల దినదినాభివృద్ధి గాంచుచున్నందుకు సంతోషించాను. అదిశాశ్వతముగా వృద్ధిపొందవలెనని కోరుచున్నాను.

వరంగలులోని ఫుమారు 45 పాఠశాలలలో 2000 మంది విద్యార్థులు విద్యనభ్యసించుచున్న విషయము ధర్మవరము నవమాంధ్రమహాసభలో నా అధ్యక్షోపన్యాసమునను శ్రీ చందా కాంతయ్యగారి మహాదానముచే ఆంధ్ర విద్యాభివర్ధిని పాఠశాల స్థాపింపనున్న విషయమైపుడికొండపల్లెండవ ఆంధ్ర మహాసభలోనా స్వాగతోపన్యాసములోను ప్రకటించియున్నాను. ఇప్పుడు వరంగలునందును ఇతర స్థలములలోను ఖాస్గీ పాఠశాలలును, కళాశాలలును స్థాపించబడి, ప్రభుత్వాధీనముచే నడిపింపబడుచున్నవి. ఆకాలమున ఖమ్మంలో ఒక ప్రజాయత్త బాలికా పాఠశాలను శ్రీ వేమగంటి రామకృష్ణారావు, పరచా శ్రీనివాసరావు, కలవల రాజారాంగార్ల శక్తితో స్థాపించి నడుపుచుండేవారము. దాని పరిపాలనా విష

యములో నాసలహాను తీసికొనుచుండేవారు. సభలకు నేనుకూడా వెళ్ళు చుండేవాడను. ఒకపర్యాయము లోకల్ ఫండ్ శాఖనుంచి ఖర్చు పెట్టు టకు రు. 500/-లు నాకిచ్చినందున దానిలోనుండి 200/-రు. ఈ పాఠ శాల కిప్పించితిని. తక్కిన 300 వరంగలు విద్యాసంస్థ కిప్పించితిని

నా పరిశీలనానంతరము వరంగలులో శ్రీవిశ్వేశ్వర సంస్కృతాంధ్ర కళాశాలలో 50 మంది విద్యార్థులకును, సుశీలాదేవి ప్రాథమిక పాఠశా లలో 108 విద్యార్థులకును, అనంతలక్ష్మి ఆయుర్వేద కళాశాలలో 128 మంది విద్యార్థులును సంస్కృత కళాశాలాను భంథముగాను నడు చుచున్న ఆయుర్వేద పాఠశాలలో 20 మంది విద్యార్థులును విద్యనభ్య శించుచున్నారు. ఈ పాఠశాలలు విశ్వేశ్వరస్వామి దేవాలయావరణంలో నడుచుచున్నవి. వీటిలో సేవసేయు భాగ్యము నాకు లభించుచున్నది. పరిస్తుతము వరంగలులో యింకను ఖాన్గి పాఠశాలల సంఖ్య యెక్కువగు టయేగాక ఆర్ట్స్ కాలేజి, యింజనీరింగు కాలేజి, మెడికల్ కాలేజి, పాలి టెక్నికల్ కాలేజీలు స్థాపించబడి అభ్యుదయ తెలంగాణమున వరంగలు విద్యలో ప్రముఖస్థానమునకు చెందుచున్నందుకు అందరమును సంతో షించవలసిన విషయమని మనవిచేయుచున్నాను.

ప్రకరణము ౧౭

ఆ హా ర క మి టీ

రెండవ పర్యాయ యుద్ధానంతరం ఆహారసమస్య చాల నిష్పత్తికి వచ్చినసంగతి అందరు ఎఱింగిన విషయమే. హైదారాబాదు రాష్ట్రములో ప్రతి జిల్లాకును అనధికార సభ్యులలోకూడ ఆహార కమిటీలు ఏర్పాటు చేయబడినవి. హైదారాబాదు రాష్ట్రములో వ్యవసాయకులవద్ద లేని ధాన్యము, పర్చేస్ ధాన్యము వసూలుచేసి గోదాములలో నిలువఉంచి మిల్లులలో మిల్లింగు చేయించి దుకాణములకు యిచ్చేవారు. దుకాణములలో ప్రజలకు రాతబ్ (మామూలు) చీట్లద్వారా పంచిపెట్టించేవారు. ఇంతే గాక బీదలకొరకు కొన్ని చౌక దుకాణములు ఏర్పాటు చేయబడినవి. కిరసనాయిలు, పంచదార, గోధుమలు, బియ్యం, జొన్నలు మొదలగు ఆహార ధాన్యములు, వస్త్రములు, ఇనుము వస్తువులను గురించి ఈ కమిటీలకు అధికారముండేది. ఇంతేగాక గృహనిర్మాణ కాంట్రాక్టులు తదితరులు, దుకాణదారులు, మిల్లు యజమానులు మొదలగు నిలువ సరుకుల యజమానులు నెల నెలకు స్టాకు రిపోర్టు పంపించే నియమములుకూడ ఉండేవి. దీనిని నడుపుటకు జిల్లా కమిటీలు పనిచేయుచుండెను. నన్ను అప్పటి కలెక్టరు జిల్లా కలెక్టరు జిల్లా కమిటీ సభ్యునిగా నియమించెను. 7, 8 సంవత్సరములు పనిచేసితిని. గోదాముకు మిల్లులకు వెళ్ళి తనిఖీ చేయుచుండుటిమి. ఒకసారి ఒక మిల్లులో వాసనపట్టిన బియ్యంచూచి సివిల్ సర్జన్‌తో పరిశీలింపజేసి దానిని దుకాణములకు యీయకూడదని నిషేధింప జేసితిని. లేవీని గురించి మొదటి విచిత్రమైన ఉత్తరువులు జారి చేయబడినవి. ఒక ఎకరంనుండి 10 ఎకరములకు మెట్టుమెట్టుగాపెంచి తుదను 10 ఎకరముల పట్టాదారు 70 మణుగుల ధాన్య మీయవలెనని ఉత్తరువులు జారీ కాబడెను. అప్పుడు మంత్రిగానున్న శ్రీ శిక్‌సక్ వరంగల్లుకు వచ్చెను. అప్పుడధికారవర్గము

ఆహార సమితి ఆనధికార సభ్యులు, తదితర పెద్ద భూస్వాములు సభకు విచ్చేసిరి. నన్ను ప్రాతినిధ్యము వహించి అధికారేతర సభ్యుల పక్షమున మాట్లాడుటకు అవకాశమిచ్చెను. విత్తనములు, వాటుకూళ్ళు, కలుపుకూళ్ళు, జీతగాళ్ళ కోతకూళ్ళు మొదలగు వాటికి ధాన్యరూపముగా ఇవ్వవలసి ఉండుటందని అది మిగహాపోగా మిగిలినదానిలో సగము రైతులకుయిచ్చి సగము తీసుకొనవచ్చుననికూడ చెప్పితిని.

లేవి నిబంధనలు న్యాయవిరుద్ధముగా నున్నవనిన్నీ చిన్నరైతు ఎంత పండించునో పెద్దరైతు అంత పండించలేడనిన్నీ భూపరిమాణము పెరిగింతమాత్రాన లేవి స్కేలు పెంచకూడదని చెప్పితిని. మరియు 10 ఎకరములు మించిన పట్టాదారులు చాలామంది ఉంటారు. వారు 70 మణుగులు యిచ్చినతరువాత మిగిలేది రైతు నిత్యావసరములకు జీవన జీవనమునకు చాలదని చెప్పితిని.

గిర్దావరుగారు నా మాటవిని పని ఎట్లా సాగవలెనని ప్రశ్నించెను. నేను లేవి యివ్వవలెనని చెప్పేవాడనే కాని వద్దని చెప్పేవాడినికాదు. కాని స్కేలు బాగాలేదని చెప్పితిని. అంతట వరంగల్ కలెక్టరు హబీబుద్దిన్ గారు నేనును కలిసి నివేదిక పంపవలెనని అధికారమిచ్చెను. అటుపిమ్మట నేను కలెక్టరు హబీబుద్దిన్, ఉదయరాజు రాజేశ్వరరావుగారుకలిసి చిన్న పెద్ద తారతమ్యము లేకుండా ఎకరానికి 3 మణుగుల చొప్పున లేవి ఈయవలెననిన్నీ ఐచ్ఛికముగా 3 మణుగుల చొప్పున పరిభుత్వమునకే అమ్ముకోవచ్చుననియును నివేదికను పంపితిమి. ఆ ప్రకారం పరిభుత్వము వారు ఉత్తర్వునిచ్చిరి. అట్లే జరుగుచుండెను. వస్త్రములొరకును రేషన్ కార్డు యిచ్చుచుంటిమి. ఆ రోజులలో పరిభుత్వము వారు వేసవినగ మొదలగు నగదు ఆదాయము నిచ్చే పైర్లు వేయబడిన భూములపైన అపరాధములుకూడ విధించుచుండిరి. తరువాత 12వ ఆంధ్ర మహాసభకు శ్రీ మంచుగుల నర్సింగరావుగారు అధ్యక్షులైరి. వారును నే

నును కరీంనగర్ జిల్లాలో పర్యటన జరిపి ప్రజా కష్టనిష్టూరములగురించియు అవసరముల గురించి విచారించియు, తగు సలహాల నిచ్చియు కొన్ని విషయములను ప్రభుత్వమునకు నివేదించి ఆంధ్రోద్యమ ఉద్దేశములను నెరవేర్చుచుంటిమి. ఆ సందర్భములో సిరిసిల్ల తాలూకాలోని కొన్ని గ్రామముల సంచార సందర్భమున ఉద్యోగస్థులు రైతులవద్దనుండి నిర్బంధముగా ఎకరం 1కి 6 మణుగుల చొప్పున (లేవి పర్చేస్) వసూలు చేయుచుండిరని యు పంట మామూలు భూములలో 6, 7 మణుగులకన్న ఎక్కువ పండ లేదనియు పైర్లనుకూడా చూచి మేము తెలిసికుంటిమి. పర్యటన ముగించుకొని వరంగల్ వచ్చినవెంటనే సూబేదారుగారిని కలిసితిమి. ప్రభుత్వ ఉత్తర్వులకు విరుద్ధముగా బీదరైతులనుండి తిండికి మిగలకుండా 6 మణుగుల చొప్పున గల్లా వసూలు చేయుచున్నారనియు, నియమములకు వ్యతిరేకముగా నున్నంతవరకు కఠిన పద్ధతులను ఆపుచేయు వలసినదనియు ఆపితిమి. సూబేదారుగారికి మాయందు నమ్మకమున్నది గనుక అధిక గల్లాను వసూలు చేయకూడదని ఉత్తర్వు జారిచేసిరి. ఆ రోజులలో సామాన్య శాసనములకు విరుద్ధముగా కంట్రోలు ఆర్డరులను తిరస్కరించివారనే నెపముపైన కేసులు పెట్టుచు ప్రజలకు శిక్షలనిచ్చుచుండేవారు. కంట్రోలు ఆర్డర్లువల్ల సహజమైన ధర్మములు తారుమారగుచున్నవని ఒకప్పుడు అలహాబాదు హైకోర్టు జడ్జీగారు సెలవిచ్చియున్నారు. అట్లే జరుగుచుండెను. అనగా ఒక రైతు తనవద్దనున్న 10 మణుగులకు మించిన ధాన్యపు నిలువను చెప్పలేదని కొందరిపైనను 2. ఎక్కువ తక్కువయని కొందరిపైనను 3. స్టాకురిపోర్టు తెలుగులోగాని ఉరుదులోగాని పంపించక గుజరాతిభాషలో పంపినారని కొందరిపైనను రేషన్‌కన్న ఎక్కువ ఆహార పదార్థములున్నవని కొందరిపైనను కేసులు పెట్టుచుండిరి. ఒకప్పుడు 12 మంది విద్యార్థులు హానుమకొండలో వంటచేసుకొని తినుటకై గ్రామం యింటినుంచి బియ్యం తెచ్చుకొనుచున్నారని కేసులు పెట్టబడెను. ఒక వితంతువు భర్త శ్రాద్ధముకై

బియ్యం తెచ్చుకొనుచున్నదని కేసు పెట్టబడెను. ఇట్టి కేసులలో కొందరు రు. 0-4-0, 0-8-0 స్వల్ప జుర్మానాలతో సరిపుచ్చుకునేవారు. కొందరు 1000 వరకు జుర్మానా శైదుశిక్షకూడ యిచ్చేవారు. అధికారి దర్బారు ధర్మములపై ఆధారపడి యుండేది. వారికి హైకోర్టుగాని ప్రభుత్వముగాని సరియైన ఆదేశమును ఇవ్వకపోయిరి. నేను కొన్ని కేసులలో పని చేసి వారి న్యాయమును కలుగచేయునటుల చేసితిని. అప్పుడప్పుడు ప్రభుత్వాధికారులతోచెప్పి కొన్ని సౌకర్యములను కలుగ చేయుచుంటిని. ఒకప్పుడు అనగా 12వ ఆంధ్రమహాసభకు అనంతరము నేను శ్రీయుతులు నర్సింగరావుగారు, కొండా వెంకటరంగారెడ్డిగారు, పరచ శ్రీనివాసరావుగారు ప్రభుత్వముతో మాట్లాడుటకు అవకాశమివ్వమని కోరితిమి. అంతట ప్రధానమంత్రి నవాబు చత్తారి ఫజల్ నవాజ్ జంగ్, ల్యాండు యింకొక మంత్రి సమావేశమై మాకవకాశమిచ్చిరి. ఈ అవకతవక ఆర్డర్లను, అసులనుగురించి కొన్ని గంటలసేపు మాట్లాడితిమి. ఆంధ్రోద్యమ తరఫున నేనును, ప్రభుత్వ పక్షమున ఫజల్ నవాజ్ జంగ్ గారును సహృదయముతో మాట్లాడితిమి. ఫజల్ నవాజ్ జంగ్ గారు పరంగల్ డిప్యూటి కోఆపరేటివ్ రిజిస్ట్రారుగాను పనిచేయుటయు నేను వరంగల్ బ్యాంకు డైరక్టరుగా పనిచేసినందున మా ఉభయులకు చిరకాల పరిచయము ఉండెడిది. ఆయన చాల సత్ప్రవర్తన గలవాడు. నిరాడంబరజీవి. సేవా శక్తిగలవాడైయుండెను. ఆయన సహకార శాఖలో రిజిస్ట్రారు వరకు ఉద్యోగములలో పనిచేసేవాడు. బీదరైతుల యింట్లవద్దకు వెళ్ళేవాడు. ఒకప్పుడు ఆయన సేవను గర్హించువారు లేకనవచ్చును. ఆయనమాటలు విన్నతరువాత కొన్ని విషయములను అంగీకరించి ఉత్తర్వులలో మార్పుచేయించెను. ఆరోజులలో తెలివిగల ప్రజలు జనసంఖ్యను ఎక్కువగాచెప్పి ఎక్కువ రేషన్ కార్డులు సంపాదించుచుండేవారు. అధికారులు ఇతర ధనికులు తమ పలుకుబడిని వినియోగించి చాటుగా ధాన్యమును తెప్పించుకొని లోటులేకుండ భోజనము చేసేవారు. బియ్యం బస్తాలు, వడ్లబస్తాలు అధికారులకు కనిపి

ఉద్యోగస్థులు, పార్టీలు తెచ్చియిచ్చేవారు. పెద్దలు లాకీలలోని, ఇతర సామాగ్రిలోను గడిబండ్లలోను తెచ్చుకొని వినియోగించుచుండేవారు. శుభ కార్యములలో, విందుభోజనములు యథావిధిగా జరుగుచుండేవి. కాని యే రోజు కారోజు పెద్దలకు చిన్నలకు దినగండము నూరేళ్ళ ఆయుస్సుగా గడచిపోతుండేది. పోలీసు చర్యానంతరం గౌరవనీయులగు K.N. మున్షీ గారు కేంద్ర పరిభుత్వాహార మంత్రిగా నియమింపబడిరి. పూర్వ పరిచయము (రజాకార్ మూమెంటు రోజులలో హైదరాబాదుకు భారత పరిభుత్వ ఏజంటు జనరల్ ఉన్న కాలమున) ననుసరించి వరంగల్‌కు విచ్చేసిరి. వారివెంట బి. రామకృష్ణారావుగారు, రంగారెడ్డిగారు, చెన్నారెడ్డి మంత్రివర్యులుకూడ నుండిరి. మేము వారిని కోర్టులో ఆహ్వానించి స్వాగత పత్రిము సమర్పించితిమి. ఆ సందర్భమున ఆహార రేషన్ నియమము ఉండుటవలన పరిజలసత్యముగా పొట్టనింపుకోవలసివచ్చుచున్నది. దొంగ తనముగాను ఎక్కువ ఖర్చుతోను పలుకుబడి వినియోగించియో అందరును భోజనము చేయుచున్నారు. ఇట్టి స్థితిలో యుద్ధము ముగిసి స్వాతంత్ర్య పరిభుత్వ మేర్పడిన తరువాత ఆహార కంట్రోల్సు తీసివేయకుండ ఉంచుటం మంచిది కాదనే విషయము నా ఉపన్యాసములో చెప్పితిని. నేను వరంగల్ న్యాయవాద సంఘమునకు అధ్యక్షుడుగానుండి రజాకార్ రోజులలో 42 వకీళ్ళసహా కోర్టు బహిష్కరింపచేసిన సంగతి అదివరకే హైదరాబాదులో తెలిసియుండెను. వారు నా ఉపన్యాసమును సాదరముగావినిరి. తనకు చేతనైన విధముగా త్వరలోనే కంట్రోల్సు తొలగించెదమని సెలవిచ్చిరి. అదే విధముగా కొలదిరోజులలోనే కంట్రోల్సు అగ్గగ్గు తొలగించబడెను. నేను సత్యమైన విషయములన్నియు దాపరికములేకుండ బైటపెట్టినందుకు అధికార అనధికార సభ్యులు సంతోషమును వెలిబుచ్చిరి. శ్రీ K.N. మున్షీ, లీలావతిమున్షీ తదితర మంత్రివర్యులు హైదరాబాదు వెళ్ళిపోయిరి.

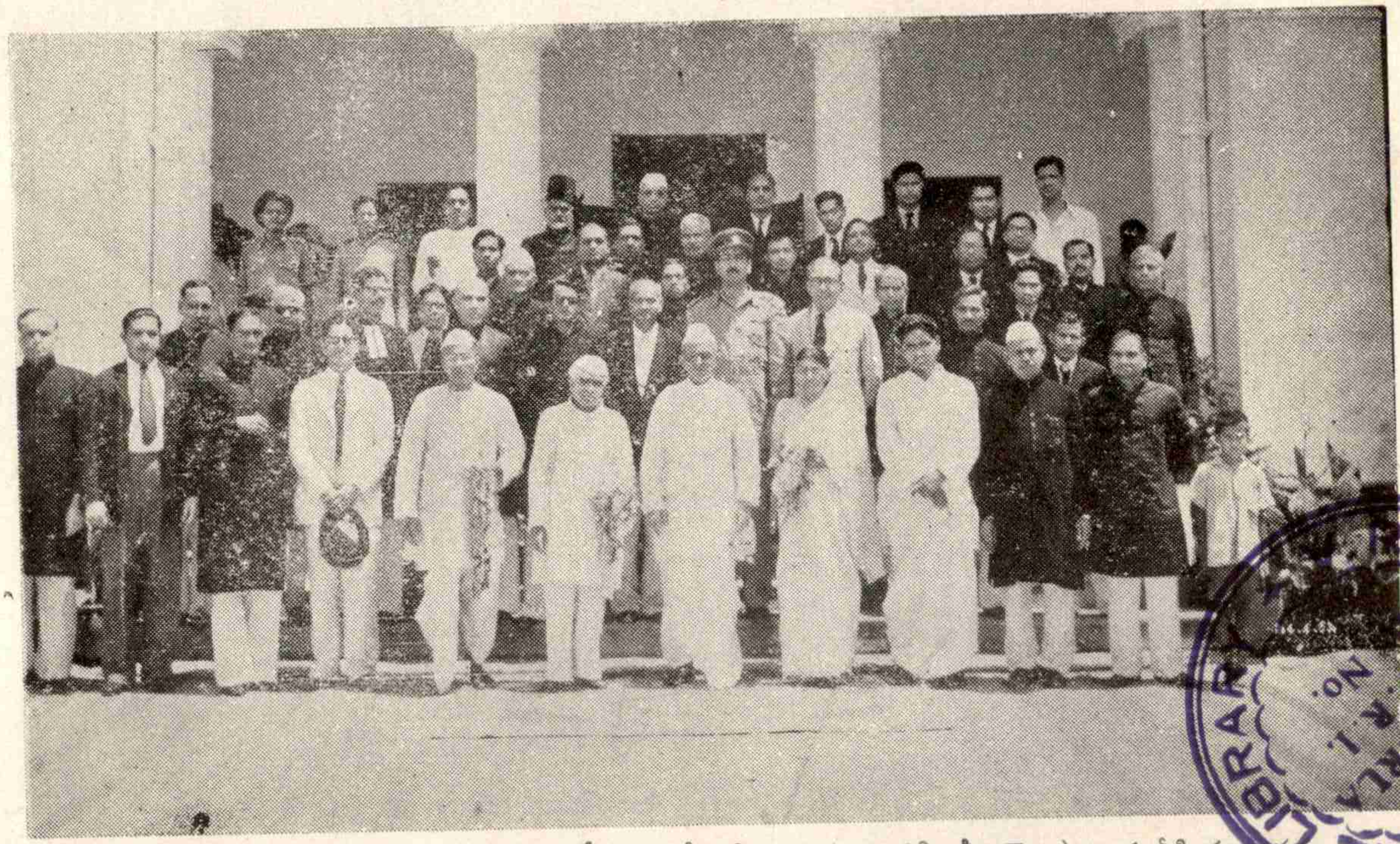

ఆహారకమిటి తరఫున వరంగల్ సెషన్‌కోర్టులో కేంద్ర ఆహార మంత్రి శ్రీ కె. ఎం. మున్షీకి సన్మానము.

MEMORIAL LIBRARY, NARAYANA RAO PANDIT, No.

ప్రకరణము 03

నిజాం ఆంధ్రోద్యమము

నా జీవితంలో నిజామాంధ్ర దేశమునకు (తెలంగాణాకు) కొంత సేవచేయు భాగ్యము లభించినది. దానిని గ్రంథస్థము చేయుట నా విధియని భావించుచున్నాను. శ్రీ మాడపాటి హనుమంతరావు పంతులుగారు ప్రారంభించిన ఆంధ్రోద్యమ చరిత్రలో కార్యకర్తల సేవా విశేషములను చరిత్రకు కావలసిన పద్ధతులలో వ్రాసియున్నాను. నేను నా జీవితముతో సంబంధించి నంతవరకు వ్రాయుట అవసరమనుకున్నాను. కొన్ని విషయములు ఆంధ్రోద్యమచరిత్రయందు గ్రంథవిస్తరణభీతిచే వ్రాయ లేదనుకుంటాను.

హైదరాబాదు దేశము ముఖ్యముగా తెలంగాణా మండలములు విద్యా విజ్ఞానములలో సర్వవిధముల వెనుకబడియున్న మనుటలో సందేహము లేదు. నాగరికతకూడలేక సామాన్య జనులు మోటుతనముతోనే ఉండిరి. ప్రభుత్వ స్థానమగు హైదరాబాదు పట్టణము తెలంగాణా మధ్యమున నే యున్నది. మదరాసు యూనివర్సిటీకి సంబంధించిన ఒక కాలేజి హైదరాబాదులో నుండెడిది. మూడు స్థలములగు వరంగల్లునందు ఒక హైస్కూలు మాత్రముండెడిది. ప్రజాయత్న పాఠశాలలుండేవికావు. పాఠశాలలను, గ్రంథాలయములను స్థాపించుటకును వాటి సభలు జరుపుటకును యెన్నో యేండ్లు కఠిన నియమములుండేవి. విశ్వప్రయత్నముతో కొన్ని గ్రంథాలయములు స్థాపించబడి నడపించబడుచుండెడివి. వాటి సంగతి నైన వ్రాసియే యున్నాను. హైదరాబాదులో నిరక్షరాస్యత అనియును శ్రీమంతులనియును ప్రభుత్వాదరము చూరగొన్న వారనియు చెప్పబడు హనుమకొండ కుటుంబము వారు బహుళ ప్రయత్నముతో వివేకవర్ధనీ పాఠశాలయనే పేరుతో ఒక హైస్కూలును స్థాపించిరి. హనుమకొండ కుటుంబము వారి

మాతృభాష మహారాష్ట్రము. అయినను నివాసము జాగీర్లు మొదలగువాటిని అభిమానమునుబట్టి వారు ఆంధ్రులనియే అంగీకరించ వలెను.

తెలంగాణమున గద్వాల వనపర్తి మొదలగు సంస్థానములు, జాగీరులు ఉన్నవి. చిన్నచిన్న మఖ్తేదార్లు అగ్రహారము లున్నవి. పెద్దపెద్ద దేశముఖులు దేశ పాండ్యాలు యెక్కువ గ్రామముల వతనులుగల పటేలు పటువారీలున్నారు. వీరందరు ప్రభువువారి రాజబంధువులవలె ఉండేవారు. ఇదే విధముగా ధనవంతులగు ఆంధ్ర వైశ్య వర్తకు లుండేవారు. వీరిలో ఎక్కువమంది పెద్దచదువులు చదివినవారులేరు. వీరందరికి దైవభక్తి దాన ధర్మాసక్తి విద్యా విజ్ఞాన ప్రచార ఆందోళన ఉండెడిదికాదు. వీరందరు యిదే స్థితిలో నుండుటయే నిరంకుశ ప్రభుత్వముయొక్క ముఖ్యోద్దేశమై యుండెను. బ్రిటిషు సామ్రాజ్యముకూడ దీనినే ఆమోదించు చుండెను.

హైద్రాబాదు రాజ్యమున నూటికి 87వ హిందువులు, 13 ము ముస్లిము జను లుండేవారు. ముస్లిములలో పాయగాహాలు, జాగీర్దార్లు మొదలగు జమీందారీవర్గ ముండెడిది. ఉద్యోగములలో నూటికి 80 మంది ముస్లిములు 20 మంది హిందువులుండేవారు. ముస్లిములలో హైద్రాబాదు ముస్లిముల సంఖ్య తక్కువ, అలహాబాదు, పంజాబ్ ముస్లిములు ప్రతి సంవత్సరము కొంతమంది దిగుమతి అయ్యేవారు. వీరుగాక కలకత్తా మదరాసువారు కూడ ఉండేవారు.

హిందువులలో యు.పి. మదరాసువారు చాలమంది ఉండేవారు. హైదరాబాదీయులలో మహారాష్ట్రులు ప్రధముగాను, కర్నాటకులు రెండవవారుగాను, తెలుగువారు మూడవ వారుగాను నుండేవారు. వీరిలో తెలంగాణాబయట ఆంధ్రులుకూడా ఉండేవారు.

హైదరాబాదు న్యాయవాద సంఘములో పండిత్ కేశవరావుగారు

(మహారాష్ట్రులు) పండిత్ గిరిరావుగారు పరిముఖస్థానము నాకరిమించగలి గిరి. వీరుభయులు హైకోర్టు న్యాయమూర్తులుగాకూడ పనిచేసి యశోవంతులైరి.

శ్రీ మాడపాటి హనుమంతరావుగారు 1912వ సంవత్సరములో ఉద్యోగము బదిలీచేయించుకొని హైదరాబాదు పరివేశించిరి. పైసంగతులు శ్రీ హనుమంతరావుగారినే కాము పరిపంచ జ్ఞానముగలిగిన అస్మదాదులు గ్రహించుచునే యుంటిమి. హనుమంతరావుగారివెంట వచ్చికొండ వరసింహరావుగారు, ముద్దవి శ్రీనివాసరావు, వాసుదేవరావుగార్లుకూడ ఉద్యోగరీత్యా హైదరాబాదుచేరి హనుమంతరావుగారిఅనుచరులైరి శ్రీహనుమంతరావుగారు న్యాయవాద పట్టమును పొందువరకు (1918 సంవరం వరకు) అనగా ఉద్యోగములో నుండునంతవరకు ఆందోళన పడుటతప్ప ఏమి చేయుజాలకుండిరి. 1921 సంవత్సరములో భారతదేశమున చెలరేగిన అసహాయోద్యమ పరిభావము హైదరాబాదునుకూడ కదలించినది. రాజకీయ సంఘములు నిషేధించబడుటయు సభలు ఊరేగింపులకు కఠిన ఉత్తర్వులు కాబడుటయు పరిజలలో కొంత ఉత్తేజమును కలగించినది.

మహారాష్ట్రులు ఆంధ్రులకు సహాయముచేయరనియును ఆంధ్రులు తమ శక్తిపైన నిలుచుట మంచిదనియు హనుమంతరావుగారికి విదితమైపోయినది. 1621 సంవత్సరంనుంచి సామాజిక పద్ధతులతో దేశమున పరిబోధము కలిగించుటకు ఉత్సాహ పడుచుండిరి. గ్రంథాలయ వార్షికోత్సవముల పేరుతో పరిచయాసమితిపాంది వరంగల్లు, ఖమ్మం, ఎలపాలను, రెమిడిచెర్ల, కారేపల్లి మొదలగునోట్ల సభలు జరిపి ఉపన్యాసము లిచ్చుచుంటిమి. ఒకసారి సుధిరెలో ది. 21 పర్వాది 1334 ఫసలీ రోజున పింగిళి వెంకట్రామరెడ్డిగారిఅధ్యక్షతన ఒక గ్రంథాలయసభ రెండురోజులు జరిపితిమి. మధిర పెద్దలలో శ్రీ॥ శే॥ శ్రీ మాడపాటి తిరుమలరావుగారు ఆహ్వాన సంఘాధ్యక్షులుగాను, చతుర్వేది వెంకట కృష్ణయ్య, హరి సీతా

రామశాస్త్రిగారు మున్నగువారు కార్యకర్తలుగాను పనిచేసిరి. ఆ సభలోనే శేషాద్రి వెంకటరమణకవులు వచ్చిరి. దాదాపు 200 మంది రెండు రోజులు సమావేశములకు వచ్చేవారు. ఒక వెయ్యి రూపాయిలు ఖర్చు పెట్టబడినది. వరంగల్లునుండి ఒక పోలీసు సబ్ ఇన్ స్పెక్టరు పంపబడెను. ఆయన నాగదిలోనే మంచితనముతో నివసించెను. హనుమంతరావుగారు తమ హైదాబాదు మిత్ర బృందముతో విచ్చేసిరి. మే ముభయులము సంపాదించుచు చర్చనీయాంశములను సభ ఎదుట పెట్టేవారము. ఇంకొక గ్రంథాలయ మహాసభ సూర్యాపేటయందు సమావేశ పరచబడినది. కీ॥శే॥ శ్రీ వామన్ నాయక్ గారు అధ్యక్షత వహించిరి. 75, 80 గ్రంథాలయములు స్థాపించబడి వరంగల్ నుండి నేను పరచరంగారావుగారు, తూము వరదరాజుగారు మరికొందరు మధిర, ఎరుపాలయం ఖమ్మంలోని యువక విద్యాభిమానులు గ్రంథాలయకర్తలు విచ్చేసిరి.

కీ॥శే॥ శ్రీ వామననాయకుగారు విచ్చేసిరి. శ్రీ కొమర్రగిరి సీతారామచంద్రరావుగారింట అతిథులుగా నుంటిమి. కొందరు పండితులు, కవులు విచ్చేసిరి. ఆ సభలో శ్రీమానుమంతరావుగారు గష్టినిపాత్ర 53ను మాదృష్టికి తెచ్చిరి. ప్రభుత్వమువారు విద్య విషములలోకూడ విధించుచున్న నిర్బంధములను గురించి విచారమును ప్రకటించితిమి. సభకు చాలమంది వచ్చిరి. శ్రీమతి చొటాశ్రీతి లక్ష్మీనరసమ్మగారి ఆధిపత్యమున మహిళా సభయు శ్రీ గాడేపల్లి సూర్యప్రకాశరావుగారి ఆధిపత్యమున సంఘ సంస్కార సభయును జరుపబడెను. దానితరువాత వరంగల్ లో జరుపవలెనని నిశ్చయించుకుంటిని, గాని స్థానిక సహాయము లభించనందున గ్రంథాలయసభ జరుపలేకపోతిని.

కేంద్ర ఆంధ్ర జనసంఘ స్థాపన

నిజాం రాజ్యము బయట జరుగుచున్న రాజకీయాందోళన చూచుచు వినుచు పత్రికలలో చదువుచుంటిమి. నాయకులతో కలియుచుంటిమి.

బయటుద్యమములకు సహాయము చేయుచుంటిమి. గాని హైదాబాదీయు లలో ప్రబోధము కలిగిం ద జాలకుంటిమి. హైదాబాదు (ముఖ్యముగా తెలంగాణా) లోని విద్యాధికులు విచారపడుచునే యుండిరి. కలిసినప్పు డల్లా ఆలోచనలు చేయుచుంటిమి. క్రియారూపకమున సౌమ్యమార్గముల ఉత్తేజము కలిగించుటకు నిశ్చయించుకుంటిమి. పర్యవసానముగా హైదా బాదునందు కేంద్ర ఆంధ్రజన సంఘము 8 వ సన్ 1331 (12-11-1921) తేదీన స్థాపించబడినది. నేను దాని సేవకుడుగా పనిచేసితిని. దీనికి కొలది కాలములోనే హనుమకొండలో ది. 27-6-33 ఫ. (1-4-1923 సం॥) రోజున కేంద్ర సంఘ సభ జరిపితిమి. ఆ సభకు కీ॥ శే॥ శ్రీ చావల వెంకటరెడ్డిగారు అధ్యక్షత వహించి సుమారు 100 మంది సభ్యు లుండిరి. ఆ సభలో చిత్తు నియమావళి తయారుచేయుపనిని నేను చేసితిని. శ్రీ జములాపురం వెంకటేశ్వరరావుగారి సహాయముతో ఆ సమావేశము లోనే సిద్ధముచేసి సమర్పించితిని. అది అంగీకరించ బడియెను. దాని తరువాత వరంగల్లులో జిల్లా తాలూకా సంఘములు ఏర్పాటు చేయుటకు మొదలు పెట్టితిమి. జిల్లా సంఘములకు నేనధ్యక్షుడుగాను శ్రీ జములాపురం గోపా లరావుగారు ఉపాధ్యక్షుడుగాను ఇంకా కొందరు కార్యవర్గ సభ్యులుగా నియమించబడితిమి. శ్రీ పరచ రంగారావుగారు కార్యదర్శిగా నేను మహ బూబాబాద్, ఇల్లెంద, ఖమ్మం, మధిర, పరిటాలలకువెళ్ళి సమావేశములు జరిపి తాలూకా సంఘములు ఏర్పాటు చేసితిమి. గాని జములాపురం వెం కటేశ్వరరావు సోదరులకును మాడపాటి హనుమంతరావు సోదరులకును ఒక భూమినిగురించి తగవు వచ్చుటచే హనుమంతరావుగారిచే స్థాపించ బడిన ఆంధ్రోద్యమమునకు వారు విముఖులైరి. ఆ కారణమున ఖమ్మంలో నేను రంగారావుగారి మిత్రులైన వెంకటేశ్వరరావుగారింట అతిథులుగా నుండలేక పోతిమి. తాలూకా సంఘములు ఏర్పాటైన తరువాత పింగిళి రంగారావుగారిని జిల్లా సంఘాధ్యక్షులుగా ఎన్నుకుంటిమి.

ప్రభుత్వాన్యాయులు, అధికారుల ఆగ్రహావేశములు ప్రజలను భయభ్రాంతుల చేయుచుండెను. మహానగరమగు హైదరాబాదులో శ్రీ హనుమంతరావుగారికి 5, 6రు తోడ్పడినారు. తక్కిన జిల్లాలలో ఏమిలేదు. వరంగల్లులో ఏ ఒకరిద్దరోతప్ప సహకారము చేయువారు లేకుండిరి. ఇట్టి స్థితిలో కేంద్ర సంఘసభ మరల 20-5-34 ఫసలీ (21-2-25) రోజున శ్రీ చావల వెంకటరెడ్డిగారి అధ్యక్షతన సభ జరుపబడినది. శ్రీ మాడపాటి తిరుమలరావుగారు ఆహ్వాన సంఘాధ్యక్షులుగా నుండిరి. ఖమ్మంలోని కొందరు యువక మిత్రులు తృతీయాంధ్ర మహాసభను ఖమ్మంలో జరుప నిశ్చయించిరి. గాన ఖమ్మంలోని పెద్దలు అంతరాయము కల్పించుచుండిరి. సామరస్యము కలిగించుటకు ఖమ్మం బయలుదేగవలెనుకుంటిమి. శ్రీ హనుమంతరావుగారు హనుమకొండ వచ్చిరి. రైలు తప్పిపోయినందున ఉదయమునే నా స్వంత మోటారులో హనుమంతరావు, పరచూరంగారావు, జములాపురం గోపాలరావుగార్లు నేను బయలుదేరితిమి. మార్గమధ్యమున టయర్లు బద్దలయినందున ఆభోజనముగా మధ్యనేపడియుండి రాత్రి తిరుమలాయపాలెంచేరి భోజనముచేసి ఎడ్లబండిపైన శనివారం ఉదయంకు ఖమ్మం చేరితిమి. నేను శనివారము పూర్తిగా ఉండజాలక రైలులో తిరిగి వాపసు రావలసి వచ్చెను. స్వల్పవ్యవధిలో సమాధానము కుదిరినదికాదు. నేను లేకపోవుటయు వెళ్ళినవారికిని ఖమ్మంలోని వారికిని మనసులు కుదరక పోవుటయు తటస్థించినందున ఏ నిర్ణయము జరిగియుండలేదు. తుదకు శ్రీ హనుమంతరావుగారు పట్టం వెళ్ళిపోయిరి. గోపాలరావు, రంగారావు గార్లు హనుమకొండకు వచ్చిరి.

మరల కొన్ని రోజులకు నేనును శ్రీ బూర్గుల రామకృష్ణారావుగారును ఖమ్మం వెళ్ళి యిటికాల రాజేశ్వరరావుగారినికలిసి పరిస్థితులను కొంతవరకు సమాధానపరచి ఆహ్వానసంఘ కార్యకర్తలకు ధైర్యము చెప్పివచ్చితిమి. తరువాత డిశంబరు 1934లో శ్రీ పుల్లజాల రంగారావుగారి అధ్య

క్షతన వైభవముగా మహాసభ జరిగినది. గత రెండు మహాసభలలో అతిస్వా
తికమైనట్టియు ప్రభుత్వాందోళనకరము గానట్టియు లాంఛన ప్రాయమైన
కొన్ని తీర్మానములు చేసియుండిరి.

వర్తకులు క్రియా విక్రియములు చేయునప్పుడు ధర్మఖర్చు పేరుతో కొంత డబ్బు వసూలుచేసి జమకట్టుకొను చుండిరి. వాటి వినియోగమును గురించి విచారించేవారులేరు. కొందరు అల్లుళ్ళ ఆడబిడ్డల కట్నములకును, కొందరు ఇంగ్లండుకు పంపిన తమ కుటుంబ విద్యార్థుల వ్యయము పేరను ఖర్చు వ్రాయుచుండేవారు. ఇది కొంత కాలముండియు ననూ్న బాధ పెట్టుచుండెను. ధర్మఖర్చులపేర తెలంగాణాలో వర్తకులు వసూలుచేయు ద్రవ్యము చాల కలదనియును లెఖ్ఖలను పరిశీలించినచో లక్షలాది ద్రవ్యము తేలుననియును అద్దానిని ప్రజోపయోగ కార్యములలో ముఖ్యముగా విద్య ణారకు వినియోగించ వలెననియును ఇందుకు ప్రభుత్వ పక్షమున తగు ఏర్పాటు చేయవలెననియును నా ప్రతిపాదనలో చెప్పితిని. ధర్మఖర్చు విష యములో ప్రభుత్వమునకు వ్యతిరేక ముండజాలదు గనుకను లోకల్ ఫండు మున్సిపాలిటీల విషయములో నేను వరంగల్ జిల్లాబోర్డు మునిసిపల్ కమిటీ సభ్యుడుగానుండి ప్రభుత్వమువారడిగిన దానిని పురస్కరించుకొని అంత కుముందే బహిరంగముగా నివేదికను సమర్పించియుంటిని. గనుక ఈ రెండు విషయములను గురించి అధికారులు ఆక్షేపించ జాలరని గ్రహించి ఈ విష యములను ఖమ్మం మహాసభలో తీర్మాన రూపముగా ప్రవేశపెట్టితిని. ఆ విషయము ఆంధ్రోద్యమ చరిత్రలో వ్రాయబడియేయున్నది. మరియు స్థానిక స్వపరిపాలన విషయము గురించి విపులముగా వేరొకచోట వ్రాసి యున్నాను గనుక పునరుక్తిదోషమునకు వెరచి ఇచట మరల వ్రాయలేదు. ధర్మనిధినిగురించి నేను చాలసేపు ఉపన్యసించితిని. సభ్యులు నిశ్శబ్దము గానే వినుచుండిరి. గాని నా తరువాత వారు మాట్లాడుచుండగా స్వాధ

పరులగు కొందరు అల్లరి మొదలు పెట్టిరి. దానిని మేము శాంతి పద్ధతులతో సర్దుబాటు చేసుకుంటిమి.

ఖమ్మం మహాసభలో ఆంధ్రమహాసభకు చిత్తు నియమావళి సిద్ధము చేసి ప్రత్యేక సభద్వారా అంగీకారము తీసికొనుటకు ఉపసంఘము నేర్పాటుచేసిరి. దానికి నన్ను కార్యదర్శిగా నియమించిరి. నేనాపని పూర్తిచేసితిని. సిరిసిల్లలో శ్రీ మాడపాటి హనుమంతరావుగారి అధ్యక్షతన మహాసభ జరిగినది. ఆ సభలో నియమావళి నివేదించితిని. అది ఆంగీకరింపబడియెను. అంతటితో కేంద్ర జనసంఘము పేరు అంతరించి పోయినది. ఉద్యమమునకు "నిజాం రాష్ట్రాంధ్ర మహాసభ"యని పేరువచ్చినది. నడుపుటకు స్థాయిసంఘము, కార్యవర్గములు ఏర్పాటు చేయబడెను.

సిరిసిల్ల సభలో శారదా వయోజన వివాహ శాసనమువలె మైనార్టీలకూడ ఒక శాసనముండవలెనని సురవరపు ప్రతాపరెడ్డిగారు తీర్మానము ప్రవేశపెట్టిరి. ముస్లింలకు సంబంధములేకుండ కొందరు హిందువులను మాత్రము నిర్బంధించు శాసనము వలదనియు ప్రజలు దీని పాశ్చాత్యమును గ్రహించి స్వయముగా వయోజన వివాహములు చేయుగలరనియును నేను వ్యతిరేకించితిని. స్థానిక స్వపరిపాలన తీర్మానము పునరుద్ఘాటించబడి అంగీకరించబడెను. శ్రీ హనుమంతరావుగారి అధ్యక్షతన నేను ఉపాధ్యక్షునిగా నియమింపబడితిని. మహాసభానంతరము ఆదాయ వ్యయ లెక్కలు రానందున వరంగల్‌నుండి నేనును, పట్టంనుండి శ్రీరంగారెడ్డిగారును మోటార్లపైన సిరిసిల్ల వెళ్ళి కార్యకర్తలనుకలిసి లెక్కలు పంపు ఏర్పాటు చేసితిమి.

ఐదవ మహాసభ షాద్ నగర్‌లో 1936 సంవత్సరములో జరుపబడెను. ఆ సభకు శ్రీ కొండా వెంకటరంగారెడ్డిగారు అధ్యక్షులయిరి. నిజాం ప్రభుత్వమున స్వంత భూములలోని తాటి ఈతచెట్లయందు భూ

స్వాములకు ఏమి హక్కుండేదికాదు. మదరాసు ప్రభుత్వములోవలె ఈ హక్కులు రైతుల గీయవలెనని నేను ప్రతిపాదించి సహకారముగా ఉపన్యసించితిని. తీర్మానము ఆమోదింపబడెను. ఆ సభలో రంగారెడ్డిగారనే డిప్యూటి కమీషనర్ ఆబ్కారికూడ ఉండెను. సభానంతరము బయట నాతోకలిసి ఈ తీర్మానము రైతువర్గమునకు లాభకారియని తన సంతోషమును తెలిపెను. మరికొన్ని రైతు సమస్యలనుకూడ ప్రతిపాదించితిని. దాని వివరము ఆంధ్రోద్యమ రెండవభాగమునందు వ్రాయబడినది.

షాద్ నగరం సభకు చాలమంది గ్రామీణరైతులు వచ్చిరి. జరిగిన తీర్మానములు వారికి నచ్చక తిరిగి పోవుచుండిరి. పైనుండివచ్చుచున్న శ్రీ మందుముల నర్సింగరావుగారు వారిని మరల సభకు వచ్చునట్లుచేసిరి. తరువాతనేళలో రైతు సమస్యలు అనగా ముఖ్యముగా పన్నులు, గ్రామోద్ధరణ, తాటిచెట్ల హక్కులు మొదలగు వాటిపైన నేను ప్రతిపాదించి ఉపన్యసించుటయు నర్సింగరావుగారు ఆమోదకులుగానుండి ఉపన్యసించుటయు జరిగినందున వారు సంతోషించిరి. శ్రీ రంగారెడ్డిగారి అభ్యర్థనకాలమున కూడ నేనుపాధ్యక్షునిగా నియమించబడితిని. ఐదవ సభానంతరము ప్రభుత్వమువారు సవతితల్లి ప్రేమతో కన్నీళ్ళు తుడచి పేరు సంపాదించగోరి రాజ్యాంగ సంస్కరణలకొరకు 1937లో ఒక కమిటీని ఏర్పాటు చేసిరి. దానికి అయ్యంగారికమిటీ అనే వారము. రాబోవు సంస్కరణము లెట్లుండవలెనో విచారించి నివేదించుట కుత్తరు ప్రాంతీయ సభ్యులుగల ఒక సంఘము నేర్పాటు చేయబడియెను. దానిలో నేనుకూడ పాల్గొనుచుంటిని. రాష్ట్రములోని విద్యాధికుల యొక్కయు అనుభవజ్ఞుల యొక్కయు లిఖితాభిప్రాయములను సేకరించ బడినవి. నిజామాబాద్‌నందు 1937లో సభ జరుపబడెను. నాపేరు శ్రీ నర్సింగరావుగారిపేరు అధ్యక్షపదవిని సూచింపబడెను. శ్రీ నర్సింగరావుగారే ఎన్నికయిరి. కావున నిజామాబాద్ మహాసభ శ్రీ మందుముల నర్సింగరావుగారి అధ్వర్యమున జరుపబడియెను.

ఈ సభలో రాజ్యాంగ సంస్కరణలను గురించి పూర్తిగా చర్చలు జరిపి అసమ్మతి తెలుపబడినవి. సభాస్వరూపమునకు రాజ్యాంగ తేజమునుకల్పిం పబడియెను. ఈ సభలో యువకులు ఊరుదుభాషను పరిసంగించకూడదని పట్టుబట్టిరి. అనుభవజ్ఞులగు పెద్దలు ఊరుదులోకూడ మాట్లాడవచ్చుననిరి. సభ కార్యక్రమము కొంతసేపు స్తంభింపబడినది. యువక ముఖ్యులలో శ్రీ వల్లూరు బసవరాజు, శ్రీ నందగిరి వెంకటాగ్నివు పరిబృతు లుండిరి. నేను యువకులతో సౌమ్యముగా మాట్లాడి మధ్యమార్గమునకు తెచ్చితిని. విష యనిర్ణయ సభాస్థలమున జేరితిమి. నేను చేసిన సమాధానమునకు శ్రీ రంగా రెడ్డిగారు ఆక్షేపించిరి. మరల మహాసభలో చర్చవచ్చెను. అనుకూల వ్యతి రేక ఓట్లను లెక్కించవలసి వచ్చినప్పుడు అధ్యక్షుడు లెక్కపెట్టివద్దనియు ను నేను లెక్కపెట్టవలెననియును యువకులు పట్టుబట్టిరి. అట్లే నేను లెక్కించితిని. శ్రీ నర్సింగరావుగారు విచారపడిరి.

తీర్మానములన్నియు ఆంధ్రోద్యమ చరిత్రలోనుండున్నవి. గనుక వా టిని వ్రాయుట నవసరము. శ్రీ మంచుముల నర్సింగరావుగారి అధ్యక్ష కా లమునకూడ నేనుపాధ్యక్షునిగా నియమించబడితిని. రాజకీయ సంస్కర ణల ఘర్షణ మర్షముతోనే కాలము గడిచినది. సంస్కరణల స్వరూపము బయటపడినది. ప్రత్యేక కమిటీలో బాగా చర్చించితిమి. సంస్కరణలు పౌరసత్వ హక్కులకును ప్రజా స్వాతంత్ర్యమును భిన్నముగానుపుట్టి దోష ములతోకూడి యుండినదిగాను అయినందున అంగీకరించజాలమని ఆంధ్ర, మరాట, కర్నాటక ప్రతినిధులతోకూడిన సభాపక్షమున విజ్ఞప్తిని పంపబ డినది, అంతటినుంచి రాజకీయములలో జోక్యము కలుగచేసుకొనమని ప్రా రంభించిన ఆంధ్రోద్యమము రాజకీయోద్యమముగా మారినది. ప్రభుత్వాధి కారులు అసమానపడుచుండిరి. గాని మా వ్యక్తిగత పరివర్తననుబట్టి మా యందు యితోడిక గౌరవభావముతోనే ఉంటూవచ్చిరి. యువకులలో పరిపాలన పద్ధతులు మారేవని(ర)నిరాశ హెచ్చినది. ఆ కారణము ఆంధ్ర

ద్యమతో సంబంధములేండా స్టేటు కాంగ్రెసు ఉద్యమము ప్రారంభించి సత్యాగ్రహముచేసి జైలులోనికి వెళ్ళుటకు జట్లుజట్లుగా సిద్ధపడిరి. మొదటిజట్టు కీ॥శే॥ శ్రీ గోవింద నాయకు వృద్ధ న్యాయవాదిగారిది. అఖరుది యువక సన్యాసి శ్రీరామానంద తీర్థగారిది. జైలు వెళ్ళినవారిలో ముఖ్యులు కాశీనాథరావువైద్య, జనార్ధనరావు దేశాయి, మందుముల రామచంద్రరావు, రావి నారాయణరెడ్డిగార్లు (పట్టిమునుంచి) వరంగల్‌నుండి జమలాపురం కేశవరావు, టి. హయిగ్రీవాచారి, కాళోజి నారాయణరావు ప్రభృతులపేర్లు జ్ఞాపకమున్నవి. బీహార్, యు.పి.ల నుండికూడ జట్లు జట్లు గావచ్చి సత్యాగ్రహముచేసి జైలుకేగుచుండిరి. ఇలా రెండుమాసములు సాగగానే మహాత్ముని ఆదేశానుసారం సత్యాగ్రహము ఆపివేయబడినది. ప్రభుత్వమువారు సత్యాగ్రహమును వసలివేసిరి. ఆరోజులలో ఒక సి.ఐ.డి పోలీసుజమాదారు మా వాకిటికెదురుగా కూర్చుండేవాడు. కొన్నాళ్ళుచూచి సుబేదారు నారాయణరావుగారికి చెప్పితిని. వారి ఆదేశానుసారము కలెక్టరుకు చెప్పితిని. అతనిని తీసివేసిరి. నన్నుగురించి వరంగల్ పోలీసుపక్షమున నందిగామ తాలూకా పోలీసులను విచారించిరి. నేను స్వగ్రామమగు జుజ్జూరునకు వ్యవసాయమును కనుకొనుటకు వచ్చి వెళ్ళేవాడననిన్నీ అచ్చటి అహింసోద్యమములో పాల్గొనలేదని అచ్చటి పోలీసువారు జవాబిచ్చినట్లు తెలియవచ్చినది.

ఈ మధ్యకాలమున అనగా 1939 సంవత్సరమున వరంగల్‌లో గణపతి ఉత్సవముల సందర్భము హిందూ మహాస్మీయ కలహాములు ప్రారంభమయి వాతావరణము కలుషితమాయెను. గజాననోత్సవపరికరణములో వివరముగా వ్రాసియున్నాను. ఈ కారణమున వీడవ మహాసభను వరంగల్‌లో జరుపలేక పోయితిమి.

వీడవ మహాసభ అధ్యక్షపదవినిగురించి కొన్ని చర్చలు జరిగినవి.

శ్రీ మందుముల రామచంద్రిరావు, రావి నారాయణరెడ్డిగార్లు సత్యాగ్రహము చేసి జైలుకు వెళ్ళివచ్చిరి. గనుక వారుభయుల కవకాశమిచ్చుట న్యాయమనుకుంటిమి. ఆ పత్రికారము మల్కాపురమునందు జరిగిన ఏడవ మహాసభకు శ్రీ మందుముల రామచంద్రిరావుగారు అధ్యక్షులుగా ఎన్నుకొనబడిరి. సభ వైభవముగా జరిగినది. నేనును పరిటాల సూర్యప్రకాశరావుగారును నా స్వంత మోటారుపైన వెళ్ళితిమి. రెండవరోజు రాత్రి విషయ నిర్ణయసభ ముగించుకొని రాత్రికి సికిందాబాదువెళ్ళి కొంత ఆలస్యముగా మరురోజు సభకు వచ్చితిని. ఈలోగా రాజ్యాంగ సంస్కరణలను గురించిన చర్చ వచ్చినది. రాజ్యాంగ సంస్కరణలు అంగీకార యోగ్యములు కావని ఏకగ్రీవముగా అనుకొనియే వుంటిమి. గాని తీర్మానము విస్పష్టాత్మకముగాను తీవ్రవాద స్వరూపముగాను (సంస్కరణలను బహిష్కరించు చున్నాము) ఉండెను. శ్రీ హనుమంతరావు పంతులుగారును మరికొందరును బహిష్కరణశబ్ద మనవసరమనియును సామరస్యమునకు విరుద్ధమనియు యెన్నియో కారణములనుచెప్పి తుదకు న్యాయందు విశ్వాసముంచి సవరణను అంగీకరించుమని కోరిరి. గాని తీవ్రవాదులగు శ్రీ రావినారాయణరెడ్డి ప్రభృతులు గురువునకుమించిన శిష్యులయి పంతులుగారి మాటను వినక పట్టుబట్టిరి. తుదకు సవరణ వీగిపోయెను. ఈ ఘట్టము ఆంధ్రోద్యమ రథసారథి యనతగిన శ్రీ హనుమంతరావుగారికి ఆవేదన కలిగించినది. తార్కాణముగా వర్తమాన సంవత్సర కార్యసమితిలోను స్థాయిసంఘములోను పొల్గొన మనిరి. దానివలన మా కందరికిని ముఖ్యముగా అధ్యక్షుల వారికిని చాల విచారము కలుగచేసినది. సప్తమాంధ్ర మహాసభలో పటేలు పట్వారిగిరీల అనువంశిక హక్కులను గురించియు వారికిచ్చు ప్రతిఫలమును గురించియు ఒక తీర్మానమును ప్రతిపాదించితిని. గ్రామోద్యోగులకు సరియైన జీతములు ప్రయాణ ఖర్చులు భత్తాలు కరువుభత్తాలు యిప్పించమనిన్నీ వారి హక్కులు అనువంశికముగా నుండుట న్యాయమని చెప్పితిని.

ఇంతేగాక వరంగల్ సూబేదారి సలహా సంఘములో సభ్యుడుగానుండి కరువు భత్తాకొరకు సిఫారసు చేయించితిననికూడ చెప్పితిని. అభ్యాసాను సారం పోలికంపల్లి వెంకటాద్రివుగారు పటేలు పట్వారీలకన్న దేశద్రోహులుండరు గనుక వారి ఎడల దయ అనవసరమనిరి. ఆరాత్రి అపరిష్కారముగా ఉంచినందున ఆరాత్రి నేనును శ్రీ రంగారెడ్డిగారును శ్రీ వెంకట్రామరావుకు నచ్చజెప్పి ఆక్షేపణ ఉపసంహరింప జేసితిమి. తీర్మానమామోదించ బడినది.

అధ్యక్షుడు శ్రీ రామచంద్రిరావుగారు ఉద్యమాభిమాని అంతవరకు కార్యదర్శిగానుండి కార్యమును శ్రద్ధగా నెరవేర్చినవాడు గనుక ఆయన తన విద్యుక్త ధర్మమును చక్కగా నెరవేర్చెను. నేను స్థాయిసంఘములోను కార్యవర్గములోను సభ్యుడనుగా నుంటిని. వరంగల్ జిల్లాలోని తాలూకా సంఘములను సక్రియమార్గములోనుండునట్లు చేయుటకు నేను పరిటాల సూర్యప్రకాశరావుగారును మొదట ఖమ్మం వెళ్ళితిమి. అచ్చట తాలూకా సంఘసభ్యులు శ్రీ జీడికంటి రామారావు, చావా వెంకటకోటయ్యగార్ల మధ్య కొన్ని భేదాభిప్రాయము లుద్భవించుటచే కార్యక్రమము స్తంభించి పోయెను. వారిలో సామరస్యము కుదుర్చుటకు ఒకరోజంతయు పాటుపడితిని. వారికి కొంత అవకాశమిచ్చి మధిర, ఇల్లెందు, పరిటాల పర్యటనలు ముగించుకొని మరల ఖమ్మం వచ్చితిని. నాయందు భక్తి విశ్వాసములుగల వేములగంటి రామకృష్ణారావుగారు సర్వవిధముల సహాయము చేసిరి. మా కృషిఫలితముగా కార్యకర్తలలో సామరస్యము కలుగుటయు ఖమ్మం తాలూకా ఏడేని గ్రామములలో తాలూకాసభ జరుపుటకు సంసిద్ధులగుటయు తటస్థించినది.

మరల కొన్ని రోజులకు నేను ఖమ్మంవెళ్ళి కార్యకర్తలను సమావేశపరచి ఆహ్వాన సంఘము నేర్పాటు చేయవలెనని కోరితిని. ఆ సమావేశ

ములో శ్రీ జములాపురం కేశవరావు మొదలగు మధిర కార్యకర్తలుకూడ నుండిరి. జిల్లా మహాసభకు కేశవరావుగారిని అధ్యక్షునిగా ఎన్నుకొని అనుజ్ఞకొరకు దరఖాస్తు ఈయవలెనని కొందరును వ్యక్తిగతముగా పలుకుబడిగల ఒక వ్యక్తిని (అనగా వకీలు మొదలగు వారిని) అధ్యక్షుడుగానుంచే గాని అనుజ్ఞ దొరకదని కొందరును వాదోపవాదములు చేసుకొనిరి. రాత్రి 12 గంటలవరకు నిర్ణయమునకు రాలేక కార్యక్రమమునాపి రాత్రి రైలులో హనుమకొండ వచ్చితిని. ఆ మరుగోజు మరల కొందరు ముఖ్యులగు వారు సమావేశమై శ్రీ పరచ రంగారావుగారిని ఎన్నుకొని శ్రీ జీడికంటి రామారావు 3వ రోజు నావద్దకు వచ్చెను. నేను శ్రీ రంగారావుగారి సమ్మతిని తీసుకొని ఆ పరికారము కలెక్టరువద్ద దరఖాస్తు యిచ్చితిని. తదుపరి అంగీకారము దొరకినది. స్థానిక కార్యకర్తలు ఉత్సాహముతో సమ్మేళన కార్యక్రమమును పూర్తిచేసిరి. వారిలో కల్వల రాజారాంగారి సోదరులు వేముగంటి రామకృష్ణారావు, మరచ శ్రీనివాసరావు, జీడికంటి రామారావు గార్లకృషి ప్రశంసనీయము.

ప్రథమ నగర సంఘమునకు నేనధ్యక్షుడుగాను శ్రీ పరిటాల సూర్యప్రకాశరావుగారు కార్యదర్శిగాను ఎన్నుకొనబడితిమి. శ్రీ పరచ రంగారావుగారు జిల్లా అధ్యక్షులుగానుండిరి. ఉభయులును సహకారముతో కొంత ప్రబోధము కలిగించ గలిగితిమి. శ్రీ మందుముల రామచంద్రరావు గారు పర్యటనచేయు సంకల్పమును సూచించిరి. వారికి మేము వరంగల్ పర్యటనకు రమ్మని ఆహ్వానించితిమి. ఆ ప్రకారము వారును నర్సింగరావు గారును హనుమకొండ వచ్చిరి. హనుమకొండలో కార్యకర్తల సమావేశము జరిపి పరిస్థితులు విచారించుటయు వరంగల్‌లో వర్తక సంఘపక్షమున వారికి సన్మానపత్రము సమర్పించుటయు జరిగినది. తర్వాత నర్సంపేట, మహబూబాబాద్, ఇల్లెందు, పాలవంచలకు వెళ్ళితిమి. పాలవంచనుండి రామచంద్రరావు, నర్సింగరావుగార్లు నేను శ్రీ రంగారావుగారు భద్రా

చలంవెళ్ళి శ్రీరామచంద్రిస్వామిని దర్శించితిమి. తరువాత ఖమ్మం, మధిర, రాయపట్నం, పరిటాలకు మేము నలుగురము వెళ్ళితిమి. ప్రతి చోటను స్థాపించబడిన సంఘముల పక్షమున సమావేశములు జరుపబడి సన్మానపత్ర ములు సమర్పించుటయు అధ్యక్షులవారును మేమును వారికి కొన్ని సం దేశములు యిచ్చుటయు జరిగినది. బహిరంగ సభలని చెప్పుటకువీలులేదు. గాని యేదేని గృహావరణలో సమావేశములు జరుపుటయు ఉపన్యాసము లిచ్చుటయు జరుగుచునే ఉండెను. బహిరంగ సభలకు నిషేధములున్నవి గనుక గృహావరణలోనే జరుపుచూ మా మనోభీష్టముల నెరవేర్చు కొనుచుం టిమి. ఖమ్మం సమావేశములో వేముగంటి రామకృష్ణారావు, పచ్చ రం గారావు, కోదాటి నారాయణరావు, చావ కోటయ్యగారు, జీడికంటి రామారావుగారు ఎక్కువ శ్రద్ధతో పాల్గొనిరి. మధిర తాలూకా రాయ పట్నంకు వెళ్ళితిమి. అచ్చట అధ్యక్షుని ఊరేగింపుతో తీసికొనివెళ్ళిరి. ప్రజలు చాలమంది సమావేశములో పాల్గొనిరి. అచ్చటనుంచి పరిటాల (జాగీరు)కు వెళ్ళితిమి. అచ్చట వకీలు మాదిరాజు లక్ష్మీకాంతరావు ప్రభృ తులు స్వాగతమిచ్చిరి, ఈ విధముగా శ్రీరామచంద్రిరావుగారి సప్తమ ఆంధ్రిమహాసభా కాలములో నాయకులు కార్యకర్తలు సహకారముతో పనిచేయుటయు జరిగినది. మాల్కాపురములో మహాసభ సమయమున నేను ఒకరోజు ఉదయమున ఒక భావిదగ్గరకు వెళ్ళితిని. అచ్చట కొందరు శైతులు కలిసిరి. వారిని శిస్తులవిషయములో విచారించితిని. వారివలన పల్లపు భూములపైన యకరం 1కి రు. 18లు మొదలుకొని 22వరకు శిస్తు వసూలు చేయుచున్నట్లు తెలిసికొంటిని. ఇదే సందర్భమున ఒక విషయము వ్రాయుటకూడ ఉచితమనుకొనుచున్నాను. మహబూబ్‌నగరం జిల్లాలో ఒక శైతుకు భావి బంజరు కవులు ఈయబడెను. అతను భీగా 1కి 35 చొ ప్పున 105 రూపాయిలు శిస్తు చెల్లించవలెనని పర్తుండెను. కవులుమ్మడగు 30 సంవత్సరములు వెళ్ళిపోయినది. సెటిల్‌మెంటులో యకరం 1 కి

రు. 10/ చొప్పున 30 శిస్తు నిర్ణయించి భావి మరమ్మతు 20/- మినహాయించి తక్కిన రు. 10/- వసూలుచేయుటకు నిర్ణయించబడెను. గాని ఆ సంవత్సరము జమాబందీ ఆఫీసర్ సెటిల్‌మెంటు నిర్ణయము ప్రభుత్వమునకు నష్టదాయకమనిచెప్పుచు పూర్వంవలెనే 105/- నిర్ణయించవలెనని అందు భావి మరమ్మతుకింద 20/- మినహాయించి 80/- రూపాయిలు వసూలుచేయుచుని ఉత్తర్వుచేసెను. ఆ కాలమున వరంగల్ సదరు నిజామతు సిజిత్ తెలంగాణాఆఫీసుండెడిది. అనగా తెలంగాణా పార్శంతీయ కమీషనర్ ఉండేవాడు. రైతుల పక్షమున కమీషనర్‌వద్దకు నేను అప్పీలు చేసితిని. ఆ ఆఫీసు తీసివేయబడినందున అప్పీలు రివిన్యూ సెక్రటరీవద్దకు పోయినది. ఈ విధముగా తెలంగాణాలో పల్లపురేట్లు అత్యధికముగా నుండియు ఇది ఒక ముఖ్యసమస్యగా చర్చించబడుచుండేది. నేను శ్రీ వెంకటరంగారెడ్డిగారు, నర్సింగరావుగారు ముఖ్యముగా ఈ తీర్మానమునై జరిగిన చర్చలలో పాల్గొను చుండేవారము. నూతనముగా నిర్మాణము చేయబడిన నిజామ్‌సాగర్, వైరా, పాలేరు ప్రాజక్టుల కిందకూడ పల్లపురేట్లు అత్యధికముగా విధించబడినవి. నేను కృష్ణాప్రాజెక్టుతో సంబంధించిన మదాసు సెటిల్‌మెంటు రిజిష్టర్లను తెప్పించి కలెక్టరుకు సూబేదార్లకు చూపించితిని. మా కృషిఫలితముగా యీ ప్రాజెక్టుకింద పన్ను భారము కొంత తగ్గించబడెను. వీటిని నిర్ణయించుటకును అమలులో పెట్టుటకును అధికారులవద్ద సైరవీచేయుచు న్యాయమైన తీర్పులను చేయించు చుండేవారము. జమాబంధి అప్పీళ్ళలో ఫీజులేకుండ బీదరైతులపక్షమున వకీలుగా పనిచేసేవాడను. వరంగల్‌నందుకూడ ఆంధ్రోద్యమ కృషిఫలితముగా కొంత నూతనచైతన్యము కలిగినది. రాజకీయములతో సంబంధము పెట్టుకొనమని ప్రారంభించిన ఆంధ్రోద్యమసభ పరచ రంగారావుగారి అధ్యక్షతన ప్రారంభమాయెను. లాంఛన ప్రాయముగా సంతోషదాయకమగు విషయమునుగొని నేను "ఈ సంవత్సర పరిస్థితులనుగ్రహించి రైతులకు రూ. 1కి రు. 0-3-0

చొప్పున శిస్తు మాఫియిచ్చినందున ఈ సభవారు పరిభుత్వమునకు తమ కృతజ్ఞతను తెలుపుచున్నారు"

అనే తీర్మానమును పరితిపాదించి కొన్ని సంగతులను వివరించితిని. దీనిని శ్రీ కందిబండ పురుషోత్తమరావుగారు బలపరచిరి. తీర్మానము అంగీకరించ బడినదని అధ్యక్షులు పరికటన చేయుటయే తడవుగానుండెను. ఇంతలో పుచ్చలపల్లి సుందరయ్యగారి అనుచరులెవరో ఒకరులేచి ఈ తీర్మానమునపైన ఆక్షేపించి కృతజ్ఞత తెలుపవలసిన పనిలేదనిరి. మరల ఎన్నియో విధముల లోకమర్యాదలను వివరించి చెప్పితిని. కృతజ్ఞత తెలుపుట మానవ ధర్మముగాని అవమానము కాదని చెప్పితిని. తీర్మానము ఓటుకుపెట్టగా నా తీర్మానము ఓడిపోయెను. పరిభుత్వాధికారులు తీవరివాదుల చర్యను బాగా వారిసుకొనిరి. దీని పరిణామముగా సుంకర వీరభదరావు మొదలగు కొందరిని ఈ రాజ్యములోనికి రాకూడదని నిషేధాజ్ఞను జారిచేసిరి. వెంకటాయపాలెం జిల్లా సభానంతరము ఈదుల పూసలపల్లెలో శ్రీ పచ్చ రంగారావుగారి అధ్యక్షతన సభ జరుపుట కేర్పాట్లు జరిగెను. గాని తుది సమయమున అసూయాపరులలో విషపు నిచ్చుమములుండుటచే సభాస్థలికి వెళ్ళివచ్చిన పరితినిధులకు తెలిపి సభ మానుకుంటిమి.

సప్తమ సభాధ్యక్షుని పర్యటన

సప్తమ మహాసభానంతరము వరంగల్లో కొక పట్టణ సంఘ మేర్పాటు చేయబడినది. నిజామాబాదులోని ఆరవ ఆంధ్రమహాసభ నాటినుండియు రాజకీయోద్యమముగా మారినదనియును పౌరసత్వ హక్కులకొరకు పరిజలు కోరుచుండుటయు సవతితల్లి పేరిమతో నిరుపయోగమగు సంస్కరణలనిచ్చెదమని పరిభుత్వం నిర్ణయించుటయు రాజ్యాంగ సంస్కరణల ద్వారా చట్టబద్ధమైన పరిభుత్వ మేర్పడినచో హిందువులకు మెజార్టివచ్చి

ముస్లింలు సైన్యాల్లో నుండనలసి వచ్చును గనుక తా మనుభవించుచున్న ఉద్యోగములు వాటిలోగల ఆధిక్యతకు భంగము వచ్చును. సంస్కరణలు వద్దనుటయు అంతేగాక ముస్లిము మతాభివృద్ధిద్వారా ఆధిక్యత సంపాదించుటకు హింసాయుత మార్గములను ఆచరించుటయు దానిని నిరోధించుటకు ఆర్యసమాజమువారు విప్లవాత్మక ప్రబోధముచేయుటకు మరికొందరు హిందువులును ప్రయత్నము చేయుచుండిరి. మొత్తంమీద ఉద్దేశము యొక్కటేగాని పంథాలు వేరువేరుగానుండి ఉద్యమమును నడపుచుండిరి. ఇందు కొంతమంది మతావేశపరులు కొందరు విధ్వంసక చర్యలవారు కొందరు దౌర్జన్యమును పసందుచేసేవారు కొందరు సత్యఅహింసావాదులుండిరి. కాబట్టి పరస్పర సంఘర్షణలు జరుగుచునే యుండెను.

సప్తమాంధ్ర మహాసభలో రాజ్యాంగ సంస్కరణల తీర్మానమును గురించి వృద్ధనాయకులకును భేదాభిప్రాయములు వచ్చినవని పైన వ్రాసియున్నాను. గాని అవికేవలము శబ్దభేదములేకాని భావార్థ మొకటియే. గాంధేయ కాంగ్రెస్‌వాదులకును, దాసు, నెహ్రూ స్వరాజ్య పార్టీవారిలోను ఇట్లే భేదాభిప్రాయములు వచ్చెను. కాని దీనికిని దానికిని చాల భేదమున్నది. సప్తమాంధ్ర మహాసభ తర్వాత ఉద్యమము యథావిధిగా సాగించబడినదని పైన వ్రాసిన సంగతులనుబట్టి విశదపడగలదు.

అష్టమాంధ్ర మహాసభకు మొదటి నిర్ణయం ప్రకారం జైలుకు వెళ్ళివచ్చిన రావి నారాయణరెడ్డిగారు అధ్యక్షుడుగా ఎన్నుకొనబడిరి. ఆ సభ 3-6-1941వ తేదీన చిలుకూరులో జరుపబడెను. అనారోగ్య కారణమున నేను చిలుకూరు సభకు వెళ్ళజాలక పోతిని. శ్రీ నారాయణ రెడ్డిగారికాలమున నా సహకారము అంత అవసరము లేకుండెను. శ్రీ రావి నారాయణరెడ్డిగారియొక్కయు వారి గూర్చిపువారి తత్వములు వేరుగానుండెను. పరోక్షముగా కమ్యూనిజమును ప్రేమించుచుండిరి. ప్రత్యక్షముగా

మాతో బాటు ఆంధ్రోద్యమున పనిచేయుచుండిరి. నన్నే వారుపాధ్యక్షు నిగా నియమించినట్లుజ్ఞాపకము. గాని నవమాంధ్ర మహాసభను వరంగల్ కు ఆహ్వానించిన కారణమున శ్రీ రావి నారాయణరడ్డిగారు చాల పర్యాయములు వరంగల్ కు వచ్చిరి. సాధారణముగా వారు నావద్దనే ఉండేవారు. గాని తత్వాముల్లో మార్పువచ్చినది. ది. 6-5-51 ఫసలీ (మార్చి 1942) నాడు వరంగల్ లో ఒక సమావేశము జరుపబడినది. అందు వరంగల్ తాలూ కా ధర్మవరములో నవమాంధ్ర మహాసభ జరుపుటకు నిర్ణయించి ఆహ్వాన సంఘ మేర్పాటు చేయబడినది. దానికినేనధ్యక్షుడుగను శ్రీ పరచ రంగా రావుగారు ప్రధాన కార్యదర్శిగాను యింకా 11ర పత్యేకశాఖల సహ కార కార్యదర్శులుగాను ఎన్నుకొనబడిరి. సభా సన్నాహములను ఉత్సా హముతోను కార్యదీక్షతతోనుప్రారంభించి పనిచేయుచుంటిమి. నేను దా దాపు ప్రతిరోజు వరంగల్ వర్తకులు మొదలగు వారినలన విరాళముల వసూలు చేయుటకు ప్రత్యేకముగా తిరుగుచుంటిని. 80 బస్తాల బియ్యము తక్కిన భోజన పదార్థములు మూడువేల రూపాయిలు నగదు వసూలుచేసి తిని. నాతోపాటు శ్రీ కొమరవెల్లి లింగన్న గారు తిరుగుచుండిరి. ఉపాధ్య క్షుడు శ్రీ కొండూరు రామలింగంగారు నా మిత్రులు శిద్దంశెట్టి లింగయ్య గారు పదేసి బస్తాల బియ్యమిచ్చి ఎక్కువ సహకారము జూపిరి. మా మిత్రులు శ్రీ ఉదయగాజు రాజేశ్వరరావు, తూము వరదరాజులుగారలు పర్యటన జరిపి దాదాపు మూడువేల రూపాయాలు విరాళములు వసూలుచేసి తెచ్చి యిచ్చిరి. ప్రదేశమున ఇంజనీయర్ల సలహాతో ప్లాను తయారు చేయించితిమి ఆ ప్రకారం శ్రీ జములాపురం కేశవరావు, కాళోజి నారాయణరావు, హయగ్రీవాచారిగార్లు ప్రదేశముసుండి పందిళ్ళు పాకలు అతిథిగృహములు, నీళ్ళ హవుజులు యిత్యాది పనులు నెరవేర్చుటలో నిమగ్నులయిరి. మొత్తం మీద వరంగల్ కార్యకర్తలు వర్ణనాతీతమైన ఉత్సాహముతో పనిచేసిర నుట అతిశయోక్తి కానేరదు.

అప్పటి నియమానుసారము అధ్యక్షుని ఎన్నిక కార్యవర్గ సభలోనే జరుప బడవలసియుండెను. అందు ఏకగ్రీవముగా నేను మహాసభ కధ్యక్షుడుగా నుండవలెనని తీర్మానించిరి. వెంటనే శ్రీ రావి నారాయణరెడ్డి గారు నావద్దకువచ్చి ఈ సంగతిని తెలిపిరి. వరంగల్ సభకు నేనధ్యక్షుడను గానుండుట "స్వాగతాహ్వాన పూజ్యతే ముఖ్యం" అనే సామెత సార్థకమగుటయు ఆహ్వాన సంఘమునుండి తొలగుటచే ఆపని కుంటుపడుట సంభవించుననియు చెప్పితిని. మా భేదాభిప్రాయములను నివర్తి చేసికొనుటకు నన్ను పట్నంవచ్చి శ్రీ హనుమంతరావుగారితో మాట్లాడుమని కోరెను. ఆ ప్రకారము ఇరువురము పట్నం వచ్చితిమి. ప్రభుత్వ ప్రతిపక్ష తీవ్రవాదియని ఒక సి.ఐ.డి. నారాయణరెడ్డిగారి ననుసరించుచుండెను.

రావివారి తత్వము

శ్రీ రావినారాయణరెడ్డిగారు యువక నాయకులు ఉత్సాహవంతులు తీవ్రవాదులు. వీరి అనుచరులలో చేరొక్కనవలసిన ముఖ్యులు శ్రీ పొత్తిపల్లి వెంకటరామారావు, బద్దం యల్లారెడ్డి, సర్వశ్రీ రామనాథం గార్లు ఉండిరి. మల్కాపురం సభలో శబ్దములపైన తీవ్ర వాదోపవాదములు చేయుటయు దానిచే ఉద్యమ స్థాపనాచార్యులు శ్రీ హనుమంతరావుగారికి మనస్థాపనులగుటయు పైన వ్రాసియేయున్నాను. అయినను శ్రీ రావి నారాయణరెడ్డి ప్రభృతులు సప్తమ, అష్టమ సభతరువాత మాతో కలిసి మెలసియే పనిచేయుచుండిరి. అది పరిపంచ సంగ్రామ కాలమని నేను వ్రాయనక్కరలేదు. 1935 సంవత్సరపు భారత రాజ్యాంగ సంస్కరణల ననుసరించి రాష్ట్ర ప్రభుత్వములు ప్రకటించుట చేయబడుటయు మదరాసు రాష్ట్రమునకు శ్రీమాన్ రాజగోపాలచారిగారు ముఖ్యమంత్రియు, శ్రీ కాశేశ్వరరావుగారు చీఫ్ సెక్రటరీగానుండి పనిచేయుటయు సంగ్రామ సిద్ధాంతమును గురించి భేదాభిప్రాయములువచ్చి రాష్ట్ర ప్రభుత్వములకు కాంగ్రెసు మంత్రివర్గము రాజీనామాల నిచ్చుటయు లోకవిదితము.

ప్రపంచ సంగ్రామము సామ్రాజ్యవాదులదేనని కాంగ్రెసు నాయకులు తటస్థవిధాన మవలంభించుటయు, రష్యా, బ్రిటిషు మిత్రసుండలిలోచేరుటచే ఇండియా కమ్యూనిస్టులపై నిషేధములను తొలగించి వైళ్ళసుచి విడుదలచేసి సెబాస్ అని వెన్ను జరుచుటయు జరిగినందున కమ్యూనిస్టు వర్గము తలయెత్తి ప్రజాయుద్ధం, ప్రజాయుద్ధమని నినాదములు చేయుచు కాంగ్రెసు సిద్ధాంతములకు విరుద్ధముగా ప్రచారముచేయు మొదలుపెట్టెను. దానిని పురస్కరించుకొని శ్రీ రావి నారాయణరెడ్డిగారి కొత్త పార్టి పేరు లేకుండా ఏర్పాటు చేసుకొనబడినది. పైచెప్పిన వారేగాక విద్యాధికులైన డాక్టర్ ఆలు, రాజబహుద్దర్‌గౌడ్, ఆయుట్ల రామచంద్రారెడ్డి వారిభార్య కమలమ్మ, ఆయుట్ల లక్ష్మినరసింహారెడ్డి, రామకృష్ణశాస్త్రి (అదిలాబాద్) మొదలగు ఇంకా కొందరు ముఖ్యులు మొహియుద్దిన్ గారలుకూడా చేరిరి. ఈ సంగతి నవమాంధ్ర మహాసభకు పూర్వమే అస్మదాది పాత కార్యకర్తలము గ్రహించితిమి. అయినను వారు ఆంధ్రమహాసభనుండి తొలగిపోక లోపలనుండియే తమ ఉద్దేశ్యములను నెరవేర్చు ఆలోచనలోనుండిరి.

మహాసభానంతరం రాజబహుద్దర్‌గౌడుగారితో ప్రస్తావన కమ్యూనిష్టులుగానుండుటకన్న ప్రత్యక్షముగానే ఒక పార్టీని ఏర్పాటుచేసికొని వేరే ఉండరాదా? మాతో ఎందుకు తగువులాడుచున్నారు అని ప్రశ్నించితిని. మాకు తగినంత బలములేదనియు మీతో చేరియుండియే మా ప్రయత్నములు సాగించి బలము సంపాదించుకొనెదమనియును నాకు బదులు చెప్పెను. ముందు చెప్పబోయిన విధముగా పదకొండవ మహాసభ వరకు వీరు బురఖాలో నాటకమాడుచునే యుండిరి.

మే ముభయులము పట్టణములో శ్రీ హనుమంతరావుగారివద్దకు వెళ్ళితిమి. నారాయణరెడ్డిగారు మా ఉభయుల సంప్రతింపుల సారాంశము చెప్పెను. హనుమంతరావుగారు మహాసభకు నన్ను అధ్యక్షుడుగా నుండుట కంగీకరించుమని శలవిచ్చెను. మరియు ఈయోగా ఆహ్వానసంఘమునకు ఇం

కొకరిని అధ్యక్షుడుగా ఏర్పాటుచేసి నీవుకూడా సలహాయిస్తూఉండమనిరి. వారి ఆజ్ఞను శిరసావహించి వరంగల్ వచ్చి మహాసభ కార్యవర్గతీర్మానము ను వినిపించితిని. అంబరము నూతనాధ్యక్షుని కొఱకు ఆలోచనలు జరుపు చుంటిమి. మహాసభ జరుపుట కనుజ్ఞయిప్పించకోరి సాంప్రదాయానుసార ముగా కలెక్టరుగారివద్ద దరఖాస్తు నిచ్చితిమి. వారు సలహా సంప్రదింపుల లోనే కాలము గడుపుచుండిరి. దీనిని గ్రహించి నేను శ్రీ హనుమంత రావు, నర్సింగరావుగార్లను కలసి హోం సెక్రెటరీ శ్రీ అజహర్ హుస్సేన్ గారివద్దకువెళ్ళి మాట్లాడితిమి. సన్నాహములు చేయుచున్నాము. తేది సమీపించుచున్నది. త్వరగా అనుజ్ఞ యిప్పించవలసినదనిన్ని కనీసము నోటి మూలముగా శెలవిచ్చినను పనులు పూర్తిచేసుకొందుమనియును చెప్పితిమి. అంతట ఆయన సభాధ్యక్షుని పేరడిగెను శ్రీ నర్సింగరావుగారు నాపేరు చెప్పి 30 సంవత్సరములనుండి పనిచేయు వరంగల్ వకీలుఅనికూడా చెప్పెను. ఆయన వానినేనెన్నుకొనుదును అధ్యక్షుడు మనవాడే గనుక మీ ప్రయత్న ములు పూర్తిచేసు కొనవచ్చును. ఉత్తర్వు తొందరగానే అందగలదు అని చెప్పెను. వరంగల్ వచ్చి నేనీసంగతి కలెక్టరుకును, సూబేదారుకును చెప్పి తిని. వారు నేను అధ్యక్షుడనైనందుకు తమ సంతోషమును తెలిపి ప్రజా వాంఛలను నిర్భయముగా వెలిబుచ్చుటకు సందేహించకూడదని చెప్పిరి. ప్రభు త్వాధికారులను అసభ్యముగా తిట్టనీయవద్దని మాత్రము నాకు చెప్పిరి. త్వరలోనే అనుజ్ఞకొఱకువ్రాసి అంగీకారము తెప్పించుటకు ప్రయత్నము చేయుదుమనిరి. కలెక్టరు శ్రీ గౌసుద్దీన్ గారున్నూ, సూబేదారు బసరుద్దీన్ గారున్న ఉండిరి. ప్రధాన కార్యదర్శిగా ఎన్నుకొనబడిన శ్రీ పరచ రం గారావుగారు సమర్థుడు అభిమాని అనుటలో సందేహములేదు. గాని వారికి మహాసభ జరపజాలమని సందేహము బాధించుచుండెను. ఆ కారణమున తాము ప్రధాన కార్యదర్శిగానుండుట కంగీకరించమనుచుండిరి. నేను మిమ్ము లను తొలగించజాలను మీరే ఉండవలెననుచుంటిని. చాల భాగము ఆహ్వాన సంఘోద్దేశ్యములు పూర్తిగాజొచ్చినవి. నేను ఆహ్వాన సంఘాధ్యక్షపదవిని

వదలవలసి వచ్చినందున వారిని అధ్యక్షులుగా నుండమని కోరితిని. వారు నాకొక షరతు విధించిరి. వరంగల్ విశాఖములు వసూలుచేయు పని మీరే చేయవలెను. ఆఫీసుపనిని నేను చూచుచుండెదను. ఇది మా యిద్దరిలో జరిగిన అంతరంగిక నిర్ణయముతై యుండెను. ది. 17-7-57 తేదీ ఆహ్వాన సంఘమును సమావేశ పరచి నేను రాజీనామా నిచ్చితిని. శ్రీ పరచ రంగా రావుగారు ఆహ్వాన సంఘాధ్యక్షులుగా యెన్నుకొనబడిరి. అయినను వారి వార్ధాన పరికారము వరంగల్ విశాఖములు వసూలు చేయుచునేఉంటిని. సన్మాన కార్యక్రమములో పూర్వమువలె పాల్గొనుచుంటిని. మొత్తంమీద ఆహ్వాన సంఘ కార్యకర్తలు తమ విధ్యుక్తమును గ్రహించి దీక్షతో పని చేసిరి. 9వ ఆంధ్రమహాసభలో వరంగల్ కు ప్రత్యేక పేరు ప్రఖ్యాతులు కలిగినవనుటలో సందేహములేదు. చిరకాలమునుండి వచ్చుచున్న ఆచారములు అభ్యాసములే దీనికి కారణములని వేరుగా చెప్పనక్కరలేదు. 17 తీవ 1357 ఫసలీ తేదీన ఉత్సాహవంతులగు కైతు సోదరులు ఏనుగల వంటి గుంటూరుజాతి 9 జతల యెడ్లను బండికికట్టి బండిపైన అదివరకే ధర్మవరం గ్రామమునకువచ్చియున్న ఆహ్వాన సంఘాధ్యక్షుడు పరచ రంగారావుగారిని పూర్వాధ్యక్షులు రావి నారాయణరెడ్డిగారిని నన్నును ఎక్కించి వేలాది జనులవెంట రాగాగీత వాద్యములతో ఆ శకటమును సభా మండపముపద్దకు తెచ్చుచుండిరి. రాజబహద్దుర్ గౌడు వారి అనుచరులు కమ్యూనిష్టు గీతములను జాతీయవాదులు జాతీయ గీతములను పాడుచుండిరి. ఊరేగింపు పూర్తిచేసికొని శకటము సభాస్థలికి చేరినది. అధ్యక్షులను ఆహ్వాన సంఘ కార్యదర్శులు సేవా దళాధికారులు వేదికపైకి తీసికొనివెళ్లిరి. జాతీయగీతములు వైదికాశీర్వచనముల అనంతరము పూర్వాధ్యక్షుడు శ్రీ రావి నారాయణరెడ్డిగారు నా యెన్నికను ప్రతిపాదించి సభామోదముతో పుష్పమాలతో పదవిని వప్పగించి వైదొలగిరి. ఆ సందర్భమున శ్రీ ఆకారపు నరసింగం, గుండా ముత్తిలింగం మొదలగు వక్తలు ప్రసంగించిరి. రాజబహద్దుర్

ముగా నజరానాలు (కానుకలు) యిచ్చిరి. వాటిని నేను అదేయుర్యాదతో కరస్పర్శచేసి కార్యదర్శికిచ్చితిని. సభామంటపమున ప్రతినిధులు పేక్షకులు పదివేలకుపైగా నుండేవారు. స్త్రీ పురుష సేవాదళము 4 వందలవరకు ఉండేవారు. ప్రతిపూట దాదాపు అయిదువేలమందికి ఉచితభోజన మాయబడుచుండేది. బావులకు మోటలుపెట్టి పువుజులకు నీళ్ళను నింపుచుండేవారు. కార్యదర్శులు సహకార్యదర్శులు యితర కార్యకర్తలు 50 మంది అహోరాత్రములు నిరుగ్నులయి యుండేవారు. స్త్రీ పురుష ప్రతినిధులకు వసతి గృహములు విరివిగా నుండెను. శ్రీమతి రంగమ్మగారి యాజమాన్యమున మహిళాసభకూడా జరిగెను. ఆ కాలపు పరిస్థితులు విశదీకరించుటకై అధ్యక్షుకోపన్యాసము యిందు పొందుపరచు చున్నాను.

ఓమ్.

నిజాంరాష్ట్ర నవమాంధ్ర మహాసభ, ధర్మవరం

అధ్యక్షోపన్యాసము

మాదిరాజు రామకోటేశ్వరరావు (హైకోర్టువకీలు) అధ్యక్షుడు.

చిత్రభాను సం॥ అధిక జ్యేష్ట శు॥ 2 లు

ఆహ్వాన సంఘాధ్యక్షా! సోదర సోదరీమణులారా!

విశాలమగు నిజాంరాష్ట్రాంధ్రదేశమున విద్యావంతులును ధనవంతులును అనుభవజ్ఞులును పెక్కుయుండ అల్పజ్ఞుడనగు నన్నీపనికి నియోగించుట తమ అవ్యాజ ప్రేమగాని నా యోగ్యతకాదు.

ఎనుబదిలక్ష లాంధ్రుల అభ్యుదయమునకై నడపబడు ఈ ఆంధ్రోద్యమ రథమునకు ఆంగ్లాంధ్ర (ఉభయభాషా) ప్రవీణుడును రాజకీయ తంత్రనిపుణుడును అగు సారథిచే నడపవలసియుండ దీనిలో నేశక్తిలేని నన్నీపనికి నియోగించుట పొరబాటని చెప్పనలసియుండును, నే నాహ్వాన

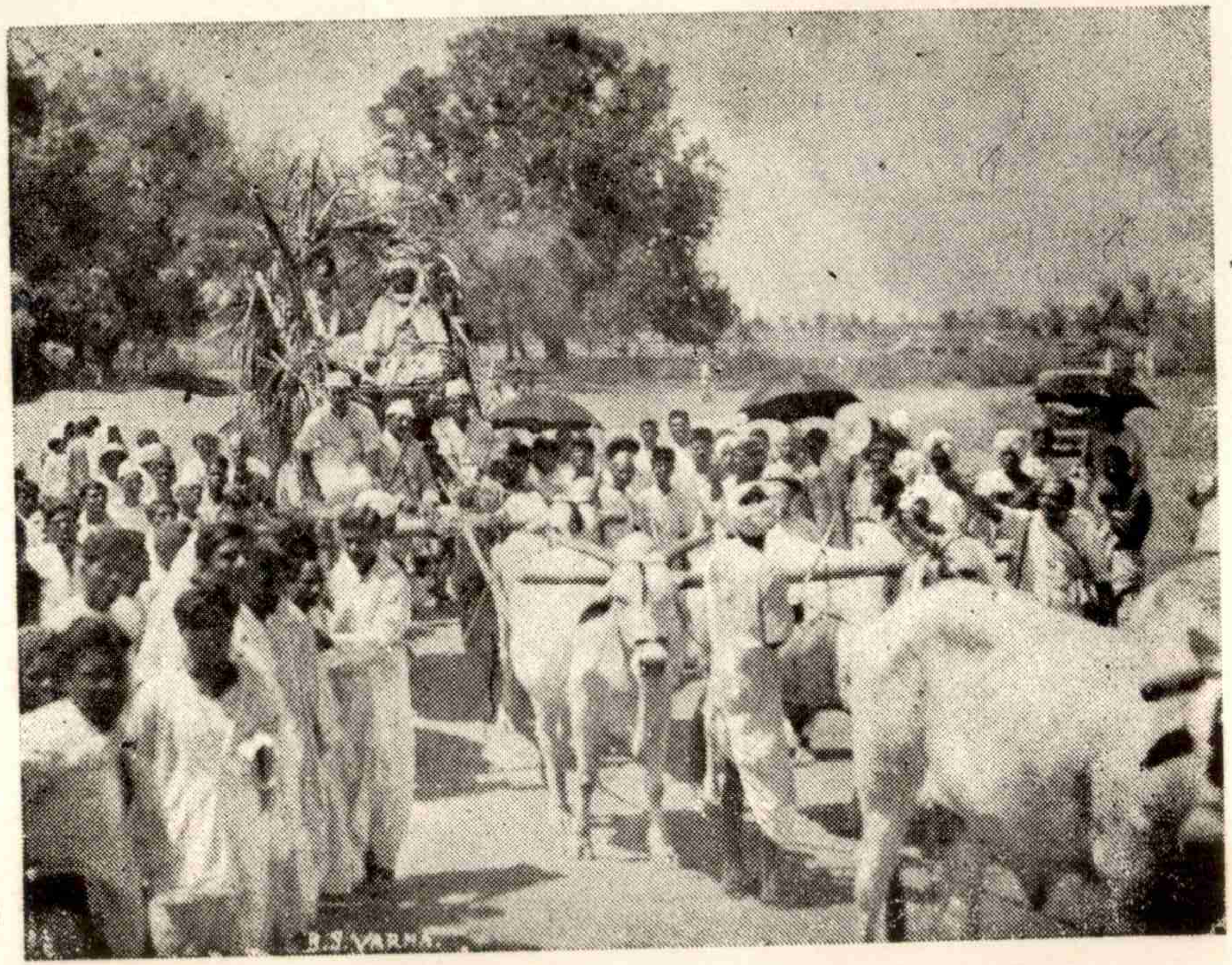

నవమాంధ్ర మహాసభ అధ్యక్షుడుగా గ్రింథకర్త ఊరేగింపు.

సంఘాధ్యక్షుడనుగా నియమింపబడిన పిమ్మట మహాసభకధ్యక్షుడుగా మార్చబడిన ఉదాహరణము నిదియే మొదటిసారి ఈ జిల్లాలోనే తటస్థించినది. నేనిందున కనర్హుడనని గ్రహించియు తను యాష్టి నుల్లంగింపజాలక దేశభక్తి నాయందలి అభిమానముగల మహానాయకుల బలమును నా దేశసోదరుల నమ్మకమును విశ్వసించి ఈ మహాభారమును తలకెత్తుకొనుటకు సాహసించు చున్నాను.

ప్రపంచ చరిత్రమున వర్తమాన సంవత్సరము కష్టభూయిష్టమైనది. ఈ దుష్కాలమున శాంతియుతముగా మన ఉద్యమమును నడిపింపగల బాధ్యత మనయందే గలదని జ్ఞాపకము చేయుచున్నాను.

నానా సంఘర్షణలతో అల్లాడుచున్న ఈ సందర్భమున మనలో యువకులను వృద్ధులను కక్షలెంచక దేశాభ్యుదయమే గమ్యస్థానమని ఎంచి తామందరు నాకు తోడ్పడి, నాచే దేశమాత సేవ చేయించవలెనను బాధ్యత తను తెలుసుకొని దేశశాంతియే ప్రధానోద్దేశ్యమని యావదాంధ్ర ప్రతినిధులును, అందు కార్యభారము వహించు ప్రముఖులును, మరియు బాధ్యత వహించవలసిన నాయకులును, కొంత కాలముముండి ప్రభుత్వముపట్ల ప్రజలలోను ప్రతిష్ట సంపాదించిన ఈ మహోద్యమ నాయకత్వమును నాయందుంచి నావలన లోటుకలిగినచో అపరిష్టకు నన్ను గురికానీయక, శాంతి సకల్మ పద్ధతులతో వర్తమాన సంవత్సర కార్యక్రమమును కొనసాగింపజేసి నన్ను కృతార్థునిగా చేయగలరని మిమ్ములను సవినయముగా కోరుచున్నాను.

దేశరక్షణ

ప్రస్తుతము మన నెదురొడ్డినియున్న ప్రపంచ ఘోర సంగ్రామము ప్రళయానిల ప్రేరేపితమై సముద్ర తరంగముల మధ్య తలకిందగుచున్న నావవలె మనజీవితము చావుబ్రతుకులమధ్య తారుమారు చేయుబడుచున్నది.

ఒక వ్యక్తికిగాని ఒక సంఘమునకుగాని ఒక రాజ్యమునకుగాని స్థిమితము లేదు. రేపటిస్థితి ఏమికానున్నదో ఎవరికిని తెలియదు. నియంత్రృత్వ సిద్ధాంతములపైన రాజ్యతృష్ణకు లోబడి, తోడి మానవులను బలి ఇచ్చుచు, వారి రక్తముచే తమ తృష్ణను చల్లార్చుకొన జూచుచున్నారు.

మానవునకు జన్మ హక్కును స్వాతంత్ర్య మనుభవించుటకు జాతి మత భేధములు, వర్ణవివక్షతలు, రంగు మాస్పులు, దేశకాలములు మొదలగు విభేధము లుండరాదనియును, సృష్టిలోని ప్రతిజలంచరము ఒకేవిధమగు స్వేచ్ఛా స్వాతంత్రముల అనుభవించుటకు హక్కుగలవారనియును, పరిపాలించు ప్రభుత్వములు ఒకేవిధమగు రాజ్యాంగ పునాదులపై ఆధారపడి యుండుట క్షేమకరమనియును, ఒకే భూఖండమున భిన్న రాజ్యాంగ తత్వములుండుట మానవునకు మానసిక ఖేదకారణ మగుననియును, దేశచరిత్రలు చాటుచున్నవి.

ప్రస్తుత యుద్ధమున మానవ స్వాతంత్ర్యము జాతీయత, రక్షణ పంచశీలతి, లోకకల్యాణము ఆదర్శమని చెప్పబడుచున్నను రాజ్యకాంక్ష పరస్పర ద్వేషము, అసహనము, ఆదర్శముగా నుంచుకొని తమ భౌతిక విజ్ఞానము యుద్ధకళా కౌశల్యమును ప్రదర్శించి దేశములలో రక్తమును ప్రవహింప జేయుచున్నారు.

1914 నుంచి 1918 సంవత్సరముల వరకు జరిన ఐరోపా మహా సంగ్రామమున నూతన పద్ధతులను వినియున్నాము. నేటి ప్రపంచ ఘోర సంగ్రామమున కని విని యెరుగని మారణాస్త్ర ప్రయోగ ఉపసంహారములు భూమ్యాకాశ జలయుద్ధములు అద్భుతముగా తెలుసుకొనుచున్నాము ఈ పరిస్థితులలో మన విజ్ఞానము, మన యుద్ధ పరిశ్రమశక్తిని గర్హించిన మనమెందుకు పనికిరానివారమని చెప్పక తప్పదు. మారణాస్త్రములులేవు. ఆయుధములులేవు. కత్తి కర్ర బాణము తుపాకి మొదలగు పాతరకములు వాడక అనేక సంవత్సరములయినది.

జపానుదాడి ఇండియా సరిహద్దులను సమీపించినది. దేశ రక్షణ ఆత్మరక్షణ ముఖ్యకర్తవ్యము.

"సంగాత్మే శస్త్రాభ్యాసే" అనినట్లు యిప్పుడు శస్త్రవిద్య నేర్చు కొనుటకును వ్యవధిలేదు. "తడిసిగాని గుడిసెకప్పు"డను సామెతనుబట్టి అవ సరము కష్టము సంభవించినప్పుడే సోమరితనము వదలి ఈశ్వరుని ధ్యానించు టకును తన కర్తవ్యమును వెదకుటకును ప్రయత్నించును. ఆపత్తు తటస్థించి నప్పుడు పశువులు తమ రక్షణ కర్తవ్యమును నిర్ణయించు కొనుచున్నవి. గాన మనము ఆత్మశక్తిని గ్రహించి దానిని మేలొకొలిపి మాతృదేశ రక్షణ కును సోదరమానవుల ధన మాన ప్రాణరక్షణకును సంసిద్ధులమై ప్రభుత్వ ముతో అవినాభావ సంబంధముగు సహకార మార్గమవలంబించవలెను.

దురదృష్టవశమునను స్వార్థపరుల ప్రేరేపణచేతను హిందువులకును, ముహమ్మదీయులకును ద్వేషములు పెరిగి పరిష్కార దుస్సాధ్యముగు వ్యాధి యున పడియున్నారు. ఇందువలననే, చాంగ్‌కై షేక్ వంటి చైనా జాతీయ యోధుడు వెనుకకు తిరిగివెళ్ళెను. సర్ స్టాఫర్డ్ క్రిప్సువంటి రాజనీతజ్ఞుడు సమస్యా పరిష్కార మొనర్చలేక పోయెను. భారతదేశమున జాతీయ ప్రభు త్వము నెలకొలప బడక పోవుటకు ఈ భేదమే కారణమయ్యెను. యిది భారతదేశ దురదృష్టము గాని ఎంత కాలమునకైనను పరిష్కారము గాక తప్పదు. ప్రభుత్వపు ఒత్తిడి వలనగాని రక్తపాతము వలనగాని, జరుగుట కన్న పట్టుదలలు వీడి, అందరము భారతమాత పుత్రులము, సోదరులము. యావద్భారత క్షేమమే మన క్షేమమని గ్రహించినట్లయిన అఖిల భారత పరిపాలనమును వడపగలవార మగుదుము. ఇట్టి ఐక్యము మన కొసంగవలె నని ఈశ్వరుని ప్రార్థించవలసియున్నది. అమ్మహాశక్తియే ఈ భేదములను పోగొట్టి ఐకమత్యము నెలకొల్పగలదు.

రెండువందల సంవత్సరములకన్న పై కాలమునుంచి ఆసఫ్‌జాహీ

వంశము వారిచే నడపబడుచున్న హైదారాబాదు రాజ్యము భరతఖండమున తోడి దేశీయ రాజ్యములలో ఎక్కువ ప్రాముఖ్యత చెందియున్నది. నేడు చెన్న రాజధానిలో నున్న ఉత్తర సర్కారులు, దక్షిణమండలములు, ఒకప్పుడీ రాజ్యమునకు చేరి యుండెను. వాటిని భూగోళ పటమున కిలిపి చూడిన సమగాంధ్రదేశ మంతయు ఒకే పరిపాలనమున నున్నట్లు చూడగలము. కాని ప్రస్తుతము 8 జిల్లాలు మాత్రమే నిజామాంధ్ర దేశమున మిగిలి యున్నవి. ఆసఫ్‌జాహి వంశ ప్రభువులు, హిందూ మంత్రులు, హిందూ సామంతులు, హిందూ మాషుదారులు, హిందూ వతన్‌దారులను గౌరవించి వారి సహాయముతో ప్రజానురాగమగు ప్రభుత్వమును చడపుచు హిందూ మహమ్మదీయ విభేధములు లేక సమచిత్తమును వ్యవహరించి యున్నారు. పూర్వపు రాజుల ఆదర్శప్రాయమగు సమత్వ ఉదాహరణము లెన్నియో కలవు. మన ప్రభువరేణ్యులు "నాకు (ప్రభువునకు) మతములేదు. నా ప్రజల మతమే నా మతము నాకు హిందూ మహమ్మదీయు లనెడి ఇరుతెగలు రెండు నేత్రములని" సెలవిచ్చియున్నారు.

మనమును జాతి మతద్వేషము వైషమ్యములు లేక సంచరించి యున్నాము. గాని కొలది రోజుల నుంచి మనస్సులలో కొంచెము చీలికలు ఉద్భవించినవి. అవియు ఆస్తులకొరకు గాదు వ్యాపారములలో లేదు, రాజకీయ హక్కుల సందర్భమున తటస్థించినవి. ఇట్టి భేధములను వదలుకొనవలెను. లేక కనీసము యుద్ధానంతరం వరకు తాత్కాలికముగా నైనను వదలుకొని దేశ రక్షణకు బద్ధకంకణులము కావలెను. ఇదివరకు అచ్చటచ్చట తటస్థించిన చిల్లర పోరాటములను జ్ఞాపకముచేసుకొని ఒకరివలన మరియొకరు భయపడుచున్నారు. అట్టి భయమును మాని పరస్పర విశ్వాసముతో మెలగవలెను. మన ఇరుతెగల కోరికలను న్యాయమార్గమున పరిష్కరించి ఉభయులను తృప్తిపరచగలరని ధర్మస్వరూపుడగు మహాఘనత వహించిన ప్రభువరేణ్యునియందే భారము ఉంచవలెను.

మన దేశమున 8 జిల్లాలకు సంబంధించిన ఆంధ్రోద్యమము 5 జిల్లాలతో సంబంధించిన మహారాష్ట్రోద్యమము 3 జిల్లాలకు సంబంధించిన కర్ణాటకోద్యమము జాతిమత విచక్షణలేకుండా సమిష్టి పద్ధతులవెంట పనిచేయుచున్నవి. ఇవి ఒకే ఉద్దేశ్యానుసారము పనిచేయుచున్నవి. ఈ ఉద్యమములలో పనిచేయు కార్యకర్తలలో వెయ్యిమంది ప్రజానురాగము ప్రభుత్వాదరమును బడసియున్నారు. అట్టి వారియందు విశ్వాసముంచి దేశరక్షణ బాధ్యతను వారికి పంచియిచ్చి దేశరక్షణా కర్తవ్యమును నెరవేర్పింప జేయవలెనని నేను మనవిచేయుచున్నాను.

ప్రజలు ప్రభుత్వమునకు సహకార మొనర్పవలెను. ప్రభుత్వము తను ప్రజలయందు విశ్వాసముంచి శాంతియుతమగు రక్షణా కార్యభారమును ప్రత్యేకముగానో అధికార వర్గముతో కలిసియో పనిచేయునట్లు చూడవలెను. జిల్లా తాలూకా ఇతర ముఖ్యస్థలములలో దేశరక్షణసంఘము లేర్పాటుచేసి అధికారుల సహకారమువెంట శాంతి సేవాదళమును నియమించి పనిచేయునట్లు ప్రభుత్వమువారు ఉత్తరువుల నీయవలెను. మొత్తము మీద పట్టణములలోను గ్రామములలోను భయభీతావహములను తొలగించి సమయము వచ్చినప్పుడు తోడిమానవుల మాన ప్రాణధనములను రక్షించుటకు ప్రతి ఆంధ్రుడును ఆత్మసమర్పణము చేయవలసివచ్చును.

మనదేశమున ధాన్యసమృద్ధి కావలసియున్నది. యిందుకు కర్షకులను అధికముగా ప్రోత్సహించవలసి యున్నది. ఈయుధ్య ఓరుగల్లునందు జరిగిన ఒక రక్షణాలోచన సమయమందు మాపీయుగల్లు సూబేదారుగారు ధాన్యవృద్ధి కొరకుచేయు అధిక సాగుబడి భూములపైన సగమురిస్తు చేయున్నారని శలవిచ్చియున్నారు, కాబట్టి మెరక ధాన్యము పండించు భూములపైన సగము రిస్తువరకును పల్లపు భూములపైన కనీసము మూడవవంతు వరకును తగ్గించుట అవసరమని మనవి చేయవలెను. మన జిల్లా సంఘముల ద్వారా

ధనధాన్యోత్పత్తికి వలయు పరిశ్రేక పరియత్నముల చేయవలెనని కృషకులకు పోత్సాహ మొసంగవలెను. వ్యవసాయ శాలువారు గాలిను గాలిసుము సంచారముచేసి ఆముదపిండి వేపశనగపిండి మొదలగు యెరువులు, నుంచి విత్తనములు అరువుపూర్వకముగా సప్లయి చేయించవలెను. వీలున్నంతవరకు ఎట్టి శలవులేకుండా మెట్టభూములలో చెరువు నీటితో మెట్టపల్లం పైర్లు వేసి ధాన్యోత్పత్తి చేయవలెను. పడావాపడియున్న పల్లపు భూములలో మెట్ట సాగుచేసుకొనుటకు అవసరమైనప్పుడు నిలవయున్న చెరువు వాగు నీటినుంచి ఒకటిరెండు తళ్ళు ఎట్టి అధికపన్ను లేకుండా తీసుకొనుటకు సౌకర్యమేర్పాటు చేయవలెను. ధనికులు తమ ద్రవ్యమును దాచుకొనుటకు నిర్భయమగు తావుదొరకక సందేహ పడుచున్నారు. అట్టివారు భూస్వాములకును, కృషకులకును, పరిశ్రమలకును స్వల్పవడ్డీపైన పెట్టుబడులు పెట్టవలెను. సహకార శాఖవారు అనతికాలములో భూమి తాకట్టు బ్యాంకులను ప్రతి జిల్లాయందును స్థాపించవలెను. యుద్ధము సమాప్తి చెంది శాంతి సిద్ధించువరకు అన్ని రుణములపైనను 0-4-0లకు మించిన వడ్డీని నిషేధించవలెను. దొరతనమువారు రైతులకు విరివిగా తక్కావిపద్ధపైన రుణములనిచ్చి పోత్సహించవలెను. పాత బకాయిలు మొదలగు మతాలబాలనుగురించి కదినము చేయరాదు.

ఆంధ్రోద్యమము

ఉత్తమ పితామహులగు శ్రీయుత మాడపాటి హన్మంతరావు పంతులుగారిచే స్థాపింపబడి, 20 సంవత్సరములనుండి చల్లని నడకను పనిచేయుచున్నది. బాల్య, విద్యాదిదశలు గడిపి స్వాతంత్ర్యేచ్ఛ దశకు ప్రాప్తించినది. ఇప్పటి వరకు వివిధ మండలములలోని మహాసభలుచేసి దేశావసరములను, ప్రజలకును ప్రభుత్వమునకును తెలిపియున్నారు. ముఖ్యముగా రైతుల కష్ట నష్టములను విచారించి ప్రభుత్వమునకు నివేదించియున్నాను. అందు

ముఖ్యముగా పాత భావులకింద తీసుకొనబడుచున్న తరీ (పల్లపు) బాగా యితి పన్నుల తగ్గింపులు గమనించ తగినవి. పరిస్తుతము బాగాయితి ధారా లలో 2/3 వంతు వరకు శిస్తు ఆపబడుచున్నది. తరీ (పల్లపు) శిస్తుల తగ్గిం పుగురించి ఆలోచించుటకై పరిభుత్వమువారు ఏర్పాటుచేసి కొందరి అభి పాయములను తీసికొనియున్నారు. ఇంక నెన్నియో విషయములు ప్రభు త్వము వారికి స్పష్టముగా దెలిపి సౌకర్యములను పొందవలసి యున్నది. వాటిని ముందు మనవిచేసెదను. కాని అన్ని జిల్లాలలోను సకాలిమ పద్ధతితో జిల్లా సంఘములు పనిచేయుటలేదు. కొన్ని తాలూకాలలో సంఘములే లేవు. గ్రామవాసులస్థితి అధ్వాన్నముగానే యున్నది. మన రాజ్యమున 80 లక్షల ఆంధ్రులున్నారు. గాని ఉద్యమమునకు చేరిన పారిభమిక సభ్యుల సంఖ్య స్పష్టముగానున్నది. ఈ లోకమున పరిచారము ప్రబోధము బాగుగా జరుగకుండుటయే కారణము. గాన ఇకముందు జిల్లా తాలూకా సంఘముల కార్యకర్తలు పరిచారభారము వహించి, వివిధ సభ్యుల చేర్పవలెను.

నియమావళి

మనఉద్యమము నియమబద్ధముగా నేనడుపబడుచున్నది. ఉద్యమారం భమున కేందరిసంఘ నిబంధనలను పేర ఒక నియమావళిని మనుపకొండ సమావేశమునందే సిద్ధముచేసి యున్నాము. పిమ్మట సిరిసిల్లలోని చతు ర్దాంధ్ర మహాసభలో మహాసభా నియమావళియను నొక నిబంధనను అంగీకరించి యున్నాము. చిలూక్రూరులోని అష్టమాంధ్ర మహాసభలో ప్ర స్తుత నియమావళిని అంగీకరించి యున్నారు. అదియు అసమగ్రముగానే యున్నది. అందు ఆచరణ యోగ్యమగు నియమములు చేరవలసి యున్నవి. గాన వెంటనే ఉపసంఘము ద్వారా ఆపని పూర్తి చేయించవలెను.

జిల్లా తాలూకా సంఘ నియమములు

ఇప్పటి వరకు జిల్లా సంఘముల కన్నిటికిని సరియగు నిబంధనలు లేవు. ఆయా సంఘములు తమ ఇష్టానుసారమొక పుస్తకమును సిద్ధముచేసు కొన్నను అవియు సంకుచితముగా నుండుటయే గాక పరస్పర విరుద్ధము లుగా నుండవచ్చును. గాన అన్ని జిల్లా తాలూకా సంఘములు ఒకేమార్గ మున పనిచేయుటకు ఒకే సూత్రముపైన నియమావళిని సిద్ధము చేయించ వలసి యున్నది.

తాలూకా సంఘములు

ప్రతి తాలూకాకును ఒక సంఘముండుట విధియని మనము నిర్ణయిం చుకొనవలెను. తమ జిల్లాలోని ప్రతితాలూకాకును సంఘస్థాపన జరుగనం తవరకు జిల్లాసంఘము అసమగ్రముగా నెంచబడును. మండలసంఘ కార్య కర్తలు తమ కర్తవ్యమును నెరవేర్చినవారు కాజాలరు.

పట్టి (ఫిర్కా) సంఘములు

దేశమున నాగరికత విజ్ఞానము జాగరూకత పెంపొందించుట మన ప్రథమ కర్తవ్యము. గనుక ఈ పని క్రిందిసంఘములద్వారనే్ శీఘ్రముగా సా గించవలెను. చురుకుగా పనిసాగుచున్న తాలూకాలలో పట్టిసంఘములు స్థాపించి ప్రబోధము కలిగించవలెను. సంఘముల సంఖ్య ఎక్కువ అయిన కొలది వేతనము పొందు ప్రచారకుల ఆవశ్యకత తక్కువ కాగలదు.

ఉద్యమ తత్వము

ప్రతి ఉద్యమము దేశాభ్యుదయమునకై ఏర్పడి పనిచేయును. అవస రములనుబట్టి బాధ్యతలెరిగిన అనుభవజ్ఞులగు కార్యకర్తలు తత్వమును నిర్ణ

యించుచుండును. అఖిలభారతాభ్యుదయమునకై కాంగ్రెసు మహాసభ 57 సంవత్సరములనుండి పనిచేయుచున్నది. దాని చారిత్రాత్మకమగు తత్వము ను గమనించినట్లయిన లోకమాన్యులును రాజ్యాంగతత్వ నిపుణులు అగు కార్యకర్తలు దేశకాల పాత్రానుసారముగా వంపుదింపులను కనిపెట్టి ఘోర తరంగములకు గురికానీయని సముద్రికుధ్యమున నావను నడుపు నావికుల వలె అనురక్షణమున ముందువెనుకలకు నడిపించుచున్నారు. ఏకైకనియంత రాజయోగి పుంగవుడు పరమ భాగవతోత్తముడగు గాంధిమహాత్ముని ఆధ్వర్యమున భారత జాతీయోద్యమము నడపింపబడుచున్నది. ఉద్యమును ఆయన వదలజాలడు. పార్వర్డ్లాకు ఒకపక్షమున, సోషలిస్టు లింకొకపైపున, జాతీయోద్యమ సౌధమును డొఫ్ఫుచున్నారు. గాని మహానాయకుని సూక్ష్మగ్రహణశక్తి వాటి నన్నిటిని చేతులబట్టుకొని కాపాడుచున్నది. వాస్తవముగా ఉద్యమ నిర్మాతకు దూరాలోచన ప్యూహ నిర్మాణ కౌశలత్వము స్వభావముగా ఉండితీరును కనుక మన మీయంశమును దృష్టియందుంచుకొని మన ఉద్యమ పితామహునియందు గౌరవముంచి యావజ్జీవ సలహాకర్తయని తీర్మానించుటకు మిమ్ములను కోరుచున్నాను. దాని లాభమును గ్రహించగలము. మన ఉద్యమమున జాతి మత వర్ణభేదములులేవు. మన వలన ఏ మతమునకుగాని ఏ వర్ణముకుగాని కష్టముకలగకూడదు. ప్రతి వ్యక్తి తన మానసిక తత్వము ననుసరించి తన ఇష్టమువచ్చిన మతమునకు బద్ధుడు కావచ్చును. కాని వ్యవహార రంగమున మత వర్ణ వంశ వృత్తులను బట్టి ఎట్టి తారతమ్యము లుండరాదు. మతసాంఘిక విషయములలో ఐక్య ము కలిగించుకొని పరస్పర ద్వేషములను పెంపొందించు కొనరాదు. మాతృదేశారాధనకు అందరు సమానులే. సర్వమానవ సౌభ్రాత్రృత్వమే పరమాదర్శము. సత్య అహింసలు ముఖ్య ధర్మములు. పరిణామ తమ హక్కుల కొరకు శాసనబద్ధమగు పద్ధతులతో శాంతియుతమగు సకరిమాందోళనము చేయవచ్చును. సభ్యులందరు సంఘముకొరకును నీతి విరుద్ధమగు కుట్ర

పద్ధతుల నవలంభించరాదు. దేశవ్యవహారమునకూడ బాహ్యాభ్యంతరములందు భేదములుండరాదు. వేయేల నేటి జగద్గురువనదగు మహాత్ముని నీతి ఈ పదేశములను జ్ఞాపకముంచుకొనిన జాలును.

ప్రస్తుతదృష్టి

ఒక విషయము అలౌక్యముగాను నిష్కాపట్యముగాను మనవిచేసినందుకు బాత్సల్యవిశ్వాసముతో నన్ను క్షమించవలెను. మనదేశమున స్వల్పదినములనుండి కొందరు యువకులు వృద్ధుల మందగమనమును గర్హించుచు నూతన పక్ష విజృంభణమునకు ప్రయత్నించుచున్నారు. ఇది నా పొరపాటయిన క్షమించవలెను. నిజమైనచో అనర్థదాయకమని మా యువక సోదరులతో మనవిచేయుక తప్పదు. నేను వృద్ధుడనుగాని దేశాభివృద్ధి గమ్యస్థానము చేరుటకు యువకులకన్ను నాకెక్కువ కోరికలున్నవి గాని వార్ధిక్య పరిభావమో? న్యాయశాస్త్ర పరిచయ ఫలితమగు పరికితనమో? గాని వాటిని ఎల్లలో నుంచకతీరదని గ్రహించవలసి వచ్చినది.

సోదర సోదరీమణులారా! నా జీవితములో ఆర్థికముగాను నైతికముగాను రాజకీయముగాను మిమ్ములను ఉన్నతస్థానమున చూచి సంతోషించ కోరుచున్నాను. ఇట్లే మీ జ్యేష్ఠ సోదరులగు వయోవృద్ధులు మీ కొరకు భవిష్యత్సంతానమునకును శ్రేయస్సునే కోరుచున్నారు. గాన విబేధములను చేరనీయక వారి అనుభవశక్తులను వృథాగానీయక వారినాదుకొని వారి సలహాపెంట వ్యవహార రంగమున మీ శక్తి సామర్థ్యములను ప్రదర్శింపవలెను. అట్లయిన ఉద్యమము దుర్భేద్యమయిన పెట్టని కోటవలె నుండును.

మన ఉద్యమ సంబంధము

ఆంధ్రదేశమున మన నిజాం ప్రభుత్వమూలోని ఎనిమిది మండలములలే

గాక చాల విశాలమైనది. బ్రిటీషు పరిపాలన క్రింద 1 కోటి 80 లక్షలు ప్రజలుగల 13 మండలములున్నవి. మైసూరు రాజ్యమున ఒక జిల్లాయు న్నది. బస్తరు రాజ్యమున కొంతభాగమున్నది. నాగపూరు రాజధానిలో కూడా సిరవంచయను ఒక తాలూకాయున్నది. యివన్నిటితో చేరిన సమ గ్రాంధ్రదేశము చాల గొప్పది. యిదిగాక మన ఆంధ్రులు, తమిళ, కర్నా టక, మరాట మొదలగు యితర ప్రాంతములలోను, బర్మాలోను స్థిర నివా సము లేర్పరుచుకొని యున్నారు. వీరందరి కొరకు మనమేమియు ప్రయ త్నము చేయజాలము. మన ప్రయత్నము నిజామాంధ్ర మండలముల వరక నియే మనము సన్నద్ధపరచియున్నాము. బ్రిటీషు ఆంధ్ర దేశీయులు ప్రత్యేక రాష్ట్ర నిర్మాణముకొరకు రాజకీయముగా చేయు ప్రయత్నములో మనము పాల్గొనజాలము. గాని నైతికముగాను, భ్రాతృభావముతోనుమనము వారి అభివృద్ధినే కోరెదము. గనుక ప్రత్యేకాంధ్ర రాష్ట్రము లభించుట మనకును సంతోషదాయకము. మన ఓడరేవులకు సమీపమున ఉత్తర సర్కారులోని మధ్యాంధ్రదేశమునన్న బెజవాడలో రాజధానికి ముఖ్యపట్టణమై, మహ బూబు నగరమున జిల్లాకు సమీపమున రాయలసీమలోని (దత్తమండలము లలో) అనంతపురమున విశ్వవిద్యాలయము నెలకొల్పబడిన యీ ఆంధ్ర లము సుహృద్భావముతో ఆనందించ వచ్చును. ప్రత్యేకాంధ్ర రాష్ట్రము కొరకు నిరంతర కృషిసల్పుచున్న మహాసభాధ్యక్షులు శ్రీ మహా రాజ కుమార సర్ విజయానంద గణపతి దేవుగారిని అభినందించవలసి యున్నది.

ఆంధ్రదేశ నాగరికత

దేశ నాగరికతకు పరివాలనతో సంబంధ ముండవలసిన పనిలేదు. విశాఖపట్టణమునుండి నెల్లూరు వరకును మచిలీ బందరునుండి విజయవాడ వరకునగల భూభాగమున నివసించెడి వారందరు ఆంధ్రులే అయినను ఒక్కొక్క మండలమునకు ఒక్కొక్క సాంప్రదాయములను కలిగి యు

న్నారు. సాధారణముగా మనిషిని చూచినప్పుడును, మాట్లాడినప్పుడును మనము తెలుసుకొనవచ్చును. సమగు నాగరికతాభివృద్ధిని కలిగించుటకు మనము ప్రయత్నించవలసి యున్నది. నానా మండలములలో సమావేశ పరచబడుచున్న ఇమ్మహాసభలకు వచ్చెడి సభ్యుల కలయికవలన యీ విషయమున సకార్యముగా ఏకత్వమేర్పడగలదు.

ఆంధ్రభాష

సైవిధముగానే అనుదినము మాటలాడు భాష పశ్చిను భాగమునకు పోనుపోను భిన్నముగానుండినను, వరంగలు మండలములోని తూర్పుపశ్చిమ తాటూకాలలోనే భేదము స్పష్టముగా గాన్పించును. యిట్లే వ్రాతలలో కూడా విపరీత తారతమ్యములు చూడగలము. అక్షరముల పోలిక దస్తూకే యోడీ, యివన్నియు సంకరముగా నున్నవి. మనము భాషను (లిఖితభాష్య) లను బహువిధముల సంస్కారము చేయవలసియున్నది.

వ్యాపార పద్ధతులు

వేషభాషలలో ఎట్లుతారతమ్యము చూచుచున్నామో అట్లేవ్యాపారధోరణములు అనగా కొలతలు తూకములు స్థలభేదముల ననుసరించి ప్రత్యేక శబ్దములు వాక్యములలో ఉచ్చరింపబడుచున్నవి. ఒక పుట్టి ధాన్యమునకు పరితేక స్థలములలో పరిత్యేక పరిమితిగా వాడుచున్నారు. గాన మనము నిజామాంధ్ర మండలములలో ఐక్యత స్థిరపరచుటకు ప్రయత్నించవలెను.

ఆంధ్రత్వము

ఆంధ్ర లేభూభాగమందున్నను ఏకజాతివారనుటకు సందియముండదు. ఆంధ్రులు సంబంధ బాంధవ్యములను తగుచుగా తను జాతివారి

తోనే చేయుచున్నారు. గాన వారి ప్రత్యేకత సర్వతో ముఖాభివృద్ధికిని ప్రతి ఆంధ్రుడును కోరుచునే యున్నాడు.

మన తెలంగాణా ప్రత్యేకత

పాకిస్థాన్ వంటి కోరిక మనము కోరకూడదు. గాని ప్రభుత్వము యొక్కయు ప్రజలయొక్కయు సౌకర్యములకొరకు సాధ్యమైనంతవరకు ఆంధ్రమండలము లన్నియు ఒకే పాలింతముననుండి ఒకే పాలింతీయాధికారికి లోబడియుండుట శ్రేయోదాయకము. గాన యావదాంధ్ర మండలములలో రెండు సుబేదారీలకు బదులు సదర్ నిజామత్ సిమ్ల తెలంగాణా అను మహకమాను పూర్వమువలెనుంచి మరికొన్ని యితర సరిహద్దుల పాలింతీయ కార్యస్థానములుకూడా ఓరుగల్లునందు ఏర్పాటుచేసిన తెలంగాణా అనాది పాలిముఖ్యతను కాపాడి ఆంధ్రుల ఆంధ్రత్వమునకు పోత్సాహమొసంగవలెనని దొరతనమువారిని కోరవలెను.

విద్య

నిత్యజీవనమునకై ఎన్నియో సౌకర్యములను సమాకూర్చుకొనవలసి యున్నది. అందు ముఖ్యమైనది విద్య. మన దేశము విద్యలో చాలా వెనుకబడి యున్నదనుటకు సందేహములేదు. విశ్వవిద్యాలయము స్థాపించి విద్యకొరకు సాలానా దాదాపు 1 కోటి రూపాయలు వ్యయపెట్టుచున్నారు. యిందు విశేషభాగము ఉన్నత విద్యకై వ్యయపెట్ట బడుచున్నది. పెద్ద ఉపాధ్యాయుల, బోధకుల వేతనములు అధికముగానే యున్నవి. గనుక ముఖ్యముగా విద్యాశాఖవరకైనను ప్రజాయుత్తముచేసి ప్రజల సహకారముతో వ్యయపెట్టబడు ద్రవ్యలాభమును ఇనుమడింప చేయవలెను. విద్య విద్యా వ్యాపకమునకు ప్రస్తుత పాఠశాలలేకాక ప్రజాయుత్తపుగు ప్రాథమిక, మాధ్యమిక, ఉన్నత పాఠశాలలు స్థాపించుకొనుటకు ఎట్టి నిబంధనలు లేకుండా ప్రజల కధికార మీయవలెను.

నిర్బంధోచిత విద్య

ఇప్పటి వరకు జరిగిన ఆంధ్ర మహారాష్ట్ర, కర్నాట ప్రాంతీయ మహాసభలేకాక ప్రభుత్వాయత్త ప్రజాయత్త విద్యా సభలలోకూడా ప్రాథమిక నిర్బంధోచిత విద్య సత్వరముగా కావలెనని కోరియున్నారు. గాన విద్యాపోషకులగు ప్రభుత్వము వారిని, ప్రాథమిక నిర్బంధోచిత విద్యను త్వరగా ప్రారంభించవలెనని కోరవలెను.

మాతృభాష

భరతఖండమున ఆంగ్లప్రభుత్వము ప్రారంభించినది మొదలు భారతీయుల కెట్టి విద్య నేర్పవలయునో అను విషయ మాలోచనీయముగానే యుండి ప్రజలకు విద్యాదాన మొసంగుటయందుకూడ రాజకీయ రహస్యమిమిడియుండియేవచ్చినది. దేశనాయకులు తమ ఆవశ్యకతను తాము గ్రహించగల్గి మాతృభాషనే విద్యగరుపవలెనని కోరుచుండిరి. మొత్తంమీద విద్య మాతృభాషయందే గరుపుటత్యుత్తమమని నిర్వివాదముగా అంగీకరించియున్నారు. మన నిజాం రాష్ట్రమునందును ఆంధ్రులు తదితర తోటిసోదరులు అనేక మహాసభలలోనై ఐక్యకంఠముగా అభిప్రాయ మిచ్చియున్నారు. దీనిప్రాశస్త్యమున అనుభవజ్ఞులగు అధికారులుయోచించుచున్నారు. ఈ రాజ్యమున ఆంధ్ర మరాట, కర్నాట ప్రాంతీయ భాషలున్నవి. ప్రత్యేక ప్రాంతములలో ప్రత్యేక భాషలో బోధించవలసి వచ్చును. ఊర్దుకు ప్రాముఖ్యత నశించుననెడి భయముపదలును. ప్రభుత్వమునకు మతముతోగాని భాషతోగాని ప్రత్యేకావశ్యకతలేదు. రాజు విద్య మతముల రక్షకుడు పోషకుడు అయినందున ప్రజాభిరుచి ననుసరించి ఉచితమగు భాషలోనే వ్యవహారములు నడపవచ్చును! జాతి మత భేదములేకుండా ప్రాథమిక విద్యతో ప్రాంతీయభాష నిర్బంధముగా నుండుటల్లు

చేయవలెను. అట్లయిన ప్రజలందరకు స్థానిక భాషలో ప్రవేశముండి తీరగలదు. ఇంతకాలముండి ప్రజల మొఱలాలకించి బాలురకు ప్రాథమిక విద్య మాతృభాషలో గడపుటకును బాలికలకు మాధ్యమిక విద్యవరకు మాతృభాషలో గరపుటకు అంగీకరించి యున్నాగు. గాని బాలికలకు ఊర్దు చదవవలసిన నిర్బంధము పెట్టి యున్నారు. బాలికలకు యీ నిర్బంధమును తొలగించి ఐచ్ఛికముగా నుండునట్లు చేయుటకు బాలబాలికలను భేదము లేకుండా ఉన్నత విద్యవరకు మాతృభాషలోనే బోధింపచేయుటకును దొరతనమువారిని కోరవలెను.

విద్యాభివృద్ధికి స్వయంకృషి

దొరతనమువారు కోటి రూపాయలు వ్యయపెట్టుచున్నను ప్రజా సహకారములేనిది అనుకున్నంత ప్రయోజనము లభించుటలేదు. పల్లెలలో తమ పిల్లలను పాఠశాల కంపుటకు తలిదండ్రులు శ్రద్ధచేయుటలేదు. గనుక నిర్బంధవిధానములు లోనికి వచ్చువరకు గ్రామములలోని విద్యావంతులు బోధించి పాఠశాలలో ఎక్కువ విద్యార్థులుచేరి లాభము పొందునట్లు చేయవలెను. తాలూకా సంఘములవారు ఏ ఏ గ్రామములలో పాఠశాల లవసరమో, విద్యాశాఖాధికారులకు విజ్ఞప్తుల పంపుచుండవలెను. గ్రామముల లోను, తాలూకా జిల్లా ముఖ్య స్థలములలోను ఖాన్గి (ప్రజల) పాఠశాలు కొన్ని ఉన్నవి. అవన్నియు సాధారణముగా ప్రాథమిక పాఠశాలులుగానే ఉన్నవి. ఓరుగల్లు నగరమున ప్రాథమిక ఖాన్గీ పాఠశాలు 45 వున్నవి. అందు సుమారు 2000 మంది విద్య గరపబడుచున్నారు. ఇట్టి పాఠశాలలను విద్యావంతులు, ధనికులు చేయూత నొసంగి కాపాడవలెను. సాధారణముగా ఆదర్శప్రాయముగు ఒక ఉన్నత పాఠశాలను ప్రతి మండలమునను ప్రజలు స్థాపించి మాతృభాషకు ప్రాధాన్యత యిచ్చిన లాభమును ధ్రువపరచవలెను. యిక ముందుసంవత్సరములలో మన కార్యక్రమున దీనిని ప్రాముఖ్యముగా నుంచుకొన వలయును.

విద్యా పరిషత్తులు

దొరతనమువారు కొంతకాలము క్రిందట ప్రాథమిక మాధ్యమిక తరగతులలో ఉత్తీర్ణులైన వారలకు యోగ్యతా పత్రములనిచ్చుచుండెడివారు. యిప్పుడా పద్ధతినిమాని ఉన్నత విద్యా పరీక్షలకే ఇచ్చుచున్నారు. మన ఉద్యమ పక్షమున పరిషత్సంఘము నొకదానిని స్థాపించి ఖాన్గీపాఠశాలల విద్యార్థులకు ప్రాథమిక మాధ్యమిక యోగ్యతాపత్రములనిచ్చి పోత్సహించవలెను.

స్త్రీ విద్య

స్త్రీలలో విజ్ఞాన మభివృద్ధి నొందించుటకు విద్య మిక్కిలి ఆవశ్యకమని అంగీకరించిన విషయమే. జనసంఖ్యలో పురుషులకన్న స్త్రీ జనసంఖ్య తక్కువగాలేదు. అయినను పురుషులకున్న విద్యా సౌకర్యములు స్త్రీలకు లేవు. బాలికా పాఠశాలల సంఖ్య చాలాతక్కువ. ఉన్నత విద్య బహు స్వల్పము. మన రాజ్యమున ఉర్దూరాని బాలికలకు ఉన్నతవిద్య నభ్యసించుట కవకాశములేదు. ఈ కారణమున ఉర్దూ మాతృభాషగల బాలికలు ఎక్కువగా ఉన్నతవిద్య నభ్యసించగల్గుచున్నారు. ప్రభుత్వమువారు ఉర్దూ విధానపు పాఠశాలలను పర్మేళనము చేయుచున్నారు. అదియు మన సౌకర్యములకు విరుద్ధమని తెలియవచ్చుచున్నది. ఇట్టి లోటులను తొలగించుటకు హైదాబాదు నగరమున శ్రీ రాజా బహద్దూర్ వెంకటాద్రిరెడ్డిగారి అనుగ్రహముచే శ్రీ హనుమంతరావుపంతులుగారి నిరంతరకృషివలన బాలికల ఉన్నత పాఠశాల దినదినాభివృద్ధి గాంచుచున్నందుకు మనమందరమును వారల నభినందించవలసి యున్నది. ఇట్లే ఖమ్మంలో సుమారొక సంవత్సరము క్రితము బాలికాపాఠశాలనుస్థాపించి జయపథముగా నడుపుచున్నందుకు శ్రీయుతులు వేమగంటి రాఘుకృష్ణారావు, కల్వల రాజారాం రావుగారియొక్కయు నల్లగొండలో నిట్టి సంస్థను నడుపుచున్న శ్రీయుత

వెదిరె గోపాలరెడ్డిగారి యొక్కయు వారి మిత్రులయొక్కయు ప్రయత్నములు ప్రశంసనీయములు.

జాగీర్లు-సంస్థానములు

హైదరాబాదు అనగా జాగీరు సంస్థానముల భూభాగములు. శ్రీశ్రీశ్రీ ఘనతవహించిన ప్రభువరేణ్యుని పరిపాలనములోనైన భాగమేయనియు, అచ్చటి ప్రతిపౌరుడు నిజాం ప్రభుత్వపౌరుడేననియు నిర్వివాదముగా చెప్పదగిన విషయము. కనుక తమ పౌరులెచ్చటనున్నను అతని యోగక్షేమమును ప్రభుత్వమువారు కనిపెట్టుచుండవలెను. గావున జాగీర్ల సంస్థానములలో ఖాల్సాతో సమానముగా విద్యాభివృద్ధి చేయునట్లు శాసించవలెను. మన దేశములోని నవాబులు రాజాలు పెక్కులు విద్యాధికులు విదేశయాత్రి చేసివచ్చినవారున్నారు. వారందరు తమతమ యిలాకాలలో విధిగా పాఠశాలల నెలకొల్పి తమపేరును చిరస్థాయిగా నుండునటుల చేయవలెను. వివేకవర్ధనీ ఉన్నత విద్యాలయమును స్మరించినపుడు కీ. శే. ధర్మవీర వామన నాయకుగారు జ్ఞాపకము రాకమానరు.

వ్యవసాయము - పశుచికిత్స

మన రాజ్యమున వ్యవసాయ కళాశాల పశువైద్య విద్యాలయములు స్థాపించబడలేదు. ఈ రెండు విద్యలు రైతుల క్షేమమునకై చాలా ఆవశ్యకమైయున్నది.

పరిశ్రమలు

మన దేశ పరిశ్రమలెన్నియో క్షీణించుచున్నవి. ఓరుగల్లు తివాచీలు, జంపఖానాలు, నవాసు, జగిత్యాల పెంబర్తి గాజుముల వెండిపని, కోరట్ల కాగితములు, సిద్ధిపేట పట్టు వస్త్రములు మొదలగు పరిశ్రమలు

పరిజ్ఞాసహాయ్యమును కోరుచున్నవి. యింతకును ముఖ్యమైనవి ఖద్దరు. ఇది కావలసినంత దొరకుటలేదు. ఖద్దరు రంగములు విరివిగా నుండవలెను. రాట్నములు, మగ్గములు, ఇంటింట నెలకొల్పబడవలెను. ఖద్దరు పంపకపు పోకిత్సాహ మివ్వగలందులకు పరిభుత్వమువారు ఒక స్కీము నుంజూరు చేయించి యున్నారు. నేత పరిశ్రమకు 40 లక్షలు మంజూరు అయివున్నది. పరిభుత్వమువారి ఆదరము పరిశంసనీయము.

రైతు సమస్యలు

1. బందోబస్తు విధానము. మదార్శిసు పెరిసిడెన్సీ విధానమువలె నుండుటయు, అన్ని కాగితములకు రహస్యము లేకుండానకళ్ళంపిచుటకును వుత్తరువులు కావలసియున్నవి.

2. తరీధాగలకొరకు ఏర్పాటు చేయబడియున్న కమిటీలలో బ్రహ్మాం తీరు మహాసభా సంఘముల పక్షమున పోర్కొనబడిన మరికొందరి అనుభవజ్ఞుల సాక్ష్యమును తీసికొని త్వరలో పల్లపు ధారాలను తగ్గించవలెను.

3. జమాబందిలో విధించు అధికపన్నులు, అపరాధములు వ్యవధి వెంట రైతులకు తెల్పి వారి జవాబులను విని విధించుచుండవలెను.

4. రైతులు తమ పట్టాభూములలోని తాటి యీతచెట్లు ఆకులు, మట్టలు, ఫలములు, ఎండినచెట్లు, మొదలైనవి స్వేచ్ఛగా అనుభవించుటకు నిరోధములను తొలగించి గీతహక్కును పరిభుత్వముకొరకు వుంచుకొనవచ్చును.

5. అడవి తాలూకాలలో క్రూరమృగముల బాధవల్ల వ్యవసాయ పశువుల మనుష్యుల ప్రాణములు కోల్పోవబడుచున్నవి. గాన షికార్గాహ నిబంధనల మార్పుచేసి క్రూరమృగములను చంపుటకెట్టి నిర్బంధము లేదని కాసించవలెను.

౬. కరోడ్గిరీ

అ. మనకు సముపరిములేదు. రేవుస్థానములేదు. గనుక జనసామాన్యమున కింతకును కొన్ని పశువులకును ఆహార ముఖ్యభాగమనదగు వుప్పు బయటనుండి రావలసియుండును. అట్టి వుప్పుపైన కరోడ్గిరీ చెల్లించవలసి యుండును. యీ కారణమున మన దేశములో వెలుపల కన్న ప్రియముగా తీసుకొనవలసి యుండును. గాన బీదసాదలకు కనువగునటుల ఉప్పుపైన కరోడ్గిరీ పన్నులు తీసివేసి ప్రజల కృతజ్ఞతకు పాత్రులు కావలెనని కోరుచున్నాను.

ఇ. సరిహద్దు గ్రామములలో ఉభయ దొరతనములకు సమిష్టి పొరులు సమిష్టి పట్టాదారులు వెక్కువున్నారు. ఒక ప్రభుత్వముండి మరియొక ప్రభుత్వము ప్రభుత్వములోనికి కర్షకులు తీసికొనిపోయెడి వ్యవసాయ పనిముట్లు పశుగ్రాసములపైన కరోడ్గిరీ పన్ను తొలగించిన రైతులకు కొంత సౌకర్యము కల్గునని నువిచేయవలెను.

గ్రామ పునర్నిర్మాణము

యీ సమస్యయందు సహకార శాఖవారు ఎక్కువ శ్రద్ధ వహించుచున్నారు. ఈ విషయమున ఒకటి రెండు గ్రామములలోనే గాక సర్వత్రా ముఖముల లాభములు పొందవలెనని మాలు లోకల్ ఫండువారు కూడా ఎక్కువగా శ్రద్ధవహించవలెను. మన ఆంధ్రోద్యమమున ఈ విధానము ప్రభుత్వ సహకారముతో క్రియారూపములో పెట్టుటకు ప్రయత్నించవలెను.

గ్రా మో ద్యో గు లు

వీరివలన రైతులకు ఉపకారములు విరివిగా జరుచునే యున్నవి. వీరి స్వార్థపరత్వము ప్రజాభ్యుదయమునకు భంగకరముగా నున్నది. గాన మన సోదరులగు వీరిని ప్రోత్సహించి పాతపద్ధతులను మాని ప్రజలవద్దను, ప్రభుత్వమువద్దను తమ విశ్వాసమును స్థిరపరచుకొనవలెనని కోరవలెను.

స్త్రీల హ క్కు లు

స్త్రీలు పురుషులతోపాటు వ్యవహార పరిపంచమున హక్కుల ననుభవించలేరనియు వారి హక్కులను పురుషులు నిరోధించుచున్నారనియు అనుకొనుట పొరపాటు. సనాతనమగు ధర్మశాస్త్రమును సవరింపమనుట భారత నారీమణుల చారిత్రిక ప్రాముఖ్యమును తిరస్కరించుట కోలుపోవుటయని వేరుగా చెప్పనక్కరలేదు. వారితో మనకు అవినాభావ సంబంధము స్త్రీలనుంచి వచ్చిన పుత్రులు వారితోబుట్టువులు అయిన పురుషులు స్త్రీలను ఎంత గౌరవించుచున్నారో చెప్పనక్కరలేదు. తప్పుత్రోవ తొక్కొని న్యాయస్థానముల కెక్కుడి దుష్టదంపతులతో మనకు సామ్యమక్కరలేదు. సాధ్వియగు గృహిణియు, యోగ్యుడగు గృహస్థుడును గల దంపతుల సామ్యమును చూచిన భారతీయ ధర్మముల ప్రాశస్త్యతను పొగడక మానము. సీత, దమయంతి, చంద్రమతి, సావిత్రి మొదలగు సాధ్వీమణుల పావన చరిత్రలు అనుదినము స్మరించి మన భూమి పతిభలగూర్చి గర్వించుచున్నాము. ఆ భారత పుత్రికలగు మీరు పరమపతివ్రతలనియు వీరమాతలనెడి ప్రఖ్యాతిని అజరామరముగ కాపాడవలెనని ప్రార్థన. ప్రస్తుతావస్థలో విద్యా ప్రభావమున స్త్రీలు తమ శక్తిని, తమ ధర్మమును మరచియున్నారు మన స్త్రీలను విద్యావంతులు గను, వ్యవహార జ్ఞానసంపన్నులుగను, ధైర్య సాహసములగల వారిగనుచేసి వారిలోని పిరికితనమును పోగొట్టవలెను.

హరిజనోద్ధరణ

హరిజనోద్ధరణ మొదటినుండియు మన ఉద్యమమున ఒక భాగముగా నుంటు వచ్చినది. అందుకొరకు మన నిధినుండి కొంతడబ్బును, యిచ్చుచు వచ్చినాము. ఇకముందుకూడా హరిజనోద్ధరణను గురించి మనము మరువకూడదు. హరిజనులతోపాటు ఎరికెల యూనాది లంబాడీ మొదలగు కొందరు అనాగరిక కులములవారున్నారు. చెంచు మొదలగు కొండజాతుల వారున్నారు. వీరందరకొరకుకూడా మనము ప్రయత్నించవలసి యున్నది.

వార్తాపత్రికలు

మనదేశమున పుట్టిచచ్చిన వార్తాపత్రికలు కొన్ని యుండెను. గాని వాటితో మనకు పనిలేదు. ప్రస్తుతము గోలొ్కండ అర్ధవార పత్రిక ఒక్కటియే పనిచేయుచున్నది. ఆంధ్రపత్రిక, ఆంధ్ర పత్రికలను తెప్పించి చూచుచున్నారు. బ్రిటిషు దేశములోని ఆంధ్రపత్రికలు కూడా మన నిజామాంధ్ర దేశమును అన్యదేశముగానే భావించు చున్నాను. యిచ్చటి వార్తలకు తావెక్కువ దొరుకుటలేదు. గాన యావదాంధ్రదేశము సమానముగ చూచి ఏజంట్లద్వారా వార్తలను తెప్పించుకొని నిజామాంధ్ర దేశపు వార్తలకుకూడా ప్రకటించుటకు పత్రికాధిపతులను కోరుచున్నాము.

రాజ్యాంగ సంస్కరణలు

భారతదేశమున మార్లేమింటో సంస్కరణల తర్వాత మన దేశీయులెట్టి కోర్కెలను గర్హియుండిరో నాకు జ్ఞాపకములేదు. గాని మాంటుఫర్డు సంస్కరణలు అమలులోనికి వచ్చినప్పటి నుండియు మన దేశములోని విద్యాధికులు శ్రద్ధగా గ్రహించి సంస్కరణలను గురించి ప్రసంగించుచు ప్రభుత్వమునకు తెల్పుచునే యుండిరి. కీ. శే. సర్ అలీయిమాం ప్రధాన మంత్రి కాలమునసే కొన్ని సంస్కరణలు జరుగునని చెప్పుకొనిరి. చుట్టు

పరికల్పన మదాసు, బొంబాయి రాజధానులలోని స్థానిక స్వపరిపాలనము చట్టనిర్మాణ సభలలోని అధిక సంఖ్యాకులగు ప్రజాప్రతినిధుల ఎన్నికలు అనధికార సభ్యులలోనుండి కొందరు మంత్రిపదవిని చేయుట, విద్య స్థానిక స్వపరిపాలనము ప్రజా ప్రతినిధి మంత్రుల యధీనము చేయుట కని విని యున్నాము. సన 1335 ఫసలీ ఆ ప్రాంతమున లోకల్ ఫండు, సహాయి సంఘము లెట్లుండవలెనని మన ప్రభుత్వము వారు కోరినప్పుడు నేను నా మిత్రులు కె. శే. సుదర్శనరావు గారును ఒక నివేదికను సమర్పించియున్నాము. గాని యిప్పటివరకేదియు పని జరిగియుండలేదు. భారతదేశమున మాంటుఫర్డు సంస్కరణముల అనుభవము తర్వాత సైమన్ కమీషను విచారణచేయించి రౌండుటేబుల్ కాన్ఫరెన్సు లండనులో జరిపి, చియున్నారు. యీ విచారణలో ప్రజా ప్రతినిధులకు తమ అభిప్రాయములను తెలుపుటకు పూర్తిగా అవకాశ మియ్యబడినది. దానిపైన 1935 సంవత్సరపు భారత రాజ్యాంగ నిర్మాణ శాసనము పరిచురించబడినది. అందు రాష్ట్రీయ స్వపరిపాలనము సిద్ధించినది. గాని మనకును మహమ్మదీయులకును సంధి కుదర నందున యిండియా ఫెడరేషను ఏర్పడి యుండలేదు. యీ ఘట్టములన్నియు జరిగిపోయినవి. అక్కడి రాజకీయ హక్కుల సోపానములో దేనికిని మనము చేరలేదు. మనము శ్రీమాన్ దివాన్ బహద్దుర్ అరవముదు అయ్యంగారి కమిటీ విచారణతో రాజకీయ హక్కులను పొందవలెననెడి ఆశలోనికి దిగినాము. వారి రహస్య విచారణ నివేదిక పరిచురించబడినది. దానిని మీలో చెక్కునంది చూచియే యున్నారు. రాష్ట్రీపరిజల పక్షమున ఒక నివేదిక ప్రభుత్వమునకు నివేదింప బడినది. అటు తర్వాతనే ప్రస్తుత 1348 సంస్కరణములు పరిసాదింపబడినవి. యీ సంస్కరణములను బాగుగా పరిశీలించి ఆంధ్ర, మరాట, కర్నాట ప్రాంతీయ సభలు తమ అసమ్మతిని వెల్లడించి నిరాకరించినవి. యిత్తెహాదుల్ముసల్మీను సంఘమువారు నా పసందు చేసినారు ఇకెవరికొరకు? ఇన్ని అభిప్రాయములు చేరిన తర్వాత ప్రభుత్వమువారు అన్ని పక్షములవారిని, రావించి సంప్రతించి

ఏదేని మార్గమునకు రావటము అత్యుత్తమమార్గము. మనదేశములో కొందరు పాశ్చాత్య దేశములకేగి ఉత్తమ పరీక్షలనిచ్చి పరిపాలనా విధానముల చూచివచ్చినారు. భారత రాజ్యాంగ పరిపాలన సౌకర్య విశేషములు చదివి, గ్రహించి చూచియున్నారు. దేశీయ రాజ్యాంగ విధానములను పరస్పర భేదములనుకూడా తెలుసుకొని యున్నారు. చాలవరకెల్లరు దేశచరిత్రలను వార్తా పత్రికలను చూచుచున్నారు. సర్వజనులు యింటింట పరితిష్ఠించుచున్న రేడియోవార్తలు వినుచున్నారు. ఈ దేశ ప్రజలలో తమకెట్టి రాజ్యాంగ విధాన మవసరమో ఎటు ప్రభుత్వమునకు ప్రజలకును లాభదాయకమో చెప్పగల సమర్థులున్నారు. దేశ ప్రజలు భక్తి విశ్వాసములు గలవారు తమకు కావలసిన హక్కులు కొలది కాలములో దయగల ప్రభుత్వమువారే పరిపాదించెదరని విశ్వసించి యున్నాము. సాధారణముగా ప్రక్కనున్న బ్రిటీషు రాష్ట్రములలో పరంపరగా పరిపాదించబడిన హక్కులు వారి మెదడునందున్నవి గనుక పరిస్థితి సంస్కరణలు ఆచరణ యోగ్యములు కావని వారు తలచుచున్నారు. కావున సంస్కరణలు ఉన్నత స్థితిలోనే ఆచరణలోనికిదింపుటకన్న అధికార అనధికార సభ్యులుగల సంఘము ద్వారా పరిపాపరితినిధుల అభిపాయము ధారాళముగా తెల్పుటకవకాశమిచ్చి ఎట్టివిధాన మవసరమో మరియొకసారి తెలిసికొనుట అవసరమని మనవి చేయుచున్నాను. యీ సంస్కరణల తర్వాతనే దురదృష్టవశమున పరిపంచ యుద్ధము తటస్థించుటయు, అందు మన ప్రభుత్వమువారుగూడా పాల్గొనవలసి వచ్చుటయు తటస్థించినది. గనుక నేటివరకు ఈ సంస్కరణలను గురించి ప్రజలెట్టి ఆందోళనకును బూనుకొని యుండలేదు. ఇప్పటికినీ, యుద్ధానంతరమువరకు ప్రజలు ప్రభుత్వమున కెట్టి తొందర కలుగచేయుటకు సంసిద్ధులుగాలేరు. ఈ యుద్ధకాలమున ప్రజలందరు వికలమున సూక్ష్మలై యున్నారు ఇట్టి స్థితిలో సంస్కరణలోని ఒక భాగమగు మండల కాన్సరెన్సులను ఈ మాసమున జరుపుటకు ప్రభుత్వమువారు నిర్ణయించి

యున్నారు. ఆంధ్రపరిషత్తు ఆంధ్రదేశమున, ఓరుగల్లు, నల్లకొండ జిల్లాల సభలు మాసాంతమున జరుగనున్నవి. యీ సభలకాహ్వానించిన వెళ్ళవలెనా లేదా అను విషయమును గురించి ఆంధ్ర, మహారాష్ట్ర కర్ణాటక ప్రాంతీయ స్థాయిసంఘములు విచారించి వెళ్ళిన లాభములేదని సభ్యులు ప్రాధాన్యమివ్వరాదనియు తీర్మానించి యున్నారు. అటుపిమ్మట మరికొందరు పెద్దలు ఏకక్షకు సంబంధములేకుండా స్వతంత్రమగు సమాలోచన జరిపియున్నారు. వారుకూడా ఇదే నిర్ణయమునకు వచ్చినారని మీతో మనవి చేయుచున్నాను. భారత భావిరాజ్యాంగ మార్పులను గురించి సర్ స్టాఫర్డ్ క్రిప్సుతో సంప్రదింపులు జరిగినవి. ప్రజానాయకులు తమ భావములను వెల్లడించియున్నారు. యుద్ధానంతరము ప్రజలును ప్రభుత్వమును ఏదేని ఒక విధానమునకు రానున్నారని ఊహించక తప్పదు. ఇట్టి పరిస్థితులలో మనమును యుద్ధాంతము వరకు శాంతముగా నుండుటయే యుంచిది. రాజ్య సాంప్రదాయానుసారము ప్రజలు బిడ్డలవలెను, ప్రభువు తండ్రివలెను పరస్పర ప్రేమ విశ్వాసములతో నుండవలెను. మన కోర్కెలను సాదరచిత్తములతో విని తీర్చగల బాధ్యత ప్రభుత్వముయుండే వుండగలదు.

ముగింపు

దయామయులగు మ.శు.వ. ప్రభువరేణ్యులకును, వారి కుటుంబమునకును ఆయురారోగ్యముల నిచ్చుగాక యనియును, దేశము సుభిక్షముగానుండి ప్రజలు ధర్మనిరతులై సుఖజీవనమును చేయువలెనని ఈశ్వరుని వేడుచు నేను విరమించు చున్నాను.

ఓం శాంతిశ్శాంతిశ్శాంతిః.

ధర్మవరం.
జ్యేష్ఠ శు॥ 2లు
శుక్రవారం.

ఇట్లు,
మాదిరాజు రామకోటేశ్వరావు.

మొదటినుండియు సహకారమొనర్చుచున్న శ్రీ పట్టాభిరెడ్డిగారు పత్నీ సమేతముగా మహాసభకు వచ్చి గదిలోనుండెను. ఆమె గర్భవతి అనారోగ్యముగానుండియు ఉత్సాహముతో సభకు వచ్చినది. గాని మండు వేసంగివడగాల్పులకు తట్టుకొనలేక రెండవరోజున చనిపోయెను. ఇదియొక విషాదఘట్టమని అందరము దుఃఖించితిమి. ఆంధ్రోద్యమము రాజకీయముగా మారినది. ప్రజాహితి సమస్యలలో అధికారులు ఆలస్యముగానైనను సహకారము చేయుచునేయుండిరి. గాని రాజకీయ సంస్కరణలు మేము వాంఛించినవి వారికి నచ్చవు గనుక ఆ భాగమువరకు ప్రభుత్వాధికారులకు మేము విరోధవర్గముగానే పరిగణింపబడేవారము. గాని హనుమంతరావుగారు, రంగారెడ్డి, రామకృష్ణారావు మొదలగు మా అయిదాగుగురియందు అధికారులేగాక మంత్రులుకూడా గౌరవ విశ్వాసములతో ప్రవర్తించేవారు. ఆ కారణమున అప్పటి వరంగలు సూబేదారు శ్రీ బదరుద్దీన్ గారు మహాసభ రెండవరోజు రాత్రి కార్యక్రమము ముగిసిన తరువాత సభా మంటపమునకొచ్చి నాతోకలసి తన అభినందనములను తెల్పి ధైర్యోత్సాహములతో పనిచేయుమనికూడా చెప్పెను.

12వ తీర్మానము రాజ్యాంగ సంస్కరణలను గురించినదై యుండెను. గాని రావి నారాయణరెడ్డిగారి అనుచరవర్గములోను శ్రీ బూర్గుల రామకృష్ణారావు పక్షపాతులలోను విరుద్ధ వాదోపవాదములు చెలరేగెను. కొందరు యువక మహాశయులుకూడా రావివారితో నేకీభవించి బాలెట్ పద్ధతిలో ఓట్లు తీసికొనవలసి వచ్చెను. శ్రీ రామకృష్ణారావు పక్షమువారి వాదము ఓడిపోయినది. దీని పర్యవసానముగా సభానంతరము స్థాయిసంఘ సభ్యులలోనుండి 30 మంది సభ్యులు తమ రాజీనామాలను నాకందజేసిరి. అందులో ముఖ్యముగా శ్రీ రామకృష్ణారావు, ఱమందుముల రామచంద్రారావు, పరచ రంగారావు పక్షపాతులుండిరి. నాకు ముఖ్యాతి ముఖ్యులగు 30 మంది సభ్యులు వైతొలగినప్పుడు కమ్యూనిష్టువాదులు ఉద్రేక యువ

కులుమాత్రిము మిగిలిరి. ఆ కారణమున నేను వెంటనే కార్యవర్గము నిమి మించు కొనజాలకిపోయితిని. నేనుపరిత్యేకకంగా వారందరినిసమాధానపరచి రాజీనామాలను ఉపసంహరింప జేసితిని. తమపరి షహరేవరు నెలలో శ్రీ రామకృష్ణారావుగారిని ఉపాధ్యక్షులుగాను, మరికొందరు అనుభజ్ఞులను మా పార్టినుండి నియమించుకొని కొన్ని స్థానములను రావి నారాయణరెడ్డి పార్టీవారికిని యిచ్చితిని. శ్రీ బిక్కిపల్లి రామచందర్ రావుగారు కార్య దర్శిగానుండిరి. ఇంతటితో ముందడుగు వేయుటకు నాకు కొంత స్థిమితము కలిగినది.

అది 1942 సంవత్సరం ఆరోజులలోనే గాంధిమహాత్ముడు క్విట్ ఇండియా తీర్మానమును ఆమోదింప జేసెను. ఆ తీర్మానమును ధైర్యముతో మా కార్యవర్గ సమితిలో నివేదించి మేము బలపరచినట్లు తీర్మానించితిమి. అటుతరువాత వరంగల్ నుండి కొందరు మిత్రులు శ్రీ యస్. రాజలింగం కాళోజి, కొమరగిరి నారాయణరావులు మొదలగువారు సత్యాగ్రహము చేసి కారాగారమునకేగిరి. గాని వారు వెంటనే విడుదల చేయబడిరి. తరువాత ది. 2 అక్టోబరునాడు మహాత్ముని జన్మదినోత్సవము పట్టణ సుల్తాను బజారులో శ్రీ రామకృష్ణారావుగారి ఆధ్వర్యమున జరుపదలచిరి. గాని ప్రభుత్వములో ఆంగ్లేయ మంత్రి యొకరుండుటచే అనుజ్ఞనిచ్చుటకు నిరాకరించిరి. ఎట్లయినను ఆజ్ఞను ఉల్లఘించి సభ జరిపెదమని యు చెప్పి శ్రీ రామకృష్ణారావు, రామాచారిగారలు జైలుకు వెళ్ళుటకు సిద్ధపడిరి. ఆప్పగింతలు జరిగినవి. ఇంకొక ఉపాధ్యక్షుని నియమించుకొనుమని శ్రీ రామకృష్ణారావుగారు నాతో చెప్పిరి. అక్టోబరు రెండవతేదీకి పూర్వమే అనగా రెండవటి సాయంత్రమో, ఆరోజు ఉదయమో పోలీసు అధికారులు పైనాయకులను తీసికొనివెళ్ళి ఒక ఇంటిలో అతిథులవలె నుంచుకొనిరి. ఆ సభ మహిళా మండలి పక్షమున శ్రీమతి మేస్త్రీ గారి అధ్వర్యమున ప్రారంభమైనది. పోలీసులు సభను చెదరగొట్టి ఆపివేసినారు. 3వ తేదీన పోలీసు

వారు ఉభయ నాయకులను మోటారులపైన తీసికొనివచ్చి వారివారి ఇండ్లవద్ద పరివేశ పెట్టిరి. కేసు పెట్టలేదేమని అడుగగా మంత్రి, పోలీసు కమీషనరు ఆంగ్లేయులే గనుక బ్రిటిషువారిని బిస్తర్లు కట్టుకొని ఇండియావదలి పొమ్మని గాంధీజయంతికి అనుజ్ఞ యివ్వకూడదని పట్టుబట్టిరి. కావున మేము సభ కాకుండుటకై ఆదినమున మిమ్ములను పరిభుత్వాతిథులుగా ఒకచోట నుంచితిమేగాని మీరు నేరస్థులుగా భావించి నిర్బంధములో నుంచలేదని అధికారులు ప్రత్యుత్తరమిచ్చిరి.

పర్యటన కార్యక్రమము

ది. 12 ఆజూర్ 1352 ఫసలీ తేదీన ఖమ్మంవెళ్ళి జిల్లా తాలూకా కార్యస్థానములను ఖద్దరుషాపులనుచూచితిని. శ్రీసర్వదేవరభట్ల రామనాథం రాపూరి లక్ష్మీనర్సయ్య, కొలిపాక వెంకటకిషన్‌రావు, కోదాడ నారాయణరావు జిల్లా అధ్యక్షుడు జమలాపురం కేశవరావుగార్లతో సమావేశము జరిపి పర్యటన కార్యక్రమము నిర్ణయించితిని. ఆ ప్రకారము 24 ఆజూరు 1352 ఫసలీ రాత్రి బయలుదేరి ఖమ్మం వచ్చితిని. 25వ తేదీ ఉదయం జిల్లా అధ్యక్షుడు జమలాపురం కేశవరావు, కార్యదర్శి రామనాథం, కొలిపాక వెంకటకిషన్‌రావుల యుక్తం మధ్యాహ్నం కల్లూరు వచ్చితిమి. కొండపల్లి వెంకట్రామారావుగారు మా కాతిథ్యమిచ్చెను. అచ్చటి కార్యకర్తలతోను రైతులతోను పరిస్థితులు తెలుసుకుంటిమి. వర్షాభావమువలన కల్లూరు చెరువుకు నీరు రానందున పైర్లు యెండిపోవుచున్నవనిరి. పైరాపాగ్రిజెక్టులోకూడా 10' అడుగులకన్న ఎక్కువ నీరులేదు. వేరుశనగకాయ ఎగుమతి ఆపబడినందున ధర కొంత తగ్గిపోయినట్లు చెప్పిరి. వెంకట్రామారావుగారు గృహస్థు మర్యాదగా చేసిన విందుచూచి ధనవంతుడయ్యును శ్రీ రామనాథంగారిట్లనిరి.

"మీ రెక్కడకు వెళ్ళినను ధనవంతులవద్ద ఉండడము వాను మీకు జమీందారి బూర్జువా పద్ధతులతో విందులు చేయుటయు జరుగుతవి. మేము బీద చాకలింట బసచేసి బీద కుమ్మరింట తిని రావలసివస్తుంది."

ఈ మాటలు వారి కభ్యాసములే గనుక జవాబుచెప్పక దూరకుంటిమి. రాత్రి చేకలపల్లిలోనుండి మరురోజు 26 తేదీన వేంనూరు చేరితిమి. వేంనూరు చుట్టుపక్కల గ్రామముల రైతులపక్షమున చాలాకాలమునుండి వకీలుగా పనిచేసినవాడనై నే డాంధ్రమహా సభాధ్యక్షుడనుగా వేంనూరు వచ్చితిని గనుక వేంనూరు, వెంటూపురం, రేజర్లనుండి చాలామందివచ్చి మధ్యాహ్నం సమావేశములో పాల్గొనిరి. సాయంత్రం వేణుగోపాలకృష్ణ పుస్తక భాండాగారమును దర్శించితిని. అచ్చట శ్రీ చంద్రిమౌళిశాస్త్రి గారు రచించిన పద్యములతో సన్మాన పత్రిము చదివిరి. ఆరాత్రి అమ్మెపాలెంకు కాళ్యూరు జోగారావుగారి ఆహ్వానమునై వెళ్ళితిమి. ఆరాత్రి అక్కడఉండి ఉదయం వేంనూరు వచ్చితిమి. వేంనూరులో ఆ పట్టి రైతులు తను కష్టములను చెప్పుకొనిరి. అందొకటి ఫారెస్టు సంబంధమైనది. అనగా యిప్పపువ్వు కంట్రాక్టరు బలవంతముగా పశువు 1కి ఒక అణాచొప్పున వసూలు చేయుట, ఆకాశవాయి భూములపైన పల్లపురేట్లను వసూలుచేయుట, ఉండెను మేము 27వ తేదీ ఉదయం లంకపల్లికివచ్చి బస్సులో ప్రయాణము చేసితిమి. తల్లాడవద్దకు రాగానే బస్సువద్దకు వెయ్యిమంది ప్రజలు తాళ మేళ వాయిద్యములతో బస్సును చుట్టివేసిరి. వారివెంట 9 జతల ఎడ్లనుకట్టిన ఒక శకటముండెను. నన్ను నాతోడి వారలను దిగమనిరి. ప్రజానీకమునుచూచి చాలామంది ప్రయాణీకులు దిగిరి. శ్రీ శ్యామసుందరరావుగారును బస్సుదిగి నన్నాలింగనము చేసికొని ఆనంద భాష్పములను విడచెను. నా నమస్కృతులు తీసికొని ఆశీర్వదించెను. బస్సు 3,4 గంటలకాలము కదలకపోయి బస్సులో డి.వై.యస్.పి. గారుకూడా ఉండిరి అయిన దిగ్భ్రమను చెందెను. చేయునదిలేక దూరకుండెను. అమితోత్సాహ

ముతో ప్రజానీకము ఊరేగింపుతో శ్రీ వేమిశెట్టి అనంతరామయ్యగుప్తగా రింటికి నన్ను తీసికొనిపోయిరి. ఆరాత్రి అక్కడనేయుండి పట్టి సంఘము నేర్పాటు చేసితిమి. మరురోజు ఉదయమున బయలుదేరితిమి. బస్సు వైరాకు చేరగానే మూడు నాలుగు వందల జనులు గుమిగూడి స్వాగత మిచ్చిరి. తేనీరు త్రాగించిరి. ప్రాజెక్టుకింద పల్లపు రేట్లు అధికముగా నున్నవని, ప్రాజెక్టులో నీరులేదనియును చెప్పిరి. అక్కడనుండి ఖమ్మం చేరితిమి. అంతసమయుండే డి.వై.యస్.పి. ఖమ్మం చేరుకొనెను. బహుశః తన మనోవేదనను పై అధికారులకు తెలిపియుండ వచ్చును. గాని మాడ పాటి రామచంద్రరావుతో కలిసి రామకోటేశ్వరరావు, శంకరాచారి కాడు, రామానుజాచారికాడు ఇందరు గుంపులుగా చేరి బస్సునుఆపి శలవు లేకుండా వెద్ద ఊరేగింపుచేసినారే అని ప్రశ్నించినారట అందుకు రామ చంద్రారావు ప్రజలకు ఆంధ్రోద్యమునగలభక్తియును, అధ్యక్షుడు ప్ర ముఖ వకీలు అయిన రామకోటేశ్వరరావుగారియందు విశ్వాస ప్రేమలను ప్రజలలో ఉత్సాహము రేకెత్తించినది. దానిని యెవరును ఆపజాలరని బదు లుచెప్పెను. తరువాత 3,4 రోజులకు కలెక్టరు రామలాల్ గారితో కలిసి తిని. ఇప్పటివ్వు కంట్రాక్టరు అక్రమముగా తోటిపుల్లరి వసూలు చేయు చున్నాడనియును దానిని ఆపమనియును చెప్పితిని. దానికి ఆయన ఆపెద నని వాగ్దానము చేసెను. మరియు తల్లాడ గ్రామములో శలవులేకుండా ఊరేగింపు చేయించినారా అని చిరునవ్వుతో నన్నడిగెను. ఇది ప్రజల ఉత్సాహముగాని నాకోరిక కాదని బదులు చెప్పితిని. ఒక నిశ్చయముగా ఆయన ఇష్టమైన పనియే గనుక యింకేమియు మాట్లాడలేదు. ఆంధ్రమహా సభ కార్యస్థానము మొదట హనుమంతరావుగారి ఇంటనేయుండెను. గాని గావి నారాయణరెడ్డిగారు వనపర్తి ఇంటికి మార్చిరి. నేను ప్రతివారము లేక రెండువారముల కొకసారి హైదరాబాదు వెళ్ళి పనులు మాచుకుంటు ఉత్తర ప్రత్యుత్తరములకు జవాబిచ్చుచుండేవాడను. మా కార్యదర్శి చిక్కా

పల్లి రామచంద్రిరావుగారు అచ్చటనే యుండేవారు. ఆఫీసులో పనిచేయు శ్రీవట్టికోండ అశ్వాయస్వామిగారు, రాని నారాయణరెడ్డి కాలమునుండి పనిచేయుచు వారినే అనుకరించేవారు. వారును రావి నారాయణ రెడ్డి పార్టీవారే. భోనగిరి సంఘమును నడిపేవారును రావి నారాయణ రెడ్డి పార్టీవారే. ఒకసారి నేను అసమ్మతి తెలిపినను ఆపకుండా ప్రిజా యుద్ధమని నినాదములతో భోనగిరిలో సభ జరిపిరి. మొత్తంమీద అధ్యక్షుని ఆజ్ఞలను ఆ పార్టీవారు అంతగా లక్ష్యపెట్టేవారుకారు.

డైనెలలో హైదారాబాదులో కార్యవర్గ సమావేశముజరిపి శ్రీయుందుముల రామచంద్రిరావుగారి అభిప్రాయానుసారము మహబూబ్‌నగరం పర్యటన చేసుకొంటిమి. 8 మహమన్ 1352 ఫసలీ తేదీన నేనును శ్రీ మందుముల రామచంద్రిరావు, చిక్కోపల్లి రామచంద్రిరావుగారల సహా మహబూబ్‌నగరం వెళ్ళితిమి. శ్రీ పల్లేర్ల హనుమంతరావుగారింట మాకాతిథ్యమీయబడెను. తాలూకాలనుండి కార్యకర్తలు ఆహ్వానింపబడిరి. ఆలంపూరునుండి (1) సురవరం వెంకట్రిమారెడ్డి (2) గడియారం రామకృష్ణశర్మ (3) యల్లారెడ్డి (4) బి. యస్. వెట్టిగార్లను, జోగ్లాపూరు (జటప్రోలు) నుండి రామచంద్రిరెడ్డిగారలను, కల్వకుర్తినుండి నెరెమెట్ల రామారావుగారున్న, నాగరకర్నూలునుండి శ్రీ సుబ్బారావు, బి. రామచంద్రిరావు, బి. నరసింగరావుగార్లున్న, తిమ్మాజిపేటనుండి ఎ. రాములు గుప్తాగారును, కోడంగులనుండి రాఘవేంద్రిచారిగారును, షాద్‌నగరంనుండి నారాయణరెడ్డిగారును, మహబూబ్‌నగరం నుండి అహమ్మద్ నసరలీ, నారాయణరావు, సిద్దం లింగప్పగార్లు సంఘముల ప్రతినిధులుగా వచ్చిరి. వారితో ఆ జిల్లాలో సంగతులను విపరముగా మాట్లాడుకొంటిమి. ఆజిల్లాలో ఆ సంవత్సరము వర్షాభావముచే పైర్లు చెడిపోవుటయేగాక, పశువులకు మేతకూడా లేకపోయెను. అడవులలో పశువులను మేపుకొనుటకు ఫారెస్టు డిపార్టుమెంటువారు అభ్యంతరములు చెప్పుచుండిరి. ఇవ్విషయమ

ములలో ప్రభుత్వమునకు కార్యవర్గ సమితినుండి వ్రాయుటకు నిశ్చయించుకొంటిమి. 8-3-52 తేదీన శ్రీ సిద్ధం లింగప్పగారిచే నడుపబడే హరిజన పాఠశాలను చూచితిమి. అందు 40 మంది బాలబాలికలు విద్యనభ్యసించుచుండిరి. సమీపముననున్న హరిజనవాడలో ఊడ్చి శుద్ధిచేయవలెనని మేము ఉద్యుక్తులమైతిమి. గాని హరిజనులు దానికంగీకరించక వలదని మమ్ములబతిమిలాడిరి. అందువలన పని మేముచేయలేదు. మరుదినము ఉదయమున శ్రీ నారాయణరావు వకీలుగారింట మాకు విందుజరిగెను. మధ్యాహ్నం మోటరులో హైదరాబాదు బయలుదేరితిమి. మోటరు బాదేపల్లి వద్దకు వచ్చెను. షుమారు 100 (వంద) మంది ప్రజలు బస్సువద్దకువచ్చి మాకు స్వాగతమిచ్చిరి. కొన్ని నిమిషములు మామూలుకన్న ఎక్కువగా బస్సు ఆపబడినది. ప్రజలు ఆటవీశాఖవారు పెట్టుచున్న బాధలు, కిరుసు విషయమున్న మాతోచెప్పుకొనిరి. మేము ప్రభుత్వాధికారులతో కలసి తగు సౌకర్యములనేర్పాటు చేసెదమని వారికి చెప్పితిమి. ఆ ప్రకారము అధికారులతో చెప్పితిమి. త్వరలో ప్రభుత్వమునుంచి తగిన సహకారము జరిగినట్లు జ్ఞాపకములేదు. దానితరువాత కాశీనాధరావువైద్య మొదలగువారు మరల నొకపర్యాయము మహబూబ్‌నగరం వెళ్ళివచ్చిరి. ఆ సమయమున నేను వెళ్ళకపోతిని.

మహబూబ్‌నగరం పర్యటనానంతరము నల్లగొండ పర్యటన చేయవలెనని నిర్ణయించుకొంటిమి. బహనున్ (డిశెంబర) మాసాంతమున నీలికుర్తి వెళ్ళి మా నాయనగారి తుదిదర్శనముచేసి పర్యటనకు శలవుపొంది వచ్చితిని. ది. 5 ఖుస్పందారు 1352 (5-1-1943) ఉదయరాజు మనోహరరావును అంతరంగిక కార్యదర్శిగా వెంటనుంచుకొని బయలుదేరి భోనగిరిలో దిగితిమి. ఆ తాలూకాసంఘమును కమ్యూనిష్టు భావములుగల ఆరుట్ల లక్ష్మీనరసింహారెడ్డి ప్రభృతులు నడుపుచుండిరి. లక్ష్మీనరసింహారెడ్డిగారు మాత్రము కలసిరి. మరెవ్వరురాలేదు. ఉదయము 4 గం॥ బస్సులో నల్లగొండ చేరి

తిమి. అచ్చుట శ్రీ పులిజాల రంగారావు మొదలగు న్యాయవాదులు ఆంగ్లో ద్యమ కార్యకర్తలు, ఇతర పౌరులు షుమారు 100 (నూరు) మంది బస్సు వద్దకువచ్చి స్వాగతమిచ్చిరి. బయలుదేరిన జనానీకమును చూచి భయపడి ఒక పోలీసుఅధికారియు కొందరు పోలీసులుకూడా బస్సువద్దకు వచ్చిరి. ఆ పోలీసుఅధికారి వరంగలులో కొన్ని సంవత్సరములు పోలీసు పయిగవి కారుగా పనిచేయుచు పరితోషు కోర్టులో నాతో కలసి మెలసి తిరిగిన శ్రీ సోహన్‌లాలుపూరిగారు అయియుండిరి వారు నన్ను ఆలింగనముచేసు కొని నమస్కారముచేసి వచ్చినది మీరా! మా డిపార్ట్‌మెంటువారు వృథాగా అనుమానములు కల్పించి మిమ్మంటూరని వెళ్ళిపోయెను. అంతట నేను శ్రీ పులి జాల రంగారావుగారింటికి వెళ్ళి వారివద్దనే అతిథిగానుంటిని. జిల్లా అధ్య క్షుడు నారాయణరెడ్డి మరికొందరు వచ్చికలిసిరి. కార్యకర్తల సమావేశము జరుపబడెను. నన్ను ఆర్యసమాజ మందిరమునకు ఆహ్వానించిరి. అచ్చట ఒక సమావేశముజరిగి స్వాగతము కృతజ్ఞతతో సంబంధించిన ఉపన్యా సములు, అల్పాహారవిందు జరిగెను. ఆర్యసమాజ పక్షమున ఒక బాలికాపా ఠశాల నడుపబడుచుండెను. ఆ పాఠశాలకు గోపాల్‌రెడ్డిగారు అధ్యక్షుడు గాను, పులిజాల రంగారావుగారు ఉపాధ్యక్షులుగాను ఉండిరి. 80మంది విద్యార్థులు విద్యనభ్యసించుచుండిరి. ఉపాధ్యాయులు 4 గురుండిరి. గానము వ్యాయామ విద్యకూడా నేర్పుచుండిరి. బాలికలు కర్రిసాముచేసి చూపిరి. అందు కొందరు బాలికలు ఒక కత్తితోను, మరికొందరు బాలికలు రెండు కత్తులతోను సాముచేసి ప్రదర్శనము జరిపిరి. ఆ పాఠశాలను శ్రీభద్ర దేవిగారును, వారి సతీమణి వేదవతిగారును భక్తిశ్రద్ధలతో నడుపుచుండిరి. ఆ బాలికల ప్రదర్శన దృశ్యము నేటికిని మరువజాలకున్నాను. నేను రు. 3-0-0 మిఠాయి తెప్పించి పంచిపెట్టితిని. రు. 10 లు విరాళివాగ్దా నము చేసితిని. అదేరోజు సాయంత్రం ఆంధ్రభారతీ గ్రంథాలయము చూచితిని. అదికూడ స్థానికుల ఆదరాభిమానములతో నడచుచుండెను. అందు 855 గ్రంథములుండి 20 పత్రికలు వచ్చుచుండెను. 71 మంది

చందాదార్లుండిరి. శాశ్వత మందిరనిర్మాణ ప్రయత్నము జరుగుచుండెను. అచ్చటకూడా సభ్యులతో మాట్లాడితిని. తరువాత హరిజన పాఠశాల చూచితిని. దాని కార్యదర్శి నట రాజలింగయ్యగారుండిరి. తరువాత రామగిరిపతవాలయమును చూచితిని. దానిని కొమర్రాజు 6-4-1952 తేదీన ముందు పర్యటన కార్యక్రమము ప్రారంభింపబడెను. శ్రీ పులిజాల రంగారావుగారి సంతమోటరుపైననే బయలుదేరితిమి. నావెంట రంగారావుగారు బోయినపల్లి కంచనపల్లి వెంకటస్వామారావుగారలు కూడా బయలుదేరి నారాయణరెడ్డిగారు మిర్యాలగూడెం వచ్చికలసి దేవరకొండవరకు ఉండెదమనిరి. మొదట చందుపట్లవెళ్ళి మధ్యాహ్నమువరకు ఉంటిమి. అచ్చట ఒక గ్రామసంఘముండెను. స్థానిక ప్రజలు కార్యకర్తలతో సమావేశమయిరి సాయంత్రం 4 గంటలకు చెరుకుపల్లి సమీపమునకు చేరితిమి. అచ్చట ఒక గ్రామసంఘముండెను. దేశముఖ్ గద్దం నరసింహారెడ్డిగారు నాకు మిత్రులు. ఊళ్యమాభిమాని ఆయన కుమారుడు నారాయణగారు 9 జతల యెడ్లు కట్టినబండిని తెచ్చిరి. వారివెంట నూయమంది ప్రజలుండిరి. ఒక పోలీసు ఇన్ స్పెక్టరు కూడావచ్చి వారినికొంత బెదరించెను. దానిపైన నారాయణరెడ్డిగారు మోటారువద్దకు వచ్చి, ఊరేగింపు చేయవద్దని పోలీసు వారంటున్నారు. అని రంగారావుతో చెప్పెను. తుదకు మేము మోటారులోనే ఉందునట్లును, 9 జతల యెడ్లుగల శకటము ముందుండునట్లును, వాయిద్యములు లేకుండా ప్రజలు వెంటనడుచుచు తీసికొని వెళ్ళునట్లు ఏర్పాటు చేసిరి. అలాగే మేమువెళ్ళి ఆరాత్రి చెరుకుపల్లిలో నుంటిమి. దేవాలయావరణంలో సభజరిగెను. శ్రీ రంగారావుగారు నేను ఉపన్యాసమిచ్చితిమి. ఇన్ స్పెక్టరుకూడా అచ్చటనేఉండెను. చెరుకుపల్లినుండి 7వ తేదీ ఉదయమున సూర్యాపేట వచ్చితిమి. చాలామంది ప్రజలు శ్రీ గవ్వా అచ్యుతారెడ్డిగారి ఆశ్చర్యమున మూగిబయటి ఎదురొక్కని ఊరేగింపుతో బసకు తీసుకొనివెళ్ళిరి. ఆ జనసమూహములో కొందరు కమ్యూనిస్టు సోదరులుండిరి. వారుతమ ప్రజాయుద్ధాది నినాదములు, కమ్యూనిస్టు గీతములు

పాడుచుండిరి. అధికసంఖ్య ఆంధ్రోద్యమ కార్యకర్తలదే అయియుండెను. అచ్చట ఆంధ్రవిజ్ఞాన పరిశోధిని గ్రంథాలయమును చూచితిని. దానికి కుందూరు లక్ష్మీకాంతరెడ్డిగారు అధ్యక్షులుగను, డాక్టర్ విశ్వనాథశర్మ కార్యదర్శిగానుండిరి. గ్రంథములు 1500 చందాదారుల సంఖ్య 66 ఉండెను. సభ్యులతో మాట్లాడితిని. తాలూకా ఆంధ్రజనసంఘముండెను. దానికి అధ్యక్షుడు వే. వేంకటకృష్ణయ్య ఉ॥ అధ్యక్షుడు గవ్వా అమృత రెడ్డిగారు కార్యదర్శి హనుమంతరావుగారుండిరి. 22 గ్రామ సంఘములుండెను. అందు 1500 సభ్యులుండిరి. తాలూకాలో 7 గ్రంథాలయములు 4 రాత్రి పాఠశాలలుండెను. సాయంత్రం కార్యకర్తల సమావేశములో పాల్గొని రాత్రి బేతవోలు వెళ్ళి సుం. గోపాలరావుగారి ఆతిథ్యములోనుంటిమి. అచ్చట ఒక గ్రామసంఘ ముండెను. 8వ తేదీ ఉదయమున రైతులతో మాట్లాడి చిరుకూరు వచ్చితిమి. హుజూరునగరంలో తాలూకా సంఘముండెను. దానికి అధ్యక్షుడు రామచంద్రారెడ్డి, ఉపాధ్యక్షుడుగా లక్ష్మీనరసింహారెడ్డి, కార్యదర్శి బోయనపల్లి వెంకటరామారావుగారుండిరి. అచ్చట విజ్ఞాన నికేతనమను గ్రంథాలయముండెను. దానికి రామచంద్రారెడ్డిగారు అధ్యక్షులు, సీతారామరెడ్డిగారు కార్యదర్శిగానుండిరి. ఆరోజు 2 గంటలవరకు హుజూరునగరంలోనుండి సాయంత్రం మేళ్ళచెరువు అనే గ్రామమునకు వెళ్ళితిని. అది కృష్ణాతీరమున చారిత్రాత్మకమైన ఒక పెద్ద గ్రామమై యుండెను. దాని జనసంఖ్య 4256 అచ్చట దీనబంధు గ్రంథాలయము ఉండెను. దానికి అర్జునరావుగారు అధ్యక్షులు, కోటిరెడ్డి కార్యదర్శిగా పనిచేయుచుండిరి. సుప్రసిద్ధమైన ఒక శివాలయముండెను. దానిని కాశిబుగ్గ అనికూడా అంటారు. శివలింగం నెత్తిపైన గంగ ఊంటుంది దానిని ఉద్ధరిణలతోగాని చెంచాలతోగాని తీసికొని గంగవలె వాడుచుంటారు. ఆ గంగ ఎప్పటికప్పుడే ఊరుచునే ఉంటుంది. ఆది ఎప్పుడును ఆగిపోదు. దాని నిర్మాణమునుగురించి విచారించితిని. గాని దానిని అధునిక వైజ్ఞాన పద్ధతిలో చెప్పలేకపోయిరి. లింగ

ము స్వయం ప్రభువు గనుక గంగ స్వభావ సిద్ధముగనే ఏర్పడినదని ఆధ్యా
త్మిక పద్ధతిలో చెప్పిరి. నేను శివదర్శనము చేసికొని మరల మేళ్ళచెరువు
గ్రామములోనికి వచ్చితిని. ఈలోగా అచ్చటి కార్యకర్తలు ఒక ఆవరణ
లో సమావేశ మేర్పాటుచేసిరి. ఆ సమావేశములో 300 మంది పురుషు
లును 100 మంది స్త్రీలును అత్యుత్సాహముతో పాల్గొనిరి. రైతు కుటుం
బములకు చెందిన మహిళలు బహు శ్రద్ధగా చేతులుపట్టుకొని నిలుచుండి
మా ఉపన్యాసములను వినుచుండిరి. వారికి అర్థమగునటుల సులభశైలిలో
నేనును, శ్రీ పుల్లిజాల రంగారావుగారును ఉపన్యాసరూపమున సందేశ
ములనిచ్చితిమి. గ్రామ పెద్దలకు గౌరవభావమునే యుండెను. సభనుండి
బయటకు రాగానే మహిళలను ఒక చోటికి పిలిచి గనిపోయి పరిస్థితులను
గురించి ప్రశ్నలుచేసి ఉద్యమ కార్యక్రమము తెలుసుకొనిరి. 8 గంటల
రాత్రివరకు మేము మేళ్ళచెరువులోనే ఉంటిమి. అచట మాకు భోజన
వసతి కుదరనందున అభోజనముగనే రాత్రి 8 గంటలకు బండ్లమీద ప్ర
యాణముచేసి రాత్రి 11 గంటలకు హుజూరునగరం చేరితిమి. హుజూర్
నగర్ కొత్తగ్రామంపేరు ఇచటనే తాలూకా కచేరి మొదలగు ఆఫీసులు
న్నవి. పాత గ్రామమునకు పోచంచర్ల అంటారు. మేము ఆ రాత్రి
బోయనపల్లి వెంకట్రామారావుగారింట పరుండి 9 యిస్నందారు 1352
ఫసలీ ఉదయం స్నాన సంధ్యాది పైతృ కాల కృత్యములు తీసుకొనివచ్చి
నవారము మోటారుపైన మిరియాలగూడెం వచ్చితిమి. కొంతసేపు శ్రీ దేవుల
పల్లి రంగారావుగారింట ఆంధ్రోద్యమ కార్యకర్తల సమావేశము జరిపితిమి.
హనుమకొండ కాపురస్థుడు ఒక రాజపుత్ర యువకుడు పోలీసు సబ్ ఇన్ స్పె
క్టరుకూడా వినయము పరిచయము వెలిబుచ్చుచు ఆ సమావేశములో
కూర్చుండెను. ఉద్యమాభివృద్ధి విషయములను రైతుల కష్టములనుగురించి
మాట్లాడుకుంటిమి. అచ్చట ధర్మగంజ భాండాగారము, ఒక ఖాన్గీ
పాఠశాలయు ఉండెను. వాటిని వర్తకులే నడుపుచుండిరి. ఇంకొక బాలికా
పాఠశాలయు, ఒక హిందూ పాఠశాలయు ఉండెను. అందు బీదబాలికలు

5వ తరగతి వరకు విద్య నభ్యసించుచుండిరి. బాలికలను పరీక్షించితిమి. శిక్షణ తృప్తికరముగానే ఉన్నది. వీటిని వర్తకులే నడుపుచుండిరి. శ్రీగుప్త వకీలుగారు కార్యదర్శిగా పనిచేయుచుండిరి. ఈ తాలూకాలో తాలూకా సంఘముగాక ఒక పట్టి సంఘము 2 గాను సంఘములు పనిచేయుచుండెను. తాలూకా సంఘమునకు శ్రీ దేవులపల్లి రంగారావుగారు అధ్యక్షుడుగాను శ్రీ రామ లక్ష్మయ్యగారు కార్యదర్శిగాను పనిచేయుచుండిరి. ఆంధ్రోద్యమాభిమానులు నిర్మాణ కార్యక్రమమునకు చెందిన ఖాది నిర్మాణాగారమును నడుపుచుండిరి. అందు 8 మగ్గములు 2 దూది రుంజాలు 10 పత్తి గిరకలు 150 రాట్నములతో ఉంచి పనిసాగించుచుండిరి. దీనికి పెట్టుబడుదారు చీదెళ్ళ రాములు గారుండిరి. ఉత్పత్తి చేయబడు శుద్ధ ఖాది స్థానికముగా ఖర్చగునదిగాక తక్కినది హైద్రాబాదు పంపబడుచుండెను. అచ్చట పనిచేయువారలతో ముడిసరుకు నేత మొదలగు విషయములను గురించి చాలాసేపు మాట్లాడితిని. వారు పత్తిని, దూదిని నాందేడునుంచి తెచ్చుచున్నామనిరి. వరంగలులో పత్తిదూది వ్యాపారమున్నది. గనుక వరంగలునుంచి పత్తిని, దూదిని తెచ్చుకొనమని సలహా ఇచ్చితిని. మరియు వరంగల్‌లోని మిల్లు యజమానులు కమీషను వర్తకులు సరసముగా సరుకు సప్లయిచేయునట్లు చెప్పెదనంటిని. వారట్లే చేసెదమనిరి. నిజామాంధ్ర దేశమున జగిత్యాల తాలూకా మెట్టపల్లి మొదటి ఖాది ఉత్పత్తి స్థానముగానున్నది. దానికి తరువాత మిరియాలగూడెంలోని ఖాదిపరిశ్రమాగారము ప్రశంసనీయమని తెలుసుకొంటిని. ఆంధ్రదేశమున ఇంకాకొన్ని పారిశ్రామిక శాలలుండె విరివిగా శుద్ధఖద్దరు లభించుటలో సందేహములేదు. మెట్టపల్లిలో 500 మందియు మిరియాలగూడెములో 175 మందియు ఖాది ఉత్పత్తి శ్రామికులుగానుండి జీవించుచుండిరి.

అచ్చటి కార్యకర్తలు నన్ను ఖాదిమాలలువైచి సత్కరించిరి. వారి వద్దనుండి శలవుతీసికొని బయటకువచ్చితిని.

మొదటినిర్ణయం ప్రకారం ఆరోజు దేవరకొండకు వెళ్ళవలసియుం డెను. గాని జిల్లాఅధ్యక్షుడు నారాయణరెడ్డిగారువచ్చి మిరియాలగూడె ములో కలవలేదు. దేవరకొండ తాలూకా అధ్యక్షుడు కొండలరావుగారి వద్దనుంచి ఉత్తరం రాలేదు. నల్లగొండ నాయకులు (వకీళ్ళు) 4 రోజుల నుంచి నాతోనే తిరుగుచుండిరి. కాబట్టి వారు ఈదఫాకు దేవరకొండ ప్రయాణము ఆపి నల్లగొండ వెళ్ళవలెనని సలహాయిచ్చిరి. విధిలేక వారిస లహావిని నేను నల్లగొండవైపునకే తిరిగితిని. ఆరోజు 12గం॥ నల్లగొండజేరి శ్రీ రంగారావుగారింట భోజనముచేసి విశ్రమించితిమి. సాయంత్రము పానగల్లుకువెళ్ళి మొదట అచ్చటి గ్రంథాలయమును చూచితిని. దానికి అధ్యక్షుడు రాజలింగాచారి, కార్యదర్శి జగ్గయ్యగార్లు పనిచేయుచుండిరి. అందు 400 తెలుగు, 100 ఇంగ్లీషు, 100 ఊరుదు మొత్తం 600 గ్రంథము లుండెను. 3 పత్రికలు వచ్చుచుండెను. ఒక సంఘము అంజు మన్ ఇత్తెహాదు హింది అనేదానిని నడుపుచుండిరి. పానగల్లు ఆంధ్రదేశ మున చరిత్రాత్మకమైన పురాతన పట్టణము. సుప్రసిద్ధ పతివ్రతాశిరోమణి బాలనాగమ్మ ఇక్కడ పుట్టినదే. ఇప్పుడు శిథిలావస్థలో నున్నది. ఇండ్లు 922, జనసంఖ్య 3870 ఉండెను. అచ్చట అతిపురాతనమైన ఛాయా సోమేశ్వరస్వామి దేవాలయము 66 మండపములతో మిళితమైయుండెను. ఆ దేవాలయము హనుమకొండ వేయిస్తంభముల దేవాలయమునకు పోలియుం డెను. బహుశః నిర్మాణకాలము ఒకటేఅయి ఉండును. మనము ఆ దేవాల యములోని ఏగోడవద్దకు వెళ్ళినను లింగమూర్తిఛాయా ఆగోడపైననే కను పడుచుండును. లోపలికి ఎండ రాకున్నను, సూర్యుడేదిశగానున్నను మనం వెళ్ళిన గోడపైననే ఛాయఅగుపడును. పానుగల్లులో ఇంకొక విష్ణాలయము కూడా ఉన్నది. పానగల్లునుంచి తిరిగి రాగానే సాయంత్రం జిల్లాసంఘా ధ్యక్షులు నారాయణరెడ్డిగారు ఆంధ్రోద్యమ కార్యకర్తలకు అల్పాహార విందు చేసిరి. రాత్రి గం॥ 9 వరకు ఆనందముగా అందరము మాట్లాడు కొనుచు గడిపి వారందరివల్ల శెలవుతీసికొని మరల పులిజాల రంగారావు

గారింటికి వచ్చితిని. రాత్రి వారివెంటనే భోజనముచేసి పరుంటిని. ఉదయం స్నానాది పాతఃకాలకృత్యములు తీర్చుకొని హనుమకొండకు బయలుదేరితిని. నావెంట జిల్లా తాలూకా ఆంధ్రోద్యమ కార్యకర్తలు హిందూ ముస్లిం న్యాయవాద సోదరులు బస్సువద్దకువచ్చి సాగనంపి వెళ్లిపోయిరి. నేను, నా సహచరుడు మనోహరరావుగారును బస్సుపైన భోషగిరి వచ్చి ఆరుట్ల లక్ష్మీనరసింహారెడ్డిగారిని కలిసితిని. వారు లాంఛన పాయముగా తాలూకా సంఘ కార్యస్థానమునకు తీసికొనివెళ్లిరి. అత్యవసర విషయములు మాట్లాడి హోటలులో భోజనంచేసి ప్యాసింజరులో బయలుదేరి హనుమకొండ చేరితిని. సంక్రాంతికి హనుమకొండలో నుండి 3, 4రోజులలో నిజామాబాదు వెళ్లవలెననుకొంటిని. గాని ఇంటికి రాగానే మా నాయనగార్కి జబ్బుగా నుండెనని యు, నన్ను వెంటనే నీలికుర్తికి రమ్మనియు మా తమ్ముడు వ్రాసిన ఉత్తరము అందెను. ఉత్తరములో భయాందోళనము లేమియులేనందున మరురోజు ఉదయం బస్సులో నేనున్ను, వెల్లెంకి లక్ష్మీనరసింహారావుగారును బయలుదేరితిమి. బస్సు నాగారం స్టేజివరకు వచ్చెను. మరియు ఉదయం బస్సులోనె నాకొఱకు హనుమకొండకొక మనిషి పంపబడెను. బస్సువద్ద నొకరుకలసి గతరాత్రి మీ తండ్రిగారు దివంగతులైనారని వార్త వినిపించెను. వెంటనే నేను బస్సుదిగి నీలికుర్తి వెళ్ళితిని. నా నిరీక్షణములోనుంచబడిన మాతండ్రిగారి మృతకళేబరము చూచి దుఃఖించితిని. ఆఖరుసమయమున దగ్గర ఉండకపోతినని మనసులో బాధపడితిని, అయినను దైవానుగ్రహముచే అంత్యక్రియల రూపమున కించితిన్ విద్యుక్త ధర్మమును నెరవేర్చుటకు అవకాశముదొరికినదని తృప్తి చెందితిని. నీలికుర్తిలోనె దహనసంస్కారము, సంచయలనుచేసి, మూడవరోజు హనుమకొండకువచ్చి మిగతా శ్రాద్ధకర్మలు పూర్తిచేసికొంటిని. అటుతరువాత హైదరాబాదువెళ్ళి తోడిసభ్యులతో సంప్రదించి నిజామాబాదు పర్యటన కార్యక్రమము నిర్ణయించి నిజామాబాదు స్థానికులకు తెలిపితిని. తరువాత 15-6-52 ఫసలీ తేదీన నేను, కార్యదర్శి చిక్కోస్లీ

రామచంద్రిరావుగారును నిజామాబాదు రైలుమార్గమున వెళ్లితిమి. నిజామాబాదు ఆంధ్రోద్యము కార్యకర్తలు, స్థానిక న్యాయవాదులు స్టేషను వద్దకు వచ్చి స్వాగత మిచ్చిరి. నిజామాబాదు జిల్లా కొంతకాలము వరంగల్ సుబాలో చేరియుండుటచే అప్పీళ్ళకొరకు నిజామాబాదువకీళ్లు తదితరపనిజలు కొందరు నావద్దకు వచ్చుచుండేవారు. ఆకారణమున నిజామాబాదులో వకీలుగా నుండి పనిచేయుచున్న శ్రీ రామకిషన్ రావు గారితో నాకు బాగా పరిచయముండెడిది. అందువలన వారు నన్ను తన ఇంటికి తీసికొని వెళ్ళిరి. నేనును, రామచంద్రిరావుగారును వారిఇంటనే అతిథులుగా నుంటిమి. జిల్లా సంఘము పనిచేయక నిర్వీర్యస్థలోనుండెను. కార్యకర్తలను, సమావేశపరచి స్వల్పభేదములను నిర్వర్తించి సమాధానపరచి పునస్థాపన చేసితిమి. అది ఈ క్రింది సభ్యులతో కూడియుండెను.

1. అధ్యక్షుడు: శ్రీ వెంకట భూమారెడ్డిగారు
2. ఉపాధ్యక్షుడు శ్రీ బి. కేశవరావుగారు
3. కార్యదర్శి: శ్రీ రుక్మారెడ్డిగారు
4. సహకార్యదర్శి: శ్రీ జానపాడు సత్యనారాయణగారు
5. కోశాధ్యక్షుడు: శ్రీ ముసుపల్లి గంగాధరరావుగారు

సభ్యులు :—

1. శ్రీ జి. నారాయణరెడ్డిగారు – నిజామాబాదు
2. ,, లింగప్పశాస్త్రి – నిజామాబాదు
3. ,, నల్లూరు వెంకటరెడ్డి — ఆర్మూరు
4. ,, చవుటపల్లి హనుమంతరెడ్డి — ఆర్మూరు
5. ,, కె. లక్ష్మణరావు (వకీలు) — కామారెడ్డి
6. ,, నరసింహారావు (వకీలు) — కామారెడ్డి
7. ,, సాయిరెడ్డి — బాన్సువాడ
8. ,, బాలకిషన్‌రావు — బాన్సువాడ

9. శ్రీ సుబ్బారెడ్డి — బోధన్
10. ,, లక్ష్మణశాస్త్రి — బోధన్

మరురోజు అనగా 17-6-52 తేదీన బోధన్‌కు వెళ్ళితిమి. అచ్చట లక్ష్మణరావుగారింట ఉండి భోజనము చేసితిమి. మోటరు సౌకర్యము లేనందున నిజామ్‌సాగర్ డామ్‌వరకు వెళ్లలేకపోతిమి. బోధనులో ప్రభుత్వం వారు కంపెనీ పద్ధతిమీద స్థాపించిన ఒక పంచదార ఫ్యాక్టరీ ఉండెను. ఆ ఫ్యాక్టరీలో ప్రజలకు కూడా భాగములుండేవి. మేనేజ్‌మెంటు ప్రభుత్వ పక్షమునే జరుగుచుండేది. ఇదేసమయమున మరికొన్ని పరిశ్రమలు ప్రభుత్వము ప్రజాసహాయముతో స్థాపించబడినవని చెప్పుట సమంజసముగా నుండునని తలచుచున్నాను. అందు 1 సిర్‌పూర్ కాగితముల పరిశ్రమ. 2 వరంగల్ ఆజంజాహి బట్టలమిల్లు, 3 సికింద్రాబాదులోని మోజంజాహి బట్టలమిల్లు తెలంగాణమున స్థాపించబడినవి. నిజామ్‌సాగర్ నుంచి కాలువతీసి వరి, చెఱుకు పండించుటకు అవకాశము కల్పించబడినది. 6వ ఆంధ్రమహాసభ రోజులలో ఈ ప్రాజెక్టువలన తమకు కష్టములు కలుగుచున్నవని ప్రజలు మొరపెట్టుకొనిరి. గాని దానిలాభమును క్రమేణా ప్రజలు గ్రహించగలిగిరి. అత్యాశతో ప్రభుత్వమువారు ఈ నూతన ప్రాజెక్టు క్రింది భూములపైన నీటిపన్ను ఎక్కువగా విధించిరి. అది వరి, చెఱుకు పండించు భూములపైన ఎ. 1కి రు. 20, 30 వరకు ఉండెను. మేము ఆంధ్రమహాసభ పక్షమున నిజాంసాగర్, వైరా, పాలేరు ప్రాజెక్టుల క్రింద వసూలుచేయుచున్న రేట్లను తగ్గించుమని మరలమరల ప్రభుత్వమును కోరుచుంటిమి. బోధన్‌లో ఒకపంచదార ఫ్యాక్టరి ఏర్పాటు చేయబడి యుండెను. దానిలో ప్రతిరోజు 1400 బస్తాల పంచదార తయారగుచుండెను. చెఱుకు పండించుటకు కంపెనీపక్షమున రైతులకు ఋణములిచ్చేవారు. రైతులు తాము తయారుచేసిన చెఱుకును ఫ్యాక్టరీకి విక్రయించు చుండేవారు. ఫ్యాక్టరీవారు పరియైన ధరలు తరుకిచ్చుటలేదని రైతులు మాకు చెప్పిరి.

నేను ఫ్యాక్టరీ అధికారులతో మాట్లాడితిని. వారు కొన్ని సాధక బాధకములను తెలియజేసిరి. ఈ విషయములను డాబోవు స్థాయిసంఘములో చర్చించి ఆ పరిష్కారమును ప్రభుత్వమునకు నివేదించి న్యాయము కలిగించెదమని హైతులతో చెప్పితిని. పంచదార ఫ్యాక్టరీ కంపెని పద్ధతిలో నడుపబడుచున్నదని పైన వ్రాసియున్నాను. 9వేల ఎకరములలో చెఱకుపంటకొరకు నియమింపబడినవి, అందు మింజూములె 3వేల ఎకరములు కంపెనీ తరఫునను 6వేల ఎకరములను హైతుల తరఫునను సేవ్యము చేయవలసి వచ్చుచుండెను. హైతులు పండించిన చెఱకును కంపెనీ విధిగా తీసికొనవలసి ఉంటుంది. నేను వెళ్ళినప్పుడు 3వేల ఎకరములలో పైరుకోయబడెను. 3వేల ఎకరముల భూమిపైన ముందు సంవత్సరము కొఱకు పెరుగుచున్న పైరు ఉండెను. 3వేల ఎకరములు సేవ్యముకొఱకు పడావు ఉంచిరి. చెఱకు సేవ్యమునకు ఈ క్రిందివిధముగా ఎ. 1కి 250/- చొప్పున ఖర్చుకావలసి వచ్చును.

ఎరువుకు రు. 75, నాటుకూలి రు. 50, విత్తనము రు. 40, కోత రు. 50, సర్కారుశిస్తు రు. 35, మొత్తం రు. 250.

పంట ధర రు. 500 ఎ. 1కి లభించును. అందు హైతుకు ఎ. 1కి రు. 250 చొప్పునికి రాబడియుండేది. ఆరాత్రి నిజామాబాదుచేరితిమి-మరురోజు అనగా 18-6-52తేదీన ఆరుమోలు వెళ్ళితిమి. ఆరుమోలులో శ్రీ వెంకటరెడ్డి వకీలుగారింట కొంతసేపు ఉండి అచటి కార్యకర్తలతో సమావేశము జరిపి ఉద్యమవ్యాప్తిని గురించి కార్యకర్తలకు కొన్ని సందేశములనిచ్చితిని. ఆరాత్రి తిరిగి నిజామాబాదు వచ్చితిమి. 19వ ఉదయము నిజామాబాదులోని గ్రంథాలయమును చూచితిమి. గ్రంథాలయమును శ్రీ జానపాడు సత్యనారాయణగారు నడుపుచున్న ఖాదిభాండారును చూచితిని. ఆసాయంత్రం నేనును మరికొందరు స్నేహితులును కలిసి కామారెడ్డికి వెళ్ళితిమి. అచట కె. లక్ష్మణరావుగారింట బసచేసితిమి. కార్యకర్తల సమావేశము జరిపి స్థానిక పరిస్థితులను తెలిసికొని ఉద్యమ వ్యాప్తి కొఱకు

తగు సలహానిచ్చితిని. కామారెడ్డి సమీపమున ఒక కొండపైన ఉన్మాద చికిత్సాలయము ప్రభుత్వముచే ఏర్పాటుచేయబడి యుండెను. కామారెడ్డి వద్దకూడా చిరకాలమునుంచి చెఱుకుసేవ్యము చేయుచు చెఱుకువలన బెల్లము తీయుచుండే వారు. అచట బెల్లపుపరిశ్రమ భారీయెత్తున నేఁడుండేది. అచట పండించే బెల్లము చాలాచోట్లకు ఎగుమతిచేయబడుచుండేది. ఆ పరిశ్రమ ఇప్పటికిని సాగుచున్నది. తెలంగాణాలో కామారెడ్డి బెల్లము చాలావరకు వాడబడుచునే యున్నది. కామారెడ్డి చుట్టుపట్లభూమి కృష్ణరేగడి న్యూనోన్నతములు లేక చాలాదూరముమువరకు ఒకే విధమైన భూమిని పెద్దవిస్తీర్ణమైనదానిని చూడగలిగితిని. నేను కృష్ణా మహానదికి సమీపగామ్రి కాపురస్తుడ నయ్యును, సారవంతమైన రేగడి భూములు కలిగియున్నను, కామారెడ్డి క్రింది భూములను చూచినప్పుడు నేనక్కడ పుట్టకపోతినని అనుకుంటిని.

కామారెడ్డి నుంచి రైలుమార్గమున హైదరాబాదు చేరితిమి. ఒక రోజు హైదరాబాదులో నుండి మరల హనుమకొండకు వచ్చితిమి. ఆరోజులలో ప్రభుత్వమువారు ముస్లింలకు భూములనిచ్చి వారికి వృత్తి కల్పించవలెనని ఆలోచనలో నుండిరి. ఆ సంకల్పముతో అలహాబాదునుంచి కొందరు ముస్లింలను బోధన్‌కు రప్పించి అచ్చట వారికి ఇండ్లు కట్టించుకొని వ్యవసాయము చేయుటకు కొంత డబ్బు తఖావి రూపముగానిచ్చిరి. వ్యవసాయమున కలవాటులేని ముస్లింలు ఇచ్చిన ఋణములను ఖర్చుల కిపయోగించుకొని వ్యవసాయము చేయజాలక స్వస్థానమున కేగిరి. ఆ ఋణమును తీర్చుటకు ఒప్పుకొనినచో ఆ భూములు పట్టాచేసి జరుపుమని వినియుంటిని. నాకు కొంత ఆకర్షణ కలిగియుండెను. పరస్థానికుడను కనుక, నిలువడం లేనివాడను కనుక నేనొక్కడను ఈకార్యమును చేయజాలకపోతిని. గాని వరంగల్ జిల్లాలోని ఎందరో రైతుసోదరులతో ఈసదవకాశమును వినియోగించుకొనుమనిసలహానిచ్చితిని. గాని తెలంగాణా రైతులలో వ్యాపకత్వము

లేనందువలన నా సలహా వారి నాకర్షించలేకపోయెను. ఇప్పుడు బోధన్, నిజాంసాగర్ ప్రాజెక్టు క్రింది భూములను కృష్ణా, గుంటూరు జిల్లాలనుండి ఎందరో రైతులు వెళ్ళి భూములను సంపాదించి లాభము పొందుచున్నారని వినుచున్నాను. వారిని చూచికూడా తెలంగాణా రైతులలో వ్యాపకత్వము ఉత్సాహము రేకెత్తలేదని విచారపడుచున్నాను. కొంచె మెంచుమించుగా నా అధ్యక్షకాలమును పూర్తికావచ్చినది. పదియవ మహాసభకు కావలసిన యత్నములు జరుగవలసియున్నవి. కాబట్టి నేను పర్యటన కార్యక్రమమును ఇకముందు సాగించదలచకొనలేదు. గాని ఆంధ్రమహా సభాధ్యక్షుడు కనీ సము 2 సంవత్సరముల వరకైనను ఉన్నచో పూర్తిపర్యటన చేసి దేశావ సరములను గ్రహించి ప్రజలకు కావలసిన సౌకర్యములను లభింపచేయవచ్చు ననియును, ఒక సంవత్సరములో చేయజాలరనియును గ్రహించితిని. నా అధ్యక్షకాలములో సర్వవిధముల తోడ్పడిన శ్రీ మందుముల రామచందర్ రావుగారి ఉపకారము మరువజాలను.

నా అధ్యక్షకాలములో పూర్వమునలె ఏకాభిప్రాయముతో ఉద్య మము నడుపుటకు బేధభావము లుద్భవించెను. మొదటినుండియు శ్రీమాడ పాటి హనుమంతరావుగారు మాకు నాయకుడుగాను. శ్రీ వెంకటరంగారెడ్డి గారు, శ్రీ రామకృష్ణారావు, మందుముల నర్సింగరావు, రామచందర్‌రావు గార్లు నేనును వారికి అనుయాయులముగా నుండి అబేధముగా నడచుచుండె వారము. అందేమి మార్పురాలేదు. గాని ఆంధ్రమహాసభ బు ర కా లో కమ్యూనిస్టు సిద్ధాంతముల ప్రచారముచేయు రావి నారాయణరెడ్డి గారి పార్టి బలపడుచుండెను. వారి సహాయము నాకు లభించుటకు బహులు ప్రతిఘటనకు సిద్ధపడుచుండిరి. శ్రీవెంకటరంగారెడ్డిగారు పట్టుదలతోను తన పలుకుబడివెంటను ఈపార్టి వారికి వినిపించి అణగబెట్టునని మే మను కొని దశమాంధ్ర మహాసభకు అధ్యక్షత వహించవలసినదని శ్రీ రంగారెడ్డి గారిని కోరితిమి. అనారోగ్యముగా నుండుటచే విశ్రాంతి తీసుకొను చుం

డిరి. అయినను పోటీకి నిలచి ప్రచారము చేయజాలననియును, లోగడ వలెనే ఏకగ్రీవముగా ఎన్నుకుంటే ఉండెదననియును బదులుచెప్పిరి. నియమావళి మారినది. ఎన్నికలు జరుగక తప్పదు. కనుక మేమా ప్రచారముచేసి గెలిపించెదమని నేనును. శ్రీ రామచంద్రారావు గారును బాధ్యత తీసికొంటిమి. ఎన్నికలలో యిదివరకు పోటీ ఉండేదికాదు. గాని ఈసభ కొఱకు నారాయణరెడ్డి పార్టివారు శ్రీ బద్దం యెల్లారెడ్డిని పోటీగా నిలువబెట్టిరి. మా వరంగలు జిల్లాలో కొందరు వారి అనుయాయు లుండిరి. ఎన్నికల సంరంభము వచ్చినది. నేను బాలెట్ పద్ధతిలో ఓట్లువే యించితిని. మొత్తం వరంగలులోనే కాదు తక్కిన జిల్లాలలోకూడా శ్రీ రంగారెడ్డిగారికి అధిక ఓట్లు వచ్చుటచే దశమాంధ్ర మహాసభకు వారే అధ్యక్షులుగా ఎన్నుకొన బడిరి.

ఆంధ్రోద్యమ చరిత్ర రెండవభాగములో నవమాంధ్రమహాసభ నిజే దికయందును వ్రాయబడిన విషయములను దృష్టియందుంచుకొనియే నాతో గురించిన కొన్ని విషయములను మాత్రమువ్రాసితిని. ఇంతకన్న ఎక్కువగా వ్రాయుట సోత్కర్షగా నుండగలదు.

దశమాంధ్ర మహాసభ

నవమాంధ్ర మహాసభ తరువాత కమ్యూనిస్టు తత్వముతో ఆంధ్రోద్యమములోనుండి తేపతేపకు ప్రతిఘటించు నారాయణరెడ్డిగారి పార్టివారితో ఒక సంగ్రామము ఆంధ్రోద్యమమును వెనుకబడనీయక నడపగలిగితినిగాని దశమాంధ్ర భక్తస్థాయిసంఘ సభ్యత్వమునకును అపేక్షించక విరమించితిని. దశమాంధ్ర మహాసభకు ఆహ్వానసంఘము నారాయణరెడ్డి పార్టివారిదే శ్రీ డాక్టర్ జయసూర్య ఆహ్వానసంఘ అధ్యక్షులుగా నుండిరి. సేవాదళము వారిచేతికిందిదే. వారితత్వము మరలవ్రాయుట అనవసరము. మహాసభ రెడ్డిబోర్డింగు ఆవరణలో ఏర్పాటు చేయబడినది. విషయనిర్ణయ

సభలో నివేదించవలసిన చిత్తుతీర్మాణములను నేనే సిద్ధముచేసియుంచితిని. 17 వ తీరు స్న 1352 ఫసలీ జేదీఉదయము 8 గంటలకు మోటారుతీసి కొని సాంప్రదాయానుసారము నూతనాధ్యక్షుని తీసికొని రావడమునకు వెళ్ళితిని. ఊరేగింపు ఏర్పాటులేదు. ఆహ్వానసంఘ అధ్యక్షుడు నాతో రాలేదు. నేనును శ్రీ వెంకటరంగారెడ్డిగారును రెడ్డిబోర్డింగు ఆవరణలో నికి వచ్చితిమి. షుమారు 200 మంది మహిళామణులుండిరి. వారు మా కుభయులను కుంకుమమాలంకృతులనుజేసిరి. విషయనిర్ణయసభలో అధ్యక్ష ఎన్నికను ప్రతిపాదించుట మాతోపని చేయుటకు అభిమానులును, ఉత్సా హవంతులును అయిన 74 కు స్థాయి సంఘసభ్యులను ఎన్నిక చేయించి తెచ్చినాను. మహాసభను సభ్యపరివార సమేతముగా వప్పగించి విరమించు చున్నానని చెప్పితిని. ఇంతటితో నవమాంధ్ర మహాసభాధ్యక్షత కర్త వ్యము చేతనైనంత నెరవేరినదని తృప్తిచెందితిని. అదేరోజు మహాసభ సాంప్ర దాయానుసారం ప్రారంభించబడినది. మరురోజు మహాసభలో చర్చల సంరంభమున వాలంటియిర్లు జోక్యములుగజేసికొని తమపార్టీకి ఓటుచేయు టకు ప్రోత్సహించుటయు శ్రీ రంగారెడ్డిగారు గమనించి యిదితగదు మీ విధ్యుక్తమునకు విరుద్ధమని మందలించిరి. అందువైన సేవాసైనికులు ఆగ్ర హావేశములతో సేవాదళ చిహ్నములను తెచ్చి అధ్యక్షపీఠమునందుంచి స్తబ్ధు లుగా కూర్చుండిరి. వీనిని కనిపెట్టి అధ్యక్షులవారితో మీ వాలంటియర్లు యువకులు వారు పనిచేయులేమనుచున్నారు నేను తెలిగాంయిచ్చి వరంగ లునుంచి సాయంత్రంకి అనుభవముగల 400 మంది వాలంటియర్లను రప్పించెదను. ప్రస్తుతము నాపేరు వాలంటియరుగా వ్రాయమని కోరితిని. అంతట శ్రీహనుమంతరావుగారు వాలంటీయరుగా వచ్చెదనన్న వ్యక్తి నిన్న టివరకు ఇదేపీఠమందు అధ్యక్షులుగానున్నాడు. గ్రహించండిఅనెను. ఈలోగా మా వరంగలు మిత్రులకు ఒకచీటీ పంపితిని. దానిపైన శ్రీ పరం రంగారావు, జమలాపురం కేశవరావు, హయగ్రీవాచారి, రాజలింగం ప్రభుతులు 60 మంది తమపేర్లు నాకందజేసిరి. అంతట నేనులేచి మేము

60 మంది వరంగలు కార్యకర్తలము యిప్పుడే సిద్ధముగానున్నాము వాలంటియర్ చిహ్నములు మాకిప్పించి మావల్ల సేవాదళపనులు తీసుకొనుమని కోరితిని.

ఈ 60 మందిలో తాలూకా జిల్లాసంఘం అధ్యక్షులు, స్థాయి సంఘసభ్యులు డెలిగేట్లునుండిరి. ఇది కొంతకలవరము పుట్టించినది. అధ్యక్షుడు శ్రీ రంగారెడ్డిగారు వాలంటీయర్లను మరల మందలించి పూర్వాధ్యక్షుడు ఆయన మిత్రులు 60 మందితో వాలంటియర్లుగా పనిచేయుటకు సిద్ధమైనప్పుడు నేను అధికారం చలాయించడం మంచిదనుకొనను వారితో పాటు వాలంటీయరుగా పనిచేయవలసినదేఅనిరి. ఇంతలో ఆహ్వానసంఘాధ్యక్షుడు శ్రీ డాక్టర్ జయసూర్యగారు వేదికపైకివచ్చి వాలంటియర్లను సంబోధించి తిరుగుబాటు మంచిదికాదనియు అధ్యక్షులవారి ఆజ్ఞలనుపాటించవలసినదనియును మీకష్టములను నాకు తెలుపవలసినదనియును చెప్పిరి. దానిపైన వాలంటియర్లు అధ్యక్షపీఠము వద్దకువచ్చి క్షమాపనకోరి మరల పనిచేసెదమని నమ్మకముచెప్పి తమ చిహ్నములను యిప్పించమనికోరిరి. అధ్యక్షులవారు వారిచిహ్నములను తీసికొని వెళ్ళుటకు శలవిచ్చిరి. కొంతసేపటితో ఆఫూట సభముగిసినది. వెంటనే వరంగలు ప్రతినిధులు గుమికూడి తను సంసిద్ధతకు తృప్తిచెంది నాతో మీరేవిధముగా సాహసము చేయుదురని మేమనుకొనలేదు. 10 వేల మందిగల ఈ మహాసభలో నేడు మన వరంగలు తలనిలచినది. గౌరవప్రతిష్టలు వచ్చినది. అని తమ ఆనందమును తెలిపిరి.

మూడవరోజు కమ్యూనిస్టు మిత్రులచే ఇన్‌కంటాక్సు తీర్మానముప్రతిపాదించబడి, ధనికవర్గముపైనను వర్తకులపైనను సుంకము ఉండవలెనని పట్టుబట్టిరి. దానికి నేను ప్రతిఘటించితిని. నిజామాంధ్రదేశములో పెద్ద ధనవంతులు లేరు వారి ఆదాలుకూడా సామాన్యమే. ఇన్‌కంటాక్సు శాఖ వారి అక్రమ పద్ధతులుకూడా మన అమాయక ప్రజలకు కష్టదాయకముగా

నుండగల వంటిని. శ్రీ మిరియాల నారాయణగుప్తగారు లేచి పన్నులు ప్రత్యక్షములో వర్తకులపైన బడినను వారు ఈభారము ప్రజలపైననే వేయుదురు. కాబట్టి ఈ పన్నువలన ధనికులకును బీదలకును కూడా కష్టములు రావచ్చును. కాబట్టి ఈపన్ను విధించరాదనిరి. ఈ తీర్మానమునపైన రాత్రి 12 గంటలవరకు చర్చ జరిగినది. ఓట్లు తీసికొనగా 17 అధిక ఓట్లు నా సవరణకు అనుకూలముగా వచ్చినందున తీర్మానము ఓడిపోయెను. సభ ముగియగానే నేను బసకువెళ్ళుటకు టాంగావద్దకు వచ్చితిని. కమ్యూనిస్టు సోదరులు ఆంధ్రమహాసభ ధనికులకును సాహుకారులకును అమ్ముడు బోయినదనే మొదలయిన నినాదములతో నా టాంగావద్ద గుమిగూడిరి. నా టాంగాపైన సర్దార్ కేశవరావుకూడా ఎక్కెను. ప్రశాంతముగా బసకు చేరి పరుండితిని. నా టాంగాపైన దౌర్జన్యమేమియు జరుగలేదు. తరువాత ఆ సంవత్సరము చెప్పదగిన విశేషములేమియు లేవు- గాని ఒక కార్యవర్గ సభ మాత్రము వరంగలులో శ్రీ ఉదయరాజు రాజేశ్వరరావుగారింట జరిగినది. నేను ప్రత్యేకాహ్వానముపైన సభకు వెళ్లితిని. నన్ను స్థాయి సంఘమునకు ఎన్నుకొనబడలేదని శ్రీ రంగారెడ్డిగారు విచారమును తెలిపిరి. ఆ సభలో కాళోజి నారాయణరావుగారీ క్రిందిగేయమును పాడిరి.

"ప్రతాపరెడ్డి, రామకృష్ణుడు, రంగారాయుడూ
పులిజాల రంగారాయుడూ- పితాసుహృదు
రంగారెడ్డి వీరు సుగాను వీరు- మందుములవారు,
రావివారు, మాదిరాజువారు, మన మాదిరాజువారూ
పదియవ సభకు రంగారెడ్డికి పట్టం కట్టేరు-"

శ్రీ రాజలింగం, హయగ్రీవాచారి, కోదాటి నారాయణరావు, గాను మరికొందరు ఆంధ్రోద్యమమునే ఒక శాఖను వేరుగావీర్పాటు చేయదలచిరి. కార్యవర్గసభ జరిగే రోజులలో యువక కార్యకర్తలచేపైనపేర్కొనబడిన జాతీయపక్ష ఆంధ్రమహాసభ అనే ఒక వర్గము పేరు వింటిని. దాని

ఉద్దేశ్యములు కేవలము నిర్మాణకార్యక్రమమని చెప్పిరి. అధ్యక్షుడు రంగా రెడ్డిగారు నిషేధించక అనుజ్ఞ ఇచ్చిరి. శ్రీ హనుమంతరావుగారు ఉపేక్షించిరి. నూతన పక్షమువలన కక్షలు స్పర్థలు బయలుదేరుటయు, ఐకమత్యము కుంటుపడుటయు తటస్థించుననియు నిర్మాణకార్యక్రమము హరిజనోద్ధరణ ఆంధ్రమహాసభ ఉద్దేశ్యములోనివే ననియునుచెప్పి నేనందు చేరుటకు నిరాకరించితిని. గాని మందుముల రామచంద్రారావుగారు నాయకత్వము వహించిరి. ఈపార్టీలో ఆంధ్రమహాసభ కార్యకర్తలలోనుంచి శ్రీ ఎం. ఎస్. రాజలింగం, కోదాటి నారాయణరావు, హయగ్రీవాచారి, కొల్లోజి నారాయణరావు, కొమరగిరి నారాయణరావు, జమలాపురం కేశవరావు మొదలగు ముఖ్యులగువారుండిరి. జాతీయపక్ష స్థాపనతో ఆంధ్రమహాసభలో చీలికలు పుట్టెను. ఒకటి పరిచ్ఛన్న కమ్యూనిస్టుపార్టీ, రెండవపార్టి యువక జాతీయపక్షము వారిది. మిగిలినది శ్రీ హనుమంతరావు మొదలగు వృద్ధమిత వాదపార్టి. అందు వారి అనుచరులైన శ్రీ రామకృష్ణారావు, రంగారెడ్డి, నరసింగరావుగారు నేను ఉంటిమి.

వైరా ప్రాజెక్టు రైతులపైన తకావీబాకీ లుండెను. ఆ మొత్తము దాదాపు ఒక లక్షరూపాయిలు. అవి వసూలు చేయుటకు తహశీల్దారు, గిద్దావర్లను పంపి వత్తిడిచేయుట కారంభించిరి. అది శ్రావణమాసము. అచ్చట పరిచారము చేయుచున్న కమ్యూనిస్టునాయకులు శ్రీ సర్వదేవభట్ల రామనాథం, వాసిరెడ్డి వెంకటపతి, వట్టికొండ నాగేశ్వరరావుగార్లు ఆపుదల ఉత్తర్వులు చేయించుతారుని రైతులకు చెప్పి హనుమకొండకు వచ్చిరి. తమ పాతసహకారమును బట్టి నావద్దకు రావడముకు ఇష్టములేదు. తక్కిన వకీళ్ళు తమవల్ల పనికాదనిరి. అంతట వారు హైదారాబాదు రంగారెడ్డి గారివద్దకు వెళ్ళిచెప్పిరి. వారు నావద్దకు పొమ్మనిరి. వారు మామీదకోపపడుతారు మీరే వారికి చెప్పుమని కోరిరి. అంతకుముం దేహోపనికొఱకు పట్టణం వెళ్ళి నాంపల్లి ధర్మశాలలో నుంటిని. అది వెంకటపతిగారికి తెలు

సును గనుక శ్రీ గంగారెడ్డిగారిని నావద్దకు తీసుకొనివచ్చిరి. శ్రీరంగా రెడ్డి గారు నీవు ఈపనిచేసి ముల్తవిహుకుం యిప్పించమనియును నీవద్దకు రావడ మునకు వచ్చిన నాయకులు భయపడుచున్నారనియును చెప్పిరి. ఇదిప్రజా నీకముతో గురించిన పనిగాని పార్టితోను, వ్యక్తులతోను సంబంధించినది కాదు. నాకు ఎవరియెడల ద్వేషములేదు గనుక పనిచేసెదనని ఒప్పుకుంటిని అంతట రంగారెడ్డిగారువచ్చిన వారిని నాతో కలిపివెళ్లిపోయిరి. వెంకటపతి గారు వైరాలు నాతో హనుమకొండ వచ్చిరి. మరురోజు దరఖాస్తు వ్రాసి సూబేదారుగారివద్దకు తీసికొనివెళ్లి, ఇచ్చి వర్షాభావముచే పాక్షిజె క్టుకు నీరురాక నార్లు ఎండిపోవుచుండుటచే రైతులు బాధపడుచున్నారు. సంటరోజులలో ఉపేక్షించి ఆసమయములో పాతబాకీలకొఱకు రైతులను మీకింది అధికారులు వత్తిడిచేసి జప్తులు చేస్తామని బెదరించుచున్నారు. పంట తరుణమువరకు ఆపుచేయించుచుని చెప్పితిని. ఉదార స్వభావముగల శ్రీ మహబూబ్లిఖాన్ సూబేదారుగారు నామాటలను విశ్వసించి అదే పని కారము ఆపుదలకొఱకు ఉత్తరువిచ్చెను. రైతులు కృతజ్ఞత తెలిపిరి. కమ్యూ నిస్టులు ప్రకటించిన కరపత్రములో తామే ఉత్తరువును చేయించితిమని వ్రాసుకొనిరి. ఆ కరపత్రము శ్రీ రంగారెడ్డిగారి ఎదుటకు వచ్చెను. తరు వాత వచ్చిన భోనగిరిలోని స్థాయిసంఘ సభలో ఈపనిని ఆంధ్రమహాసభ పక్షమున నా ఆదేశానుసారము రామకోటేశ్వరరావు చేసినాడు. ఇది ఆంధ్రమహాసభ కార్యక్రమములోనిదే ననియును, కమ్యూనిస్టుల ప్రకటన సరికాదనియు తెలిపిరి. రాజ్యాంగ సంస్కరణలు ప్రజాభీష్టమునకు విరుద్ధ ముగా నున్నను ప్రభుత్వముచే అంగీకరింపబడి ఆచరణలో పెట్టబడెను. వాటిలో మొట్టమొదటివి సూబేదారు అధ్వర్యమున జరుపబడెను. జిల్లా మహాసభలు, నియమానుసారము తాలూక్దారుచే పేర్కొనబడిన కొందరు అనధికార సభ్యులును ఆయాశాఖల ప్రభుత్వాధికారులును ఆహ్వానింపబడె దరు. ప్రజావసరములను గురించి చర్చలు జరుపుదురు. ఉద్దేశ్యము మంచి దైనను రాజ్యాంగ సంస్కరణలలోని ఒకభాగము కనుక వాటిని మేము

నిరాకరించియుంటిమి. కాబట్టి అస్మదాదులము సభలో పాల్గొనలేదు. నా యెడల విశ్వాసముగల తాలూక్దారు, సూబేదారుగార్లు ఎన్నియో విధముల నీవు శాసనసభల ఎన్నికలలో పాల్గొనమనియును, నీవు పోటీ లేకుండా ఎన్నుకోబడియెదవనియును చెప్పుచుండేవారు. అది వాస్తవమే. అయినను ఆంధ్రోద్యమ తీర్మానమునకు లోబడి శాసనసభల ఎన్నికలలో నేను పాల్గొనలేదు. ఆకాలమున నాకు మంత్రిపదవి సులభముగా లభించబడేది. అయినను ఆశపడలేదు. మా మిత్రులు మాపార్టివారును అయిన రామాచారి గారు మంత్రిపదవికి అంగీకరించి రెండుమాసములు పనిచేసి రాజీనామా నిచ్చిరి. ఆకారణమిచ్చట అనవసరమని వ్రాయలేదు.

ఏకాదశాంధ్ర మహాసభ భోనగిరిలో జరుపవలెనని కమ్యూనిస్టుపార్టి వారు ఏర్పాటుచేసికొనిరి. మహాసభకుముందే స్థాయిసంఘ ఎన్నికలుజరుగవలసి యుండెను. జాతీయపక్షము వారు తటస్థ విధానం బవలంభించితిమని ప్రకటించి ఊరకుండిరి. ఎక్కువమంది స్థాయిసంఘ సభ్యులు కమ్యూనిస్టువారే. అధ్యక్షుడుగా రావి నారాయణరెడ్డిగారు ఎన్నుకొనబడిరి. నా కీ సంగతి తెలియగానే విచారపడి ది. 26-4-44, 9-5-44 తేదీలతెలంగాణా పత్రికలకు వ్యాసములువ్రాసి యిది కమ్యూనిస్టు సభయనియును, కమ్యూనిస్టులు ఆంధ్రమహాసభపేరుతో సభ జరుపరాదనియు వ్రాసితిని. వినేవారెవరున్నారు? పెద్దల ఉపేక్ష యువకుల తటస్థ విధానమును జత్రపడినవి. నా వ్రాతలు అరణ్యరోదనము లైనవి. ది. 23వ మే 1944 తేదీన 11వ మహాసభ జరుపబడినది. నేను ఏదోకారణమున భువనగిరి వెళ్ళక పోతిని. లేఖ మాత్రము వ్రాసితిని.

తరువాత ఇంకా కొన్ని వ్యాసములు వ్రాసినానని జ్ఞాపకము. మా పెద్దలు జాతీయపక్షమువారి నిర్మాణ కార్యక్రమమునకు 14వేల రూపాయలిచ్చి ఆంధ్రమహాసభను కమ్యూనిస్టుల పరం చేసినను జాతీయపక్ష కార్య

క్రమము నిర్వహించు సంకల్పములోనే యుండిరి. ఒక సమావేశముజూన్ మాసాంతమున శ్రీ రంగారెడ్డి గారింట ఏర్పాటుచేసిరి. ఆహ్వానముపైన నేనుకూడా వెళ్లితిని. వరంగలు జిల్లా నుండి 4వేలు వసూలుచేసి నిర్మాణ కార్యక్రమమున కివ్వవలెనని ఆదేశించిరి. గాని నాహృదయావేదన వేరుగా నుండెను. సభనుంచి బయటికి రాగానే కోపముపట్టజాలక శ్రీ మందుముల రామచంద్రిరావుగారితో జాతీయపక్ష నాయకత్వము వహించి ఆంధ్ర మహాసభను కమ్యూనిస్టులకు కట్టిపెట్టితిరని యిష్టమువచ్చినట్లు దూషించి మాట్లాడితిని. వారికి నాయందుగల ప్రేమ గౌరవములు లేకుండినచో వారు సహించక ప్రతిదూషణ చేసేవారు. గాని వారు సహించి ఊరకుండిరి. తుదకు కర్తవ్యమేమని అడిగిరి. మన కార్యకర్తలను ఆహ్వానించి, సమాలోచనలు జరిపి తుదినిర్ణయమునకు రావచ్చునని చెప్పితిని. అంతట వారు ఒక నెలరోజులలోగా భోనగిరిలో ఒకరోజు సమావేశము ఏర్పాటు చేసి వ్యద్ద యువక కార్యకర్తలను నాయకులను ఆహ్వానించిరి. సభకు కనీ సం 30 మంది యువకులు పెద్దలు విచ్చేసిరి. సభలో నాఆవేదన వెల్లడించితి. శ్రీ హనుమంతరావు పంతులుగారు తమ నిరాశను వెల్లడించుచూ యికముందు మహాసభను జరిపేవారు ఎవరు? నడిపేవారెవరు? అని ప్రశ్నించిరి. అందుకు నేను మహాసభను జరిపించెద నంటిని. వరంగలులో నీకు సహకారముచేయువారు ఎవరు అని ప్రశ్నించిరి. అందుకు నేను వరంగలులోగాని, లేక కరీంనగర్‌లోకాని మహాసభ జరిపించెదనని చెప్పితిని. సభలోనున్న శ్రీ జమలాపురం కేశవరావు, మాడపాటి రామచంద్రిరావులు మీకు వరంగలులో ఎవరు సహాయము చేస్తారు, ఈభారము మీరు ఎందుకు వెట్టుకున్నారని మరల ప్రశ్నించిరి. అందుకు నేను కనీసము మీరుభయులైనను నావెంట ఉన్నచాలునని చెప్పితిని. వారుభయులు సంతోషముతో మీవెంట తప్పక ఉంటామనిరి. భలోనున్న శ్రీ మందుముల నరసింగరావుగారు ఈ ఉద్యమమునకు పూర్తి సమయమునిచ్చి తోడ్పడుటకుగాను

అవసరమైనచో అధ్యక్షుడుగా నుండి పనిచేయుటకు సిద్ధముగా నున్నా నని చెప్పిరి. శ్రీ రంగారెడ్డిగారు మహాసభానంతరము ఒక సంవత్సరము కార్యకర్తిమము నడుపుటకు కావలసినడబ్బు వసూలుచేసి యిచ్చెదననిచెప్పిరి. ఈ పరికారము మేము ముగ్గురము మూడుబాధ్యతలు తీసికొనుటచే ఆంధ్ర మహాసభా పునరుద్ధరణ కార్యకర్తిమము పారంభించవచ్చునని శ్రీ హనుమంతరావు పంతులుగారును, మందుముల రామచంద్రరావుగారును సంతోషముతో శెలవిచ్చిరి. తక్కిన సభ్యులుకూడా ఆమోదించిరి. అదే రాత్రి అందరము తమతమ స్థలములకు వెళ్ళిపోతిమి.

ఆంధ్రమహాసభ పునరుద్ధరణ

నేను వరంగలుచేరి శ్రీ పరచ రంగా రావు, రామేశ్వర రావు మొదలగు మిత్రులతో సంప్రదించితిని. వారు సుముఖముగా ఉత్సాహమును చూపకుండిరి. యువక మిత్రులందరు జాతీకు పక్షము వారె అయియుండిరి. అందరికిని ఆంధ్రమహాసభ భిన్నాభిన్నమైనదనియును, కుటుంబపోషణ కష్టమనియును, నిరాశయుండెను. నాకును శ్రీ నరసింగరావుగారికిని, శ్రీ రంగారెడ్డిగారికిని ఉత్తర ప్రత్యుత్తరములు జరుగుచుండెడివి. పట్టణం వెళ్ళినప్పుడు ముగ్గురము సమాలోచనలు చేయుచుండేవారము. మేము ముగ్గురమును పట్టుదలను వదలి ప్రయత్నమును మానలేదు. వారుభయులు నాకు ప్రోత్సాహమిచ్చుచుండిరి. ఆంధ్రమహాసభను చేతిలోనికి తీసికొని నడపవలెనని విరివిగా పాథమిక సభ్యులనుచేర్చి బలముచేకూరిన పిమ్మట ఆహ్వానసంఘము నేర్పాటుచేయువలెను. ఇదిసకర్తు మార్గమని నిశ్చయించుకొంటిమి. సభ్యత్వఫారములు జిల్లాసంఘమునుండి తీసికొనవలెను. అందుకని నేను ఖమ్మంలో జిల్లాసంఘ కార్యస్థానమునకు వెళ్ళితిని. అధ్యక్షులుగా శ్రీ చిరాగ్రిపూరి లక్ష్మినరసయ్య పనిచేయుచుండెను. వారితోకలసి ఒకవెయ్యి ఫారములను తీసికొంటిని. వాటిని కొందరు స్నేహితులకిచ్చి

తిని. ఇంకా 4వేల ఫారములు పంపుమని లక్ష్మినరసయ్యగార్కి వ్రాసితిని. నాపర్యత్నమును గ్రహించి వారు కార్యకర్తలపేర్లు అర్హతలు తెలిపి నచో పంపెదమని జవాబిచ్చిరి. వారిని యాచించుటచే లాభములేదను కొంటిని వరంగలులోనె మొదటి పర్యాయము 40వేల ఫారములు అచ్చు వేయించితిని. కొన్ని పట్టం పంపితిని. అవధానుల వీరభద్రశర్మగారిని వ్రాతపనికొఱకు నియమించుకొంటిని. కే. శే. శ్రీగురురావుగారు నాతో కలసి కార్యదర్శివలె పనిచేయుచుండిరి. శ్రీ ముదిగొండ రాజలింగంగారు తన సహచరులద్వారా పార్శ్వధమిక సభ్యులను చేర్చుటకంగీకరించిరి. వారికి 300 రూపాయిలు అవసరమైన ఫారములు ఇచ్చితిని. వరంగలులో కొంచెమే డబ్బు సహాయము దొరికినది. నేను వీరభద్రశర్మగారి సహాయంపేట, మానుకోట, ఇల్లెందు, పాలివంచ, ఖమ్మం, మధిరలకువెళ్ళి సమావేశములరిపి ప్రచారముచేసి సభ్యత్వము చేయించుటకు చెప్పి ఫారములు వాడకంపజేసితిమి. ఆ ప్రదేశములలో పనిచేయు వకీళ్ళు స్థానిక ప్రముఖులు ఉద్యమాభిమానులేగాక నాయందు ప్రత్యేక ఆదరాభిమానులుగానుండి సహకారము చేయుటకు సిద్ధపడిరి. వారుప్రయత్నము చేయుచుండిరి. సభ్యుల సంఖ్య వేలాదిగా పెరిగిపోవుచుండెను. అంచుచే శ్రీ హయగ్రీవాచారి, రాజలింగం, కేశవరావు మొదలగు జాతీయవాద మిత్రులకు ఆశకలిగినది. నాకు కొన్ని సలహాలు ఇచ్చుచుండేవారు. మొత్తంమీద వరంగలు జిల్లాలో 32వేల పార్శ్వధమిక సభ్యులను చేర్చగలిగితిమి. మానుకోట, ఖమ్మం, మధిరలకు 3, 4 పర్యాయములుకూడా వెళ్ళితిమి.

కమ్యూనిస్టులు మాకు నాన్‌పార్టీ అని పేరుపెట్టిరి. అయినను వేలకొలది ఉత్సాహముతో సభ్యులుగా చేరుటయు కొందరు పలుకుబడిగల ప్రముఖులు సహకారమునకు సిద్ధపడుటయు, కమ్యూనిస్టులు గ్రహించిరి. దీనిని వారు సహించలేకుండిరి. ఒకరహస్య కరపత్రముతీసి అందు ప్రజానీకముతో మనకేసన్నిహితత్వము ఉండవలెను. ఇకముందు సెక్షలతోను, వకీ

శ్రీతోనుగల సంబంధమును సాగనీయక తెగదెంపులు చేయవలెను. వారి అవసర వ్యవహారములను మనమే నిర్వహించవలెను అని వారించుకొనిరి.

ఒకరోజు నేను ఖమ్మంవెళ్ళి 1శ్రీ పరచ శ్రీనివాసరావుగారింట వరాండాలో తిరుగుచుంటిని. కమ్యూనిస్టువారు షుమారు 500 మంది డేపుకుల్లో 4 గంటల పగటివేళ ఉరేగింపుతోవచ్చి

1. పోటిసభ యెందుకయ్యా? మాదిరాజయ్యా
2. ఉన్న సభలు చాలవా? మందుములయ్యా
3. ..... రంగారెడ్డయ్యా

శ్రీనివాసరావుగారింటి వద్ద నన్నుచూచి 15 నిముషములు శ్రీకదల కుండా ఉండిరి. డప్పులు వాయించి యేగుచుండిరి. నామీదికి దౌర్జన్యముగా రాలేరని నాకును ధైర్యమేగనుక నినాదములు వినుచునిలుచుంటిని. కొంతసేపటికి వారు వెళ్ళిపోయిరి. ఇంతేకాక 3 సమాఘులు చూపుచూ ఒకటి రంగారెడ్డిగారిది, ఒకటి నర్సింగరావుగారిది మూడవది రామకోటేశ్వరరావుది అని పేరొక్కొనుచుండేవారట. నాకు మధిరలో కుడిభుజమువలె శ్రీదేవంభట్ల అనంతపద్మనాభశాస్త్రి, కందిబండ పురుషోత్తమరావు, జమలాపురం కేశవరావుగార్లను, మధిరె, కల్లూరు వేంసూరు పట్టెలలోని కొందరును, ఖమ్మంలో శ్రీ పరచ శ్రీనివాసరావుగారు ఖయితరాజు జీడికంటి రామారావుగారును, మానుకోటలో శ్రీ అడ్డి రాజయ్య రంగాచార్యులు గార్లను, ఇల్లెందు కొత్తగూడెం పాలవంచలో కొందరును పూర్తిసహకారము చూపిరి. అంతటిత్తో నాకు తృప్తిగలిగి ధైర్యము వచ్చినది. 1, 2 పర్యాయములు శ్రీ నరసింగరావుగారు వరంగలువచ్చి సంగతులు తెలుసుకొని నాకు సలహాయిచ్చిరి. కరీంనగరం, చెన్నూరు, లక్కసెట్టిపేట, ఆసిఫాబాదుల సభ్యత్వమునకు నేనే ప్రయత్నించితిని అచ్చటి మిత్రులుకొందరు సభ్యులను చేర్చిరి. గాని మెదక్, నిజామాబాదు, నల్లగొండ. మహబూబ్‌నగరం అతరాఫ్ జిల్లాల సభ్యత్వమునకు శ్రీ నర్సింగరావు రంగారెడ్డి రామ

చందర్రావుగార్లు ప్రయత్న మొచేసిరి. మొత్తంమీద వరంగలుజిల్లాలో 32 వేలును, తక్కిన 7 జిల్లాలలో 30వేలును మొత్తం 62వేల సభ్యత్వముతో ఆంధ్రమహాసభ నిలువగలిగెను.

అంతట ఒకరోజున మధ్యాహ్నసంఘ నియామకము కొఱకు తాలూకాల స్నేహితుల కాహ్వానములు పంపి సమావేశము జరుపబడెను. మిత్రులందరు నన్నే ఆహ్వాన సంఘాధ్యక్షునిగా నియమించిరి. ధర్మవరం సభకు కార్యదర్శులుగాను, సహ కార్యదర్శులుగాను పనిచేయుటకు ఉత్సాహముతో ముందుకువచ్చి పనిచేయు చుండిరి. గాని అట్టి సహకారము ఈ సభకు వరంగలులో లభించియుండలేదు. తుదకు గురురావుగారిని కార్యదర్శిగా నియమించుకొంటిని. ఆరోజు మధ్యలో భోజనాల అనంతరం శ్రీ రాజలింగం, హయగ్రీవాచారి మరికొందరు ఒక గదిలో నుండగా వారిని సంబోధించి మీరందరు వెనుకటివలె (ధర్మవరంలోవలె) ఉత్సాహముతో ప్రదేశమునైన ఉండి పందిళ్ళు పాకలు మొదలగు నిర్మాణములు చేయవలె నని కోరితిని. అంతట వారు ఆశ్చర్యముతో డబ్బులేని కార్యము నెగ్గజాల దుగదా నీవద్ద ఇప్పటివరకు డబ్బేమిలేదు. ఎట్లా ఉండి పనిచేయవలెను. మేము చేయజాలమనిరి. అచ్చటకు వచ్చియున్నవారిలో వెంకెడెల రామానుజరావు ధర్మవరం సభలో నాతోపనిచేసిన అనుభవజ్ఞుడు ఉండెను. ఆయనతో పూర్వమువలెనే ఉత్తర ప్రత్యుత్తరముల కార్యకర్తనైననూ చేయుమని కోరితిని. ఆయన అంగీకరించలేదు. జాతీయపక్షమువారు నెలి పిన ఆక్షేపణలలో యదార్థమున్నదని నాకుతెలుసు గాని ఆహ్వానసంఘము ఏర్పడేవరకు విరాళముల కొరకు ప్రయత్నము చేయజాలముగదా? ఇంతే గాక ఉద్యమము పడిపోయినదని అందరికి నిరాశయే యుండెను. ఐనను ప్రచారముచేసి డబ్బు వసూలుచేసి తెచ్చెదనంటిని. అయినను వారంగీకరించలేదు. సాయంత్రము ప్రత్యేకముగా శ్రీ కందిబండ పురుషోత్తంరావు గారితోను, పద్మనాభశాస్త్రిగారితోను, జమలాపురం కేశవరావుగారితోను

మాట్లాడితిని, మధిరతాలూకాలో రు. 2000/- వసూలుచేసి యివ్వవలసి నదనిన్ని అది కేశవరావుగారివద్దకే పంపుమండ వలసినదనిన్ని కేశవరావు గారు సభాస్థలమందుండి మండపాది నిర్మాణములు చేయించవలసినదనిన్ని చెప్పితిని. అలాగె పరచ శ్రీనివాసరావుగారితోను, ఖమ్మం నుంచి రూ. 2000/-లు వసూలుచేసియిచ్చే బాధ్యత మీదేననిన్ని, జీడికంటి రామారావుగారు పరిదేశమునకు వచ్చి పనులు చేయించవలెనని కోరితిని. వీరందరు ఉద్యమాభిమానులే గాక నాయందు పేరిమాదరణలు గలవారగుటచే అంగీకరించిరి. ముఖ్యముగా శ్రీ జీడికంటి రామారావుగారు జమలాపురం కేశవరావును ఉత్సాహముతో కొంత డబ్బు తీసికొని త్వరలోనే వచ్చెద మనిరి. వరంగల్ మానుకోట తాలూకాలలో నేను పర్యటించి చేసెద నంటిని. సభముగించుకొని నేనున్నూ గురురావుగారున్నూ వరంగలు వచ్చి తిమి. అప్పటివరకు సభాస్థలము నిర్దేశమైయుండలేదు. వరంగలునగరంలో శేషను నియమములు అమలులోనున్నవి. అందువల్ల నేను సూబేదారు గారి తోకలసి శేషను ఇబ్బందులను ఆహార పదార్థముల సప్లయికొరకు అనుమతి ఇప్పించవలసినదని కోరితిని. అప్పుడు అమీర్ అలీఖాను సాహేబుగారు హబీబుద్దిన్ గారు తాలూక్దారుగాను ఉండిరి. వారు ఖాజిపేట ఏర్పాట్లు పల పందిళ్ళు వేసుకోవచ్చుననిన్ని బియ్యము తెచ్చుకొనుటకు అనుజ్ఞ ఇచ్చె దమనిన్ని నాకు ధైర్యమిచ్చిరి. ఆ పరికారము రోడ్డుపక్కన మడికొండ సరిహద్దులలో సభాస్థలిని నిర్ణయించితిమి. ఈసంగతిని వరసింగరావుగారి రెడ్డిగార్లకు తెలిపి వారి సమ్మతిని తీసుకొంటిని. రోడ్డుపక్కన ఒక భూ స్వామి శేలవుపొంది 14 యెకరముల భూమిలో ఇంజనీర్ల ప్లానుపరికారము పందిళ్లు పాకలు వేయుటకు ప్లానులు చేసికొంటిని. వరంగలు వర్తకుల దగ్గ రకు వెళ్ళి విరాళము లిప్పించుటకు తడిగితిని- కాని ధర్మవరం సభనాటి వలె భూరివిరాళము లిచ్చుటకు వెనుకాడిరి వచ్చిన డబ్బుతో పనులు సాగించుచుంటిని. ఇంతలో కొంతడబ్బు తీసికొని కేశవరావుగారువచ్చిరి వారు మరికొందరు మిత్రులసహాయముతో సభాస్థలమున వంట ఏర్పాటు

చేసికొని నివసించుచు పందిళ్ళు పాకలు వేయించుచుండిరి. నాకు సహాయముగా శ్రీ నరసింగరావుగారు అవసరాల కామేశ్వరరావుగారిని, రంగారెడ్డిగారు వేములపల్లి భాస్కరరావుగారిని హనుమకొండకు పంపిరి. వారు వారం పదిరోజులు నావద్దనే ఉండి ఉత్తరప్రత్యుత్తరములు మొదలగునాటిని జరుపుచుండిరి. ఒకరోజు నరసింగరావుగారు వరంగలు వచ్చి ఖమ్మం వెళ్లిరి. అప్పటివరకు ఖమ్మం డివిజనులో ఉద్యోగిగా పనిచేయుచున్న శ్రీ బొమ్మకంటి సత్యనారాయణరావుగారున్నూ మరిముగ్గురుమిత్రులున్నూ ఆంధ్రోద్యమములోచేరి పనిచేసెదమని చెప్పినందున నరసింగరావుగారు సంతోషముతో వారికి స్వాగతమిచ్చిరి. సత్యనారాయణరావుగారు ఉద్యోగమును వదలి అప్పటినుండియే ప్రజాసేవకు బద్ధకంకణులై నేను శాసనసభా సభ్యులై పనిచేయుచున్నాను. బహుశః నరసింగరావుగారి వెంటనే పరచ శ్రీనివాసరావుగారు వచ్చిరనిజ్ఞాపకము. నేను, నరసింగరావుగారు, ఉదయరాజు రాజేశ్వరరావుగారు మరికొందరు మిత్రులు సమావేశమైతిమి. నేను వసూలుచేసిన డబ్బు పంగతిని తెలుసుకొని పరచ శ్రీనివాసరావుగారు భయపెట్టుచు డబ్బు దగ్గరలేనిదే పని ప్రారంభించవద్దని గట్టిగాచెప్పిరి. అందుపైన నేనును, రాజేశ్వర్‌రావుగారును చెరి ఒక వెయ్యి రూపాయిలు అడ్వాన్సుగాయిచ్చి పనులు సాగించుమండెదసుని చెప్పి అలాగే డబ్బుయిచ్చి పనులు ప్రారంభించితిమి. తరువాత కొన్ని రోజులకు పరచ శ్రీనివాసరావుగారు తాను వాగ్దానముచేసిన 2000 లలో 1600/-లు జీడికంటి రామారావుగారి ద్వారా వరంగలు పంపిరి. మిగతా 400/-లు అక్కడ స్థాపించిన ఒక ఉద్యానవనమునకు ఇచ్చినామని చెప్పిరి. జీడికంటి రామారావుగారుకూడా సభాస్థలికి వచ్చి మరికొందరు కార్యకర్తలు తోడ్పడిరి. సభాసన్నాహములు నిర్విఘ్నముగా కొనసాగుచుండెను. నేను ఒకసారి మానుకోటకు వెళ్లితిని. అచ్చట సుమారు 600 రూపాయలు విరాళము దొరికినవి. వరంగలులో సుమారు 1000 రూపాయిలు విరాళములు దొరికినవి. ఈవిధముగా అంగ, అర్థబలములు చేకూరు

టచే ధైర్యముతో కార్యక్రమము ముందుకుసాగించు చుంటిని. ఒకనాడు రంగారెడ్డిగారున్నూ, నరసింగరావుగారున్నూ హనుమకొండకు వచ్చిరి. ఇంకా కొందరు కార్యకర్తలుకూడ సమావేశమైరి. మడికొండలోని పండ్రెండవ ఆంధ్రమహాసభకు మందుముల నరసింగరావుగారు అధ్యక్షులుగా నుండవలెనని నిశ్చయించుకొంటిమి. గాని బొమ్మకంటి సత్యనారాయణ రావుగారు, హయగ్రీవాచారిగారు మరికొందరు యువకులు ఈసభకు జమలాపురం కేశవరావుగారిని అధ్యక్షులుగా చేయుమని కోరిరి. నేను రంగారెడ్డిగారును తటస్థించిన పరిస్థితులదృష్ట్యా అనుభవజ్ఞుడైన నరసింగరావు గారే అధ్యక్షుడుగా నుండుట అవసరమని చెప్పితిమి. అంతట నరసింగరావుగారు యీసంవత్సరము కేశవరావుగారిని కార్యదర్శిగా తీసికొనెదననియు, వచ్చేసభకు కేశవరావు గారిని అధ్యక్షునిగా చేసి నేను కార్యదర్శిగా నుండెదననియు చెప్పిరి. యువక మిత్రులుకూడా అంగీకరించిరి. శ్రీ కాళేశ్వరరావు పంతులుగారు తెలంగాణా ఉద్యమములను తెలుసుకొనుటకు కుతూహలము గలవారేగనుక ఆంధ్రమహాసభ కమ్యూనిస్టుల వశపగుటయు, పునరుద్ధరించి, హస్తగతము చేసికొనుటకు మేము చేయు ప్రయత్నములను వారికిని తెలుసును గనుక మడికొండ మహాసభకు కొలది రోజులముందు కమ్యూనిస్టులను ఆంధ్రమహాసభనుండి వెళ్ళగొట్టి వలెనని వారిద్వారా నా కాదేశ మిచ్చిరి. మహాసభకు సందేశమును కూడా పంపిరి.

మడికొండ శివారు మైదానములో అనగా ఖాజిపేటలోని ఇండ్లకు దూరముగా సభామంటపములు తయారగుట తెలుసుకొని మా మిత్రులు తీవ్రవాది జమలాపురం గోపాలరావుగారు నాతో అడవిలో పందిళ్ళు వేయుచున్నావు. కమ్యూనిస్టులువచ్చి తగలబెట్టెదరు ఏమిచేస్తావు? అని బార్ రూంలో న్యాయవాద మిత్రులెయెదుట ప్రశ్నించెను. అందుకు నాలో కూడా కొంత ఆవేశమువచ్చెను. నావద్ద వందలాది సేవాదళమున్నది మడికొండలో నాయుండు విశ్వాసముగల పరిజనులున్నారు. సభాస్థలికి కమ్యూ

నిస్టులువచ్చి డొగ్జన్యమ్మ్తిచర్యలకుదిగితే నేను దోణాచారిగా పరివర్తించి డొర్జన్యపరులగు గుండాలను మెట్టిరామప్ప గుట్టకు బలిపెట్టించగలనంటిని. మామిత్రులందరు సంతోషించిరి.

మహాసభ సమావేశమునకు రెండురోజులు ముందు యస్. సి. అయ్యంగారుఅనే పూర్వపరిచితుడైన సి. ఐ. డి. ఇన్స్పెక్టరునచ్చి మాసభాధ్యక్షుని వద్దకు కమ్యూనిస్టుమూకలువచ్చి డొగ్జన్యములు జరుపకుండా శిక్షణచేయుటకు సాయుధ పోలీసులను ఉంచుటకు పరిభుత్వాజ్ఞ అయినది. నేను సాయుధపోలీసులతోవచ్చి రోడ్డుకు ఉత్తరముగా డేరావేసుకొని ఉండెదను. ఒకసారి విశ్వాసము చేయించెదనన్నాడు. నేనే మీ పోలీసు సహాయము మాకక్కరలేదు. మీరువచ్చినట్లు పరిచర్యలుకూడా చేయుటి అనవసరము. మీరు బెడ్రూములో డేరాలో ఉండవచ్చునంటిని. లోపలికివచ్చి ఉపన్యాసములు వింటామన్నారు. వారికి పేక్షకటికెట్లు ఈయబడెను. వారందరు. పూర్వపరిచితులేగనుక సంతోషముగా కార్యకర్తలతో కలసి తిరుగుచుండేవారు.

శిగుండవరం హనుమంతరావుఅనె ఒకకమ్యూనిస్టు కార్యకర్త(పూర్వమునర్సింగరావుగారివెంట ఆంధ్రోద్యమములో తిరిగిన పరిచయుడె) నావద్దకువచ్చి సభలోనికిరావచ్చునా? విషయములు నోటుచేసికొనవచ్చునా? అని శెలవడిగెను. పేక్షకటికెట్టు తీసికొని పరాంతముగా కూర్చొనవలెనుగాని విరుద్ధపరింగములకుదిగితే సేవాదళం మిమ్ములను నెట్టివేయుదురంటిని. ఆయన అందుకు అంగీకరించి సరాయిదగానే కూర్చొని వెళ్ళిపోయెవాడు.

కలెక్టరుగారు కావలసిన కిరసనాయిల్ పంచకార మొదలగురేషన్ వస్తువుల కొఱకును, 25 బస్తాల బియ్యము ఘనపురంనుండి తెచ్చుకొనుటకును పరిమిటు యిచ్చెను. పరితిరోజు 5000 వేలమంది భోజనము చేయ

వలసియుండగా 25 బస్తాలు చాలవంటిని. అందుకు కలెక్టరుగారు ఎప్పటికి 25 బస్తాల పరిమిటు నీవద్ద ఉండును. వచ్చినవి ఖర్చగుచుండును. నిలువ ఉండవుగదా? అని చెప్పెను. మొత్తంమీద అధికారవర్గమునకు మాయందుగల సద్భావము కమ్యూనిస్టుల యెడలగల అసూయా ఈ సహకారమునకు కారణములని వేరుగా చెప్పనక్కరలేదు. అధికారవర్గము హిందువులైనను ముస్లింలైనను స్వాతంత్ర్య వాంఛాపరులై గనుక మా ఉద్యమమును గర్హించక కొంతసానుభూతి కనుపరచేవారు.

ఖమ్మం, మధిర, మానుకోట, వరంగల్ సంగతి సైన వార్తసితిని. మొత్తం 10వేలు కావలసియుండును. గనుక ఒక మోటారుకారు తీసికొని నామిత్రులు శ్రీ ఉదయరాజు రాజేశ్వరరావు తూము వరదరాజు గారలు 2 రోజులు సంచారముచేసి 16 వందల రూపాయిలు తెచ్చిరి. శ్రీ ముది గొండ రాజలింగంగారు షుమారు నూరుమంది సేవాదళముతో సభాస్థలికి వచ్చిరి. వారే దళాధిపతిగా నుండిరి. శ్రీ హయగ్రీవాచారిగారు అల్పాహార పానీయముల యింతెజామును చేసిరి. ఎప్పటివలెనే కొన్ని పరిదర్శనశాలలు వచ్చెను. కే. శే. గురురావుగారు పరిధాన కార్యదర్శిగాను, పందిళ్లు పాకలు, వేదిక మొదలగు సభాస్థలి కార్యకర్తలకు శ్రీ జీడికంటి రామారావు జమలాపురం కేశవరావుగార్లు తమతమ సహచరులతో కార్యదర్శులుగాను, భోజనశాల ఆహారపదార్థ రక్షణ మొదలగు పనులకు తమ సహచరులతో కవులూరు సత్యనారాయణరావుగారును కార్యదర్శులుగా పనిచేసిరి. నా స్వాగతోపన్యాసము పరికటించబడినది. అయిననుగాని అంధ్ర మహాసభ పునరుద్ధరణ విషయములను పాఠక మహాశయులకు యిదే సందర్భమున తెలుపుట ఉచితమనుకొని యిందే పొందుపరచుచున్నాను.

స్వామి రామానందతీర్థగారు ధర్మవరంలోవలెనే వచ్చి సందేశమిచ్చిరి, తీర్మానములు ఆంధ్రోద్యమచరిత్ర రెండవ భాగమున సంగ్రహంగా

ప్రచురింపబడినవి. సభ ప్రశాంతముగాను జయప్రదముగాను జరిగి వరం
గలుజిల్లా మడికొండ గ్రామములో పునరుద్ధరణచేయబడినది. కమ్యూనిస్టుల
బారినుండి ఉద్యమమును హస్తగతము చేసికొనగలిగితిని. ఈవిధముగా పున
రుద్ధరణ కార్యక్రమమునకు భోనగిరిలో చేసిన వాగ్దానము ప్రకారము నా
ప్రథమ కర్తవ్యము నెరవేర్చగలిగితిని. రక్షణాభారము అధ్యక్షుడు నరసింగ
రావుగారికి అప్పగింతపెట్టితిని. మా విజయమునకు కమ్యూనిస్టు మిత్రుల
హృదయ సంతాప మెట్లుండెనో అవి కొన్ని పత్రికలలో కూడా వ్రాయ
బడినవి.

గాని యువక జాతీయవాదులు సంశయాత్మకులైరి. పునరుద్ధరణ
సమ్మతమే గాని వృద్ధనాయకత్వము ఇష్టములేదు. ఇదేదృష్టితో మహాసభ
సమయమునకూడా వారు మావెంట ఉన్నను మాటలలోను, క్రియలలోను
యథోచిత సహకారమే కనుపరచిరి. ఈవిషయమును మేముగ్రహించితిమి.
సభ ముగియగానే కేశవరావుగారిని పిలచి ముందు మీఫాలసి ఎట్లుండమును
అని శ్రీ నర్సింగరావుగారు ప్రశ్నించిరి. తమ అనుయాయులతో సంప్ర
తించి చెప్పుటకు కొంత అవకాశము కోరను. ప్రతినిధులందరు వెళ్ళిపోయి
నను శ్రీ హనుమంతరావు, రంగారెడ్డి, నర్సింగరావుగార్లు నేను అచ్చటనే
ఒకరోజంతయు ఉంటిమి. కేశవరావు మొదలగు 50 మంది జాతీయపక్షము
వారు సమావేశమై 3, 4 గంటలసేపు చర్చలు జరుపుకొని తుది నిర్ణయము
చేసికొని సహకారము చేయుదుమని చెప్పి వెళ్లిపోయిరి. సభ్యులు హాయి
దాబాదు వాయకులు వెళ్ళిపోయిరి. మరురోజునుంచి మిగిలిన వస్తుసా మ
గ్రిని వికయించి యివ్వవలసిన బాకీలు యిచ్చివేసితిమి. నేనును, శ్రీరామే
శ్వరరావుగారును అడ్వాన్సుగా యిచ్చిన డబ్బుమాత్రము పూర్తిగా భర్తి
కాలేదు. తగులుబాటు సంఖ్య వ్రాయుట అనవసరము.

మహాసభానంతరము శ్రీ నరసింగరావుగారు తన కార్యవర్గమును
ఏర్పాటుచేసికొనిరి. అందు నేనొక సభ్యుడనుగా నుంటిని. మొదట అను

కున్నట్లు జమలాపురం కేశవరావుగారిని కార్యదర్శిగా ఏర్పాటు చేసిరి. కార్యస్థానము నారాయణగూడలో తానున్న యింటనే ఒక భాగములో నుంచిరి.

కొన్ని మాసముల తరువాత నర్సింగరావుగారు నేనును వేంసూరు, కల్లూరు, ఖమ్మంలకు వెళ్లి సమావేశములు జరిపి కార్యకర్తలను ప్రోత్సహించితిమి. వరంగలుజిల్లా సంఘమునకు పరచ శ్రీనివాసరావుగారును, తాలూకా సంఘమునకు కొలిపాక వెంకటకిషన్‌రావు గారును అధ్యక్షులుగా నుండిరి. ఖమ్మం సమావేశములో పరిచ్ఛన్న కమ్యూనిస్టులువచ్చి తమభావములనే వెల్లడించిరి. తరువాత 1 నెలరోజులకు నేను శ్రీ నర్సింగరావు గారును కరీంనగరం జిల్లా పర్యటనకు సంకల్పించుకొంటిమి. నర్సింగరావు గారు నావద్దకు హనుమకొండ వచ్చిరి. ప్రత్యేక మోటారును తీసుకొని మొదట హుజూరాబాదు వెళ్లితిమి. అచ్చట శ్రీ గుండవరపు జగన్నాథ రావుగారిని వెంటబెట్టుకొని కరీంనగరం చేరితిమి. అచ్చట వకీలు పెండాల శ్రీనివాసరావుగారింట 4రోజులు అతిథులుగా నుంటిమి. ఒకరోజు కరీంనగరం కార్యకర్తల సమావేశము జరిపి జిల్లా సంఘము నేర్పాటుచేసితిమి. హరిజన పాఠశాల, గ్రంథాలయమును చూచితిమి. తరువాత ఒక్కొక్క రోజు తాలూకా ముఖ్యస్థానములగు శిరిసిళ్ళ, జగిత్యాల, సుల్తానాబాదు, పెద్దపల్లి (ఒకరోజు సుల్తానాబాదు పెద్దపల్లి) కి మోటారుపైన వెళ్ళితిమి. ఆంధ్రోద్యమ నాయకులు కార్యకర్తలు మాకు స్వాగతమిచ్చి సమావేశములు జరిపిరి. ఆహారసమస్యలు, లేవి మొదలగు రైతుసమస్యలను గురించి రైతులతో సంప్రతించితిమి. వారల కష్టములను తెలుసుకొంటిమి. కొన్నిటిని అధికారులకు చెప్పితిమి. ఈవిధముగా కరీంనగరంలో ఆంధ్రోద్యమాభిమానము- కమ్యూనిజంపైన నిరసన వ్యాపింపజేసితిమి. అంతట శ్రీనర్సింగరావుగారు పట్నంవెళ్లిపోయిరి. దీనితరువాత ఇల్లే శ్రీ రంగారెడ్డిగారు నేను ప్రత్యేక మోటారులో విశాఖములకొరకు బయలుదేరితిమి. కరీంనగర్ వరం

గల్ సూబాలోనిదే గనుక నాకును ఆజిల్లాలో కక్షిదారులు ఎక్కువగ నుండిరి. శ్రీ రంగారెడ్డి పలుకుబడి కూడా బాగా ఉండెడిది. శ్రీ గుండవరపు జగన్నాధరావుగారిని వెంటనుంచుకొని కరీంనగర్, సిరిశిల్ల, జగిత్యాల, మెట్టపల్లి, సుల్తానాబాదులకు పెద్దపెల్లికి వెళ్ళితిమి. స్థానిక ప్రముఖులు విరాళముల నిచ్చుటకు వాగ్దానముచేసిరి. అందు కొంత నగదు రూపకముగా వసూలయ్యెను. ఈవిధముగా మొదట ప్రచారమునకును, రెండవ సారి ఆర్థికసహాయమునకును కరీంనగర్ జిల్లాలో సంచారముచేసితిమి. పర్యటన జయప్రదముగానే సాగినది. ఇట్లే వరంగలు, ఖాలు తాలూకాలలో కూడా శ్రీరంగారెడ్డి నర్సింగరావుగార్లు నేను కలసితిరిగితిమి. ఇక్కడ కూడా ఆర్థిక సహాయము చాలా లభించెను. సంవత్సర కాలము పూర్తిఅయినది. మధ్యకాలమున జరిగిన కార్యవర్గసభలకు వెళ్ళుచుంటిని. జరిగిన కార్యక్రమము యింతవరకు ఆంధ్రోద్యమ చరిత్రలో వ్రాయబడియే యున్నది. అనుకూల మాటపరికారము కంది కార్యములో 13వ ఆంధ్ర మహాసభ శ్రీ జమలాపురం కేశవరావుగారి అధ్యక్షతన జరిగెను. నేను స్థాయిసంఘ సభ్యుడనుగా సభకువెళ్లితిని. మూడవరోజున శ్రీ కోదాడ నారాయణరావుగారు ఒక కరపత్రమును చదివిరి. అందు 12వ సభ జరిపి నడిపిన శ్రీ రంగారెడ్డి నర్సింగరావుగార్ల పైనను నాపైనను దూషణలతో నిండియుండెను. అందుకు కేశవరావుగారు విచారమును వెలిబుచ్చెను. వృద్ధ యువక అతివాద మితవాద పరస్పరారోపణలతో ద్వేషములు పెంచుకొని బహునాయకత్వముతో ఉద్యమపతనమునకు కాలము వచ్చిన దనుకొంటిమి. శ్రీ నర్సింగరావు, రంగారెడ్డిగార్లు ప్రత్యుత్తర మిచ్చిరి. వాటి వివరములు అనవసరమని వ్రాయలేదు. ఆపూట నేను బయలుదేరి వరంగలుకు చేరితిని. ఆసంవత్సరము నా సేవకూడా యథోచితముగానే ఉండెను.

స్టేటు కాంగ్రెస్

1946 సంవత్సరమున నిజాం ప్రభుత్వము వారు భయముమాని స్టేటు కాంగ్రెస్ పేరుతో రాజకీయఉద్యమము నడతరాదనే నిషేదమును తొలగించిరి. అంతట ఆంధ్రమహారాష్ట్ర కర్ణాటప్రాంతీయ మహాసభల కార్యవర్గసభ్యులు సమావేశమై తాత్కాలికముగా శ్రీ బూర్గుల రామకృష్ణారావుగారి అధ్యక్షతన స్టేటు కాంగ్రెస్ రాజకీయ సంస్థను పరితిష్టచేసితిమి. శ్రీ రావి నారాయణరెడ్డి పార్టివారు తమదే ఆంధ్రమహాసభగా గ్రహించమనికోరిరి. గాని త్రైప్రాంతిక సభ్యులు ఏకగ్రీవముగా దానిని నిరాకరించి నారాయణగూడాలో ఆఫీసుపెట్టి నడుపుచున్నది ఆంధ్రమహాసభయని స్థిరపరచిరి. తరువాత కొలదిరోజులకు మూడుప్రాంతీయ సభల స్థాయిసంఘ సభ్యులచేత అధ్యక్షుని యెన్నుకొనవలెనని నిర్ణయించిరి. తెలంగాణ మున 8 జిల్లాలున్నవి గనుక సభ్యులసంఖ్య యెక్కువగాని యువకతత్వము పెరిగిపోయినది. సహజముగా మహారాష్ట్రులలోని ఏకైకనాయక తత్వము ఆంధ్రులలోని బహునాయకతత్వము కలదని అందరికి తెలిసినవిషయమే. గనుక ఆ యెన్నికలలో 13 అధిక ఓట్లుస్వామి రామానందతీర్థగారు యెన్నుకొనబడిరి. పోటీచేసిన తెలంగాణానాయకుడు శ్రీ రామకృష్ణారావుగారు యువకుడుకాదు గనుక అధ్యక్షుడు కాజాలకపోయెను. తెలంగాణాలో మ్యూనిస్టుపార్టి యువకపార్టి. బ్రాహ్మణ బ్రాహ్మణేతర పార్టిలేకుండి వచో తెలంగాణా మేమాశించినగత అభివృద్ధికి రాగలుగునని నావిశ్వాసము. మొత్తంనిూద చల్లనిపద్ధతులతో స్థాపింపబడి ఒడుదుడుకులు లేకుండా 17 కాలములుపనిచేసి చైతన్యముకలిగించి ప్రజలను స్వాతంత్ర్య వాంఛాపూరితులుగా సిద్ధపరచిన ఆంధ్రమహాసభ స్టేటు కాంగ్రెసులో లీనమై తనవిభ్యక్తముగా నుండగలదు. తెలంగాణ అభ్యుదయమునకు ఆంధ్రోద్యమే మూలాధారము.

హైదాబాదు ప్రథమ స్టేట్ కాంగ్రెస్ మహాసభ శ్రీ స్వామి రామానందతీర్థగారి అధ్యక్షతన 1947 సం॥ర జరుపబడెను. ఆమహాస భకు పూర్వమునుండియు రాజ్యాంగ సంస్కరణలు బాధ్యతాయుత ప్రభు త్వము కావలెననెడి తీర్మానములు బహునమ్రతగా ప్రార్థనాపూర్వకముగా జరుగుచుండెడివి. గాని బ్రిటిషువారు ఇండియాను వదలివెళ్ళినారుగనుక హైదాబాదు స్వతంత్ర రాజ్యముగా నుండవలెనని నైజాంగారును యిత్తె హాదుల్ ముస్లిమీన్ ముస్లింలీగు వారలును భావించుచుండిరి. గాని ప్రజ లుదానికి వ్యతిరేకముగా నుండిరి. ప్రథమ స్టేటు కాంగ్రెసు మహాసభలో తీవ్రముగా చర్చలుజరిగెను. యావద్భారత ప్రజలకు స్వాతంత్ర్యమిచ్చి వెళ్ళ దరు గనుక అట్టి స్వతంత్రము హైదాబాదు ప్రజలకుకూడా లభించునని యును, బాధ్యతాయుత ప్రభుత్వము నేర్పాటుచేయుట మంచిదనియును దేశీయరాజులు ముఖ్యముగా నిజాం ప్రభువు రాజ్యమును వప్పగింతపెట్టి వెళ్ళినా బ్రిటిషు ప్రభుత్వముకు ప్రతినిధి ననుకొని నిరంకుశ ప్రభుత్వము చలాయింపజాలడనియును సహేతుకముగా చర్చలు జరుపబడియె. భారత ప్రజలతోపాటు హైదాబాదు ప్రజలుకూడా స్వాతంత్ర్యమును అనుభ వించగలరని తీర్మానము ప్రవేశపెట్టబడెను. ఈ తీర్మాన ప్రతిపాదకులు శ్రీ బూర్గుల రామకృష్ణారావుగారు వినియోగించిన ఈ కింది శబ్దములు భవిష్యత్తును తెలుపుచుండెను. అవియొక జ్యోతిష్యమువలె యథార్థము లైనవి.

వత్తిడివచ్చుటచే యుద్ధమువచ్చును. మరియొక మహారాష్ట్రన్యాయ వాది మహారాజా మా హితమును వినుము. లేదేని యివి ఆఖరురోజులనికొన వలసి వచ్చును. వాంఛలుచూస్తె తుదికాలముగానే కనబడు చున్నవనెను. ఈమహా సభానంతరము 3 ప్రధాన రాజకీయ పక్షములు బయలుదేరినవి- ఒకటి స్టేటుకాంగ్రెసు రెండవది రజాకార్ ఉద్యమము. మూడవది కమ్యూ నిష్టు పార్టి. కాంగ్రెసులో ఒకపార్టి శ్రీ స్వామి రామానందతీర్థ యునక

పార్టీకి చెందినది. రెండవది శ్రీరామకృష్ణారావుగారి వృద్ధపార్టివారిది. రాజకీయ పార్టీలు విప్లవ సిద్ధాంతములపై తమ కార్యక్రమమును నడుపు చుండిరి. హత్యలు, దోపిడీలు, దౌర్జన్యములు, మానభంగములు విధ్వంసచర్యలు ప్రబలుటచే ప్రజలు నానాకష్టములపాల్పడి దేశభ్రష్టులు కావలసివచ్చెను. వాటిని సందర్భానుసారముగా అచ్చట వ్రాసితిని. వృద్ధకాంగ్రెసు వాదులు అనగా ఆంధ్రోద్యమ నాయకులు మాత్రము సత్య అహింసా సిద్ధాంతములనే నమ్మియుండి కాంగ్రెసు కార్యక్రమమును సాగించుచుండిరి.

స్టేటు కాంగ్రెసు తరువాత తటస్థించిన రాజకీయ పరిస్థితులు చరిత్రాంశములుగా నుండగలవని ప్రత్యేకముగాను వివరముగాను వ్రాసితిని.

ప్రకరణము ౧౪

వరంగల్ మూడవ దురంతము
(మొగిలయ్య హత్య)

కాంగ్రెసు మీద నిషేధము పోయినది. స్టేటు కాంగ్రెసు స్థాపించ బడినది. 1946వ సంవత్సరమున భారతీయ ప్రభుత్వములో కొందరు హిందూముస్లిం నాయకులను మంత్రులుగా నియమించుకొనిరి. భారత దేశ మును భారతీయులకు ఒప్పగింతపెట్టుట నిర్ణయింపబడెను. ఆ కారణమున హాయిదాబాదు ప్రజలలో స్వాతంత్ర్యము వచ్చినదని ఉత్సాహము రేకెత్తెను. అచ్చటచ్చట భారత త్రివర్ణపతాకములను నిలిపి జండావందనములు చేయుచుండిరి. అవి వరంగల్ ప్రాంతములోకూడా అచ్చటచ్చట జండా వందనములు ప్రారంభింపబడెను. 1947వ సంవత్సరము జూలైప్రారంభ మున ఒకటి రెండు పర్యాయములు వరంగల్ కోటలో సమావేశము జరిపి జండావందనము చేయుచువచ్చిరి. దానికి చాలామంది హిందూ ప్రజలు వచ్చేవారు. ఈసమావేశములో శ్రీ రాజలింగం హయగ్రీవాచారి చందర్ మౌళీశ్వరరావుగార్లను మరికొందరు విద్యార్థికులు కూడ నుండిరి. ఇదిముస్లి ములకిష్టములేదు. వారు సహించలేకపోయిరి. జులై మాసాంతమున హిం దువులు జండావందనమునకై వరంగల్ ఖిల్లా గ్రామములో సమావేశమైరి. దీనిని ప్రతిఘటించుటకు శంభునిపేట ఖిలావరంగల్‌లోని కొందరు ముస్లి ములు ఆయుధములతో ఈచోటుకు వచ్చిపడిరి. అక్కడ సమావేశమైన ఖిలా కాపురస్తులలో ముఖ్యులు బత్తిని రామస్వామి అయిన సోదరుడు మొగిలయ్య అనే వారుండిరి. మొగిలయ్యకూడా కర్రికత్తితో సాముచేయ గలవాడే గాని నిరాయుధముగా నుండెను. ధైర్యముతో ముస్లిముగుంపును ఎదుర్కొనెను. గాని ముస్లిములలో లకిడి పహిల్వాన్ చేతిలో ఈటెయుం డెను. ఆ ఈటెతో మొగిలయ్య ఛాతీపైన పొడిచెను మరికొందరు ముస్లి

ములు రామస్వామి ముక్కుపైనను యితరచోట్లను గాయపరచిరి. ఈ భీభత్సమునుచూచి విద్యాధికులైన శ్రీ రాజలింగం హయగ్రీవాచారి చందర్ మౌళీశ్వరరావు మొదలగువారు మరికొందరును ఇండ్లలోనుంచి వెనుకమార్గములు తప్పించుకొని పారిపోయిరి. మొగిలయ్య మరణమువలన అలజడిఎక్కువై గ్రామ సర్పంచులందరు గుమికూడిరి. అంతట ముస్లిములు కూడా పారిపోయిరి. పోలీసులువచ్చి రక్షణ బందోబస్తు చేయుచుండిరి. కలెక్టరుమొదలగు అధికారులుకూడా ఖిలా గ్రామమునకు వెళ్లివచ్చినాని తెలిసినది. దారిలో హబీబుద్దిను కలెక్టరుగారికి హంతకుడైన లకిడీ పహిల్వాను కలిసినాడట. సంగతి తెలిసి మనసులో యిష్టమే గనుక హంతకుడికి తానేసలాముచేసినాడని ఒక ఆరోపణ చేయబడినది. నేనట్లు చేయలేదని యెప్పుడో కలసినప్పుడు హబీబుద్దీన్ గారు నాతో చెప్పిరి. నిజానిజములు నేను నిర్ణయించజాలను.

ఆరోజు ఊరంతయు భయభ్రాంతముతో నుండెను. నేనుగ్రామాంతరము వెళ్ళియుంటిని. మరురోజు వచ్చితిని. ఈ వార్తవినగానే ఉదయం 8 గం॥ కలెక్టరుగారి వద్దకు వెళ్ళితిని. అప్పుడు D.S.P. కూడావచ్చిరి. D.S.P. వానితో మీ కాంగ్రేసువారు ఊరేగింపులు, ఉత్సవములుతీసి ఆవేశము రెచ్చగొట్టుచున్నారు. అందువల్ల ఈ హత్య జరిగినది అని నేనము ఆరోపించిచెప్పెను. నేను వారితో మా కాంగ్రేసు కార్యకర్తలు పరిభుత్వాజ్ఞకు విరుద్ధముగా నడిచినట్లయితే వారిని పోలీసువారు అరెస్టు చేయవలసియుండెను. గాని ముస్లింపరిజలు పరితీకారము తీసికొనుట విరుద్ధము. ఇందువలన పోలీసుయొక్క బలహీనతయే వెల్లడియగునని చెప్పితిని. మేముభయములు మాట్లాడుచుండగా సివిల్ సర్జన్ వచ్చెను. వన్ను పోలీసువారు శవపరీక్ష చేయుమని కోరుచున్నారు. నాసద్దకు వారు శవమును పంపజాలకున్నారు. నేను అక్కడికి వెళ్లజాలకున్నాను. వేలాది హిందువులు ఆవేశముతో దెబ్బలాడుటకు సిద్ధముగా నున్నారని D.S P.తో చెప్పిరి ఇంతలో కలె

క్టరుగారు లోపలినుండి బయటికివచ్చిరి. వారు రాగానే సివిల్ సర్జన్ మరల ఇదేవిషయమును వారితో చెప్పిరి. కలెక్టరు పోస్టుమార్టం అవసరమా అని నన్ను ప్రశ్నించెను. నేను హంతకుని అరెస్టుచేసి కేసు నడుపదలచుకున్న చో పోస్టుమార్టము అవసరము గాని, చర్యతీసికోలేని పక్షములో పోస్టు మార్టం వృథా అని అంటిని. కలెక్టరు తప్పక కేసు పెట్టెదమని చెప్పెను. తరువాత స్థానిక పరిస్థితులు కలెక్టరుని మీరు వెళ్ళి శవపరీక్ష చేయించు మని నన్నుకోరిరి. నేను అందుకు అంగీకరించితిని. నేను D. S. P. సివిల్ సర్జన్ హాజరుకొండ సివిల్ హాస్పటలుకువచ్చి అదివరకు గాయపడి ఆసు పత్రిలో చేర్చబడిన, చనిపోయిన మొగిలయ్య అన్న రామస్వామిని మోటా రుపైన తీసికొని వరంగలుకోటలో నున్న రామస్వామి ఇంటివద్దకు వెళ్లి తిమి. మొగిలయ్య శవమున్న చోటికి నేనును, రామస్వామియు వెళ్ళితిమి. పోలీసు వారిని దూరముగానే ఉంచితిమి. బంధువులందరు ఏడ్చుచుండిరి. వారినందరిని ఓదార్చి హత్యచేసిన వానిమీద కేసుపెట్టి శిక్ష విధించుటకు ప్రయత్నముచేయుదుము. దానికొఱకు శవపరీక్ష కావలెనంటిని. తల్లి మొద లగు వారు శవమును కోసి కుక్కల నక్కలపాలు చేసెదరనిరి. మొగిలయ్య తల్లితోను, భార్యతోను ఇతర బంధువులతోను బాగా నచ్చచెప్పి నేను శవ పరీక్ష చేయించి వెంటనే శవమును మీకప్పగింత పెట్టించెదనని నమ్మకంగా చెప్పితిని. వారు నాయందుగల విశ్వాసముతో బంధువులలో కొందరు శవ మును తీసికొని ఒకఫర్లాంగు దూరములోనున్న వేపచెట్టువద్దకువచ్చి నాకు వప్పగింతపెట్టిరి. నేను శవమువద్ద ఉంటిని. సివిల్ సర్జను, కాంపౌండరు మాత్రమే శవమున్నచోటికువచ్చి గాయపడినచోటును, మరికొన్ని చోట్లను తోసి పరీక్షించిరి. మొగిలయ్య మరణము కత్తిపోటువలననే జరిగినదని సివిల్ సర్జనుగారు వ్రాసుకొనిరి. పోలీసులు D. S. P. గారిని దూరముగానే ఉంచితిమి. కోసినభాగమును కుట్టించి శవమును దహనము చేసికొనుటకు మొగిలయ్య బంధువులకు వప్పగింతపెట్టించి వారితో శలవుతీసికొని నేను ఇంటికి వచ్చితిని.

ఈ సంగతిని వెంకటనే హైదారాబాదు నాయకులకు తెలిపితిని. రెండవరోజుననో, మూడవరోజుననో శ్రీ రామకృష్ణారావుగారు, రంగారెడ్డిగార్లు హనుమకొండకు వచ్చిరి. వారిని తీసికొనివెళ్ళి జిల్లావరంగలులో ముఖ్యప్రదేశములన్నింటిని చూపించి ప్రజలకు ధైర్యముచెప్పి వచ్చితిమి. ఖిలావరంగలు జనసంఖ్య షుమారు 7000/- వరకుండును. అందులో హిందువులసంఖ్య చాలాఎక్కువ. హిందువులు ప్రతీకారము తీసికొంటారని ప్రభుత్వమునకును, ముస్లింలకును భయము అందువలన ఒకశాంతి కమిటీ ఏర్పాటు చేయబడెను. అందులో నేనుకూడా సభ్యుడుగా నియమింపబడితిని. మధ్యమధ్యవెళ్ళి ఖిల్లావరంగల్ పేరులతోకలసి విచారించి వచ్చుచుండేవాడను. ఈ ఉదంతమును పురస్కరించుకొని శ్రీ M.S. రాజలింగం రామస్వామి హయగ్రీవాచారి కాళోజి నారాయణరావుగార్లను నాయకు కొందరు ముస్లిములు హైదారాబాదునుంచి వరంగలుకు కొన్నిమాసములవరకు రాకూడదని నిషేధాజ్ఞ జారీచేయబడెను. దానిని తొలగించమని నేను శాంతిసభలో ప్రతిపాదించితిని. అది అంగీకరించబడి ప్రభుత్వమునకు పంపబడెను. ప్రభుత్వమువారు సవతితల్లి ప్రేమతో ఆలస్యము చేసి నిర్ణీతకాలమునకు ఒక వారంరోజులముందు నిషేధాజ్ఞ తొలగించబడినట్లు ఉత్తర్వు జారీచేసిరి. ఇందువలన నాతో మాటదక్కినది. శ్రీ రాజలింగం ప్రభృతులకు క్రియాపూర్వక లాభములేక పోయినది. అందువలన ఈర్ష్యాయితి మాకక్కరలేదు పూర్తిరోజులు గడిపియే ఇంటికివచ్చెదమనిరి. అన్నిచోట్లను హిందూముస్లింల కొట్లాటలు పెచ్చు పెరుగుచుండెను. ఒక పర్యాయము జిల్లావరంగలులో ప్రత్యేక పోలీసుసిబ్బంది ఏర్పాటు చేసితిమనిన్నీ దానిఖర్చు 5000/- రూపాయలు హిందూప్రజలవల్ల వసూలు చేసెదమనిన్నీ సమస్యతేబడెను. దానికి నేను ప్రతిఘటించితిని. ఒక హెడ్ కానిస్టేబుల్ 10 మంది జవానులు నానిరాసీగా యిచ్చినట్లయిన శాంతిభద్రతల భారము నేను వహించెదనని చెప్పితిని. ఇట్లుకాదేని హిందూ ప్రజలు ప్లేగుసమయంలో వలె గ్రామాంతరమందు గుడిసెలువేసికొని రాత్రు

లయందు నివసించెదరనియును వారి ఆస్తులను కాపాడే బాధ్యత పోలీసు వారియందే ఉండగలదనియును చెప్పితిని. కలెక్టరు, D.S.P. దీనిని విరమించుకొనిరి.

ఒక పర్యాయము శ్రీ పరికాశం పంతులుగారు, కాళేశ్వరరావుపంతులుగారు మొదలగు నాయకులు ఎక్సుప్రెస్సులో ఢిల్లీవెళ్లుచుండిరి. 200 మంది పరిజలును, నేనును ఖాజీపేట స్టేషనులో వారిని సందర్శించితిమి. సి.ఐ.డి. పోలీసు మావెంటనే ఉన్నది కనుక పరికాశంగారితో రహస్యంగా అప్పుడు హయిదాబాదు పరిధానిగాఉన్న మిర్జాయిస్మాయిలుతో తాము చెప్పగలిగెదరా అని వారిని కోరితిని. అందుకు పరికాశంగారు 'మిర్జా మనుషటివాడే నని అనుకున్నావా' అని నాకు బదులుచెప్పెను. గ్రహించి ఊరకుంటిని. ఖిలాపరిజలు ధైర్యముతెచ్చుకొని తమరక్షణ తాము చేసుకొనగలిగిరి. మరికొన్ని రోజులకు పరకాలలో ఇస్లాం హిందూ మహమ్మదీయుల మధ్య పోట్లాట జరిగెను. చాలామంది హిందువులకు దెబ్బలుతగిలెను, కొందరు మరణించిరి. దానికి ఒకటిరెండు రోజుల తర్వాత హుజూరాబాదులో సర్కిల్ ఇన్స్పెక్టరుకును, పరిజలకును పెద్దఘర్షణ జరిగెను. నాకుతెలియగానే పరకాలవెళ్ళి పరిజల నాయకుడైన కేశవరెడ్డిగారితో మాటాడి సంగతులు తెలిసికొని హుజూరాబాదు వెళ్లితిని. అక్కడ సంగతులను కూడా తెలుసుకొని హయిదాబాదు మిత్రులకు తెలియజేసితిని. వెంటనే రామకృష్ణారావు, రంగారెడ్డిగార్లు వచ్చిరి. మొదట వైద్యశాలలో గాయపడి చికిత్సపొందుతున్న పరకాలవారిని సివిల్ సర్జన్ అనుమతిపొంది చూచితిని తరువాత మేము ముగ్గురము హుజూరాబాదు వెళ్ళి కొందరు పరిజలతోను, తహసీలుదారుతోను విచారించి అక్కడి సంగతులు తెలిసికొని వచ్చితిమి. మేము పరిజలకు ధైర్యముచెప్పుటయు, విచారణాంశములను ఉన్నతాధికారులకు తెలుపుటయు చేయుచుంటిమి. అధికారులు శాంతివచనములు చెప్పినను క్రియాపూర్వకముగా సహాయము ఏమియు చేయకుండిరి. మేముపరా

మర్మచేసి వచ్చుటవలన ప్రజలలో ధైర్యము ఉత్సాహము కలిగి ఆత్మ రక్షణకు సిద్ధపడుచుండిరి. దీని తరువాత కొన్నిమాసములకు అప్పుడు ప్రధాన మంత్రిగనున్న సర్ మిర్జా యిస్మాయిల్ గారు వరంగలు విచ్చేసిరి. అప్పుడు వరంగలులోని అందు ముఖ్యముగా యువకన్యాయవాదులు సమావేశమై, యిచ్చట రజాకారు దురంతములు, అధికారుల ఉపేక్ష వివరముగా వ్రాసి దానిని సమర్పించుటకు నన్ను సర్ మిర్జా దగ్గరకు వెళ్లుమనిరి. ఆ ప్రకారం నేను కేశవరెడ్డి గారును వెళ్ళితిమి. ఆ ఆర్జీని సమర్పించితిమి. కేశవరెడ్డి గారు చదివి వినిపించిరి. హబీబొద్దీను కలెక్టరుకూడా అచ్చటనే యుండిరి. సర్ మిర్జాగారు కొంచెముసేపు నాతో విషయములను గురించి చర్చించెను. ఇంతలో యిత్తెహాముల్ ముస్లిం నాయకులును రజాకారు మూమెంటు కార్యకర్తలైన అబ్దుల్ అలీం, ఖుర్బాన్ అహమదు, అబ్దుల్ సమద్, హబీబుజైలానీ బంజరుదారు మొదలగు కొందరు ముస్లిం ప్రముఖులు విచ్చేసిరి. వారితో కూడా మిర్జాగారు విచారించిరి. విషయములలో చాలాభాగము వారును అంగీకరించిరి. శాంతిమార్గ మేసుని ఆయన ప్రశ్నించెను. అబ్దులుఅలీంగారు లేచి రామకోటేశ్వరరావుగారు ఈ ఊరిలోనేగాక మాన్యాయవాది సంఘములోకూడా ఆయనే పెద్దవాడు. ఆయన శాంతిస్థితీసుకుంటే శాంతికావచ్చునని చెప్పెను. నేను యిప్పటివరకు హిందూ ముస్లింలము ఐకమత్యముతో ఉంటిమి. హిందువులు జ్యేష్ఠసోదరులుగాను, ముస్లింలు కనిష్ట సోదరులుగాను ఉంటూఉంటిమి. న్యాయవాదులలో కూడా అబ్దుల్ అలీంగారు చెప్పినటుల నాయందు హిందూ సోదరులేగాక, ముస్లిం సోదరులు కూడా గౌరవమర్యాదలతో నడచుచున్నారనియును, ఇకముందుకూడా ముస్లిం సోదరులు నాతో సహకారము జరిపినట్లయితే నేను జిల్లాకంతటికి శాంతి భారము వహించెదనియును చెప్పితని. సర్ మిర్జాగారు మీ సంభాషణవిని నేను ఆనందించినాను. మీరందరు మర్యాదగల పెద్దమనుష్యులు, మీతో

నేను కొన్నిగంటలసేపు మాటాడితెనేగాని తృప్తిపడజాలను. రెండు మాసములలో వచ్చి మీకు పూర్తి క్లైం ఇచ్చెదనని చెప్పి శాంతిని కాపాడునని కలెక్టరు వగైరాలకు కూడా చెప్పిరి.

ప్రకరణము ౧౫

రజాకార్ ఉద్యమము

భారత ముస్లింలీగ్ ప్రభావము హైదారాబాదు ముస్లిం ప్రజలపైన కూడాపడినది. ముస్లిములు యిత్తెహాదుల్ ముస్లిమీన్ సంస్థ (ఐక్యముస్లిం సమాజము)ను స్థాపించిరి. దానికి హైదారాబాదులోని ఒకచిన్న జాగీర్దార్ బహుద్దురు యార్జంగ్ అధ్యక్షుడుగానుండి నడుపుచుండిరి. వారు సంఘ బలమునకు ప్రయత్నము చేయుచుండిరి. హైదారాబాదు రాష్ట్రమునకొంత కాలమునుండి ఆర్యసమాజముకూడా పనిచేయుచుండెను. శుద్ధసంఘటన యిత్యాది కార్యక్రమముతో పనిచేయుచుండిరి. ఈఉభయ సంస్థలలో స్పర్ధలు పెరిగిపెరిగి దెబ్బలాటలు, హత్యలవరకు వచ్చెను. యిత్తెహాదుల్ ముస్లిమీన్ సంస్థ స్థాపించినతరువాత తీవ్రదశకు వచ్చెను. ఇది ఇట్లుండ జిన్నాగారి మంత్రోచ్చాటనచే ముస్లింలీగ్ స్థాపించబడెను. ప్రజలు తిరస్కరించినను నేతిబీరకాయవంటి రాజ్యాంగసంస్కరణలు 1349లో అమలులోపెట్టబడెను. అనుభవజ్ఞుడైన సర్ మిర్జాఇస్మాయిల్ ప్రధానిని తొలగించి నవ్వాబ్ చత్తారిని పిలిపించిరి. ముస్లింప్రజలు భారతదేశమును విభజించి

పాకిస్తాను వేరుచేయుటయు రెండు రాజ్యములకు స్వాతంత్ర్యము నిచ్చుటయు తటస్థించిన తరువాత భారతదేశమంతయు పాకిస్తాను కావలెనని యును హైదారాబాదు ముస్లిముల ఆశయమైయుండెను. బహుశః జిన్నా గారి తిరుమంత్రము యిట్లే ఉండవచ్చును. కావున షోలాపూర్ జిల్లాపైన తమజండా కట్టెదమనియును యుద్ధముచేసిన కత్తులను బందరు సముద్రపు వులో కడిగెదమనియును ప్రగల్భములు పలుకుచుండిరి. సైన్యము కావలెను గనుక రజాకార్ ఉద్యమము ప్రారంభించిరి. రజాకార్ అనగా స్వచ్ఛందసైనికుడు అని అర్థము. నవాబ్ చిత్తారిపైన ఈ రజాకారులె దౌర్జన్యముచేసిరి. ఆయన వెళ్ళిపోయెను. రజాకార్ దళనాయకుడు ఖాశిం రజ్వి (ఒక న్యాయవాది) గారును, ప్రధానిగా లాయఖ్లి గారును ఏర్పరుపబడిరి. పరిస్థితులను గమనించి నిజాంగారి కరుణారసమో ఉపేక్షయో, అసమర్థతయో కారణములని చెప్పవలసివచ్చును. ఇందేదియో ప్రజలును చరిత్రకారులు నిర్ణయించగలరు.

స్టేటుకాంగ్రెస్ తరువాత దేశమంతటను దోపిడీలు, హత్యలు, మాన భంగములు జరుపబడినవి. ఈ రజాకార్లు చేసిన దురంతముల వివరించుట నాకవసరములేదు. కాని వరంగలులో జరిగిన దురంతములను వేరొకచోట వ్రాసితిని. 1948 ఆగష్టు నెలనుండి స్టేటుకాంగ్రెస్ పక్షమున సత్యాగ్రహంలు సాగించబడెను. దేశభక్తులు వేరువేరు తేదీలలో సత్యాగ్రహము చేసి జైలులకుపోయిరి. సెప్టెంబరు మాసములో శ్రీ రామకృష్ణారావు, రంగారెడ్డిగారలు హనుమకొండకువచ్చి న్యాయవాదులను మిత్రులను సమావేశపరచిరి. మాలోకొందరిని, జైలుకు వెళ్ళమనికోరిరి. సెప్టెంబరు నెలాఖరుననో అక్టోబరు మొదటివారములోనో నాకొఱకును శ్రీ పరచా రంగారావుగారి కొఱకును ఏర్పాటు చేయబడినది. ఇంకెవ్వరును సిద్ధపడలేదు. వారువెళ్ళినతరువాత కొన్ని సంశయము లుద్భవించినవి. అంతకు మూడు 5 లేక 6 నెలలనుండి నాకు గుండెనొప్పి వచ్చుచున్నది. అది పూర్తిగ

నెమ్మదించలేదు. బహుశ: నాలోకొంత పిరికితనముకలిగి హృదయముపైన ప్రభావము పడియుండవచ్చును. అందుమూలమున నాకు ఆ నొప్పి అధికమై కొంచెము జ్వరముకూడా ప్రారంభించినది. రెండవది వరంగలు అధికార వర్గమునకు నాయందు విశ్వాసముండెడిది. నేను అహింసావాదినని, కలహాములను అణచగలనని వారికి నమ్మకము. దానికి ఈక్రింది విషయము తారాక్ష్యముగాదు.

వరంగల్ నాలుగవ దురంతము (హత్యలు విధ్వంసక చర్యలు) తరువాత పోస్టులో వాకొక ఉత్తరము వచ్చెను. అందులో నిన్ను ఒక తేదీన (15రోజుల తర్వాత) చంపెదమని వ్రాసిరి. ఈవిషయము ఎన్.సి.అయ్యంగారు అను సి.ఐ.డి. ఇన్ స్పెక్టరుగారికి తెలిసి D. S. P. కి తెలిపెను. D.S.P. గారు నాతో రహస్యముగా కలిసి అడిగెను. నిజమని చెప్పితిని. ఎవరు వ్రాసినారో హిందువులా ముస్లిములా అని మరల ప్రశ్నించిరి. అది నాకు తెలియదంటిని. D.S P. గారు మీరు అహింసావాదులు. హిందూ ముస్లిం ఐక్యతకోరేవారని ముస్లింలనమ్మకము. కనుక ముస్లింలు వ్రాయరు అని చెప్పెను. తదుపరి ఆఉత్తరము నాకివ్వమనియును, మీఇంటిపైనరక్షణ బందోబస్తు చేయమందురా అని మరల ప్రశ్నించెను. అందుకు ఉత్తరము ఈయజాలను. రక్షణబందోబస్తు అవసరములేదు అని బదులు చెప్పితిని.

వరంగలు మూడవ దురంతర సమయమున నేను ప్రశాంతముగ మెలిగి లయ్య శవమును తెప్పించి, శవపరీక్షచేయుటలోను, వరంగలు నాల్గవ దురంత సమయమున ఊరుసు కరీమాబాదులోనుండి హిందూముస్లిములమధ్య కొట్లాటలు జరుగకుండ ఆపగలిగితిని. ఈరెండు సమయములలో పోలీసువాసు ఉండిరేకాని వారికేమియు పనికిలుగలేదు. శాంతి ప్రశ్నలతోనే నేను నిర్వహించితిని. ఈసంగతి మా మిత్రులకును, అధికార వర్గమునకును తెలుసును.

ఈ విషయమును గమనించి మా మిత్రులందరు నీవు జైలుకు పోయి నట్లయిన ప్రజలు నిస్సహాయులు కాగలరు. నీవు ఉంటే అధికారులకును, ముస్లిములకును నచ్చజెప్పి ఆపగలవు. కాబట్టి జైలుకు పోవుటకంటె ఉండుటయే మంచిదనిరి. అందుకు నేను శ్రీరంగారెడ్డి రామకృష్ణారావు గార్లకు మాటఇచ్చి ఎట్లు తప్పుకొందుమని అంటిని. దానిపై శ్రీజమలాపురం గోపాలరావుగారు, ఆవంచ వెంకటాద్రిగారును పట్టుంవెళ్ళి శ్రీరంగారెడ్డి, రామకృష్ణారావుగారలతోచెప్పి నీ జైలుసంకల్పమును ఆపుటకు శలవుతెచ్చెదమని చెప్పి పట్టుం వెళ్లిరి. ఆప్రకారము వారుభయులు శ్రీ రంగారెడ్డి, రామకృష్ణ రావుగారలతోచెప్పగా ఈవిషయమును మీరే నిర్ణయించుకొనవచ్చునని సెలవిచ్చిరి. దానిపైన నేనును శ్రీ పరచా రంగారావుగారును కొంతకాలము తరువాత పరిస్థితులనుబట్టి నిర్ణయించుకొనవచ్చునని జైలుకు వెళ్ళకుంటిమి. ఇది నాజీవితములో ఒక కళంకము కావచ్చునని హృదయమున బాధించుచున్నది. వరంగలులో 1948 జులై నెలలో జరిగిన విధ్వంసకాండ తరువాత స్థానిక పెద్దఅధికారి నిష్పక్షపాతియైన వాడుండవలెనని ప్రయత్నించితిమి. నాకును, రివిన్యూమంత్రి ఖురేషిగారికిని పొతస్నేహముండెడిది. ఆకారణమున వారికిని నాకును యింకొక పెద్దపనిపి ద్వారా సంప్రదింపులు జరిగెను. ఇదివరకు ఇక్కడ నిష్పక్షపాతముగా సూబేదారుగా నుండి పనిచేసివెళ్లిన హబీబుమహమ్మదు గారిని మరల సూబేదారుగా పంపుమని తెలిపితిని. మొత్తంమీద హబీబుమహమ్మదుగారే సూబేదారుగా వచ్చెను. రాగానే ఆయన నావద్దకువచ్చి పరిస్థితులను విచారించెను. వరంగల్ విధ్వంసకాండ అనంతరము వరంగల్ వర్తకులు భీతిచెంది బయటకు వెళ్లిపోయిరి. సువర్ణరజితములు లక్షలాది ధనముతో బయటవెళ్లిపోయినాగ్రామములు ఖాళీఅగుచున్నవి. ప్రజలు ధనముపోయిన తరవాత ప్రభుత్వమెందుకని వారికి చెప్పితిని. మీ సహకారము ఉంటే బందోబస్తు చేస్తానని సూబేదారు చెప్పెను. మీతోపాటు వరంగలు బజారులో పక్కవేసికొని పడుకొనుటకు సిద్ధముగా నున్నానని వారితో గట్టిగా చెప్పితిని.

బహుశ: కార్తీకమాసములో ఏవో శలవులు వచ్చేను. నేనుజుజ్జూరు వెళ్ళితిని. అచ్చటనుంచి నీలికుర్తిపంటను చూచుటకు నౌకరును (శౌరిదార్) ను వెండబెట్టుకొని బయలుదేరి ఖమ్మంలో బస్సునెక్కితిని. అందులో ఇద్దరు పోలీసు జవానులుండిరి. బస్సు పాత్లపాటివద్దకు చేరగానే సుమారు 50 మంది కఱ్ఱలతోవచ్చిరి. వారిలో 3, 4 తుపాకులు, రివాల్వ్‌రులు ఉన్నట్లు జ్ఞాపకము. వారు బస్సున్డ్రైవరుపైన తుపాకులుకాల్చిరి. బస్సును ఆపుమనిరి. బస్సు ఆగిపోయినది. పర్యాణీకులను దిగుమనిరి. మేము గిదితిమి. అందొకడు సిక్కుపలె కనుపడెను. నాకు సలాంచేసెను. నేనుభయముతో నుంటిని గనుక గుర్తించజాలకపోతిని. పర్యాణీకులు నలుదిశలు పరుగెత్తిరి. నేను దక్షిణదిశగా 50 గజముల దూరము పోతిని. అక్కడ ఉన్న ఒకడు అటుపోవద్దనెను. ఉత్తరము తిరిగితిని. తూర్పుదిశకుపరుగెత్తుచున్న పోలీసుజవానులపైన రివాల్వరుకాల్చి చంపివేసిరి. బస్సును మంటపెట్టిరి. మంటయుండుచున్నది. భయముకు బదులు ఆశ్చర్యము వచ్చెను. బస్సున్పైన నాబెడ్డింగు ఉన్నదంటిని. ఆసిక్కునిన్ని యింకొకడికి చేతితో యిషారా చేసెను. ఆంతట ఒకడుపైకెక్కి నా బెడ్డింగును క్రిందపడవేసెను. అంతేగాక పర్యాణీకుల మూటలనుకూడ క్రిందపడవేసెను. దీనిని చూచి ఇది రజాకారుల చర్య కాదు. కమ్యూనిస్టుల చర్యఅని ఊహించితిని ఉత్తరదిశకు తిరుగగానే బస్బుకండక్టరు కన్ను చాతిపైన దెబ్బకొట్టి సుమారు 80, 90 రూపాయలు తీసుకొన్నారనెను. కీసర వాసుదేవరెడ్డి అనే మిత్రుడు నావెంట ఉండెను. నాబెడ్డింగు నానౌకరు తీసికొనెను. మేము కొందరము ఉత్తరదిశగా ఉన్న గ్రామములవైపు నడచితిమి. రాత్రియినది. వరిపొలముల బురదలోనుంచినడచి పాత్లపాడుచేరి పటేలు యింటికిపోతిమి. మాకు పురుషోత్తమాయగూడెం వరకు బండి యివ్వమంటిని- ఆ పటేలు నన్నెరుగును గనుక బండియిచ్చెదనని తెప్పించెను. నాకు కొంత మజ్జిగ యిచ్చెను. ఆబండినెక్కి నేనును వాసుదేవరెడ్డిగారును పురుషోత్త

మాయగూడెం రాత్రి 9 గంటలకు వెళ్ళితిమి. అచ్చట వారి బంధువులు నూకల రఘునాధరెడ్డిగారింట రాత్రి ఉండితిమి. ఉదయమున రెడ్డిగారు నేను డబ్బు వెండిబంగారములతో యిచ్చట ఉండుట మంచిదికాదు రేపే బయలుదేరి కుటుంబయుక్తముగా బెజవాడలో నుండెదననెను. మరురోజు రెడ్డిగారి బలవంతముపైన వారితోటలో వంటచేసికొని భోజనంచేసి వారిచ్చిన బండిపైన మానుకోట చేరితిని. అచ్చట చాలామంది అధికారులు, వకీళ్ళు పోలీసువారు కలిసి విషయములను తెలుసుకొనిరి. కొందరుదొగ్గన్యపరులగు కమ్యూనిస్టులనియును, కొందరు విప్లవవాదులగు కాంగ్రెసువారని యును పలువిధముల మాట్లాడిరి. మరురోజు సాయంత్రం రైలులోబయలుదేరి యెర్రిపాలెం చేరితిని.

రాత్రి 7 గంటలయినది నాకచ్చడంబండి స్టేషనుకువచ్చి యుండెను. ఆబండిమీద జమలాపురం నారాయణరావు గారింటికివచ్చితిని. బందువుడయినను నన్ను రాత్రికి ఉండమునేదానికి బదులు బావా! నీవు నీవుఉంటే మంచిదో పోతే మంచిదో ఏమిఅనలేకున్నాను. ఎందుకనగా 9 గంటలనుంచి సాయుధులగు ముస్లిం రజాకారులు గ్రామములో తిరుగుతారు. నీబండి, యెడ్లు నౌకర్లు వీధిలో ఉండవలసివచ్చును. వారికి అపాయము రావచ్చుననెను. వెళ్ళెదనని బయలుదేరితిని. నాకోడలి అన్న వెంకటాద్రివు కుటుంబయుక్తముగా అంతకుముందే లేచివెళ్ళెను. దారిలో మా మరదలింటివద్దకు వచ్చితిని. ఆమెయు, కేశవరావు తమ్ముడు నారాయణరావు యిల్లువిడచి వెళ్ళుటకు సామాను బయటపెట్టుకొని కూర్చుండిరి. త్వరగావెళ్ళుటయే మంచిదనుకొంటిని. నాయెడ్లు గుఱ్ఱమువలె నడచినవి. ఒకనౌకరు బండితోలుచుండెను. యువకుడగు యింకొకనౌకరు ముందు పరుగెత్తుచుండెను. $1\frac{1}{2}$ మైలు దూరము పరుగెత్తి వైజాం పరిహద్దుచేరి నిర్భయులమైతిమి. ఇంతలో ఈకాన్యమూలనుండి 7, 8 మంది మనుష్యులు మావైపు వచ్చుచుండిరి. వారినిచూచి రజాకార్లని భయపడితిని. వారు

నైజాం గ్రామములలో జొన్నలుచౌకగా కొనుకొని వెళ్ళుచుండిరి. రెండుమార్గములు కలియుచోటు సమీపించుచుండెను. ఆ వచ్చేవారికిని ఒక భయమువెంట నంటియుండెను. అదేమనగా నైజాంనుండి కరోడ్డిరి లేకుండా ఏసరుకు తీసుకొని పోకూడదు. ఇంతేగాక ధాన్యముకు కంట్రోల్ ఆడర్సు ఉండెను. బండిలోనున్న నన్ను కరోడ్డిరి లేక రివన్యూ అధికారినని వారి భ్రమయుండెను. ఉభయులము సమీపించితిమి. నేను ధైర్యముచేసి ఏపూరుమోది అని అడిగితిని. మాది నరసన్నపాలెం అని నెమ్మదిగాచెప్పిరి. ఆఊరు మా జుజ్జూరు సమీపమున నుండుటయు గ్రామస్తులందరు నన్నెరిగినవారె గనుక చనువుతో "యెవరోయిమీరు" అంటిని. మా పేర్లు ఫలాన అని బిగ్గరగాచెప్పిరి. ఒకరిని ఒకరము తెలిసికొని నిర్భయముగా జుజ్జూరు వెళ్ళితిమి. యెజ్జుపాలెం ముస్లింలబంధువులు కొందరు యెర్రిపాలెంలో మా బంధువుల నౌకరులు కొందరు వారిభూములను దున్నెరైతులు కొందరు నాకు క్లయింట్లుగానుండి ఉపకారము పొందినవారు. అయినను ఆరోజు వారికి నేను భయపడుట కాలనుహత్తుగాని మరేమికాదని వేరుగా చెప్ప నక్కరలేదు.

రజాకార్లకు స్థానికాధికారుల ప్రోత్సాహము సహాయము ఉండెడిది. జిల్లా తాలూకా సంఘములలో ముస్లిం న్యాయవాదులు నాయకులుగా నుండేవారు.

నైజాంగారికి స్వాతంత్ర్యవాంఛకలిగినప్పటినుండియే స్వచ్ఛంద సైని (రజాకారులు) కుల సంఖ్యాబలం అధికమగుచుండెను. ఆయుధములు సిడ్నికాటన్ అనే ఆంగ్లేయుడు సప్లయి చేసెను. రజాకార్లకు ఆయుధములుకూడా యివ్వబడుచుండెను. రజాకారులు చెలరేగి యిష్టమువచ్చినట్లు దోపిడీలు, హత్యలు, మానభంగములు చేయుచుండిరి.

రాజ్యమును లాంగచీయుటకు వివిధ రాజకీయపార్టీలుకూడా విప్లవ

కార్య కలాపములను సాగించుచుండిరి. గాని వారు మానభంగములు చేయ లేదు. రజాకార్లు వారి నెదుర్కొనవలెననెడి మిషతో వీరవిహారములు సలుపుచుండిరి. వాటి వివరములు అనవసరము. గాని 1. గుర్తూరు సోమ వరం అనేచోట యిదే మిషతో 12 మందిని వరుసగా నిలబెట్టి 30 కి ఒక గుండుతోకొట్టి చంపిరి. కొందరి స్త్రీలను దిగంబరులనుచేసి మూటలు నెత్తినపెట్టి పోలీసు స్టేషనుకు తీసికొనిపోయిరి. వీనికి అధికారుల యిషారా ఉన్నదన్నారు. 2. యెల్లుపాలెం రైలుస్టేషనులో పోలీసులు ఉండేవారు. ఒకనాటిరాత్రి ఒక విప్లవవాది మోహన్ అనే పేరుగల కేరళవాడు తుపాకితో పడుకొనియున్న జవానులపైన కాల్పులు కాల్చెను. దానిచే యిద్దరు కానిస్టేబిల్సు మరణించిరి. తదుపరి ఒక ఆంగ్ల సార్జెంటును మరికొందరు సిపాహిలను ఉంచిరి. ఆ సార్జెంటు ఒకరోజు అకస్మాత్తుగా మోనవోలు గ్రామంవెళ్ళి కోళ్ళకొరకు దౌర్జన్యము చేసెను. ప్రజలు రాళ్ళుర్వారు సార్జెంటు పైసుచేసెను. ప్రజలలో ఒకరిద్దరు మరణించి తోటాలు అయిపోయినందున చేతులు బారసాచెను. జనులు అతనినికొట్టి చంపిరి. పేర్లు తెలియవు తరువాత రాజాకార్లు కొందరు స్థానికోద్యోగులు వచ్చిరి. మోనవోలు గ్రామమును తగులబెట్టిరి. నష్టము ఒకలక్ష వరకైనా అయిఉంటుంది. 3. కొందరు విప్లవవాదులు, రైలుపడగొట్టుటకు సంకల్పించి గంగినేని కొండపల్లి స్టేషనులమధ్య పట్టాలక్రింద బాంబులు పెట్టిరి. రైనుపైన గూడ్సు బండి వచ్చుచుండెను. బాంబులుపేలి గూడ్సుబండి యింజను డబ్బాలతో సహా కిందపడిపోయెను. బండిలోనున్న 4, 5 లక్షలు విలువగల సరుకులను యెత్తుకొనిపోయిరి. విప్లవ కారులపేర్లు తెలియలేదు కాని దీని ప్రతీకార ముగ రజాకారులు స్థానికాధికారులువచ్చి రేమిడిచర్ల గ్రామమును తగల పెట్టిరి. ఇండ్లు, గడ్డి, చోప్పవాములు, ధాన్యము మొదలగునవి భస్మీభూత మాయెను. దీని విలువ 4, 5 లక్షలవరకు ఉంటుందని తెలియవచ్చెను. ఇలాంటి చర్యలు హైదారాబాదు రాజ్యమున అసంఖ్యాకులు దీని పర్యవ

సానమే పోలీసు సైనికచర్యలు జరుపబడినవి. పుజలు కష్టములు పాలుకా రేని భారత పుభుత్వము మధ్య నిజాంరాజు మధ్యను సంభాషణలు జరు గుచుండేవి. నిజాంరాజుకు పుత్యేక అధికారములిచ్చి రాజుగా ఉంచెదరో లేక సైన్యమును, తిరువాన్కూరులవలె స్వాతంత్రి పుభుత్వమయ్యెడిదో చెప్పజాలము. మొత్తంమీద "వినాశకాలే విపరీతబుద్ధిః" అను ఆర్యోక్తి సార్థకమయినది.

పుకరణము ౧౬

వరంగల్ నాల్గవ మహాదురంతము-బీభత్సము

1356 ఫసలీ జులై 15వ తేదీ అనగా తొలి యేకాదశిరోజున ఊరుసులోనున్న ఆర్యసమాజ మందిరమునైన సాంపుదాయానుసారము జండా పుతిష్ఠాపన జరిగెను. దానికి ముస్లింలు ఆందోళనపడి గుంపుగాచేరి జండాను దింపించి పారవైచిరి. దానితో హిందూ పుజలకు రోషములు పుబలెను. అగాతి హిందూ మహమ్మదీయులమధ్య పెద్ద సంఘర్షన జరిగి నది. ఉభయ పార్టీలును ముగ్గురు నలుగురు చంపబడిరి. అచ్చటనున్న మా మూలీ పోలీసు ఆపలేకపోయెను. మరురోజు పట్టణమంతయు పోలీసు బం దోబస్తు చేయబడినది. కరఫ్యూ ఉత్తర్వుకూడా జారిచేయబడెను. ఊరు సులో ముస్లిములే యెక్కువచచ్చినారని కొందరును, హిందువులే ఎక్కువ చచ్చినారని కొందరును చెప్పసాగిరి. నేను ద్వాదశిరోజు ఉదయమున కలెక్టరునుచూచి అదివరకు నా వద్దనున్న మునగాల రాజాగారి మోటరును నడుపుకొనుటకు అనుజ్ఞ యిప్పించమని కోరుటకు కలెక్టరు దగ్గరకువెళ్ళితిని.

ఆయన చాలా భీతావహముతో రాత్రి ఊరుసులో హత్యలు దెబ్బలాటలు జరిగినవి. మీరు తక్షణం అక్కడికివెళ్ళి శాంతి చేయుమని చెప్పి మీ మోటరుని యెవ్వరు ఆపజాలరనికూడా చెప్పెను. నేను గేటు బయటకు రాగానే ఖుర్బాన్ అహమ్మద్ వకీలు కలిసి నేనుకూడా వెళ్ళుచున్నాను. నామోటరుపైన రమ్మని చెప్పెను. నాతో రత్నాకర్‌రావుగారుకూడా వచ్చిరి. మేము ముగ్గురము పురమధ్యమున వెళ్ళుచుండగా దుకాణములు, యిళ్ళ తలుపులు మూసియుండుట చూచితిమి. ఒకరిద్దరు వర్తకులు కలసి ముస్లింలు పెద్ద తయ్యారి చేయుచున్నారు యేదో ఆపత్తు రానున్నదనిన్ని భయముతోనున్నామని చెప్పిరి. కర్ఫ్యూ ఆర్డరు జారిఅయినది. ప్రత్యేక పోలీసుదళము వచ్చుచున్నది. మీకు భయము ఉండదు నేను కూడా త్వరలో తిరిగివచ్చెదనని వారితో నేను వచ్చితిని. అంతట మా మోటారు బయలుదేరి శంభుని పేట వద్దకి వచ్చెను. అచ్చట హబీబుజ్జైలాని, అబ్దుల్‌కరీమ్ గార్లు వకీళ్ళు కూర్చొని మా మోటరును ఆపిరి. అంతకుముందే కొందరి పోలీసులతో ఒక లారీతో సర్కిల్ ఇన్‌స్పెక్టరు ప్రొసిక్యూటింగ్ ఇన్‌స్పెక్టరు బయలుదేరి అక్కడికి వచ్చియుండిరి. హబీబుజ్జైలానీ వగైరాగారలు మమ్ములను భయపెట్టి అక్కడ ఫైరు జరుగుచున్నది. మీరు ఊరుసుకు వెళ్ళవద్దని చెప్పిరి. మమ్ములను ఎవరు ఏమిఅనరు వెళ్ళుతామని చెప్పితిమి. సర్కిల్ ఇన్‌స్పెక్టరు రక్షణలేని మీ మోటారులో మీరు కూర్చొనవద్దు తమ లారీలోనికి మమ్ములను రమ్మనిరి. మేము ముగ్గురము పోలీసులారీ ఎక్కితిమి. లారీ ఊరుసులోనికి వెళ్ళెను. అప్పటి వరకే ఒక ఇంటిలో డిప్యూటి సూపరింటెండెంటు 70, 80 మంది పోలీసులు వచ్చియుండిరి. పరిస్థితులను గురించియు, ముందు కర్తవ్యమును గురించియు మాట్లాడితిమి. ఇంట్లో తలుపులన్నియు మూయబడియుండెను. ప్రజలు భయముతోనుండిరి. అంత డిప్యూటి సూపరింటెండెంటు నాతో "మీరు కొందరి యిచ్చటి పెద్దలతోకలిసి ధైర్యము చెప్పి నిర్భయముగా తిరుగునట్లు చేయుమని కోరెను. అంతట నేను ఒక వర్తకుని ఇంటికి వెళ్ళితిని. నేను పిలువగానే ఆయన తలుపుతీసెను. రాత్రి

జరిగిన ఉదంతములను నాతో చెప్పెను. మేమందరము ప్రాణములు తెగించి ముస్లింల దాడిని ఎదుర్కొనుటకు సిద్ధముగా ఉన్నాము. మా బలము తక్కువలేదు. మీరు ఆందోళన పడవలసిన పనిలేదని నాకు చెప్పెను. పోలీసు వాడెంటఉన్నది. కొట్లాటలు జరుగకుండా చేయగలను. మీరుకూడ దౌర్జన్యమునకు దిగవద్దని చెప్పితిని. అంతట ఆయన నన్ను చేయిపట్టుకొని 100 గజముల దూరమున గ్రామాంతరమునకు తీసికొనివెళ్ళి ఒక దృశ్యమును చూపెను. సుమారు 1000 మంది హిందువులు తాళమేళములతో ద్వాదశి బోనముల కుంభములతో ఒక దేవతవద్దకివెళ్ళి ఊరేగింపుతో వచ్చుచుండిరి. వారివద్ద పురాతనమైన కత్తులు, ఈడెలు, కర్రలు మొదలైన ఆయుధములు ఉండెను. నాతోవచ్చిన పెద్దమనిషి వారివద్దకు పోదాము రమ్మని పిలిచెను. గాని వారే వచ్చుచున్నారు గనుక వెళ్ళుటము అనవసరమని నేను చెప్పితిని. ఇంతలో ఒక సిఖ్ఖు కానిస్టేబుల్ను డిప్యూటి సూపరింటెండెంటు గారు నావద్దకి పంపిరి. ఇద్దరము కలిసి వెనుకకు నురలితిమి. అప్పటివరకే సూబేదారి మదద్ గారు శ్రీ బషీర్ అహమ్మద్, కలెక్టర్ ఏక్బాల్ చంద్, డిస్ట్రిక్టు మేజిస్ట్రేటు మొహిసిన్ రచ్వే, D.S.P గులాబ్జల్ బియూబానీ జౌలియాఖాదర్ వకీలు మరికొందరు ఊరుసు జాగీరుదార్లు, యింకా కొందరు పోలీసు సబ్ ఇన్స్పెక్టర్లు ఉండిరి. నావెనుకనే వచ్చుచున్న ఊరేగింపు దర్గా వెనుకవైపు దారిన వచ్చుచు దర్గాకు సమీపించెను. మేళ తాళములతో ఊరేగింపును దర్గా పక్కనుంచి పోనీయకూడదని ముస్లింలు పట్టుపట్టిరి. నేను జౌలియాఖాదిరీ వకీలుతోను, తదితర జాగీర్లతోను సుహృద్భావము తో ఈరోజువరకు మాత్రము ఊరేగింపు మాత్రము సాగిపోనీయమనినీన్ని అడ్డుపెట్టినచో ఆవేశములు పెరిగి కొట్లాటలు సిద్ధించుననియు చెప్పితిని. ఇంతలో కలెక్టరుగారుకూడా నేటివరకుమాత్రము నేను శలవిచ్చితిననియును ముందెన్నడు యిట్లు జరుగకూడదని ఉత్తర్వు యిచ్చెనని చెప్పెను. డిస్ట్రిక్టు మేజిస్ట్రేటుగారుకూడా దానిని బలపరిచిరి. ఊరేగింపు దర్గా వెనకభాగము

నకు పూర్తిగా వచ్చెను. ఒక హెడ్ కానిస్టేబులు వారివద్దకువెళ్ళి మీరు యెటుపోతున్నారని పరిశ్నించెను. నేనుకూడా కొందరితో తెలుసుకుంటిని. వారు మొదట కరీమ్‌ఆబాద్, రంగశాయిపేట, ఖిల్లా వరంగల్ చోట్లకు పోయెదమనిరి. నేను వెనుకకు మరలగానే ఆక్కడవున్న ఒక సందులోనుంచి కొందరు మా వైపునకే రావటమునకు బయలుదేరిరి. వారిని పోలీసులుఆపి మావద్దకువచ్చి చెప్పిరి. మేము అందరు ఒకేసారిరావద్దు కొద్ది కొద్దిగా రమ్మని చెప్పితిమి. పోలీసులు వెళ్ళిచెప్పిరి. గాని మేము చెప్పినదానికన్నా ఎక్కువ సంఖ్యతో బయలుదేరి సుమారు 500 మంది పరిజలు దర్గా ముందుకు వచ్చిరి. వారందరి చేతులలో కర్రలు, కట్టెలు, ఈటెలు ఉన్నవి. వారందరిని పరిశాంతముగా యిండ్లకు పొమ్మని చెప్పితిని. మొదట వా మాటలు వినలేదు. వారిలోనుంచి ఒక పెద్దమనిషి బయటకువచ్చి రామకోటేశ్వరరావుగారివంటి పెద్దమనిషి చెప్పినది వినటం మనవిధి అని కతినంగా వినిపించెను. అంత వారందరు బయలుదేరి ఆర్యసమాజ మందిరమునకు వెళ్ళి కూర్చుండిరి. తక్కిన జనులు స్త్రీలు, పిల్లలు వృద్ధులు కరీమ్‌ఆబాద్ రంగశాయిపేటకు వెళ్ళిరి. ఆర్యసమాజమందిరంవద్ద గుమికూడినమాట పోలీసువల్ల మేము తెలుసుకొంటిమి. గుమిగూడుటకు కారణము తెలుసుకొనగా కొందరు సాయుధ ముస్లింలు సుమారు 400 మంది ఒక యింటిలో రహస్యముగా నున్నారనిన్ని వారివల్ల అపాయము రక్షించుకొనుటకు మేము యిచ్చట నున్నామని చెప్పిరి. అంతట అధికారవర్గము ముస్లింలకొరకు మేము వెళ్ళెదమనిన్ని హిందువులకొరకు మీరివెళ్ళి శాంతముతో ఉండుటకు చేయుమని నాతో చెప్పిరి. నాతోవచ్చిన రత్నాకర్ రావు, ఖుర్బాన్ అహమ్మద్ గార్లు నన్నువదలి ఎటో వెళ్ళిపోయిరి. నేను ఆర్యసమాజమందిరమునకు వెళ్ళిపోతిని. నాతోకూడా ఒక పోలీసు ఇన్ స్పెక్టరుకూడా బయలుదేరెను. ఆయనను నాతో రావద్దంటిని ఆకున ఆర్యసమాజ మందిరమునకు ఒక ఫర్లాంగు దూరములో ఒక చింతచెట్టుక్రింద ఒక కానిస్టేబుల్

తోకలిసి కూర్చొని ఉండెను. నేను ఆర్యసమాజ మందిరమునకు వెళ్ళితిని. అప్పటికి షుమారు ఒంటిగంట అయినది. ఆర్యసమాజ మందిరములోనున్న కొందరు నాకు పరిచితులైనవారు నాతో ముస్లింలు దగ్గరనే ఒక యింట్లో ఉన్నారని చెప్పిరి. నేను ఆసంగతిని డిస్ట్రిక్ట్ మేజిస్ట్రేటుకు తెలిపితిని. వారు చెప్పిన యింటివద్దకు డిస్ట్రిక్ట్ మేజిస్ట్రేటు మొదలగు అధికారవర్గము వెళ్ళిచూచిరి. ఆయింట్లో వారు కనబడలేదు. ఆవార్త మరల నాకుతెల్పిరి. ఇంకొక ఇంట్లో ఉన్నారని హిందువులు వార్తతెచ్చిరి. ఆ సంగతికూడా అధికారవర్గమున కందజేసితిని. ఆచోటు తెలిసికొని అధికారవర్గము అచ్చటికివెళ్లిరి, నేను ఆర్యసమాజ మందిరమున వీరందరిని కూర్చొనచేట్టి ఒక సభచేసి మహాత్మాగాంధీ ఉద్యమము 1921 మొదట స్వాతంత్ర్యమునినో త్సవము వరకు జరిగిన కదలన్నియు ఉపన్యాస రూపకముగా 3 గంటల సేపు వివరించి చెప్పితిని. వారందరు ఆనందముగావింటు ప్రశాంతముగా కూర్చొనిరి. ముస్లింలతో అధికారవర్గము ముస్లిం గుండాలవద్దఉండి రెండు గంటలసేపు మంచిమాటలతో బోధచేసిరి. సాయంత్రం 3, 4 గంటల వేళకు బహుకష్టమైన వారందరు అచ్చటినుంచిలేచి చీలి వేడలిపోయిరి.

జరిగిన సంగతులనుబట్టియు తెలిసిన వార్తలనుబట్టియు ఈక్రింది విషయములు ఊహించవలసి వచ్చినది.

1. ముస్లింలు ది. 14 జులై తేదీన ఉరుసుకరీమాబాదులో ఆర్యసమాజ మందిరమునపైన దాడిచేసి ఆరాత్రి దెబ్బలుతినుటచే ఆవేశపరులై ది. 15 జులై తేదీన ఉరుసుకరీమాబాదులో రక్షణకు పోలీసులు వెళ్ళుటచూచి రైలుకట్టకు ఉత్తరభాగపు వరంగల్ బజారులలో వీరవిహారముతో విధ్వంసచర్యలు జరుపుటకు నిర్ణయించి పైశాచక కృత్యములను మొల్లమ్మ బజారునుండి ప్రారంభించి వచ్చుచుండిరి. నేనును అధికారవర్గము ఉరుసుకు పోయినసంగతి, సంగతితెలిసికొని మేము ఉత్తరదిశకు రాకుండుటకై 200

మంది ముస్లిం గుండాలను ఊరుసుకరీమాబాదుకు పంపివేసిరి. వారిబారి నుండి ప్రజలను రక్షించుటకు మేము కాలమును గడుపుచుంటిమి. ఉత్తగ వరంగల్ వార్తలు మాకు తెలియకపోయినవి. బహుశః స్థానికపోలీసు ఉద్యోగులు కుట్రికులోనై డి.యస్.పి.కి తెలుపకయుండవచ్చును. ఉత్తర వరంగలు దురంతములు పూర్తిఅయినవని ఊహించి అక్రమముగా ఊరుసులో కూడియున్న ముస్లింగుండాలు చీలి వెళ్ళిపోయియుంటారు.

ఈమధ్యకాలంలో వరంగల్ కోటగోడలపైన 200 మంది హింసవులు కూర్చొని అవసరమైతే రావడమునకు సిద్ధముగానుండి వార్తలకు నిరీక్షించుచుండిరి. ఇద్దరు విద్యావంతులు సైకిళ్ళను చేతపట్టుకొని నావద్దకు వచ్చి వార్తలుతెలుసుకొని పోవుచుండిరి. దౌర్జన్యములు పునికిరావని యును, అవసరముగా పోట్లాటకు రావద్దనియును భిల్లాప్రజలకు యెప్పటి కప్పుడు తెలుపుచుంటిని. ఈవిధముగా 4 గంటల సమయమైనది. ముస్లిగులు వెళ్ళిపోయినారు. గానుములో ప్రజలకు కొంత భయముపదలిపోయినది. ఆ సంగతితెలిసికొని అచ్చటనున్న నుంచినీళ్ళబావివద్దకు సుమారు 300 మంది స్త్రీలు బిందెలుపట్టుకొని నీళ్ళకువచ్చినీళ్ళను తీసికొనిపోయిరి. అనగా అప్పటివరకు భయముతో ఇంట్లోనుంచి నీళ్ళు తెచ్చుకొనుటకు కూడా కదలకుండా యిండ్లలోనే ఉన్నారని తేటపడుచున్నది. ముస్లిగులు పోయినతరువాత 4 గంటలకు అధికారవర్గము నేను సమావేశము అయితిమి. ఇచ్చట రక్తపాతము లేకుండా ప్రశాంతముగా జరిగినందుకు అందరము ఒకరికొకరు అభినందించుకొంటిమి. కలెక్టరు డిస్ట్రిక్టు మేజిస్ట్రేటుగారలు యీ రాత్రి మీరు ఊరుసులోఉంటే ప్రశాంతముగా జరిగిపోతుంది రాత్రికి ఉండుమని కోరిరి. కిందటిరోజు ఏకాదశి ఉపవాసముచేసి, ద్వాదశిరోజు ఉదయం 9 గంటలకు భోజనంచేసి అప్పటివరకు జలపానము చేయకుండా ఊంటిని గనుక రాత్రి ఊరుసులో ఉండజాలనని చెప్పితిని. కనీసం మేము

మరలవచ్చువరకు ఉండమనికోరిరి. వారందరు మోటార్లపైన యెటోయెల్లి వెళ్లిపోయిరి. ఊరుసులో యిదివరకువలనే కొందరు పోలీసులలో డిప్యూటీ సూపరింటెండెంటు ఉండెను. నేను జాలియాఖాదరి వకీలుగారింటికివెళ్లితిని. ఆయనతో స్నేహితరీత్యా మాట్లాడుతూ కూర్చుంటిని. ఆయన నాకు ఏమితినుపించ లేనందుకు విచారపడెను. మేము ఆబేధముగా ఎప్పటివలె పరిసంగముచేయుచూ సాయంత్రంవరకు కూర్చుంటిమి. 7గంటల రాత్రిఅయినది. డిస్ట్రిక్టు మేజిస్ట్రేటుగారి కారురాలేదు. డిప్యూటీ సూపరింటెండెంటు నావద్దకువచ్చి శిఖ్ఖు జవానుపంపి పోలీసులారీ వరంగల్ పోవుచున్నది. దానిలోనివారు వరంగల్ వెళ్ళేదరాఅని తెలిపెను. నేను ఆమోదించి పోలీసు లారీలోఎక్కి వరంగల్ టౌన్ పోలీసుస్టేషన్‌కు చేరితిని.

వరంగల్ పెద్ద వర్తకస్థానము రాత్రి 10 గంటలవరకు సాధారణముగా దుకాణములు తెరచి యుండుటయు ప్రజలు అసంఖ్యాకులుగా తిరుగుచూ కోలాహలముగా నుండెడిది. ఆరోజు నేను వచ్చేవరకు అనగా 7 గంటల వేళకే నిశ్శబ్దము నిర్మానుష్యము అయిపోనది. పోలీసుస్టేషన్‌లో దిగినతరువాత టౌన్ ఇన్‌స్పెక్టరుతోకలిసి శ్రీ లక్ష్మీనారాయణ వకీలు గారింటికి వెళ్లితిని. వరంగల్‌కు ఆ పరిస్థితి ఎందుకు సంభవించినదో అంత వరకు నాకు తెలియదు. టౌన్ ఇన్‌స్పెక్టరు ఆదేశానుసారము ఒక పోలీసు జవాను వచ్చుచుండెను. శ్రీ లక్ష్మీనారాయణగారు శ్రీరంగం రాజారాం గారింట్లో ఉండేవారు. ఆయింటికి వెళ్లితిని. తలుపులు మూసిఉండగా పిలిచి తీయుమనిని కోరితిమి. రాజారాంగారి భార్య వృద్ధురాలు తలుపువద్దకువచ్చి కొద్దిగా తలుపుతెరచి పేరు తెలిసికొని నాయనా లోపలకువచ్చే దవా అని బహు నెమ్మదిగా పరిశ్రించెను. మరియం లక్ష్మీనారాయణ గారు లేరని చెప్పెను. నేను తిరిగి పోలీసుస్టేషన్‌కు వచ్చితిని. దారిలో ఒకిద్దరు నిరాయుధులుగాఉన్న ముస్లిం యువకులు కలసి నాకు సలాం చేసిరి. పోలీసు స్టేషన్‌కు మరల చేరగానే ఇన్‌స్పెక్టరుగారు ఈరోజు

పగలు డాక్టరు నారాయణరెడ్డిగారిని చంపినారని రహస్యముగా చెవులో చెప్పెను. పరామర్శ చేయుటకు వారింటికి వెళ్ళెదనని చెప్పితిని. అంతట ఆయన మహాభయంతో మీరు వారింటికి వెళ్ళజాలరు. అపాయము తటస్థించగలదు. నేను పోనివ్వనని చెప్పెను. తరువాత దగ్గరఉన్న ఒక దుకాణములోనికివెళ్లి హనుమకొండలోని డాక్టరు అయ్యంగారికి టెలిఫోన్ యిచ్చి టాంగాగాని మోటరుగాని పంపగలరా అని కోరితిని. వారు నేనును ఏంచేయజాలనని జవాబు చెప్పెను. మరల పోలీసుస్టేషన్‌కు వచ్చితిని. ఇంతలో సూబేదారు ఆఫీసు జమాదారుతిలసి మరియొక దుకాణములోని టెలిఫోన్ వద్దకు తీసికొని పోయెను. ఆదుకాణము మద్దాసు లబ్బీసాహెబుది. అక్కడి టెలిఫోన్‌లో కలెక్టరుగారి బంగళాకు కలిపి మాట్లాడితిని. అనగా మా ఇంటికి ఎవరినైనాపంపి మోటారు ఇక్కడకు పంపే ఏర్పాటు చేయ మని కోరితిని. ఆ ముస్లిం వర్తకుడు నాతో అయ్యా మీరు పెద్దమనుష్యులు నేను పెద్దవాడను. మనము ఎట్టి పోట్లాటలో జోక్యము పెట్టుకునేవాళ్లం కాము. మీరు నావద్ద ఉండవచ్చును. భోజనము చేయరు గనుక నేనేమి చేయజాలను కాని పరిశాంతముగా పండుకొనవచ్చునని చెప్పెను. నేను ఎట్లాగైనా ఇంటికి వెళ్ళెదను ఉండను అని చెప్పిమరలితిని. జమాదారు గేటుకిందనిఫెరింగు జరిగినది. తాలూకుదారు డిస్ట్రిక్ట్ మేజిస్ట్రేటు మొదలగు అధికారవర్గము వెనుకనే ఉన్నారు. వారు రాగానే వారి మోటరులో వెళ్లివచ్చునని నాతో చెప్పెను. పోలీసు స్టేషన్‌కువచ్చితిని. ఇంతలో ఖమ్మంనుంచి బస్సువచ్చినది. టౌన్ ఇన్‌స్పెక్టరు నన్ను ఆ బస్సుమీద వెళ్ళమనియును నాతోకూడా ఒక ఇన్‌స్పెక్టరును ఇద్దరు కానిస్టేబుల్సును యిచ్చెదననిచెప్పెను. జరిగిన సంగతులు తెలియక నేను నిర్భయముగానే ఉన్నాను. గనుక సరేనంటిని. పోలీసులు ఆయుధములతోనే బయలుదేరిరి. హనుమకొండ చౌరస్తావరకు మధ్యన ఆసవద్దని టౌన్ ఇన్‌స్పెక్టరు కండెక్టరుకు చెప్పెను. నాతోవచ్చిన సబ్ ఇన్‌స్పెక్టర్ మెడలో ఒక తోటాలదగడ ఉన్నది. చేతులో రివాల్వరు ఉన్నది. ఎవరైనా మోటారు ఆపినట్లయితే యీ తోటా

లు ఖర్చుఅయ్యేవరకు సైతచేస్తాను భయములేదు మోటారు నడుపునని చెప్పెను. నేను ఆయన మాట్లాడుకుంటూ హనుమకొండ చౌరస్తాకు చేరితిమి. అక్కడ చాలామంది జనం దిగిపోయిరి. కొంత సేపటిలో నేను నా యింటికి చేరితిని. హనుమకొండలో ఏభయము లేకుండెను.

కలెక్టరుగారింటి కిచ్చిన టెలిఫోన్ పరికారము నా కుమారుడు సుబ్బారావు మోటారు తీసికొని హనుమకొండ పోలీసు స్టేషన్‌కువచ్చి ఇన్‌స్పెక్టరు శ్రీ జాఫర్‌తో వరంగల్ వరకు కానిస్టేబుల్ సహాయము యిప్పించుమని కోరెను. ఆయన సుబ్బారావుగారు మీ నాయినగారివెంట అధికార్లు ఉన్నారు. వారికి భయములేదు కాని మీరు నిర్భయముగా వరంగల్ చేరజాలరు. నేను జవానుని ఇవ్వజాలను. అంతేగాక మిమ్ములను పోవద్దని ఆటంక పెట్టుచున్నాననికూడా చెప్పెను. అంతట సుబ్బారావు యింటికివచ్చి నేను ఇంటికిగారానే నాతో ఈసంగతి చెప్పెను.

మరురోజు మా విచారణ

మరురోజు వరంగల్‌లో జరిగిన భీభత్సమునుగురించి పల్లెజలు ధన మాన ప్రాణములకు శాంతిలేదని భయపడుచుండిరి మేము ఎవరము వరంగల్ వెళ్ళి పూర్తి సంగతులను విచారించక పోతిమి. గాని అక్కడి స్నేహితులు ముఖ్యముగా చెరుకు కాంతయ్యగారికి వివరములు తెలుపుమనిమాత్రము తెలియజర్చితిమి. వరంగల్ భీభత్సమును గురించి హైదరాబాదు నాయకులకు టెలిఫోన్‌ద్వారా తెలిపినట్లు జ్ఞాపకము. హనుమకొండనుండియు కొన్ని వార్తలను తెలుసుకొంటిమి. 3వ రోజు సాయంత్రం వరకు హైదరాబాదు ప్రముఖ నాయకులు శ్రీ బి. రామకృష్ణారావు, వినాయకరావు విద్యాలంకారు యింకా పురికొందరు రెండు మోటర్లతో రాత్రికి మాయింటికి వచ్చిరి. పరిస్థితులనుగురించి మేమాదరము చాలావరకు మాటాడితిమి. మరురోజు ఉదయం మేము వరంగల్ వెళ్ళి చెరుకు కాంతయ్యగారిని కలిసితిమి. ఆయన తన సహచరులద్వారా విషయములను సేకరించి (32) కేసు

లను నోటుచేసియుంచెను. ఆ నోటును తీసికొని శ్రీ రామకృష్ణారావుగారును నేనును కాంతయ్యగారును యల్లమ్మబజారు, చారుబావులి మొకరంజాహీరోడ్డు, మట్టెవాడ, రామన్నపేట, గిర్మాజిపేట, యింతెసార్‌గంజ్ మొదలగు వీథులలో తిరుగుచు నడచుచుంటిమి. మా విచారణలో యీ క్రింది విషయములు తెలిసినట్లు నాకు జ్ఞాపకమున్నది.

1. యల్లమ్మబజారులో ఒక వర్తకుని యిల్లు కొల్లగొట్టి బట్టలదుకాణమునకు నిప్పుపెట్టిరి. జరిగిన నష్టము షుమారు 50000/-

2. ఆర్యసమాజ మందిరమును పగులగొట్టి సామానులు చెల్లాచెదరు చేసిరి. గ్రంథములను తగులబెట్టిరి.

3. ఒకచోట టాంగా గుఱ్ఱమును చంపివేసిరి.

4. దారిలో తటస్థించిన కొంతమంది మనుష్యులను గాయపరచిరి. అందులో 1,2కి అపాయమైన గాయములు తగిలినవి. చచ్చినట్లుకూడా జ్ఞాపకము.

5. కేవలము ముస్లింవీధి అయిన చారుబావులివద్ద ఒక యింటిలో రెండుమూడు సంవత్సరములనుండి కాపురముండి హిందూ, ముస్లింలకు వైద్యము చేయుచు పేరు పరితిష్టలతో జీవించుచున్న డాక్టరు నారాయణ రెడ్డి రోగులవద్దకువెళ్ళి ఇంటికి వచ్చుచుండగా గేటువద్ద అయిన మోటుగును చుట్టివేసి ఆయనను కత్తులతో పొడిచిరి. ఆయన ఒక కొద్దిసేపటిలోనే మరణించెను.

డాక్టరు నారాయణరెడ్డి యువకుడు బాయిలగు ఇన్‌స్పెక్టరు రాము లింగారెడ్డిగారికి అబ్బుడు గత నాలుగు సంవత్సరములనుండి ఉండిరి. ఆయనకు 4గురు పిల్లలుండిరి. ఆకున మొకరంజాహీరోడ్డుకు ఉత్తరభాగమున చార్‌బావ్‌లి అనే ముస్లిం వీధిలోని అద్దెయింట్లో నుండిరి. వారు తరచుగా

ముస్లింలకే చికిత్సచేయు చుండిరి. ఆరోజు ఎవో డౌన్జన్యము జరుగునని వదంతులు పర్వబలినను ముస్లింలు తనకీ అపకారము చేయరని నమ్మువుండే వాడు. ఆరోజు రోగులనుచూచి స్వగత మోటరుపైన ఇంటికి వచ్చెను. నౌకరు త్వరగా గేటు తీయలేదు. ఇంతలో సాయుధులగు ముస్లిం మూక గులువచ్చి మోటారుపైబడిరి. ఆయనను కత్తులతో పొడచి గాయపరచిరి. ఆ పరిస్థితిలో గేటుతీయగానే లోపలచేరి పిల్లలను కాపాడుమని భార్యకు ఆదేశమిచ్చి ప్రాణములు విడిచెను. తరువాత రామలింగారెడ్డిగారు నాతో కలిసి ఈ విషాదవార్తను కుటుంబ పరిస్థితులను దుఃఖించుచు చెప్పెను. ఈ రాక్షస రాజ్యము త్వరలో అంతముకాగలదని శాపవాక్యములు పలికెను.

6. ఎందరో పెద్దపెద్ద పావుకార్లు కొండూరు రామలింగం, ఆకారపు నర్సింగంగార్ల యిండ్లతలుపులు బద్దలు కొట్టుటకు తుపాకులు కాల్చియు, రాళ్ళు రువ్వియు, కర్రలతో కొట్టుచు ప్రవేశించుటకు ప్రయత్నించిరి. అప్పటవశాత్తు పటిష్టమైన భవనములు వారి దెబ్బలకు తట్టుకోగలిగినవి. మొత్తంమీద షుమారు 500 మంది ముస్లింలు సర్వాయుధములతో 11 గంటలు మొదలు సాయంత్రం 3 గంటులవరకు వరవిహారములు సలిపిరి.

7. ఈ సంగతి ఊరుసు కరీమాబాదులోనున్న నాకును, D.S.P. వగైరాలకును తెలియలేదు. వరంగల్ ఖిల్లాలో ఈవార్త తెలిసి రైలుగేటుకు దక్షిణముగా ఖిల్లా వరంగలువరకు నివసించి ప్రజలలో కొందరు గేటుదాటి రాయున్న పేట, గిర్మాజిపేట వైపుకు రావటమునకు ప్రయత్నించిరి ఇంత లో ఒక గూడ్సుబండి ఖాజీపేటనుండి వరంగల్‌కు వచ్చుచు గేటువద్ద ఆట్టముగా నుంచబడినది. బయలుదేరిన ప్రజలు దక్షిణభాగమునే ఉండిరి. అక్కడ కొంచెము ఘర్షణ జరిగినది. హింసువులు ఒక అరబువానిని చంపిరి ఊరుసులోనున్న నావద్దనుండి తెలిసియో తెలియకనో (నాకు చెప్పలేదు గనుక) డిస్ట్రిక్టు మేజస్ట్రేటు వగైరా అధికారవర్గము బయలుదేరి మోటార్లపైన గేటువద్దకు వచ్చిరి. అంతకుముందే వరంగల్ స్థానికపోలీసులు తామే

మి చేయజాలక హైదాబాదు పెలిగాం ఇచ్చినాడట. హైదాబాదు నుండి ఒక పోలీసు దళముతో లారీ గేటు ఉత్తరపువైపునకు వచ్చెను. అడ్డ ముగా ఉంచబడిన గూడ్సుబండిని రెండు గంటులవరకు ఆపియించిరి. దక్షి ణముగా నిలిచియున్న జనమును వెళ్ళిపొమ్మని అధికారులు చెప్పినాడట గాని వారు వెళ్ళిపోలేదు. అంతట కాల్పులు జరిగినవి. 3గురు హిందువులు మరణించిరి. జనం చీలిపోయినది. గైలుబండి తీసివేయబడినది. ఇది అంత యు నేను ఊరుసునుండి లారిపైన పొక పోలీసు స్టేషను చేరేలోపున జరిగిన ఉదంతము. మేము అనగా రామకృష్ణారావు, వినాయరావుగార్లు నేను యిండ్లు తిరుగుచుండగా కలెక్టరు D.S.P మేమున్నచోటికివచ్చి మేము చేయుచున్న పనిని తెలిసికొనిరి. మా కెందుకు రిపోర్టుచేయలేదని మమ్మల పశ్నించిరి. మా కార్యకర్త మాకు రిపోర్టుచేసినాడు. మీ పోలీసు ఉద్యో గస్తులు మీకు రిపోర్టు చేయవలసియుండెను అని చెప్పితిని. ఆ నోట్సును గించుకొని సాయంత్రంవరకు ఒక రిపోర్టు తయారుచేసి నాల్గవరోజు ఉద యం నేను రామకృష్ణారావుగారు వినాయకరావుగారు సుబేదారు జమాల్ హసన్‌గారి దగ్గరకు వెళ్ళి సమర్పించితిమి. ఆయన సవతితల్లి ప్రేమతో విచారము వెలిబుచ్చెను. ఇంకొక కాపిని ప్రభుత్వమునకు అందచేసెదనని రామకృష్ణారావుగారు తెలియచేసిరి.

శ్రీ జమాల్ హసన్‌గారు ఉదంతము జరిగిన 2,3 రోజులకు హను కొండలో ఒక సమావేశము నేర్పాటుచేసి అధికార అనధికార పెద్దలను ఆహ్వానించెను. నేనుకూడా వెళ్ళితిని. ఆరోజు జరిగిన విషయములను 1. రామకృష్ణారావుగారి రిపోర్టులో ఉదహరించినవి. 2. ఊరుసు కరీమాబా దులో నేను ఉండి శాంతిగా కాపాడినసంగతులు వివరముగా చెప్పి నాకు తన అభినందనములను తెలిపెను. ఆ సభలో రజాకార్ నాయకుడు అబ్దుల్ అలీం వకీలుగారు ఉండగా ఆయననుచూచి నిన్న వరంగల్‌లో దోపిడీలు జరిగినప్పుడు మీరెక్కడఉంటిరని పశ్నించెను. ఆయన పాపయ్యపేటలో

బంజరుదారు ఇంటిలో ఉంటినని చెప్పెను. రామకోటేశ్వరరావు ఊరును లోవుండి శాంతి కాపాడ గలిగినప్పుడు మీరు ప్రయత్నము చేస్తే శాంతిని కాపాడెవారేకదా ఈస్థితి రాకపోవునదికదా అని సూబేదారుగారనిరి. అబ్దుల్ అలీం ప్రభృతులు ప్రత్యుత్తర మీయలేక పోయిరి.

ఇంకొక చిత్రిక థ:-

ఆరోజు కందిబండ పురుషోత్తమరావుగారు మరియొకరు మధ్యాహ్నం పాసింజరులో వరంగల్ లోదిగి రామావిలాస్ హోటల్ వద్దకు వచ్చిరి ముస్లిం గుంపులనుచూచి వైన కొంతసేపు దాగుండిరి. 2 గంటల వేళ ఒకటాంగావైన హనుమకొండకు రావలెనని బయలుదేరిరి. పోపయ్యాపేట మసీదుదగ్గరకు రాగానే కొందరు ముస్లింలు టాంగానుచుట్టుముట్టి దిగమనిరి వారు దిగిరి. వారిపైన దౌర్జన్యము చేయుటకు ముందు ఒక వృద్ధ మహమ్మదీయుడుచూచి వీండ్లు బెజవాడవాండ్లు వీళ్ళతో మనకు పనిలేదు. వీరిచేయకూడదని హితము చెప్పెను. గుండాలు వీరిచేయక పోమ్మనిరి. ఇందువలన నైజామేతర హిందువులజోలికి పోరాదని వారి పాల్సీఅయి యుంటుందని తెలియుచున్నది. ఇంటికిరాగానే పురుషోత్తమరావుగారు నాకుచెప్పిరి.

వరంగల్ పట్టణవాసులు ధన మాన ప్రాణములకు శాంతియుండదని గ్రహించి దేశమును వదలి వెళ్ళుటకు నిశ్చయించుకొనిరి. క్రిక్కిరిముగా పెద్దపెద్ద వర్తకులు తమ పరిచయము ననుసరించి బెజవాడ, బందరు, ఏలూరు రాజమండ్రి మున్నగుచోట్లకు వెళ్లి కాపురములు మార్చుకొనిరి. బంగారు, వెండి నగదు మొదలగు ద్రవ్యమునుకూడా బయటకు పంపివేసిరి. గుమస్తాలద్వారా పనులను నెగ్గించుకొనుచుండిరి. చాలా భాగము మిల్లుల వ్యాపారమును తగ్గించివేసిరి. రైళ్ళలో ప్రయాణములుకూడా దుర్భరమైపోయెను. రజాకార్లు రైళ్ళలోనికెక్కి మామూలు ప్రజలను సోదాచేస్తుండేవారు మా బోటివాండ్లు I, II క్లాసులలో ప్రయాణములు చేసేవారము నాకర్ల

వెంటనుంచుకొనేవారము. బయటవెళ్ళిన వర్తకులలో చాలామంది ముఖ్యులు బెజవాడ స్థావరముగ నేర్పరుచుకొనిరి. మేము సామదానములగల అధికారవర్గముతో సంప్రతింపులు చేయుచు శాంతికొరకు ప్రయత్నించుచుంటిమి. అప్పుడున్న సుబేదారుతో శాంతి జరుగునన్న ఆశ లేకపోయెను. మార్పుకొరకు ప్రయత్నించితిమి. ఇక్కడ పనిచేసి వెళ్లిన రివిన్యూసుంత్రి గులాం మహిమూద్ హుసేషీగారికి ఒక ముఖ్య మిత్రునిద్వారా నా అభిప్రాయమును తెలియజేసితిని. కొలది రోజులకు పూర్వము అరబ్ జాతికి చెందిన హబీబ్ మహమ్మద్ అనే ఒకరు వరంగల్‌కు సూబేదారుగానుండి నిమ్నశ్రేణిలో పనిచేసి వెళ్లిపోయెను. ఆయనను పంపుచున్న రివిన్యూ మంత్రిగారికి తెలియజేసితిని. ఆ ప్రకారము త్వరితకాలములో హబీబ్ మహమ్మద్ సుబేదారుగారు, బొకరు హుస్సేను కలెక్టరుగాను పంపబడిరి, హబీబ్ మహమ్మద్ వరంగల్ రాగానే మా ఇంటికి వచ్చెను. మే ముభయులము ఏకాంతముగా సర్థితులను గురించి మాట్లాడితిమి. ఆయన నేను ధైర్యముతో శాంతిని కాపాడెదనని చెప్పి ముందేమి జరుగవలెనో మీరేమి సహకారము చేయుదురని ప్రశ్నించెను. నేను రాజ్యమునకు ముఖ్యమైన ధనము ప్రజలు బయటకు వెళ్లిపోయినారు. వారిని రప్పించి శాంతిస్థాపన చేయవలెను. మీరు కోరినచో నేనును మిత్రులును వరంగల్ బాజారులో మీ వెంటనుండి రాత్రులలో అక్కడనే పడుకొనుటకుకూడా సిద్ధముగా నుండెదమని చెప్పితిని. కాని ఆయనకూడా ఏమియు చేయలేకపోయెను. బహుశః ఖాశింరజ్వీ ఆయనను త్వరలోనే రివెన్యూమంత్రిగా చేసెదనని ఆశపెట్టి లోబరచుకొనెనని తెలిసికొంటిని. దురంతరములు చెలరేగుచుండెను. వాటి వివరములు అనవసరము. కాని గుర్తాల సోమవరంలను ఒక ప్రదేశమున పన్నెండు మందిని వరుసగా నిలువబెట్టి 303వుకే ఒక గుండుదెబ్బతో కాల్చినారనియు, కొందరు స్త్రీలను బట్టలువిడిపించి మూటలు నెత్తినపెట్టి నగ్నముగా పోలీస్‌స్టేషన్‌కు నడిపించినారనియు వింటిని. ఈ విషయమును సూబేదారు హబీబ్ మహమ్మద్ ఎదుటనో లేక ఆయన ఉపేక్షతోనో జరిగెననికూడా

వదంతులు పర్వబలెను. దానికి కొలది రోజులతరువాతనే ఖలీలుజ్జమా అనే చీఫ్ జిస్టిస్ వరంగల్‌కు వచ్చెను. ఆయనకొరకు నేను పెద్ద సభజేసితిని. అధికారులతో న్యాయవాములతోను సభ నిండియుండెను. అధ్యక్షుడనైన నే నుపన్యసించితిని. పర్వధాన న్యాయమూర్తికూడా మొదట వకీలుగానే యుండెను. గనుక పర్వభుత్వ యంత్రమునకు వకీళ్ళు పరికరములుగా పనిచేయుననియును, ఏ పనికైనను వకీళ్ళు తగుదురనియునుచెప్పి ఇంగుకు తార్కాణము మన పర్వధాన న్యాయమూర్తియేయని నిరూపించితిని. మరియు పర్వస్తుతము చెలరేగియున్న దురంతగముల నణచుటకు పర్వభుత్వము బలహీనముగానున్నదనియును మేమెంతయో విశ్వసించిన హబీబ్ మహమ్మదు సుబేదారు ఉద్యోగకాలమున గుర్తాను దురంతముల విషాదఘట్టము జరిగినదని ఇటి వంటి న్యాయవాదులు రంగమునుండి పర్వజలకు ఏమియు సహాయము చేయజాలమనియును ఇప్పటి స్థితిలో తొలగుటయే మా కర్తవ్యముగా తోచుచున్నదని చెప్పితిని. ఆ సభలో సుబేదారు హబీబ్ మహమ్మదుగారు కూడా మౌనము వహించియుండెను. సభ ముగిసిన తరువాత పర్వధాన న్యాయమూర్తి నన్ను మరురోజు తనవద్దకు రమ్మని కోరెను. ఆలాగనే నేను మరురోజు కాజీపేట క్యాంపులో పర్వధాన న్యాయమూర్తిని కలిసితిని. ఆయన ఏకాంతముతో చాలాసేపు అవకాశమిచ్చి జరుగుచున్న వియు, జరుగనున్నట్టివియు దురంతరములను తెలిసికొనెను. తన విచారమును తెలిపి నన్ను కొలది రోజులలోనే హైదారాబాదుకు రావలసినదనియు సున ముభయులము పర్వధాన లాయఖలీతోకలిసి మాట్లాడుదమనియు చెప్పెను. కాని ముందు చెప్పెడి విధముగా ఇది లాభకారి కాజాలదని పూర్తిగా తెలియుటచేతను, నేను మా పెద్దల ఆదేశానుసారము వికాలత్ వదలి వెళ్ళవలసి వచ్చుటయు తటస్థించుటవలన నేను పర్వధాన న్యాయమూర్తిని, పర్వధాన మంత్రిని కలియుటకు హైదారాబాదు వెళ్ళుట విరమించు కొంటిని.

ఇలాంటి పనులనుబట్టియే నన్ను జైలుకు వెళ్ళవద్దని మా మిత్రులు

కొందరు కోరిరి. ఆ విషయమును ఇంకొక సందర్భమున వివరముగా వ్రాసి యున్నాను.

ప్రకరణము 61

స్టేటుకాంగ్రెస్ మహాసభానంతరము

కోర్టు బహిష్కారము-రాజ్యపరిస్థితులు-పోలీసుచర్య

హైదరాబాదు రాజ్యమున ఒక తెలంగాణమే గాక మహారాష్ట్ర కర్నాటక భూభాగములుచేరి స్టేటు కాంగ్రెసులో నాయకులు, కార్యకర్తలు, ఈ మూడు ప్రాంతముల వారుండేవారు. అధ్యక్షుడు స్వామి రామానందతీర్థాగారు మహారాష్ట్రీడు.

మహాసభానంతరము కాంగ్రెసులో రెండు గుంపులుగా చీలినవి. 1947 సంవత్సరం ఆగష్టు 15వ తేదీనుండి రాజ్యాంగతత్వము మారిపోయినది. నైజాం బ్రిటీషు పరిభుత్వకాలమున భారతపరిభుత్వమునకు లోబడిన సామంతరాజుగానుండెను. భారత స్వతంత్ర పరిభుత్వమున తాను స్వతంత్ర పరిభువుననుకొనెను. పరిజలు పరితిఘటించిరి. బ్రిటిషువారు ఈ విషయమును సందిగ్ధముగా నుంచిపోయిరి. బ్రిటిషు పరిభుత్వము పోయినతరువాత రెసిడెంటు తొలగింపబడెను. •భారతపరిభుత్వ పరితినిధిగా శ్రీ కె. ఎం. మున్షిగారు ఏజంటుగా నియమింపబడిరి. వారు బెజవాడ ఉపన్యాసములలో నేను భృంగవంశ సంభూతుడనైతినేని హైదరాబాదును కర్తుబద్ధమైన పరిభుత్వమును కెలకొల్పగలనని పరితనచేసెను 1948 స్టేటుకాంగ్రెసు మహాసభానంతరము రజాకార్లును, పరిభుతోద్యోగులును పరిజలను నానావిధముగా బాధలు పెట్టుచుండిరి.

1. రజాకార్లకు పరిభుత్వ భయములేదుగనుక పగలే డబ్బు వసూలు

చేయుటకు దౌర్జన్యముగా దోపిడీలు హత్యలు చేయుచుండేవారు.

2. కమ్యూనిష్టులు రాత్రిలయందు సాయుధులుగా సంచారముచేసి హత్యలు ధనధాన్యముల దోపిడీలుచేయుచు యిండ్లు పడగొట్టి ధ్వంసము చేయుచుండేవారు.

3. ఇంకొకపార్టి విప్లవవాదులు, గ్రామములుతిరిగి దౌర్జన్యముగా డబ్బువసూలు చేసేవారు. స్టేటుకాంగ్రెసు పక్షమున బెజవాడ, కర్నూలు మదరాసు మొదలగుచోట్ల క్యాంపులు ఏర్పాటుచేసికొని కార్యకర్తలు, నాయకులు పనిచేయుచుండిరి. కార్యకలాపములలో నాకంతముగా సంబంధ ములేదు. గాని కొన్ని పర్యాయములు డబ్బు వసూలుచేసిపంపితిని. బెజ వాడ క్యాంపుకువెళ్ళి శ్రీ హయగ్రీవాచారి, బొమ్మకంటి సత్యనారాయణ బసవరాజుగార్లతో మాట్లాడి వచ్చేవాడను. వారునాకు కొన్ని సంగతులు చెప్పేవారు. జులై 7వ, తేదీనుండి సత్యాగ్రహము ప్రారంభింపబడినది. అధ్యక్షుడు స్వామిజీగారు, కాశినాధరావు వైద్యగారు, వినాయకరావు గారు, రామకృష్ణారావుగారు, కేశవరావు మొగలగువారు సెప్టెంబరు మాసాంతమువరకు వేర్వేరుతారీఖులలో సత్యాగ్రహముచేసి జైలుకేగిరి. శ్రీ రంగారెడ్డిగారిని నిర్ణీతతేదీకిముందె సత్యాగ్రహము చేయనిదే యింటి నుంచి అరెస్టుచేసి జైలుకుపంపిరి.

వరంగలు 4వ దురంతముల శిక్షికలో ఇచ్చటి పరిస్థితులువ్రాసితిని. సత్యాగ్రహమునకు పూర్వమునను, తరువాతను కార్యకర్తలపైన కేసులు పెట్టిరి. కొందరికి శిక్షలువిధించిరి. ఈ కేసులలో నేను నామిత్రులును పనిచేయుచుంటిమి. జుడిషియల్ ఆఫీసరు న్యాయముగా నేనిసును జమా నతు అంగీకరించుటలోను కేసులుకోట్టివేయుటలో, అప్పీళ్ళు అంగీకరించుట యందు నిష్పక్షపాతులుగానే పరివర్తించిరి.

కారాగారమునకేగిన నాయకులకు A క్లాసు ఈయబడినది. మరి

కొందరికి B క్లాసు ఈయబడెను. డిశంబరు మాసాంతమున, నాయకులను మాత్రిము విడదల చేయబడిరి.

జూల్లైనుండి డిశంబరువరకు చా లా మ ం ది ఇండ్లుఖాళీచేసి నైజాం రాజ్యపు వెలుపలి గ్రామములకు వెళ్లిపోయిరి. పట్టణములు, గ్రామములు భూతపిచాచములు తాండవమాడుచుండెనేగాని విద్యాధికులు మంచిగృహస్తులు, జమిందారులు, వర్తకులు. రైతులు మొదలగువారు కనపడకుండా పరివాసమునకుపోయిరి. దేశము అరణ్యమయినది.

మా బంధువులు చాలామంది గృహములనువదలి యూనియన్ గ్రామములలో నివాసమేర్పరచుకొనిరి. కమ్యూనిష్టుల చర్యలు సాగుచున్నచోట మా అల్లుడు శ్రీనివాసరావుకు పోలీసు సబ్ ఇన్ స్పెక్టరు బయటవెళ్ళుటకు సహాయపడెను.

విడుదలఅయిన పెద్దలు

ఒకరోజు శ్రీబూర్గుల రామకృష్ణారావు, రంగారెడ్డి, వినాయకరావు నర్సింగరావు, చెన్నారెడ్డి, రామకృష్ణాదూత్, కాశినాథరావు, వైద్య, మొదలగు 12రు పెద్దలు 4 మోటార్లపైన పరిస్థితులు సరయుచు సల్లగొండ సూర్యాపేటమీదుగా జగ్గయ్యపేటకు వచ్చిరి. అదివరకె అచ్చటికి వచ్చియున్న క్యాంపు కార్యకర్తలు రెండవ పార్టీకిచెందిన ఈ పెద్దలతో తిరస్కార సంభాషణ చేసిరని చెప్పుటచాలును. వై పెద్దలు జగ్గయ్యపేటనుండి ఖమ్మంమీదుగా వరంగలుకు బయలుదేరిరి. దారిలో శుభ్రవీమవద్ద ఒక హెడ్ కానిస్టేబిల్ వీరితో అనవసర ప్రశ్నలుచేసి తానుకూడా వెంట బయలుదేరెను. అతనిఉద్దేశ్యము వీరిని తనస్వాధీనములోనికి తీసికొంటినని యును, హెడ్ క్వార్టరులో వప్పగింత పెట్టవలయుననియును అనుకొనెను. ఈ మోటారులు రాత్రి 9 గంటలకు కలెక్టరు బంగళాకు వెళ్ళెను. అక్కడనే డి. యస్. పి. కూడా ఉండెను. తమ వెంటనున్న నక్షత్రికునిచూపిరి.

అంతట డి. యస్. పి. జమేదారును పొమ్మనెను. వీరితో మర్యాదగా తాత్కాలిక సంభాషణలుచేసి వెళ్ళమనెను. వీరందరు 10 గం॥లకు నావద్ద కువచ్చి భోజనములుచేసి పరుండిరి. గతవిషయములను చెప్పుకొని భావి కర్తవ్యమును గురించికూడా మాట్లాడితిమి. ఇక సత్యాగ్రహముచేసి జైలు కువెళ్ళుట లాభములేదని నిశ్చయించుకొంటిమి. అది 22 జనవరి తేది. ఆరోజున స్వామిరామానందతీర్థ కాశినాథరావువైద్య ఈవచ్చినవెద్దలలో ముఖ్యులు జైలుకు వెళ్ళుటకు నిశ్చయించుకున్న తేది. పర్యటన అనుభవము, గ్రామములలోని విధ్వంసక చర్యలనుబట్టి రక్షణమార్గమే ముఖ్యమనుకొ న్నారుగనుక ఉదయం 5 గం॥ల రైలులో ఒకమనిషిని ఉత్తరమిచ్చి స్వామిజీ వద్దకు పంపిరి. అందులో జైలుకు వెళ్లవద్దని వ్రాసిరిగాని వారువినలేదు. స్వామిజి 12 గం॥ల లోగానే, సత్యాగ్రహముచేసి జైలుకువెళ్లిరి. శ్రీ రామకృష్ణారావు పరిభుతులు నాతో ఇదివరకు నీవు జైలుకువెళ్లలేదు. యిప్పుడాకార్యక్రమము విరమింపబడినది గనుక నీవును జైలుకువెళ్లనక్కర లేదు. మేమిక కోర్టుకువెళ్లము కాబట్టి నీవును కోర్టుకువెళ్లవద్దని వీకగ్రీవ ముగా చెప్పిరి. నేను సరేనని ది, 1 ఫిబ్రవరినుండి మానుకొనెదవని గట్టిగా చెప్పితిని. అంతటవారు వెళ్లిపోయిరి.

ఈ నిర్ణయముతరువాత రెండుమూడు రోజులలో హైకోర్టు పరిధాన న్యాయమూర్తి శ్రీ ఖలీలుజ్జమాగారు తరంగలువచ్చిరి. వారికి వకీళ్ళపక్ష మున విందుచేసితిమి. అధికారులందరు ఉండిరి. నేను న్యాయవాదులఅ ర్హత, సేవ, యి త్యాది విషయములుచెప్పి పరిస్తుతము దేశమున అశాంతి పరిబలియున్నది. పరిభుత్వము కలహీనమైయున్నది. ఈ సూబేదారుగారు వచ్చి అల్లరులను అణచెదరని ఆశించితిమి. గాని మొన్ననే గుర్తూరువద్ద 12 మందిని ఒక గుంపుతోకాల్చి చంపుట జరిగినది. యిట్టిస్థితిలో పరిజా పరినిధులపునుకునే మేముకూడా బలహీనులమైపరిజలమెబుట తలయెత్త

జాలకున్నాము. రంగమునుండి తొలగుటయే కర్తవ్యమనిపించుచున్నది అని గట్టిగాచెప్పితిని. మూబేదారువిని యూరకుండెను. నా ఉపన్యాసము బదులుచెప్పి సభముగిసినతరువాత పరిధాన న్యాయమూర్తి నన్ను పిలిచి రేపు ఖాజీపేటలోని తన క్యాంపుకువచ్చి మాట్లాడి పొమ్మనెను. అందరము మేడమీదినుంచి క్రిందికి దిగగానే నామిత్రుడు జిల్లా రజాకారు సంఘాధ్యక్షుడు అబ్దుల్ అలీం దగ్గరకువచ్చి మోద చేతులువేసి "పండిత్‌జీ బార్ యిజత్ ఆప్ హిసెహై" (బారు గౌరవము మీవల్లనే ఉన్నది.) అని నవ్వుతూ చెప్పెను. మా కాలము తీరినది. యిక ఉండి లాభంలేదని జవాబిచ్చితిని. నేను వెళ్ళదలచియే ఉంటిని. గనుక ఆ మాటలలో మాట్లాడితిని. పెద్దవాడనైనాను యిక మానుకుంటా నన్నానని అలీంగారు భావించిరి.

మరురోజు నేను పరిధాన న్యాయమూర్తిగారినద్దకు వెళ్ళి కలిసితిని. ఆయనకూడా మొదట న్యాయవాదియే గనుక మా ఉభయులలో స్నేహపూర్వకముగా అంతరంగిక సంభాషణలే జరిగెను. ఉదంతములన్నియు వివరముగా చెప్పితిని. ఆయన కొంత విచారమును సూచించి నీవు పట్టం రావలెను. నిన్ను లాయిఖల్లి పరిధాన మంత్రివద్దకు తీసికొని వెళ్ళెదను నేనుకూడా చెప్పెదనని చెప్పెను. ఇంటికివచ్చి స్నేహితులతో సంప్రదించితిని. రజాకారు ఉద్యమము పరిభుత్వ బలముతో నడపబడు చున్నప్పుడు లాయఖల్లి యేమి చేయజాలడు. వెళ్ళి ఏమి లాభములేదనిరి. పట్టంపరియాణం మానుకొంటిని.

ఈవారం రోజులలో కొన్ని కట్టుబాట్లు చేసికొని నా కుమారులు సుబ్బారావు, లక్ష్మీకాంతరావులకు పని వప్పగింతపెట్టి సిద్ధపడితిని. గాని ఒక బీద వితంతువు రోదనమునబట్టి 3వ తేదీవరకుండి ఆమె కేసులో పనిచేసి పని మానుకొని 4వ తేది ఉదయం యింటిపనులు సవరించుకొని బెజవాడ మార్గముగా జుజ్జూరు వెళ్ళితిని.

నేను వరంగల్‌లో నుండగానే ది. 30 జనవరి తేదీన మహాత్మా గాంధి నిర్యాణము జరిగెను. తరువాత అచ్చటచ్చట సంతాప సభలు జరిపితిమి. జుజ్జూరు చేరిన తరువాత జుజ్జూరు గ్రామములో సభలు సమావేశములు జరిగినవి. వాటిలో పాల్గొని బెజవాడవెళ్ళి చితాభస్మము తెచ్చి కృష్ణలో కలిపిన రోజు అచ్చటనే ఉంటుని. మా బంధువులింట వివాహములో ఉండవలసి వచ్చెను. ఒక మాసము గడచినది. హైదాబాదు న్యాయవాద సంఘము వారు సమావేశమై ఏకముఖముగా అందరు వకీళ్ళు పని మానుకొని కోర్టు బహిష్కారము చేయవలెనని తీర్మానము చేసిరి. ఒక మెమోరాండము తయారుచేసి అందు జరుగుచున్న దుష్ట చర్యలు అధికారుల సహాయము ఉపేక్ష వివరించుచు ప్రభుత్వము బలహీనమైన ప్రజలకు న్యాయము కలుగజేయజాల నప్పుడు వకీళ్ళు ప్రజాప్రతినిధ్యము వహించజాలరనియును ఆ కారణమున మేము పనిమానితిమని వ్రాయబడియుండెను. ఆ మెమోరాండము బహిరంగముగా అందచేసి పనిమానుట కాదేశింపబడిరి.

నేనా సంవత్సరము వరంగల్ న్యాయవాద సంఘమున కధ్యక్షుడుగా నుంటిని. కాంగ్రెసు పెద్దల ఆదేశానుసారము వికాలత్‌మాని యింటికి వెళ్ళితినని పైన వ్రాసియుంటిని. హైదాబాదు న్యాయవాదసంఘ తీర్మానము వరంగల్ కందగానే నన్ను రప్పించి అందరముకలిసి మెమోరాండము అందజేయ వలెనని మా మిత్రులు అభిప్రాయపడిరి. అంతట శ్రీ జమలాపురం గోపాలరావు, జే. లక్ష్మినారాయణగారలు జుజ్జూరువచ్చి నాకీసంగతి తెల్పిరి. నేను వారి కోరికప్రకారం బయలుదేరి హనుమకొండ వచ్చితిని. అందరము హనుమకొండ మా యింటిలో సమావేశమై ఏకాభిప్రాయమునకు వచ్చితిమి. తుదకు ది. 7 మార్చి 1948 సంవత్సరం తేదీన 43 గురు కోర్టుకువెళ్లి సెషన్ జడ్జి మొహియుద్దీన్ అనిఖాన్ గారితోను, మొహసిన్ రజ్వీ డిస్ట్రిక్టు మేజిస్ట్రేటు గారితోను, మున్సఫ్ గారితోను చెప్పితిమి. వారు ముగ్గురు సెషన్స్ కోర్టులోనికివచ్చి కూర్చుండిరి. పోలీసులు వచ్చిరి.

బహుశః మమ్ములను అరెష్టు చేయవలెనేమోయని అనుకొని యుండవచ్చు ను. జడ్జీలు యిది బెంచిబార్ సమావేశము గనుక మీరు ఉండకూడదు వెళ్లి పొమ్మనిరి. పోలీసులు వెళ్లిపోయిరి. తరువాత నేను మా మిత్రులందరు వెంటనుండగా మెమోరాండమును సమర్పించితిని. జడ్జిగారు మీకు మాకు ద్వేషములులేవు మేము మీయెడలగాని ప్రజలయెడలగాని అన్యాయము చేసియుండలేదు. కోర్టుకు రావడము వీల మా నెదగనెను. నేను పైన చెప్పి నట్లు దేశములో విధ్వంస చర్యలు చట్టవిరుద్ధ కార్యములు జరుగుచున్న ప్పుడు ప్రజలకు చెప్పజాలక సిగ్గుపడుచున్నాము.

డిస్ట్రిక్టు మేజిస్ట్రేటుకు శాంతిని కాపాడుటకు సర్వాధికారములుం టవి. పోలీసు మీవెంట ఉంటుంది. నేను మీతో ఉండెదను. ఆయా ప్రదేశములమీదికి వెళ్ళి చూపించి గుజువుచేసెదను.

తుపాకి కాల్చిన సార్జెంటును చంపినందుకు మీనవోలు తగలబెట్టి బడినది. రైలు పడగొట్టుట గ్రామీణులు చేయజాలరు. నిపుణుడు కావలసి ఉంటాడు. రైలు పడగొట్టిన మిషబెట్టి రేమిడిచెర్ల తగులబెట్టబడినది. ఇది ఒక్క రజాకారులేకాదు రివిన్యూ పోలీసు ఉద్యోగస్తులుకూడా ఉన్నారు. తాము విచారించి చర్య తీసికొనివలెను. యెక్కువ పోలీసు తెప్పించి రక్షణ చేయించవలెను. ద్రోహులను అరెష్టు చెయించవలెను. అందుకు కావల సిన సహకారము నేను నా మిత్రులను చేసెదమంటిని వారు నిరుత్తరుల యిరి. అంతట డిస్ట్రిక్టు మేజిస్ట్రేటుగారు పనిమానుకొని ఊరుకుంటారా? కడుపునిండిన నీచుడు ఆకలితోనున్న మర్యాదస్తుడు ఏపనికైనా పాల్పడు తాడు అనెను. అందుపైన నాకీ క్రింది భర్తృహరి పద్యము జ్ఞాపకముచ్చి

గ్రాసములేక సుక్కిన జరాకృశమై విశీర్ణమైన
సాయాసమునైన నష్టరుచియైనను ప్రాణ భయార్తమైన
సంత్రాసనుదేభ కుంభపిశిత ప్రహలా శిలసాగ్ర హ్రగేస
రభా సమానమగు కేసరి జీర్ణతృణంబు బోయునే.

ఊరుదులో సింహమునకుగాని, పెద్దపులికిగాని ఆకలి అయితే గడ్డి మేయునా అని జవాబిచ్చితిని. అంతటితో ఆ సమావేశము ముగిసినది.

సూబేదారువద్దకు శ్రీ ఆవంచ వెంకట్రామయ్యగారు వెళ్ళి మెమో రాండమును అందజేసెను. చదివించుకొని సూబేదారు హబీబ్ మహమ్మదు గారు రాజ్యము వప్పగింతపెట్టి పోతామా అని ఊరకుండెను.

ఇంకొక తాలూక్దారు బాకర్ హుస్సేన్ గారికి ఒక కాపి నిచ్చి. ఆయన చదువుకొని ఏమిచేస్తారు అనెను. ఇక్కడి నియమముల ప్రకారము ఉదయపు కోర్టులు కనుక 12 గంటలకు వెనుకకు మరలి మా యింటికివచ్చి టెలిగ్రాంద్వారా హైదరాబాదు న్యాయమండలికిని, ప్రభుత్వమునకును ఫ్లైగ్ కేందని ప్రభుత్వమునకును తెలిపితిమి. అదేరోజు సాయంత్రంవరకు ఫ్లైగ్రుంచి సంతోషించినట్లు జవాబు అందెను. నేను జడ్జీలకిచ్చిన జవాబుమ మా మిత్రులు సగర్వముగా ఆనందించిరి. ఒక స్ట్రైగుక్ కమిటీ ఏర్పాటు చేసి యప్పటి విషయము లప్పుడే గ్రంథస్థముచేయుచు హైదరాబాదువా రికి తెలుపుటకు కార్యదర్శికి ఆదేశమిచ్చితిని. మరురోజు నేను బయలుదేరి బెజవాడ చేరితిని. ఖమ్మం, మానుకోట, ఇల్లెందు, సుధీర వ్యాయవాదులకు యిదే సలహా నిచ్చితిమి. వారును కోర్టు బహిష్కారము చేసిరి. ఆ సందర్భ మున మొత్తం దేశమున 800 మంది వకీళ్ళు పోలీసుచర్య జరిగేవరకు పని మానివేసిరి.

•

మరికొన్ని రోజులకు శ్రీ రామకృష్ణారావు, నరసింగరావు, రామ చంద్రారావు, రంగారెడ్డి, చెన్నారెడ్డిగారలు పట్టణవదలి బెజవాడవచ్చి వసతి గృహములలో ప్రవేశించిరి. నేను జుజ్జూరు బెజవాడలమధ్యన తిరు గుచు పైమిత్రులతో భవిష్యత్తును గురించి స్వామిజీ కాంగ్రెసు కార్య కర్తల కార్యకలాపములను గురించి మాట్లాడుకొనుచుంటిమి. క్యాంపులోని శ్రీ హైగ్రీవాచారి ప్రభృతులతోను శ్రీ కాళేశ్వరరావు పంతులుగారితోను మాట్లాడుచుండేవాడను.

1. నిజాం ప్రభుత్వమునకును, భారత ప్రభుత్వమునకును రాయబారములు జరుగు చుండెను. భారత ప్రభుత్వ హితవాక్యములను అంగీకరింప బడలేదు.

2. హైదాబాదునుండి కోట్లకొలది ద్రవ్యము పాకిస్థాన్‌కు పంపప్రయత్నములు జరుగుచుండెను.

3. సిడ్నికాటన్ ద్వారా ఆయుధములు తెప్పించుకొనుచుండిరి.

4. లండన్ బారిష్టరుద్వారా బ్రిటిషు వారివద్ద రాయబారములు జరుపుచుండెను.

5. రజాకారు దళము అధికమగుచు రాక్షస చర్యలు సాగించుచుండిరి.

6. కే. యం. మున్షిగారికి యిక్కడి దుష్టచర్యలు పోటీకాంగ్రెస్ నాయకులు తెలుపుచుండిరి.

7. ఉభయ కాంగ్రెసు నాయకులు మధ్యమధ్య ఢిల్లీవెళ్ళి తమ కష్టములను చెప్పుకొని రక్షణ కోరుచుండిరి.

8. పత్రికలద్వారా వార్తలను ఎప్పటికప్పుడు ప్రకటించే ఏర్పాటు చేయబడెను.

భారత ప్రభుత్వం హైదాబాదు రక్షణకును, రాజ్యాంగ చక్రమును చేబూని నడుపుటకును కావలసిన సిబ్బందిని సిద్ధము చేసికొనిరి. తుదకు పోలీసుచర్య జరిపి గవర్నరు పరిపాలనకు కావలసిన ఏర్పాట్లు నిర్ణయింపబడెను. రాజ్యమునకు చుట్టును పలు ప్రదేశములలో సైన్యము లుంచబడెను. నిజాం ప్రభుత్వమువారు ఏజంటు జనరల్ కే. యం. మున్షిగారి భోజనం లోని బంగళాపైన పహారా యించిరి. తుదకు భారత ఆజ్ఞానుసారము నలు ముఖముల సైన్యము బయలుదేరినది. ఉత్తర దిశగా మేజర్ జనరల్ చౌదరీ

గారి నాయకత్వమున బయలుదేరిన భారత సైన్యము హైదాబాదుకు 30 మైళ్ళ సమీపమునకు చేరెను. రజాకారులు దోమలవలె నలిపివేయబడిరి. ఆ సందర్భమున ఆండూస్ అనే సైనికాధికారి రాజుగారివద్దకువెళ్ళి కొన్ని గంటలలో రాజభవనంపైన బాంబులు పడవచ్చునని చెప్పెను. రాజుగారు కర్తవ్యమును తెలియగోరి కె. ఎం. మున్షీగారిని పిలిపించుకొని సలహా నడిగిరి. వారు చౌదరీగారికి శరణుజొచ్చుటయే పగిధను కర్తవ్యమని సలహా యిచ్చెను. అందుపైన యువరాజుగారును ఆండూసుగారును చౌదరీగారి వద్దకు వెళ్ళి శరణుజొచ్చిరి. గౌర్నరు పగిభుత్వము ఎర్పడెను. ఇది 17 సెప్టెంబర్ 1948 అని జ్ఞాపకము. ఆదేరోజు ముస్లిం నాయకుడు మహమ్మదల్లి జిన్నాగారు దిగవంతులైరి.

"అన్యథా చింతంకార్యం, దైవమన్యత్ర చింతయత్"

గౌర్నరు పగిభుత్వము పోలీసు చర్యానంతరము స్థాపించబడిన కొలదిరోజులకు నేను రైలులో పగియాణము చేయుచుండగా ఒక క్షత్రియ కెప్టెన్‌తో మాట్లాడుట తటస్థించెను. ఆయన ఇట్లుచెప్పెను.

మంత్రుల నిర్ణయ సమయమున సైన్యము రజాకార్లను జయించి హైదాబాదు చేరుటకు 15 దినములు పట్టుననుకొనిరి. సర్వసేనాపతి రాజేంద్రసింహగారును, తదితర సేనాపతుల సమాలోచనలలో 15 దినములు అనవసరము 7 రోజులు చాలుననుకొనిరి. మేము కెప్టెనులము అదియు అవసరములేదు 3 దినములు చాలునని ఊహించితిమి. సైనికులు ఆవేశముతో 24 గంటలలో నిశ్శేషమును పట్టుకుంటామనిరి. దీనికి కారణము ముస్లిం రజాకారులు హిందువుల యెడల చేసిన హత్యలు విధ్వంస చర్యలు స్త్రీల మానభంగములే ఆవేశపరులను చేయగలినవి. మరము ఆయన ఇట్లనెను మేము బయలుదేరితిమి. షోలాపూర్ సమీపమున యెనుబొక్కన్న రెండు వేల రజాకారులను సునాయాసముగా కాల్చివేసితిమి. మా మోటారలు,

టాంకులు హైదాబాదుకు 3వ రోజున చేరగలిగేవే కాని దారిలో ఒక చోట రైలును పెట్టబడియుండెను. దానిని మేము గ్రహించితిమి. వాటి నన్నిటిని తీసివేయుటలో కొంచెము కాలము పట్టెను. ఆ కారణమున 4వ రోజున పట్టణం చేరగలిగితిమి. మొత్తంమీద గొప్ప పోట్లేలు బలిసి పర్వత ముతో డీకొన్నట్లు శిక్షణలేకుండా చేరిన ముస్లిమూకలు సుశిక్షితులై ఆరి తేరిన భారత సైన్యము నెదుర్కొని నశించిపోయి ఆసఫ్‌జాహీ రాజ్యము హైదాబాదునుంచి పోగొట్టుకొని, పోలీసుచర్య సంగతి తెలియగానే జుజ్జూరునుంచి బెజవాడకు వెళ్ళి శ్రీ రామకృష్ణారావు పరిభ్రతులను కలిసి కొంటిని. ఒక ప్రత్యేక మోటరులో శ్రీ రామకృష్ణారావు, రంగారెడ్డిగారును మరియిద్దరును హైదాబాదు వెళ్ళుటకు బయలుదేరిరి. వారినిసాగనంపి జుజ్జూరువెళ్లి బట్టలు అవసర సామాను తీసుకొని మరుగోజు బెజవాడ వచ్చితిని. ప్రయాణీకులసంఖ్య విపరీతముగా నుండుటచే టిక్కట్టు దొరకలేదు. ప్లాటుఫారం టిక్కట్టుతో రైలువద్దకువచ్చి II క్లాసు పెట్టెలో ఎక్కితిని. అందెందరో మిత్రులుండిరి. దారిలో టికెట్టు కలెక్టరుకుచెప్పి చార్జి యిచ్చితిని. గవర్నరు పరిపాలనరాగానే రాజకీయ ఖైదీలనందరిని విడుదల చేసిరి. జైలునుంచివచ్చిన శ్రీ యం. ఎస్. రాజలింగంగారిని వరంగల్‌లో కలుసుకొని హనుమకొండ చేరితిని. యెందరోమిత్రులు దారిలో కలిసినందున స్టేషన్‌నుండి యింటికి చేరుటకు 4 గంటల కాలముపట్టెను.

•

హనుమకొండలో రెండుమూడు రోజులుండి పట్టణంవెళ్లితిని. వ్యాయవాదుల సమావేశము జరిగెను. నేనుకూడా ఉంటిని. ఒక మెమోరాండమును సమర్పించి మరల వకాలత్ పనులు సాగించుకోనవచ్చునని నిర్ణయింపబడెను. ఆ ప్రకారము వరంగల్‌లో ఆ మెమోరాండమును సదరు అదాలతులోను, సివిల్ ఎస్మినిస్ట్రేటరు పళనియప్పన్ గారిచేత్రను తోడి వ్యాయవాదులు వెంటరండగా అధ్యక్షుడనైన నేను దాఖలు చేసితిని. అంతటినుంచి వకీళ్ళలందరు తమ తమ పనులను యథాప్రకారము సాగించుచుండిరి.

•

చీలికలులేకుండా 43గురు హిందూవకీళ్ళు బహిష్కారము చేసినందుకు శ్రీ కె. యం. మున్షీగారును సంతోషించిరి.

ప్రకరణము 61

గౌర్నరు పరిపాలన స్థాపించిన తరువాత స్టేటు కాంగ్రెస్‌లోని చీలికలు - రాజకీయములు

ది. 17 సెప్టెంబరు 1948 సంగరం తరువాత పోలీసుచర్య జరిపి గవర్నరు పరిపాలన వీర్వరుప బడినదని సైన వార్తసియుంటిని. కాంగ్రెసు నాయకులు కార్యకర్తలు తమతమ నివాసములకు చేరుకొనిరి. రజాకార్లు అంతరించిపోయిరి. వారి ఆయుధములు కమ్యూనిష్టులకు వప్పగించిరి. కమ్యూనిష్టులు మాత్రము కొండలలోను, అరణ్యములలోను నివసించుచు రాత్రిలయందు దాడులు చేయుచు విధ్వంస హత్యాకాండలు జరుపుచునే యుండిరి. కమ్యూనిష్టులను అణచుటకు ప్రభుత్వపక్షమున అదనపు పోలీసులు, మిలిటరీ సిపాయిలు తెప్పించబడిరి. అచటచట క్యాంపుల నేర్పాటుచేసి రక్షణ చేయుచుండిరి. గ్రామములలో గ్రామొనులే గస్తులు తిరుగుచు కమ్యూనిష్టుల వలన అపాయము రాకుండా కాపాడుచుండిరి. అచ్చటచ్చట సంఘర్షణలు జరుగుచుండెను. కమ్యూనిష్టులు రక్షకభటుల తుపాకి గుండ్లకు కెరయగుచుండిరి. కొందరిని పట్టుకొని జైళ్ళకు పంపించుచుండిరి. ఆ సమయములో కాంగ్రెసు కార్యకర్తలు అధికారులకును, రక్షక భటుల కులు సలహాలు, సహాయములు చేయుచుండిరి.

1947 స్టేటు కాంగ్రెసు మహాసభకు పూర్వము కక్షులు వీర్వడిన వనియును మహాసభానంతరము అవి చీలికలు కలిగించి రెండు పార్టీలుగా విడబడుటకు కారణ మేర్పడినదనియును స్పష్టపడినది. అందొకటి శ్రీ

బూర్గుల రామకృష్ణారావుగారిపార్టి, రెండవది శ్రీ రామానందతీర్థపార్టి. హైదారాబాదులో గవర్నరు పరిపాలనకు బదులు ప్రజాయత్త మంత్రివర్గ ముద్వారా ప్రభుత్వము సాగించవలెనని ఉభయ పార్టీల కాంగ్రెస్‌వారును కోరుచుండిరి. కాని స్వామిజీ పార్టీ వారు తమ పార్టీనుండియే మంత్రివర్గము యేర్పాటు చేయవలయునన్ని రామకృష్ణారావు పార్టీవారు తమ పక్షమువారిని మంత్రులుగ ఏర్పాటు చేయవలెనని కోరుచుండిరి. రామకృష్ణారావుగారి పార్టీలో మేధావులు, విద్వాంసులు, అనుభజ్ఞులైన వకీళ్ళున్న అన్ని వృత్తుల వారును ఉండిరి. స్వామిజీ పక్షమున యువకులసంఖ్య అధికముగా నుండెను. ఈ సంగతి పటేలు మంత్రిగారికి బాగుగ తెలియును ఆయన ఒక ప్రసంగ సందర్భమున "సర్ ఏక్‌తరఫ్ ధండ్ ఏక్‌తరఫ్" (సిరస్సు ఒకవైపున, మొండె మొకవైపున) ఉన్నదని అన్నారు. వారు త్వరగా ఏ నిర్ణయమునకు రాజాలకపోయిరి. కాంగ్రెస్ వారికి ప్రజలలో ధైర్యము పురికొల్పి శాంతిస్థాపన చేయవలసిన అవుసరముండెను. పరస్పర విరుద్ధములగు రెండు పార్టీలు సాధించజాలవు. కనుక రామకృష్ణారావుగారి పక్ష కాంగ్రెసు సభ్యులు అందరును హైదరాబాదులో సమావేశము జరిపి సకాలిక పరిస్థితులతో కాంగ్రెసు సంస్థను ఏర్పాటు చేయవలెనని నిర్ణయించిరి. నూతనముగా ఏర్పడుపబడిన స్టేటు కాంగ్రెస్‌సంస్థ శ్రీ జనార్దనరావు దేశాయి అధ్యక్షుడుగను, కొందరు స్వామి సంఘసభ్యులుగను వారిలోనుండి కొందరు కార్యవర్గ సభ్యులుగను ఎన్నుకొనబడితిమి. అటు తరువాత జిల్లాలలో, తాలూకాలలోను అడహక్ కమిటీలు ఏర్పాటు చేయబడెను. అప్పటినుంచి రెండు కాంగ్రెసు సంస్థలు పనిచేయుచుండెను. కొందరు మధ్యవర్తులు ఒక కాంగ్రెసుకు పోటీకాంగ్రెసు లేక దేశాయికాంగ్రెసు అనియును రెండవ కాంగ్రెసు గోసాయి కాంగ్రెసు అనియును మరికొందరు ఒకదానిని సంసారీ కాంగ్రెసు అనియును వేరొక కాంగ్రెసు సన్యాసి కాంగ్రెసు అనియు అనుచుండేవారు. నేను వృద్ధుడనే గనుక రామకృ

స్టారావు అనుయాయులలోనే ఉంటిని. పోటీ కాంగ్రెసు ఏర్పడిన తరువాత నేను రంగారెడ్డిగారును వరంగల్‌లో సభచేసి కొందరిని మా పక్షమున పని చేయుటకు కోరితిమి. శ్రీ కాళోజి రామేశ్వరరావు, నారాయణరావు, ఉదయరాజు రాజేశ్వరరావు, చెరుకు కాంతయ్య ఇత్యాది విద్యాధికులు పరికొందరు కార్యకర్తలు మాతో నేకీభవించిరి. వరంగల్ జిల్లా సంఘము నకు శ్రీ రామకిషోర్ గారు అధ్యక్షులుగ ఏర్పడిరి. తరువాత మే ముభయు లము పాకాల, మహబూబాబాద్, ములుగు, కొత్తగూడెం, ఖమ్మం, కిల్లూరు, వేంసూరులకు వెళ్ళితిమి. అచట పుముఖులందరు మా సంస్థలో సేరి ధన సహాయము చేసిరి. ఖమ్మంలోని పరచా శ్రీనివాసరావుగారు, మధిరలోని కందిబండి పురుషోత్తమరావు, పద్మనాభశాస్త్రి, మానుకోటలో డాక్టర్ ఉమ్మెతల గోపాలరావు, పాకాలలో వీపూరి లక్ష్మారెడ్డిగారలు, తాలూకాసంఘ అధ్యక్షులుగనుండి పనిచేసిరి. ధనసహాయము చేసిరి. మేము వేంసూరు వెళ్ళినప్పుడు దానికి సమీపమునన్న కందుకూరు, వెంకటాపు రం, రేజేర్ల మొదలగు గ్రామములలో మేము సంచారముచేసి సభలు జరిపి ఉపన్యాసముల నిచ్చితిమి. మరియొకప్పుడు నేను శ్రీ రంగారెడ్డి, నర్సింగ రావుగారలు గలిసి వరంగల్ జిల్లాలోని కొన్ని గ్రామములలోతిరిగి ప్రచా రము చేసితిమి. మొత్తంమీద మా సంస్థ చాల బలపడెను. కమ్యూనిష్టులను అనచివేయుటలో ప్రభుత్వమునకు అండదండగా పనిచేసితిమి. హైదాబా దు రాజ్యమునగల పేరు ప్రతిష్ఠలుగల వారందరు ఈ సంస్థలో చేరియుం డినందున అధికార వర్గముకూడ వారి మాటలనే పాటించుచుండిరి. వరం గల్ జిల్లా రివిన్యూ పోలీసు అధికారులు విరివిగా నాతో సంప్రతింపులు జరుపుచుండిరి. రెండు సంవత్సరముల తరువాత భారత ప్రభుత్వమువారు మిలటరీ ప్రభుత్వమును తొలగించి సివిల్ పరిపాలన సాగించవలెనని నిర్ణ యించి శ్రీ వెల్లోడిగారిని గవర్నరుగను నలుగురు ప్రజాపక్ష మంత్రులను ఏర్పరచి సాగించవలెనని నిర్ణయించిరి. అపకారము స్వామిజీ పక్షమువారు

శ్రీ దిగంబరరావుబింబా గారిని హోమ్‌మంత్రిగను, శ్రీ వల్లూరు బసవరాజుగారిని కార్మిక మంత్రిగను, రెండవ పక్షమువారిలో శ్రీ బూర్గుల రామకృష్ణారావుగారిని విద్యా రివిన్యూశాఖల మంత్రిగను, శ్రీ వినాయక రావు విద్యాలంకారుగారిని శాఖల మంత్రిగను నియమించిరి.

శ్రీ రామకృష్ణారావుగారు రివెన్యూ మంత్రిగ నియమింప బడినతరువాత పరిపర్యటనమున వారిని వరంగల్‌కు ఆహ్వానించి శ్రీ విశ్వేశ్వర సంస్కృత కాంధ్ర కళాశాలకు ప్రారంభోత్సవము జరిపించితిని. వారివెంట శ్రీ వల్లూరు బసవరాజుకూడ నుండిరి. పోటీకాంగ్రెస్ అధ్యక్షులు జనార్దనరావు దేశాయిగారు వీర్వడినారని పైన వ్రాసితిని. తెలంగాణా కాంగ్రెసు కమిటీకి శ్రీ రంగారెడ్డిగారిని అధ్యక్షులుగా ఎన్నుకుంటిమి. నేను కార్యవర్గ సభ్యుడనుగా నుంటిని. శ్రీ రామకృష్ణారావు మంత్రిగారు వరంగల్‌నుంచి అశ్వారావుపేటవరకు పర్యటనచేసి కొత్తగూడెం ద్వారా తిరిగి రావలెనని కార్యక్రమములు ఏర్పాటు చేయబడియే. ఈ పర్యటన కార్యక్రమము నా సలహావెంట జరిగినదని స్వామిజీ పార్టీవారికి ఆక్షేపణ యుండెను. ఉభయ కాంగ్రెసు పార్టీల కార్యకర్తలు మార్గమధ్యమున మంత్రులకు స్వాగత సన్మానములు తమతమ కృతముగనే జరుపవలెనని తలచుచుండిరి. రంగారెడ్డిగారు నేను ఒక మోటరులోను, శ్రీ హైగ్రీవచారి, కేశవరావుగార్లు ఒక మోటరులోను వారివెంట బయలుదేరితిమి. మంత్రుల యొక్కయు, వారి సిబ్బంది యొక్కయు రివిన్యూ పోలీసు అధికారులయొక్కయు మోటారులు కూడా నుండెను. ఈ మోటార్లసంఖ్య 16 వరకు ఉండునని నాజ్ఞాపకము మార్గమధ్యమున కార్యకర్తలు, రివిన్యూ కమీషనర్ శ్రీ నంజప్ప, కలెక్టరు శ్రీ పళనియప్పన్ గార్లు మరియు ఇతర స్థానిక పెద్దమనుష్యులు మా పార్టీ పారే ఎక్కువగ నుండుటచే ఖమ్మం, వరంగల్ మధ్యన వెక్కుచోట్ల శ్రీ గంగారెడ్డిగారి అధ్యక్షతతో డాక్టర్ ఉన్నిమ్మోత్తర గోపాలరావుగారి పర్యవేక్షణతో జరుగుచుండెడివి. వరంగల్‌నుండి మేము బయలుదేరుటకు ముం

దు బాలికా పాఠశాలలో అల్పాహారవిందు చేయబడెను. ఒక మనిషివచ్చి గతరాత్రి రామనాధం, లక్ష్మినర్సయ్యగారలు అరెస్టు అయినారని తెలిపెను నేను రామనాధం మంచివాడేనంటిని. రామక్రిష్ణారావుగారు ఒక పూర్వప్ర సంగతిని చెప్పిరి. అదేమనగా "నేను రామకోటేశ్వరరావుగారు, రామనాధం వేంసూరు వెళ్ళితిమి. రామకోటేశ్వరరావు అల్లుడు శ్రీనివాసరావు గారు మాకు విందుచేసిరి. ఆ విందులో మా కందరకు వెండి పళ్ళెములు, వెండి చెంబులు, వెండి గిన్నెలు, చెంబులు పెట్టిరి. దానినిచూచి రామనాధం మీరు బూర్జువాలు, ధనికవర్గమువారు కనుక ఇట్లా భోజనము పెట్టుచున్నారు అని అనెను దానికి నేను మేము అట్లాగే పెట్టెదము. అట్లాగే తినెదము. అంటిని." తాను చెప్పినమాటలు జ్ఞాపకము ఉన్నవి అని వారు శెలవిచ్చిరి.

వరంగల్‌నుండి ఖమ్మం రోడ్డుపైన ప్రయాణము సాగించితిమి. మార్గమధ్యమున తొరూర్రిలో శ్రీ డాక్టర్ గోపాలరావుగారు మానుకోట సంఘాధ్యక్షులు తొరూర్రిలో స్వాగతమిచ్చిరి. అధ్యక్షులు రంగారెడ్డిగారే ఉండిరి. ఇట్లే మరియొకచోట జరిగెను. మధ్యాహ్నంకు ఖమ్మం చేరితిమి. ఖమ్మంలో సభలు సమావేశములు జరిగినవి. పాఠశాలలు గ్రంధాలయములు చూచిరి. ఒక సాయంత్రం శ్రీ చావా వెంకటకోటయ్యగారి ఆహ్వానముపైన గోకినేపల్లి ప్రజాయత్త పాఠశాలకు వెళ్ళితిమి. స్థానికులు స్వాగత పత్రిమతోపాటు పాఠశాలను హైస్కూలు చేయుమని కోరిరి. తరువాత అది హైస్కూలు అయినదని తెలుపుటకు సంతోషించుచున్నాను. మరురోజు ఖమ్మంనుంచిసాగి మధ్యాహ్నమువరకు లంకపల్లి చేరగలిగితిమి. దారిలో పెక్కుచోట్ల అనగా వైరా, కల్లూరు మకాములలో ప్రజలు తండోపతండలుగావచ్చి స్వాగత మిచ్చిరి. వైరా సమావేశములో చెరుకుపల్లి హనుమయ్యగారు ఆధ్యక్షత వహించిరి. లంకపల్లినుంచి బయలుదేరి సాయంత్రం సదుపల్లి చేరితిమి. అచ్చట వేంసూరు, వెంకటాపురం, కిందు

కూరు మొదలగు గ్రామాదులవారు మంత్రిలకు స్వాగతమిచ్చిరి. అంతకు కొన్నిరోజుల పూర్వమునుండి వేంనూరులో ఒక హైస్కూలు స్థాపించవలెనని ప్రయత్నముచేసి పాఠశాలను స్థాపించిరి. దాని అభివృద్ధికొరకు శ్రీ పరిటాల నారాయణరావు, మాదిరాజు వెంకట శ్రీనివాసరావు, అరవాల వెంకట కృష్ణారావు, రాధాకృష్ణారావు, రామయ్యగార్ల కృషి ప్రశంశనీయము. సమావేశకర్తలు వేంనూరులో హైస్కూలు స్థాంచవలెనని విద్యామంత్రిగారిని కోరిరి. మంత్రిగారివెంట జిల్లా విద్యాశాఖాధికారి ఉండిరి. వారు ఒకేసారి హైస్కూలు స్థాపించజాలమనియును, ప్రస్తుతము 3వ, ఫారమ్‌వరకు అనుజ్ఞయిచ్చి క్రమేణ హైస్కూలుగా పెంపొందించవచ్చునని అభిప్రాయము మిచ్చిరి. అట్లే వేంనూరులో మాధ్యమిక తరగతి పాఠశాలగా ప్రారంభించబడి గ్రామస్థుల కృషివలన హైస్కూలుగా వృద్ధిచేయబడినది. ప్రస్తుతము ఆ హైస్కూలును పూర్తిగా ప్రభుత్వ ఆధ్వర్యమునకు తీసికొన్నారని వినుటకు సంతోషము. సదుపల్లినుంచి మంత్రిలు, మేము బయలుదేరితిమి. మధ్యన ప్రజలు స్వాగతమిచ్చి తమ కష్టములను తెలుపుకొనిరి. ఆ సందర్భములో ఒక పోలీసు అధికారి నాతోకలిసి కొంచెముసేపు ముచ్చటించెను. దారిలో గతరాత్రి మంత్రిగారు వరంగల్‌లో నుండగా రామనాథం, లక్ష్మినరసయ్యగారలు తమంతటతామేవచ్చి పోలీసులకు పట్టుబడినారనియును, ఇది వారి తెలివిగలపనియనియును అట్లాజరుగక ఘర్షణకు దిగినచో వారికి సునాయసముగా రప్పాటికట్టు జరిగి యుండెడిదని యును చమత్కారముగా చెప్పిరి. తరువాత నేనును రామకృష్ణారావుగారును, రంగారెడ్డిగారును ఒకే మోటరులో కొంతదూరము ప్రయాణము సాగించితిమి. ఆ సందర్భమున శ్రీ రామకృష్ణారావుగారు గతరాత్రి నాకు వరంగల్‌లో రామనాథం, లక్ష్మినరసయ్యగారలు అరెస్టు అయినసంగతి తెలిసినదనియును వారిపైన ఎట్టి దౌర్జన్యములు జరుపక సక్రమచర్యవెంట జైలుకు పంపవచ్చుననియును ఉన్నతాధికారులకు ఆదేశమిచ్చితిననియును

చెప్పిరి. సర్వదేవభట్ల రామనాధంగారు విద్యావంతుడేకాక, ఆంధ్రోద్యమములో కార్యకర్తగానుండి నాతో పనిచేసెను. ఆయన వివేకముతో పర్యవర్తించినందుకు నేను మనస్సులో సంతోషించితిని. అందరును రాత్రికి ఆశ్వారావుపేట చేరితిమి. నావెంట పర్చా శ్రీనివాసరావు, కందిబండ పురుషోత్తమరావు, పద్మనాభశాస్త్రి, చెరుకుపల్లి హనుమయ్యగారలుండిరి. తెలంగాణా కాంగ్రెసు అధ్యక్షుడు శ్రీరంగారెడ్డిగారుకూడా మావెంట ఉండిరి. పోలీసు చర్యానంతరము ఆశ్వారావుపేటలోని కందిబండ వెంకట రామారావుగారింటిలో దోపిడి జరిగి కొంత దర్వ్యము దోచుకొనిపోయిరి. ఈ విషయమును ఆయన ఉభయ కాంగ్రెసు నాయకులతోను, మంత్రులతోను వివరముగా చెప్పిరి. మరురోజుదయమున మేముందరము ఆశ్వారావుపేటనుండి బయలుదేరి సదుపల్లికివచ్చి అచట సోవరాజు రంగారావ్రగారింట తేనీరు పుచ్చుకొని తల్లాడ చేరితిమి. అచట కొంత పర్జానీకము మంత్రులను దర్శించి కొన్ని విషయములను తెల్పిరి. అచటినుంచి ఏన్కూరు చేరితిమి. అచట ఒక చిన్న సమావేశము జరుగెను. ఆ సమావేశములో పర్జలు కమ్యూనిష్టులవలన తమకు కలుగుచున్న బాధలను చెప్పుకొనిరి. తగు రక్షణ యిప్పించుమని కోరిరి బహుశా అక్కడ అంతకుముందే ఒక మిలిటరీ క్యాంపు ఉన్నదని జ్ఞాపకము.

భూసంస్కరణల ప్రస్తావన

1354వ ఫసలీలో నిజాం పర్భుత్వకాలమున కౌలుదారి శాసనము ఆర్డనెన్స్ రూపముగ జారికాబడెను. అది అంతగా భూస్వాములను బాధ పెట్టజాలదు. గాని కౌలుదార్ల రక్షణమాత్రము కొన్ని నియమ నిబంధములకు లోబడి గావింపబడెను. గౌర్నరు పరిపాలన వచ్చినతరువాత మైసూరి నుండి పిలిపించబడిన షేషాద్రి మంత్రిగారు భూసంస్కరణలు శాసనము చేయవలెనని సంకల్పించిరి. తమ పర్యటన సందర్భమున అనుభవజ్ఞుల అభి

ప్రాయములు తీసికొనుచుండిరి. వరంగల్ మకాములో నేను పరచా శ్రీని వాసరావుగారుని లిఖితపూర్వకమగు అభిప్రాయములనే ఇచ్చుటయేకాక చాలసేపు చర్చలు జరిపి మనోభావములను వెల్లడించితిమి. గాని వారి కాలమున శాసనములు చేయబడలేదు. గవర్నరు ప్రభుత్వము అంగీకరించి, శ్రీ వెల్లోడిగారు ముఖ్యమంత్రిగను, శ్రీ రామకృష్ణారావు ప్రభృతులు ప్రజాహిత మంత్రులుగ ఏర్పడినట్లు వైన వార్తసితిని. శ్రీ వెల్లోడిగారు భూసంస్కరణల విచారణచేసి నివేదిక సమర్పించుటకు సర్ మాధవరావు కమిటీ ఏర్పాటుచేసిరి. నేను మాధవరావు కమిటీ ఎదుట గరిష్ట కమతమును గురించి సాక్ష్యమిచ్చితిని. పరిమితి ఎక్కువ యుండవలెనని పోటీకాంగ్రెసు వారును, తక్కువ యుండవలెనని స్వామిజీ పార్టివారును, అంతకంటె తక్కువ యుండవలెనని సోషలిష్టులును, భూమివంతయును పంచిపెట్టమని కమ్యూనిష్టులును సాక్ష్యమిచ్చిరి. తుదకు జూన్ 1950 సంవత్సరంలో శాసనము చేయబడెను. అది తాము చేసిన ప్రజోపకారమని మంత్రులును, రంగారెడ్డిగారును ఈ పర్యటన సందర్భములో చెప్పుచుండిరి. ఒకచోట శ్రీ రంగారెడ్డిగారితో నేను శాసనములను గురించి చెప్పునప్పుడు రైతులకు కూడ హక్కుబాధ్యతలు పూర్తిగ చెప్పుమని కోరితిని. ఆ విషయములను అచ్చటచ్చట అస్మదాదులను వివరించుచుంటిని. మధ్యాహ్నము కు ఏన్కూరు నుంచి కొత్తగూడెం అందరము చేరితిమి. సాయంత్రం పెద్ద బహిరంగసభ చేయబడెను. శ్రీ రామకృష్ణారావుగారు దీర్ఘోపన్యాసమును యిచ్చిరి. వారు తక్కిన విషయములతోపాటు కమ్యూనిష్టుల దౌర్జన్య చర్యలను నిరసించు చు ప్రజారక్షణ చేయించెదమనిరి. భూములను అందరికి పంచిపెట్టెదమని కమ్యూనిష్టులు చేయుచున్న ప్రచారము సరికాదనియును, అట్లు చేసినచో జనాభానుబట్టి మనిషికి 12 కూడా లభించదని చెప్పిరి. ఆ రాత్రి మంత్రులు రంగారెడ్డిగారు రైలుపైనను. నేను పర్చా శ్రీనివాసరావు, ఉదయ రాజు రాజేశ్వరరావు మరికొందరు మిత్రులును వచ్చిన మోటరుపైననే పయ

నం సాగించుకొని ఖమ్మం ద్వారా వరంగల్ చేరితిమి. శ్రీ రామకృష్ణా రావుగారి రివిన్యూ మంత్రికాలమున నేను దేవాదాయ, ధర్మాదాయ సలహాసంఘ సభ్యుడనుగా నియమింపబడి పనిచేసితిని. ఆ వివరము మరియొ కచోట వ్రాసియున్నాను. పోలీసు చర్యానంతరము చీలికలువచ్చి రెండు కాంగెసులు నడుచుచుండెనని పైన వ్రాసితిని. ఇది అనర్థకమని అంద రును గ్రహించిన విషయమే. ఒక పర్యాయము కే. శే. పటేలు మంత్రిగారు హైదాబాదుకువచ్చి ఉభయ కాంగెసు నాయకులను, కార్యకర్తలను సమావేశపరచి ముచ్చటించిరి. నేనుకూడ ఆ చర్చలో పాల్గొంటిని. రెండు కాంగెసులు ఉండకూడదని ఏకగ్రీవముగా అంగీకరించిన విషయమే కనుక ఒకదానిని రెండవదానిలో లీనము చేయవలసివచ్చినది. శ్రీ స్వామి రామానంద్‌తీర్థాగారి ఆధ్వర్యమున జరుపబడు కాంగెసుసంస్థ ఎన్నికల ద్వారా ఏర్పడినది. గనుక తరువాతవచ్చే ఎన్నికలవరకు దానినే ఉంచి కార్యకర్తలలోను, ఆశయములోను కొన్ని మార్పులు చేయబడెను. ఉభయ పార్టీలవారు ఒక్కొక్క మెమోరాండమును సమర్పించిరి. శ్రీ పటేలుగారు దానిని ఢిల్లీకి తీసికొనివెళ్ళి అఖిల భారత కాంగెసు కమిటీద్వారా నిర్ణయ మును వ్రాసిపంపిరి. ఆ ప్రకారము స్వామిజీయే అధ్యక్షుడుగా ఉండెను. స్థాయి సంఘములోను, కార్యవర్గ సమితిలోను స్వామిజీపార్టికే మోజారిటీ ఉండెను. శ్రీ పటేలు మంత్రిగారు తుది పరిష్కారము చేసినను పార్టీల లోని వర్గవిద్వేషములు ఏమాత్రము తగ్గిపోలేదు. ఒకరిని ఓడించుటకు రెం డవవానిని తమ పార్టికే అధిక్యత సంపాదించవలెనని ప్రయత్నము చేయు చుండిరి. నియమితులగు మంత్రుల కాలమున రెండు సంవత్సరములు జరి గెను. ఇతర ప్రదేశములతోపాటు హైదాబాదు స్టేటు ఎసెంబ్లీకొరకును ఎన్నికలు జరుపవలసి వచ్చెను. ఎన్నికలకొరకు ప్రజాస్వామ్యమునకూడా అభ్యర్థులకు టికెట్టుయిచ్చే ఆచారం సాగించబడుచున్నది. ఇదికూడా నియం త్రత్వ విధానమని అనుట అతిశయోక్తికానేరదు. ఆ కమిటీలో స్వామిజీ

పార్టీవారిసంఖ్య అధికముగానుండెను. అందరికిని అభ్యాతను, సేవనుబట్టి స్థానమును లభింపచేయవలెనని ఇరుపక్షులవారునూ చెప్పుచు హైదారాబాదు నందు గాంధి భవనమున ఒక సమావేశము జరుపబడెను. ఆ సమావేశములో కమిటీసభ్యులు నిష్పక్షపాతముగా పరివర్తించ వలెనని నేను చెప్పితిని. ఉభయ పార్టీలలో ముఖ్యులు ముఖప్రీతి మాటలే మాట్లాడిరి. మరురోజు మరల శ్రీ రామకృష్ణారావుగారి భవనమున సమావేశము జరుపబడి కొన్ని చర్చలు జరిగినవి. దానికి స్వామిజీగారు వచ్చియుండలేదు. ఎక్కడివార క్కడ లేచిపోయిరి. నేను డౌన్ వరంగల్ మహబూబాబాదు, వేంసూరు నియోజక వర్గములలోనే నభ్యర్థిగ ఉండుటకు అంగీకరించునని కోరిరి. డబ్బుకూడ దాఖలు చేసితిని. ఇట్లే అనుభవయోగ్యులగు మరికొందరుకూడ కొన్ని నియోజక వర్గముల కొరకు దరఖాస్తు పెట్టిరి. వరంగల్ జిల్లాలోనే నాతోపాటు ఉదయరాజు రాజేశ్వరరావు, పరచా శ్రీనివాసరావు, ఏపూరి లక్ష్మారెడ్డి ఇంకా కొందరిని అభ్యర్థులుగా ఊంచకపోయిరి. ఎన్నిక లలో కాంగ్రెసు అభ్యర్థులలో చాలమందికి ఓటమియే జరిగెను. కులమత గూర్పు ముఠా తత్వములులేకుండా మేము ఆంధ్రమహాసభను జరిపితిమి. బేదములకు కారణము లేకుండెను. గాని స్వాతంత్ర్యము వచ్చినతరువాత ఇట్టి ముఠా తత్వములు బయలుదేరి కాంగ్రెసు పేర పరితిష్టలును గాంధీ సిద్ధాంతములను తలకిందులు చేయబడినవి. తరువాత పార్టీలలో ద్వేషములు పెచ్చుపెరిగి స్వామిజీని స్టేటు కాంగ్రెసు అధ్యక్షత పదవినుండి తొలగించిరి.

ఆంధ్రోద్యమములోను, స్టేటు కాంగ్రెసులోను పనిచేసి రాజ్యాంగ సంస్కరణల సందర్భమున ఎసెంబ్లీ సభ్యత్వమును కాంక్షించక నిరాకరించి నాకు నాతోకలిసి పనిచేసి నాసేవశక్తి సామర్థ్యములను తెలిసిన స్వామిజి పార్టీవారు నాకు ఎసెంబ్లీ సభ్యత్వమునకు తావీయక నిరాకరించుటకు ముఖాతత్వమే కారణము. నేను స్వతంత్ర అభ్యర్థిగా డబ్బు దాఖల్ చేసి

వరంగల్ నియోజకస్థానమునకు దరఖాస్తు పెట్టితిని. ఇంతలో శ్రీ రామ కృష్ణారావుగారు కాంగ్రెసునుండి తొలగిపోవలదనియును, దరఖాస్తును ఉపసంహరించుకొనుమని టెలిగ్రామ్ యిచ్చిరి. వారి ఆజ్ఞను శిరసావహించి ఉపసంహరించుకొంటిని. శ్రీ ముదిగొండ రాజలింగంగారికి ఓటు యిచ్చితిని. వారు యెన్నుకొనబడిరి. నాకు పోట్లాటలతో పనిసక్తిలేదు. మర్యాదగా జీవితము గడచినది. కాంగ్రెసుకు సభ్యుడనుగానే యున్నాను గాని పదవికాంక్షతో ఎన్నికలలో పాల్గొనలేదు. ఒకరిని ఆశ్రయించుటకును యిష్టపడేవాడనుగాను ఉన్నదానితోనే తృప్తిచెందుచున్నాను.

ప్రకరణము ౧౯

అనుమాన కమ్యూనిస్టుల రిలీజు కమిటీ

గజాకారు మోమెంటు కాలమున అరాజకము పెచ్చుపెరిగినట్లు పైన వ్రాసియే యున్నాను. దానిని పురస్కరించు దేశీయ కమ్యూనిస్టులుకూడా తమ ఉద్యమమును బలపరచుటకు పనిబలపన్నములు, చేయుచుండిరి. గ్రామముల దోపిడి కుప్పలను తగలబెట్టుటయు ధాన్యములను దోచుకొని పంచిపెట్టుటయు, చేయుచుండిరి. అమాయకులగు బీదపనిజలకు దుర్బోధలు చేయుచు, వారిలో కొందరిని తమపార్టీలో చేర్చుకొనుటకును వారియిండ్ల వద్ద భోజనములుచేయుచు పగలంతయు దాగియుండి రాత్రులయందు సంచారము చేయుచుండిరి. ధనవంతులని కొందరిని పార్టివిరోధులని కొందరిని నిర్ణయంగాను నిర్మొగమాటముగాను హత్యచేయుచు యెన్నియో కుటుంబములు నాశనము చేసిరి. ఆయుధములు తీసికొని పోవుచుండిరి. మొత్తం మీద పోలీసు చర్యకు పూర్వమే వారుకొన్ని దేశీయ విదేశీయ తుపాకులను రివాల్వారును సంపాదించుకొని కత్తులు ఈటెలు బల్లెములు, ఉన్న వేగాకొన్ని తయారుచేయించికొనిరి. నిజాం ప్రభుత్వమన సిడ్నికాట్ ద్వారా

ఆయుధములు తెప్పించి రజాకార్లకు సప్లయిచేసియుండిరి. పోలీసుచర్య అనంతరం రజాకార్లకు డబ్బుయిచ్చి ఆ ఆయుధములను సంపాదించిరి వాటి సహాయముతో రాత్రులలో నిశాచరులై వీరవిహారముచేయుచు పైశాచక్ర త్యములు తాండవమాడించుచుండిరి. యిది తెలంగాణమున చాలాపెచ్చు పెరిగిపోయెను. ఆగ్రామములలో ప్రత్యక్ష కమ్యూనిస్టులుగాకున్నను బుద్ధి పూర్వకముగాను అమాయకత్వమును భయముతోను కమ్యూనిస్టులకు చందా లిచ్చుచు భోజనములు పెట్టుచు సహకారము చేయుచుండిరి.

గౌర్నరు పరిపాలన ప్రారంభం అయినపిమ్మట రాజ్యములో సివిల్ పరిపాలనకు తగిన యేర్పాట్లు చేయించుటయేగాక దేశమున పెచ్చుపెరిగి పోయిన కమ్యూనిష్టు దుండగములను అణచి శాంతి స్థాపన ప్రయత్నము చేయవలసి వచ్చెను. కేంద్ర ప్రభుత్వమునుండి పిలుపించి కొందరు మంత్రి లను, కొందరు కార్యదర్శులు, కొందరు కలెక్టర్లను, కొందరు తహశీల్దార్లను గా నియమించిరి. యిట్లే మామూలు పోలీసు శాఖలో ఉద్యోగులను నియ మించుటయే గాక ఆంధ్ర, మదారాసు, మలబారు, మైసూరు, యు. పి. రాష్ట్రములోంచి పోలీసులను రప్పించి ప్రత్యేకముగా కమ్యూనిష్టులను అణచుటకే నియమించి గ్రామములలో కొన్ని క్యాంపులనుపెట్టి రక్షణ చేయుచుండిరి. గ్రామీణులకు ఉత్సాహము కల్పించి ఆత్మరక్షణ కొరకు రాత్రులయందు గస్తీ తిరుగుటకు అభ్యాసము చేయించిరి. కొందరు అడవు లలో గుహలలో గ్రామముల నివసించువారిని అరెస్టుచేయుచు దోపిడిచేసి తెచ్చిన ఆయుధములను బంగారు వెండి వస్తువులను నగదును స్వాధీన పరు చుకొనుటకు పోలీసువారు పార్టీలుగా తిరుగుచుండిరి. అనేకచోట్ల సంఘ టనలు తటస్థించి నప్పుడు కమ్యూనిస్టులను కాల్చివేయుటయుకూడా చేయు చుండిరి.

ఈవిధముగా వేలాది సంఖ్యలో అరెస్టు చేయబడి కారాగారముల కంపబడిరి. వందల సంఖ్యలలో కాల్చివేయబడిరి. నాయకులలో మాత్రము

కాల్పులకు గురికాలేదు. మధ్యరకంవారు కొందరు పట్టుబడిరి. వారిపైన కేసులు పెట్టబడెను. విచారణలు జరుపబడుచుండెను. అరెస్టు చేయబడిన వారి సంఖ్య కొన్ని వేలవరకు పెరిగిపోయెను. ఒక్క వరంగల్ సెంట్రల్ జైలులోనే షుమారు 1600 మందియు హైదారాబాదు జిల్లా జైళ్ళలో షుమారు యింకొక 2000 మందియు. అనుమానముమీద పట్టుకొని జైళ్ళలో ఉంచబడిరి. ఆ కాలమున శ్రీ రామచంద్రనాయకు అనే దేశభక్తుడు హైకోర్టు పధాన న్యాయమూర్తిగా పనిచేయుచుండిరి.

శ్రీరామచంద్రనాయకు సుపసిద్ధ దార్మిక కుటుంబమునపుట్టి బారిస్టరుఅయి చాలారోజులు న్యాయవాదిగానుండి సాంఘిక రాజకీయములలో పనిచేసిన ధీరుడు. బిరాయ యిలాకా అకోలాలో జరిగిన హైదారాబాదు రాజకీయ సభకు వారధ్యక్షత వహించిరి. శ్రీ ధర్మవీర వామన నాయకు గారి అన్నకుమారుడును అయియుండెను. వకాలత్ కాలమునుండియు నాకు వారితో స్నేహము. వారు కాంగ్రెసు, ఆంధ్రోద్యమ విద్యాభివృద్ధి సమావేశములతో సహచర్య యుండెడిది. వారు న్యాయమూర్తిగాను, ప్రధాన న్యాయమూర్తిగాను పనిచేయు కాలమునకూడా వారికి నాయెడల గౌరవాదములు ఉండెడివి. గార్నరు పరిపాలన పారంభించిన తరువాత అనగా 1951 సంవత్సరమున (నాజ్ఞాపకము) వారు పర్యటన సందర్భమున వరంగల్‌కు విచ్చేసిరి. విద్యుక్తధర్మముగనుక జైలుకువెళ్ళి పరిశీలించి వచ్చిరి. అచ్చట కేసులేకుండా రిమాండులోనున్న 1600 మందినిచూచి వచ్చిరి. స్థానిక జ్యూడియల్ అధికారులను కలెక్టరును D.S.P ని కొందరు వకీళ్ళను పిలుపించి సమావేశము జరిపిరి. న్యాయ సంఘాధ్యక్షుడనుగా నేనువెళ్ళి పాల్గొంటిని. పధాన న్యాయమూర్తిగారు యింతమందిని అకారణముగా జైలులో యెట్లా ఉంచినారని పశ్నచేసిరి. D.S P గారు వారందరు కమ్యూనిస్టులు అని చెప్పిరి. అయితె యెంతకాలము విచారణలేకుండా

నిర్భందములో నుంచెదరు? యిది న్యాయవిరుద్ధము కాదా అని మరల ప్ర శ్నించెను. దానికి అధికారవర్గమేమియు ప్రత్యుత్తర మీయకుండిరి. అం తట నేను లేచి ఒక చిన్న కమిటీని ఏర్పాటుచేసి నిర్బంధితుల చర్యను పరీ శీలన చేయించవలెననియును రికార్డునుబట్టి కొందరిపైన నేరములు మోపుట కును లేక కొందరిని జమీను కోరుటకు కోర్టుకు పంపమనియును అనుమాన ముతప్ప చర్యలు ధృవపడని పక్షమున వదలివేయమనియును చెప్పితిని. ఈ కమిటీలో ఒక పోలీసు అధికారియు, పబ్లికుపక్షమున ఒక కాంగ్రెసు సభ్యు డును ఉండవలెనని చెప్పితిని. దీనికి అధికారులు ఆమోదించిరి. విషయము బాగా ఉన్నది ప్రభుత్వమునకు వారిసెదనని ప్రధాన న్యాయమూర్తిగారు చెప్పిరి. వారు అదేవిధముగా ప్రభుత్వమునకు తెలిపిరి. కొన్ని రోజులకు ప్రభుత్వమువారంగీకరించి పైచెప్పిన విధముగా రిలీజ్ కమిటీలను ఏర్పాటు చేయుటకు జిల్లా కలెక్టర్లకు అధికారమిచ్చిరి. ఈ కమిటీలకు సాధారణము గా ఈ కమిటీలలో కాంగ్రెసు సభ్యులయిన న్యాయవాదులే ఏర్పాటు చేయబడిరి.

వరంగల్ జిల్లాలో ప్రతి తాలూకా కొక కమిటి ఏర్పాటు చేయబడెను డిప్టికలెక్టరు డి. వై. యస్. పి. ఒక కాంగ్రెసు కార్యకర్తను సభ్య లుగా ఏర్పాటుచేసి రికార్డును పరిశీలించుటకు ఆదేశమిచ్చిరి. అప్పుడు వరంగల్ జిల్లాకు నిష్పక్షపాతియు మేధావియు అయిన శ్రీ పళని అప్పా గారు కలెక్టరు (సివిల్ అడ్మినస్టేరు) గానుండిరి. ములుగు తాలూకాకు డిప్టికలెక్టర్ శ్రీ దొరైరాజా డి. వై. యస్. పి. శ్రీ చలమారెడ్డి కాంగ్రెస్ పక్షమున నేను కమిటి సభ్యులుగా ఏర్పాటు కాబడితిమి. కొన్నిరోజులు పోలీసు రికార్డును పరిశీలించి రికార్టుఉన్న కొందరిపైన కేసుపెట్టి కోర్టుకు చాలాచే చేయుమనియును కొందరిని వదలివేయుమనియును నిర్ణయించు కుంటిమి. వరంగల్ సెంట్రల్ జైలులోనున్న నిందితులను వదలిపెట్టుటకు మొదట హైదరాబాదునుండి ఒక డిప్యూటి కమీషనర్ పోలీసు వచ్చెను.

పబ్లికు సభ్యులము అందరమువెళ్ళితిమి. కలెక్టరు D.S.P యింకా కొందరు పోలీసు అధికార్లు ఉండిరి. కొందరిని సమీకరించి వారి వైఖరిని పరీక్షించుచు వారితో కొన్ని ప్రశ్నలువేసి చిత్తవృత్తులను గ్రహించుచు నోటు చేసుకొనుచుండిరి. ఆ జైలులో సర్వదేవభట్ల రామనాథంగారి భార్యయు చిరాల్రివూరు లక్ష్మినరసయ్యగారి భార్యయు ఉండిరి. వారిని సమీకరించి ఒక పోలీసు ఉద్యోగి మీ భర్తలు లెచ్చటనున్నారు? మీ వద్దకు వారు వచ్చుచుంటారు గదా అని ప్రశ్నించుచుండెను. నేనుకూడా నాకు పరిచితులయిన ఆ ఆబలలవద్దకువెళ్ళి నిలుచుంటిని. వారు మాకు తెలియదని చెప్పిరి. తరువాత నేను పోలీసు ఉద్యోగియు బయటకు వచ్చితిమి. నేను సమీకరించుట వలన ఆ మహిళలకు కొంత ధైర్యము కలిగియుండుననుకుంటాను. ఆరోజు కొన్నివందలనుండిని వదలుటకు నిశ్చయించబడెను. బయట జైళ్ళకు ప్రత్యేక తేదులలో వెళ్ళుటకు ఏర్పాటుచేసిరి. మా మిత్రులు ఉదయరాజు రాజేశ్వరరావు, కాళోజి రామేశ్వరరావుగార్లు వరంగల్ పాఖాల తాలూకాల పక్షమున సభ్యులుగానుండి జిల్లాకు వెళ్ళివచ్చిరి.

ములుగు, మానుకోట, సూర్యాపేట, మరికొన్ని తాలూకా నిర్బంధితులు జిల్లా జైయిలో నున్నవారిని వదలుటకు తేది ఏర్పాటు చేయబడెను. ములుగు తాలూకా పక్షమున నేనును, మానుకోట పక్షమున చేబూరి గోవిందరావుగారును జిల్లా వెళ్ళితిమి. జాల్నాకు యితర తాలూకాల పక్షమున వచ్చిన కాంగ్రెసు సభ్యులు కలిసిరి. వారిలో కుందూరు లక్ష్మీకాంతరెడ్డి సూర్యాపేట గార్లపేర్లు జ్ఞాపకమున్నవి. మేము జైలులోనికి వెళ్ళితిమి. అది సెంట్రిల్ జైలుగా కట్టబడినది. సైనికులకొరకు కట్టబడిన యింట్లుగానుండెను. దానికి తీగెతో ఆవరణ చేయుబడి తీగెలో కరెంటు పెట్టబడెను. సైనికులు రక్షణ చేయుచుండిరి.

నిర్బంధితులలో చాలామందితో మాట్లాడితిమి. వారు పల్లెం గ్రా

మములలో నివసించు లంబాడీలు, కోయలు మెదలగువారుండిరి. వారు చెప్పిన దేమనగా ఆయ్యా రాత్రిపూట ఆయుధములతో మా యిండ్లగుడి శెలవద్దకువచ్చి అన్నం నీళ్లు అడిగిరి మేము వారును మనుష్యులు గనుక పెట్టకుంటె కొట్టెదరనియును భయపడి కొందరము అన్నము పెట్టితిమి. కొందరికి మజ్జిగనీరు పోసితిమి. కొందరిని రాత్రిపూట పడుకోనిచ్చితిమి. ఏమిచేయుగలము మరుగోజు పోలీసులువచ్చి యెందుకు సహాయము చేసితిరి. వాండ్లనుచూపండి అని అడిరిగి. జరిగిన సంగతి చెప్పితిమి. గాని వారిని చూపలేమంటిమి. అంతట పోలీసువారు మమ్ములను పట్టుకొని వచ్చిరి. అంతేగాని మాకేమియు సంబంధములేదు. యికముందు ఉండదు అని బదులు చెప్పిరి. వారిలో చాలామంది ఆటవికులు. కట్టుబట్టలు లేనివారు పాలుక జనులు ఉండిరి. అట్టివారిని వదలుటకు నిర్ణయించుకుంటిమి. వారి సంఖ్య దాదాపు 300 వరకు ఉండెను. మా అభిప్రాయానుసారము కొలది రోజు లకు వారిని వదలుటకు ఉత్తరువుయిచ్చిరి.

జాల్నా ఔరంగాబాద్ జిల్లాలోనిది. అది మహారాష్ట్ర పాంతము నకు చెందియుండెను. నేను పోటీకాంగ్రెస్ వర్కింగుకమిటి సభ్యుడను గనుక తాలూకా కాంగ్రెస్ ఆఫీసుకువెళ్లి అధ్యక్షుడుగానున్న న్యాయవాదితో కలసి పరిస్థితులు తెలుసుకొంటిని. తరువాత ఒక న్యాయవాది యింటికి వెళ్లి ఆహారకమిటిల సంగతి, భూసంస్కరణలను గురించి మాట్లాడితిని. ఆయనకూడా భూములుకలవాడె. ఆయన మాకును మాకొల్దాల్లలోను బేదాభిపాయములులేవు. అనుకున్న పకారరం నగదుగాని ధాన్యముగాని మాను యిచ్చుచుంటారు. వారిని మేము పిల్లలవలెచూచుచు వారి అవసరములకు నగదుగల్లా అప్పుగాయిచ్చి పంటలలో తీసుకుంటాము. వారు మమ్ములను తలిదండ్రివలె భక్తివిశ్వాసములతో కనిపెట్టుచుంటారు. వారిలోకొందరు చాలాకాలమునుండి శేవ్యముచేయుచు కొల్దాల్లనున్న ఉన్నారు. నీతితో పరివర్తించె మాకు కొల్దారి శాసనము అవసరము. అట్లే కొంతభూమిని

స్వంత శేవ్యముకూడా చేయుచుంటాము. గరిష్టపరిమితికూడా క్షేమకరం కాదని అంటూ మీరు రిలీజు కమిటీలో వచ్చితిరి. ఈ విచారణ మీకెందుకు అని నన్ను పరిశ్నించెను.

వారితో నేను కాంగ్రెసును సంఘసభ్యుడను న్యాయవాద సంఘాధ్యక్షుడను. ఆహార కమిటీ సభ్యుడను స్వంత వ్యవసాయమున్న భూస్వామిని గనుక మీ పరిశ్రమ సంగతులనుకూడా తెలుసుకొని అధికార అనధికార మిత్రులకు తెలుపుటకు విచారించుచున్నానంటిని. ఆయన నన్ను ఆదరించి సంతోషముతో శలవిచ్చెను.

జాల్నాలో ఒక ఉన్మాదుల చికిత్సాలయముకూడా ఉండెను. దానిని చూచుటకు అనధికార సభ్యులందరము వెళ్లితిమి. డాక్టర్లు మమ్మలను గదుల వద్దకు తీసుకొనివెళ్ళి పలు తరగతుల పిచ్చివాండ్లను చూపించిరి. అచ్చట ఉన్మాదులు గనుక పిచ్చిచేష్టలు చేయుచు మనుష్యులను బాధపెట్టువారును ఊరికె వాగుచుండేవారును, మానసిక దౌర్భల్యముతో నిశ్చేష్టులుగాను కొందరు మాట్లాడేవారును ఉండిరి. వీరందరికి వసతి, చికిత్స, ఆహారము ప్రభుత్వమువారే యిచ్చుచుండిరి. ప్రతిఫలములేదు. కొందరు స్థితిగలవారు తమ వ్యయముతో గదులు, పక్కలు తీసుకొని ఔషధ శేవచేయుచు విశ్రాంతి తీసుకొనుచుండిరి.

•

మేము చూచి బయటకు వచ్చుచుండగా కూర్చునిఉన్న ఒక పిచ్చి వాడులేచి మమ్మలను పిచ్చివాండ్లు చూచిపోవుచున్నారని తెలుగు భాష లోనే అనెను మేము నవ్వుకుంటిమి.

తరువాత ఒక మోటరులోకి వెళ్లితిని. అచట కొందరు తెలుగు మాట్లాడేవారుకలిసిరి. వారిలో కొందరు తెలంగాణా వాస్తవ్యులు కొందరు. ఆంధ్రమండల వాసులు అయియుండిరి. వారితో పరిచయము కలుగచేసుకొంటిని. వారు నాపేరు తెలుసుకొని కొంత తెలిసినవారివలెనే మాట్లాడిరి.

అచ్చట అయిదారు వందల తెలుగు పరిజలు పలు వృత్తులలో ఉన్నారని తెలుసుకుంటిని. వారందరితో మిరొక ఆంధ్రిసమాజము నేర్పాటుచేసి ఒక గ్రంథాలయము స్థాపించండి. హైదారాబాదు వరంగల్‌నుండి మేమువచ్చి మీకు సలహలిచ్చుచుంటాము. మీ వలెనే యితర మహారాష్ట్ర, కర్నాటక జిల్లాలలో తెలుగువారున్నారు అని చెప్పితిని. వారు సంతోషించి పరియత్నము చేయుదుమని చెప్పిరి.

ప్రకరణము ౨౦

సంస్కృత భాషా సేవ

వరంగల్‌లోని వర్తకులలో ఆకారప్రవారి కుటుంబము పరిముఖ స్థానము వహించినది. శ్రీ చెన్నయ్యగారికి నాయందు విశ్వాసము కలుగుచు వచ్చినది. ఎన్నియో పరిజోపయోగ కార్యములకు వారివలన భూరి విరాళములు నిప్పించ గలిగితిని. త్రిలింగాయుర్వేద విద్యాపీఠమునకు ఆయన అధ్యక్షుడుగాను నేను కార్యదర్శిగాయుండి పని చేసితిమి. తుదకు చెన్నయ్యగారి కుటుంబమునకు, చెన్నయ్యగారికిని వారి కుమారుడు నరసింగం గుప్తగారికిని సలహాదారుగా నేర్పాటు చేసుకొనబడితిని. నరసింగంగారికి నాయెడల మిత్రిభావము విశ్వాసము గాఢమగుచు వచ్చినది. కోర్టు వాజ్యములలోను వర్తక వ్యవహారములలోను, ధర్మ కార్యములలోను నా సలహాను పాటించు చుండేవారు. వారెన్నియో ధర్మకార్యములను చేసిరి. వాటి వివరము అనవసరము. నరసింగంగారికి శివాలయ పరిష్ఠ చేయవలెనని సంకల్పము కలిగెను. స్టేషన్‌రోడ్డుపైనున్న వారిదేస్థలము దేవాలయముకొరకు నిర్దేశింపబడినది. దేవాలయ నిర్మాణములకు పరిభుత్వానుమతి అవసరము గనుక దానిని పూర్తిచేయించితిని. అప్పుడు వరంగల్‌కు సూబేదారుగానున్న నారాయణరావుగారివలన శంఖుస్థాపన చేయించి దేవాలయము పారిరం

భించబడినది. దక్షిణదేశపు శిల్పులతో రాళ్లను చెక్కించి మందిర నిర్మాణము పూర్తిచేయించెను. సుందరమైన ఆకారము శిల్ప నైపుణ్యము వర్ణనాతీతము. నరసింగంగారి స్థలము చాలదనుకొని నందున పక్కనున్న నాపాత క్లయింటు గుముడవెల్లి పద్మనాభస్వామిగారికి చెప్పి కొంత స్థలము యిప్పించితిని. విజపూర్ నుండి సుందరమైన విగ్రహములను తెచ్చి కాశీ విశ్వేశ్వరస్వామి పేరుతో మహాదేవుని పార్వతీదేవిని సుబ్రహ్మణ్యస్వామిని శ్రీ నరసింగంగారు ప్రతిష్ఠ చేయించిరి. మరియు కల్యాణ మండపము యజ్ఞశాల వసతి గృహములు నిర్మాణము చేయించెను. కావలసిన వెండి బంగారు ఆభరణములను సమర్పించెను. దీనికి ఒక లక్షరూపాయిలు వ్యయము చేయబడెను. శ్రీ విశ్వేశ్వర స్వామివారి నిత్యనైవేద్య దీపారాధనలు పక్షోత్సవ మాసోత్సవ కల్యాణోత్సవాదులు నిరాటంకముగాను శాశ్వతముగాను జరుగుటకు వరంగల్‌లోని కొన్ని యిండ్లను పూర్తిగాను, ఖమ్మం, మదార్తిలోని కొన్ని యిండ్ల ఆదాయముయొక్క కొంతభాగమును శ్రీ స్వామివారికి అర్పణ చేసెను. ఈ స్థల ఆదాయము పదివేలరూపాయిల వరకు ఉండునని అంచనా వేయబడెను. ఇందును గురించి ది. 17 ఫిబ్రవరి 1950 సంవరం తేదీన ఒక ట్రస్టు దస్తావేజు వ్రాయించిరి రిజిస్టరి చేయించితిని. దానిలో 2800 రూపాయిలు సంస్కృత కళాశాలకు కేటాయించబడెను. మందిర నిర్మాణ సంకల్పము మొదలు విశ్వేశ్వరస్వామి ప్రతిష్టవరకు ప్రతి సందర్భమునను నేను ఈశ్వర భక్తితోను సనాతన ధర్మాసక్తితోను సలహాల నిచ్చుచునే యుంటిని. కాని పట్టణములోని కొందరు విద్యాధికులకు యిది నచ్చలేదు. వారు దేవాలయ ప్రతిష్ట వకదుర్వ్యయమని భావించుచుండిరి. ఈ విషయమ్ము మందిర నిర్మాత ఆకారపు నరసింగం ఒక్కడేగాక నేనుకూడ గురియైతిని. యువక విద్యాధికులు యింత ధనము వెచ్చించినచో కాలేజి ప్రతిష్టాపనయే జరుగవచ్చునని చెప్పుచుండిరి. యిది కూడా వాస్తవమే. నేడు దేవాలయములకన్న విద్యాలయములకు, గ్రంథా

లయములకు ప్రాముఖ్యత హెచ్చుచున్నది. ఈ విమర్శలనుగురించి నేను కొన్ని పర్యాయములు నరసింగంగారితో చెప్పితిని. నరసింగంగారికి వ్యవహారవిషయములలో నాయందెంత విశ్వాసమో అట్లే మతవిషయములలో ఆయన స్వీయగురువు ముదిగొండ రామలింగయ్యగారి యందును గురుతుల్యులు శ్రీ ముదిగొండ వీరేశలింగ శాస్త్రిగారి యందును విశ్వాసము ఎక్కువ. ఏదేని విద్యా ప్రతిష్టాపన ఆయనచేత చేయించవలెనని మేము మువ్వురము ఏకాభిప్రాయమునకు వచ్చితిమి.

వైదికపాఠశాల

మా ముగ్గురి సలహా ప్రకారము మొదట నరసింగారు ఆకారపు చెన్నయ్యగారి నరసింగం వైదికపాఠశాల యనుపేరుతో సంస్కృత పాఠశాల ఏర్పాటు చేసెను. దానిలో శ్రీ ముదిగొండ వీరేశలింగశాస్త్రిగారు (ఉభయ భాషాప్రవీణ(సంస్కృతమునందును, శ్రీ మహాదేవ ఘనాపాఠిగారు వేదము చెప్పుటకును అధ్యాపకులుగా నియమింపబడిరి. వారి వేతనము నరసింగంగారే యిచ్చుచుండిరి. అందు కొందరు విద్యార్థులు ఆంధ్రా యూనివర్సిటీ ప్రవిమినరీ భాషాప్రవీణ విద్యాప్రవీణ పరీక్షలకువెళ్లి పరీక్ష యిచ్చుచుండిరి. తరువాత హిందీ పరీక్షలకును, ఆంధ్ర సారస్వత పరీక్షలకును విద్యార్థులు పంపబడుచుండిరి. కొంతకాలమువరకు కట్టుబడ్డమైన కమిటీ ఏర్పాటు చేయకుండ ఎప్పటికప్పుడు నేనును శ్రీ వీరేశలింగశాస్త్రిగారును నరసింగగారును సంప్రదించుకొనుచు నడుపుచుండెవారము.

సింహ్వాద్రిబాగ్ వైదిక కళాశాల

వరంగలు వాస్తవ్యులు శ్రీ ముడుంబై రామానుజాచార్యులుగారు హైదరాబాదు శీతారాంబాగ్ సంస్కృత కళాశాలలో విద్యనభ్యసించి వచ్చిరి. వారికి వరంగలునందు ఒక సంస్కృత పాఠశాల ఏర్పరుపవలెనని

సంకల్పము కలిగెను. వరంగలు భద్రికాళి చెరువు పశ్చిమభాగమున నర
శింహ్వాస్వామి దేవాలయమున్నది. దానికి సమీప మున శ్రీ పాలారపు
లక్ష్మయ్య అనేవర్తకుడు సత్రిము పేర ఒకయింటిని కట్టించెను. ఆయింటిలో
రామానుజాచార్యులవారు ఒకపాఠశాలను స్థాపించిరి. దాని వ్యయమును
ఆయన చందాలమూలమున సంపాదించుచుండెను. దానికి కొన్ని రోజుల
పాటు నేను అధ్యక్షుడుగాను, కార్యకర్తగాను పనిచేసితిని. ఒకపర్యా
యము శ్రీ కొత్వాల్ రాజాబహద్దురు వెంకటాత్రిమరెడ్డిగారిని ఆహ్వానించి
వారి ఆధ్వర్యమున సభజరిపితిమి. ఆ సభకు నేను ఆహ్వాన సంఘాధ్యక్షు
డుగ నుంటిని. తరువాత అవసరసందర్భములో రామానుజాచార్యులవారు
వాతో సంప్రదించుచు సభలు జరుపుచుండేవారు. ఆసభలలో నేనుకూడ
పాల్గొనెడివాడను. ఆ పాఠశాల మార్గమధ్యమున చిన్నివాగు వుండెడిది.
ఆవాగుపైన వర్తకుల సహాయముతో ఒకవంతెన నిర్మానము చేయబడెను.
దాని పక్కనున్న కొంతభూమిని శ్రీ ఉదయరాజు రాజేశ్వరరావుగారు
దానము చేసిరి. ఆ పాఠశాలకు ఒక పర్యాయము శ్రీదివాన్ బహద్దర్
ఉరావముడు అయ్యంగారిని ఒక పర్యాయము శ్రీ కాశేశ్వరరావు పంతులు
గారిని తీసికొనివెళ్ళి చూపించి వారితో సదభిప్రాయములు వ్రాయించితిని
వారు నాకోరిక ననుసరించి సంస్కృత భాషతోపాటు వృత్తి విద్యయన
బడు ఆయుర్వేదమునుకూడ నేర్పుట లాభదాయకమని అభిప్రాయములలో
వ్రాసిరి. ఆ పాఠశాల యిప్పటికిని మంచి స్థితిలోనే నడచుచున్నదనుట
కును నేను సేవ చేయికున్నను సంతోషించు చున్నాను.

రామలింగేశ్వరాలయములోని
సంస్కృత పాఠశాల - రామన్నపేట

వరంగల్ వర్తకుల సహాయముతో శ్రీ ముదిగొండ శంకరశాస్త్రిగారు
శ్రీరామలింగేశ్వరస్వామి దేవాలయములో ఒక సంస్కృతపాఠశాలను నడు

పుచుండిరి. అది కొన్ని సంవత్సరములవరకు నడచి సంస్కృత భాషా సేవ చేసి కొందరు విద్యార్థినులను తయారుచేసి పరీక్షల కంపుచుండెను. దానికిని ఆకారపు నరసింగం గుప్తగారే అధ్యక్షులుగా నుండేవారు. శంకరశాస్త్రి గారి ఆహ్వానముపైనను నేను స్వయంగానువెళ్లి కనుకొన్నచుండేవాడను. దీని చరిత్రను నేను వరంగల్‌లోని పరిజాయత్త పాఠశాలల వరుసలో వ్రాసితిని. గాని నేను అందొక కార్యకర్తగామాత్రము పనిచేయలేదు. పైచెప్పిన ఆకారపు చెన్నయ్యగారి నరసింగం సంస్కృత పాఠశాల నడుచుచుండగా ఒకరోజు శ్రీ చందాకాంతయ్యగారు నరసింగంగారి వద్దకువచ్చి రెండు సంస్కృత పాఠశాలను లీనముచేసి మీరు ధర్మకర్తగానుండి ఒకే సంస్థను నడుపుట ఉచితమని చెప్పిరి. రెండు పాఠశాలలయొక్క ఆస్తిపాస్తులను నిలవ డబ్బును రాబోవు ఖర్చులను గురించి వివరముగా నేనును నరసింగంగారును, చందా కాంతయ్యగారును, శ్రీ వీరేశలింగ శాస్త్రిగారును చర్చించితిమి. తుదకు ఒక నిర్ణయమునకు వచ్చితిమి.

1. నూతనముగా ఏర్పడు కళాశాలకు రామలింగేశ్వరస్వామి దేవాలయములోని సంస్కృత పాఠశాలయొక్క నిలవడబ్బును, ఆస్థులను, విరాళముల బాకీలను వప్పగింతపెట్టవలెను.

2. ఆకారపు నర్సింగంగారు 5000/- రూపాయిలు ప్రతిసంవత్సరము పాఠశాలకు విరాళము యిచ్చుచుండవలెను.

2. నూతన సంస్థ శ్రీ విశ్వేశ్వర సంస్కృతాంధ్ర కళాశాల అనే పేరుతో నడపబడును. అంతకు పూర్వము నడుపబడుచున్న ఆకారపు చెన్నయ్యగారి నర్సింగం వైదిక పాఠశాల యిందులో లీనముచేయబడవలెను.

4. శ్రీ నర్సింగంగారు అను వంశీకముగా వ్యవస్థాపకులు (ధర్మకర్త) అనే పేరుతో వాడబడుదురు.

5. సంస్థ వ్యవహారములు నిర్వహించుటకు ఒక పాలకవర్గము ఏర్పా

టు చేయవలెను. శ్రీ నర్సింగంగారు జీవితాంతమువరకు అధ్యక్షులుగానుండెదరు. యీ విషయములన్నిటిని శ్రీ నర్సింగంగారు ఆమోదించిరి. పైనచెప్పినట్లు అంతకు పూర్వము దేవాలయ ఆదానుండి సంవత్సరము 1 కి 2800/- రూపాయాలు సంస్కృత పాఠశాలకు కేటాయించి ఈయబడుచుండెను. అది చాలదుగనుక నర్సింగంగారు తమయొక్క లూజు గోదామనే ఒకయింటిలోని 0-11-0 అణాల భాగమును యిచ్చెదమనియును, దానివలన సంవత్సరమునకు 2200/- రూపాయిలు ఆదావచ్చుననియు చెప్పిరి. ఆప్రకారం లూజ్ గోదాలో ఉమామహేశ్వరస్వామికొరకు నిర్దేశించబడిన 0-5-0లు భాగముగాక తక్కిన 0-11-0 భాగము ట్రిస్టుడేడ్ద్వారా విశ్వేశ్వర సంస్కృతాంధ్ర కళాశాలకు దత్తము చేయబడెను. ఈదస్తావేజు నేనే వ్రాయించి రిజిస్టరి చేయించితిని.

శ్రీవిశ్వేశ్వర సంస్కృతాంధ్ర కళాశాల - వరంగల్

శ్రీఆకారపు నరసింగంగారిచే పెరొక్కనబడిన సభ్యులను ఆహ్వానించి నరసింగంగారి యింటిలోనే విరోధి సంవత్సర పాల్గుణ బహుళములకు సరిఅయిన ది. 16-3-1950 సాయంత్రం 5 గంటలకు సభ జరిపి కళాశాల కార్యభారమును క్రమబద్ధమైన పాలక వర్గమునకు వప్పగింత పెట్టబడెను. అందు శ్రీ నరసింగంగారు అధ్యక్షులుగాను నేనుపాధ్యక్షునిగను శ్రీ ముదిగొండ విశేషలింగశాస్త్రిగారు కార్యదర్శిగను,. శ్రీ తాండ్ర వెంకటాచినర్సయ్య గారు సహాయకార్యదర్శిగాను నియమితులమయితిమి. మొదట పాలకవర్గములో శ్రీ యర్రిబల్లి వెంకటేశ్వరరావు, కొండూరు రామలింగం, చందా కాంతయ్యగార్లు సరికొందరను ఉండిరి. నేను పాలకవర్గ నిబంధావళి సిద్ధము చేసితిని. హైదరాబాదు స్న 1350 ఫసలీ 1వ శాసనం పరికారం ది. 8-6-50 సంవత్సరం తేదీన రిజిస్టరు చేయించితిమి. అనతి కాలమునసే అనగా ది. 9-7-50 సంవత్సరం తేదీన శ్రీ కొండా వెంకటరంగారెడ్డి (కాం

గ్రీను అధ్యక్షుడు) గారి ఆధ్వర్యమున అప్పటి విద్యాశాఖామంత్రి శ్రీ బూర్గుల రామకృష్ణారావుగారిచే అతి వైభవముగా ప్రారంభోత్సవము జరిపించితిమి. పరిపంచపరిస్థితుల ననుసరించి అడుగంటుచున్న ప్రాచీనవిద్యల నుద్ధరించుట కర్తవ్యమనుకొని ఈ సంస్థమూలమున యీ కింది ఉద్దేశ్యములను నెగవేర్చవలెననుకొంటిని.

1. సంస్కృతాంధ్ర హిందిభాషలను వృద్ధిపరచుట.

2. వేదశాస్త్రములను పోత్సహించుట.

3. ఉదరపోషణార్థకమగు సాంకేతిక విద్యను అనగా ఆయుర్వేద విద్యను పోత్సహించుట.

1920 సంవత్సరంలో త్రిలింగాయుర్వేద విద్యాపీఠమును సంస్కృత పాఠశాల, ధర్మ వైద్యశాలను స్థాపించి విఫలమనోరథుడనైతినని వ్రాసియేయున్నాను. కోరికే అంతరించి పోలేదు గనుక వ్రాసిపెట్టిన 3వ ఉద్దేశ్యమునుకూడా చేర్చగలిగితిని. సంస్కృత కళాశాల స్థాపనానంతరము ఆయుర్వేద విద్యాభివృద్ధికి ఒక శాఖను వేరుచేసి ఒక వైద్యపండితుని నియమించి శిక్షణ యిప్పించవలయుననియును దానితోపాటు ధర్మవైద్యశాలను కూడా స్థాపించి వడుపవలయుననియును నర్సింగరావుగారికి కొన్ని పర్యాయములు చెప్పితిని. గాని ఆయన ఆరోగ్యము నానాటికి క్షీణించుచూ వచ్చి తుదకు స్వరభంగము గలిగి మాటలను ఉచ్చరించలేక నిశ్శేష్టుడు కావలసి వచ్చెను.

కళాశాల వ్యవస్థాపకుని పరలోకప్రాప్తి

పై వ్రాసినట్లు ఆకారపు నరసింగరావుగారికి వ్యాధి ప్రబలము కాజొచ్చెను. ఆయనకు యింకెన్నియో భావములు వుండెను గాని అవసరమునకు వాటిని వెలిబుచ్చుటకుకూడా శక్తిలేకపోయెను, తుదకు నేను గ్రహించి

రమున నున్నరోజున అనగా ది. 16-9-51 తేదీన దివంతుడైనారని విచారముతో తెల్పుచున్నాను.

ధర్మకర్త కుటుంబము

నరసింగంగారు జీవించియుండగానే ఒక పిల్లవానిని దత్తుచేసుకొని అయనకు రాజ చెన్నవిశ్వేశ్వరరావు అని నామకరణము చేసెను. ఆ పిల్ల వానికి ఉపనైన వివాహములుకూడా చేసెను. గాని దత్తుకుమారుడు నైన రుగానుండెను. పెద్దభార్య శ్రీమతి అనంతలక్ష్మమ్మ, చిన్నభార్య సుశీలా దేవి వుండిరి. నరసింగంగారు సుశీల అను ఒక పిల్లనుతెచ్చి పెంచి చకిలం నాగభూషణరావుకు యిచ్చి వివాహము చేసెను. కుమారుడు నైనరగుట చేతను భార్యలు వ్యవహారాలనుభవములేని వారగుటచేతను నరసింగంగారి తో సంబంధించి వర్తక వ్యాపారములు దేవాదాయ ధర్మాదాయ విషయ ములు నాగభూషణరావు పర్యవేక్షణలోనే జరుగుచుండెను. సంగెం రామ చంద్రం పాత మునీమున్ను శ్రీ జూపూడి నరసింహారావు అనే పెట్రోల్ యేజన్సీ వ్యవహర్తయు పనిచేయుచుండిరి. కొన్ని రోజులు గడచినతరు వాత నాగభూషణరావు, నరసింహారావు, రామచంద్రములతో నేనును వీరేశలింగ శాస్త్రిగారున్ను, ముదిగొండ చినవీరభద్రయ్యగారున్ను, ఆయు ర్వేదశాఖ స్థాపించుటకొరకు పరిసంగములు చేయుచుంటిమి.

శ్రీ నరసింగంగారు కాలంచేసిన తరువాత పాలకవర్గమువారు నన్ను అధ్యక్షునిగా యెన్నుకొనిరి. కొంత కాలమునకు వారి భార్యలుకూడా ఆమోదించి నెల 1కి రు. 100/-లు ఆధికముగా విరాళము యిచ్చుటకు అంగీకరించిరి. ఆ కారణమున 31-1-1952 తేదీన శ్రీమాన్ వెదాంత తిరుమల రామానుజస్వామివారిచే పారంభోత్సవము చేయించబడి ఆయు ర్వేద పాఠశాలయు శ్రీ ఆకారపు నరసింగం ధర్మ వైద్యశాలను స్థాపించితి మి. ఆసభలో హైదారాబాదులోని పరిముఖ వైద్యపండితులు హాజరు నారా

యణవాసుగారుకూడా పాల్గొనిరి. ఆయుర్వేదశాఖను నిర్వహించుటకు శ్రీ హరి సూర్యనారాయణ శాస్త్రిగారిని వైద్యునిగాను, అధ్యాపకునిగాను నియమించితిమి. ఆయన రోగులకు చికిత్సచేయుచు, విద్యార్థులకు శిక్షణ యిచ్చుచుండెను. ప్రతి సంవత్సరము ఆయుర్వేద విద్వాన్, బిషగ్, అచార్య పరిక్షలకు విద్యార్థులను పంపుచుంటిమి. యింతేగాక వరంగల్‌కు 8 మైళ్ళ దూరముననున్న అయినవోలు గ్రామంలో శ్రీ మల్లేశ్వరస్వామి దేవాలయ ముండెను. దానికి ప్రతి సంవత్సరము సంక్రాంతి మొదలుకొని రెండు మాసముల వరకు జాతర జరుగుచుండెడిది. వేలాది జనులు వచ్చిపోవుచుండేవారు. అచ్చట యాత్రికులకు వైద్యసహాయము యేమియులేదని గ్రహించితిమి. శ్రీ సిద్దంశెట్టి రామనాథంగారి వలన 100/- లున్న, మరికొందరిచేత విరాళములున్న పోగుచేసి హరి సూర్యనారాయణ శాస్త్రి గారిని ఔషధముల యుక్తము అయినవోలునకు నేనును వీరేశలింగశాస్త్రి గారును తీసుకొనివెళ్లి 1953 సం॥రం జనవరి 13 నుండి తాత్కాలిక ఆయుర్వేద చికిత్సాలయము స్థాపించితిమి. ఆరోజు డిప్టికలెక్టరు తహశీల్దారు ఆరోగ్య శాఖాధికారి దేవస్థాన పాలకవర్గం ఆ వేడుకలలో పాల్గొనిరి. ఒక యింటియందు వారం రోజులపాటు చికిత్సాలయం ఉంచి దాదాపు 400 మంది యాత్రికులకు అవసర చికిత్స చేయించితిమి. యిదే విధముగా విరాళములు పోగుచేసి ప్రతి సంవత్సరము ది. 31 జనవరినుండి వారం రోజులపాటు తాత్కాలిక చికిత్సాలయముద్వారా మూడు నాలుగు వందల మంది యాత్రికులకు అవసర చికిత్సలు చేయించుచుంటిమి. ఈ విధముగా 4 సం॥రములు సేవచేసితిమి. ఆ సంవత్సరములలో అధికార చికిత్సాలయము పంపబడలేదు. ప్రతిసారి దినమున మా ఆహ్వానముపైన కలెక్టరు మొదలగు అధికారులువచ్చి పాల్గొనేవారు. సదభిప్రాయములను వ్రాయుచుండేవారు. ప్రభుత్వ పక్షమునగాని దేవస్థాన పక్షమునగాని ఆర్థిక సహాయముచేసి ప్రోత్సహించి యుండలేదు. దేవస్థానమునకు యాత్రికులవలన సంవత్సరం

1కి 20 వేల రూపాయిలు ఆదావచ్చుచుండెడిది. ఆ కాలమున పరిభుత్వ దేవాదాయ ధర్మాదాయ శాఖలలో నేను సలహాసంఘ సభ్యుడనుగానుంటిని. కొన్ని పర్యాయములు దేవస్థానాధికారులను దేవాదాయ శాఖాధికారులను సహాయం చేయించమని హెచ్చరించితిని. కార్యకాదికాలేదు. సంస్కృత కళాశాల పరిపుష్టదన దినాభివృద్ధి చెందజొచ్చినది. శ్రీ వీరేశలింగశాస్త్రిగారు ఒక్కరేయగుట వలన ఒక వ్యాకరణ పండితుడు కొంకావిశ్వనాధశాస్త్రిగారినిఅధ్యాపకులుగా నియమించితిమి. తర్వాత యింకొక సంస్కృత పండితుడు కొన్నిరోజులు పనిచేసెను. అంతకుపూర్వము హైదారిబాదు సీతారాంబాగ్‌లోని సంస్కృత పాఠశాల ఒక్కటియే పరిభుత్వాదరమునుబడసి గౌరవమును పొందుచుండెను. అంతేగాక ఆకళాశాలను ఉస్మానియా యూనివర్సిటీవారు రికగ్నైయిజు (అనుబంధము) చేసుకొనిరి. మేమును పరిభుత్వ సహాయమును అభ్యర్థించుచుంటిమి. పరిభుత్వమువారు మొదట 1-7-54 నుండి సంవత్సరం 1కి రు. 1200 చొప్పున గ్రాంటు యిచ్చుట కంగీకరించిరి.

ఉస్మానియా యూనివర్సిటీ అనుబంధము

హైదారిబాదు పరిభుత్వమునగల సంస్కృత పాఠశాలలో విశ్వేశ్వర సంస్కృతాంధ్ర కళాశాల రెండవస్థానము నాక్రమించుటచే ఉస్మానియా యూనివర్సిటీవారు దీనిని రికగ్నైజు చేసుకొని సంస్కృత విద్యాశిక్షణకు 22-6-55వ తేదీనను ఆంధ్ర విద్యాశిక్షణ ది. 1-12-55వ తేదీనను అంగీకరించి యున్నారు. యూనివర్సిటీ ఆదేశానుసారము సంస్కృతములోను ఆంధ్రములోను ఎంట్రిన్సుడిప్ ఓ. ఎల్. బి. ఓ. ఎల్. తరగతులకు శిక్షణయియ్యబడుచున్నది. ఈ విధముగా పరిత సంవత్సరం విద్యార్థులకు శిక్షణయిచ్చి పరీక్షలకంపబడుచున్నారు. వరంగల్ పరిభుత్వ కళాశాలలోనే సంస్కృతాంధ్ర పరిక్షలుకూడ జరుగుటకు కేంద్రమునిచ్చియున్నారు. తర్వాత పరిభుత్వమువారు ది. 1-5-56 నుండి సంవత్సరం 1కి రు. 2200/-లు

గ్రాంటును యిచ్చుచుండిరి. తరువాత 1958 నుండి సం॥రం 1 కి రు. 5120ల చొప్పున గ్రాంటు యిచ్చుటకు అంగీకరించియున్నారు. ఈ కళాశాలలో శిక్షణపొందు బీదవిద్యార్థులలో దాదాపు 20 మందికి ఉచిత భోజనము యిచ్చుచు అవసరమైనంత మంది విద్యార్థులకు నివసించుట వసతి కూడా కల్పించబడుచున్నది.

ఆయుర్వేదశాఖ

సంస్కృత విద్యతో అవినాభావ సంబంధముగల ఆయుర్వేద విద్య లోగూడ శిక్షణయిచ్చుచు విద్యార్థులను పరీక్షలకంపుచున్నట్లు పైనవ్రాసితిని. ఈ విద్యార్థులసంఖ్యకూడ నానాటికి పెరుగుతూవచ్చినది. 1958వ సం॥రం నాటికి పరీక్షకువెళ్లిన విద్యార్థులసంఖ్య 18 వరకు పెరిగినది. ప్రభుత్వమువారికి మాకృషిని తెలుపుచూ సహాయము కోరుచుంటిమి. వారు 1956వ సం॥రం నుంచి సం॥రం 1 కి రు. 720 చొప్పున యిచ్చుటకంగీకరించిరి. త్రిలింగాయుర్వేద విద్యాపీఠము అంతరించినను యీ విధముగా ఆ సంస్కృతాంధ్రాయుర్వేద విద్యసేవ చేయుటకు కొంత అవకాశము లభించినది. 1959వ సం॥రంలో మందులకొరకు నెల 1 కి 20 రూపాయిలు చొప్పున యిచ్చుటకుకూడా ప్రభుత్వమువారు అంగీకరించిరి. అనంతలక్ష్మి ఆయుర్వేద కళాశాల స్థాపింపబడినతరువాత సంస్కృత కళాశాలను బంధమగు ఆయుర్వేద శిక్షణాశాఖను ఉంచడమా తీసివేయడమా అనేసమస్య ఉత్పన్నమైనది. అనుభవజ్ఞులగు శ్రీమాన్ తిరుమల వేదాంతరామాజస్వామిగారితోను మరికొందరు ఆయుర్వేద పండితులతోను చర్చించి వారి అభిప్రాయమును తీసికొంటిని.

1 అనంతలక్ష్మి ఆయుర్వేద కళాశాలలో ప్రవేశించు విద్యార్థులు మెట్రిక్యులేషన్ పరిక్షలోవిధిగా ఉత్తీర్ణులయి యుండవలెను. అందు ఇంగ్లీషు లేకుండా కేవలము ఆంధ్రసంస్కృతి విద్యలుమాత్రమే నేర్చిన

వారికి అవకాశములులేవు. మాధ్వేశ్వర సంస్కృతాంధ్ర కళాశాల ఆయుర్వేదశాఖలో శిక్షణపొందుటకు ఏ పరీక్షల నిర్బంధములేదు.

2. బెజవాడ నుండి చిరకారముసుండియు ఒక విద్యాపీఠము ఉండి వైద్య విద్వాన్ పరీక్షలు చేయుచు పట్టములనొసంగుచున్నారు.

ఢిల్లీలోని అఖిలభారతాయుర్వేద విద్యాపీఠమునుండి బిషక్ ఆచార్య అనే పరిక్షలు జరుపుచు పట్టములనిచ్చుచున్నారు.

ఆయుర్వేద విద్వాన్, బిషక్, ఆచార్య, బిరుదములనందినవారు వైద్య పండితులుగా పరిగణింపబడుచును శాస్త్రీయమైన ఆయుర్వేదవైద్యమునుచేసి ప్రజాసేవ చేయుచున్నారు. వీరి అర్హతలను గమనించి గాని వైద్యశాలలో వైద్యులుగా నియమింపబడుచున్నారు.

అనంతలక్ష్మి ఆయుర్వేద కళాశాలలో ఆంగ్లేయవైద్య శిక్షణకొంత వరకు ఆయుర్వేద వైద్య శిక్షణ కొంతవరకేగనుక రెండు వైద్యములు అసమగ్రములుగా నుండుననియును ఆయుర్వేదము వారికి పూర్తిగా రానందుచే వారు ఆంగ్లవిధానమే మంచిదనియు ఆయుర్వేద పండితులవాదము. పై మూడు పరీక్షలు జరుపుటకు వరంగలులో పరీక్షాకేంద్రముకూడా ఏర్పాటు అయినది. ఈ కారణమునుబట్టి ఆయుర్వేదశాఖను యథాతథాగానుంచి శిక్షణ యిప్పించుచున్నాము.

•

రెండు సంవత్సరములకిత్తము గాగ్రిమాణ వైద్యులకు అత్యవసర విషయములను బోధించుటకు ఒకశిక్షణా తరగతినేర్పాటుచేసి 4 మాసములు శిక్షయిప్పించితిమి. ఉత్తీర్ణులైనవారికి ఆయుర్వేద మండలివారు ధృవపత్రములుకూడా యిచ్చియున్నారు.

శ్రీ డాక్టరు ఆచంట లక్ష్మీపతిగారు మొదలగు నాయకులు నడపుచున్న ఆయుర్వేద మహామండలి ఉద్దేశ్యములను నెరవేర్చుటకు యింకెన్ని

యోవిధములగు ఆయుర్వేద విద్యపరిచారము జరుగవలసియున్నది. మరియు మూలికాక్షేత్రిము వస్తుపరిశోధనాలయము స్థాపించవలసి యున్నది. అందుకు వరంగలు అనుకూలముగా నుండునని గట్టిగాచెప్పవచ్చును.

కౌన్సిల్ ఆఫ్ సంస్కృత ఎడ్యుకేషన్

సంస్కృతవిద్యాభివృద్ధికొరకుహైదరాబాదులోని కొందరుపరిముఖ విద్యాభిమానులు ఒక సమితి నేర్పాటు చేసిరి. దానికి 'కౌన్సిల్ ఆఫ్ సంస్కృతఎడ్యుకేషన్'అని పేరుపెట్టిరి. దానిలోఅప్పటిఆంధ్రరాష్ట్రిమంత్రి కల్లూరు చంద్రమౌళిగారును, హైదరాబాదు ముఖ్యమంత్రి బూర్గుల రామకృష్ణారావుగారును, నరసింహయ్యంగార్ అడ్వొకేటు గారును ఎక్కువ శ్రద్ధ తీసుకొనుచుండిరి. ఈ సంస్థకు అత్యధిక మేధావియైన శ్రీ సౌందర రాజన్ అయ్యంగారు కార్యదర్శిగా పనిచేయుచున్నారు. దోమలగూడలో మహాదాత సహాయముతో బాలాజి భవనమనుపేర ఒక మందిరము నిర్మాణము చేయబడెను. సీతారాంబాగ్‌లోని సంస్కృత కళాశాల మొదట ఈ భవనమునకు మార్చబడెను. యిప్పుడు మరల స్వస్థానమునకే చేర్చబడినది. ఈకళాశాలకును తిరుపతి మందిరమునకును శ్రీ అయ్యంగారే అధ్వర్యము వహించుచుండిరి. వారు నాకు చిరకాల మిత్రులగుటచే వారిని మధ్యమధ్యన దర్శించుచుంటిని. మా సంభాషణలలో వారు తమ ఉద్యమమూలమున ఎన్నియో సంస్కృత పాఠశాలలను స్థాపించి సంస్కృత భాషాభివృద్ధికి కృషి చేయుచున్నామని చెప్పుచుండిరి నేనధ్యక్షుడుగానున్న వరంగల్ విశ్వేశ్వర సంస్కృతాంధ్ర కళాశాలకు పరిభుత్వ సహాయము విరివిగా లభించలేదని వారితో చెప్పితిని. వారు తమ సంఘముద్వారా సహాయము చేయించెదమని నాతో చెప్పిరి. వారికిని నాకును ఉత్తర ప్రత్యుత్తరములు జరుగుచుండెను. నేను సహాయము కోరినప్పటి సింహాద్రిబాగ్ వైదిక కళాశాల పక్షమునగూడ కౌన్సిల్ వారిని సహాయముకోరిరి. అయ్యంగార్ కౌన్సిల్

పత్రమున మొదట శ్రీ కప్పగంతుల లక్ష్మీశాస్త్రిగారిని ఇనిస్పెక్టరు రంగాచారిగారిని విచారణార్థము పంపిరి. వారు వాతోను వైదిక కళాశాల కార్యదర్శి రామానుజాచార్యులగారితోను మాట్లాడిరి. రెండు సంస్థలను యేకముచేయవలెననికూడ వారు ప్రయత్నించిరి. ఒకరోజు హనుమకొండ శ్రీ రాజరాజనరేంద్రాంధ్ర భాషానిలయమున కొందరు విద్యాభిమానుల నాహ్వానించి మాట్లాడిరి. శ్రీ రామానుజాచార్యులవారు తమ కృషివలన యింతవరకు తీసుకొనివచ్చిన కళాశాలను విశ్వేశ్వర సంస్కృతాంధ్ర కళాశాలలో లీనముచేయుటకు సమ్మతించక పోయిరి. శ్రీ కే. శే. ఆకారపు నర్సింగం గారి దాన పత్రములు రిజిస్టరీ చేయబడినవి. చట్టబద్ధమైన కళాశాలను నియమావళికిని ధర్మకర్త ఆదేశములకును విరుద్ధముగా అధ్యక్షాధికారముతో ఈ కళాశాలను సింహాద్రిబాగ్ కళాశాలకు ఒప్పగింత పెట్టుటకు నాకధికారము లేదంటిని. వా రుభయులు రెండు మూడు రోజులు యిక్కడ మకాం చేసిరి. ఆ సందర్భమున మాకళాశాల విద్యార్థులచే "భోజచెంపు" అనే ఏకాంకిక సంస్కృత నాటకమును పరిచర్మింప చేసితిమి. వారు సంతోషించిరి. ఆ విద్యార్థులలో ఎక్కువచుంది వైష్ణవ విద్యార్థులే యుండిరి. నేను వచ్చిన పెద్దలతో ఈకళాశాలలో శైవ, వైష్ణవ మొదలగు మతభేధములు లేకుండ విద్యార్థుల కందరికి అవకాశమిచ్చుచున్నామని నమ్మకము కలుగజేసితిని. వాస్తవముగా విద్యార్థులలో స్మార్తవ, శైవ, వైష్ణవ, బ్రాహ్మణులును, సాతాని, తెలగ, కమ్మ, రెడ్డి, విశ్వబ్రాహ్మణ కులమువారును విద్యనభ్యసించుచుండిరి. దీని తరువాత మాకింకను కాన్సిల్ వారివలన సహాయము లభించునని కోరికయుండెను. నేను సౌందరాజన్ అయ్యంగారితో కలిసివప్పుడప్పుడల్లా రెండు పాఠశాలలకుకూడ విరివిగా గ్రాంటు యిచ్చుటకు అవసరమని చెప్పుచు వారియుచుండేవాడను. వారు నా కొక సలహానిచ్చిరి. విశ్వేశ్వర సంస్కృతాంధ్ర కళాశాల చట్టబద్ధమై యూనివర్సిటీచే రికగ్నైజు కాబడి నడచుచున్నది. గనుక మీరు ఆకారపు నరసింగం హైస్కూలు

పేరుతో హైస్కూళ్ళను వేరుగా ఏర్పాటు చేయమనిరి. మేమును అట్లే ఆకారపు నరసింగం సంస్కృత ఉన్నత పాఠశాలపేరుతో వేరుగా కొందరి ఉపాధ్యాయులతోను, విద్యార్థులతోను ఏర్పాటుచేసితిమి. దానికి శ్రీకర భది రామకృష్ణారావుగారిని ప్రధానోపాధ్యాయులుగా నేర్పాటుచేసితిమి. ది. 22-8-57 తేదీన సౌందరరాజన్ అయ్యంగార్ తానేవచ్చి ఎదేని నిర్ణయము చేసెదనని రూఢిగా తెలిపెను. ఆనాటి సమావేశము శ్రీహైగ్రీవాచారిగారి యింటియందు సాయంత్రం 4 గంటలకు ఏర్పాటు చేయబడెను. నేను మా పాలకవర్గ సభ్యులందరిని ఆహ్వానించితిని. అట్లే రామానుజాచార్యులుగారుకూడ వారి సంఘ సభ్యులను ఆహ్వానించెను. ఆ సభలో ఏదేని నిర్ణయము జరుగునని తలంచి మనస్సులో ప్రాముఖ్యతనిచ్చి నేను తప్పక ఉండి తీరవలెనుకొంటిని. ఆ రోజు ఉదయమున ఖమ్మంలో నా పెద్దక్కొడలు అకస్మాత్తుగా చనిపోయినదని టెలిఫోనువార్త వచ్చెను. వెంటనే నా రెండవ కుమారుని భార్యను నా భార్యను పంపివేసితిని. నేను సభలో పాల్గొంటిని. శ్రీ అయ్యంగార్ ఒక కేంద్రికమిటీ (సమితి) నేర్పాటుచేసిరి. అందు విశ్వేశ్వర సంస్కృతాంధ్ర కళాశాలపక్షమున నేను మా కార్యదర్శిగాను, వైదిక కళాశాల పక్షమున జె. లక్ష్మినారాయణ, రామానుజాచార్యులుగార్లను, గీతా పాఠశాల పక్షమున సీతారామాచార్యులుగారును సభ్యులుగాను, శ్రీ హైగ్రీవాచార్యులుగారు అధ్యక్షులుగా నుండవలెనని ఏర్పాటు చేసిరి. ఈ సంఘము మూడు పాఠశాలలకు తగు సహాయము సహకారము చేయవలెనని ఏర్పాటు చేయబడెను. అంతటితో సభ ముగిసినది. నేను రాత్రి 7 గంటల బండికి ఖమ్మం వెళ్లితిని. ఈ కేంద్రసంస్థ ఏర్పాటైన తరువాత కౌన్సిల్ వారి విద్యా పరిణామిక తెప్పించి చూచితిమి. దానిలో ప్రభుత్వ పాఠశాలలోవలెనే తరగతులు ఉంచి యింగ్లీషు, లెఖ, చరిత్ర భూగోళములు చెప్పవలసి యున్నది. సంస్కృతమునకు ప్రాముఖ్య మీయబడినది. ఈ పరిణామిక ప్రకారము IV, V ఫారమునకు చదివిన విద్యార్థులను చేర్చుకొని ఎక్కువమందికి బోర్డింగు యిచ్చుచు పై చెప్పిన ఉన్నత

పాఠశాలను నడుపుచుంటిమి. కరవది రామకృష్ణారావుగారి కాలక్ర కొందరు పార్టుటైము ఉపాధ్యాయులనుకూడ నియమించితిమి. గాని మూడునాలుగు మాసముల తరువాత కౌన్సిల్ వారి వలన ఆర్థిక సహాయమును లభించదని రూఢిగా తోచినది. అందువలన నేను ఉపాధ్యాయులు శ్రీ రామకృష్ణారావుగారికి తటస్థించి క్లిష్ట సమస్యను తెలిపి విరమింప జేసితిని. తరువాత పరీక్షించిన విద్యార్థులలో అర్హులగువారిని ఆంధ్ర ఎంట్రిక్స్ తరగతిలో శిక్షణ యిప్పించి పరీక్షకు పంపితిమి. తరువాత నాకును శ్రీ సౌందరరాజన్ అయ్యంగారికి ఉత్తర ప్రత్యుత్తరములు చాలజరిగినవి. వారు నె. 336 22-4-58 తేదీగల లేఖద్వారా విశ్వేశ్వర సంస్కృతాంధ్ర కళాశాల యొక్క ఆస్తిపాస్తులను, నిలువ ధనమును మేనేజిమెంటును పూర్తిగా తమ కప్పగించినచో తామే బాధ్యత వహించి నడిపెదమని తెలిపిరి. అది ధర్మకర్త ఉద్దేశమునకు విరుద్ధము గనుక సాధ్యముకాదని తెలిపి మీరు ఈంత గాంటు యిచ్చినచో మీ ఆదేశానుసారము పాలకవర్గమువారు కళాశాలలను నడిపెదరని తెలిపితిని. సింహాద్రిబాగ్ వైదిక కళాశాలకు 6, 7 వేల రూపాయిలను, గీతాపాఠశాలకు రు. 3000 డబ్బున్నా యిచ్చుచున్నారని తెలిసినది. మా కళాశాల నియమ నిబంధనలు కౌన్సిల్ వారి అభిమతమునకు విరుద్ధముగా యున్నందున కాబోలు యిట్లయినదని నే నూహించుకుంటిని.

ఆంధ్రప్రదేశ్ గవర్నమెంటువారు ఓరియంటల్ భాషాభివృద్ధికొరకు ప్రయత్నము చేయుచున్నారు. అందుకు ఒక శాఖ ఏర్పడి దాని కార్యస్థానము కాకినాడయందు ఏర్పాటు చేయబడినది. ఆ శాఖపక్షమున ఒక ఇన్ స్పెక్టర్ పర్యటన చేయుచుంటారు. ఇన్ స్పెక్టర్ శ్రీ మార్కండేయశర్మ M.A. గారు మా సంస్కృతాంధ్ర కళాశాలను పరిశీలించిరి. ఈ విధముగా నడుపబడు కళాశాల ఈ ప్రాంతమునందెక్కడలేదని సదభిప్రాయమును వ్రాసియున్నారు. తరువాత ప్రభుత్వము వారు 1958 సంవత్సరముల

నుండి సంవత్సరం ఒక్కంటికి 5120 రూపాయిలు యిచ్చుటకు అంగీకరించుటవలన కళాశాల నడుపుటకు కొంత ధైర్యము కలిగినది. అయినను క్రిమాభివృద్ధి నొందుచున్న ఈ కళాశాలను సర్వాంగ శోభితముగ వృద్ధిచేయుటకు ఈ సహాయము లభించగలదని ఆశించుచున్నాను.

సంస్కృత భాషాభిమానము

ప్రజలలో ఆంగ్లభాషయందు ఎంత వ్యామోహమో ప్రాచీన భాషయగు సంస్కృతమునందు అంత అభిమానములేదు. కొందరు దీనిని మృత భాషయనికూడా ఆక్షేపించుచున్నారు. గాని సంస్కృత పాఠశాల దేవ భాషయని భారతీయుల విశ్వాసము. వేదశాస్త్రములు ప్రాపంచిక పారమార్థిక విజ్ఞానము ఆ భాషయందే ఉన్నది. నేటికిని వేదశాస్త్రములు అంతరించిపోక యథాతథాగనే యున్నవి. అసంఖ్యాకులైన పండితులున్నారు. భారతీయులు ముఖ్యముగ బ్రాహ్మణులు శ్రౌత స్మార్తములను వదలివేయకుండా కాపాడుచున్నారు. గ్రంథములు లేనిరోజులలోకూడా పద, క్రమజంట, ఘనపాఠముల మూలముగా వల్లెవేసి స్వర ఉదాత్తానుదాత్తములను పోనీయకుండ కాపాడుచున్నారు. అచ్చటచ్చట ప్రాచీన విద్యాభిమానులు గురుకులములు పాఠశాలలు పెట్టించి వేదశాస్త్రములలో శిక్షణ యిప్పించుచున్నారు. ఇది పుణ్యకార్యమనికూడా భావించుచున్నారు. ఇదియే కీ.శే. నరసింగంగారికి కలిగిన భావము. ఆయన తన దేవాలయమున ఏర్పాటుచేసిన సంస్కృత కళాశాలయు తదితర విద్యాసంస్థలుచూడగా దేవాలయమే గురుకులముగా కన్పట్టగలదు.

ఆకర్షణ

పైన చెప్పినట్లు ఆంగ్ల విద్యాభ్యాసమునకై తల్లిదండ్రులు తమ పిల్లల కొరకు వేలకువేలు ఖర్చుపెట్టుచున్నారు. గాని ప్రాచీన విద్యాభ్యాసము

A 454

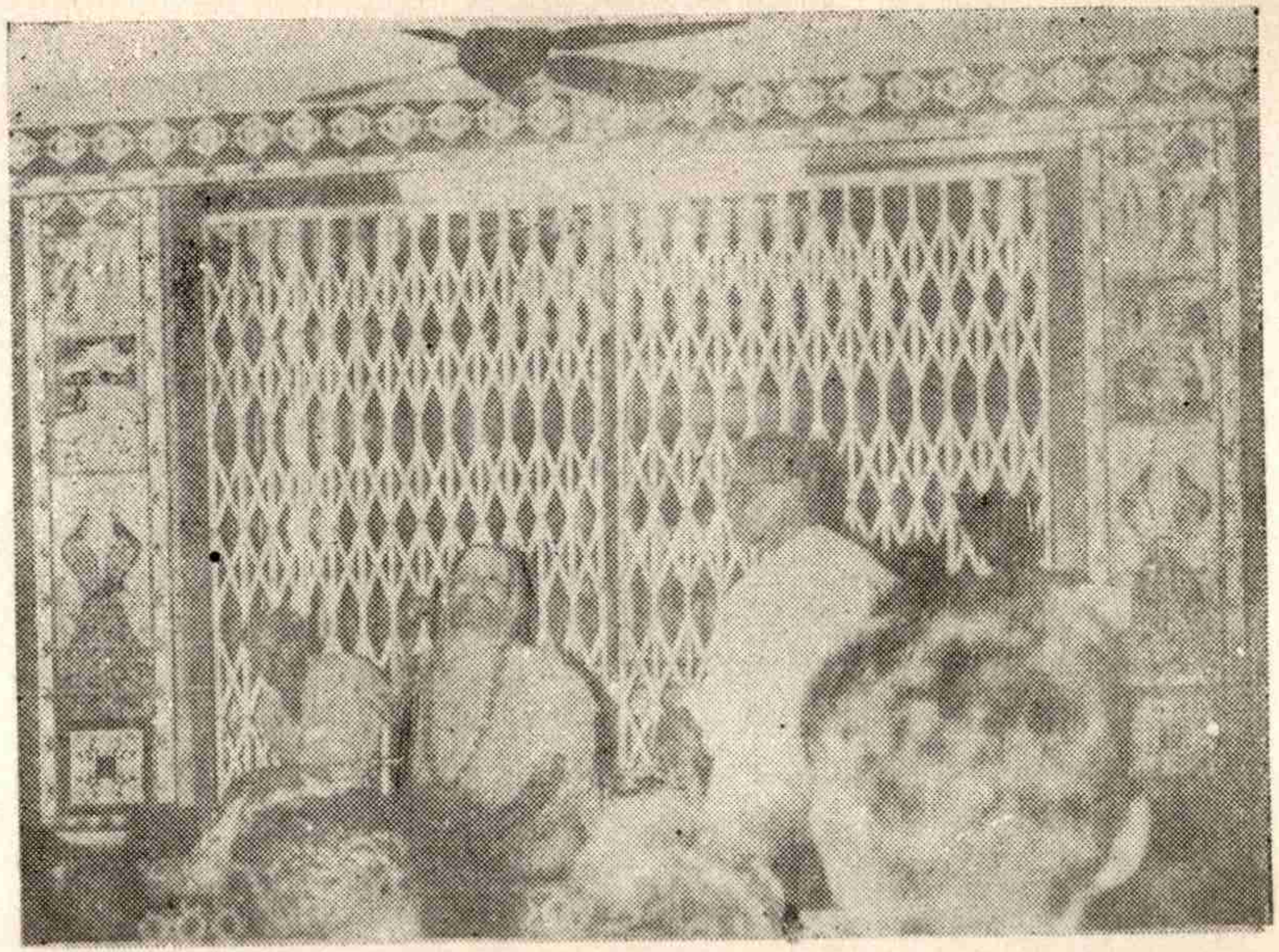

శ్రీ విశ్వేశ్వర సంస్కృతాంధ్ర కళాశాల వరంగల్‌లో
శ్రీ శ్రీ జగద్గురు శంకరాస్వాముల వారికి గ్రంథకర్త స్వాగతపత్రము సమర్పించుట

B464

నకై ఖర్చుపెట్టు తల్లిదండ్రులు, పోషకులు కనిపించుటలేదు. ఆంధ్రదేశ మున కొవ్వూరు, ఆకిరిపల్లి, తెనాలి, గుంటూరు, తిరుపతి మొదలగుచోట్ల సంస్కృత కళాశాలలున్నవి. అచట విద్యార్థులకు ఉచితవిద్యయే గాక, ఉచిత భోజనవసతులుకూడా కల్పించవలసి వచ్చినది. యిదియే యీ కాశా శాలలోను తటస్థించినది. ధర్మకర్త విరాళము, పరిభుత్వసహాయము, ఉపా ధ్యాయుల జీతములకును, తదితర ఖర్చులకును చాలకుండుటచే దాతల నాశ్ర యించితిమి. శ్రీ చందా కాంతయ్యగారు ఒక సంవత్సరము విద్యార్థులకు 1954 సం॥రం పూర్తిగాను, 55, 56 సం॥రములలో కొంతభాగపు భో జన వ్యయమును భరించియున్నారు. ఇట్లే మరికొందరు దాతలు భోజన పదార్థములనుకూడ స్వల్పముగ నిచ్చుచుండిరి. తరువాత యిట్టి సహాయము అతి స్వల్పమై పోయినది. ఈ పాఠశాలలో 1958, 59 సం॥రములలో 22ను విద్యార్థులకు ఉచిత భోజనవసతి కల్పించబడినది. నేటి కాలములో విద్య ఉదరపోషణార్థమునకే వినియోగింప బడుటచే ఆధునిక భాష, వైజ్ఞా నిక విద్యలను అభ్యసించుచున్నారు. విద్యార్థులు మా కళాశాలలో ఎన్ట్రె న్స్‌లోను D.O.L , B.O.L పరీక్షలలోను ఎక్కువ సంఖ్యలో ఉత్తీ ర్ణులగుటయు వారికి పరిభుత్వ పాఠశాలలో ఉద్యోగములు లభించుటయు జరుగుచున్నందునను, విశ్వకళాపరిషత్తు (University) వారి ఆజ్ఞానుసా రము మా కళాశాలలో చదివి ఆంధ్ర ఉన్నత పరీక్షలలో ఉత్తీర్ణులగుటకు అవకాశ మున్నందువలనను, విద్యార్థులలో కొంతవరకు సంస్కృత మభ్య సించినవారునుకూడ ఆంధ్ర పరీక్షలకే వెళ్ళుచుండిరి. మేము సంస్కృత భాషయందు అభిరుచిని కలిగించుటకై యీ సంవత్సరము అనగా 1959, 60 సం॥రములలో సంస్కృతమున విద్యనభ్యసించు వారికి విధిగా భోజన సౌకర్య మేర్పరచుటయే కాక ఎంట్రిస్సు విద్యార్థులకు నెల 1కి 3 రూపా యిల చొప్పునను D.O.L విద్యార్థులకు నెల 1కి 4 రూపాయిల చొ॥ నను, B.O.L చదువు విద్యార్థులకు నెల 1కి 5 రూపాయిల చొప్పున

బహూకరణమును యిచ్చెదమనికూడ ప్రకటించి ఆదాయ వ్యయ అంచనాలో చేర్చితిమి. మరియు స్మార్తవము, జ్యోతిష్యముకూడా నేర్చుటకు అవకాశములు కల్పించబడు చున్నవి.

ఆస్థి

రామలింగేశ్వరస్వామి దేవాలయములోని సంస్కృత పాఠశాలను లీనము చేసికున్నప్పుడు కొంత నిలువ ధనము, కొన్ని విరాళములు, కొన్ని బాకీలుకూడా యీ సంస్థకు చెందజేయబడినట్లు చెప్పియున్నాను. మొత్తం మీద కొంత నిలువ ధనము రు. 10000/-లు హోలీలు స్థిరాస్థి హామీపైన వడ్డీకి కిప్పించితిమి. ఆ విధముగ వడ్డీమూలమునకూడా కొంత ఆదాయము లభించుచున్నది.

స్థిరాస్థి

విద్యావంతులు సంస్కృత విద్యాభిమానియుఅగు శ్రీ మర్రిబల్లి వెంకటేశ్వరరావుగారు తమ తాలూకు వరంగల్ ఖిల్లా గ్రామములోని ఎ 5 (అయిదు) భూమిని దానము చేసిరి. అందు మింజుమలె షుమారు యు 3 ల భూమిని 1958 సం॥రం కట్టలు కట్టించి పల్లపు సాగుచేయించితిని. అందువలన విద్యార్థుల భోజనమునకు కొన్ని వడ్లు లభించుచున్నవి. ఇవిగాక శ్రీ. శ్రీ. శ్రీ కొమరవెల్లి కాశయ్యగారు రామన్నపేటలోని 750 గజముల భూమిని దానము చేసియున్నారు. యిదిగాక వరంగల్ సైనిక్ మార్కెటులో రెండు ప్లాటుల భూమియున్నది. ఈశ్వరానుగ్రహముననే యీ కళాశాల దినదినాభివృద్ధిగాంచి ఆంధ్ర సంస్కృతభాషను అభివృద్ధి చేయునని ఆశించుచున్నాను.

ఆయుర్వేద విద్య

సంస్కృత పాఠశాలకు అనుబంధముగా ఆయుర్వేద ధర్మ వైద్యశాలను నడుపుచుంటిమని దాని వృత్తాంతమును పైన వ్రాసియుంటిని. భాషా

పర్యుక్తరాష్ట్రముల ఏర్పాటులతోపాటు హైదాబాదు రాష్ట్రము విచ్ఛిత్తు చేయబడి 9 తెలంగాణా మండలములను ఆంధ్రమునకలిపి ఆంధ్ర పర్దేశ్ పర్భుత్వమేర్పాటు చేయబడిన సంగతి తెలిసినవిషయమే. ఈ విచ్ఛిత్తు సందర్భమున పర్తి శాఖలోని డబ్బును ఆయా పాంతములకు పంచిపెట్టిరి. వైద్యశాఖలోని డబ్బులో తమ భాగపు డబ్బుతో నాందేడునం దొక ఆయుర్వేద కళాశాలనొకటి నేర్పాటు చేయించమని మహారాష్ట్రులు కోరియుండిరి దానిని పర్భుత్వ మంగీకరించెను. ఈ సంగతి మాకు తెలిసి నేనును శ్రీ ముదిగొండ వీరేశలింగశాస్త్రిగారును, శ్రీ తిరుమల వేదాంత రామానుజస్వామిగారితో సంపర్దించి ఒక విజ్ఞప్తిని ముఖ్యమంతర్రి శ్రీ బూర్గుల రామకృష్ణారావుగారివద్ద సమర్పించితిమి. వారు అంతధైర్యముగ వాగ్దానము చేయలేకపోయిరి. గాని వెంటనే ఆరోగ్యశాఖామంతర్రి శ్రీ నవాబ్ మెహద్దీ నవాజ్ జంగ్ గారితోను, శెక్రెటరీ రామప్పగారితోను సంపర్తించితిమి. వారు కొంత అనుకూలముగా మాట్లాడిరి. తెలంగాణ భాగపు ఆరోగ్యశాఖ సంబంధమైన డబ్బుతో మా విజ్ఞప్తిలో ఓరుగల్లునఁదు హైదాబాదు నందువలెనే ఆయుర్వేద కళాశాల స్థాపించినచో మా సంస్కృత కళాశాల పక్షమున యింటి వసతిని ఏర్పాటుచేసెదమని వారికి నమ్మకము కలుగజేసితిని. ఇదేవిధముగా సింహాద్రిబాగ్ వైదిక కళాశాలవారును తెలంగాణా ఆయుర్వేద మండలివారునుకూడా వరంగల్‌లో తమతమ అభిపార్యానుసారముగా కళాశాల నేర్పాటుచేయుమని కోరిరి. మొత్తము మీద అందరును వరంగల్‌నందు కళాశాల కావలెననియే కోరుచుండిరి.

అప్పుడు హైదాబాదుకు ఉపమంతర్రిగానున్న శ్రీ M.S. రాజలింగం గారు చాల శర్రద్ధతీసుకొనిరి. వారొక పర్యాయము వరంగల్‌కువచ్చి మూడు పక్షములవారిని ఆహ్వానించి సంధి పర్యత్నము చేసెను. ఆయుర్వేద

మండలివారును నగదు రూపకముగ చందాలను సమర్పించెదమనిరి. వైదిక కళాశాలపక్షమువారు స్థలముమాత్రమియ్చెదమనిరి. మా కళాశాల పక్షమున విశాలమైన నాలుగు గదులుగల ఒక భవనమును, మరికొంత స్థలమునుయిచ్చి అవసరమైన నిర్మాణములనుకూడ చేయించెదమని వాగ్దానము చేసితిమి. మొత్తమునిూద ఆ సభలో విశ్వేశ్వర సంస్కృతాంధ్ర కళాశాలపక్షమున యీయబడు భవనములో ఆయుర్వేద కళాశాల నేర్పాటు చేయునటులను వైద్యమండలివారు చందాల నిచ్చునట్లును ఆమోదింపబడి అదేరోజున సంయుక్త సభ్యులుగల ఒక పాలకవర్గ మేర్పాటు చేయబడియే. దానికి వైద్యవిద్వాన్ శ్రీ T. నరసింహాచారిగారు అధ్యక్షులుగను, నేనును మరిముగ్గురు కార్యవర్గ సభ్యులుగ నుండునట్లును తీర్మానింపబడెను. నేనును శ్రీ వీరేశలింగశాస్త్రిగారును సాహసముతోను, విశ్వాసముతోను చేయబడిన యీ వాగ్దానమును ధర్మకర్తగారి పక్షమున పనిచేయుచున్న కీ. శే. తిరుమల రాజశేఖరయ్యగారుకూడా ఆమోదించిరి. తరువాత సంస్కృత కళాశాల సభ్యుల కోరికపైన అనంతలక్ష్మి ఆయుర్వేద కళాశాల అని పేరుపెట్టుటకు అంగీకరింప బడెను. తరువాత ఆరోగ్యశాఖామంత్రి శ్రీ మొహద్దిన్ నవాబ్ జంగ్ గారిచే ప్రారంభోత్సవము జరుపబడి అనంతలక్ష్మి ఆయుర్వేద కళాశాల స్థాపింపబడియే. ఈ కార్యవర్గ సభకు ఇండియన్ మెడిసన్ స్పెషల్ ఆఫీసరు అధ్యక్షులుగా నుండెదరు. వారి ఎదుటనే అష్టాలగు ఉపాధ్యాయులు నియమింపబడిరి. ప్రతి సంగ్రహము 40 మంది విద్యార్థులను చేర్చుకొనుటకు అవకాశ మీయబడినది. యిప్పుడు నాల్గవ సంవత్సర పాఠములు ప్రారంభమైనవి. ఉపాధ్యాయులసంఖ్య పెరుగుచున్నది. దీనికి అనుబంధముగా ఔషధ కర్మాగారము ఆయుర్వేద చికిత్సాలయము, శవ పరీక్షగృహము ఏర్పాటు చేయబడినది. ఆకారపు అనంతలక్ష్మిగారి ఔదార్యముచే

మొదట దత్తము చేయబడిన 4 గదులపైన విశాలమైన పై అంతస్థు నిర్మాణము చేయబడియే. దీనికి ఆకారపువారు చాదాపు రు. 20,000/-లు అధికముగ ఖర్చుపెట్టియుండిరి. 1950-60 సం॥రమునకు 50 మంది విద్యార్థులు చేర్చుకొనబడిరి. యిందులో తెలంగాణా జిల్లాలవారు 40 మంది వరకున్నారు. నేనాశించిన సంస్కృతవిద్య. ఆయుర్వేద విద్యలు చెప్పబడిన కళాశాలలో నడుపబడుచు వాటికి సేవచేయుటకు అవకాశము లభించినదని తృప్తిపడుచున్నాను. ఈశ్వరుడు యీ సదుద్యమమును దినదినాభివృద్ధిగా వించవలయునని ప్రార్థించుచున్నాను. ప్రాణముండి బుద్ధి శరీరములు పని చేసి వంతరకు సేవ చేయవలెననియే నా ఆశయము. ఆది ఈశ్వరేచ్ఛ.

ప్రకరణము 31

దేవాదాయ ధర్మాదాయ సలహా సంఘము

నిజాం ప్రభుత్వ కాలమున ఉమ్రూరె నుజహీబి మత విషయశాఖ అనే పేరుతో ఒక డిపార్టుమెంటు హోం మంత్రితో సంబంధము కలిగి యుండెడిది. వెల్లోడి ప్రధాని కాలమున 1950 సంవత్సరములో ఆ శాఖకు రినిజ్ బార్టబుల్ పబ్లికు ఎండోమెంట్సు అనే పేరు పెట్టబడెను. అది రివిన్యూమంత్రి శ్రీ రామకృష్ణారావుగారి ఆధీనమున నడుపబడు చుండెను. వారు శ్రీ బావరాజు కృష్ణారావుగారిని స్పెషల్ ఆఫీసరుగా నియమించిరి. 3గురు అధికారును, 23గురు అనధికార సభ్యులతో ఒక సలహా సంఘము నేర్పాటుచేసి ఈసభ్యులు వారిచే పేర్కొనబడినవారే అయి యుండిరి. అందు నేనొక సభ్యుడనుగా నియమించబడితిని. నాకు డి.15 నవంబర్ 1950 సంవత్సరం లేఖద్వారా తెలియపరచిరి. మంత్రిగారే అధ్యక్షులుగా నుండిరి. 2 మాసముల కొకసారి ఐనను సంఘ సమావేశము జరిగి ముఖ్యనిషయములు తీర్మానించబడుచుండెను. మత సంబంధ నిర్మాణములకును, ఉత్సవములు, ఊరేగింపులకును అనుజ్ఞ పొందవలెనని ఉత్తరువును తత్సంబంధమైన వేరిన నియమములను రద్దుచేసిరి. మరియు చిత్తుశాసనము తయారుచేయుట కొక (లీగల్ సబ్‌కమిటి) ఉపసంఘము నేర్పాటు చేసిరి. దానికి నన్నును, శ్రీశంకరీవుబోల్‌గావుక్‌కర్ శ్రీ మెట్టాలక్ష్మీనరసయ్య, నవాబ్ నాజర్‌యార్ జంగు రిట్రైర్డు హైకోర్టుజడ్జి, శ్రీ వలీఉల్లా హుస్సేని (గుల్బర్గాదర్గా) ధర్మకర్తగార్లను నియమించి హైదారీబాదు నియమనిబంధనలను దృష్టియందుంచి నూతన శాసనములను తయారు చేయుటకు ప్రదేశించిరి. తరువాత ఉపసంఘసమావేశము కొరకు తక్కిన సభ్యులకు తెలుపబడెను. ముస్లిం సభ్యులు ఏ సమావేశమునకు రాలేదు. శ్రీలక్ష్మీనరసయ్యగారు చిత్తుబిల్లు వ్రాయుటకు నాకును శంకరరావుగారికిని అధి

కారమిచ్చి స్వరూపము తయారైనతరువాత చూచెదనని. ఆ ప్రకారము నేను కొన్ని సెక్షనులు తయారుచేయుచు సెలవురోజున పట్నంవెళ్లి శ్రీ శంకరరావు గారికివినిపించుచు అవసరసవరణలు చేసికొనుచు వారి ఆదేశము లను తీసుకొనుచు 6 మాసములలో చిత్తుబిల్లు ఉరుదు భాషలో తయారు చేసితిని. హైదరాబాదు శాసనము 16 సెక్షనులలో దస్తూరుల్ అమలు (ఆర్డనన్స్) పేరుతోను 405 సెక్షనుతో భివాయద్ (నిబంధనలు) పేరు తోను ఉండెను. వాటిలోను మదారిసు యెండోమెంట్సు పాతకొత్త శాసనములతోను సహాయము తీసుకుంటిని.

ఆరోజులలో శ్రీ రమణారావు M·A·B·Lకూడా ఉద్యోగిగా నియమింపబడెను. అనాహూతముగా ఆయన బొంబై టిస్టుబిల్లును దృష్టి లోనుంచుకొని ఒక చిత్తుబిల్లు ఇంగ్లీషులోవ్రాసి కమీషనరు కందజేసెను. అటుతరువాత భావరాజు కృష్ణారావుగారుకూడ అనాహూతముగా ఒక చిత్తుబిల్లు వ్రాసియిచ్చిరి. నా బిల్లులోని సగభాగము ముందుగానందచేసి తిని. దానిని వినుటకు రివిన్యూబోర్డు సెక్రటరి రామలాల్ గారు కొన్ని తారీఖులలో శ్రుతిచేసిరి. ఈ మధ్యకాలములో రెండవభాగపు చిత్తు తయా రుచేసితినిగాని అది బెజవాడ పర్యటనములో పోవుటయు వారం పది రోజులు శ్రమపడి మరల వ్రాయుటయు జరిగినది. శ్రీ రామలాల్ గారు నా చిత్తుబిల్లును తనవిద్యుక్తధర్మమునొనియుసు వాయించుగల ఆదరాభిమా నములతోను సాంతమువినిరి. నాచిత్తుబిల్లులో దేవస్థానములలోను దానికి ఒక షణ్ణాంగుదూగములోను జంతుబలి చేయకూడదని కొన్ని సెక్షనులలో వ్రాసి తిని. శ్రీ రామలాల్ గారు నవ్వుచూ మీరుబ్రాహ్మణులుగనుక ఈ నిషేధ మును పెట్టియున్నారు. తక్కిన కులమత వర్ణములవారు ఏకీభవించెదరా? అని శ్లోకెక్కిగాఅనిరి. హింసాకాండను పవిత్ర దేవస్థానములలో నిషే ధించుట అన్నిమతములవారికి అవసరమని నేను చెప్పితిని. బిల్లుసైన శంక

రావు లక్ష్మినరసయ్యగార్లు నేనును సంతకములు చేసితిమి. గాని ముస్లిం సభ్యులు సంతకము చేయలేదు.

మధ్యకాలములో ఎన్నికలుజరిగి పూర్తిగా ప్రజాపరిభుత్వము వచ్చినది. శ్రీ రామకృష్ణారావుగారు ముఖ్యమంత్రిగా ఎన్నుకొనబడిరి. శ్రీ రంగారెడ్డిగారు రెవిన్యూ మంత్రిగా ఏర్పాటు అయినందున దేవాదాయ శాఖను వారి ఆధీనముచేయబడెను. నాబిల్లు కాజిపేట సభ్యుల కందజేయుటయు ఇంగ్లీషులోకి భాషాంతరీకరణము జరిగినది. శ్రీ రంగారెడ్డిగారి మంత్రిత్వ కాలమున సలహాసంఘమును ఆహ్వానించి బిల్లుపైన చర్చలకు అవకాశమిచ్చిరి. డాక్టరు నాజర్ యారుజంగు గారి బిల్లును చూచితిని. కష్టపడి అన్నివిషయములను సమగ్రముగా చేర్చినందుకు నేను ఆమోదమును తెలుపుచున్నాను గాని ఇది ముస్లిమేతరులవరకే యుండవలెను. గానిముస్లిములతో సంబంధింపజేయరాదు. వీలనగా కేంద్ర పరిభుత్వము యెదుట జాకిర్‌హుస్సేన్ వక్ఫు బిల్లు ఆలోచనలో నున్నది. అది యావద్భారత ముస్లిముల కందరికి వర్తింపజేయబడుచున్నప్పుడు ప్రత్యేక హైదారాబాదు శాసనములకు లోబడజాలదనిరి. అంతట నేను హైదారాబాదు ముస్లిము రాజ్యము- ఆ పరిభుత్వకాలమున తయారుచేయబడిన శాసనములు నిబంధనలు యెదుటనుంచుకొని వ్రాసితిని. ఇందు మీకేమైన నష్టకరములైన విషయములుంటే వాటిని తొలగించుటకును, అక్కడే అవసర విషయములను చేర్చుటకును సేనంగీకరించెదను. హిందువుల కొకశాసనము ముస్లిముల కింకొక శాసనము చేసి చీలికలు కల్పించుట మంచిదికాదంటిని. ముస్లిమేతర సభ్యులందరు ఆమోదమును తెలిపిరి. బిల్లు కమిటీచే అంగీకరింపబడెను. దానిని న్యాయశాఖకు పరిశీలించుటకు పంపివేసిరి. శ్రీ రంగారెడ్డిగారి మంత్రికాలమున జాగీర్లతోపాటు ఈనాములు కూడ రద్దుచేయబడినవి. మషూరీకల్ ఖిద్మత్ ఈనాములు అనగా సేవాపరితిఫలముగా యిచ్చేఈనాములనుగురించి దేవాదాయధర్మాదాయ సలహాసంఘము ఎదుట చర్చకుతాబడెను.

వీలనగా నిత్యనైవేద్య దీపారాధనలు అర్చకాది పరిహారమునకు ప్రతిఫలము భూరూపకముగా పూర్వులయిచ్చే యుండిరిగదా. అవి రద్దయినచో దేవాలయములే మూసివేయవలసివచ్చును. గనుక అట్లు ఈనాములు రద్దుకాగూడదని తీర్మానించితిమి. బహుశా ఇట్టి ఈనాములు రద్దుకాలేదనియే నేనను కుంటాను. ఆంధ్రమండలములో వీటిని ప్రత్యేకించలేదని వినినాను. దేశములో పెద్దపెద్ద దేవాలయములున్నవి. వాటినన్నిటిని తిరిగిచూచి స్థానికాచారములను లోటుపాట్లను గ్రహించి శాసనములో అవసర విషయములను చేర్చవలెనని ప్రభుత్వమును కోరితిమి. గాని ఖర్చులకు డబ్బులేదనే కారణమున అట్టి వీర్వాటున కంగీకరించలేదు. కొన్ని దేవాలయములలో పెలల పర్యంతము జాతర [ఉత్సవములు] జరుగుచుండుటయు దాని వలన వేలాది ఆదాయము లభించుటయు జరుగుచున్నది. అది సద్వినియోగము కావడములేదు. దేవాలయపు మరమ్మతులకుగాని యాత్రికుల సౌకర్యార్థం గాని వసతిగృహ నిర్మాణములకును బాటలను బాగుచేయుటకును వినియోగించుటలేదు. అయినవోలులో సాలానా 20వేలు వసూలవుతవి. ఇట్లే కొరివి, కొమ్మూరు, కొమరవెల్లి, కొత్తకొండ మొదలయిన జాతరలలో వేలాది రూపాయిలు వసూలగుచున్నవి. ములుగు తాలూకాలో మేడారంలో సారక్క-సమ్మక్క జాతర రెండేండ్లకొకసారి జరుగుటయు దేవాలయము లేనిచోట 50వేల వరకు వసూలగుటయు జరుగుచున్నది. ఈడబ్బునుంచి పూర్వీన విద్యల [వేదశాస్త్రములు ఆయుర్వేదము] వృద్ధికొరకు కొంతయు నిర్మాణములకు కొంతయు వ్యయపెట్టుడని అభిప్రాయము పుచ్చితిని. గాని ప్రభుత్వము శ్రద్ధతీసుకొని యుండలేదు. రాసుప్ప, సహస్రమంటపదేవాలయము అయినవోలు మొదలగు కొన్ని దేవాలయములను వృద్ధిపరచుటకు ప్రజలు సిద్ధముగా నున్నను ఆర్కి-లాజికల్ డిపార్టుమెంటు వారి నిరోధమువలన అట్టి నిర్మాణాభివృద్ధికి ఆటంకము కలుగుచున్నది. అయినవోలు దేవాలయపు ఉత్సవములకు 3, 4 సంవత్సరములు వరుసగా వెళ్ళితిని. రోడ్డు నిర్మాణమునకై ప్రత్యేకముగా కమిటీకిని స్థానికాధికారు

లకును చెప్పితిని. దేవాదాయశాఖవారికి వ్రాతమూలక ముగాగూడా తెలిపితిని. 3, 4 సంవత్సరములు తాత్కాలిక చికిత్సాలయమును పంపితిని. దాని వివరములు సంస్కృత భాషాభివృద్ధి శిక్షికలో వ్రాసితిని.

భద్రాచల క్షేత్ర అపూర్వ విషయములు

భద్రాచల రామచంద్రస్వామి మహిమను గురించి భారత దేశము నందంతను కొనియాడబడుచునే యున్నది. ఆంధ్రదేశమున ఆ పుణ్యక్షేత్రమును తెలియనివారేలేరు. ఆ దేవస్థానమునకు నైజాం ప్రభుత్వము 19645 లు హోలీలు ప్రతి సంవత్సరము యిచ్చుచున్నారు. శ్రీ రామకృష్ణారావు గారు మంత్రి అయిన తరువాత మత శాఖను రద్దుచేసి ఇండోమెంట్సు శాఖను ఏర్పాటు చేసినారని నేను వ్రాసియున్నాను. దానితోపాటు మత శాఖ పక్షమున హిందు ముస్లిం మతమందిరముల కిచ్చుచున్న నగదు మాన్యాళ్ళను ఈయబడదనికూడ ఉత్తర్వు యిచ్చిరి. అది వచ్చినపరువాత చిల్లర మత మందిరములతోపాటు భద్రాచల దేవస్థాన మాన్యాకూడ గద్దగునని భయపడితిమి.

ఆ గ్రామము గద్దుకాకుండుటకు ప్రయత్నము చేయవలెననియును అందుకు కావలసిన ఆధారములను సంపాదించవలెననియును ఊహించుకొని అప్పుడు ఇండోమెంట్సు స్పెషల్ ఆఫీసరుగా పనిచేయుచున్న శ్రీ చావ రాజు వెంకటకృష్ణారావుగారితో సంప్రదించి భద్రాచలం పర్యటన కార్యక్రమము ఏర్పాటు చేసుకొని ఉభయులము 1952 సంవత్సర సీతకాలములో వెళ్ళితిమి. దేవాలయములోని 1832 సంవత్సరపు శిలాశాసనమును చూచితిని. తరువాత వరంగల్ సూబేదారు మహమ్మదల్లిగారు విచారించి యిచ్చిన విజ్ఞప్తిని చూచితిని. స్థానిక అనుభవజ్ఞులతోను దేవస్థానము మేనేజరు శ్రీ లొండపల్లి రామచంద్రరావుగారితోను సంప్రదించితిని. అర్చకుల వద్దనున్న విరాసత్ తక్తాలను, ఆదాయ వ్యయ పట్టికను చూచితిని. శ్రీ

కంచర్ల గోపన్న రామదాసుగారు చేయించిన ఆరులక్షల రూపాయాల నవ రత్న ఖచితమైన బంగారు ఆభరణములను చూచితిని. గోదావరి స్నానము చేసి, కొండమీది వసతి గృహములో 3 రోజులు నివసించి, ప్రతిరోజు రామచంద్రస్వామిని తర్పించుచు నిత్యోత్సవములను పవళింపు సేవవరకును చేయు సేవలనుచూచి ఆయా సందర్భములలో పాడుటకు భక్తులు రచించిన కీర్తనలను వినుచూ కాలము గడిపితిమి. రాజమండ్రి తాలూకా భూములను ఆస్తులను అచ్చటి ఆదాయమును భక్తులు సమర్పించిన ఆభరణములను భక్తులు కట్టించిన సత్రములను చూచితిమి.

ఇదే సందర్భమున వారియుట ఉచితము గనుక వడంగల్ న్యాయవాది కీ.శే. తుంగతుర్తి నరసింహారావుగారు ఒక యిజారా అనిశెట్టిపల్లి అనే గ్రామమును దాన పూర్వకముగా సమర్పించి దాని ఆదాయమును యాత్రికుల అన్నదానమునకు వినియోగించుచుని దానపత్రిమును వ్రాసెను. అది యిప్పటికిని సాగుచునే యున్నది.

ఒకరోజు పర్ణశాలకువెళ్ళి మార్గమధ్యమునగల దండకారణ్యము రామచంద్ర సీతాలక్ష్మణులు తిరిగి నివసించినారని చెప్పుకునే స్థల విశేషములను చూచితిమి.

మే ముభయులము ఆస్తికులము కించిత్ భగవత్ సేవాసక్తిపరులము పైపై చెప్పిన విశేషములను తెలుసుకొనుటలో కేవలము భక్తిభావనముతోనే గాక వ్యవహార దృష్టితోకూడ పరిశీలించితిమి.

వ్యవహార విశేషములు

గోలోకొండ రాజ్యమును అబూల్ హసన్ తానీషా అనే నవ్వాబ్ పరిపాలించెననియును వారి కాలమున అక్కన్న మాదన్నలు మంత్రులుగా నుండిరనియును, నేలకొండపల్లి కాపురస్థుడు ఆత్రేయ సగోత్రోద్భవుడు శ్రీకంచర్ల గోపన్నగారు భద్రాచలం తాలూకాకు తహశీల్దారుగా నియ

మింపబడిరనియును ఆయన పరమ భాగవతోత్తముడైన కబీరుదాసుకు శిష్యుడై తారకమంత్రి ఉపదేశింపబడి రామదాసనే వ్యవహార నామముతో ఉద్యోగ ధర్మము నెరవేర్చెననియును తాలూకాలైన వచ్చే ఆదాయమును శ్రీరామచంద్రమూర్తికి దేవాలయ నిర్మాణమునకును, ఆభరణముల కును వినియోగించెననియును, తరువాత రామదాసు గోలొ్కండ చెరసాలలో కొన్ని సంవత్సరములు ఖైదిగా నుంచబడి పలుబాధలకులోనై సదా రామస్మరణతో కాలము గడిపెననియును తదుపరి ఒకనాటిరాత్రి రామ లక్ష్మణులు వేషధారులై తానీషా అంతఃపురమున 6 లక్షల వరహాలు చెల్లించిరనియును పిమ్మట రామ ను విడుదల చేయబడెననియును చరిత్రాత్మక విషయముగా మనముచేయు బడుచున్నది. నాకు దొరికిన ఆధారములనుబట్టి తానీషాగారు భద్రాచలం తాలూకాను శాలివాహన శకం 1574 వందన నామ సంవత్సర చైత్ర శుద్ధ (1652 సం॥)ల రోజున రామచంద్రమూర్తికి యిచ్చిరి. సనదు కనబడలేదు. శాసనం చెక్కించబడినది.

రామదాసు నిర్యాణానంతరము కొంత కాలమునకు ఔరంగజేబు ప్రభుత్వోద్యోగి ధ్వంస జఫరుద్దౌలా అనే ఆయన ఆంధ్రదేశ సంచారము చేసి హైదరాబాదునుంచి నుచిలీబందరు వరకు అచ్చటచ్చట సుజిలీలలో మసీదులు సరాసతిము కట్టించుచు బావులు తవ్వించుచు పోవుచుండెను. దేవాలయములను కొల్లగొట్టినాడనికూడ వాడుక. ఈ సంగతి భద్రాద్రిలో తెలిసె. దేవాలయము పడగొట్టి లక్షలాది విలువగల ఆభరణములను దోచుకొని పోవునని భయపడిరి. వెంటనే గర్భాలయ ద్వారమును రాయికట్టి మూసివేసి అర్చకులు, ఉత్సవ విగ్రహములను ఆభరణములను తీసుకొని పోలవరం వెళ్ళిపోయి ఒక బీదయింట దాగిరి. ధ్వంసవచ్చి చూచెను. గాని దేవాలయము మూసిఉండెను. ఆభరణములేవు. చేయునదిలేక వెళ్ళిపోయెను. సంవత్సరము నిర్ణయించ బడలేదు. గాని ఒక నూరు సంవత్సరములనైనను విగ్రహములు ఆభరణములు సహా పోనివరమూలో నుండిపోయినవి. తరు

వాత కొంత కాలమునకు అర్చకులు మరల విగ్రహములు ఆభరణములుసహా భద్రాచలం ప్రవేశించి పునఃప్రతిష్ట నందన నామసంవత్సర వైశాఖ శు 2 సోమవారము రోజున చేయించి పూజ పురస్కారములు సాగించుచుండిరి. బహుశః 1242 ఫసలీ అయి యుండవచ్చును. ఆటుతరువాత వంగపోలు కాపురస్తుడు పరమ భాగవాతోత్తముడు అయిన తూము నర్సింహదాసు గారు మంత్రిని దర్శించి సంగతి అంతయు తెలిపిరి. రామదాసు కాలమునాడు భద్రాచలం తాలూకా గోదావరికి ఉత్తర దక్షిణ భాగములలో కొంతభాగము వ్యాపించి యుండవచ్చును. నాద్దరక సర్కారులు బ్రిటిషు పరిపాలనకు చెందిన తరువాత గోదావరి దక్షిణమున పాలవంచ తాలూకా వైశాల్యపరిపాలనయు ఉత్తరమున భద్రాచలం తాలూకా బ్రిటిషు పరిపాలనకు చెందియుండవచ్చును. రాజా చందూలాలుగారు ఆర్థిక నిపుణుల సలహావెంట అశ్వారావుగారి జమీందారి కొంతవరకుఉంచి వరద రామదాసుగారి పేర చ. 15 జమాది ఉస్సానిని 1250 హిజరి (1244 ఫసలీ) తేదీన ఒక సనదు ఈక్రిందివిధముగా జారిచేసెను. అందు...

హసనాబాదు పరగణా పాలవంచ తాలూకా శంకరగిరి పట్టు

55	గ్రామములు అమాని
11	గ్రామములు సర్‌బస్తా
66	గ్రామములు.

	సాయుధ సహా
71,000	పన్ను
వె	
32,000	పేష్కషన్
8,000	వెయ్యిసిబ్బంది తోపుసహా
12,500	పరిపాలన వ్యయం
18,500	దేవస్థానం
71,000	

ఈ సనదు పుట్టినప్పటినుండియు రామచంద్రిస్వామివారి పూజలు, ఉత్సవములు అద్భుతముగా సాగబడుచున్నవి. ఈ కాలము 1834 సంవత్సరము అయియుంటుంది. ఉభయ రామదాసులలో నరసింహ్మ రామదాసు పండితుడు, కవి, మహాభక్తుడని చెప్పకతప్పదు. ఆయన రచించిన కీర్తనలు గేయములు అనేకములు ప్రకటింపబడి నేటికిని భక్తులు పాడుచున్నారు. ఉభయరామదాసులలో ఒక నిర్ణయము ఉండెనట. అదేమనగా మన ముభయులము ఒకేసారి వైకుంఠయాత్రి చేయవలెను. అనగా ఒకరికి మరణము తటస్థించితే అదేరోజు రెండవవారు జీవయాత్రిచాలించవలసినదే. ముందు వరదరామదాసుగారికి 1834 సంవత్సర విజయ సంవత్సర భాద్రపద బ॥ ౧౪ రోజున మరణము తటస్థించెను. వెంటనే లక్ష్మినరసింహ్మ రామదాసుగారు తాను తనశిష్యుని తీసుకొని వైకుంఠమునకు వెళ్లెదమని చెప్పి భజనలతో బయలుదేరెను. వారివెంట యింకా 13 వైకుంఠయాత్రికుసిద్ధమైరి. నడిగోదావరిలోనికి పడవలపైన వెళ్ళి గోదావరిలో శవమునుపడవేసి తికిన వారును పడే కార్యక్రమము నిర్ణయింపబడెను. వీరివెంట 15 యుంది గజఈతగాండ్లుకూడా రక్షించుటకు బయలుదేరిరి. గజఈతగాడు అనగా నిండుగోదావరిలో యివతలిఒడ్డునుంచి అవతలిఒడ్డువరకు సునాయాసముగా ఈదగలవాడని యర్థము. ఇంతలో యిద్దరు చపరాశీలువచ్చి మేము పన్ను వసూలుచేయుటకు వచ్చినామనినారట. వారినిచూచి నరసింహ్మరామదాసు

గారు మేము వైకుంఠమునకు వెళ్లుచున్నామని చెప్పిరి. అంతట కొంతవిచారించి మేమును మీతోవచ్చెదమని బిళ్ళలు ఆవతలపారవేసి బయలుదేరిరి. వరద రామదాసుగారి మృతకళేబరమును పెద్దఊరేగింపుతో భజనలుచేయుచు ఊరేగింపుతో బయలుదేరదీసిరి. అప్పుడు నరసింహ్వారామదాసు గారీ పాటను పాడిరి.

కీర్తన.

తల్లిపోతాము చాలా దయయుంచండీ
మళ్ళి ఈ జన్మమునకురాము మదిలో నుంచండీ

ఈ విధముగా 17 మంది పడవలమీద పడి గోదావరిలోనికివెళ్ళి తరంగములతో పొంగిపొర్లుచున్న మహానదిలో వరద రామదాసుగారి మృతక కళేబరమును పడవైచి రామనామము స్మరించుచు లక్ష్మినరసింహ దాసుగారు దుమికి అంతర్ధానమైరి. వారివెంట తక్కిన 15 మంది దుమికిరి వారివెంట గజఈతగాండ్లును దుమికిరి. 15 మందిలో 5గురు మాత్రము రక్షింపబడిరి. తక్కినవారందరును పరమపదమున కేగిరి. ఈ అయిదుగురిలో రామదాసుగారి భార్యయు యుండెనట. ఈ కథనే ఆంధ్ర మహాభక్త విజయములో తూము లక్ష్మినరసింహదాసు చరిత్ర పరికరణలో విపులముగా వ్రాయబడియున్నది.

•

పైని జెప్పిన సనదు తరువాత ఉభయ రామదాసులు దివంగతులైరి. గ్రామముల పొందుబాటు శిస్తుల వసూళ్ళు, పన్నుల చలామణిచేయు బాధ్యులెవరు ముందుకు వచ్చినట్లు కనబడుటలేదు. పొలవంచ భద్రాచలం జమీందారు అళ్వారావు బహుద్దురు వారసు అయిన రాజా సీతారామచంద్రరావు సవాయ్ అళ్వారావు బహుద్దుర్ పేర నవ్వాబ్ సర్ సాలర్ బహుద్దుర్ పొలవంచ, శంకరగిరి పట్టీలను సంస్థానముగానిచ్చి పరితిఫలముగా సాలానా భద్రాచలం దేవాలయమునకు 20981 లు యివ్వనునిన్ని అంను

మింజుమలె 1000 లు అమరావతి దేవాలయమునకు చెందజేసి తక్కిన 19681 లు భద్రాచలము కొరకని ఉదహరించబడెను. ఈ సనదు తేది 14 షవాల్ 1275 హిజిరి (అనగా 1264 ఫసలీ) అయియున్నది. గాని తరువాత లెఖ్ఖలలో భద్రాచలమునకు 19645లు హాలీలు యిచ్చుచున్న ట్లు తెలియుచున్నది. అమరావతి డబ్బు అమరావతికి యివ్వబడుచున్నదని కూడ తెలియువచ్చినది. ఇంతేగాక అమరావతిలో అమరేశ్వరస్వామికి మధిరె తాలూకా దెందుకూరులో 500 యకరముల మెరక ఈనాముకూ డా ఈయబడినది.

భద్రాచలం బ్రిటిషు పరిపాలనలోని తూర్పు గోదావరి జిల్లాలో చేరియున్నను దేవాలయము నైజాం పరిపాలనలోనే ఉంచబడెను. ఒక మేనే జరు ఉండేవాడు నైజాం పోలీసులుండేవారు. కిల్యాణోత్సవము రోజున నైజాం యిలాకా రివిన్యూ పోలీసు అధికారులు చైత్ర శు ద (శ్రీరామ నవమి, కల్యాణోత్సవము) ల రోజున జవాహిరితో స్వామిని ఊరేగింపు చేయుచు కల్యాణ మంటపమునకు కొనిపోయి కల్యాణోత్సవానంతరం స్వామిని ఆభరణముల సహా దేవాలయమునకు చేర్చుచుండేవారు. కానుకలు వేయు దిబ్బెమును కాపాడేవారు. రాజ్యాధి పతులలో కలహము లేకున్నను కింది ఉద్యోగస్థులు రంధ్రాన్వేషణలు చేయుచు నూతన విధానమును కల్పించు చుంటారు.

•

షుమారు 20 సంవత్సరములకు పూర్వము అధికార వాంఛా పరు లగు కింది ఉద్యోగుల పేరేసణచే మద్రాసు పరిభుత్వవారు ఒక ఉత్తర్వు నిచ్చిరి. అనగా దేవాలయము లోపల నైజాం తన సిబ్బందిని ఉంచుకొన వచ్చును. దేవాలయంబైట బ్రిటిషు మేజస్ట్రేటు బ్రిటిషు పోలీసు రక్షణ శాస్త్రీయము గానేరదు. ఆ పరికారమే అమలు జరుగుచుండెను. విశా లాంధ్రము, ఆంధ్రపరిదేశ పరిభుత్వము వచ్చినది. ఇప్పుడట్టి భేదములకు కారణ ముండదు.

భద్రాచల రామచంద్ర స్వామివారికి కుతుబ్‌షాహి పరిపాలన కాలమున తానీషా భద్రాచలం తాలూకాను సమర్పించుటయు ఆ ద్దానిని ఆసఫ్‌జాహి వంశీకులు స్వాధీన పరచుకొని నాసరుద్దౌలా కాలమున కంపెన్ సేవకు గాసాలానాగా కొంత యిచ్చుటకు ఒడంబడిక చేయుటయు, దానిని స్వతంత్ర హైదరాబాదు ప్రభుత్వము రద్దుచేయకూడదని నా కోరికే. రాజు చావడు, మనిషి మారుతాడు. రాజాజ్ఞను రెండవ రాజు పరిపాలించు ధర్మము గనుక ప్రస్తుత ప్రభుత్వము ఆ పరితిఫలమును రద్దు పరచజాలదని నా వాదన అని చెప్పితిని. స్పెషల్ ఆఫీసరు శ్రీ బాపురాజు వెంకటకృష్ణారావుగారును ఆమోదించిరి.

ఇది శ్రీ రామచంద్రస్వామివారి మానసిక సేవయని తృప్తిచెందితిని.

కం. నీ పాదకమల సేవయు
నీ పాదార్చకులతోడి నెయ్యమును నితాం
తాపార భూత దయయును
దాపససుందార నాకు దయసేయగదే.

ఇంతటితో ఈ అధ్యాయమును ముగించు చున్నాను.

482

సంతాపము

శ్రీయుత మాదిరాజు వెంకటసుబ్బారావు,
లక్ష్మీకాంతరావుగార్ల సముఖమునకు—

మీరు వ్రాసిన 6వ జూలై లేఖవలన మీ తండ్రిగారు శ్రీ రామ కోటీశ్వరరావు పంతులుగారు 5వ తేదీనాడు సాయంకాలము దివంగతులైన వార్తవిని చాల సంతాపము కలిగినది. నలభై సంవత్సరాల పైగా వారి పరిచయభాగ్యము కలిగి వారితోపాటు ప్రజాసేవలో పాల్గొను అవకాశము లభించిన నాకత్యంత ఖేదము గల్గుట సహజము. వారు నాకంటె పెద్దలు. శ్రీ మాడపాటి హనుమంతరావు పంతులుగారు మరియు అయ్యదేవర కాశేశ్వరరావుగారి యొక్క సమకాలికులును, అనుచరులును. పెద్దలందరును ఒకరొకరుగా విడిపోవుచుండుట వారి మిత్రులకు, సహచరులకేగాక దేశమునకే లోటు కల్గుచున్నది. పిత్పాచ్ఛాయని కోల్పోయిన మీకును, మీ కుటుంబమువారి అందరికిని నా హృదయపూర్వకమైన సంతాపమును, సానుభూతిని తెలియబరచు చున్నాను. కీర్తిశేషులగు పంతులుగారి ఆత్మకు ప్రశాంతి నొసగుచు మీకందరకు ధైర్యము ప్రసాదించుగాకయని పరమేశ్వరుని ప్రార్థించు చున్నాను.

ఇట్లు,
బూర్గుల రామకృష్ణరావు
ఉత్తరప్రదేశ్ గవర్నర్

గవర్నర్స్ క్యాంపు
ఉత్తరప్రదేశ్.

DISTRICT BAR ASSOCIATION,

HANAMKONDA, WARANGAL.

RESOLUTION

"We the members of the Bar Association Warangal deeply mourn the death of Sri Madiraju Ramakoteshwar Rao, Advocate who passed away at 4 P. M. on 5-7-1960. It is with great regret we note theloss of a great Advocate, a scholar and a social worker. We the members of the Bar Association express our deepfelt condolences to the bereaved family of the deceased and pray the Almighty to bestow upon the family sufficient strength and courage to withstand the loss. May the soul rest in peace."

Hanamkonda
6-7-1960

Sd/—
Secretary Bar Assn.

484

సంతాప సభ

శ్రీ మాదిరాజు సుబ్బారావుగారికి-

ది. 6-7-1960 రోజున శ్రీ రాజరాజనరేంద్ర ఆంధ్ర భాషా నిలయములో మీ నాయనగారి నిర్యాణమునకు గాఢ సంతాపమును వెలబుచ్చుచు సంతాప సమావేశము జరుపబడినది. అందు ఈక్రింది తీర్మానము ఆమోదించ బడినది.

తీర్మానము

"మన నిలయాధ్యక్షులు, ఆదర్శ పురుషుడు, మహా మేధావి ప్రఖ్యాత స్థానిక న్యాయవాది, వివిధ ప్రజాహిత సంస్థలకు ఆధారభూతులు, నూతనోత్సాహులు, మాదిరాజు రామకోటీశ్వరరావు పంతులుగారి నిర్యాణమునకు నేటి సభ తన గాఢ సంతాపమును వెలిబుచ్చుచున్నది. కీర్తిశేషుని పుత్రునికి తన సానుభూతిని తెల్పుచున్నది. కీర్తిశేషుని ఆత్మకు శాంతిని గలుగజేయుటకు ఈశ్వరుని ప్రార్థించుచున్నది.

ఇట్లు,

సత్యనారాయణ

కార్యదర్శి :

శ్రీ రాజరాజన కేంద్ర ఆంధ్ర భాషానిలయం

హనుమకొండ

8-7-60

485

V.R. NARLA MEMORIAL
V.R. NARLA
D. P. L.
ACC. NO.
LIBRARY

సంతాప సభ

శ్రీ రాజా చెన్న విశ్వేశ్వరరావుగారి అధ్యక్షతన శ్రీ విశ్వేశ్వర సంస్కృతాంధ్ర కళాశాల పాలక సమితి సమావేశము సాయం త్రము 6 గంటలకు కళాశాల భవనములో జరిగినది. ఈ క్రింది సభ్యులు విచ్చేసిరి.

శ్రీ ముదిగొండ విశేశలింగశాస్త్రిగారు
శ్రీ చిదిరాల సోమశేఖరంగారు
శ్రీ సూర్యదేవర రమణయ్యగారు
శ్రీ ముదిగొండ వీరభద్రయ్యగారు
శ్రీ బొల్లం లింగయ్యగారు

తీర్మానము

శ్రీ విశ్వేశ్వర సంస్కృతాంధ్ర కళాశాలకు 1952 సంవత్సరం నుంచి 8 సంవత్సరములు అధ్యక్షులుగాయుండి సర్వవిధముల తన సహాయ సంపత్తులను వినియోగించుచూ కళాశాలను అభివృద్ధిలోనికి తెచ్చిన మాది రాజు రామకోటీశ్వరరావుగారి నిర్యాణము మా పాలక సమితి సభ్యుల కెల్లరకు మిక్కిలి సంతాపమును కలిగించినది. వారు చేసిన అపారమైన సేవకు సంతసించుచూ మేమెల్లరము వారి ఆత్మకు పరమేశ్వరుడు శాంతిని గూర్చుగాత అని కోరుచూ వారి కుటుంబమునకు మా సానుభూతిని తెలియ పరుచు చున్నాము.

స్టేషన్‌రోడ్, వరంగల్

8-7-1960

ఇట్లు,
A. రాజచెన్నవిశ్వేశ్వరరావు
అధ్యక్షులు.

486

BCT

AQUA0113124

BC

మనము ఫౌండేషన్ పుస్తకాల పరిశీలనాపట్టిక

పుస్తకం సంఖ్య	AOUA101B124
పుస్తకం పేరు	వ్యోమ చరిత్ర
తారీఖు	31 December 2025
ముందు అట్ట	YES
వెనుక అట్ట	YES
మొత్తం పేజీలు	521
పిల్ల పైజా పేజీలు	NO
ఖాళీ పేజీలు	Nil 262
లేని పేజీలు	NO
తయారు చేసినది	Nandini
పేజీలు కుదిరినవి	Nandini Nandini
ప్యాన్ చేసినది	
పరీక్ష చేసినది	MADHU MATHI
పేజీలు పరిచూసినవి	
బైండింగు చేసినది	
ప్యాకింగు చేసినది	
పరిస్థితి	good.

324 B464, 482, BCI